

HEIKKI
KUUTTI
ATENA

Tutkiva
journalismi
Journalistinen suuntaus ja
suomalaisen journalismin tutkivuus

Heikki Kuutti
TUTKIVA JOURNALISMI

Heikki Kuutti

Tutkiva journalismi

Journalistinen suuntaus ja
suomalaisen journalismin tutkimus

ATENA KUSTANNUS OY JYVÄSKYLÄ

Jyväskylä Studies in Communication
Toimittaja Raimo Salokangas, professori
Viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

Kansi: Kari Puikkonen

© Heikki Kuutti, Atena Kustannus Oy ja Jyväskylän yliopisto

Atena Kustannus Oy
ISBN 951-796-011-5

Jyväskylän yliopisto
ISSN 1238-2183
ISBN 951-34-0625-3

URN:ISBN:978-951-39-8091-7
ISBN 978-951-39-8091-7 (PDF)
ISSN 1238-2183

Gummerus Kirjapaino Oy
Saarijärvi 1995

■ Kiitokset

Tämä tutkimus ei olisi valmistunut ilman eri tahoilta saamaani kannustusta ja taloudellista tukea.

Työn valmistumista ovat apurahoin edistäneet Helsingin Sanomain 100-vuotissäätiö, Suomen Kulttuurirahasto (Matti ja Toini Aution rahasto, Maija-Liisa Heinin rahasto), Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahasto (Keskisuomalaisen rahasto), Suomen Akatemia, opetusministeriö ja Journalistisen kulttuurin edistämissäätiö. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitokselle kiitokset tutkijankammiosta ja virikkeellisestä tutkimusympäristöstä.

Tutkimuksen edistyessä olen saanut arvokasta palautetta työn tarkastaneilta professori Raimo Salokankaalta ja vs. professori Touko Perkolta sekä tutkimuksen lisensiaatintyö-version tarkastaneelta professori Pertti Hemánukselta. Mielenkiintoisia journalismieettisiä ja juridisia pohdintoja esitti päätoimittaja OTK Timo Vuortama. Journalistiikan jatkokoulutusseminaarilaisilta ja erityisesti tutkijakollegoiltani Kalle Virtapohjalta, Osmo Kurjelta ja Jaana Orjalalta sain arvokasta palautetta. Monet keskisuomalaiset journalistikollegani osallistuivat kyselytutkimuskaavakkeen esitetaukseen. Grafiikan toteuttamisesta huolehti sovellutussuunnittelija Erkki Ahvenniemi.

Kiitokset lisäksi työnantajalleni Keskisuomalainen Oy:lle ja päätoimittaja Erkki Laatikaiselle virkavapaudesta ja monenlaisesta kannustavasta tuesta. Keskisuomalaisen myötävaikutuksella pystyin osallistumaan Grävande Journalister -yhdistyksen seminaariin Ruotsissa ja American Press Instituten järjestämälle The Role of the Investigative Reporter -nimiselle täydennyskoulutuskurssille Yhdysvalloissa.

Erityiskiitokset lähes kolmelle sadalle tämän tutkimuksen empiiriseen osuuteen panoksensa antaneelle yhdysvaltalaiselle ja suomalaiselle journalistille. Ilman heitä tämä työ ei olisi sellainen kuin mitä nyt on.

Tutkimukseni omistan puolisololleni Heljälle. Hän onnistui pitämään kotirintaman rauhallisena koko nelivuotisen tutkimuskauteni ajan, vaikka samanaikaisesti Arni ja Anni tuplasivatkin perheemme pääluvun.

Jyväskylässä syyskuussa 1995

Heikki Kuutti

■ Sisällys

ALKUSANAT: MYSTINEN TUTKIVA JOURNALISMI	11
TUTKIMUKSEN TAUSTA	13
Tutkimuksen lähtökohdat ja rajaus	13
Aikaisempi tutkimus	16
Tutkimusmenetelmät	17
<i>Läbdekirjallisuus</i>	17
<i>Empiirinen osuus</i>	18
Tutkimuksen toteutus	22
Tutkimuksen kritiikki	24
Jatkotutkimustarpeita	29

I TUTKIVA JOURNALISMI

MITÄ ON TUTKIVA JOURNALISMI	33
Erilaisia lähestymistapoja	33
Tutkivan journalismin kolmijako	38
<i>Journalistinen tutkimus</i>	38
<i>Tärkeän tiedon jäljillä</i>	46
<i>Journalismi ja salatut asiat</i>	50
Tutkiva journalismi ja muu journalismi	54
Tutkiva journalisti	58
TUTKIVAN JOURNALISMIN TEKNIikka	61
Tutkimukselliset lähtökohdat	61
Tutkivan journalismin työprosessi	65
Aihevalinta	67
Tiedonhankinta	72
<i>Tiedonbankinnan lähtökohdita</i>	72
<i>Esitutkimus</i>	75
<i>Myöhempi tutkimus</i>	78
Dokumenttilähteet	78
Henkilölähteet	80
Journalistinen havainnointi	82
Tiedoista jutuksi	84
<i>Tietojen organisointi</i>	84
<i>Jutun kirjoittaminen</i>	86
Kriittinen tarkastelu	88
<i>Näytön puntarointi</i>	88
<i>"Journalistinen totuus"</i>	93
Jutun julkaiseminen	95

TUTKIVAN JOURNALISMIN VAIKUTUKSET	96
Vaikuttava joukkoviestintä	96
Tutkivan journalismin vaikutusmahdollisuudet	98
Journalistien vaikutusarviot	103
Tutkiva journalismi ja paikallisyhteisön arvot	108
TUTKIVAN JOURNALISMIN ETIIKKA	111
Journalismi ja etiikka	111
Tutkivan journalismin vastuu	114
Tiedonhankinnan etiikka	120
<i>Luottamukselliset henkilölähteet</i>	120
<i>Epätavanomaiset tiedonbankintamenetelmät</i>	123
Pyhittääkö tarkoitus keinot?	134
Eettinen erikoistapaus Suomesta: MTV:n ”valepommi”	140
TUTKIVAN JOURNALISMIN KEHITYS YHDYSVALLOISSA	143
Pyrkimys sananvapauteen	143
Pennilehdet ja keltainen journalismi	145
Muckraking	146
Modernit ”sonnantonkijat”	148
II SUOMALAISEN JOURNALISMIN TUTKIVUUS	
ONKO SUOMESSA TUTKIVAA JOURNALISMIA	153
Snellmanista A-MOK:iin	153
Suomalainen vahtikoira	156
Tutkivan journalismin yleisyys	159
TUTKIVAN JOURNALISMIN YHTEISKUNNALLINEN YMPÄRISTÖ ...	169
Yhteiskunnallinen ilmapiiri	170
Yhteiskunnalliset epäkohdat	174
Julkisuusperiaate	180
<i>Sananvapaus</i>	180
<i>Hallinnon julkisuus</i>	182
<i>Elinkeinoelämän julkisuus</i>	190
<i>Yksilön suoja</i>	193
Julkisuuskulttuuri	198
<i>Journalismi ja julkinen sektori</i>	198
<i>Journalismi ja elinkeinoelämä</i>	206
<i>Tutkivan journalismin juridisia erityistapauksia</i>	209
TUTKIVAN JOURNALISMIN JOURNALISTINEN YMPÄRISTÖ	213
Journalistinen traditio	214
Journalistinen kulttuuri	217
<i>Tiedonbankinnan vaivattomuus</i>	218
<i>Elämä reaaliajassa</i>	222

Tutkivan journalismin yrityskulttuuri	225
<i>Tiedotusvälineen halukkuus tutkivaan journalismiin</i>	225
<i>Tiedotusvälineen mahdollisuudet tutkivaan journalismiin</i> ..	229
<i>Journalistien kiinnostus tutkivaan journalismiin</i>	233
<i>Journalistien valmiudet tutkivaan journalismiin</i>	236
Journalistinen vapaus	240
<i>"Objektiivinen" ja "subjektiivinen" vapaus</i>	240
<i>Journalistit ja painostus</i>	242
<i>Esimiehet ja painostus</i>	246
<i>Kustantajat ja painostus</i>	248
<i>Näyttö oikeudessa</i>	250

III TUTKIVAN JOURNALISMIN TULEVAISUUS

YLEISTYYKÖ TUTKIVA JOURNALISMI	257
Vaihtelevat kehitysarviot	257
Tutkivan journalismin tarjonta	261
Tutkivan journalismin kysyntä	270
Journalistikoulutus	276
KOHTI TUTKIVAA JOURNALISMIA	280
ENGLISH SUMMARY	284
LIITTEET	292
LÄHDELUETTELO	310

■ Alkusanat: Mystinen tutkiva journalismi

”No writing specialty has the potential to produce a more spectacular impact – or requires more patience and imagination – than investigative reporting. Often, in its purest form, this art requires not only that the writer be a clear communicator but that he be a master detective as well. He starts with only the hint of a story and, in the face of intense opposition, carefully pieces together elusive facts through numerous interviews and a dogged search of obscure records. In investigative reporting more than in any other form of writing, is the obligation to seek out ”the truth”. (Jones 1976, 179)

Yllä oleva, yksi amerikkalaisten journalismin oppikirjojen antama kuvaus *tutkivasta journalismista* on kieltämättä värikäs, mutta myös omiaan lisäämään tutkivan journalismin mystisyyttä ja myyttisyyttä. Myös yhdysvaltalainen viihdeteollisuus on kuvannut tutkivat journalistit eräänlaisiksi uuden ajan ritareiksi kamppailemassa pyyteettömästi ”pienien ihmisten” puolesta.

Journalisteilla on vastassaan raadolliset poliittiset ja taloudelliset valankäyttäjät, jotka laittomasti tai moraalittomasti tavoittelevat omia etujaan. Tutkivilla journalisteilla onkin selviä yhtymäkohtia salapoliisi- tai lännentarinoiden sankareihin. Aseiden ja nyrkkien sijasta heidän aseenaan on kuitenkin paljastava julkisuus, jonka toivotaan poistavan epäkohdat ja rankaisevan niihin syyllistyneet.

Yhdysvalloissa tutkivaa journalismia kohtaan tunnettua ihailua voi selittää ainakin osittain sillä, että amerikkalainen kulttuuri korostaa voimakkaasti yksilökohtaista kansalaisvastuuta. Väärinkäytösten selvittämisen nähdään olevan merkittävästi yhteiskunnan yksittäisen jäsenen, kuten tutkivan journalistin, vastuulla. Toisaalta tällainen ”yksityinen valvonta” saattaa olla ainoa keino tutkia ja selvittää asioita, jos valvonnasta muodollisesti vastuussa oleva viranomainen itse on korruptoitunut.

Yhdysvalloissa ja laajemmin sen ulkopuolella suuren yleisön kuvaa tutkivasta journalismista lienee muovannut voimakkaimmin presidentti Richard Nixonin eroamiseen johtanut ns. *Watergate*-skandaali ja tapauksen paljastaneiden journalistien Carl Bernsteinin ja Bob Woodwardin kirja *Presidentin miehet* (1974), joka on myös toiminut samannimisen elokuvan pohjana. Määttänen (1974a) on kuvannut Watergaten synnyttämää myyttistä sädekehää:

”Watergate henkilöi kansalle uuden sankarin, joka on lahjomaton, oikeudentuntoinen ja korkeasti moraalinen. Varustettuna vain omalla nokkeluudellaan ja omantuntonsa äänellä hän paljastaa vallanpitäjien kolttosia. Hän on salapoliisi, lakimies, kirjailija, runoilija ja taiteilija samassa persoonassa.”

Viihdeteollisuuden ohella tutkivan journalismin myyttisyyttä ovat ruokki-
neet myös tutkivia juttuja julkaisevat tiedotusvälineet. Luostarisen (1982)
mukaan suuri yleisö uskoo ainakin osittain erilaisiin, lehdistön tuote-
kuvan peruspilareiksi nostettuihin toimittajamyytteihin. Kustantajat käyt-
tävät myyntityössään mielellään hyväkseen tällaisia vanhentuneista käsi-
tysistä ja viihteen mukanaan tuomista kuvitelmista sekoitettuja journalis-
tityyppejä. Jos lukija ei uskoisi, että toimittaja tekee hänen puolestaan
jotakin sellaista hyvin tärkeää, johon hän itse ei kykene, miksi hän tilaisi
lehden, Luostarinen kysyy.

Toisaalta myöskään journalistit itse eivät ole halunneet riisua tutkivalta
journalismilta – usein heidän omia saavutuksiaan korostavaa – säde-
kehää. Tästä ovat osoituksena monet tutkivan journalismin oppaat ja
seminaarit, joissa kokeneet journalistit ovat vihkineet yleisöään työnsä
”salaisuuksiin”.

Tutkiva journalismi ei ole kuitenkaan pelkkä myytti. Lukuisat amerikkalaiset
tutkivat jutut ja ohjelmat sekä monen tiedotusvälineen erityiset
tutkivan journalismin yksiköt ja tutkivien journalistien vakanssit osoitta-
vat, että kyseessä on todellinen journalistinen ilmiö. Paljastukset ovat
lisäksi varsin usein myös johtaneet epäkohtien ja ongelmien korjaantu-
miseen.

Suomessa tilanne ei ole – ainakaan vielä 1990-luvun puolivälissä – yhtä
pitkällä.

Presidentin miehet -elokuvan opetukset olivatkin mielessäni aloittellesani
omaa journalistin uraani 1980-luvun alussa. En kuitenkaan löytänyt
kovinkaan paljon vastaavanlaisia tutkivan journalismin piirteitä omasta
työympäristöstäni tai muiden tiedotusvälineiden tarjonnasta. Suomalaiset
toimitukset vaikuttivatkin enemmänkin virastoilta, joissa journalistit kirja-
sivat ja julkistivat asioita valmiina tarjotun aineiston pohjalta kiinnittä-
mättä huomiota niiden laajempiin yhteyksiin tai taustoihin. Näkymättö-
myydestään huolimatta tutkivan journalismin tarve kuitenkin nousi aika
ajoin puheenaiheeksi toimituksen kahvipöytäkeskusteluissa. Tarve oli
ilmeinen.

■ Tutkimuksen tausta

Tutkimuksen lähtökohdat ja rajaus

Journalismi on perinteisesti nähty toimitustyön käytännöksi eli (tiedotusvälineiden) toimituksissa tehtäväksi ajankohtaisten ja faktapohjaisten joukkotiedotussanomien suunnittelu-, valinta-, hankinta- ja muotoilu-työksi. Journalismiin nähdään kuuluvaksi myös tämän prosessin lopputuotokset eli journalistisen sisällön ja muodon yhteensulautumat kuten lehtijutut sekä radio- ja tv-ohjelmat. (Hemánus – Tervonen 1986, 27; Hemánus 1989, 10; Hemánus 1990a, 14). Laajemmin journalismiin voidaan liittää myös journalistisia tuotoksia synnyttävä teollisuustoiminta (kustannus- ja lähetystoiminta) eli journalististen toimintaedellytysten luominen journalistiselle työlle yksittäisten tiedotusvälineiden sisällä (Kuutti 1994a, 34). Vastaavasti sanalla *journalistinen* on viitattu ”hyvään journalismiin” puhuttaessa esimerkiksi journalistisista perusteista, journalistisista periaatteista tai journalistisista toimintatavoista. Termin voi nähdä kuvastavan toisaalta tiedotusvälineen toiminnan riippumattomuutta, toisaalta tiedotusvälineen yleisösuhdetta, ts. tiedonvälityksen periaatteiden ja kerrottavien asioiden julkisuuden pitäisi määräytyä nimenomaan yleisön tai yleisen edun pohjalta. Esimerkiksi *Journalistin ohjeissa* (SSL 1992, 4) journalistisesti kielteisiksi piirteiksi on nähty toimitukseen tai journalistiin kohdistuva painostus tiedonvälityksen ohjaamiseksi, estämiseksi tai rajoittamiseksi, journalistin aseman väärinkäyttö oman edun tavoittelemiseksi, piilomainonta tai muut journalistisesti kielteiset kaupalliset intressit.

Journalismin ja journalististen periaatteiden määrittely on määrännyt myös journalismin tutkimuksen, *journalistiikan*, olemuksen. Hemánus (1989, 11) on jakanut journalismin tutkimuksen neljään luokkaan: journalismin filosofiaan, journalistisiin työprosesseihin, journalismin historialliseen ja yhteiskunnalliseen tutkimukseen sekä journalismin reseptio-tutkimukseen. Aspin (1992, 59) luokittelu on pitkälti samantapainen. Hänen mukaansa journalismin tutkimusta on mahdollista lähestyä jutun sisältöä ja journalistista muotoa selvittävänä ”tuotetutkimuksena”, journalistisen työprosessin tutkimuksena ja journalismin tutkimisena yhteiskunnallisena ilmiönä.

Vastaavasti *sisältönsä* pohjalta journalismi voidaan jakaa toimitustyön kohteita määrittäviin *aibealueisiin*, kuten poliittiseen, talous-, kulttuuri- ja urheilujournalismiin. Journalismin jakamisessa sanomalehti-, aikakauslehti-, radio- ja televisiojournalismiin on erottavana tekijänä *esityskana-*

van määrittämä sanomien *muoto*. Journalismia voidaan tarkastella myös muiden erityispiirteiden kautta esimerkiksi kuvajournalismina tai uutisjournalismina.

Tämän tutkimuksen kohde, *tutkiva journalismi*, on journalistinen *suuntaus* tai ilmiö, jossa määräävinä tekijöinä voidaan pitää journalistisen työn lähtökohtia, toimintamalleja ja periaatteita (jutun aihealueesta tai julkaisuvälineestä riippumatta). Aspin (emt.) erottelemista journalistin tutkimuksen näkökulmista tämän tutkimuksen mielenkiinto on ensisijaisesti tutkivassa journalismissa journalistisena työprosessina ja yhteiskunnallisena vaikuttajana.

Työprosessilähtöinen näkökulma auttaa valaisemaan tutkivan journalismin käytäntöjä ja suhdetta laajempaan journalistiseen kulttuuriin. Vastaavasti tutkivaa journalismia *yhteiskunnallisena vaikuttajana* lähestytään tiedotusvälineiden ns. *vahikkoiran* roolin ja joukkotiedotuksen vaikutusmahdollisuuksien kautta.

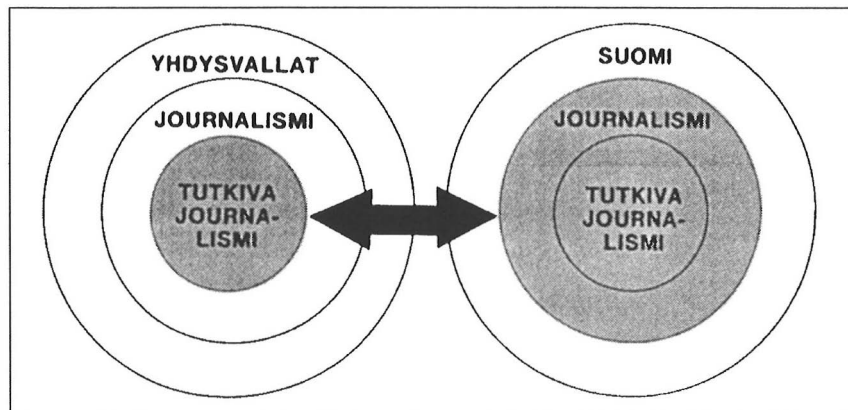
Journalistisen työprosessin tutkiminen auttaa ymmärtämään journalististen lopputuotosten taustalla – juttujen aihevalinnassa, syntymekanismiissa ja journalistisen työn muissa lainalaisuuksissa – vaikuttavia tekijöitä, joihin Aspinkin (1992, 65) voi nähdä viittaavan tutkimustarvetta koskevalla toteamuksellaan ”*miksi journalismi on sitä miltä näyttää*”. Prosessia voidaan tarkastella sekä rakenteellisten (teknisten, taloudellisten, poliittisten ja lakisääteisten) tekijöiden suhteen että journalistiseen kulttuuriin ja työhön liittyvänä henkisenä prosessina. Hemánus (1989, 11) kuvaakin journalistista työprosessia sosiaalisena artefaktina, joka materialisoituu toimituksissa toimitustyön ja siihen liittyvien arvojen, normien ja toimintaohjeiden tuloksena.

Sisällöllisesti nyt käsillä oleva tutkimus haarautuu kahtaalle. Toisaalta tarkoituksena on kuvata amerikkalaisen *tutkivan journalismin (investigative reporting)* olemusta, toisaalta suomalaista journalismia tämän ilmiön valossa etsimällä *suomalaisen journalismin tutkivuutta*. Päähuomio on siis yhdysvaltalaisen tutkivan journalismin ja suomalaisen journalismin vertailussa, jonka ohella tarkastelun kohteiksi tulevat myös suomalaisen journalismin ja suomalaisen tutkivan journalismin suhde, suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisen journalismin suhde, suomalaisen tutkivan journalismin ja suomalaisen yhteiskunnan suhde sekä vastaavat piirteet yhdysvaltalaisessa kontekstissa (kuva 1.).

Tutkimuksen tärkeimmät kysymykset ovat: 1) mitä tutkiva journalismi on, 2) kuinka tutkivat journalistit työskentelevät, 3) onko Suomessa tutkivaa journalismia, 4) mitkä tekijät vaikuttavat suomalaisen tutkivan journalismin yleisyyteen ja 5) miten tutkivaa journalismia voitaisiin lisätä.¹ Vastauksia näihin kysymyksiin pohditaan tutkimuksen kolmessa osiossa:

1 Viimeinen kysymys on osoitus yhdestä tämän tutkimuksen lähtökohdista eli tutkivan journalismin näkemisestä tarpeelliseksi ja tärkeäksi journalismin osaksi.

Kuva 1. Tutkimusasetelma

Tutkivassa journalismissa (1 ja 2), Suomalaisen journalismin tutkimuksessa (3 ja 4) sekä Tutkivan journalismin tulevaisuudessa (5).

Tutkimusasetelman amerikkalaisuusvertailu perustuu siihen, että tutkiva journalismi on synty- ja kehitystaustoiltaan ennen kaikkea yhdysvaltalainen ilmiö. Tutkivia lehtijuttuja sekä radio- ja tv-ohjelmia tehdään runsaimmin nimenomaan Yhdysvalloissa, tutkivan journalismin lähdekirjallisuus on pääasiassa yhdysvaltalaista ja tutkivia journalisteja työskentelee erityisesti yhdysvaltalaisissa tiedotusvälineissä. Tutkivan journalismin tutkiminen suomalaisista lähtökohdista tuskin olisi kovinkaan hedelmällistä, koska meillä ei ole vastaavanlaista tutkivan journalismin perinnettä.

Toisaalta yhdysvaltalaista tutkivan journalismin mallia voidaan pitää myös tutkivan journalismin yleisempänä mallina. Yhdysvaltalaiselle journalismille tunnusomaisia piirteitä ja toimintamalleja on siirtynyt journalistiseen käytäntöön myös Yhdysvaltain ulkopuolella, eikä tutkiva journalismiakaan tehne omien menetelmiensä kannalta merkittäviä poikkeuksia. Suomalaisessa journalistikoulutuksessa käytetty ulkomainen kurssikirjallisuus on ollut ja on yhä pääasiassa yhdysvaltalaista. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjojen esittämää journalismimallia pidetään yhä ihanteena myös Suomessa. Tiedotusalan 1960-luvun suomalaista koulutusta ja tutkimusta kutsuttiinkin amerikkalaisen mediasosiologian kaudeksi (esim. Rentola 1983, 3).²

Vaikka amerikkalainen ja suomalainen viestintäkulttuuri poikkeavatkin toisistaan, journalistinen työ on "käsityöläisammatti", ja journalismissa on kysymys ammattikunnan yhteisistä periaatteista ja toimintamalleista. Esimerkiksi journalistista työtä varten eri maissa laaditut eettiset ohjeet ovat varsin yhdenmukaiset. Journalististen toimintamallien sijasta tutki-

² Yhdysvaltalaisen ja suomalaisen journalismin vertailussa onkin syytä pitää jatkossa mielessä tämä vaikutussuhde ja edellisen toimiminen mallina jälkimmäiselle.

van journalismin kansalliset erot näkyvätkin enemmän juttujen aihevalintoja ja sisällöllisiä painotuksia määrittävissä kulttuuritekijöissä. Tutkivan journalismin aihealueisiin kuuluvat yhteiskunnalliset epäkohdat voidaankin nähdä eri tavoin eri kulttuureissa.³

Suomalaisen journalismin tutkivuuden selvittämiseen tässä tutkimuksessa on vaikuttanut 1990-luvulla Suomessa yleistynyt mediakritiikki ja voimistunut arvostelu suomalaista joukkoviestintää kohtaan. Arvostelijoina ovat olleet suuren yleisön ohella politiikan ja talouselämän vaikuttajia sekä tiedotustutkijoita, eivätkä journalistit itsekään ole aina olleet tyytyväisiä vallitsevan journalismin tilaan. Tutkivan journalismin mahdollistaman ”tarkkailuputken” kautta onkin mahdollista analysoida laajemmin suomalaista mediakenttää ja pureutua tiedotusvälineiden toimintaan ja erilaisiin sidoksiin, kuten poliittisiin ja taloudellisiin valtarakenteisiin ja tekniikan ylivaltaan journalismissa.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on näkemys siitä, että suomalainen journalismi voi oppia jotakin uutta amerikkalaisesta tutkivasta journalismista. Kuten jäljempänä tarkemmin kerrotaan, yhdysvaltalaisella tutkivalta journalismilla on pitkät historialliset juurensa, ja journalistisilla paljastuksilla on puututtu erilaisiin yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Toisaalta tällaisen ”kulttuurisen tuontitavaran” käyttöönotto Suomessa riippuu tutkivan journalismin kansallisesta tarpeesta nimenomaan kansallisten epäkohtien poistamiseksi.

Aikaisempi tutkimus

Lähtökohdiltaan tämä tutkimus on poikkeuksellisen mielenkiintoinen, koska tutkivaa journalismia tai suomalaisen journalismin tutkivuutta ei ole aiemmin Suomessa juuri tutkittu. Lummelampi (1978) keskittyi omassa tutkimuksessaan amerikkalaisen tutkivan journalismin historialliseen kehitykseen, Hietasen (1990) mielenkiinnon kohteena oli yksittäinen tutkivan journalismin tapaus, MTV:n ”valepommi”, ja Randström (1991) selvitti ruotsinsuomalaisten journalistien asenteita tutkivalle journalismille tyypillisiä ns. epätavanomaisia tiedonhankintamenetelmiä kohtaan. Lisäksi tutkivan journalismin muotokieltä on analysoinut yksittäisen lehti-jutun valossa Sirkkunen (1994).

Tutkiva journalismi on ollut vähänlaisesti myös suomalaisjournalistien ammatillisen keskustelun kohteena. 1990-luvun alussa tutkivaa journalismia kohtaan tunnettu mielenkiinto kuitenkin kasvoi. Vuonna 1992 Suomeen perustettiin ulkomaisten esikuvien (IRE, Grävande Journalister)

3 Esimerkiksi amerikkalaiselle paljastusjournalismille tyypillinen aihe poliitikkojen yksityiselämä ei useinkaan ylitä uutiskynnystä suomalaisessa journalismissa, jossa keskitytään politiikan julkiseen rooliin.

innoittamana *Tutkivan journalismin yhdistys*. Myös tutkivan journalismin yliopistotasoinen perus- ja täydennyskoulutus on ollut viriämässä.⁴

Aikaisempien tutkimusten vähäisyys näkyikin tämän tutkimuksen *eksploratiivisena* (etsinnällisenä) luonteena. Koska kyseessä on ilmiötä alustavasti kartoitava tutkimus, aihetta käsitellään varsin kokonaisvaltaisesti ja monipuolisesti. Uusitalo (1990, 62) onkin korostanut *etsinnällisten tutkimusten* eli ongelmien alustavien kartoitusten merkitystä tilanteissa, joissa on kyse uudesta tai aiemmin tutkimattomasta ilmiöstä. Tutkimuksen tekijän kannalta kyse on ”tutkimusjatkumosta”, joka käynnistyi Markkinointi-instituutin tiedottajan tutkimuksen lopputyöstä (Kuutti 1984) ja jatkui Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitokselle tehtyinä pro gradu -tutkielmana (Kuutti 1990a) ja lisensiaatintyönä (Kuutti 1993).

Tutkimusmenetelmät

Lähdekirjallisuus

Tutkivaa journalismia käsittelevä kirjallisuus on pääsääntöisesti yhdysvaltalaista ja voimakkaasti journalistiseen käytäntöön painottunutta, eräänlaista teknissävyistä tee-se-itse- opaskirjallisuutta (Benjaminson – Anderson 1990; Bolch – Miller 1978; Mollenhoff 1991; Gaines 1994; Ullmann 1994), jonka nimenomaisena tarkoituksena on inspiroida ja opastaa journalisteja tutkivan journalismin toimintamalleihin. Oppaiden kirjoittajat ovatkin usein työtään ja kokemuksiaan (joskin varsin epäanalyttisesti tai pelkistetysti) tilittäviä tutkivia journalisteja. Oman tutkivan journalismin kirjallisuuden lajinsa muodostavat journalisteille suunnatut tiedonhankinnan oppaat, joissa esitellään erilaisten julkisten rekistereiden sijaintipaikkoja ja tietojen hankkimista niistä (Ullmann – Colbert 1991; Noyes 1983; Weinberg 1995).

Yhdeksi tutkivan journalismin kirjallisuuden lajiksi voidaan erottaa tutkivan journalismin esimerkkitapauksia (tutkivien juttujen taustoja, toteutusta ja vaikutuksia) esittelevät ja kuvailevat teokset (Patterson – Russell 1986; Protess et al. 1991; Benjaminson – Anderson 1990).

Yhdysvaltalaisissa journalismin perusoppikirjoissa tutkivaa journalismia ei useimmiten ole edes sivuttu, tai parhaimmillaankin sille on omistettu vain luku tai sivuja (Williamson 1979; Jones 1976; Charnley 1960; Defleur – Dennis 1985).

Amerikkalaiset tieteelliset ja ammattilehdet ovat aika ajoin julkaisseet artikkeleita tutkivasta journalismista. *IRE Journal* (julkaisija Investigative Reporters and Editors) ja *Muckraker* (julkaisija Center for Investigative

⁴ Tutkivan journalismin koulutuksesta tarkemmin luvussa Yleistyykö tutkiva journalismi?

Reporting) ovat keskustelleet tutkivan journalismin tiedonhankinnasta ja esitelleet vaikuttavia tutkivan journalismin esimerkkitapauksia. Aika ajoin tutkivaa journalismia on sivuttu myös lehdissä *Columbia Journalism Review*, *American Journalism Review*, *Quill* ja *Nieman Reports*. Erityisesti eettisestä näkökulmasta tutkivaa journalismia on sivuttu myös *Journal of Mass Media Ethics* -lehdessä.

Sitä vastoin tieteellistä tutkimusta tutkivasta journalismista on tehty yllättävän vähän. Aihepiirin kriittisestä tutkimuspohjaisesta kirjallisuudesta olikin vielä 1990-luvun puolivälissä pulaa (ks. kuitenkin Protess et al. 1991). Myös tieteellisiä artikkeleita tutkivasta journalismista on julkaistu harvakseltaan. Niitä vieläkin harvemmassa ovat tutkivan journalismin tutkijat, joista kuitenkin on syytä mainita James Ettema, Theodore Glasser ja David Protess (Protess 1986; Ettema 1988; Ettema – Glasser 1985; 1988; 1993; 1994; Protess – Ettema 1989; Glasser – Ettema 1989a; 1989b).

Suomalaisen tutkivan journalismin kirjallisuuden hedelmällisintä antia on varsinaisten kirjojen puuttuessa Suomen Journalistiliiton julkaisu *Journalisti-Journalisten* (vuoteen 1992 asti *Sanomalehtimies-Journalisten*), jossa tutkivaa journalismia on etupäässä sivuttu journalismikritiikin ja journalistisen tiedonhankinnan yleisten ongelmien yhteydessä. Sitä vastoin Sanomalehtien liiton julkaisu *Suomen Lehdistö*, Aikakauslehtien liiton *Aikakauslehdistö* tai Tiedotusopillisen yhdistyksen *Tiedotustutkimus* eivät ole kovin merkittävästi käsitelleet tutkivaa journalismia (ks. kuitenkin Kuutti 1985; 1990b; 1991a-e; 1994b-c). Kirjoista voidaan kuitenkin mainita ensimmäinen *Tutkivan journalismin yhdistyksen vuosikirja 1994* (Solomon 1995), joka esittelee yhdistyksen palkitsemat parhaat vuosina 1993 ja 1994 julkaistut suomalaiset tutkivat lehtijutut ja ohjelmat.

Empiirinen osuus

Empiirisesti tutkivaa journalismia voidaan tarkastella monin tavoin, esimerkiksi analysoimalla (vaikkapa diskurssianalyysin avulla) tutkivia juttuja, selvittämällä tutkivan journalismin vastaanottoa (viestimien käyttö, yleisön toiveet ja odotukset, tutkivan journalismin vaikutukset) tai tiedotusvälineiden suhdetta tutkivaan journalismiin (viestintäyrityksen panostuotos-ajattelu, tutkivan journalismin avulla saatava yhteiskunnallinen status). Koska tämän tutkimuksen mielenkiinto on tutkivan journalismin työprosessissa ja tekemisen mahdollisuuksissa, tutkimuksen kohdejoukoksi on valittu käytännön journalistista työtä tekevät *amerikkalaiset tutkivat journalistit ja suomalaiset journalistit*, joilla on enemmän tai vähemmän kokemusta tutkivasta journalismista. Journalistien valintaa voidaan perustella sillä, että ”journalismi on sitä, mitä journalistit tekevät”. Journalistit ovat tutkivan journalismin suhteen eräänlaisella näköalapaikalla. Paitsi että heillä itsellään on merkittävä päätösvalta tehdä tai jättää tekemättä tutkivia juttuja, heillä on myös ”läheisin” ymmärrys oman työnsä sidoksista. Journalistien kautta selvitetäänkin erilaisia journalisti-

seen työhön liittyviä ilmiöitä, kuten toimituskulttuurin suhdetta tutkivaan journalismiin, journalistisen tiedonhankinnan ongelmia ja journalistien asemaa ja suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan.

Alasuutari (1992) on painottanut, että tutkimuksessa valinnan kohteiksi otetaan "teoreettisesti keskeisiä ihmisiä". Näiden *informanttien* esittämällä selityksillä ja puheilla on Alasuutarin (1993, 230) mukaan oma erityisasemansa, koska he hallitsevat tutkittavan ilmiön käytännössä runsaalla "paikallistiedollaan". Informanttien puheet täydentävät, elävöittävät ja tulkitsevat kuvaa tutkittavasta ilmiöstä ja ovat osa tutkittavaa ilmiökokonaisuutta. He myös tuovat esille ne käsitteet, selitykset ja tulkintamallit, joiden puitteissa ilmiö kulttuurin piirissä ymmärretään (Alasuutari 1992). Myös Mäkelä (1990, 49) on painottanut kohderyhmän valinnassa *kulttuurista edustavuutta* ja pyrkimystä saada ihmiset puhumaan mahdollisimman aidosti.

Tutkimuksen yhdysvaltalaisen tutkimusaineiston muodostavat 35 tutkivan lehtijournalistin teemahaastattelut keväällä 1994 seitsemässä sanoma- ja aikakauslehdessä: *New York Newsday* (4), *Philadelphia Inquirer* (9), *The Washington Post* (5), *U.S. News and World Report* (3), *Chicago Tribune* (2), *Chicago Sun-Times* (6) ja *Star Tribune (Minneapolis)* (6) sekä kansainvälisen *Internet*-tietoverkon kautta syksyllä 1994 lähetetyn kyselytutkimuksen (N = 14) vastaukset.⁵ Lehdet valittiin tutkivien journalistien yhdistyksen *Investigative Reporters and Editors (IRE)* vuosittaisten juttukilpailujen voittajista, joiden sisällä journalistikohtaiset valinnat tekivät tutkivien osastojen toiminnasta vastaavat journalistit (*investigative editors*), jotka myös valittiin haastateltaviksi. Haastatelluista kirjoittavia toimittajia oli 27 ja "tutkivia ediittoreita" 8.⁶

Vaikka tutkimuksessa keskityttiin sanoma- ja aikakauslehtiin, tutkimustulokset ovat yleistettävissä koko joukkoviestinnän kenttään, koska tutkivaa journalismia tarkastellaan nimenomaan sisällöllisenä ja ylivälineellisenä ilmiönä, ei eri välineiden määrittämien muotoratkaisujen pohjalta. Sanomalehtien painottumista tutkimuskohteena voidaan perustella myös niiden merkittävällä asemalla (yritysten ja lehtinimikkeiden määrät ja liikevaihdon suuruus) yhdysvaltalaisen journalismin kentässä.

Internet-kysely lähetettiin kahteen tilauspohjaiseen listaan nimeltään *SPJ On-Line* (journalistien ammattijärjestön Society of Professional Jour-

5 Amerikkalaisjournalistien teemahaastattelun runko liitteessä 1 ja Internet-kysely liitteessä 2.

6 Ennen teemahaastatteluihin pääymistä pyrin toteuttamaan amerikkalaisen tutkimusosuuden havainnointitutkimuksena, jolloin tutkimuksen kohteena olisi ollut vain muutama lehti ja yksittäisessä välineessä vietetty aika olisi kasvanut pariin, kolmeen viikkoon. Tällaiseen pitkäkestoiseen ulkopuoliseen tarkkailuun lehdet eivät kuitenkaan olleet halukkaita. Vierailukyselyyni reagoitiinkin vasta muutettuani alunperin suunnittelemani havainnointitutkimuksen lyhytkestoisemmaksi haastateltututkimukseksi.

nalists ryhmä) ja *IRE-L* (Investigative Reporters and Editors -yhdistyksen tutkivaan journalismiin keskittyvä ryhmä) sekä ns. yleisiin uutisryhmiin kuuluva *alt.journalism* -ryhmään (journalismin yleinen ”keskustelutori”). Yhden karhukierroksen jälkeen vastauksia saatiin yhteensä 14.

Tutkimuksen suomalaiseseen lähdeaineistoon kuuluu vuodenvaihteessa 1991-92 postitettu kyselytutkimus, jossa suomalaisjournalistien näkemyksiä kysyttiin strukturoitujen vaihtoehtokysymysten (12) ja puolistrukturoitujen avointen kysymysten (20) avulla. Kyselytutkimuksen pyrkimyksenä oli suomalaisen journalismin tutkivuutta koskevien käsitysten kartoitus ja yleiskuvan saaminen suomalaisen journalismin ja tutkivan journalismin suhteesta. Otoksen kohderyhmänä oli 500 satunnaisotannalla valittua Suomen Sanomalehtimiesten Liiton (myöhemmin Suomen Journalistiliiton) journalistista työtä tekevää jäsentä ja 40 sähköisissä ja painetuissa tiedotusvälineissä työskentelevää päätoimittajaa.⁷

Suomalaisjournalistien teemahaastatteluaineisto koostuu 51 journalistista: keväällä 1992 toteutetusta 29 journalistin haastattelusta ja tutkiva journalismi -aiheista pro gradu -työtäni (Kuutti 1990a) varten haastattelemani 22 journalistia. Viisi haastattelusta oli mukana molemmissa tutkimuksissa. He edustivat seuraavia tiedotusvälineitä: *Helsingin Sanomat* (15), *Yleisradio* (16), *Suomen Kuvalehti* (5), *MTV* (3), *Ilta-Sanomat ja Iltalehti* (3), *Keskisuomalainen* (2), *muu väline* (7). Haastateltujen asema mediassa oli päätoimittaja tai vastaava (13), toimituspäällikkö, toimitussihteeri tai vastaava (7) ja toimittaja, aluetoimittaja, osaston esimies (31). Haastateltujen painottuminen Yleisradioon ja Helsingin Sanomiin perustui kyselytutkimuksen tuloksiin tutkivan journalismin yleisyydestä eri välineissä.⁸

Journalistilähteisiin tutkimuksessa viitataan seuraavilla tunnuksilla: kyselytutkimus 1-201, amerikkalaisjournalistien haastattelut A1-A35, suomalaisjournalistien haastattelut H1-H51 ja Internet-kysely I1-I16. Kyselytutkimuksen vastaukset on merkitty ajatusviivalla erotukseksi sitaateilla varustetuista haastattelukommenteista.

7 Kyselytutkimus liitteessä 3 ja vastaajien jakauma liitteessä 4. Kohdejoukoksi valittujen ammattinimikkeet olivat *graafisissa välineissä* päätoimittaja, toimituspäällikkö, muu toimituksellinen johto, uutispäällikkö, suunnittelupäällikkö, toimitussihteeri, vuoropäällikkö, muu esimies, toimittaja ja aluetoimittaja sekä *sähköisissä välineissä* toimittaja, toimittaja-ohjaaja, kirjeenvaihtaja, toimitussihteeri, uutispäällikkö, toimituspäällikkö, tuottaja ja päätoimittaja. Tutkimuksen ulkopuolelle jäivät mm. valokuvaajat, arkistotyöntekijät, taiteilijat, informaattikot ja graafikot.

Päätoimittajien erillinen valinta katsottiin tarpeelliseksi, koska Suomen Journalistiliiton jäsenistä päätoimittajia oli vain 3 prosenttia.

8 Teemahaastattelun runko liitteessä 5 ja pro gradu -työn teemahaastattelun runko liitteessä 6.

Tämä tutkimus on pääosin kvalitatiivinen, joskin kyselytutkimuksen strukturoidut vaihtoehtokysymykset mahdollistavat myös määrälliset analyysit. Teemahaastatteluja voidaan pitää lisäinformaationa kyselytutkimukselle ja eräänlaisena ”lihana luiden ympärillä”, ts. sellaisina usein henkilökohtaisia kokemuksina ja kytkentöinä, jotka strukturoidut vaihtoehtokysymykset liian ”karkeina” kätkisivät alleen. Grönfors (1982, 14) on todennut, että vaikka kyselytutkimus ja teemahaastattelu ovatkin joskus vaihtoehtoisia ja kilpailevia menetelmiä, ovat ne myös *komplementaarisia*. Ne painottavat eri asioita, ja usein jonkin asian selvittämiseksi tarvitaan kumpaakin. Survey toimii ilmiön alustavana kartoituksena, ja teemahaastattelu sen hienosäätönä, esimerkiksi tämän tutkimuksen kohdalla selittämässä journalistisen työn ongelmia ja työssä kohdattuja ristiriitallanteita. Kvantitatiivisia tutkimustuloksia usein syvennetään ja täsmennetään kvalitatiivisilla menetelmillä. Alasuutarin (1993, 15) mukaan kvalitatiivista ja kvantitatiivista analyysiä voidaankin tietystä mielessä pitää jatkumona, ei vastakohtina tai toisensa pois sulkevana analyysimalleina. Laadullisessa tutkimuksessa otetaan käsitteellisesti haltuun vieras, yleisesti tiedossa oleva, mutta usein huonosti tiedostettu ilmiö (emt., 270). Niin ikään kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleistämistä olennaisempaa on tutkimuksen pyrkimys ilmiön *selittämiseksi* ja ymmärrettäväksi tekeminen, eikä ilmiön *olemassaolon paljastaminen tai todistaminen* ei ole tarpeellista (emt., 196).

Kahdesta filosofisesta perinteestä, *positivistisesta ja hermeneuttisesta*, tämä työ on metodologisesti lähempänä jälkimmäistä. Vaikka tämän tutkimuksen yhtenä tavoitteena onkin kausaalityyppisten selitysten etsiminen tutkivalle journalismille (ja sen puuttumiselle), pääpainona on kuitenkin pyrkimyksessä ymmärtää tutkivaan journalismiin liittyviä tekijöitä sekä tutkivien journalistien ajattelumaaailmaa ja toimintamalleja. Hermeneuttiselle tutkimusotteelle onkin tyyppillistä tapahtumien tarkastelu lähinnä tekijöiden (tässä tapauksessa journalistien) pyrkimyksistä käsin. Tutkimuksellinen lähestymistapa vaikuttaa myös tutkimusmenetelmien valintaan. Hermeneutiikka suosii metodologista pluralismia, jonka mukaan eri objektialueiden laadun erilaisuus edellyttää menetelmien moninaisuutta. Hermeneuttisille menetelmille onkin luonnollista, että kovien ja atomisoituneiden faktojen sijasta ne suosivat ”pehmeitä” aineistoja ja niiden kvalitatiivista tarkastelua. (vrt. Bruun et al. 1986, 37–38)

Kvalitatiivinen tutkimusote korostaa ilmiöiden ja ilmiöryhmien ominaislaadun tarkastelemista ja pyrkimystä tutkittavien ilmiöiden ymmärtämiseksi ja selittämiseksi. Tutkija yrittää päästä sisälle tutkittaviin ilmiöihin tyytymättä tutkimuskohteen ulkokohtaiseen, etäiseen tarkasteluun. (Hirsjärvi – Hurme 1980, 15) Kvalitatiiviset menetelmät tekevät oikeutta todellisuuden moni-ilmeisyydelle, koska niiden avulla on mahdollista pyrkiä tavoittamaan tutkittavien ilmiöiden vivahteita ja tiivistämään ne niin, että kuvauksen uudet ulottuvuudet välittäisivät

haastateltavien todellisia ajatuksia ja kokemuksia. (Hirsjärvi – Hurme 1980, 143).⁹

Journalistien valintaa tutkimuksen kohdejoukoksi voidaan perustella sillä, että journalismin tutkimus on myös journalistien muodostaman yhteisön tutkimista. Grönfors (1982, 22) onkin kuvannut fenomenologista kenttätutkimusta yhteisön eräänlaisen kollektiivisen ymmärryksen pohjalta, joka edustaa yleistä ja yhteisön jäsenille yhteistä kuvaa omasta yhteisöstään. Alasuutari (1993, 39) on nimittänyt samaa ilmiötä kollektiiviseksi subjektiviteetiksi eli jonkin yhteisön tai yhteiskuntaluokan piirissä omaksutuksi elämäntavaksi. Aulan (1991, 41–42) mukaan kvalitatiiviset menetelmät soveltuvat hyvin journalistien sosiaalisen identiteetin ja toimittajayhteisön moraalisten ja kulttuuristen käsitysten kartoittamiseen.

Erityisesti tutkivan journalismin tutkimisessa kvalitatiivinen lähestymiskulma on perusteltua, koska tutkivan journalismin *määrällisen* yleisyyden – ainakin yksiselitteinen – selvittäminen lienee mahdotonta. Jutun muodon ja sisällön perusteella ei voida kovin yksiselitteisesti sanoa, *missä määrin* juttu perustuu toimituksellisiin tutkimuksiin, puhumattaakaan siitä, *kuinka paljon* tutkimista julkistetun asian selvittämisessä on tarvittu. Jutun tutkivuuden ”määrän” selvittäminen edellyttäisikin jutun syntymekanismien yksityiskohtaista selvittämistä.

Tutkimuksen toteutus

Alasuutari (1993, 22–23) on kuvannut laadullista analyysyä *havaintojen pelkistämiseksi* ja *arvoituksen ratkaisemiseksi*. Edellisessä vaiheessa aineistoa tarkastellaan tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta ja karsitaan havaintomääriä etsimällä havainnoille yhteisiä piirteitä tai muotoilemalla sääntöjä, jotka pätevät koko aineistoon. Vastaavasti arvoituksen ratkaisemisessa kyse on (emt., 27–29) tutkittavasta ilmiöstä tehdyistä merkitystulkinnosta. Alasuutari (1992) kehottaakin erityisen ”kulttuurisen alitajunnan” penkomiseen, ts. etsimään sellaista puhetta, jota ei olisi olemassa ilman nimenomaista tutkimusta. Kyse voi olla aiheista ja ideoista, jotka ovat niin ilmeisiä, ettei niitä ole edes älytty pohtia ja asioista, ”jotka tiedetään, mutta joista ei puhuta”. Haastateltavat olisikin pakotettava refleksiivisyyteen omaa toimintaansa kohtaan, ”itsestään selvillä kysymyksillä itsestään selvistä asioista”. Vaikka informanttien esiintuomat asiat ovatkin itsestään selviä jaetulla kokemusalueella, niitä ei ole kuitenkaan vielä puettu sanoiksi ja diskurssien piiriin. (Alasuutari 1992)

Journalistien haastattelut toteutettiin pääasiassa heidän työpaikoillaan työaikana. Kaikki haastattelut nauhoitettiin, mikä mahdollisti paitsi kes-

⁹ Laadullinen lähestymistapa on lisännyt suosiotaan varsinkin yhteiskuntatieteellisissä ja sosiologisissa tutkimuksissa. Myös Suomessa on ilmestynyt useita kvalitatiivista tutkimusta esitteleviä oppikirjoja, ks. Alasuutari (1993), Grönfors (1982) ja Mäkelä (1990).

keytymättömän keskusteluyhteyden ja haastattelijan reagoinnin esiin nousseisiin asioihin, myös haastattelujen tarkan tallentumisen. Haastattelut kestivät puolesta tunnista pariin tuntiin riippuen haastateltavien kiireistä ja esiin nousseiden asioiden määrästä. Teemahaastattelut saivat herkästi *avoimen haastattelun* piirteitä informanttien tartuttua johonkin heitä itseään kiinnostavaan teemaan. Sallin teemahaastattelun etukäteisrungosta poikkeamisen, koska katsoin sen tuovan tutkimukseen sellaisia tärkeitä sisältöpiirteitä, joita useinkaan ei osata etukäteen ottaa huomioon teemahaastattelun suunnittelussa. Hirsjärvi ja Hurme (1980, 29) näkevätkin teemahaastattelun eduiksi joustavuuden ja haastattelun sallimat täsmennykset, lisäksymykset ja kiinnostavien aihealueiden painotukset.

Kyselytutkimuksen kvantitatiivisen osan eli strukturoidut monivalintavastaukset luokittelin prosenttijakaumina joko kysymyskohtaisesti tai ryhmiteltyinä yhteisten teemojen alle, jolloin vastaajien 5-asteisia vastauksia (*1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä*) on mahdollista verrata laajemmissa yhteyksissä. Jossain määrin myös ristiintaulukoin vastauksia.

Kvalitatiivisessa analyysissä ei yleensä ole käytettävissä varsinaisia standardisoituja menetelmiä, vaan niiden käyttö on enemmänkin tutkimuskohtaista. Analysoin kyselytutkimuksen avoimet vastaukset samoin kuin teemahaastattelut tematisoimalla ne vastausten perusteella suoraan tai uusiin, tulkintojen pohjalta muotoutuneisiin luokkiin. Esimerkiksi Mäkelä (1990, 54) on korostanut kvalitatiivisessa tutkimuksessa havaintojen luokittelemista ja analyysiyksikköjen ryhmittelyä ennalta määrättyihin kategorioihin tai epämääräisemmän samankaltaisuuden mukaan. Grönforsin (1982, 145) mukaan johtopäätökset voidaan vaihteittain irrottaa yksittäisistä henkilöistä, tapahtumista ja lausumista siirrettäväksi yleiselle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle. Ryhmittelin eri teemoja viitekysymysten alle alakohtaisesti omiin luokkiin ja yhdistelin yhteisten teemojen alle sopivia luokkia laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Käytännössä jaottelu tapahtui niin, että ensin litteroin haastattelut henkilöjärjestyksessä, sitten luokittelin vastaukset ja lopuksi yhdistelin eri luokkia. Tekstien varsinainen analyysi tapahtui näiden yhdisteltyjen teemaluokkien sisällä. Analysoitavana yksikkönä oli ennen kaikkea *lausutun sisältö*, jonka pohjalta tutkitulle asiakokonaisuudelle etsittiin lainalaisuuksia ja muita tyypillisiä piirteitä.¹⁰

10 Esimerkiksi amerikkalaishaastattelut jaettiin aluksi 20 luokkaan: tutkivan journalismin määrittelynäkemysiin, tj:n vaikutuksiin, journalismin uutismaisuuteen, toimintayön resursseihin, journalistien vahtikoiran-asenteeseen, tj:n etiikkaan, journalismin palkintoihin, tj:n tekniikkaan, toimituksiin kohdistuvaan painostukseen, tj:n mystifiointiin, motivaatioon omaa työtä kohtaan, tj:n tulevaisuuteen, tj:n ja viestintäyrityksen väliseen suhteeseen, tj:n lukijasuhteisiin, tj:n koulutukseen, tj:n traditioon, aihevalintaan, "totuuteen" tutkivassa journalismissa, tutkimustyön esteisiin ja amerikkalaisen yhteiskunnan piirteisiin.

Suhtauduin vastauksiin pääasiassa evidenssinä kerrotusta, koska kysymykset koskettivat arkitason konkreettista ilmiötä eli journalistien työtä. Koska tästä työstä on osoituksena todellisia tutkivia juttuja, todellisuutta vääristelevien vastausten määrää ei voida pitää kovin suurena.

Informanttien näkemyksiä en jakanut määrällisiin luokkiin tai keskinäiseen ”paremmuusjärjestykseen”, koska pyrin etsimään nimenomaan vivahteita. Esimerkiksi Grönfors (1982, 147–148) on painottanut sitä, että analysoinnissa otettaisiin huomioon mahdollisimman suuri määrä erilaisia ihmisten toimintoja ja asioita ylikorostamatta niiden useutta, toistuvuutta tai korrelaatioita. Hän toteaaakin, että juuri epätavanomainen tai yllättävä toiminta saattaa edustaa kaikkein aloitteikkainta ja aktiivisinta osaa tutkitussa yhteisössä. Myös Laaksovirran (1988, 63) mukaan nimenomaan yksittäistapaus juuri yksittäistapauksena saattaa paljastaa jotakin hyvin olennaista tutkitusta ilmiöstä.

Määrällisestä luokittelusta luopumista tässä tutkimuksessa voidaan perustella myös haastatteluissa esiin nousseiden asioiden *sattumanvaraisuudella*. Haastattelut eivät edenneet samanlaisessa ”putkessa”, vaan joustivat pitkälti haastattelutilanteen ja esiin nousseiden seikkojen pohjalta. Haastattelutilanteiden spontaanisuuden kannalta oli tärkeää antaa teemajärjestyksen vapaasti vaihtua ja haastateltavien tarttua itseään kiinnostaviin asioihin.

Haastattelut päättyivät useimmiten siihen, että kaikki asiat tulivat käsitellyiksi. Kvalitatiivisen aineiston *riittävyydelle* ei olekaan tarjolla tilastollisille tutkimuksille tyypillisiä mittalukuja. Mäkelän (1990, 52) mukaan tapana on puhua aineiston ”kylläntymisestä”, jolloin aineiston kerääminen lopetetaan, kun uudet tapaukset eivät enää tuo esiin uusia piirteitä.

Sitaattien puhtaaksikirjoitusvaiheessa litterointeja hienokseltaan toimitettiin toiston karsimiseksi ja selkeyden parantamiseksi – luonnollisestikin varoen, ettei lausuman sisältö tai asiayhteys tämän seurauksena muutu.

Tutkimuksen kritiikki

Kyselytutkimukseen vastanneet 201 suomalaista journalistia noudattavat varsin hyvin suomalaisen journalistikunnan perusjoukkoa. Binomiapproksimaatiolla lasketun virhemarginaalin vaihteluväliksi muodostui 4–7 prosenttisyyskikköä.¹¹ Niin ikään kyselytutkimukseen vastanneet journalis-

11 Kyselytutkimuksen virhemarginaalien binomiapproksimaatioon perustuvat vaihteluvälit yksityiskohtaisemmin liitteessä 7. Kiitän Jyväskylän yliopiston tilastotieteen laitoksen assistenttia Kyösti Huhtalaa arvokkaasta avusta luotettavuustasojen laskemisessa.

tit edustivat suhteellisen hyvin myös Suomen Journalistiliiton jäsenkuntaa, sillä poikkeuksella, että nuoremmat tuntuivat vastanneen kyselytutkimukseen hieman vanhempia kollegoitaan aktiivisemmin.¹²

Kyselytutkimukseen jätti kuitenkin vastaamatta lähes 67 prosenttia kyselyn saaneista. *Vastanneiden* kommenttien perusteella voidaan arvella, että vastaamista karsi ennen kaikkea lomakkeen täyttämisen työläys. Kyselyyn vastanneet kuvailivat varsinkin kaavakkeen avoimia kysymyksiä laajoiksi ja tulkinnanvaraisiksi, vaikka itse tutkimusaihetta pidettiin mielenkiintoisena ja merkittävänä.

Vastaajien karsiutumisen voi nähdä vahvistavan jatkossa tässä tutkimuksessa esiin nousevia näkemyksiä siitä, ettei tutkiva journalismi suinkaan kiinnosta *kaikkia* journalisteja. Näin ollen tutkivan journalismin olemustakaan ei haluta liiemmin pohdiskella. Vastaamista karsivat myös monet muut kyselyt.

- Vuoden sisällä tämä on jo viides ja ehdottomasti työllistävin tutkimuskysely (199).
- Tämä on ainakin neljäs kysely tänä vuonna. Sehän merkitsee jo puolen tunnin työajan menetystä työnantajalle – ja toimittaja joutuu pohtimaan tärkeitä asioita (122).

Toisaalta kaavakkeen palauttaneet tuntuivat paneutuneen kyselytutkimukseen ja vastasivat pääsääntöisesti myös kyselyn avoimiin kohtiin. Voidaankin olettaa, että *kyselyyn vastasivat nimenomaan ne, joilla oli jotakin omakohtaista sanottavaa tutkitusta ilmiöstä*. Vastaavasti vastaamatta jättäneillä ei ilmeisestikään olisi ollut kovin syvällistä näkemystä tutkivasta journalismista.

Kyselytutkimukseen vastaamisessa motivoi tutkivan journalismin mieltäminen tärkeäksi. Tutkivan journalismin tutkimisen toivottiin edistävän tutkivien toimintamallien yleistymistä journalismissa.

- Hyvä että tutkit (70).
- Tämä tutkimus on todella ajankohtainen (184)
- On jo aikakin tutkia tutkivaa journalismia. On se meillä ollut aivan lapsenkengissä toistaiseksi (171).

Jossain määrin kyselytutkimuksen tuloksia väärin *kustantajien täydellinen puuttuminen vastaajajoukosta*, vaikka osa kysymyksistä käsitteli nimenomaan tutkivan journalismin suhdetta välineen linjaan ja kustan-

12 Kyselytutkimukseen vastanneiden ja SJL:n jäsenien vertailujakaumat ovat nähtävissä liitteessä 4. On muistettava, että vastanneiden ja SJL:n jäsenten prosenttiosuuksien erot johtuvat osittain siitä, ettei SJL:oon kuulu juurikaan päätoimittajia (heidän osuutensa jäsenistöstä jää 3 %:iin), joita tutkimukseen vastanneista oli kuitenkin 13 %.

nuspolitiikkaan.¹³ Kuitenkin tutkimukseen osallistuneiden päätoimittajien (toimitusten virallisina kustantajien edustajina) voidaan nähdä valotaneen omilla näkemyksillään kustantajien ajatuksia. Lisäksi tutkimuksen tarkoituksena oli keskittyä nimenomaan journalistiseen käytäntöön, jolloin kustantajat jäivät tässä mielessä varsinaisten toimitusten ”ulkopuoliseksi” tahoiksi.

Tämän tutkimuksen puutteena voidaan pitää myös varsinaisten *tutkivien juttujen jäämistä analyysin ja tarkastelun ulkopuolelle*.¹⁴ Tehtyihin juttuihin viitattiin kuitenkin useissa haastatteluissa, joissa nousivat esiin myös juttujen taustalla olevat tutkivan journalismin toimintamallit ja tarkoituksiperät. Tutkivien juttujen erillisestä analyysistä luovuin, koska ko. tutkimuksen ensisijaisena kiinnostuksen kohteena olivat tutkivan journalismin toimintamekanismit (miten ja miksi tutkivaa journalismia tehdään) sen sijaan että olisi tutkittu, miten tutkiva journalismi näkyy jutuissa ja miten ne kertovat asioista.¹⁵

Internet-verkon kautta tavoitettujen vastaajien määrä (14) jäi varsin vaatimattomaksi, varsinkin jos sitä verrataan tämän voimakkaasti laajentuneen maailmanlaajuisen tietoverkon yhteiseen käyttäjämäärään. 1990-luvun puolivälissä verkkoon liitettyjen tietokoneiden määräksi arvioitiin viisi miljoonaa ja yksittäisten käyttäjien määräksi 15–30 miljoonaa. Verkon käyttäjien määrän on uskottu kohoavan nopeasti yli sadan miljoonan. (Ahonen – Kolari 1995, 4).

Yksittäisten Internet-vastausten pituus vaihteli parista virkkeestä yhteen liuskaan. Teemahaastattelujen tapaista pohdiskelua Internet-vastauksista ei kuitenkaan saatu, koska Internet-kulttuurille on tyypillistä sähkömäinen esitystapa. Tutkimuksen tekemisen kannalta Internet-verkon yleisenä ongelmana voidaankin pitää verkon laajuutta ja suuria käyttäjämääriä. Erilaisia ryhmiä on paljon, ja yksittäisiin ryhmiin tulee päivittäin kymmenittäin viestejä, joiden sekaan yhden kyselyn on helppoa hukkaa.¹⁶ Ongelmana on myös Internetin käyttökulttuuri: verkon selaileminen on satunnaista, mikä vähentää vastausaktiivisuutta. Monelle käyttäjälle Internet on enemmänkin vapaa-ajan viettomuoto, ja jopa itselle

13 Asiaa selvitettiin näin ollen tutkimuksen osallistuneiden *journalistien* näkemyksinä.

14 Tämä ei tietenkään merkitse sitä, etteikö tämän tutkimuksen tekijä olisi tutustunut ko. journalistisiin lopputuotoksiin. Niiden saaminen Yhdysvalloissa oli helppoa, koska lehdet julkaisevat tutkimusprojektinsa yksittäiset jutut jälkeinpäin eripainoksina (*reprints*) mm. osallistuakseen niiden avulla erilaisiin journalistisiin kilpailuihin.

15 Tutkivien juttujen muotopuolesta ks. kuitenkin luvun Tutkivan journalismin tekniikka kohta Jutun kirjoittaminen.

16 Erityisiä journalismi-aiheisia ryhmiäkin on lukuisia, ja ko. tutkimukseen valitut kolme ryhmää edustavat vain pientä osaa kaikista verkon kautta tavoitettavista ryhmistä.

tilattuun listaan tulleet kyselyt voidaan kokea vieraiksi. Tärkeänä tämän tutkimuksen vastausinnokkuutta karsivana tekijänä oli luonnollisesti myös se, että tutkiva journalismi kiinnostanee loppujen lopuksi vain pientä osaa verkkoa käyttävistä journalisteista (ehkä IRE-L-listaa lukuunottamatta).

Kuinka luotettavina tutkimustuloksia voidaan pitää? Niin kyselytutkimuksen kuin teemahaastattelujenkin luotettavuutta heikentää tutkimuksen huono *käsitevalidius*, jos tutkittavasta ilmiöstä ei pystytä tavoittamaan olennaisia piirteitä. Toinen luotettavuusongelma piilee heikossa *sisältövalidiudessa*, jolloin teema-alueita koskevat alustavat kysymykset on laadittu huonosti tai epäselvästi, eivätkä ne tavoita haluttuja merkityksiä (Hirsjärvi – Hurme 1980, 143). Tässä työssä hyvään käsitevalidiuteen pyrittiin perehtymällä etukäteen tutkivan journalismin kirjallisuuteen ja tutkimusalueen (journalistisen työn) käsitteistöön. Vastaavasti sisältövalidiutta pyrittiin parantamaan kyselykaavakkeen esitestaamisella jyvaskyläisten journalistien keskuudessa ja journalistiikan tutkimusseminaarissa Jyväskylän yliopistossa. Lisäksi haastattelukysymysten käsite- ja sisältövalidiutta pyrittiin parantamaan haastattelutilanteen aikana tehdyillä lisäkysymyksillä ja täsmennyksillä.

Kaikesta huolimatta tämän tutkimuksen pahimpana sisältövalidiutta koskevana ongelmana voidaan pitää *vastaajien mahdollisuutta mieltää tutkiva journalismi henkilökohtaisesti monella eri tavalla*. Kyselytutkimuksen palauteosassa kritisoiinkin tätä tutkivan journalismin tulkinnanvaraisuutta.

- Vastaamisen ja tutkimisen tekee huteraksi itse peruskäsite. Jokaisella voi olla (tutkivasta journalismista -lisäys HK) oma määritelmänsä (62).
- Vastaaminen oli vaikeaa, koska lehdissä on ehkä enemmän tutkivia juttuja kuin mitä itse miellän. Rajanveto tavalliseen juttuun on liukuva (155).
- Tulos kertonee enemmän haastateltavien subjektiivisista käsityksistä kuin tutkivan journalismin todellisesta tilasta Suomessa. Itse käsitekin voidaan ymmärtää kovin monella tasolla. Oma kriteerini on aika vaativa (179).
- Uskon, ettei tällä saada puristettua vastaajista kuin muutamia mielikuvia, jotka nekään eivät ole uusia (183).

Erilaisia määrittelynäkemyksiä selittää tutkivan journalismin tutkimattomuus ja määrittelemättömyys eli seikka, jonka poistamiseen tämän tutkimuksen avulla juuri pyritään. Kyselytutkimukseen liitetty tutkivan journalismin määrittelykuvaus oli tarkoitettu orientoivaksi ajatusten käynnistäjäksi, eikä sillä haluttu – tuskin siihen olisi pystyttykään – kahlita vastaajien omia, journalistisen kokemuksen pohjalta muotoutuneita tutkivan journalismin näkemyksiä. Journalisteista koostuva tutkimusjoukko on

yhden ammattikunnan edustajina kuitenkin siinä määrin homogeeninen ja suomalaisen journalismin käytäntö siinä määrin yhdenmukaista, että tutkimuksen käynnistämiseksi on mahdollista löytää varsin yhdenmukainen käsitejärjestelmä. Tätä olettamusta tuki erään vastaajan (15) kommentti, jonka mukaan tutkimusaihe on varsin hyvin tiedostettu toimituksissa.

Kyselytutkimuksen ongelmaksi jää kuitenkin kyselyn edellyttämä *itsenäinen vastaaminen*. Grönforsin (1982, 11–12) mukaan kaavakemuotoiset vastaukset heijastavat ilmiikäyttäytymistä enemmän ihanteellista tilannetta, toivottua käyttäytymisen muotoa ja normien ihannevaateita. Mitä arkaluonteisempia asioita kysytään, sitä epäluotettavampia ovat näin selville saadut tulokset. Samaan viittaa Berger (1991, 41–42), jonka mukaan kyselytutkimuksissa ulkoinen kontrolli on vähäistä ja vastausten sisältö saattaa tämän takia vääristyä. Hänen mukaansa vastaajat voivat haluta miellyttää kyselijää, liioitella näkemyksiään kysyttävistä asioista tai asettautua ”voittajan puolelle”. He voivat myös vastata ymmärtämättä kysymystä tai luullen ymmärtäneensä sen oikein.

Kyselytutkimuksiin liittyvät itsenäisen vastaamisen ongelmat voivat näkyä myös teemahaastattelussa. Haastattelujen aikana ei voida varmuudella erottaa, missä määrin haastateltujen mieliin iskostunut tutkivan journalismin *liiallinen ihanteellisuus* vääristää tutkivan journalismin *todellisuutta*, niin että vastaajien todellista tilannetta kuvaamaan tarkoitettujen näkemykset kuvaavatkin vain tavoitteellista tilannetta. Esimerkiksi suomalaisia politiikan toimittajia haastatellut Aula (1991, 43) huomasi aineistonsa kuvaavan työn käytännön sijasta enemmänkin haastateltavien ihanteita ja tavoitteita yhteisön jäsenenä. Kun haastattelut herkästi kaava- maistavat vastaajien todellisuuskäsityksiä, tutkimuksella ei pystytä kovin helposti selvittämään, miten täydellisesti tai epätäydellisesti esitetyt ihanteet tai tavoitteet käytännössä toteutuvat. Myös Berger (1991, 60) on todennut, että haastattelutilanteessa haastateltavan voi olla vaikeaa antaa merkityksellisiä vastauksia kysytyihin asioihin, sillä hän ei aina pysty sisäistämään oman toimintansa syitä.

Tutkiva journalismi saattaa olla ainakin joillekin journalisteille kiusallinen asia sen yleisen hyväksyttävyyden ja arkitodellisuuden välisen ristiriidan takia: niin tärkeä asia kuin tutkiva journalismi onkin, sitä ei kuitenkin harjoiteta. Tällainen tilanne saattaa aiheuttaa ongelmia varsinkin journalisteille, jotka haluaisivat tutkia asioita, mutta johon heillä ei kuitenkaan ole eri syistä mahdollisuutta.

Vaikka suomalaisten teemahaastattelujen *kohdejoukkoa* valittaessa hyödynnettiin kotimaista journalismikirjallisuutta ja ammattikunnan suosituksia tutkivista kollegoista, vastaajien taso vaihteli melkoisesti. Joillakin haastateltavista osoittautui olevan selvästi pidemmälle pohdiskeltuja käsityksiä journalismista kuin toisilla, jotkut taas olivat perehtyneet joihinkin teema-alueisiin syvällisemmin kuin toisiin. Amerikkalaiset haastateltavat olivat tässä suhteessa ”tasapäisempiä”. Heillä kaikilla oli runsaasti

omakohtaista kokemusta tutkivasta journalismista. Yhdysvaltalaisissa haastatteluissa lisäongelmia aiheutui vieraammasta journalistisesta kontekstista. Tätä ongelmaa pyrin kuitenkin vähentämään perehtymällä etukäteen yhdysvaltalaiseen tutkivan journalismin kirjallisuuteen ja esimerkiksi kitapauksiin.

Vääristyneiden tai värittyneiden vastausten vaaraa saattaa kasvattaa tutkivan journalismin yleinen mystifiointi ja toimittajasankaruus. Haastattelujen oma ammattikunnia saattaa vaatia suurten journalististen tekojen, so. tutkivan journalismin, liiallista korostamista. Kyselytutkimuksen anonyymiteettisuoja voi nähdä karsineen ainakin jossain määrin tällaista pyrkimystä. Vaara tuntuisikin olevan suurempi henkilökohtaisissa haastattelutilanteissa. Tämän tutkimuksen tekijän omat yleiset tuntemukset haastattelutilanteista eivät kuitenkaan antaneet perusteita epäillä tällaista. Päinvastoin, haastatellut journalistit tuntuivat enemmänkin vähättelevän omia saavutuksiaan. Toisaalta journalistien haastattelujen aikana tekemät mahdolliset ”ylilyönnit” olivat kontrolloitavissa heidän tekemiensä esimerkkijuttujen pohjalta.

Yhtenä käsillä olevan tutkimuksen ongelmana voidaan pitää myös em. *eksploratiivisuutta* ja aikaisempien aihetta käsittelevien tutkimusten vähäisyyttä. Kokonaisvaltaisuuden ja monipuolisuuden vaatimus onkin johtanut tämän tutkimuksen kohdalla siihen, että monia yksittäisiä tutkimuksen esiin nostamia piirteitä on ollut pakko jättää tutkimatta tarkemmin, jottei tutkimus paisuisi liikaa. Ongelman poistaminen edellyttääkin tutkivaa journalismia käsitteleviä jatkotutkimuksia.

Jatkotutkimustarpeita

Journalismin tutkimisesta on monenlaista hyötyä. Tutkimustiedon avulla voidaan lisätä journalistien itseymmärrystä ja kriittistä suhtautumista omaan työhön ja journalistiseen käytäntöön. Toisaalta tutkimuksen avulla on myös mahdollista kehittää journalismia parantamalla journalistien työmotivaatiota ja ammattitaitoa. (Hemánus 1991b, 200)

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on näkemys tutkivan journalismin tarpeellisuudesta ja siitä, että tutkivan journalismin lisääminen on ainakin jossain määrin mahdollista myös suomalaisessa journalismissa. Myös kyselytutkimuksen kommenttiosassa vastaajat toivoivat tutkivan journalismin tutkimisen edistävän tutkivien toimintamallien yleistymistä Suomessa. Tutkimisen tarvetta perusteltiin myös tutkivan journalismin arkipäiväistämällä ja mystisyyden karsimisella.

- Toivon tutkimuksesta eväitä myös tavallisen toimittajan työhön, jotta se rohkaisisi häntä syventämään tavanomaista juttuaan ja hakemaan uutta näkökulmaa ja liitännäistietoa. Tutkivalla journalismilla ei ole käytännön merkitystä, jos se luokitellaan harvojen pakerrukseksi (54).

- Tutkimus on hyödyllinen, jos se johtaa tutkivan journalismin lisääntymiseen ja toimittajien uudenlaiseen koulutukseen. Nyt suurin osa toimittajista on toimitusteknikkoja (111).
- Toivottavasti tutkimus osaltaan poistaa tutkivan journalismin ympäriltä turhaa juhlallisuutta. Tutkivan journalismin ei tarvitse kaataa maata, yhdenkin mättään alle kurkistaminen voi olla kova teko (69).
- Tutkivassa journalismissa on liikaa Watergate-romantiikkaa. Toimittaja tekee työtään eikä seikkaile. Tärkeämpää on median koko linja kuin yksittäiset sankariteot. ”Hannukarpoilu” ei edistä mitään (190).

Metodologisesti erityisen mielenkiintoista olisi tunkeutua jonkin yksittäisen tutkimushankkeen ”kulissien” taakse ja selvittää siihen liittyvä työprosessi alusta loppuun. Niin ikään tarpeellista olisi selvittää tutkivia juttuja analysoimalla niiden muotokieltä ja juttujen yleisölle antamaa kuvaa todellisuudesta. Kyselytutkimuksen loppukommenteissa toivottiin selvitettäväksi mm. millaisia tuloksia erityisillä tutkivan journalismin yksiköillä saataisiin Suomessa aikaan, mikä on tutkivan journalismin suhde ilmoittajiin ja muihin sidosryhmiin tai millainen on tutkivien journalistien saama arvostus toimituksen sisällä.

- Jatkossa voitaisiin kartoittaa sitä, miten tutkivan journalistin vaivannäkö korvataan ja kuinka turvattu hänen työpaikkansa on suhteessa esimerkiksi muoti-, ratti- tai juorutoimittajaan. Monessa väli-neessä tutkiva journalisti tekee työtään kai minimipalkalla, ja missien seuraaja on hyväpalkkainen ... (166).

I Tutkiva journalismi

■ Mitä on tutkiva journalismi

Erilaisia lähestymistapoja

Jo edellä on viitattu tutkivaan journalismiin myyttisenä ja mystisenä ilmiö. Journalistinen käytäntö on kuitenkin osoittanut, ettei tutkiva journalismi ole *pelkästään* sitä, vaan yksi tapa tehdä toimitustyötä. Mystisyyttä on epäilemättä lisännyt se, että vaikka tutkiva journalismi – tai paremminkin sen puute – on ollut suomalaisten journalistien ammatillisen keskustelun kohteena, ilmiö on tästä huolimatta jäänyt heille varsin vieraaksi. Edelleen, vaikka tutkiva journalismi onkin terminä vakiintunut kielenkäyttöön, missään ei ole varsinaisesti määritelty, *mitä* tutkiva journalismi oikeastaan on.¹

Journalismi määriteltiin edellä toimitusten tekemäksi työksi ja sen lopputuotoksiksi. Tutkivalle journalismille olisivatkin näin ollen tyypillisiä *sellaiset toimitustyön käytännöt ja lopputuotokset, joihin liittyy tutkimusta*. Tällaisenaan määrittely olisi kuitenkin liian ylimalkainen, samoin kuin erään tähän tutkimukseen haastatellun suomalaisjournalistin näkemys, että tutkivasta journalismista on kysymys kun journalismiin sisältyy *”jokin dominantti määrä sellaisia elementtejä, jotka yleisesti on liitetty tutkivaan journalismiin”*. (H38)

Yhtä lailla hedelmätöntä olisi tutkivan journalismin määrittely pelkästään *”hyväksi”* journalismiksi, vaikka Watergate-toimittaja Carl Bernstein onkin todennut ”kaiken hyvän journalismin olevan tutkivaa journalismia” (Kirtz 1975). Tutkivan ja hyvän journalismin vastaavuutta esitettiin Journalismin päivillä 1976, joista tehty selostuskin otsikoitiin ”Jäljelle jäi vain journalismi” (Hokkanen 1976). Oikeutta tutkivan journalismin olemukselle ei tee myöskään Williamsin ja Tousterin (1976, 54) näkemys, että ”kaikki hyvät toimittajat tekevät tutkivaa journalismia, ja kuka tahansa hyvin työnsä hoitava toimittaja on tutkiva toimittaja”.

Tutkivan ja ”hyvän” journalismin yhdistäminen on ongelmallista jo pelkästään sen perusteella, että vaikka tutkiva journalismi olisikin – ainakin pääsääntöisesti – hyvää, ei se suinkaan merkitse, että muu journalismi olisi automaattisesti sen huonompaa. Toisaalta vaikka tutkiva journalismi olisikin ”hyvää” journalismia, kaikki hyvä journalismi ei suinkaan ole vastavuoroisesti ”tutkivaa”.

1 Tutkiva journalismi kuuluneekin niihin käsitteisiin, joita ei osata kuvailla, mutta jotka tästä huolimatta tunnustetaan heti kun ne nähdään.

Lopputuotosten eli juttujen tasolla tarkasteltuna tutkiva journalismi on ennen kaikkea *sisällöllinen* ominaisuus. Tutkivaa journalismia ei ole mielekästä lähteä määrittelemään *genren* (uutinen, reportaasi, pääkirjoitus, pakina, kolumni jne.) pohjalta, koska genren eri muotoihin voi sisältyä tutkivaa journalismia, vaikka joihinkin niistä (uutiset, reportaasit) sen voi nähdä sopivan luontevammin kuin toisiin. Vastaavanlaisiin ongelmiin törmättäisiin, jos tutkivaa journalismia lähdetäisiin määrittämään journalismin *muotokielen* avulla, sillä tutkivia juttuja julkaistaan niin lehdissä kuin televisiossa ja radiossa. Hemánus ja Tervonen (1986, 167) ovat kritisoineet koko tutkivan journalismin nimitystä, koska se luo mielikuvan, että vain jokin aivan tietynlainen journalistinen suuntaus edellyttää tutkimustyötä ja muut eivät, vaikka kuitenkin suuri osa journalismista perustuu enemmän tai vähemmän syvälliselle todellisuuden tutkimiselle. Myöskään Vahteran (1991) mielestä ”tutkiva” ei kuvaa hyvin journalistien tutkimustyötä, koska missä tahansa jutun teossa asioita tutkitaan ennen kirjoittamista. Hän olisi valmis nimeämään tutkivan journalismin *jäljittäväksi* journalismiksi. Tutkiva journalismi voidaan nähdä myös ”*kaivavaksi*”, johon ovat viitanneet ruotsalaiset tutkivat journalistit yhdistyksensä nimessä *Grävande journalister*.²

Myöskään amerikkalaisjournalisteilla ei ole kovin yksimielisiä näkemyksiä tutkivan journalismin olemuksesta. Abbottin (1987) keräämät amerikkalaisten tutkivien journalistien näkemykset tutkivasta journalismista kuvaavat selkeästi sen moninaisuutta ja mahdollisuuksia luonnehtia monin tavoin samaa ilmiötä:

Juttu, jonka vähemmän sinnikkäät toimittajat jättäisivät tekemättä tai kesken. (James Phelan)

Hyvin vaikea tapa selvittää paras mahdollinen totuus erilaisilla tutkimusmenetelmillä. (Carl Bernstein)

Päiväkohtaisen toimitustyön syvempi muoto, oma taiteenlajinsa. (Jerry Uhrhammer)

Kyky ymmärtää erilaisten järjestelmien toimintaa ja ketkä ovat vastuussa toimimattomuudesta. (Steve Weinberg)

Systemaattista toimintaa, jossa askel askeleelta etenevän prosessin avulla tarkistetaan kirjallisia lähteitä ja tehdään haastatteluja. (Clark Mollenhoff)

² Tutkivan journalismin on nähnyt ”kaivavaksi” myös Suomessa vaikuttava *Tutkivan journalismin yhdistys*, joka jakaa vuoden parhaista tutkivista jutuista tekijöilleen *lumilappoita*.

Erilainen tapa ajatella ... tutkimus nostaa esiin asioita, jotka tukevat tutkittavan henkilön syyllisyyttä tai syyttömyyttä. (Bob Greene)

Älyllinen prosessi, jossa kerätään ja lajitellaan faktoja, kehitellään hypoteeseja, rakennetaan malleja ja tehdään päätöksiä enemmän logiikan kuin tunteen pohjalta. (Paul Williams)

Tutkivan journalismin olemuksen etsimiseksi onkin viisainta kääntyä tarkastelemaan erilaisten tutkivan journalismin "opaskirjojen" antamaa kuvaa *journalistisesta työprosessista* eli niistä tavoista, joilla tutkivat journalistit työskentelevät: keräävät ja analysoivat tietoja ja tekevät omia tulkittojaan tutkimistaan tapauksista (Bolch – Miller 1978; Benjaminson – Anderson 1990; Mollenhoff 1981; Protess et al. 1991; Williams 1978; Gaines 1994). Ensiksikin tutkivien journalistien työssä on nähtävissä heidän *kriittinen asenteensa* ympäröivää yhteiskuntaa kohtaan, mikä ohjaa journalistisen työn aihevalintoja yhteiskunnan kielteisiin piirteisiin, kuten valkankäyttäjien tekemiin väärinkäytöksiin, moraalittomuuksiin ja muihin ongelmiin. Toiseksi journalistinen tutkimustyö pyritään toteuttamaan systemaattisesti, ja tutkimusten kohteina olevat asiat pyritään selvittämään mahdollisimman tyhjentävästi. Yhteistä tällaisten teknisten suoritteiden pohjalta hahmotettavalle tutkimustyölle on tutkittavien tapausten monimuotoisuus ja -mutkaisuus, journalistisen työn laajuus ja pitkäkestoisuus, monipuolinen ja laaja lähteiden käyttö sekä erilaiset tiedonhankinnassa kohdattavat vaikeudet ja esteet, jopa journalistien tietoinen harhaan johtaminen. Tutkivien journalistien työssä korostuu heidän oma-aloitteisuutensa aihevalinnassa ja tiedonhankinnan suunnittelussa. Journalistit pyrkivät määrittämään tutkimustensa kohteet itsenäisesti antamatta lähteiden ohjailta valintojaan. Tutkivalle journalismille onkin tyypillistä *monilähteisyys*, päinvastoin kuin tavallisesti journalismille, jota usein vain yhden tai kahden "auktorisoidun" lähteen seurauksena voidaan kutsua "*lausuntojournalismiksi*". "Perinteisille" lähteille pyritäänkin tutkivassa journalismissa kehittämään vaihtoehtoja. Lähteisiin ylipäättään suhtaudutaan erityisen kriittisesti etsimällä selvitetuille tiedoille ja "virallisille totuuksille" ristiriitaista tai vastakkaista näyttöä ja kyseenalaistamalla itsensänselvyyksiä. Tutkivassa journalismissa kysymys on myös kerättyjen tietojen omaperäisestä yhdistelystä ja erilaisten uusien ulottuvuuksien, näkökulmien ja kytkentöjen rakentamisesta päällisin puolin irrallisilta vaikuttavien yksityiskohtien välille. Tutkittavaa tapausta taustoitetaan etsimällä asioille syy-seuraus -suhteita ja määrittelemällä ne osaksi jotakin laajempaa kokonaisuutta. Tapausten seurausten sijasta tutkivassa journalismissa pyritään pureutumaan enemmänkin tutkittavien ilmiöiden syntyprosesseihin.

Tutkivien journalistien tyytymättömyys "virallisiin totuuksiin" näkyy heidän terveen *skeptisessä subtautumisessa* yleensä vallankäyttäjiä kohtaan (Bennike 1986). Ginmanin (1983, 95–96) mukaan tutkiva journalismi

perustuu pitkäkestoisiin tutkimuksiin, vaikeaan tiedonhankintaan, tietojen analysointiin ja omien johtopäätösten tekemiseen.³ Vastaavasti Meilby ja Minke (1983, 29–32; 1985a, 11–13) ovat nähneet tutkivalla journalismilla olevan neljä tehtävää. Ensiksikin se paljastaa ja pyrkii konkreettisiin tuloksiin korjaamalla asioiden tilaa usein lähtökohtanaan jokin erityinen tapahtuma, joka on herättänyt journalistin mielenkiinnon ja saanut hänet epäilemään, että tapauksessa on jotakin vialla. Toisaalta tutkivalle journalismille on tyypillistä myös paradoksaalisuus, joka on saanut alkunsa jostakin konventionaalisesta käsityksestä, myytistä tai totunnaisista moraalikäsitteistä. Tutkivassa journalismissa näiden oikeellisuutta testataan etsimällä kuvitteellisen ja todellisen tilanteen välille epäjohdonmukaisuuksia ja ristiriitoja. Lisäksi tutkiva journalismi antaa yleisölleen taustatietoja valottamalla tutkittavan tapauksen kehityskulkuja ja tapahtumien yhteiskunnallista merkitystä sekä on voimakkaasti informatiivista yhdistelemällä kerättyjä tietoja uudennlaisella tavalla ja luomalla kerrotuille asioille uudennlaisia ulottuvuuksia.

Tutkivan journalismin olemusta voidaan hahmottaa myös vastakohtaisuuden kautta. Thurén (1986a, 176–179) on pitänyt tutkivaa journalismia vastakohtana *peilaavalle journalismille*, joka on hänen mukaansa hyvin sidoksissa lähteisiinsä, siteeraa niitä yleisesti ja on tehokkuudessaan lähellä nykyistä uutiskäytäntöä. Kylävaara (1976) on nähnyt tutkivan journalismin vastakohtaksi *”postikonttorijournalismin”*, jossa toimittaja passiivisesti valitsee eteensä tulvivasta informaatiosta julkaistavaksi vain käyttökelpoisen osan. Kylävaara on määritellyt tutkivan journalismin jonkin sellaisen yhteiskunnallisen asiakokonaisuuden selvittämiseksi, josta ei muuten anneta riittävä kokonaisinformaatiota tai joka pyritään pitämään salassa osittain tai täysin. Salattuihin asioihin ovat viitanneet myös Hemánus ja Tervonen (1980, 72) toteamalla, että tutkivalle journalismille on tunnusomaista laajojen tutkimusten tekeminen journalistisiin tarkoituksiin, myös salaisten tai muuten vaikeasti saatavien tietojen hankkiminen mikäli suinkin mahdollista (vrt. Hemánus 1990a, 174). Arolaisen (1992a) mukaan tutkivassa journalismissa kysymys on vaikeasta, kiinnostavasta, merkittävästä ja usein myös tutkimattomasta aiheesta, joka ”huu-taa” paljastuksia.

Tutkivan journalismin määrittelyongelma näkyy myös tässä tutkimuksessa. Tutkimukseen osallistuneet suomalaisjournalistit epäilivät, missä määrin tutkiva journalismi ylipäätään olisi mielekäästä määrittää erilliseksi journalismin lajikseen, koska loppujen lopuksi ”kaiken journalismin pitäisi olla tutkivaa”.

3 Hän onkin nähnyt tutkivan journalismin (undersökande journalistik) kunnianhimoisemmaksi variaatioksi *etsivälle journalismille* (uppsökande journalistik), joka taas on analyyttisempää ja enemmän taustatietoja käyttävää journalismia kuin *raportoiva journalismi* (rapporterande journalistik).

”Jokaisen yleistoimittajankin pitäisi olla perusvireeltään tutkiva toimittaja: epäillä aina tiedonlähteitään, etsiä tietojen oikeellisuutta eri näkökulmista.” (H1)

- Tutkivan journalismin pitäisi olla yksi osa toimittajan jokapäiväistä työtä, ei jokin eri kastissa liikkuva toimittamisen laji. (3)
- Kaikki hyvä tavanomainen journalismi on jossain määrin tutkivaa, selvää eroa ei ole. (25)
- Tutkivan journalismin käsitteessä on turhan paljon gloriaa. Journalismi yleensä ottaen on tutkivaa. Sen olisi aina pyrittävä löytämään uusia näkökulmia. (190)

Erottavia piirteitä löydettiin kuitenkin ensisijaisesti kaksi. Toisaalta tutkivassa journalismissa nähtiin olevan kysymys journalistisesta *metodista* eli ”normaalijournalismista” poikkeavista toimintatavoista ja toiminnan olosuhteista, toisaalta kysymys on myös journalistista työtä kohtaan tunnettavasta *asenteesta*. Tutkivassa journalismissa ei näin ollen ole kysymys yksin siitä, että journalistit *tekisivät* työtään eri tavalla, vaan myös siitä, että tätä työtä *lähdetään tekemään* eri tavalla (so. motivoituneena ”tutkivalla asenteella”). Tutkimuskohteiksi nostettavien asioiden ei välttämättä tarvitse olla erityisen ”suuria”, vaan pientenkin tutkimuskohteiden kohdalla oleellista on journalistinen asenne. Määrittelykommenteissa nousi esiin myös journalistien yleinen tyytymättömyys toimitustyön vallitsevaan käytäntöön ja siitä puuttuvaan tutkivaan otteeseen. Tutkiva journalismi nähtiinkin esikuvaksi journalistiselle työlle.

Journalistisen tiedonhankinnan näkökulmasta tutkiva journalismi nähtiin syvälliseksi ja perusteelliseksi asioihin paneutumisiksi ja pohjia kaivelevaksi toimitustyöksi, jossa tarkoituksena on ”päästä sisään” asioihin ja jossa lähteitä käytetään intensiivisesti ja monipuolisesti. Työssä nähtiin tärkeäksi myös mahdollisuus ”tyhmille kysymyksille”, uusien kytkentöjen löytäminen eri asioille ja tapausten syntyprosessien selvittäminen. Erityistä huomiota haluttiin kiinnittää tutkivan journalismin mahdollisuuksiin *uudenlaisten näkökulmien* esiintuojana ja itsestäänselvyyskyseenaistajana.

- Tutkiva journalismi ei tuo vain yhtä näkökulmaa esiin, vaan on monisärmäinen. (33)
- Tutkiva journalismi löytää erilaisten asioiden yhteenkytkeytymisen. Työssä tarvitaan oivallusta ja asioiden perusteellista tuntemusta. (52)
- Tutkiva journalismi on perusteellisesti tutkittua ja ennakkoluulotonta ”yleisesti hyväksytyyn oikean” rajojen koettelemista ja ylittämistä. Se pyrkii herättämään keskustelua ja tarvittaessa myös muutokseen. (162)
- Tutkiva journalismi sisältää usein yllätysmomentin, joko salassa pidetyn asian paljastuksen tai asioiden yhdistelemisen uudella ennennäkemättömällä tavalla. (200)

- Tutkivan journalismin on tuotava esiin asioita, jotka eivät muuten tulisi esiin. Se kyseenalaistaa itsestäänselvyydet ja herättää lukijat ja kuuntelijat ajattelemaan. (164)
- Tutkivassa journalismissa on kysymys merkittävän asian perusteellisesta selvittämisestä. (62)

Tutkivan journalismin kolmijako

Tutkivan journalismin määrittelyssä on korostettava erityisesti kahta siihen liittyvää piirrettä. Ensiksikin tutkivassa journalismissa ei ole kysymys *kenen tabansa tekemästä* tutkimuksesta. Toiseksi kysymys ei ole myöskään *minkä tabansa asian* tutkimisesta. Tähän kaksijakoisuuteen ovat kiinnittäneet huomiota amerikkalaiset veteraanijournalistit Bob Greene (1983, VII) ja William Gaines (1994, 1), jotka omissa määrittelyissään ovat tiivistäneet tutkivan journalismin olemuksen kolmeen ominaisuuteen: *journalistien tekemään tutkimukseen, tutkimusten kohteina olevien asioiden yhteiskunnalliseen merkitykseen ja tutkittavien asioiden tietoiseen salailuun*. Greenen (1983, VII) sanoin:

Investigative reporting is the reporting, through one's own work product and initiative, matters of importance which some persons or organizations wish to keep secret. The three basic elements are that the investigation be the work of the reporter, not a report of an investigation made by someone else; that the subject of the story involves something of reasonable importance to the reader or viewer; and that others are attempting to hide these matters from the public.

Tämän pidemmälle Greene ja Gaines eivät määrittelyissään kuitenkaan edenneet. Onkin syytä tarkastella lähemmin, mistä näissä kolmessa tutkivan journalismin ulottuvuustekijässä on kysymys.

Journalistinen tutkimus

Tutkimus yleisesti voidaan nähdä jonkin asian syvälliseksi ja järjestelmälliseksi selvittämiseksi tarkoituksena löytää jotakin uutta. Tällaiseen etsimiseen viittaa myös tutkivan journalismin englanninkielisen *investigative reporting* (harvemmin -journalism) -käsitteen latinankielinen alkuperäismuoto "*reportare vestigum*", joka tarkoittaa "takaisin kuljettamista" ja "uraa" tai "jalanjälkeä" eli "palaamista jälkiä pitkin": ts. asioiden selvittämiseksi on palattava niiden syntyhistoriaan käyttämällä hyväksi erilaisia johtolankoja. (vrt. Krogh 1992) Ruotsin- ja saksankielessä kysymys on jonkin "alta etsimisestä" (*undersökande journalistik; der untersuchende Journalismus*).

Eritynen *journalistinen tutkimus* on käsitteenä kuitenkin hyvin liukuva, koska – kuten jo edellä todettiin – kaikkeen journalismiin voi

nähdä sisältyvän aina jonkin verran tutkimista tai julkistettavien asioiden selvittämistä etukäteen. Tutkivaan journalismiin liittyvästä tutkimisesta muun journalistisen tutkimisen sijasta voitaisiin kuitenkin puhua journalistisen tutkimustyön ollessa tavanomaista laajempaa, syvällisempää ja intensiivisempää. Rajanveto jää kuitenkin pakostikin epäselväksi.

Journalististen tutkimusten merkityksen voi tiivistää mahdollisimman todenmukaisen kuvan selvittämiseen jostakin henkilöstä tai toiminnasta. Ne ovat eräänlainen vastaveto journalismin yleiselle lähdekäytännölle, jossa tyydytään siteeraamaan henkilölähteiden sanomisia tai mielipiteitä. Lähteiden välittämän tiedon välinen ristiriita jää useimmiten pelkästään esittämisen tasolle (ns. journalismin tasapuolisuusperiaate). Sitä vastoin journalistiset tutkimukset pyrkivät selvittämään asioiden todellisen laidan syvällisesti, niin että esimerkiksi ristiriitaisten lausuntojen kohdalla yleisö pystyy journalistien keräämien tietojen pohjalta itse päättämään, kuka puhuu totta ja kuka ei. Tutkimusten avulla pyritään selvittämään vastaukset ennen kaikkea kysymykseen ”miksi”.

Tutkimista ei ole useinkaan mielletty tiedotusvälineiden – ainakaan ensisijaiseksi – tehtäväksi. Yksittäisellä välineellä ei ole useinkaan järin suuria mahdollisuuksia paneutua syvällisesti asioiden selvittämisiin ”normaalijournalismia” laajemmalla ja intensiivisemmällä tutkimusotteella. Esimerkiksi Miettisen (1984, 96) mukaan toimitusten työrytmi ei jätä tutkimustyölle kovin paljon valmistumisaikaa tai mahdollisuuksia, vaan journalistien edellytetään löytävän kiinnostavia ja olennaisia asioita potematta ”mammuttitautia”.

Siinä määrin kun julkistettavat asiat ovat perustuneet erityisiin tutkimuksiin, tutkimusten tekijä on ollut useimmiten jokin toimitusten ulkopuolinen taho, jota tiedotusvälineet näin ollen ovat vain referoineet. Toimitusten omat tutkimukset ovatkin merkinneet sitä, ettei journalistien työ ole perustunut viranomaisten lausuntojen tai tutkimusten referointiin, vaan journalistit paitsi ovat etsineet vastakkaista ja ristiriitaista tietoa julkisuuteen tarjotulle tiedolle, ovat myös määrittäneet tutkittavan asian ja sen tarkastelutason uudella tavalla osana jotakin laajempaa kokonaisuutta. Lähtökohdiltaan journalistinen tutkimus vaatii eräänlaisen oman *päiväjärjestyksen* (agendan) luomista ”omalle jutulle” sekä journalistin aloitteellisuutta ja itsenäistä päätösvaltaa siitä, mitä aiheita hän lähtee tutkimaan. Jos journalisti ei menettele näin, vaarana on, että toimituksen ulkopuoliset tahot saavat määräysvaltaa paitsi aiheen valintaan myös sen sisältöön. Esimerkiksi Gaines (1994, 1) on korostanut journalistien aloitekyvyn merkitystä journalistisessa tutkimustyössä.

Ettema ja Glasser (1985, 183) ovat nähneet journalistiset tutkimukset osoitukseksi ”erityisestä yritteliäisyydestä sekä ajankäytön, kykyjen ja lähteiden yhdistelmästä”. Julkisuuteen tarjotut ”viralliset” tiedot voivat johtaa journalisteja väärille raiteille jo yksin sen takia, etteivät journalistit ja viranomaiset painota asioita samalla tavalla. Journalistien tutkimustyö-

tä on haitannut heidän liiallinen luottamuksensa siihen, että viranomaisilla automaattisesti olisi tutkittavasta asiasta paras tietämys. Tällaisessa uskossa toimivat journalistit ovat jättäytyneet viranomaisten olettamusten armoille ja tavallaan menettäneet henkilökohtaisen yhteytensä asioihin. (Koch 1990, 144–147). Journalisteja on kritisoitu myös liiallisesta keskittymisestä yksittäisten *tapahtumien* raportointiin (event-oriented) sen sijaan, että he tutkisivat laajempia *tilanteita* (situation-oriented). Journalistisessa työssä onkin tuhlattu paljon aikaa odottamalla jotakin tapahtuvaksi. (Jones 1976, 180). Savola (1991) on painottanut journalistisessa työssä etsiytymistä tavanomaisen uutisvuoren ulkopuolella ja keskittymistä asioihin, joilla ei itsessään ole taipumusta tulla julkisuuteen. Tutkimustyöhön kuuluu hänen mukaansa syiden ja seurausten etsimistä, ”vastavirtaan kulkemista” ja sellaisten asioiden metsästämistä, jotka eivät olekaan niin kuin niiden luulisi olevan.

Suomalaisjournalistien kommentoissa journalistista tutkimustyötä kuvailtiin toimituksen oma-aloitteisuudeksi ja juttuaiheen huomaamiseksi ohi päivittäisen uutisvirran. Kyse on vastaajien mukaan ”ahaa”-maisesta oivaltamisesta ja kyvystä yhdistellä ja rakentaa kytkentöjä hyvinkin etäisiltä vaikuttaville asioille. Asioita tutkivat journalistit pyrkivät suhteuttamaan kaivamiaan tietoja laajempiin asiakokonaisuuksiin etsimällä niille taustoja, ulottuvuuksia, kytkentöjä ja syy- ja seuraussuhteita. Erityisen tärkeänä pidettiin monipuolista lähdekäytäntöä ja erilaisten vaihtoehtoisten tiedonhankintakeinojen löytämistä. Näiden kohdalla voi olla kysymys ns. *poikkeuksellisista tai epätavanomaisista tiedonhankinnan keinoista*, kuten toimittajan valehenkilöllisyydestä, salanauhoituksesta tai tietolähteen harhaan johtamisesta.⁴

– Tutkiminen on kuin rikospoliisin työtä ilman pidätysoikeutta. Tietoa joutuu penkomaan huomattavan vaikeissa oloissa ja kohtaamaan tietojen ja asiakirjojen salailua ja painostusta. (80)

– Tutkiva journalismi voi tuoda esiin asioita, joita tavanomainen jutunteko ei ikinä tule käsittelemään, asioita, joilla loppujen lopuksi voi olla suurikin merkitys. (154)

”Toimittaja näkee jatkuvasti ilmassa asioita, joita ei ole ”kirjattu”. Jokin asia voi olla todellisuudessa päin p-tä, mutta ei virallisissa papereissa.” (H9)

Journalistisilla tutkimuksilla on yhtymäkohtia *tieteelliseen tutkimukseen, viranomaisten tekemiin tutkimuksiin ja tiedustelupalvelun toimintaan*. Tieteellistä tutkimusta tutkiva journalismi muistuttaa syvällisyydessään ja

4 Näihin epätavanomaisiin tiedonhankinnan keinoihin palataan tarkemmin Tutkivan journalismin tekniikka ja Tutkivan journalismin etiikka -lukuissa.

näytölle vaadittavissa perusteluissa.⁵ Tiedemiesten tavoin tutkivat journalistit asettavat tutkimilleen asioille erilaisia *hypoteeseja*, joiden paikkansa-pitävyyttä testataan tutkimusten avulla. Testit ohjaavat tarvittaessa uudenlaisten, ”jalostettujen” hypoteesien rakentumiseen. (Patterson – Russell 1986, 311) Samaan on viitannut Jones (1976, 179), jonka mukaan tutkivalle journalismille on ominaista, että tosiasiat seuraavat toisiaan eikä johtopäätöksiä esitetä valmiina, vaan lukijat synnyttävät ne itse esitettyjen näyttöjen pohjalta.

Tieteellisestä tutkimuksesta poiketen tiedonhankinnan menetelmiä ei tutkivassa journalismissa kuitenkaan tarvitse alistaa julkiseen kritiikkiin, vaan ne jäävät useimmiten (esimerkiksi luottamuksellisten henkilölähteiden takia) paljastamatta ja varsinaisten yksityiskohtien varjoon. Tutkivan jutun esittämien väitteiden todenperäisyyttä ulkopuolisen on vaikea arvioida – usein yleisön on vain uskottava, että ne ovat totta.

Viranomaistutkimuksista journalistien tutkimukset eroavat ennen kaikkea tutkijan statuksen suhteen. Journalisti ei ole viranomainen eikä hänellä ole erityisiä tiedonhankinnan valtuuksia tai esimerkiksi rikostutkinnassa tarvittavia pakkokeinoja. Vastaavasti tiedustelupalvelu ja tutkiva journalismi käyttävät pitkälti samantapaisia tiedonkeruun menetelmiä, mutta vain tutkivassa journalismissa tutkimustulokset julkistetaan (vt. Campbell 1988).

Julkisuushakuisuus onkin tutkivalle journalismille leimaa-antava piirre. Kun muissa tutkimuksissa tutkimisen tavoitteena on asioiden julkistamisen sijasta niiden selvittäminen vaihtelevista syistä (tutkimustiedon lisääminen ja soveltaminen, rikollisuuden, konfliktien estäminen, viranomaistoiminnan suunnittelu), tutkivassa journalismissa asioiden tutkimisen motiivi on nimenomaan niiden paljastaminen eli mahdollisimman aikaisessa vaiheessa asioille saatava julkisuus. Tieteellisissä ja viranomaistutkimuksissa laajempaa mediajulkisuutta tavoitellaankin vain imago-syistä (esimerkiksi tutkimusmäärärahojen tai lisäresurssien toivossa).

Journalistisella tutkimuksella on selviä yhtymäkohtia joukkotiedotuksen ns. *vahikkoiran (watchdog) rooliin*, jossa tiedotusvälineiden tehtäväksi on nähty poliittisen ja taloudellisen vallankäytön valvominen ja puuttuminen havaitsemiinsa epäkohtiin ja asiattomuuksiin (vt. Kuutti 1994a, 100). Tässä mielessä tutkiva journalismi voidaan nähdä yleistä vastuuntuntoa korostavana journalismina, jossa paljastetaan väärinkäytöksiin syyllistyneitä ja pyritään korjaamaan väärinkäytösten aiheuttamia ongelmia. Tällaista tiedotusvälineiden toimintaa voidaan pitää tärkeänä demokraattisen yhteiskunnan toimivuuden kannalta, koska Miraldin (1990, 159) sanoin ”demokratia on aina keskeneräistä”.

5 Tutkivalla journalismilla on erityisen selviä yhtymäkohtia *sosiologiaan tai historian tutkimukseen*, jossa tutkimuskohteina usein ovat erilaiset yhteiskunnalliset ongelmat ja epäkohdat.

Yhteiskunnalliseksi epäkohdiksi voidaan nähdä kaikki sellaiset inhimillisen toiminnan seurauksena syntyneet laajemmat (so. laajoja ihmisjoukkoja) koskevat ongelmat, joihin puuttuminen ja joiden korjaaminen on ainakin periaatteessa mahdollista (voimavarojen ja tahdon sallimissa rajoissa). Kysymys voi olla esimerkiksi rikollisesta toiminnasta, erilaisista moraalittomuuksista tai sellaisista poliittiseen tai taloudelliseen toimintaan liittyvistä piirteistä, joista aiheutuu ympäristölle ongelmia.

Vahtikoiran rooliin on liitetty näkemys joukkoviestimistä yleisön puolesta kamppailevana *neljäntenä valtiomahdina*, eräänlaisena legitiimin vallankäytön ”tasapainottajana”. Donohue et al. (1995) ovat todenneet, että tällaiselle vahtikoiran roolille on tyypillistä merkittävä autonomia tiedotusvälineen sisällä, asioiden esittäminen tiedotusvälineissä nimenomaan yleisön, ei vallankäyttäjien näkökulmasta ja tiedotusvälineiden riippumattomuus haastaa suorasti tai välillisesti yhteiskunnallisia vallankäyttäjiä. Erään Internet-vastaajan mukaan (I1) vahtikoiran roolin tärkeys on siinä, että vahtikoiran roolissa journalistit voivat kyseenalaistaa vallankäyttäjien toimia. Vahtikoiran tehtävänä on informoida ihmisiä tärkeissä asioissa ja muistuttaa vallankäyttäjien antamista lupauksista ja tekemisistä. Sananvapauden määrittämät lainkohdat tekevät asioista kertomisen oikeutetuksi myös juridisesti, vaikka vahtikoiran rooli on luonteeltaan nimenomaan epävirallinen ja pohjautuu enemmänkin tiedotusvälineiden moraaliseen – ja täysin vapaaehtoiseen – velvollisuuteen kertoa tärkeistä asioista.

Lambeth (1990) on nähnyt yhteiskunnallisen toiminnan tarkoituksiksi erilaisten ”hyvien asioiden” toteuttamisen yhteistyön avulla. Esimerkiksi journalistille tällainen ”hyvä asia” olisi kertoa asiat täydellisesti sen sijaan, että niistä kerrottaisiin vain osa (*”to tell the whole story, not just part of it”*). Tutkivassa journalismissa tällaisen asioiden kokonaisvaltaisen ja ”täydellisen” esittämisen on nähty usein edellyttävän laajojen tietomäärien analysointia sen sijaan, että jutuissa pelkästään referoitaisiin ihmisten mielipiteitä tai käsityksiä tutkittavien asioiden tilasta. Jutusta tulee Lambethin (emt.) mukaan tällöin myös ”erilainen” (*”different story”*) verrattuna julkisuudessa yleensä olleisiin kuvauksiin.

Kylävaaran (1976) mukaan tutkivassa journalismissa tullaan journalismin vanhojen tavoitteenasettelujen äärelle valvomaan, että viranomaiset hoitavat tehtäviään heille annettujen normien mukaisesti johtamatta puolinaisuuksilla tai epätotuuksilla kansalaisia harhaan. Kylävaara myös korostaa ihmisten mahdollisuuksia saada riittävästi asiantietoa voidakseen tehdä omat valintansa ja ratkaisunsa.

Journalistisen valvonnan tärkeyttä korostaa se, että on syytä epäillä valtaa käyttävien salaavan ainakin jossain määrin toimiaan. Vahtikoiran rooli saakin elinvoimansa journalistien epäilyistä vallankäyttöä kohtaan ja yhteiskunnallisten väärinkäytösten ja epäkohtien paljastamisesta. Epäkohdissa kysymys ei ole kuitenkaan pelkästään laittomuuksista, vaan lisäksi erilaisista moraalittomuuksista, kuten viranomaisilla tehtävien lai-

Kuva 2. Vahtikoiran roolin toteutuminen

minlyönneistä, leväperäisyydestä tai huolimattomuudesta. Pietilä (1990) onkin korostanut vahtikoiran roolia mahdollisuutena nostaa esiin kysymyksiä oikeasta ja väärästä ja herättää samalla yhteiskunnallista keskustelua ja käyttäytymistä ohjaavaa pohdintaa.

Vahtikoiran rooli ilmenee tutkimassa journalismissa kuvan 2 mukaisena vuorovaikutussuhteena. Siinä tiedotusvälineet ja journalistit etsivät ja tutkivat yhteiskunnallisia epäkohtia (1), ovat yleisön kanssa yhteistyössä (aihevalinta ja tiedonhankinta) (2), paljastavat yleisölle selvittämiään asioita (3), valvovat poliittisten ja taloudellisten vallankäyttäjien toimia paljastettujen epäkohtien korjaamiseksi (4) ja ovat valtaeliitin painostuksen kohteena (5). Vahtikoira-asetelman taustalla vaikuttavia, tiedotusvälineiden "ulkopuolisia" tekijöitä ovat yleisön reagointi paljastettuihin epäkohtiin (6), yleisön suora painostus valtaeliittiä kohtaan (7), eliitin poliittiseen tai taloudelliseen menestykseen tähtäävät pyrkimykset yleisön miellyttämiseksi (8) ja eliitin toimet epäkohdan poistamiseksi (9). Yhteiskunnalliset epäkohdat eivät kuvan mukaisesti synny itsestään, vaan ne nähdään seurauksiksi poliittisen ja taloudellisen eliitin välisestä yhteistyöstä (10) ja vääränlaisesta poliittisesta toiminnasta (tai toiminnan puutteesta) (11). Kaikki tämä vuorovaikutus tapahtuu tiettyssä yhteiskun-

nallisessa kontekstissa, joka vaikuttaa epäkohtien sisällölliseen määräytymiseen sekä tiedotusvälineiden, eliitin ja yleisön toimintaan.

Tällaisen vahtikoiran roolin edellyttämä tiedotusvälineiden riippumattomuus yhteiskunnan sisällä on kuitenkin kiistanalaista. Tiedotusvälineitä on kritisoitu siitä, että kaupallisina yrityksinä ne ovat itsekin osa valvoomaansa yhteiskunnallista valtakoneistoa. Lisäksi ne ovat toimintansa kautta jatkuvassa kanssakäymisessä erilaisten valtaryhmittymien kanssa. (Donohue et al. 1995)⁶

Donohue et al. (1995) ovatkin nähneet, että tiedotusvälineet eivät vartioi niinkään yhteiskunnan, vaan erilaisten omia etujaan ajavien valtaryhmien etuja. Konflikteista kerrotaan, mutta hillitysti ja puuttumalla vain tiettyihin asioihin tietyissä tilanteissa. Tiedotusvälineet eivät voi itse synnyttää yhteiskunnallista toimintaa, vaan niiden on tyydyttävä käsittelemään valtaryhmien esittämiä ideoita tai toimintaa. Jos kyseessä on ulkoinen uhka (kuten kylmä sota Yhdysvalloissa) poliittisen valtakoneiston luoma päiväjärjestys omaksutaan sellaisenaan myös tiedotusvälineiden päiväjärjestykseksi. Jos kyse on sisäisestä valtataistelusta (kuten Watergate-tapaus) tiedotusvälineet keskittyvät ulkopuolisesti kuvaamaan tätä taistelua. Muutenkin tutkijat pitävät vahtikoiran roolia jo perusteiltaan epärealistisena, koska ei ole olemassa yhtä yleistä etua, vaan useita eri ryhmittymien omia ja vaikutusvallaltaan vaihtelevia etuja. (Donohue et al. 1995)

Idealistisuudessaankin vahtikoiran rooli heijastui tutkivien amerikkalaisjournalistien käytännön työhön. Taustalla vaikuttanut rooli muokkasi heidän asenteitaan. Journalistien mukaan vahtikoiran roolissa on kysymys siitä, että tiedotusvälineiden valvonnan avulla poliittiset ja taloudelliset vallankäyttäjät voidaan pitää ”rehellisinä” ja yleisen luottamuksen arvoisina. Poliittisen eliitin toimintahan perustuu äänestäjien vaaleissa antamaan mandaattiin. Taloudellisen eliitin yleisösuhteista tärkein on suhde asiakkaisiin, joiden toiminnan kautta muodostuvat yritysten tulot. Luotettavuuden ylläpitäminen ja ”reilun pelin” varmistaminen sekä poliittisessa että taloudellisessa toiminnassa on oleellista yhteiskunnan toimivuuden kannalta.

Yhdysvaltalaisessa journalismissa vallankäytön valvonta on saanut voimakkaan oikeutuksen maan perustuslaissa, jonka *ensimmäinen lisäys* (*first amendment*) takaa tiedotusvälineille tutkivan journalismin kannalta tärkeän, laajan toimintavapauden. Toisaalta journalistien vallankäyttöä kohtaan tuntemaa skeptisyyttä ovat ruokkineet muutamat amerikkalaisen poliikan kielteiset tapahtumat, ennen kaikkea ns. *Watergate*-tapaus.

⁶ Amerikkalaisen tutkivan journalismin edeltäjä ns. *muckraking*-journalismi saatiin loppumaan 1900-luvun alussa poliittisten ja talouselämän vallankäyttäjien ryhtyessä yhdessä toimimaan paljastuksia tehneitä lehtiä vastaan. Ks. tarkemmin luku Tutkivan journalismin kehitys Yhdysvalloissa.

”Perustuslain ensimmäinen lisäys ei ole tarkoitettu urheilutulosten ja elokuvailmoitusten julkaisemisen turvaamiseksi, vaan jotta ihmiset saisivat tietää miten heidän maksamiaan veroja käytetään”. (A4)

Vaikka vahtikoiran roolia voidaankin kritisoida valikoivaksi, on sen myönteisenä puolena kuitenkin ennalta-arvaamattomuus tutkimuskohdeiden valikoitumisessa. Tiedotusvälineiden ulkopuolelta ei juuri löydy epävirallisia (so. julkisen vallan ulkopuolisia) instituutioita, jolla olisi vastaavanlaisia mahdollisuuksia valvoa yhteiskunnallista vallankäyttöä.

”Lehdistön olisi satsattava aikaa asioihin, joiden tutkimiseen ihmisillä itsellään ei ole aikaa”. (A17)

Haastatellut amerikkalaisjournalistit halusivatkin erottaa omat tutkimuksensa viranomaisten virallisista tutkimuksista. Journalistiset tutkimukset pohjautuvat tiedotusvälineiden ja journalistien vapaaehtoisuuteen ja itsenäiseen valintaan päinvastoin kuin viranomaistutkimukset, joiden taustalla on virallinen toimeksianto, ja usein myös tutkimuskohde on tarkoin rajattu. Lisäksi toimeksiantajalla ja tutkimusten kohteella voi olla jääviysongelmia aiheuttava suhde ja tutkijat jossain määrin jopa itse osa tutkimaansa järjestelmää. Lovell (1983, 121) onkin edellyttänyt journalistisilta tutkimuksilta tunkeutumista viranomaisten jakaman ”selityskuoren” sisäpuolelle. Viranomaiset ja instituutiot eivät pysty tai halua hänen mukaansa tutkia omia toimiaan, vaan tämä tutkimustyö on jätettävä nimenomaan tiedotusvälineiden tehtäväksi. Tähän journalistien ja valtainstituutioiden väliseen työnjakoon viitattiin myös suomalaisjournalistien kommenteissa, joissa omien tutkimusten uskottiin lisäävän lukijoiden uskoa tiedotusvälineiden riippumattomuuteen.

– On oltava julkisuuteen asioita tuova elin, joka on uskottava ja lahjomaton, eikä ole minkään etupiirin talutusnuorassa. (45)

Viranomaisten tekemiin tutkimuksiin haastatellut amerikkalaisjournalistit suhtautuivatkin epäillen. Poliisin voimavarojen nähtiin kuluvan pääasiasa katurikollisuuden kurissapitämiseksi, ja palkattujen asianajajien nähtiin ajavan omien päämiestensä etuja.

Journalististen tutkimusten etuna on se, että tavallisten ihmisten on usein helpompi lähestyä journalisteja kuin viranomaisia. Lisäksi tutkittavaan tapaukseen liittyvien tietojen vaihto yleisön ja tiedotusvälineiden kesken voi olla molemminpuolista ja tiedotusvälineiden tekemien paljastusten julkisuus niin voimakasta, että se riittää käynnistämään tai vauhdittamaan virallisia tutkimuksia. Erityisen työläiksi tutkimuskohteiksi journalistit näkivät erilaiset uusintatutkimukset jo päättyneistä virallisista tutkimuksista. Tällaisten tapausten kohdalla journalistit eivät pysty käynnistämään omia tutkimuksiaan puhtaalta pöydältä, vaan heidän on ensin

etsittävä virallisten tutkimusten virheet ja puutteet.⁷ Vahtikoiran roolilla on yhtymäkohtia myös *asianajojournalismiin* (*advocacy journalism*), joka on journalistien oikeaksi katsomien yhteiskunnallisten päämäärien edistämistä journalistisin keinoin (vrt. Kuutti 1994a, 11). Tosin yleisen hyväksyttävyyden hankkiminen edellyttää tiedotusvälineiltä ns. *yhteisen hyvän* ajamista sen sijaan, että ne mielletäisiin vain joidenkin intressiryhmien puolesta puhujiksi. Tällainen vähäosaisten puolesta hyväosaisia vastaan suunnatun asianajojournalismin tavoite näkyi erään amerikkalaisa haastattelun kommentissa, josta on tullut amerikkalaisessa journalismissa tunnettu iskulause: *"The highest purpose of journalism is to comfort the afflicted and afflict the comfortable"* (A14). Vahtikoiran roolin merkitystä erityisesti vähäosaisten auttajana perusteli myös Internet-vastaaja (I2), jonka mukaan journalistien on annettava vähän vaikutusvaltaa omaaville ihmisille mahdollisuus saada itselleen oikeutta tiedotusvälineiden (so. julkisuuden) avulla.

Tärkeän tiedon jäljillä

Journalismin tärkeimpänä tehtävänä voitaneen pitää – nimenomaan todennukaisen ja olennaisen – tiedon välittämistä. Vapaata tiedonvälitystä on pidetty kansalaisten oikeutena ja demokratian toteutumisen tärkeänä edellytyksenä (ks. Hemánus 1990a, 30). Esimerkiksi *Journalistin ohjeissa* (SSL 1992) painotetaan kansalaisten oikeutta saada oikeita ja yleisesti merkittäviä tietoja, jotta he voisivat muodostaa mahdollisimman totuudenmukaisen kuvan ympäristöstään. Niin ikään Yleisradion *ohjelmatotiminnan säännöstö* (OTS 1992) on määrittänyt yhtiön toiminnan pää tavoitteeksi oikeisiin tietoihin ja tosiasioihin perustuvan maailmankuvan tarjoamisen.

Journalismin tehtävää yleisön tiedontarpeen tyydyttämisessä ovat painottaneet myös Miettinen et al. (1981, 18–19), joiden mukaan journalistien tehtävänä on paitsi saattaa ihmiset tietoisiksi tärkeistä tapahtumista, myös saada heidät ymmärtämään näitä tapahtumia ja niiden syitä sekä arvioimaan niiden seurauksia.

Bruunin ja Miettisen (1989, 53) mukaan tutkivalle journalismille on ominaista pyrkimys *näkemyksellisyyteen*, johon ei kuulu pelkästään faktojen analysointia, vaan pyrkimyksenä on saattaa asiat kontekstiinsa tavalla, joka antaa vastaanottajalle mahdollisuuden ymmärtää esitettävä asiakokonaisuus mahdollisimman syvästi. Tuote on tällöin heidän mukaansa monikerroksinen kerronnaltaan ja muodoltaan.

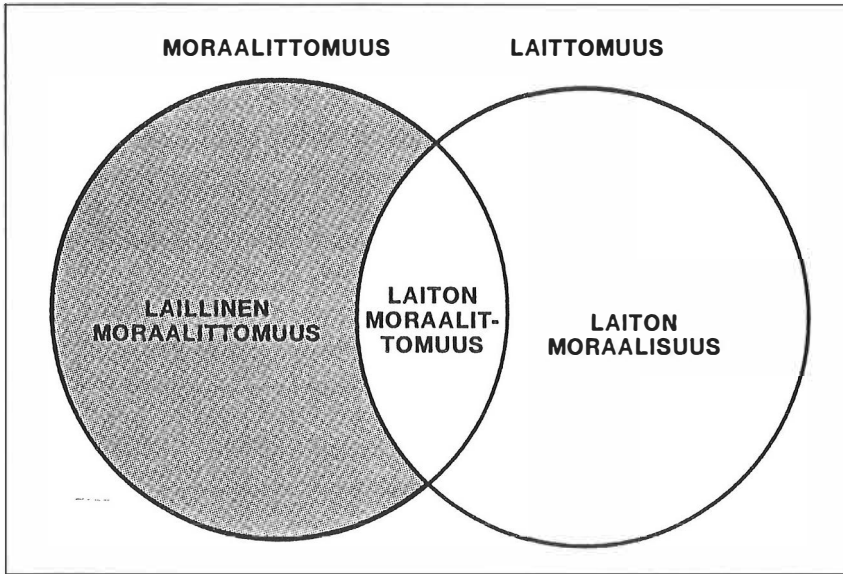
7 Esimerkkinä tällaisista journalistien käynnistämistä uusintatutkimuksista on *Philadelphia Inquirerin* tutkivan journalistin David Zucchinon (1993) laaja selvitys laivaston varusmiesten yllättävistä kuolemista. Virallisissa, laivaston omissa tutkimuksissa kuolemat nimettiin itsemurhiksi, mutta Zucchino paljasti ne laivaston leväperäisistä turvajärjestelyistä johtuviksi onnettomuuksiksi.

Tiedonvälittämisen tärkeyden voi nähdä heijastuvan journalismin tärkeässä periaatteessa, "*ihmisten oikeudessa tietoon*". Kyse on nimenomaan sellaisesta poliittiseen tai taloudelliseen vallankäyttöön liittyvästä tiedosta, joka on ihmisille *tarpeellinen*, vaikka ei välttämättä *haluttava*. Tällaista tarpeellista tietoa voidaan pitää myös *yhteiskunnallisesti merkittävänä*, minkä määrittäminen journalismin kannalta ei kuitenkaan ole kovin yksinkertaista. Oleellista joka tapauksessa on, että tiedon olemusta tarkastellaan tiedotusvälineiden yleisön näkökulmasta, jolloin asioiden yhteiskunnalliseen merkittävyyteen liittyy keskeisesti julkistamisen *yleinen etu*. Tällöin merkittävänä piirteenä voidaan pitää tiedon vaikuttavuutta, ts. kuinka laajoja ihmisjoukkoja tieto koskee ja kuinka suuri vaikutus tiedolla on ihmisten jokapäiväiseen (taloudelliseen, henkiseen) elämään, yhteiskunnan toimivuuteen ja demokratian toteutumiseen. Edelleen yhteiskunnallisesti merkittävillä asioilla on yhteys yhteiskunnan toimintoihin, yleiseen järjestykseen, oikeusmoraaliin ja yhteiskunnan eettiseen ilmapiiriin. Yhteiskunnallisesti merkittävä tieto on kuitenkin suhteellista, ja tiedon merkitys vaihtelee alueellisesti. Useimmiten yhteiskunnallisesti merkittävä tieto liittyy yhteiskunnalliseen vallankäyttöön ja kansalaisten vallankäyttäjää kohtaan tuntemaan luottamukseen. Tutkivan journalismin kannalta yhteiskunnallisesti merkittävät asiat ovat usein kansalaisten hyvinvointia uhkaavia väärinkäytöksiä, jotka saattavat osoittautua myös laajemmiksi yhteiskunnallisiksi epäkohdiksi tai ongelmiksi. Esimerkiksi Williams (1978, XI–XII) on painottanut, että tutkivassa journalismissa olisi etsittävä yksittäisten väärinkäytösten sijasta laajempia kokonaisuuksia ja merkityksiä. Yksittäisen yhteiskunnallisen toiminnon epäonnistuminen voi olla hänen mukaansa osoitus jostakin laajemmasta ongelmasta, esimerkiksi koko toiminnon vääränlaisesta suunnittelusta.

Selkeiden *laittomuuksien* ohella yhteiskunnallisesti merkittäviä asioita ovat myös erilaiset *moraalittomuudet* kuten asioiden hoitoon liittyvät leväperäisyydet, huolimattomuudet ja laiminlyönnit, jotka ovat paheksuttavia, vaikka eivät välttämättä laittomuuksia, joihin perinteinen rikosjournalismi keskittyy. Lailliset moraalittomuudet eivät useinkaan ylitä journalistista uutiskynnystä. Esimerkkejä tällaisista laillisista moraalittomuuksista ovat lainsäädännön mahdollistamien porsaanreikien hyödyntäminen yksityisen taloudellisen edun ajamiseksi, julkisen sektorin tehottomuus ja viranomaisten virkavirheitä pienempi leväperäisyys. *Laittomat moraalittomuudet* kuten murhat, ryöstöt ja väkivalta ylittävät helposti journalistisen uutiskynnyksen samoin kuin *laittomat moraalisuudet*, kuten kansalaistottelemattomuus luonnonsuojelun puolesta tai aseista kieltäytyminen. Tutkiva journalismi on näin ollen perinteisen rikosjournalismin moraalittomuuksilla laajennettu alue (kuva 3).

Tällainen tutkivan journalismin moraalittomuusolottuvuus on tärkeää, sillä moraalittomuuden sisään on mahdollista kätkeä merkittävästi epäoikeutettua yhteiskunnallista vallankäyttöä. Laillisuuden valvonta tuntuu kuitenkin Suomessa jätetyn yksistään viranomaisten tehtäväksi, ja erilais-

Kuva 3. Moraalittomuus ja laittomuus tutkivassa ja rikosjournalismissa

ten – jopa laillisuuden rajoja hipovien – moraalityttömyyksien valvomisesta ei itse asiassa huolehdi kukaan.⁸ Journalistisen julkisuuden kannalta moraalityttömyyden määrittäminen voi olla kuitenkin hyvin ongelmallista. Laiton toiminta on useimmiten myös moraalityttömyyden, mutta moraalityttömyyden voi olla laillinenkin toiminta. Toisaalta laittomuuksille on mahdollista löytää kestäviä eettisiä perusteita, jos toiminnalla pyritään edistämään yleistä hyvää kuten esimerkiksi luonnonsuojelulla. Journalististen tutkimusten käynnistäminen edellyttää asiaan liittyvästä moraalityttömyydestä (teosta tai tekemättömyydestä) kuitenkin suhteellisen laajaa yksimielisyyttä ja -selitteisyyttä.⁹ Thurénin (1986b, 4–5) mukaan arvostuksia ja normeja voi olla jossakin tilanteessa vaikea erottaa toisistaan. Arvo-objektivismi näkee arvot absoluuttisina ja kaikkia yhtä lailla koskevinä, ja lisäksi kaikkea voidaan arvioida oikein-väärin -akselilla. Vastaavasti arvo-

8 Esimerkiksi ottaessaan kantaa virkamiesten toimintaan kuten jääviyteen eduskunnan oikeusasiamiehen on tulkittava jääviyttä määrittäviä lakipykälä. Tiedotusvälineillä olisi mahdollisuus nostaa erilaisia moraalityttömyyksiä näkemään asioita julkisuuteen vapaammin, myös lakipykälän ”ulkopuolelta”.

9 Tällaisia ”kaksiselitteisiä moraalityttömyyksiä” ovat esimerkiksi *ydinaseet* ja *abortti*, joille kielteisistä piirteistään huolimatta on mahdollista löytää myös omat perustelunsa (kuten maailmanlaajuisen tavanomaisen sodan estäminen ja naisten määräysvalta omasta kehostaan ja tulevaisuudestaan). Sitä vastoin varsin yksimielisiä voidaan olla ydinaseiden *kehnon valvonnan* tai *huolimattomasti* tehtyjen aborttien moraalityttömyydestä.

relativismin mukaan arvot muuttuvat ajan ja kulttuurin myötä, ja arvonihi-
lismi näkee arvojen ilmaisussa kysymyksen olevan vain omien tunteiden
ilmaisemisesta.

Journalismin käsittelemiin moraalittomuuksiin on viitannut Gans
(1979, 52–53) ”*epäjärjestysuutistensa*” (*disorder news*) yhtenä luokkana,
”*moraalin epäjärjestysuutisina*” (*moral disorder news*), joiksi hän kutsuu
rikkomuksia lakia ja hyviä tapoja vastaan. Luokkien rajat ovat kuitenkin
häilyvät. Esimerkiksi ”*luonnon epäjärjestysuutisiin*” kuuluva tulipalo
muuttuu ”moraaliseksi epäjärjestysuutiseksi” jos tulipalo osoittautuu ta-
hallaan syytetyksi (emt., 56).

Moraalittomuuksien julkistamista voidaan pitää eräänlaisena yhteis-
kunnallisen omantunnon kolkutteluna. Protes et al. (1991) ovatkin kut-
suneet tutkivaa journalismia paheksuvaksi tai *närkästysjournalismiksi*
(”*journalism of outrage*”). Närkästyksen synnyttämisen taustalla voi näh-
dä olevan journalistien pyrkimyksen epäkohdan poistamiseksi.

Aihealueiden ohella yhteiskunnallisesti merkittävän tiedon piirteenä
voidaan pitää tiedon ominaisuutta kuten *syvällisyyttä*, jonka saavuttami-
sen on nähty edellyttävän jutun teolta perusteellisuutta (ks. Charnley
1960, 276; Bolch – Miller 1978, 2). Tällaisen syvällisyyden saavuttaminen
on yhteydessä Mencherin (Krogh 1992, 93) kuvaamiin journalistisen tiedon-
hankinnan ”*syvyyssasteisiin*”. Alimman syvyyssasteen tiedot perustuvat
tiedotustilaisuuksiin ja julkisuuteen varta vasten tarkoitettuun materiaa-
liin, jolloin journalistisen työn aloite on itse lähteillä. Journalistinen työ-
kentely seuraavalla syvyyssasteella vaatii täydentäviä lisätietoja, taustoi-
tusta ja tarjottujen tietojen kontrolloimista vasta-argumenteilla ja journa-
listien omilla havainnoilla. Kolmannessa, kaikkein syvimmässä tiedon-
tason kerroksessa journalistit rakentelevat selvitettävälle asioille vaihto-
ehtoisia selitysmalleja ja yhteyksiä, selvittävät syitä ja seurauksia ja analy-
soivat ja tulkitsevat kerättyjä tietoja. Vastaavanlaista journalistisen tiedon
”syvyyssjakoa” on tehnyt Hemánus (Tikka 1985) jakamalla journalismin
”pintaa kuvailevaksi” ja ”olemuksen paljastavaksi”. Jälkimmäisessä, ”*jää-
vuorijournalismissa*”, journalisti pyrkii Hemánuksen mukaan paljasta-
maan aiheesta niin paljon ja niin syvältä kuin mahdollista pinnallisen
”*jäävuorenbuippujournalismin*” sijasta. Nelson (1994) onkin nähnyt
journalismin yhdeksi ongelmaksi halukkuuden esitellä yksittäisiä, joskin
provokatorisia tapauksia (*anecdotal reporting*) sen sijaan, että asioita
tarkasteltaisiin laajemmassa, historiallisessa ja tämän päivän kontekstissa,
joka toisi käsiteltävät asiat sisällöllisesti uudelleen valoon.

Suomalaisjournalistit näkivät tällaisen tutkitun tiedon ominaisuuksiksi
perusteellisuuden ja laajat kokonaisuudet. Tutkittua tietoa syntyy kun
journalistit menevät ”asioiden taakse”, kertovat ne tyhjentävästi ja tarkas-
televat myös tapahtumien syitä keskittymättä yksin niiden seuraamuk-
siin. Heidän kommentissaan tutkittua tietoa kuvattiin määreillä ”todelli-
nen”, ”objektiivinen”, ”tosi” ja ”uusi”. Tällaisella tiedolla nähtiin olevan
täysin erilaiset ulot-tuvuudet kuin päivittäisjournalismin välittämällä tie-

dolla. Journalistit kiinnittivätkin huomiota tutkivan journalismin kykyyn kertoa ”*koko totuus*”.¹⁰

- Tutkiva journalismi kaivelee syvemältä asioiden orvaskeden alta ja tuo esille taustat, syyt ja seuraukset tarkemmin. Se voi tuoda esille muutakin kuin virallisen tai näennäisen totuuden. (72)
- Liian paljon tehdään pintailmiö-juttuja, jotka eivät anna oikeaa tietoa asioista. Taustat puuttuvat, samoin yhteydet eri asioihin. (106)
- Vapaasta tiedonvälityksestä ja sananvapaudesta huolimatta keski-vertosuomalaisen kuva meikäläisestä yhteiskunnasta ja sen toiminnoista jää suhteellisen sameaksi. (23)

Yhtenä tärkeänä tutkittuun tietoon liitettävänä ominaisuutena pidettiin *ymmärrettävyyttä*. Julkaistujen asioiden olisi oltava selkeitä ja tajuttavia sen sijaan, että ihmisten eteen tuodaan epämääräistä ”tietomössöä”.

”On tärkeää, että ihmiset saavat selkeän, tajuttavan ja loogisen kuvan eri asioista ja että he hahmottavat syyt, seuraukset ja tapahtumat ... Paljastuu asioita, joita ihmiset eivät ole tulleet edes ajatelleeksi ...” (H38)

- Tutkivalle journalismille itsestään selviä totuuksia ei ole. Se kyseenalaistaa olevia järjestelmiä, instituutioita. Se on poikkeuksetta kriittistä tarkastelua ”asioiden selustassa.” (99)

Journalismi ja salatut asiat

Journalismissa on pääsääntöisesti kysymys julkisten tai vartavasten (eri systä) julkisuuteen tarkoitettujen tietojen julkaisemisesta. Journalistit ovat kovin vähän kiinnittäneet huomiota asioihin, joita ei nimenomaan haluttaisi julkaistavaksi, vaikka niihin liittyy usein merkittävästi yhteiskunnallista vallankäyttöä, jonka julkistaminen olisi yleisen edun mukaista. Salattujen asioiden selvittämiseen liittyy journalistista tiedonhankintaa vaikeuttavia esteitä. Tällaiset paljastukset onkin nähty erityisen hohtokaikiksi ”*skuupeiksi*” ja myyviksi ”koviksi jutuiksi”. Siihen, että ”todelliset uutiset” ovat piilossa ja saadaan selville vain penkomalla, viittaa lehtikei-

10 *Totuus* on filosofisesti runsaasti pohdittu, mutta käytännön tasolla hyvin problemaattiseksi jäänyt käsite. Esimerkiksi Hemánus (1990,50) on kritisoinut sitä, että suomalaisen journalistisen kulttuurin perusdokumentit eivät kaikilta osin ole pysyneet journalistiikka-tieteen ja tieto-opin kehityksen tasolla. Esimerkiksi ”tiedon”, ”oikean tiedon”, ”totuudenmukaisen tiedon” ja ”tosiasian” käsitteitä käytetään hänen mielestään fetissinomaisesti. Totuus olisikin nähtävä absoluuttisen ilmiön sijasta enemmän pyrkimyksenä päästä mahdollisimman lähelle parhaita mahdollisia tiedonlähteitä. Totuuden olemuksesta journalismissa ks. tarkemmin luvun Tutkivan journalismin tekniikka kohta Journalistinen totuus.

sari Joseph Pulitzerin toteamus 1800–1900-lukujen vaihteessa: ”*Älä koskaan tyydy painamaan vain sellaisia uutisia, joita näet*” (Charnley 1960, 275) tai amerikkalainen uutisen määritelmä: ”– *jotakin, mitä joku jossakin ei halua nähdä painettuna*” (mm. Campbell 1988). Kielteisten asioiden julkistaminen on aina eräänlainen journalistin tai tiedotusvälineen haaste asioita salaavia tahoja kohtaan.

Vahtikoirana toimiminen muistuttaa myös *vastustusjournalismia* (adversarial journalism), jossa journalistit näkevät itsensä vastavoimaksi yhteiskunnalliselle vallankäytölle. (Defleur – Dennis 1985, 461–463; Kuutti 1994a, 101). Journalistit ovat eräänlaisia vallan haastajia, jotka tuovat julkisuuteen sellaisia kriittisiä näkemyksiä, joita valtaa käyttävät tahot eivät haluaisi julkistettavan.

Salailuun törmääminen nähtiin osaksi journalistisen työn perusluonnetta. Journalisteja on kautta aikojen kiehtonut sisäänpääsy salattuihin asioihin ja sellaisten uusien, ihmisille tärkeiden tietojen selvittäminen ja julkistaminen, joista kilpailevat tiedotusvälineet eivät ole pystyneet kertomaan.

”Senhän (salailuun törmäämisen -lisäys HK) pitäisi olla haaste ja tutkivan journalismin suola. Ei kai muuten tutkivaa journalismia edes tarvittaisi.” (H19)

Salattujen asioiden journalistista tutkimista ja julkistamista auttaa osaltaan ymmärtämään ihmisten ja organisaatioiden luontainen halu tuoda itsensä julkisuuteen vain myönteisiä puolia ja kätkeä samalla kielteisiä. ”Julkisuustyhjiö” täyttyykin aina – jos ei toimitusten tutkimilla tiedolla, niin sitten ulkopuolisten tahojen tarjoamalla ja määrittämällä tiedoilla. Toisaalta journalistisesti ei ole mielekästä tutkia asioita, jotka tulevat julkisuuteen ilman tutkimistakin – semminkin kun tällaisia asioita usein jopa tyrkytetään toimituksille mm. erilaisten tiedotus- ja pr-yritysten välityksellä. Tähän viittaa esimerkiksi Krogh (Heino 1990), jonka mukaan toimitukselliset tutkimukset ovat tärkeitä, koska omia uutisia eri välineillä on vähän ja yhä useammat tahot kuin toimitukset – valtion ja kuntien viranomaiset, yritykset ja niiden tiedotusosastot – päättävät mitä lehdessä julkaistaan. Myös Bruun et al. (1986, 41) ovat todenneet asioita sanottavan ja tehtävän yhä enemmän julkisuutta varten.

Haastateltujen amerikkalaisjournalistien mukaan asioiden tutkimisen journalistinen mielekkyys on yhteydessä siihen, että asiat ovat kielteisiä ja salailtuja. Salattujen asioiden selvittämisen tärkeyttä osoitti haastateltu amerikkalaisjournalisti seuraavalla kuvitteellisella esimerkillä:

”Kuviteltepa tilanne, että virkamies järjestäisi tiedotustilaisuuden vain ilmoittaakseen paikalle saapuneille toimittajalle: Haluan vain teidän tietävän, että olen todella tehnyt väärin – käyttänyt julkisia verovaroja omiin menoihini. Olen pahoillani, jos tällainen tieto saa teidät her-

mostumaan, mutta olen todella tarvinnut nämä rahat. Valitan, mutta nyt minun on kiire ...” (A33)

Journalistien arviot asioiden (tietoisesta) salailusta ovat usein määrittäneet tutkivan journalismin aihealueiksi yhteiskunnalliset epäkohdat, valtaapitävien väärinkäytökset, järjestäytyneen rikollisuuden, epärehelliset liiketoimet, ympäristön likaamisen ja järjestelmien virheet (ks. Lumme-lampi 1978, 34–35). St. Johnin (1985) mukaan tärkeän ja salatun tiedon etsimisestä on seurauksena, että journalistit kohtaavat työssään itseään tai toimintojaan puolustelevia ihmisiä, joiden kanssa he eivät pääse yhteistyöhön. Toisaalta salailulähtökohta johtaa hänen mukaansa siihen, että tutkivat journalistit jopa tarkoituksellisesti etsivät pahansuopia, tietojaan piilottelevia lähteitä. Gainesin (1994, 1) mukaan salattujen asioiden penkomisesta seuraa, että jutusta tulee vastakkainen tietoja salailevan viranomaisen tai yritysmaailman omalle versiolle tutkitusta tapauksesta.

Asioiden salailu laajentaa journalistien työn tavallaan uuteen ulottuvuuteen ja journalistit erilaiselle asenteelliselle tasolle. Journalistit eivät pidä tiedonhankinnan esteitä enää pelkästään satunnaisina ja tilannekohtaisina, vaan tarkoituksellisina. Asioita selvittääkseen journalistien on usein turvaututtava poikkeaviin tiedonhankintamenetelmiin kuten salakuunteluun tai valehenkilöllisyyteen. Avoimet menetelmät eivät riitä, kun journalistit jo etukäteen tietävät, ettei asioita salaileva vastapuoli pysyisi totuudessa. Haastatellut amerikkalaisjournalistit painottivatkin etsiytymistä näennäisen informaation taakse ja pyrkimystä selvittää, ”*mitä todella on tapahtunut*” päinvastoin kuin päivittäisjournalismissa, jossa tyydytään siteeraamaan sitä, ”*mitä joku sanoi tapahtuneen*”. Journalistien johtopäätökset eivät perustu ”sokeaan uskoon” siitä, mitä heille kerrotaan, vaan eri tavoin todistusvoimaiseen näyttöön asioiden toden- tai epätodenmukaisuudesta. Amerikkalaisjournalisti kuvaili työtään:

”Kun jokin on mennyt vikaan ja joku pyrkii salaamaan tätä, journalistien on selvitettävä, mitä todella on tapahtunut.” (A9)

Suomalaisjournalistien kommentoissa salattujen asioiden paljastamisessa nähtiin tärkeäksi irtaantuminen ns. virallisen tiedon kritiikittömästä välittämisestä. Edelleen journalistien olisi keskityttävä asioihin, jotka eivät normaaleja tiedonkanavia myöten tulisi välttämättä lainkaan julkisuuteen.

”Julkinen sektori ja yritysmaailma salailevat asioita, jotka eivät tulisi koskaan esille ilman tutkivaa journalismia. Päätäjät tulevat varovaisemmiksi, tutkiva journalismi on kansan parhaaksi.” (H10)

– Tutkiva journalismi on sellaisten tietojen esiin kaivamista ja julkaisemista, joita kohde haluaisi itselleen kielteisinä salata ja joiden jul-

kaisemisen se näin ollen yrittää kaikin tavoin estää. Tiedoilla on tavalla tai toisella yleisempää merkitystä (98).

Salattujen asioiden paljastamisessa motivoi se, että salailun nähtiin vaikeuttavan demokratian toteutumista. Journalistit pitivät julkisuutta tärkeänä vallan kontrolloimiskeinona, jonka avulla ”valtaapitävät pidetään pelossa”. Koska salailu on tärkeä keino hallita julkisuutta, salattujen asioiden paljastaminen on vastavoima tällaisille ”julkisuuden hallitsijoille”. Niin ikään julkisuuden avulla pystytään tuomaan esiin asioista vastaavat henkilöt. Salaamista tapahtuu, koska siitä on tai ainakin siitä kuvitellaan olevan itselle hyötyä.

”Julkisuutta hallitsee se, joka antaa tietoa itsestään. Tutkivan journalistin on kaivettava esiin se tieto, mitä tiedonhaltija ei halua antaa ulos.” (H41)

”Haluan tehdä juttuja asioista, joista ei puhuta tai puhutaan yksipuolisesti ... Ihmisillä pitäisi olla käytettävissään todellista tietoa ...” (H44)

– Valta on kasvotonta. Tutkivalla journalismilla näitä kasvojen piirteitä voidaan edes jotenkin hahmotella (22)

– Yhteiskunnassa on vastakkain jonkin intressiryhmän oma etu ja suuren yleisön etu. Tutkiva journalismi käsittelee sellaisia asioita, jotka eivät ole tämän intressiryhmän edun mukaisia (81).

”Eliitti suojaa salailulla itseään. Jos julkistaminen olisi eliitin etujen mukaista, sitä myös tapahtuisi ...” (H20)

Yksittäisen salailtavan asian nouseminen journalistisen tutkimuksen kohteeksi riippuu pitkälti siitä, onko asiaa selvittävä journalisti hyväksynyt salailun vai kritisoiko hän sen olemassaoloa. Vaikka salailun suojaa ei saataisikaan murretuksi, journalistin kannattaisi testata tiedonhankintansa rajoja ja kertoa tässä kohtaamisestaan vaikeuksista. Kysymys olisi journalismin tekemisestä ”läpinäkyväksi”, johon ovat viittanneet mm. Furhoff (1986) ja Hemánus (1990, 47). Läpinäkyvyyden tarkoituksena on tarjota yleisölle maksimaaliset edellytykset arvioida tiedotusvälineiden toimintaa yleisesti ja yksittäistapauksissa.

”Journalismille on tyypillistä, että kerrotaan, mitä on saatu selville, mutta ei mitä tietoja toimittajalta on salattu. Jätetään kertomatta raja, jonka takaa ei enää saatu tietoja. Rajankäyminen voisi kuitenkin olla oleellista infoa asiasta ...” (H45)

”Salaamaan ei välttämättä pyritä, mutta asiat jäävät salaisiksi, kun kukaan ei kaiva niitä esiin.” (H18)

Palataan vielä Greenen ja Gainesin aiemmin esittämään tutkivan journalismin määritelmään ja sen salailu-ulottuvuuteen. Asioiden tarkoituksellinen salailu voi joissakin tapauksissa olla liikaa rajaava, koska tällöin

tutkivasta journalismista karsiutuu sellaisia yhteiskunnallisesti merkittäviä ja salailun piiriin kuuluvia asioita, joita ei ole tietoisesti *ymmärretty* salata. Asioiden ei ehkä ole uskottu kiinnostavan journalisteja tai nousevan julkisuuteen. Asioiden tietoisesta salailtavuudesta ohella tutkivan journalismin kohteena olevien asioiden piirrettä kuvaakin onnistuneemmin *kiusallisuus* ja tutkivan journalismin mahdollisuus osoittaa jokin – vaikkakaan ei aina kovin selkeä tai henkilötasolle yltävä – taho, joka on syyllistynyt jutussa esitettyihin väärinkäytöksiin ja jolle paljastukset ovat nimenomaan tästä syystä kiusallisia.¹¹

Salattuihin tai kiusallisiin asioihin liittyvä yhteiskunnallinen merkittävyys tekee niiden paljastamisesta yleisen edun mukaisen ja yleisesti hyväksytyin, jolloin paljastusten tarpeellisuudesta vallitsee laaja yksimielisyys. Salattuihin asioihin kuuluu kuitenkin paljon erilaisia julkisen vallan ”*julkisia salaisuuksia*”, joiden *sisältö* on salainen, vaikkakaan ei itse *salaisuuden olemassaolo*. Esimerkiksi valtion turvallisuuteen liittyvien sotilassalaisuuksien, kuten kriisijän valmiussuunnitelmien ja joukkojen keskitysten julkistaminen vaarantaisi puolustuksellista turvallisuutta, eikä julkisuus olisi myöskään eettisesti perusteltua. Jotta asioiden julkistamista voitaisiin perustella eettisesti, paljastuksiin pitäisikin liittyä turvallisuuspolitiikkaa vaarantavia väärinkäytöksiä.

Tutkivan journalismin tutkimuskohteina olevat salatut asiat onkin nähtävä *salaisuuksina, joihin liittyy väärinkäytöksiä* – varsinaisten laittomuuksien ohella myös moraalittomuuksia, joiden paljastuminen on epäkohdat synnyttäneelle taholle kiusallista. Toisaalta salattujen asioiden paljastaminen tutkivassa journalismissa edellyttää tilannetta, jossa *salaisuuksien haltijalla* on ainakin periaatteessa mahdollisuus estää tai hankaloittaa journalistista tutkimustyötä.

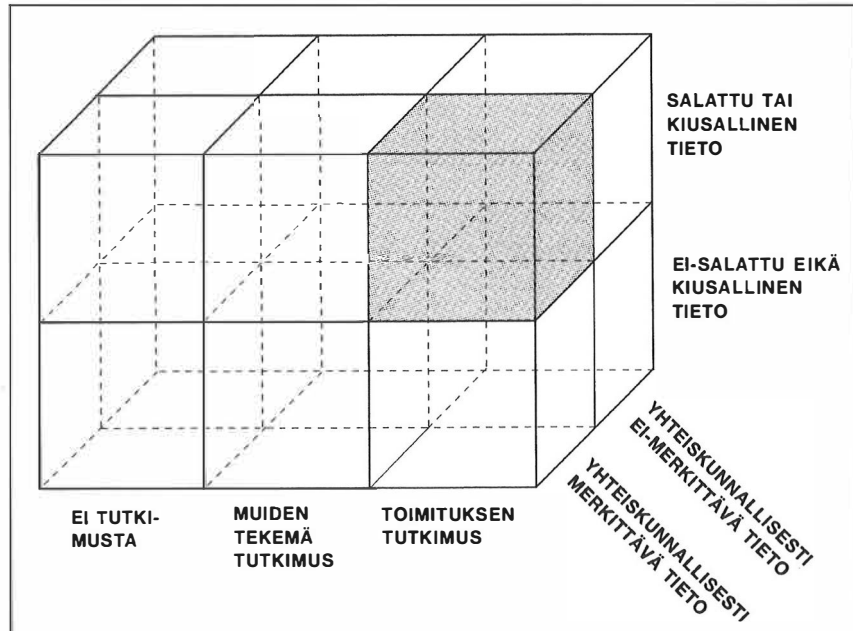
Salailu ei aina ole kovin selkeästi nähtävissä. Tutkivassa journalismissa lähtökohtana onkin pidettävä journalistien *etukäteisarviota* tutkittavaan asiaan *mahdollisesti tai ilmeisesti* liittyvästä salailusta. Tutkimuksen kuлуessa tämä oletus osoittautuu sitten todeksi tai epätodeksi. Salattujen tai kiusallisten piirteiden puuttuminen useimmiten vesittää jutunteon.

Tutkiva journalismi ja muu journalismi

Edellä tutkiva journalismi on määriteltä toisaalta työtavan kautta (journalistien omat tutkimukset) ja toisaalta tutkimusten kohteen kautta (yhteiskunnalliset merkittävät ja salailtavat tai kiusalliset asiat). Vielä erikseen ratkaistava määrittelyongelma kuitenkin on, *millaista on tällaisen tutkivan journalismin ulkopuolinen, muu tai ei-tutkiva journalismi*.

11 Käsiteltävät ongelmat voivat olla niin laajoja, ettei niistä vastaavaa tahoja voida osoittaa kiistattomasti.

Kuva 4. Tutkivan journalismin rajaus

Tätä auttaa hahmottamaan kuvan 4 mukainen, 12-osainen suorakulmainen särmiö, jonka kolme ulottuvuutta viittaavat journalistiseen lähdekäytäntöön ja tutkimusten kohteina olevien asioiden ominaisuuksiin. Särmiö on paloiteltu sen perusteella, sisältääkö tiedotusvälineen julkistama tutkiva juttu salattua tai jollekin taholle kiusallista tietoa, onko tämä tieto yhteiskunnallisesti merkittävää ja millaiseen tutkimustyöhön (journalistien omiin tutkimuksiin, muiden tekemiin tutkimuksiin tai ei lainkaan tutkimuksiin) asioiden selvittäminen perustuu.

Journalistiset tutkimukset yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista, joihin ei kuitenkaan sisälly epäilyjä tutkittavien asioiden salailusta tai kiusallisuudesta on syytä erottaa tutkivasta journalismista esimerkiksi ”syväjournalismiksi”. Tällaisia juttuja ovat esimerkiksi analyttiset ja monilähteiset reportaasit ja erilaisia tilanteita tai kehityskulkuja kuvaavat jutut ”tavanomaisista” (so. ei salatuista tai kiusallisista) aiheista. Syväjournalismi olisi osuva vastine Bolchin ja Millerin (1978) lanseeraamalle *in-depth reporting* -käsitteelle. Syväjournalismiin on viitannut myös Paasilinna kuvailemalla sitä ”entistä syvemmäksi tiedonhankinnaksi ja asioihin paneutumiseksi” (Linkki 1990). Toisaalta syväjournalismia muistuttaa myös Williamsonin (1979, 228) lanseeraama *tulkitseva journalismi* (interpretative reporting), joka on ”täydellisen kuvan luomista jostakin asiasta tai tapahtumasta kertomalla sekä siihen johtaneet syyt että siitä aiheutuvat seuraukset”.

Niin ikään journalistisesta tutkimustyöstä on syytä erottaa toimitusten ulkopuoliset tutkimukset, joita tiedotusvälineet vain referoivat. Toimitusten ulkopuolisiin tutkimuksiin yhteiskunnallisesti merkittävistä tai kiusallisista asioista kuuluvat esimerkiksi rikostutkimukset, taloudellisia väärinkäytöksiä selvittävät tilintarkastukset ja rikosten oikeuskäsittelyt, siis perinteisen *rikosjournalismin* aihealueet. Toimitusten ulkopuoliset tahot voivat tehdä tiedotusvälineissä referoitavia tutkimuksia myös sellaisista yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista, joita ei ainakaan pääsääntöisesti haluta salata julkisuudelta, kuten mielipidemittaukset (*gallup-journalismi*) tai tieteelliset tutkimukset (tiedejournalismi).

Vastaavasti *vuotojournalismiksi* voidaan kutsua sellaisten yhteiskunnallisesti merkittävien ja jollekin taholle kiusallisten asioiden julkistamista, jotka eivät perustu tutkimuksiin, mutta jotka esimerkiksi poliittiseen valtapeliin liittyvinä toimina ”vuodatetaan” tiedotusvälineille.

Perinteisen uutisjournalismin ydintä on kuitenkin journalismi, jonka ei voida katsoa perustuvan lainkaan tutkimustietoon tai käsittelevän salattuja tai kiusallisia asioita, mutta jolla kuitenkin saattaa olla hyvinkin suurta yhteiskunnallista merkitystä. Tällaista on esimerkiksi poliittisen ja talouselämän vaikuttajien lausuntojen, mielipiteiden tai puheiden suora (kommentoimaton) referointi, eräänlainen *postikonttori- tai lausuntojournalismi*.¹²

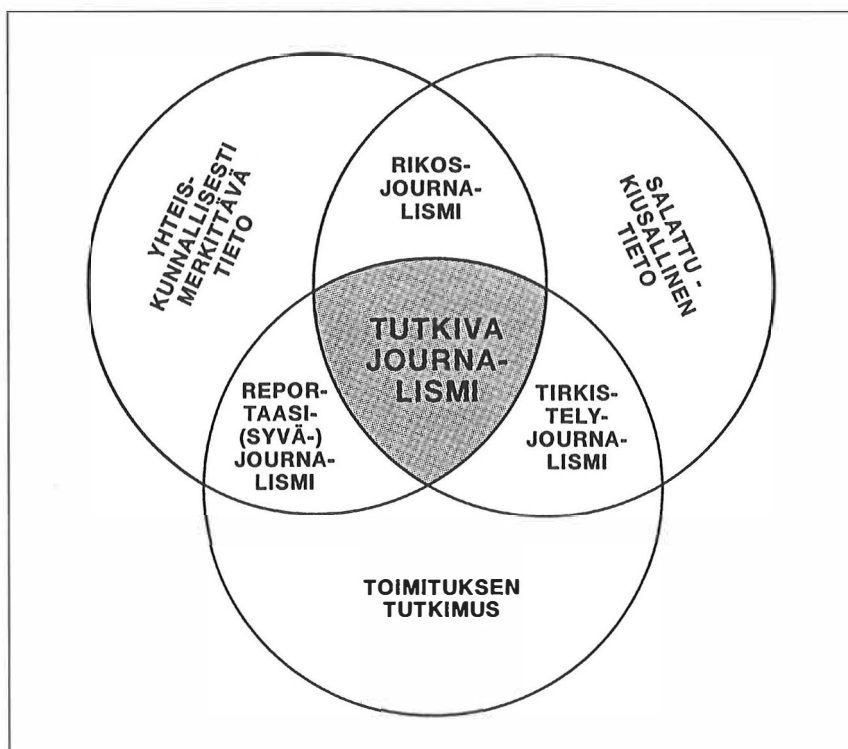
Tirkistelyjournalismiksi voidaan vastaavasti nimittää journalistien usein sensaationhakuista tutkimusta kiusallisista asioista ilman laajempaa yhteiskunnallista merkitystä, esimerkiksi julkkisten yksityiselämästä.¹³ Vastaavasti *hömppäjournalismiksi* voidaan määrittää juttuja, jotka eivät perustu tutkimuksiin ja joilla ei ole sen paremmin yhteiskunnallista merkitystä kuin salaisia tai kiusallisia piirteitäkään, kuten esimerkiksi erilaiset *human interest* -jutut.

Tutkivan journalismin suhde toisaalta rikosjournalismiin, toisaalta syvä- tai reportaasijournalismiin ja toisaalta tirkistelyjournalismiin tulee esiin juuri toimituksellisten tutkimusten, käsiteltävien asioiden yhteiskunnallisen merkityksen ja salailtavuus-kiusallisuus -ulottuvuuden avulla. Rikosjournalismin käsittelemillä aiheilla on yhteiskunnallista merkitystä, ja tutkimusten kohteet haluaisivat pitää tekonsa poissa julkisuudesta. Reportaasien aihealueina ovat perinteisesti erilaiset yhteiskunnalliset ilmiöt, joiden kuvailemiin asioihin ei välttämättä sisälly salattuja tai kiusal-

12 ”*Pubuva pää*” -tyylinen journalismi on yleistynyt tv:stä ja radiosta myös lehtijutuihin, joissa henkilöitä käytetään paitsi lähteenä myös esitettyjen asioiden tulkitsijoina ja arvioijina.

13 Tutkivan ja tirkistelyjournalismin rajaa on joskus vaikea vetää. Esimerkiksi poliittisen vallankäyttäjän toimien julkistaminen on tutkivaa journalismia, jos nämä toimet liittyvät hänen julkiseen rooliinsa tai työtehtäviinsä, mutta ei, jos kyse on yksityiselämän piiriin laskettavista asioista.

Kuva 5. Tutkivan journalismin, rikosjournalismin, reportaasijournalismin ja tirkistelyjournalismin välinen subde

lisiä piirteitä, ja vastaavasti tirkistelyjournalismi on kiinnostunut yksityisyyden piiriin kuuluvista asioista, joilta kuitenkin puuttuu laajempi yhteiskunnallinen merkitys. Tutkiva journalismi sijoittuu näiden kolmen journalismin "väliin" (kuva 5).¹⁴

Yksittäisten juttujen tasolla tutkivan ja ei-tutkivan journalismin välinen rajanveto jää pakosti vain viitteelliseksi, koska tutkiva journalismi riippuu eritoten tutkimusten syvällisyydestä. Journalismia voidaankin pitää sitä tutkivampana, mitä selvemmin siinä on nähtävissä a) toimituksellisten tutkimusten, b) tutkittavien asioiden yhteiskunnallisen merkittävyyden ja c) salailun tai kiusallisuuden piirteitä, joita kuitenkin *kaikkia* on löydyttävä. Vastaavasti journalismi on sitä vähemmän tutkivaa, mitä kauemmas se etenee tästä "perusytimestään". Edelleen *tutkiva juttu* on jokainen jossain

14 Yhdysvalloista on joitakin esimerkkejä, joissa rikosjournalismin ja tutkivan journalismin raja-aitoja on mielenkiintoisella tavalla rikottu. Kyse on jutuista, joissa oikeuden langettama (ja rikosjuttuna kerrottu) tuomio on journalististen tutkimusten pohjalta todistettu vääräksi, ja tuomitusta on tullutkin syytön. Tällainen juttu on tietenkin tuomitun kannalta myönteinen, vaikka asettaakin rikostutkijat ja oikeuslaitoksen kielteiseen valoon.

määrin tutkivaa journalismia sisältävä juttu. Yksittäisen jutun luokittaminen tutkivaksi edellyttää vähintäänkin jutun lähdekäytännön erillistä selvittämistä, ts. sen tutkimista, missä määrin juttu pohjautuu journalistisiin tutkimuksiin. Useimmiten jutun ilmiasu paljastaa käsiteltävien asioiden yhteiskunnallisen merkityksen ja niiden salatut tai kiusalliset piirteet.

Journalistisen työn käytännöstä on kuitenkin kertynyt kokemuksia siitä, ettei journalistisen tutkimusprosessin tuloksena välttämättä synny juttua, jonka sisältämät tiedot olisivat salattavia tai kiusallisia. Vaikka journalistisen työprosessin kannalta kysymys onkin tutkivasta journalismista, sen lopputuotos ei kuitenkaan ole tutkiva juttu. Tutkivalle jutulle tyypillisten piirteiden puuttuminen on johtunut joko tutkimuksen epäonnistumisesta tai siitä, ettei tutkittuun tapaukseen sittenkään liity salattuja tai kiusallisia asioita. Huolimatta ”kiusallisista lähtökohdistaan” tutkimusprosessi saattaa osoittaa, etteivät tapaukseen liittyvät huhut tai toimituksen saamat vinkit pidäkään paikkaansa.¹⁵

Tutkiva journalisti

Tutkiva journalismi asettaa omat erityisvaatimuksensa myös sitä tekeväälle *tutkivalle journalistille*. Greene (1981) on edellyttänyt tutkivalta journalistilta työhaluja, energisyyttä, arvostelukykä, päättäväisyyttä, sitkeyttä, mielikuvitusta, oikeudenmukaisuutta, järjestelykykyä ja suoraviivaisuutta. Arvostelukyky auttaa arvioimaan jutun luonnetta, laajuutta ja tärkeyttä. Järjestelmällisyys viittaa loogisuuteen ja auttaa hajottamaan monimutkaisia aihetta helpommin hahmotettaviin osa-alueisiin. Mielikuvitusta journalisti tarvitsee faktojen ja asiayhteyksien näkemisessä. Suoraviivaisuus tarkoittaa kykyä edetä epäolennaisuuksien keskellä suoraan tutkittavan asian ytimeen harhailematta sivuraiteilla. (Greene 1981; vrt. Williamson 1979, 222–223)

Journalistisen ammattitaidon ohella tutkivien juttujen tekemiseen vaikuttaa myös journalistien *arvomaailma*, joka pitkälti määrää hakeutuvatko he tutkimustyön pariin vai eivät. Amerikkalaisten tutkivien journalistien edeltäjissä, *muckraking* (”loantonginta-”) kauden journalisteissa on nähtävissä selvästi yhteiskunnallisten olojen korjaamiseen tähtäävää vasemmistolaisuutta (ks. tarkemmin luku Tutkivan journalismin kehitys Yhdysvalloissa). Evensen (1989) on nähnyt tämän kauden journalistit toisaalta liberaaleiksi yhteiskuntareformisteiksi, toisaalta konservatiivisiksi keskiluokan arvojen ajajiksi. Evensen on löytänyt viitteitä muckrakingin taustalla vaikuttaneesta radikaalista kristillisyydestä, jonka avulla

15 Tutkivan jutun sijasta tällaista juttua voidaan kutsua esimerkiksi ”*syvälliseksi jutuksi*” (vrt. edellä mainittu ”syväjournalismi”). Tutkimustulosten julkistamisen tarpeeseen palataan luvussa Tutkivan journalismin tekniikka.

journalistit pyrkivät tekemään oikeudenmukaisuudesta pysyvän osan yhteiskunnan taloudellista ja poliittista rakennelmaa. Evensenin mukaan muckraking kehittyi hengellisestä ja älyllisestä kamppailusta, joka käännettiin epäkohtia korjaaviksi yhteiskunnallisiksi ohjelmiksi. Kokonaisuutena muckraker-journalistien ajatusmaailma oli kuitenkin useampien ajatusmallien yhdistelmä, jonka keskeisimpinä osana on journalistien pyrkimys yhdistää oma uskonnollisuus yhteiskunnallisiin ongelmiin. Amerikkalaisten tutkivien journalistien järjestön IRE:n jäsentutkimuksessa 1989 tutkivan journalismin motivoivimmaksi tekijäksi nimettiin *maailman parantaminen* ("reformer in you"), jota vähemmän mainintoja keräsivät vapaus toimitusrutiineista, journalistin henkilökohtainen arvostus, erilaiset palkinnot ja rahalliset korvaukset (Protest et al. 1991, 276–277).

Tähän tutkimukseen osallistuneet amerikkalaisjournalistit korostivat haluaan yleisön ja demokratian palvelemiseksi ja puuttumiseksi asioihin, joiden julkistamisen ja korjaamisen he näkevät tärkeäksi. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen rooli näkyi myös journalistien kommenteissa, joissa korostettiin mahdollisuuksia asioiden muuttamiseksi ja ihmisten elinolosten parantamiseksi. Niin ikään korostettiin halua kertoa ihmisille asioista, joista heillä ei ole tietoa tai joista he eivät saisi tietää muuta kautta. Journalistit pitivät tärkeänä myös sitä, että ihmiset saavat tietää, miten julkisen sektorin suunnitelmat ja päätökset vaikuttavat heidän elämäänsä. Journalistit arvioivat, että mitä enemmän ihmisillä on tietoa, sitä paremmin he osaavat toimia.

"Olen tehnyt merkittävän teon, jos voin tutkia sellaisia asioita, joista ihmisillä ei ole aiempaa tietoa ja esittää asiat tavalla, josta he voivat tehdä omat johtopäätöksensä". (A10)

Journalisteja motivoi tutkimuksiin voimakas oikeudenmukaisuuden taju ja tarve kertoa erilaisista ihmisten kohtaamista vääryyksistä, vaikka julkaiseminen johtaisikin vastakkainasetteluun yleisön ja viranomaisten kanssa.

"Jos lehdistö ei valvo poliitikkoja, niitä ei valvo kukaan. Itse haluan ainakin toimia niin, että nämä tyypit pidetään rehellisinä. Nehän tulisivat aivan hulluiksi, jos kukaan ei vahtisi heitä." (A26)

Tutkimuksiin motivoivana seikkana tuotiin esiin myös henkilökohtainen vapaus omassa työssä, mahdollisuus "omaan juttuun" ja keskittyminen syvällisemmin yhteen aiheeseen pidemmäksi aikaa. Halukkuus asioiden syvälliseen tutkimiseen heijastui myös journalistien "halussa olla oikeassa". Uteliaisuutta ja tietämisen iloa painottavissa kommenteissa tutkivaa journalismia kuvailtiin älylliseksi haasteeksi ja jatkuvaksi oppimiskokemukseksi.

”Jotkut lapset leikkivät sähköautoilla, jotkut toiset haluavat tietää, mikä saa auton toimimaan ... Mitä enemmän teet töitä, sitä onnekkammaksi tulet.” (A1)

Toisaalta motivoivaksi tekijäksi nostettiin myös työn loppumattomuus. Tutkivalta journalistilta – haudankaivajan tavoin – ei tekeminen lopu koskaan. Paljastettujen epäkohtien korjaantumatta jäämisenkään ei nähty vähentävän tutkimusten mielekkyyttä, koska vaihtoehtoista tilannetta, eli sitä, ettei tutkivia juttuja tehtäisi lainkaan, pidettiin vieläkin huonompana vaihtoehtona. Tässä mielessä tutkiva journalismi muistuttaa poliisin työtä: rikollisuutta vastaan taisteleva poliisi ei lannistu vaikka tietääkin, ettei pysty lopettamaan rikollisuutta.

■ Tutkivan journalismin tekniikka

Tutkimukselliset lähtökohdat

Edellisessä luvussa tarkasteltiin tutkivan journalismin yleispiirteitä. Tässä luvussa syvennytään yksityiskohtaisemmin *tutkivan journalismin tekniikkaan* eli siihen, kuinka tutkivat jutut käytännössä syntyvät ja millaisten toimintamallien ja sääntöjen puitteissa tutkivat journalistit hahmottavat työtään.

Yleisesti tutkimusten onnistuminen perustuu journalistin ammattitaitoon, kuten käsiteltävään asiaan liittyvään tietämykseen, tiedonhankinnan onnistumiseen ja edellisten tutkimusten parissa kerättyyn kokemukseen. Vaikeammin hahmotettavissa oleva tekijä on tutkimustyössä korostettu journalistin vaisto tai ”sisäinen näkemys”, jolla on merkittävää vaikutusta tiedonhankinnan suuntautumisessa ja asiakokonaisuuksien näkemisessä. Tällainen tutkivaan journalismiin liitettävä intuitio ei ole ainaakaan vähentänyt tutkivaan journalismiin (suuren yleisön keskuudessa) liitettäviä mystisiä piirteitä.

Glasserin ja Etteman (1989) mukaan tällainen tutkivien journalistien intuitio näkyy siinä, että he tavallaan jo etukäteen tietävät ”*mikä juttu on*”, eli mistä tutkittavassa asiassa mitä ilmeisimmin on kysymys. Tutkijoiden mukaan kyse on hyvin käytännöllisestä ja luovasta ajattelutavasta, johon liittyy tietynlaista epämetodisuutta. Tutkivien journalistien tarve *saada juttu* (getting the story) on jotakin enemmän kuin pelkkä *tietojen selvittäminen* (getting the facts). Edellinen merkitsee paitsi näkemystä jutussa tarvittavista tiedoista, myös etukäteisarviota siitä, kuinka näitä tietoja on jutussa käsiteltävä. Tutkivassa journalismissa onkin tietojen informaatioarvo pystyttävä ymmärtämään oikein ja oikeassa yhteydessä. Vastausten selvittämisen ohella journalistien on myös ymmärrettävä kysymysten merkitys. (Glasser – Ettema 1989)

Journalististen tutkimusten ongelmana on, ettei tutkimusten onnistumisesta ole etukäteen kovinkaan suurta varmuutta, puhumattakaan siitä, kuinka paljon ”hukkatyötä” tutkimuksiin tulee sisällyttämään. Tiedotusvälineiden tehokkuusvaatimukset kuitenkin edellyttävät myös tältä hyvin epävarmalta pohjalta käynnistyvältä tutkimustyöltä jonkinlaista systemaattisuutta. Sen avulla pyritään selvittämään mahdollisimman aikaisessa vaiheessa tutkittavan asian todellinen olemus samalla kun yritetään varmistaa, ettei mitään tärkeää jää tutkimuksissa huomaamatta.

Tutkimusten onnistuminen edellyttää tällaisten epävarmuustekijöiden muuntamista jotenkin journalistisesti hallittaviksi. Etteman (1988, 16) mukaan kyse on *ongelman paikallistamisesta* (location), *määrittämisestä* (definition) ja *rajaamisesta* (framing). Journalistit etsivät vahvistusta sille, että tutkimuskohteesta on mahdollista saada selville jotakin sen määrittelyn jälkeen. Ettema (1988, 17) on kuvannut journalistista tutkimusta eräänlaiseksi ”vuoropuheluksi tutkittavan asian kanssa”: journalistit etsivät mahdollisuuksia osoittaa tutkitulle asialle yhdenmukaisuuksia etukäteen määritteltyjen hypoteesien kanssa, samalla kun heidän on kuitenkin oltava valmiina toimimaan tilanteessa, jossa nämä etukäteishypoteesit osoittautuvat paikkansa pitämättömiksi.

Weinberg (1995, 8) on painottanut tutkivassa journalismissa tunkeutumisesta tavanomaisten ajattelumallien läpi. Journalistien pitäisi etsiä vastauksia siihen, *miten ja miksi* eri asiat on hoidettu niin kuin on hoidettu. Esimerkiksi erilaiset yhteiskunnalliset ongelmat ovat inhimillisten toimintojen ja yhteiskunnallisten valintojen (poliittisten päätösten) seurausta. Weinbergin mukaan journalistien onkin oltava tietoisia omista tutkimukseen liittyvistä oletuksistaan. Tutkimusten aikana kaikki olisi kyseenalaistettava.

Tutkivan journalismin työmenetelmiä on mahdollista kuvailla vertaillulla uutis- tai päivittäisjournalismin. Uutistystä tekevä journalisti on työhönsä aikataulullisesti tiukemmin sidoksissa kuin tutkiva journalisti. Lisäksi uutisjournalismissa käytettyjen lähteiden ja vaaditun työn määrä on selvästi pienempi kuin tutkivassa journalismissa. Yksittäisen tutkivan jutun työstämisessä tarvittavaa aikaa on usein mahdotonta arvioida tarkasti ennakkoon. Tällöin ei edes tiedetä tarkasti, syntyykö tutkimustyön lopputuloksena juttua lainkaan.

Fishman (1980, 28) on kuvannut päivittäisjournalismia ns. *beat* (*”aihepiiri”-järjestelmäksi*, joka hänen mukaansa on ”tietystä toimituksen ulkopuolisten toimintojen alueesta rakentuva monipuolinen toimitustyön kohde”. Vastaavaan järjestelmällisyyteen on viitannut Tuchman (1974), ”odottamattoman rutinoimisella” (routinizing the unexpected), ts. sillä, että journalistit organisoivat toimintaansa ja lähteittensä käyttöä eri tavoin siirtyessään jutusta toiseen ja ”tyypittävät” tekemänsä työn sille asetettujen käytännön tavoitteiden ja velvoitteiden mukaisesti (ks. myös Tuchman 1978). Aihepiirijärjestelmä on tehokas tapa ohjata ja tehostaa journalistien työtä sekä tunnistaa sopivia tietolähteitä. Vaikka toimittajat eivät etukäteen tietäisikään, *mitkä* ovat päivän uutisia, he ainakin tietävät *mistä* ja *milloin* näitä voidaan etsiä (Ettema – Glasser 1985).

Fishmanin (1990, 92–98) mukaan uutistyydyssä tarvittaville ”koville faktoille” on tyypillistä, että ne ovat byrokraattisesti organisoituja ja tuotettuja. Byrokraattien tietämys on tavallaan sosiaalisesti sanktioitu, koska heillä on uutisoitaviin asioihin näköalapaikka. Toisaalta erilaiset viranomaispäätökset (niitä koskevat dokumentit) ovat käyttökelpoisia erityisen *”esiintymislousteensa”* (performative character) perusteella. Aihepiiri-

järjestelmä tarjoaa journalisteille eräänlaisen *edeltä käsin oikeutetun (pre-justified) toimintamallin* kerrottavien asioiden arvioimiseksi. Malli oikeuttaa journalistit toimimaan ympäristössä, joka ei vaadi erityistä analyysejä eteenpäin välitettävästä tiedosta.

Sitä vastoin tutkivan journalismin työprosessissa kysymys on eräänlaisesta *oikeutuksen tuottamisesta*, koska tutkivan journalismin tietovaatimukset eivät ole uutisjournalismin tavoin ”etukäteen oikeutettuja”. Tutkivat journalistit hyödyntävät erityyppisiä tietoja, myös sellaisia, joita uutisjournalismissa pidettäisiin epäluotettavina. Lisäksi he arvioivat tällaisten tietojen suhteellista laatua, so. mitkä niistä vaikuttavat enemmän ja mitkä vähemmän luotettavilta. Edelleen tutkivat journalistit pyrkivät selvittämään tutkimastaan aiheesta ”laajemman totuuden”, joka on suurempi kuin jutun sisältämien yksittäisten tietojen summa. Tutkivien journalistien onkin itse osoitettava käyttämiensä tietolähteiden luotettavuus, kun normaalijournalismissa tämä luotettavuus hyväksytään passiivisesti ulkoa annettuna. (Ettema – Glasser 1985)

Uutis- ja tutkivan journalismin ero näkyy myös journalistien asenteissa. Tutkivat journalistit eivät pyri etsimään tutkimilleen asioille ”puhtaita papereita” tai olemaan ”puolueettomia” uutistoimittajien tavoin. Defleur ja Dennis (1985, 461–462) ovatkin painottaneet, että tutkimustyössä päinvastoin pyritään löytämään ”kohde”, jonka laittomasta tai moraalittomasta toiminnasta pyritään keräämään näyttöä.

Journalistien asenteita voidaan kuvata heidän ”osallistuvasti” ja ”neutraalisti” yhteiskuntaan suhtautuvilla rooleillaan. Neutraali lähtökohta merkitsee journalistille ”puolueetonta” pyrkimystä kertoa vain tosiasioita lähteeltä yleisölle. Journalisti on tällöin vain passiivinen välittäjä ja lähteet vallitsevasta etabloituneesta yhteiskunnasta. Tiedotusvälineet toimivat puolueettomina tiedonsiirtoketujuina ja uutiset tulevat esiin omalla painollaan. Journalistille riittää sivustaseuraajan rooli, ja hänen suhteensa uutislähteisiin on mutkaton ja tietoon erillinen ja kantaa ottamaton. Lähteet yksinkertaisesti tarjoavat uutiset toimittajalle kerrottaviksi. (Furhoff 1974, 212–213; Johnstone et al. 1972; vrt. Miettinen et al. 1981, 16)

Tutkivaa journalistia muistuttava, osallistuvasti suuntautunut journalisti on sitä vastoin aktiivinen ja luova ja tuntee suurempaa vastuuta välittämistään tiedoista. Hänen suhteensa uutislähteisiin on rajatumpi. Ne tarjoavat vain rakennusaineita toimittajan seulottavaksi. (Johnstone et al. 1972; vrt. Miettinen et al. 1981, 16)

Yhteenvetona uutisjournalismin ja tutkivan journalismin erot voidaan tiivistää kuvan 6 taulukkaan. Kummankin piirteitä on kärjistetty (käytännön tasolla usein varsin epäselvien) erojen havainnollistamiseksi. Käytännön journalistisessa työssä erot eivät välttämättä ole kovin selkeitä, esimerkiksi journalistit voivat tehdä ”*tutkivaa uutisjournalismia*”.

Kuva 6. Uutisjournalismi ja tutkiva journalismi

	UUTISJOURNALISMI	TUTKIVA JOURNALISMI
TIEDOTUS-VÄLINEEN ROOLI	- tiedonvälitys - viihdyttäminen	- tiedonvälitys - yhteiskunnallisen toiminnan valvonta - yhteiskunnallinen vaikuttaminen
TOIMINNAN TARKOITUS	- neutraali, myönteinen tai kielteinen	- kielteisten, kiusallisten asioiden (epäkohtien) paljastaminen - epäkohtien poistaminen niistä kertomalla
VÄLITETTÄVÄ TIETO	- yhteiskunnallisesti merkittävä tieto ("kovat uutiset") tai ei-merkittävä tieto (julkisjuorut ym.)	- yhteiskunnallisesti merkittävä tieto
AIHEVALINTA	- tapahtumiin reagointi - tapahtumat tai lähteet määrittävät aihevalinnan (onnettomuudet, urheilutapahtumat, viranomaispäätökset) - perinteinen "lajijako": mm. tapah- tuma uutiset, politiikka, talous, urheilu, viihde	- aihevalinta pohjautuu toimituksen oma-aloitteisuuteen, toimituksen saamiin vinkeihin, omaan ideointiin - eri aihepiireihin liittyvät yhteiskunnalliset epäkohdat, väärinkäytökset
LÄHDE-KÄYTÄNTÖ	- suhteellisen vähän lähteitä - lähteet virallisia tai "byrokraattisesti sopivia": julkiset dokumentit, nimellä siteeratut viranomaiset, asiantuntijat - tiedonhankinta avointa - poikkeuksellisesti anonyymit henkilö- lähteet (varsinkin ulkomaan- politiikan uutiset)	- uselden erilaisten lähteiden luova yhdistely - myös ei-virallisten tai "epäbyrokraattisten" lähteiden käyttö ("uhrit") - journalistin oma tilannehavainnointi - anonyymeja henkilölähteitä - avoimet tai epätavanomaiset tiedonhankintamenetelmät
JOURNALISTIN HANKKIMIEN TIETOJEN LUOTETTAVUUS	- luotettavuutta ei kyseenalaisteta, koska lähteet ovat "byrokraattisesti oikeita"	- luotettavuus varmistettava erikseen, koska journalistilla mahdollisuus tulla harhaanjohdetuksi
TOIMITUKSEN TYÖRYTMI	- lyhytjänteinen, kiireinen (sanomien ajankohtaisuus ja deadline) - toiminta rutuliinpainotteista	- hidastempoinen, pitkäkestoinen ja syvälinen (deadline ei etukäteen määrätty) - toiminta vähemmän rutuliinpainotteista
JOURNALISTISEN TOIMINNAN TEHOKKUUS	- toiminta tehokasta ja rutinoitua - uutistoimistojen ja tiedotustilaisuuksien "uutisvirran" hyväksikäyttöä - aiheen olemus nähtävissä edeltä käsin	- uutisjournalismin verrattuna toiminta tehotonta - "harhallua" tiedonhankinnassa - epäselvyyksiä aiheen olemuksesta ja lähestymistavoista
JULKISUUS JUTUN KOHTEEN KANNALTA	- julkisuus pääosin neutraalia tai myönteistä - ajoittain myös kielteistä tai kiusallista (rikosuutiset)	- julkisuus kielteisestä tai kiusallista
JULKAISEMISEN SEURAUKSET TIEDOTUS-VÄLINEELLE	- useimmiten ei erityisiä jatko-seuraamuksia (enintään virheellisten tietojen korjaaminen)	- kiusallisten asioiden julkistaminen saattaa johtaa tiedotusvälineen painostukseen (oikeusprosessiin)

Tutkivan journalismin työprosessi

Vaikka journalistien menettelytavat yksittäisissä tutkimuksissa määräytyvätkin jossain määrin ”epämethodisesti”, tutkivalle journalismille on mahdollista löytää säännönmukaisuutta. Journalistisessa työskentelyssähän kyse on rutiinimaisista, uuden aiheen kohdalla toistuvista toimintamalleista. Journalistisen *työn prosessimalli* on esimerkiksi Miettisen (1984, 33) jäsentelyssä jaettu seuraaviin peräkkäisiin vaiheisiin: *ammattilliseen kouliintumiseen, lähtökohtien määrittelyyn, aineiston hankintaan, jutun koostamiseen ja jutun hyväksyttämiseen*. Vaikka journalistinen työ usein eteneekin tällaisessa järjestyksessä, sitä ei ole syytä mieltää liian orjalliseksi. Miettinen (1984, 50) myöntääkin, että journalistisen työn selväpiirteistä jäsentämistä haittaavat työhön liittyvät vaihtelevat ja ennalta-arvaamattomat tekijät. Hänestä laajan ja vaikean aiheen tiedonhankinnassa onnistutaan vain harvoin yhdellä kerralla.

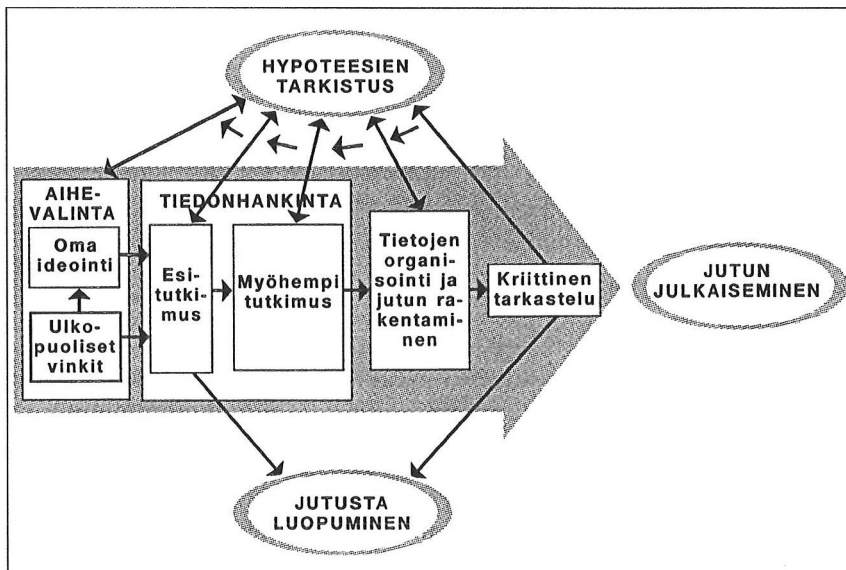
Tutkivan journalismin kannalta Miettisen malli vaikuttaakin riittämättömältä. Siinä ei ole otettu huomioon tutkittaviin asioihin liittyvää tietoista salailua, tämän aiheuttamia tiedonhankinnan esteitä ja journalistiseen tutkimustyöhön ylipäättään liittyvää epävarmuutta. Tutkivan journalismin tekemistä kuvaakin paremmin malli, jossa työprosessi on kuvattu kronologiseksi jatkumoksi, johon kuuluvat *aibevalinta (oma ideointi ja toimituksen ulkopuolelta saadut vinkit), tiedonhankinta (esitutkimus ja myöhempi tutkimus), tietojen organisointi ja jutun rakentaminen* sekä *kriittinen tarkastelu* ennen *jutun julkaisemista* (kuva 7.). Kun yleisessä journalismin työprosessimallissa juttuaihe etenee itsestään selvästi valmiiksi jutuksi, tutkivan journalismin mallissa se voi myös muuttua tai pudota kokonaan pois työprosessista.¹

Tutkivan journalismin työprosessi eroaa Miettisen mallista ennen kaikkea kaksisuuntaisuudellaan: prosessi voi edetä (tai paremminkin palata) myös taaksepäin. Journalismin yleinen malli ei tunne myöskään prosessin etenemistä määrittäviä *hypoteeseja* tai *esitutkimusta*, jonka tarkoituksena on selvittää alustavasti tutkittavan asian merkitys ja tietojen hankkimisen jatkomahdollisuudet.

Hypoteesit määrittelevät tutkimuksen ”maalin” toimimalla sen eräänlaisina ”ohjausinstrumentteina” ja ”tarkistuspisteinä” (vrt. Löwenberg 1992, 28). Hypoteesien avulla journalistilla on mahdollisuus vertailla tutkittavien asioiden keskinäisiä suhteita ja arvioida keräämiään tietoja. Hypoteesit perustuvat journalistin omiin ennakkokäsityksiin ja epäilyihin

1 Vaikka tällaisenaan tutkimusmalli saattaa vaikuttaa raskaalta, sillä ei haluta korostaa tutkivan journalismin pitkäkestoisuutta, vaan tarkoitus on kuvata normaalijournalismista poikkeavaa toimintaa ja tutkitun tiedon erityispiirteitä. Tutkivien juttujen tekemisen ei välttämättä tarvitse kestää kauan, vaan tutkimusten keston määrittävät tutkimuskohde ja tiedonhankinnan vaikeudet.

Kuva 7. Tutkivan journalismin työprosessi

sekä hänen keräämänsä näyttöön. Niitä rakentaessaan journalistilla on jonkinlainen idea siitä, mitä hän etsii. Määrittämiään hypoteeseja journalisti yrittää todistaa oikeiksi tai vääriksi erilaisilla ”kerettiläisillä kysymyksillä” ja uudella kysymyksenasettelulla. Hypoteesit joko vahvistavat perusteita aiheen jatkotyöstämiseksi, katkaisevat jatkotyöstämisen tai palauttavat aiheen prosessissa takaisin uudelleen hiottavaksi.

Hypoteesien ja niiden jatkuvan testaamisen voi nähdä väljentävän työprosessimallin peräkkäisyyttä ja tekevän siitä herkän myös taaksepäin tapahtuville muutoksille. Prosessi näin ollen elää molempiin suuntiin. Tutkimusta koskevat kysymykset täsmentyvät eräänlaisessa ”hypoteesipujottelussa”, jossa toisiaan seuraavat hypoteesien testaukset täsmentävät jatkohypoteesien kysymyksenasetteluja. Jokainen prosessin osavaihe ja tutkimusten avulla selvitetty uudet tiedot ”jalostavat” hypoteeseja.

Sekä hypoteeseja tukeva että niitä kumoava näyttö on itse tutkimuksen onnistumisen kannalta arvokasta. Ero on kuitenkin siinä, että oikeaksi todistettu hypoteesi elää tutkimusprosessin sisällä kun vääräksi osoittautuneesta hypoteesista on luovuttava. Parhaimmassa tapauksessa se on kuitenkin synnyttänyt uuden ja elinvoimaisemman hypoteesin. Alkuperäinen aihe jatkaa elämistään prosessin sisällä, jos siinä ei tarvitse palata aihevalintaan asti.

Protest et al.(1991, 203) ovat puhuneet erityisestä *tutkivasta päiväjärjestyksestä* (investigative agenda), jossa on kysymys toimituksen tekevästä päätöksestä ottaa jokin aihe tutkimuksen kohteeksi. Tähän päiväjärjestykseen kuuluu tutkittavan tapauksen valinta, käytettävissä olevien

lähteiden selvittäminen, saatavan tiedon luotettavuus ja tutkimustulosten esittämistapa. Vastaavanlaista jaottelua on tehnyt Gaines (1994, 37) jakamalla tutkivan journalismin työprosessin seuraaviin vaiheisiin: tarve aiheen tutkimiselle (need), tutkimuksen näkökulma ja rajaus (scope), käytettävät tutkimusmenetelmät (methods), käytettävissä olevat lähteet (sources), tutkimuksen toteutus (production) ja jutun vaikutukset (impact). Lähtökohdana on hänen mukaansa jokin yhteiskunnallinen ongelma ja sen "eristäminen" tutkimuksen kohteeksi, ongelman koon arviointi ja suunnitelman laatiminen ongelman tutkimiseksi. Vastaavasti Ettema ja Glasser (1985) ovat jakaneet tutkivan journalismin työvaiheet *vihjeiden tarkasteluksi* (screening the tips), *näytön puntaroinniksi* (weighing the evidence), *asioiden yhteen sovittamiseksi* (fitting the pieces) ja *jutun arvioinniksi* (evaluating the story).

Aihevalinta

Aihevalinta on erityisen tärkeä osa tutkivan journalismin työprosessia, koska siinä vaiheessa määräytyvät paitsi tutkimusten kohteiksi otettavat, myös tutkimusten *ulkopuolelle* jäävät aiheet. Tutkivan ja "normaalijournalismin" aihevalintojen ero näkyy siinä, että kun jälkimmäisen kohdalla lähteet määrittävät ja muotoilevat pitkälti journalistin käsittelemän jutun luonteen, tutkivassa journalismissa kyse on enemmän journalistin omaaloitteisesta aiheen hakemisesta ja hänen itsensä muotoilemasta käsityksestä siitä, mistä tutkittavassa asiassa on kysymys. Tutkivan journalismin aiheet voivat olla myös vanhoja "jo kerrottuja tarinoita", jotka kerrotaan uudesta näkökulmasta syvällisemmin ja paljastavammin.

Etteman ja Glasserin (1985) mukaan tutkivat jutut saavat usein alkunsa aiheista, jotka ovat jääneet vaille huomiota päivittäisessä toimitusbyrokratiassa ja uutiskilpailussa. Myös Patterson ja Russell (1986, 311) ovat korostaneet tunkeutumista uutiskuoren ulkopuolisiin ja ajattomampiin aiheisiin.

Aihe voi yltää journalistisen tutkimuksen kohteeksi periaatteessa kahdella tavalla: toimituksen *ulkopuolelta saadusta vinkistä* tai *journalistin omasta ideasta*. Tutkivalle journalismille on tyypillistä, että juttuvinkki on enemmänkin hämärä kuin selkeä. Vinkki voi viitata tutkittavaan aiheeseen suoraan tai aiheen kehittämiseksi tarvitaan vielä erikseen toimituksen ideointia. Markkasen (1982) mukaan journalistin kiinnostus jonkin aiheen selvittämiseksi voi herätä monimuotoisista lähtökohdista: harmejaan purkavan lukijan puhelinsoitosta, sanomalehden pikku-uutisesta, yleisönosaston kirjoituksesta, Virallisen lehden kuulutuksesta – jopa jonkin tekstin sivulauseesta. Ideoita kehiteltäessä journalistin olisikin hänen mukaansa päästävä irti ennakkoluuloista ja poikettava tutuilta ajatusraidoilta, sillä idea vaatii pohdiskelua ja usein pitkän kypsyttelyajan ennen kuin sopiva näkökulma löytyy ja juttu alkaa aueta. Aiheen näkeminen ja

eteenpäin kehittäminen edellyttää journalistilta myös riippumattomuutta toimituksen ulkopuolisista sidonnaisuuksista.²

Gaines (1994,22) on erotellut journalistin saamat vinkit henkilökohtaisiksi (esimerkiksi anonyymi puhelinsoitto tai ystävän ohimennen tekemä huomautus) ja dokumentaariksiksi (esimerkiksi dokumentti ilman lähettäjä tai lähettäjä mainiten). Yhteydenotoissa on usein kysymys omista vaikeuksistaan kertovasta ”uhrista” tai jossakin organisaatiossa työskentelevästä, organisaation toimintatapoja moraalittomina pitävästä henkilölähteestä.³

St. Johnin (1985, 4) mukaan tutkimusprosessi on syytä käynnistää, jos johonkin asiaan tuntuu liittyvän enemmän systemaattisia ja perustavaa laatua olevia ongelmia kuin mitä tapahtumista pintapuolisesti on mahdollista päätellä tai journalistin kohdatessa ”selittämättömyyksiä”. Jotakin organisaatiota tai siinä työskenteleviä ihmisiä saatetaan epäillä leväperäisyydestä tai väärinkäytöksistä, kyseiset henkilöt eivät ole halukkaita yhteistyöhön journalistin kanssa, instituution toiminta osoittautuu erilaiseksi kuin siitä julkisuuteen annettu kuva tai avaintietoja puuttuu organisaation asiakirjoista.

Charnley (1960, 277) on verrannut tutkivaa journalismia palapelin kokoamiseen. Tutkittava asia voi vaikuttaa hyvinkin viattomalta, mutta muuttaa merkitystään journalistin huomattaessa, että kaksi asiaa yhdessä onkin jotakin muuta kuin mitä päällisin puolin voitaisiin päätellä. Aiheen näkemisessä kysymys on usein jostakin säännönmukaisuudesta journalistin huomattaessa, etteivät irralliset tapahtumat olekaan irrallisia ja satunnaisia, vaan sopivat yhteen jonkin hänen aiemmin tekemänsä havainnon tai kokemuksen kanssa (Ettema 1988, 17).

Uutisjournalismissa puhutaan yleisesti ”uutisvainusta”. Vastaavanlaisena tutkivan journalismin ominaisuutena pidetään journalistin intuitiota siitä, että ”asiassa on jotakin mätää”. Kysymys on tämän journalistisesta kokemuksesta, vaistosta ja kyvystä nähdä asioita erilaisissa yhteyksissä. Samaan viitattiin myös amerikkalaisjournalistien haastatteluissa, joissa korostettiin journalistien hyvinkin henkilökohtaista tuntemusta siitä, että jokin jo julkisuutta saanut tai uusi asia ”ei kuulosta oikeanlaiselta”. Journalistit kiinnittävätkin usein huomiota asioihin, ”joita ei ole aiemmin tarkkailtu tässä valossa”.

2 Tällaisesta riippumattomuudesta käy hyvänä esimerkkinä *Watergate*-tapaus. Washingtonissa työskentelevät poliittiset toimittajat eivät noteeranneet tapauksen käynnistänyttä, demokraattien päämajaan tehtyä murtoa, koska pitivät sitä tavanomaisena poliisiasiana. Poliittisen salaliiton paljastaneita Bernsteinia ja Woodwardia eivät haitanneet suhteet Valkoisen talon virallislähteisiin. (Bernstein – Woodward 1974)

3 Tällaiselle henkilölle on oma ”viheltämiseen” viittaava slangi-ilmaisunsa ”*whistle blower*” (Kuutti 1994, 105).

Etteman (1988, 22) mukaan tutkivat journalistit kehittelevät potentiaalisia aiheita asioiden erilaisten riippuvuuksien avulla. Hän painottaa erilaisten *trendien* (trends) ja *toimintamallien* (pattern of conduct) näkemistä sen sijaan, että keskityttäisiin vain *yksittäisiin tapahtumiin* (isolated instances). Tutkivassa journalismissa asioiden yhteiskunnallista merkitystä pyritäänkin lisäämään etsimällä yksittäisille tapahtumille laajempia yhteyksiä ja saamaan jutun vaikutuspiiriin enemmän ihmisiä. Ajattelumallina tällaisessa aihekehittelyssä Etteman (emt.) mukaan onkin: *epäkohta on tässä, mutta voisiko se olla mahdollinen myös muualla*.

Toisaalta erilaiset hitaat kehityskulut (kuten useat ympäristövauriot) jäävät journalismissa usein käsittelemättä nimenomaan niiden hitauden takia. Amerikkalaisjournalistit korostivat aiheiden löytämisessä journalistista kokemusta, tervettä järkeä, vainua, ihmettelyä ja omia kiinnostuksen kohteita. Usein tutkimus saa alkunsa jostakin jo julkisuudessa olleesta asiasta tai journalistin kiinnitettyä huomionsa johonkin asiaan arkisessa ympäristössä. Haastateltu amerikkalaisjournalisti kuvasikin tällaista arkista aihevalintaa seuraavalla vertauksella:

"Journalisti vain seuraa kumpareisella tiellä edellään kulkevaa kuorma-autoa ja tarkkailee, mitä tavaroita (so. tutkittavia aiheita – lisäys HK) kuorma-autosta putoaa tielle." (A8)

Amerikkalaisjournalistit korostivat aihevalinnassa jonkinlaista etukäteisvarmistusta siitä, että *"tämä jokin (so. tutkittava asia) on myös juttu"*. Valintaan vaikuttaa se, kuinka korkea potentiaali jollakin aiheella on kehityttyä *"hyväksi jutuksi"*. Valinnassa painotettiin aiheen näkemistä ennen kilpailevia välineitä. Haastateltavien mukaan asiasta on ehdittävä tekemään juttu "jo ennen kuin ihmiset tajuavat, että asia on jutun arvoisen". Aihevalintaan liittyvää skuuppimaisuutta kuvattiin *"erilaisen jutun löytämisellä"* (*"there might be a different kind of story"*) tai ylipäätään *"jutun olemassaololla"* (*"a story out there"*). Kyseessä ovat tutkimattomat asiat tai asiat, joissa aikaisemmissa selvityksissä ei ole havaittu mitään väärää.

"Jos me (tutkivat journalistit – lisäys HK) emme tee työtämme, kuukaan ei koskaan saa tietää näistä asioista ... " (A34)

"Usein tarkastelemme jotakin ideaa ja arvailemme, mitä asiassa voi olla vialla ja löytyisikö siitä jotakin sellaista ylimääräistä, mistä emme vielä tiedä." (A14)

Löwenbergin (1992, 21–22) mukaan tutkimusaiheita kehiteltäessä olisi pohdittava erilaisia "tärkeitä asioita", kuten mitkä asiat ärsyttävät ihmisiä, millaisia epätavallisuuksia yhteiskunnasta löytyy, mikä osa vallankäyttöä on jätetty julkisuuden ulkopuolelle tai onko jokin osa julkisesta sektorista paisunut liian suureksi tai ei enää vastaa kansalaisten tarpeita. Aiheita löytyy erilaisista yhteiskunnallista uudistusohjelmista ja uutisjournalismil-

le liian monimutkaisista tai unohtetuista ilmiöistä (vrt. Lindqvist 1989a). Julkisen sektorin toimintaa voidaan tarkastella sekä toimivuuden (asianmukaisuus) että kustannusvastaavuuden (tuhlailu) näkökulmasta (Gaines 1994, 37). Hyviä tutkimusaiheita ovat myös erilaiset yhteiskunnalliset porsaanreiät. Schneider (1989, 11) onkin kehottanut journalisteja opettelemaan systeemin toiminnat, pohtimaan keinoja näiden toimintojen huijaamiseksi ja tutkimaan, olisiko joku jo menetellyt näin. Epäilyä väärinkäytöstä on kuitenkin verrattava siihen, kuinka tutkittavan instituution virallisesti pitäisi toimia (Gaines 1994, 53).

Tutkivan journalismin aiheita löytyy myös yksityisen taloudellisen sektorin piiristä esimerkiksi tarkastelemalla yritysten vastuuta kuluttajille, tuotantotoiminnan aiheuttamia ympäristövaikutuksia tai yrityksiä veronmaksajina. Tärkeä osa tutkivaa journalismia onkin *kuluttajajournalismi*, joka usein käsittelee laitonta tai moraalitonta tuotteiden tai palvelujen markkinointia, heikkoa laatua tai ylihinnottelua. Journalistien paljastukset saavat kuluttajaviranomaiset usein puuttumaan epäkohtaan, minkä lisäksi jutut toimivat varoittavana esimerkkinä ja kuluttajien ”kouluttajana”. (Gaines 1994, 149–151)⁴

Kuluttajajournalismissa tarkastelukulmana on nimenomaan yksittäinen kuluttaja, jolla on vastassaan voimakkaat taloudelliset voimat. Liebermanin (1994) mukaan tutkivalle kuluttajajournalismille onkin tyypillistä esittää ongelmat ja niihin joutuneet kuluttajat, ongelmat aiheuttanut yritys ja ohjeet vastaavanlaisissa tilanteissa toimimiseksi. Luonnollisestikin tällainen journalismi johtaa tiedotusvälineen alttiiksi taloudelliselle painostukselle, varsinkin jos kiusalliseen julkisuuteen joutunut yritys mainostaa ko. välineessä. Kuluttajajournalismi on lisännyt suosiotaan varsinkin salakuvausta harjoittavissa tv-ohjelmissa, joissa tutkiva journalisti osallistuu tilanteeseen ”tyhmänä asiakkaana”.

”Kasvottomia” instituutioita tutkivat journalistit törmäävät ennen pitkää niissä työskenteleviin ihmisiin. Yhtenä tutkivan journalismin tutkimuskohteena onkin yksittäiseen henkilöön kohdistuva tutkimus, hänen ”elämänsä kartoitus”. Kyse on ajan tasalle saatetusta *henkilökronologiasta*, jonka avulla voidaan verrata henkilön julkista kuvaa hänen todelliseen kuvaansa. Erilaisten henkilöprofiilien avulla selvitetään henkilön roolia, taustaa, toiminnan motiiveja ja yhteistyökumppaneita. Henkilöön kohdistuva tutkimus tulee ajankohtaiseksi esimerkiksi tämän saaman korkean nimityksen jälkeen. (Vrt. Gaines 1994, 75; Löwenberg 1992, 190–192)

⁴ Laittomia tai moraalittomia toimintatapoja harjoittavia yrityksiä kutsutaan ”savupiipun ravistelijoiksi” (chimney shakers). Korjausmies haluaa tarkistaa asiakkaan omakotitalon savupiipun. Kun hän on saanut luvan mennä katolle, hän hajottaa sopivasti hyväkuntoista savupiippua todistaakseen sen raihnaisuuden ja korjaustarpeen. (Gaines 1994, 154)

Amerikkalaisjournalistit mainitsivat aihe-esimerkkeinä mm. rikollisen toiminnan, lahjonnan, yleisön luottamuksen väärinkäyttämisen, moraalittoman toiminnan ja erilaiset intressiristiriidat. Pyrkimyksenä on löytää tutkittavassa asiassa sellaisia epäasiallisuuksia tai ainakin niiden mahdollisuuksia, joista ihmisten on hyvä tietää ja huolestua. Aiheet keskittyvät neljän tekijän: *raban, vallan, "konniin" ja "ubrien"* ympärille. Keskittymällä valtaan ja rahaan journalistit pyrkivät selvittämään vallankäytön luotettavuutta ja vastuullisuutta ja julkisten varojen käyttöä. Julkisen sektorin tutkimista pidettiin tärkeänä, koska sillä on paljon valtaa ihmisten elämään. "Uhrin" asemaa tarkastellaan suhteessa viranomaisten toiminnan oikeudenmukaisuuteen, ja "konnuuden" piirteitä on laittomuuden ohella erilainen moraaliton toiminta kuten piittaamattomuus tai huolimattomuus tehtävien hoidossa.

Tärkeäksi aihevalintaan vaikuttavaksi tekijäksi nimettiin myös paljastuksen synnyttämä vaikutus, jolloin asioiden julkistamisella olisi merkitystä myös itse viestintäyrityksen imagolle. Käytännössä aihevalinta ei kuitenkaan riipu yksin aiheen sisällöstä, vaan myös kulloinkin käytettävissä olevista toimitusresursseista ja mahdollisuuksista irrottaa jutulle tekijä tai tekijöitä. Haastatteluissa myös korostettiin toimituksen itsenäisyyttä aihevalinnassa. Aiheita ei välttämättä valita yleisön oletetun kiinnostuksen perusteella, vaan sen pohjalta, mitä journalistit itse pitävät tärkeänä.

Ettema (1988, 5) on nähnyt aihevalinnassa eräänlaisen *tutkivan kynnyksen* (investigative edge), jonka avulla aiheelle pyritään löytämään sopiva yhdistelmä yhteiskunnallista merkittävyyttä ja yksilöön kohdistuvaa väärinkäytöstä. Tutkivassa journalismissa pyritään sekä etsimään erityistä näyttöä väärinkäytöksestä että kyseenalaistamaan tällaisen toiminnan moraalit. Fang (1985, 168–169) onkin korostanut tutkittavan aiheen *moraalista yksiselitteisyyttä* (morally unambiguous), jolloin aihe ei saa olla ideologinen vaan sen pitää olla selkeästi musta-valkoinen (esimerkiksi murha, petos tai lasten seksuaalinen hyväksikäyttö). Samantapainen aihevalinnan moraalinen yksiselitteisyys korostui myös amerikkalaisjournalistien kommentoissa, joiden mukaan toimituksissa on pohdittava tarkasti edeltä käsin ihmisten käsityksiä sopivasta ja epäsopivasta. Erään vastaajan (A28) mukaan toimitusten esimiehet vihaavat *"eettisiä rajakysymyksiä"*, jotka kiistanalaisuutensa takia jakavat yleisön helposti kahteen (vanhoilliseen ja vapaamieliseen) leiriin. Journalistien mukaan jutun käsittelemässä aiheessa on *oltava* todella jotakin vinossa, eikä vain *näytettävä* siltä.

"Idea kuivuu kokoon, jos siitä ei voida löytää riittävää moraalittomuutta ... Pelkkä journalistien tekemien tutkimusten julkaiseminen merkitsee, että asiassa on jotakin vialla. Tälle on oltava kuitenkin myös näyttöä". (A28)

Tiedonhankinta

Tiedonhankinnan lähtökohtia

Tiedonhankinta on erityisen tärkeä osa tutkivan journalismin työprosessia, sillä se määrittää jutun sisällön ohella myös sen, onko tutkittavaa asiaa koskevaa tietoa (näyttöä) kerätty riittävästi jutun julkaisemiseksi. Salattuja tai kiusallisia asioita selvittävä journalisti ajautuu tiedonhankinnassaan herkästi umpikujaan, jolloin tietojen kerääminen vaatii paitsi aikaa ja sisua, myös mielikuvitusta ja eräänlaisen ”takaoven kautta tapahtuvan kyselytekniikan”, kuten Bolch ja Miller (1978, 4) asian ilmaisevat. Heidän (emt., 41–45) mukaansa tutkivia journalisteja kannustaa tiedonhankinnassa usko siitä, että tiedonlähde aina on olemassa ja että jutun tekemisessä kysymys on ”vain” tämän lähteen löytämisestä. Käytännössä lähteitä on kuitenkin oltava useita, sillä yhdestä saadaan yleensä vain pieni osa jutussa tarvittavista tiedoista. Tervo (1992) onkin painottanut tutkivan journalismin tiedonhankinnassa eksaktiutta, koska asiat ja näkökulmat ovat herkkiä ja diskreettejä.

Tutkivan journalismin tiedonhankinnan poikkeuksellisuutta kuvaavat amerikkalaisten opaskirjojen esittelemät *tutkivan journalismin käyttäytymissäännöt*. Esimerkiksi Jones (1976, 179–183) neuvoo:

1. Aloita tunnetusta. Selvitä kaikki, mikä tiedetään henkilöstä tai tilanteesta ennen etenemistä kohti ”tuntematonta”.
2. Varmista tietojen oikeellisuus.
3. Tallenna kaikki hankkimasi tieto ja ota varmuuskopioita käyttämistäsi dokumenteista.
4. Solmi kontakteja mitä moninaisimpiin henkilölähteisiin.
5. Pysy ulkopuolisen painostuksen ulottumattomissa.
6. Älä kerro ulkopuolisille suunnitelmistasi. Tutkimus saattaa osoittautua hedelmättömäksi ja ennenaikainen julkisuus pilata tiedonhankinnan mahdollisuudet.
7. Vältä ”pikaoikeudenkäyntejä”. Anna tutkimuksen kohteelle mahdollisuus omien näkemysten esittämiseen, mutta vasta kun ulkopuolista näyttöä on kertynyt riittävästi.
8. Tee ”laillisuustesti” antamalla juttu lakimiesten luettavaksi ennen julkaisemista.

Käyttäytymisohjeissa on journalisteilta edellytetty toisaalta aggressiivisuutta ja sitkeyttä, toisaalta eettistä harkintaa ja varovaista etenemistä. Esimerkiksi Charnley (1960, 279) ja Mollenhoff (1981, 357–380) painottavat avointa asennetta, ensikäden lähdeaineistoa, huolellisuutta, suunnitelmallisuutta, kiinnostuksen säilyttämistä, puolueettomuutta ja rohkeutta asioiden julkistamiseksi. Krogh (1988, 38–42) neuvoo etsimään asiasta tietäviä, puolueettomia henkilöitä, joilla on laaja näkemys tutkittavasta asiasta tai jotka voivat opastaa journalisteja tiedonlähteille. Niin ikään

tarvitaan tutkittavaa tapausta koskevaa julkista tietoa, joista selviää asian aiempi julkisuus ja sen mahdolliset sisäiset ristiriidat, alkuperäisdokumentteja eli tapauksen virallisia käsittelyjä ja tutkimuksia sekä tutkittavaan tapaukseen liittyviä – ja erityisesti asioiden tilaan tyytymättömiä – ihmisiä sekä asioista vastaavia henkilöitä.

Amerikkalaisjournalistit kuvasivat työtään ”avoimen skeptiseksi”. Mitään mahdollisia johtolankoja tai selityksiä ei saa jättää huomioimatta, mutta kaikkea on epäiltävä ja kaikelle tiedolle etsittävä vastakkaista näyttöä. Tutkimuksissa kysymys nähtiin olevan etenemisestä eräänlaisia *tietoreittejä* (trails) pitkin, jolloin journalisti seuraa jonkin asian tai rahavirran liikkeitä organisaatioissa ja ihmisten välillä. Esimerkiksi rahojen liikkeiden seuraamista (money trail) auttaa se, ettei raha ilmesty tai katoa itsestään, vaan jättää aina jonnekin – vaikkakin vaihteleviin paikkoihin – omat jälkensä. Toisaalta vaikka tällainen tietoreitti löydettäisiinkin, jokin sen sivureiteistä (side trail) saattaa osoittautua pääreittä tärkeämmäksi, jolloin jutun tarkastelukulma muuttuu.

Weinberg (1995, 3–6) on kuvannut journalistisia tutkimuksia ulkopuolelta sisäpuolelle suuntautuviksi. Journalistin edetessä kohti tutkimuksensa ydintä hänen tietonsa tutkittavasta asiasta lisääntyvät ja täsmentyvät. ”Tutkimusympyrän” uloimpia lähteitä Weinberg nimittää sekundäärisiksi, tätä seuraavan kehän lähteitä primäärisiksi, ja edelleen tämän sisäpuolelle sijoittuvat henkilölähteet. Ympyrän keskellä on itse tutkimuksen kohde. Sekundäärisiä lähteitä ovat tutkittavasta asiasta tiedotusvälineissä ja muualla julkaistut tiedot. Primäärilähteitä ovat itse asiaan liittyvät dokumentit. Vaikka dokumentit voivatkin olla virheellisiä, Weinbergin mukaan niiden etuna on, etteivät ne jälkikäteen väitä tulleen väärin siteeratuiksi. Dokumenttien avulla voidaan myös tarkistaa tutkimuskohteen kertomusta. Lisäksi ne auttavat paikallistamaan henkilölähteitä, joiden tulkinta voi antaa dokumenteille uudenlaista näkökulmaa. ”Asemassa olevien” henkilölähteiden (*“currents”*) ohella journalistien on Weinbergin mukaan hyödynnettävä myös ”entisiä” henkilölähteitä (*“formers”*). Toimitustyön tehokkuusvaatimukset ovat johtaneet joissakin tiedotusvälineissä erityisten kiinteiden *tutkivan journalismin osastojen* (investigative units) tai väliaikaisten *tutkivien projektityksiköiden* perustamisiin. Osastoilla ja yksiköillä on omat erityiset työnjohdolliset esimiehensä, ”*tutkivat edittorit*” (*investigative editors*), jotka organisoivat tutkimusprojektit ja ohjaavat ja valvovat omiin tutkimuksiinsa keskittyneitä journalistejä (*investigative reporters*) ja toimivat linkkinä näiden ja toimituksen johdon välillä.⁵ Omien havaintojeni mukaan tutkivat edittorit kävivät

5 *Investigative editor* -termille ei ole Suomessa osuvaa vastinetta. Luonteeltaan ”tutkivan edittorin” työ muistuttaa lähinnä uutispäällikön tai tuottajan tekemää työtä. Tähän tutkimukseen osallistuneista lehdistä omat tutkivan journalismin osastonsa oli *New York Newsday*, *The Washington Post* ja *U.S. News and World Report* -lehdillä.

kirjoittavien toimittajien kanssa jatkuvia ja tiiviitä keskusteluja tutkimusten etenemisestä ja varsinkin siitä, millaista näyttöä toimittaja tarvitsee juttuunsa. Esimerkiksi väärinkäytösväitteiden perustaksi eivät riitä useammankaan henkilölähteen lausunnot, vaan näytön on oltava merkittävämpi (*"no anecdotes"*). Ediittorit vastasivat myös toimittajien välisen yhteistyön sujuvuudesta ja siitä, että kukin heistä tutki "oikeita asioita oikeaan aikaan".⁶ Tutkivat osastot tuntuivat saaneen tiedotusvälineen sisällä suuren autonomian oman toimintansa järjestelemiseksi. Esimerkiksi *New York Newsday*-lehden tutkivan edittorin Joe Demman mukaan lehtitalon budjetti ei ole ongelma heidän yksikölleen.

Greenen (1991b) mukaan tutkivien osastojen tai yksiköiden mahdollistama ryhmätyö lisää tutkimustyön määrää, monipuolistaa tiedonhankintaa ja antaa mahdollisuuden kehitellä uusia ideoita. Greene on nähnyt tärkeäksi myös mahdollisuuden tiedonhankinnan samanaikaisuuteen, esimerkiksi tilanteessa, jossa tietoja kerätään eri henkilöiltä niin, etteivät he saa mahdollisuutta sopia keskenään toimittajille annettavista "yhteisistä vastauksista." Löwenbergin (1992, 34–45) mukaan ryhmätyön etuina on ikävän työn jakaminen, kollegoilta saatava tuki, ongelmien ratkominen yhdessä, kriittisyyden ja keskustelujen lisääntyminen ja tehokkaampi toiminta.

Koska ryhmä on enemmän kuin osiensa summa, yhteistyö on mahdollistanut myös erilaisten lahjakkuuksien yhdistämisen. Meilbyn ja Minken (1985, 21–22) mukaan journalistiset tutkimukset tarvitsevat *organisoijan* ja *improvisoijan*. Systemaattisella organisoijalla on tutkittavasta asiasta kattava kokonaiskuva, ja hän on kiinnostunut yksityiskohdista ja asioiden tarkasta esittämisestä. Vastaavasti impulsiivinen improvisoija antaa mielikuvitukselleen enemmän valtaa ja pystyy solmimaan helposti kontakteja henkilölähteisiin.⁷

Tutkivan journalismin erityisosastojen ohella tutkimustyön tehostaminen on johtanut joissakin välineissä erityisen *tausta- tai faktatoimittajien (researchers)* ammattikunnan syntymiseen. Nämä pelkäävät tiedon etsintään erikoistuneet "informaattikko-journalistit" työskentelevät läheisessä yhteistyössä kirjoittavien journalistien kanssa. Tiedonhankinnan ohella heidän toimenkuvaansa kuuluu erilaisten aineistojen läpikäymistä ja asiayhteyksien etsimistä. Taustatoimittajien merkityksen odotetaan kasvavan tulevaisuudessa tietomäärien kasvaessa ja selvitettävien asioiden monimutkaistuesssa. (Löwenberg 1992, 118–121) 1990-luvun puolivälissä taustatoimittajia oli Suomessa ainakin kaikilla tv-kanavilla (Lehtola 1995).

6 Silmiinpistävä piirre tällaisessa opastuksessa oli lisäksi kaikenlaisen käskyvaltaisuuden puuttuminen ja yhteistyön avoimuus. Esimerkiksi tutkivien edittorien ovi tuntui olevan aina auki ja he näyttivät olevan aina toimittajiensa tavoitettavissa.

7 *Watergate*-toimittajia *Bob Woodwardia* ja *Carl Bernsteinia* on journalistipiireissä kuvattu juuri tällaiseksi aisapariksi.

Esitutkimus

Laajojen, monimutkaisten ja ”julkisuutta karttavien” asioiden selvittämisessä on aina vaarana epäonnistua. Tiedonhankinta saattaa osoittautua mahdottomaksi tai riittämättömäksi. Määttäsen (1974a) mukaan tutkivassa journalismissa, jossa käsitellään vaikeita, monimutkaisia ja salattuja asioita, julkistamiselta vaaditaan selkeää näyttöä. Hänen mukaansa:

”Tutkiva journalismi on näkymätöntä, hiljaista ja tuskaista myyräntyötä, haastatteluja haastattelujen jälkeen, arkistojen ja kirjastojen penkomista, pöytäkirjojen lukemista. Tutkiva journalismi on pala täältä, toinen sieltä. Se on palan tarjoamista tyytymättömälle, katkeroituneelle osapuolelle ja hänen antinsa tarjoamista vastapuolelle, joka oikeasta tai väärästä tiedosta riehaantuneena pesee itsensä puhtaaksi ja pudottaa uuden tiedonjyvän. Tutkiva journalismi on tietojen tarkistamista ja varmistamista, ettei luottamus rakoile. Paras kunniamaininta on huolellinen ja tarkka. Se on yhtä pitkää kuin tylsää rakennusmaata, malttia kysyvää nyhertämistä. Ja kun palat ovat kohdallaan ja rakennelma koossa, juttua ei ehkä julkaistakaan.”

Hukkatyön riskiä journalistit ovat pyrkineet vähentämään erillisellä *esitutkimuksella* (preliminary checking), jolloin jutun toteuttamisen mahdollisuudet selvitetään jo tutkimusprojektin alkuvaiheessa. Esitutkimuksessa etsitään oikeutusta alustavan selvitystyön jatkamiseksi ja muuttamiseksi täysipainoiseksi tutkimukseksi. Jos tutkimuksista joudutaan esitutkimuksen pohjalta luopumaan, hukkatyö ei ole ehtinyt paisua ainakaan kovin suureksi (Brocks et al. 1985, 390–391). St. John (1985) on kutsunut kyseistä tutkimuksen vaihetta ”uudelleenarvioinniksi” (re-evaluation), jossa tutkimustulosten pohjalta päätetään tutkimuksen jatkamisesta, lykkäämisestä, suunnanmuutoksesta tai keskeyttämisestä.

Etteman ja Glasserin (1985) mukaan esitutkimusvaiheessa journalistien on pystyttävä osoittamaan, että juttuvinkki on *todellinen* (real), *työstettävissä* (do-able) ja *vaikuttava* (effective). ”Todellisuus” ei edellytä aiheen todenmukaisuuden osoittamista, vaan lisänäytön esittämistä sille, että vinkki *saattaa* olla ”todellinen”. ”Työstettävyyys” merkitsee mahdollisuutta kerätä tutkittavasta asiasta lisänäyttöä, jotta aihe voitaisiin osoittaa todeksi. ”Vaikuttavuus” merkitsee lupausta siitä, että valmistuttuaan juttu saattaa johtaa yhteiskunnalliseen muutokseen, kuten paljastetun epäkohdan korjaantumiseen. Samaan viittaavat myös Bolch ja Miller (1978, 90–91), joiden mukaan esitutkimuksen avulla selvitetään, onko juttu ylipäättään olemassa, osoittaako hankittu näyttö juttuvinkin todelliseksi ja voidaanko asiat osoittaa toteen. Tutkivalla jutulla on heidän mukaansa oltava tavoite. Tietojen julkistaminen ei sinällään riitä, vaan niiden on kerrottava jotakin oleellista.

Edelleen Protes et al. (1991, 204–214) ovat jakaneet esitutkimuksen tutkittavan aiheen *kehittelyksi* (imitation) ja *käsitteellistämiseksi* (concept-

tualization). Kehittelyssä kysymys on journalistien tekemästä arviosta siitä, onko tapauksesta alustavasti saatu informaatio luotettavaa. Arvio pohjautuu journalistin omiin tutkimuksiin asiantuntijoiden, autenttisten dokumenttien tai luotettavien henkilölähteiden pohjalta. Kehittelyssä kyse on myös jutun toteuttamismahdollisuuksien selvittämisestä, mahdollisuuksista saada tutkimukseen uhratuille resursseille katetta ja arviosta paljastuksen mediakilpailu- ja yleisövaikutuksista. Vastaavasti käsitteellistämiseen luetaan tapausten tekijöiden ja kulun (story line) näkeminen ja *juttugenren* määrittäminen, jolla tutkittu tapaus voidaan asettaa laajempiin yhteyksiinsä ja vastaamaan yleisön odotuksia. Protess et al. (1991, 212) puhuvat tässä yhteydessä erityisen *väärinteon genren* (genre on wrongdoing) rakentamisesta tapaukselle, jolloin jutun vaikutuksetkin voidaan arvioida suuremmiksi.

Vastaavalla tavalla kuvasivat myös amerikkalaisjournalistit omaa työtään.

”Jo tutkimusten alussa on tärkeää nähdä jutun luonne. Aluksi on puhuttava mahdollisimman monen asiasta tietävän ihmisen kanssa, laadittava lista tärkeimmistä, jo selvitetystä asioista ja pohdittava, miksi mikään asia on tapahtunut. Kysymysten avulla pyritään rakentamaan tapahtumille jonkinlaista logiikkaa – onko esimerkiksi jollakin aiemmalla tapahtumalla yhteyksiä siihen, mitä nyt olemme löytäneet”. (A27)

Tutkimusten jatkaminen nähtiin oikeutetuksi jos selvitetuille asioille tai tapahtumille ei löydetä tai pystytä antamaan järkevää selitystä.

”Jos tapahtumille löytyy hyvä selitys, ”juttua ei ole olemassa”, mutta jos järkevää selitystä ei pystytä osoittamaan, asiaa kannattaa tutkia lisää. Ainakin minua itseäni kiinnostaa tietää, miksi toimittajalle kerrotaan jotakin, joka ei selitä asioita.” (A24)

Tutkimusten toteutuminen riippuu toisaalta hypoteesien rohkeasta rakentamisesta ja toisaalta hukkatyön hallinnasta. Riskien ottaminen on menestymisen edellytys – toisaalta niiden hallitseminen on ehtona tutkimustyön tekniselle etenemiselle, jotta aiheen ”puuroutuminen” ja journalistien ”harhailut” minimoituisivat. Epäonnistuneiksi osoittautuvat tutkimukset on uskallettava lopettaa riittävän – mutta ei liian – aikaisessa vaiheessa. Vaikka keskeytettävä tutkimustyö ei olisikaan ehtinyt aiheuttaa merkittäviä taloudellisia kustannuksia, käynnissä olleet tutkimukset ovat estäneet vaihtoehtoiset tutkimushankkeet.

”Yleensä viikon kuluessa tiedetään, onko tutkimusta syytä enää jatkaa ... Vaikka juttu olisikin olemassa, se ei ehkä ole riittävän ”hyvä”, jotta se kiinnostaisi ketään. Jos olet käyttänyt tutkimuksiisi paljon aikaa, mutta juttua ei synny, olet tehnyt perustyösi huonosti.” (A23)

”Jossain vaiheessa on tehtävä päätös siitä, jatketaanko tutkimusta vaiko todetaan, ettei juttu olekaan siellä ...” (A16)

Tutkituissa yhdysvaltalaisissa tiedotusvälineissä tutkivien edittorien valta osoittautui yllättävän suureksi. Heillä on oikeus päättää suvereenisti tutkimusten keskeyttämisestä, jos he arvioivat, ettei tutkimuksia kannata jatkaa, vaikka asiaa tutkinut – ja tässä mielessä syvemmin asioista perillä oleva – journalisti vastustaisikin tutkimusten keskeyttämistä. Tutkimusten jatkamisessa onkin kysymys pitkälti siitä, miten hyvin asiaa alustavasti selvittänyt journalisti pystyy vakuuttamaan tutkivan edittorian (tai päätoimittajan) siitä, että selvitysten jatkaminen on tärkeää. Haastateltu edittori kuvasi tällaista tilannetta:

”Toimittajan on kerrottava, mitä on tekemässä ja kuinka kauan asian tutkiminen vielä kestää. Näistä me keskustelemme, ja jos asia näyttää hyvältä me jatkamme tutkimuksia – jos ei, minä sanon ei ... Haluan tietää, pystytäänkö asiasta löytämään kovaa näyttöä, mitkään ”heitot” eivät kelpaa ... ja kuinka kauan asian selvittäminen kestää. Jotkut aiheet ovat kiinnostavampia kuin toiset, ja tämä vaikuttaa siihen, kuinka paljon aikaa voidaan uhrata tutkimuksiin.” (A13)

Oikeutusta jatkotutkimuksille on usein haettu ns. *minimi-maksimi-juttu-keinolla*. Minimi-juttu tarkoittaa, että ”jonkinlainen” juttu syntyy joka tapauksessa tutkimusten pohjalta riippumatta siitä, miten hyvin jatkotutkimukset onnistuvat. Jos ne onnistuvat hyvin, päästään tätä minimijuttua vaikuttavampaan ja paljastavampaan maksimijuttuun. Minimi-jutusta maksimi-juttuun siirtyminen edellyttää vain eräänlaisen ”näyttökynnyksen” ylittämistä.

Kun esitutkimuksen jatkamisesta varsinaiseksi tutkimukseksi on päätetty, nousee jatkossa esiin seuraavia kysymyksiä (Löwenberg 1992, 30; vrt. Meilby-Minke 1985, 31–33):

1. Mitä journalistit tietävät ja mitä olettavat, mitkä ovat heille vielä täysin avoimia kysymyksiä,
2. Millaisia hypoteeseja ja pääkysymyksiä journalistien on etsittävä,
3. Millaisia lähteitä on olemassa, mitkä niistä ovat käytettävissä, millaisiin kysymyksiin on saatavissa vastauksia miltäkin lähteeltä, missä järjestyksessä lähteitä on lähestyttävä,
4. Miten asioita on tutkittava, miten tutkimus toteutetaan kokonaisuutena,
5. Millaisia esitysmuotoja tutkimustuloksille voidaan ajatella, milloin ja miten tutkimus saatetaan julkisuuteen, mikä merkitys tällä ajoituksella on itse tutkimuksen vaikuttavuuden kannalta.

Myöhempi tutkimus

Esitutkimuksen jälkeinen eli myöhempi tutkimus tähtää ennen kaikkea *näytön kehittämiseen* tutkittavalle asialle. Tämä vaatii *näytön kokoamista ja arviointia*. Näytön kokoaminen tapahtuu tutkivassa journalismissa kuten tiedonhankinta journalismissa yleensäkin henkilölähteiden, kirjallisten lähteiden ja journalistisen havainnoinnin avulla. Näyttöä arvioidessaan journalistit muotoilevat jutun sisältöä uusien tietojen pohjalta. Jutusta pyritään tekemään kiinteä ja tyhjentävä niin, että eri lähteiden tiedoista voitaisiin päätyä yhteen, yhteiseen lopputulokseen. (Protess et al. 1991, 214–220)

Dokumenttilähteet

”Tietoyhteiskunta” on korostanut kirjallisen lähdeaineiston merkitystä myös journalistisessa työssä. Jo yksistään viranomaisbyrokratian toimivuus edellyttää asiakirjoja suunnittelun ja päätöksenteon pohjaksi. Toisaalta toimituksiin on perinteisesti lähetetty mitä moninaisempaa aineistoa, jolle on nimenomaan toivottu laajaa julkisuutta (vrt. Miettinen 1984, 57–61).

Perinteisen paperipohjaisen asiakirja-aineiston sijasta journalistisessa tiedonhankinnassa on syytä puhua mieluummin *dokumentoidusta informaatiosta*, koska yhä enemmän lähdeaineistoa on *atk-tallenteina*. Journalistien käyttökelpoiseksi työkaluksi onkin noussut *tietotekniikka* ja sen luomat mahdollisuudet paikallistaa, kerätä ja muokata *tietokantoihin* tallennettua tietoa erilaisina loogisina yhdistelminä puhelin- tai dataverkon kautta.⁸ Journalistisen työn kannalta atk-pohjaisen tiedonhankinnan etuna on nopeus, uusien ideoiden saaminen, tietojen yhdistelyn helpous ja se, etteivät maantieteelliset etäisyydet vaikeuta tiedonhakua. Tietokantojen käyttö voi olla hyödyllistä myös silloin, jos ei tarkasti tiedä mitä hakee. (vrt. Löwenberg 1992, 130–131).⁹

Asiakirjat ovat journalistisen työn kannalta kuitenkin usein riittämättömiä, koska ne sisältävät vain ennalta määriteltyjä ja tiettyyn muotoon

8 *Täystekstitietokannat* sisältävät mm. lehtiartikkeleita, *faktatietokannat* taulukointa, tilastoja, luetteloita ja *referenssietokannat* artikkeleiden tai raporttien tiivistelmiä viitteinä varsinaisiin dokumentteihin (Löwenberg 1992, 130–131).

9 1990-luvulla yleistyneen tietokoneavusteisen journalismin edeltäjänä voidaan pitää Philip Meyerin (1973) lanseeraamaa *tarkkuusjournalismia* (precision journalism). Journalistina työskennellyt Meyer hyödynsi jutuissaan survey-tutkimuksen metodeja ja tietokoneanalyseja rakentamalla omia tietokantojaan. Tarkkuusjournalismi ei kuitenkaan vielä tällöin saavuttanut tiedotusvälineiden keskuudessa laajempaa kannatusta. Sitä pidettiin kalliina ja epäkäytännöllisenä, sillä se ei perustunut jo olemassa olevien tietokantojen hyödyntämiseen. (Meyer 1973; Dennis 1988; Defleur – Dennis 1985, 464–465)

puettuja asioita. Journalisteille tällaiset lähteet ovatkin usein vain *keino* päästä asioista paremmin perille – eivät useinkaan *itse* varsinaiset asiat. Dokumentit kertovat, *mitä* on tapahtunut, mutta harvemmin *miksi*. Koska yksittäiset asiakirjat esittävät asiat harvoin tyhjentävästi, ne vaativat tietojen tulkitsijoiksi esimerkiksi dokumentin laatijoita, dokumentin kohteita tai liitännäisiä asiakirjoja. Yleensäkin asiakirjoja on kerättävä laajalti, koska tutkimuskohteen epämääräisyyden takia journalisti ei aina itsekkään tiedä, mitä tarkalleen on etsimässä tai miten tutkittavat asiat on dokumentoitu.

Yhdysvaltalaisissa toimituksissa on 1990-luvun alkupuoliskolla yleistynyt erityinen *tietokoneavusteinen journalismi* (*CAR, computer assisted reporting*) eli tietotekniikan hyödyntäminen journalistisessa tiedonhankinnassa ja tietojen organisoinnissa. CAR on systemaattinen ja tehokas menetelmä analysoitaessa laajoja tietorekistereitä, joiden sisältämien usein miljoonien yksittäisten tietojen käsittely manuaalisesti olisi mahdotonta. Tietotekniikka auttaa tietojen etsimisessä, lajittelussa ja ryhmittelyssä sekä erilaisten vertailujen rakentamisessa ja riippuvuuksien näkemisessä. Ennen kaikkea tietokoneet kuitenkin antavat journalisteille mahdollisuuden päästä analysoimaan erilaisia viranomaisrekistereitä, yhdistelemään niiden sisältöjä tai rakentamaan niiden pohjalta kokonaan uudenlaisia tietokokonaisuuksia (so. omia rekistereitä).¹⁰ Etsiminen tarkoittaa asiaan liittyvän tiedon hakemista tiedostoista, lajittelussa kysymys on laajemman yleiskuvan muodostamisesta rekisterin sisällöstä järjestämällä tietueita erilaiseen järjestykseen, ja vertailu tarkoittaa tietojen keskinäisten suhteiden tarkastelemista. (Jaspin 1993, 144–148; Weinberg 1995, 50–51)

Tietokoneavusteinen journalismi vie viranomaisilta etu- tai yksinoikeuden journalistien rekistereiden pohjalta tekemiin analyysihin ja heidän työstämiensä juttujen sisältöön, kun journalisteilla ja viranomaisilla on käytettävissään periaatteessa sama informaatio. Journalistit eivät ole tällöin samassa määrin viranomaisten jakaman tiedon ja sitä koskevan tulkinnan armoilla kuin jos atk:n mahdollisuuksia tiedonhankinnassa ei olisi käytettävissä. Lisäksi journalistit voivat omilla analyyseillaan kyseenalaistaa viranomaisten antamia tulkintoja. Niin ikään viranomaisten valvontamahdollisuudet tietojen pohjalta tehtäviin analyyseihin pienenevät. (Koch 1991, 320)

Vaikka tietokoneet tekevätkin journalismista nopeamman, tarkemman ja täydellisemmän, ne eivät korvaa muita journalistisia tiedonhankinnan menetelmiä. Tietotekniikka on kuitenkin hyvä apu osoittamaan, mistä

¹⁰ Yhdysvalloissa journalisteilla on mahdollisuus päästä tutkimaan viranomaisten rekistereitä joko suorana on-line -yhteytenä tai ostamalla itselleen kopioita rekistereistä. Suomessa vastaanlainen massaluovutus ei ole mahdollista (ks. tarkemmin luku Tutkivan journalismin yhteiskunnallinen ympäristö).

jutussa on kysymys sekä ohjaamaan tiedonhankintaa oikeaan suuntaan. (Jaspin 1993, 149)

Henkilölähteet

Henkilölähteiden käyttö on journalismissa hyvin monipuolista. Heitä voidaan hyödyntää silminnäkijöinä, todistajina, tutkittavan asian kommentoijina ja tulkitsijoina tai itse jutun kohteena. Henkilölähteitä voidaan käyttää tiedonhankinnan ohella myös journalistisina ”taustavoimina”: tiedonlähteille opastajina tai journalistin jo selville saamien tietojen vahvistajina.

Salattuja tai kiusallisia asioita käsittelevässä tutkivassa journalismissa tyyppillisiä henkilölähteitä ovat anonyymit vinkki- tai tietolähteet ”*syvät kurkut*”¹¹, itse tutkimusten kohteina olevat, väärinkäytöksistä epäiltyt henkilöt sekä epäkohtien uhrin, jotka usein ovat paitsi ”tapausten asianomistajia” myös vinkinantajia. Tutkivassa journalismissa erityisen tärkeäksi tekijäksi nousee journalistin ja henkilölähteen välinen *luottamuksellisuus*, koska paljastuksista voi koitua lähteelle suuriakin vaikeuksia. Bolchin ja Millerin (1978, 5) mukaan tällaiset ”syvät kurkut” ovatkin usein virallisten tahojen toisinajattelijoita tai oman työorganisaationsa moraalityöntä toimintaa kritisoivia tahoja.

Henkilölähteiden merkitystä tutkivassa journalismissa korostaa se, etteivät kirjalliset lähteet useinkaan kerro täyttä totuutta. Esimerkiksi Markkanen (1982) on todennut, että lahjukset, painostukset, oudot yhteydet, juonimiset ja muut vastaavat eivät useimmiten selviä sen paremmin julkisista kuin salaisistakaan pöytäkirjoista, koska tällaisia asioita ei ylipäättäen kirjata minnekään. Tällaisissa tilanteissa käytettäviä henkilölähteitä ovat esimerkiksi tutkimuskohteen viholliset, entiset yhteistyökumppanit tai ”uhrin”. (Ward – Hansen 1987, 180; Brocks et al. 1985, 396–397). Parhaat henkilölähteet eivät usein ole myöskään ilmeisimpiä. Markkanen (1982) kehottaakin aloittamaan organisaation tutkimisen laidoilta ja pohjilta. Henkilölähteitä etsittäessä on hänen mukaansa metsästettävä – ja myös varottava – ihmisiä, joilla on vapaa puhevalta kuten työpaikkaansa vaihtaneita, erotettuja ja eläkkeelle jääneitä (vrt. Ylänen 1978). Bolchin ja Millerin (1978, 44) mukaan tietojen hankkimista henkilölähteiden avulla kuitenkin helpottaa ihmisten halukkuus kertoa journalisteille asioita, joiden he mieltävät olevan vialla ja joiden julkistamisen uskotaan korjaavan tilannetta.

Henkilölähteiden yleisin käyttötapa on haastattelu, jota Löwenberg (1992, 86) on kuvannut ”uteliaisuuden laillistavaksi journalistiseksi menetelmäksi”. Sen perimmäinen tarkoitus on saada henkilölähde kertomaan

11 ”*Deep throat*” Watergate-toimittaja Bob Woodwardin salaperäisen henkilölähteelle annetun kutsumanimen mukaisesti (Bernstein – Woodward 1974).

jotakin sellaista, jonka journalisti haluaa tietää. Tietojen hankkiminen henkilölähteiltä tutkivassa journalismissa voi kuitenkin usein olla ongelmallista, koska kyse on vastahakoisista tai pelokkaista henkilölähteistä ja psykologisesti herkstä kontaktista. Journalisteilla ei ole mitään erityisiä kuulusteluoikeuksia, vaan lähteet on saatava avautumaan vapaaehtoisesti. Jos henkilölähde on vastahakoinen, saattaa journalisti joutua *manipuloimaan* tiedonhankintatilannetta esimerkiksi teeskentelemällä tietävän-sä asiasta enemmän kuin mitä todella tietää tai ”ylipuhumalla” henkilölähdettä muilla tavoin. Asioiden esiin nostamisessa haastattelun aikana on kehoitettu etenemään yleisistä ja yhdentekevästä yksityiskohtaisempiin ja polttavampiin asioihin. (Bolch – Miller 1978, 59–83).

Myös kyselytutkimukseen vastanneilla suomalaisjournalisteilla oli kokemuksia vastahakoisista henkilölähteistä. Tällaisissa tiedonpant-taustilanteissa nopeimmaksi tavaksi nähtiinkin ”mutkan kautta etene-minen”.

- Salainenkin asia vuotaa aina jotakin kautta, ja heikoin lenkki löytyy jokaisesta ketjusta. Tämä lenkki pitää vain löytää (47).
- Yleensä kannattaa etsiä laajasti. Jos yksi lähde ei vastaa, on kysyttävä toiselta, tai kolmannelta ... Usein yhdeltä lähteeltä kannattaa kysyä vain yhtä asiaa, joka yksinään vaikuttaa vastaajan mielestä vaarattomalta, mutta on oikeassa yhteydessään merkittävä. Jos vastaaja tietäisi kokonaisuuden, hän saattaisi kieltäytyä yhteistyöstä toimittajan kanssa kokonaan. (139).

Halutonta henkilölähdettä voidaan vastaajien mukaan painostaa yhteistyöhön eri tavoin, esimerkiksi ilmoittamalla jutun tekemisestä joka tapauksessa vaikka toisen käden tiedoilla, vetoamalla julkisuuden voimaan tai jutun ennaltaehkäisevään vaikutukseen. Tietojen saaminen ei kuitenkaan aina ole takuu itse jutun syntymiselle.

- Pätevä toimittaja saa kyllä tietoja. Kokonaan eri asia on, saako hän niitä todennettua (131).
- Toisille kerrotaan, toisille ei. Esimerkiksi kaikki eivät osaa ”käsitellä” ihmisiä oikein (160).

Henkilölähteiden käytössä on tärkeää myös *yhteydenottojärjestys*. Vääränlainen järjestys saattaa tukkia tietokanavat ja tuhota koko tiedonhankinnan. Tutkivien journalistien pitäisikin toimia tutkimustensa alkuvaiheessa vähemmän näkyvästi ja olla paljastamatta selvittämiään asioita liian aikaisin. Haastattelujärjestyksen avulla voidaan pyrkiä siihen, etteivät lähteet ehdi yhdessä suojaautua toimittajan tulevilta kysymyksiltä. Viimeiseksi yhteydenotoissa olisi jätettävä jutun *kobde* eli paljastettavasta epäkohdasta vastaava taho. Williamsonin (1979, 226) mukaan tutkitusta asiasta on tällöin pystytty keräämään jo niin merkittävästi näyttöä, ettei ko. henkilö enää pysty valehtelemaan journalistille kovinkaan paljon.

Tällaista yhteydenottoa jutun kohteeseen kutsutaan *avainhaastatteluksi*, joka Löwenbergin (1992, 153) mukaan on luonteeltaan ”vihamielinen”, koska esille nostetaan asioita, joita ko. henkilö ei halua julkisuuteen. Avainhaastattelu muistuttaakin usein enemmän rikospoliisin kuulustelua kuin journalistista tiedonhankintaa. Journalistin on turha odottaa haastateltavalta tiivistä yhteistyötä. Enemminkin journalistilta pimitetään tietoa, häntä harhautetaan, hänelle valehdellaan tai haastattelun kuluessa ei pysytä asiassa. St. John (1985) pitää avainhaastattelua tutkimusten kriittisenä kulminaatiopisteenä, jossa asetetaan vastakkain toisaalta avainhaastattelun ja toisaalta aiempien lähteiden kautta hankittu tieto.

Tutkivassa tv-journalismissa henkilölähteiden käyttö on usein ongelmallisempaa kuin graafisissa viestimissä. Haastattelutilanteen ”vihamielinen” ilmapiiri saattaa estää koko haastattelun kuvaamisen, ja tärkeä visuaalinen elementti jää puuttumaan ohjelmasta. Fangin (1985, 171–173) mukaan haastattelusta sovittaessa haastateltavalle olisikin annettava tulevasta tilanteesta pehmeämpi kuva kuin mikä se todellisuudessa tulee olemaan. Haastateltavan on vaikeampi vetäytyä tilanteesta, jonka kuvaaminen on jo aloitettu, suorasta lähetyksestä puhumattakaan.

Journalistinen havainnointi

Monista eduistaan huolimatta havainnointi on varsin laiminlyöty journalistisen tiedonhankinnan muoto. Sen ideana on eräänlainen ”*todellisuuden testaaminen*”, johon on viitannut esimerkiksi Kiviranta (1990) kutsuamalla journalistista havainnointia *tilannelähteeksi*. Havainnointi on erityisen käyttökelpoinen tiedonhankinnan muoto selvitettäessä tilanteita, joista ei ole luotettavaa kirjallista aineistoa tai jonka todellisuutta viralliset dokumentti- ja henkilölähteet vain vääristäisivät. Tutkivassa journalismissa havainnointia on käytetty varsinkin selvittäessä organisaatioiden toimintaa sisältäpäin, jolloin journalistit ovat tekeytyneet esimerkiksi potilaiksi, työntekijöiksi tai asiakkaiksi. Kun kyse on ollut organisaatiolle kiusallisista asioista, ei luotettavan tiedon saaminen organisaatioilta itseltään olisi ollut mahdollista. Havainnoinnin avulla hankittujen tietojen on katsottu olevan sekä autenttisempia että luotettavampia.

Havainnointiin liittyvät läheisesti ns. *epätavanomaiset tai poikkeukselliset tiedonhankintamenetelmät*. Ne voidaan jakaa toisaalta *barbautusmenetelmiin*, kuten journalistin käyttämään *valehenkilöllisyyteen* ja muunlaiseen tiedonhankinnan tai haastattelutilanteen *manipulointiin* ja toisaalta *vakoilumenetelmiin*, joihin voidaan laskea tietojen hankkiminen *salakuuntelun*, *-kuvauksen ja -nauboittamisen* avulla tai *murtautumalla* tietojen säilytyspaikkoihin. Menetelmien erona on se, että harhauttavia menetelmiä käyttäessään journalisti on välittömässä yhteydessä tutkimuksensa kohteisiin tai henkilölähteisiin, kun vakoilevissa menetelmissä tiedonhankinta tapahtuu ”etäämpänä” tiedonlähteistä näiden itsensä tietämättä. Teknisten ratkaisujen ohella tutkivat journalistit voivat

hankkia tietoja erilaisista ulkopuolisilta suljetuista tilaisuuksista sellaisten toimitusten ulkopuolisten apulaistensa avulla, joilla on pääsy tällaisiin tilaisuuksiin.

Journalistin valehenkilöllisyys voi olla *aktiivista* ja *passiivista*. Passiivinen valehenkilöllisyys on eräänlainen tilanteen itsensä mahdollistama salahavainnointi: journalisti ei kerro henkilöllisyyttään oma-aloitteisesti, mutta paljastaa sen kysyttäessä. Aktiivinen valehenkilöllisyys on aggressiivisempaa roolileikkiä, jossa journalisti pyrkii salaamaan valehenkilöllisyytensä kaikin tavoin. (Hodges 1988, 30). Journalistien valehenkilöllisyyden käyttö on tuonut julkisuuteen monia paljastuksia. Ehkä kuuluisin yksittäinen valehenkilöllisyyden käyttäjä on saksalainen journalisti *Günter Wallraff*, joka on naamioitunut mm. toimittajaksi (!) selvittääkseen länsisaksalaisen sensaatiolehti *Bild-Zeitungin* moraalittomia toimintaperiaatteita¹² ja turkkilaiseksi siirtotyöläiseksi tutkiakseen vierastyövoiman epäinhimillistä kohtelua Saksassa (ks. Wallraff 1973; Wallraff 1986; Nilsson 1984, 164–166; Varvikko 1986). Esipuheessaan yhdessä Wallraffin (1973, 7–9) kirjoista Heinrich Böll toteaa, ettei Wallraff tyydy asioiden ulkokohtaiseen tarkasteluun tai neutralisoi niitä antamalla vastapuolelle puheenvuoron. Tämän sijasta Wallraff tunkeutuu ja alistuu määrättyyn tilanteeseen ja kuvaa sitä alistuneen näkökulmasta olemalla aina itse subjekti.

Journalistin hankkiessa tietoja valehenkilöllisyyden suojissa, henkilölähde tai tutkimuksen kohde ei tiedä keskustelewansa journalistin kanssa tai olevansa tämän tarkkailussa. Tiedonhankinnan *manipuloinnissa* henkilölähde tunnistaa journalistin, mutta tiedonhankinnan pelisäännöt eivät ole avoimet. Laajoissa *valeoperaatio*-tilanteissa tutkimusten kohteiden käyttäytymistä pyritään kokeenomaisesti manipuloidaan, ja tämä käyttäytyminen dokumentoidaan salakuvaamalla tai -nauhoittamalla. Valeoperaation ”laukeaminen” toivotulla tavalla todistaa journalistien tutkimuskohdetta koskevat ennakkoepäilyt oikeiksi. Tällaista tiedonhankintaa voisi nimittää *ansajournalismiksi*. Vastaavasti *testijournalismia* on sellaisen manipuloiduttoman tilanteen tarkkailu, jolta ei edellytetä erityistä ”laukeamista”, esimerkiksi journalistien testatessa henkilöllisyyttään paljastamatta yritysten tai viranomaisten palveluja ja toimintaa.

Yksi kuuluisimmista ansajournalistisista valeoperaatioista oli *Chicago Sun-Timesin* vuonna 1976 paljastama kaupungin virkamiesten korruptio. Kaupungilla kiertäneiden huhujen mukaan eräät poliisit sekä palo- ja rakennustarkastajat ottivat pienyrittäjiltä lahjuksia laiminlyödäkseen valvontavelvollisuutensa. Yrittäjät säästyivät kiinteistöihinsä tehtäviltä, lain edellyttämiltä kunnostuksilta. Saadakseen asiasta varmaa näyttöä lehti

12 Lehden yhtenä mottona oli ”*ei Bild-Zeitungia ilman murbaa, ei murbaa ilman Bild-Zeitungia.*” Wallraffin toiminnan eettisyydestä ko. tapauksessa tarkemmin luvussa Tutkivan journalismin etiikka.

perusti oman *Mirage* ("kangastus") nimisen kapakan, joka sai "henkilökunnakseen" lehden toimittajia. Heille avautui aitiopaikka tarkkailla kapakassa sopimuksiaan hierovia viranomaisia ja yrittäjiä. Keskustelut kuvattiin salaa, ja aika ajoin "baarinpitäjät" kävivät tekemässä niistä muis-tiinpanoja perähuoneessa. (Smith – Zekman 1979)

Suomalaisen ansajournalismin esimerkkitapauksista voidaan mainita *Viikkosanomien* (1965) paljastama autokatsastuskorruptio, jossa eräät katsastusviranomaiset hyväksyivät ajokunnottomia autoja liikenteeseen jopa niitä näkemättä. Riitti kun rekisteriotteen väliin oli liitetty tietty summa seteleitä. Viikkosanomat testasi asiaa tuomalla katsastettaviksi tahallaan vahingoittamiaan autoja. Lahjusepäilyt saivat vahvistuksen, kun autot hyväksyttiin liikenteeseen.

Katsastusjuttua laajemman julkisuuden Suomessa sai *MTV:n Sunnuntairaportin ns. valepommi*-juttu vuonna 1989. Tapaus liittyi PLO:n johtajan Jasser Arafatin tulevan Suomen vierailun lentoturvallisuuteen. Viranomaiset vakuuttivat turvallisuuden olevan korkeatasoista, mutta MTV:n toimittajat päättivät testata asiaa itse lähettämällä lentorahtina kaksi pommin tapaista pakettia, jotka sisälsivät pariston, sähköjohtoa, kello-laitteen ja sinitarraa. Ensimmäinen paketeista toimitettiin normaalisti perille, mutta toinen siirrettiin erityistarkkailuun. Ensimmäisen pakettinsa perusteella Sunnuntairaportti pystyi kuitenkin osoittamaan, ettei edes kotitekoista pommia muistuttavaa pakettia noteerattu lentorahdin tarkastuksessa.¹³

Tiedoista jutuksi

Tietojen organisointi

Tutkiva journalismi käsittelee laajoja, monimutkaisia ja usein ristiriitaisia tietokokonaisuuksia. Kattavan ja mahdollisimman todenmukaisen kuvan rakentaminen tutkittavasta asiasta edellyttää journalistilta kerättyjen tiedonpalasten keskinäisen järjestyksen löytämistä ja yhteen sovittamista. Kerättyä materiaalia analysoidaan vertaamalla yksittäisiä tietoja keskenään ja etsimällä asioille vahvistusta ja yhtymäkohtia muihin tietoihin.

Tietojen organisoinnissa on tärkeää niiden keskinäinen arvottaminen. Tietoja voidaan luokitella esimerkiksi tietoihin, jotka on voitu varmistaa dokumentein, tietoihin, joihin journalistit uskovat, mutta joita he eivät ole vielä pystyneet osoittamaan todeksi sekä muihin tietoihin (Schneider 1989).

13 Esimerkkitapauksen eettiseen ja juridiseen puoleen palataan tarkemmin luvussa Tutkivan journalismin etiikka.

Selvitetyt asiat eivät useinkaan puhu itse omasta puolestaan, vaan niistä on valittava kokonaisuuden kannalta olennaisimmat ja tiivistettävä ne rajalliseen esitystilaansa. Weinbergin (1995, 7) mukaan tietoja on arvioitava säännöllisin väliajoin ja valittavien tietojen olennaisuudessa on kysymys journalistien alustavista valinnoista. Protess et al. (1991, 223) ovat painottaneet valintakriteeriksi näytön riittävyttä ja asioiden merkitystä. Juttuun sisällytetyt tiedot eivät heidän mukaansa kuitenkaan välttämättä painotu yhteiskunnallisen merkityksensä pohjalta, vaan *jutun linjaan* (story line) sopivuutensa perusteella.

Tietojen organisoinnissa on usein viitattu kolmeen menetelmään: *kronologiaan, ristiintaulukointiin ja subdeverkostoihin*. Kronologisen lähestymistavan avulla journalisti pyrkii konstruoimaan selvitetuille asioille sisäistä ajallista järjestystä tai jatkumoa syy-seuraus -suhteiden ja muiden yhteyksien pohjalta. Usein tällainen jatkumo rakennetaan ensin pienemmille tietojoukoille, jotka yhdistetään tämän jälkeen toisiinsa. (Löwenberg 1992, 143–144) Kronologia voi liittyä henkilöön, organisaatioon tai jonkin asian kehitykseen. Kronologian avulla voidaan järjestää laajoja tietomääriä lineaariseen järjestykseen ja nähdä yhteyksiä muutoin irrallisiksi jäävien tekijöiden välille. (Weinberg 1995, 7)

Ristiintaulukoinnin avulla voidaan verrata tietojen keskinäisiä suhteita ja yhteyksiä. Williamsin ja Tousterin (1976, 58) mukaan menetelmä seuloa tosiasioita henkilölähteiden mielipiteistä ja epämääräisistä muistitiedoista. Tiedot saadaan esiin uusissa yhteyksissä ristiintaulukoimalla niitä keskenään ja yhdistämällä toisiinsa. Lisäksi keskenään ristiriitaisia tietoja vertailemalla journalisti voi pohtia, valehtelevatko tai salaavatko henkilölähteet mahdollisesti jotakin. (Löwenberg 1992, 136–150) Suhdeverkon avulla selvitetään tutkittavien henkilöiden välisiä suhteita ja yhteyksiä eri asioihin. Tarkoituksena on saada Etteman ja Glasserin (1985) sanoin selville *”kuka tiesi ja teki mitä ja milloin kenenkin kanssa”*. Yhteyksien analysoinnissa ja kuvailussa on apua luonnoksista, diagrammoista ja kaavioista varsinkin monimutkaisia yritysomistuksia ja rahavirtoja selvittävisissä talousjutuissa.

Tietojen keskinäisessä organisoinnissa kysymys on asiakokonaisuuksien säännönmukaisesta järjestämisestä niiden loogisten piirteiden pohjalta. Asiakokonaisuudet voidaan hajottaa edelleen alaosiinsa. Mielenkiintoisen näkökulman lähdemateriaalin organisoinniseksi antavat amerikkalaisjournalistin Joe Rigertin (1994) muistiinpanot erään yrityksen toimintaa ja rahoitusta koskevasta tutkimuksesta. Muistiinpanoissaan Rigert tiivisti keräämiään tietoja muutamaan virkkeeseen. Ensiksikin hän luetteloi kaikki yritykseen liittyvät tapahtumat kronologiseen, päiväkohtaiseen järjestykseen. Toiseen listaan Rigert luetteloi aihepiiriin mukaiseen aakkosjärjestykseen kaikki muut yrityksestä selville saadut tiedot. Lisäksi jokaisessa muistiinpanomerkinässä oli viittaus yksityiskohtaisempiin lähteisiin (asiakirjoihin, lehtileikkeisiin, haastatteluista tehtyihin muistiin-

panoihin).¹⁴ Rigertin kronologinen ja aihekohtainen indeksointi nopeutti muistiinpanojen läpikäymistä. Tiivistelmien ansiosta Rigertin oli lisäksi helpompi saada kokonaiskuva laajasta tutkimuskohteestaan.

Tietojen järjestelemisen, analysoinnin ja vertailun tavoitteena on eräänlaisen säännönmukaisen *mallin* rakentaminen tutkittavalle tapaukselle. Tällaisen toistuvan säännönmukaisuuden avulla tutkittavasta tapauksesta pystytään näkemään jotakin sellaista, mitä muulla tavoin ei saataisi selville ja löytämään asioiden välille (useimmiten piilossa olevia) yhteisiä nimittäjiä. Journalistit pyrkivät löytämään säännönmukaisuutta esimerkiksi sanomisten ja todellisten tapahtumien sekä sanomisten ja tekojen välisten ristiriitojen avulla. Laajemmassa perspektiivissä tarkasteltuna asioille paljastuu yleensä laajempia riippuvuuksia ja säännönmukaisuuksia. Haastatellut amerikkalaisjournalistit korostivat tällaisessa tarkastelussa tarkastelukulman säilyttämistä vakaana. Toisaalta journalistien on pystyttävä olemaan kiinnittämättä huomiota tutkimuksen kannalta epäolennaisiin seikkoihin.

Lähdeaineiston sisäisen vertailun ja puntaroinnin on toistuttava yleensä useamman kerran, ennen kuin yhtenäisen ja ymmärrettävän kokonaiskuvan näkeminen on mahdollista. Tutkimuksissa on onnistuttu, jos sisäiset konfliktit on saatu katoamaan, materiaali on tullut yksiselitteiseksi ja yksityiskohdat täsmäävät kokonaisuuden kanssa. Löwenberg (1992, 151) on pitänyt tärkeänä ns. *"valkoisten aukkojen"* etsimistä tietomassasta ja niiden aukkojen syiden selvittämistä.

Jokaisen uuden, aiempien tietojen kanssa yhteensopivan tiedon voi nähdä lisäävän niin tietojen kuin näistä jo rakennetun kokonaiskuvankin luotettavuutta. Yleensä tietoja voidaan pitää sitä luotettavampina, mitä paremmin kokonaisuuden osat nivoutuvat yhteen ja mitä yhtenäisempi ja loogisempi kuva kerätyistä tiedoista syntyy.

Jutun kirjoittaminen

Tietojen määrästä ja asioiden monimutkaisista yhteyksistä huolimatta tutkivien journalistien on pystyttävä rakentamaan selvitetystä asioista helposti ymmärrettävä tarina. Journalistilla on saattanut syntyä pitkään tutki- maansa asiaan emotionaalinen suhde. Tästä huolimatta hänen on pysyttävä "ulkopuolisen viileänä" kertoessaan asioista, joista yleisöllä ei useinkaan ole aiempaa tietoa tai kokemusta. Journalistin on pystyttävä tuomaan jutussa esiin sen tärkeys, tarkkuus ja mielenkiintoisuus. (Gaines 1994, 88).

Gainesin (1994, 56) mukaan tosiasioiden on annettava puhua loogisesti omasta puolestaan. Vaikka tutkivat jutut pohjautuvat voimakkaasti "ko-

14 Aiheenmukaiseen luetteloon kuuluivat mm. erilaiset yritystä koskevat väitteet, yritykseen kohdistuneet arvostelut, rahoitustiedot, juridiset tiedot, taloudelliset tiedot ja viralliset selvitykset.

vaan” fakta-aineistoon, ne poikkeavat *sävyltään* perinteisistä uutisjutuista. Tutkivat journalistit käyttävät toisaalta ”byrokraattisesti luotettavista lähteistä” saatuja legitiimejä faktoja ja kommentteja, toisaalta vaikeuksiin joutuneiden ihmisten omia, hyvinkin subjektiivisia kokemuksia (Ettema – Glasser 1994). Ettema ja Glasser näkevätkin tutkivat jutut kertomuksiksi, joiden tarkoitus on herättää ihmisissä ärtymystä ja pakottaa asioista päättävät toimimaan paljastetun epäkohtien poistamiseksi. Tutkivien juttujen keskeisiä esiintyjiä ovat epäkohdasta kärsivät ”*ubrit*” (esimerkiksi veronmaksajat tai kuluttajat) ja epäkohtien syntyyn syyllistyneet ”*rosvot*” (esimerkiksi viranomaiset ja yritykset).¹⁵

Tutkivat jutut poikkeavat perinteisistä uutisjutuista myös *kieleltään*. Tutkivien juttujen kieli sisältää erityisen runsaasti laillisuusviittauksia, eettisiä koodeja, ammatillisen käyttäytymisen sääntöjä ja asiantuntija-arvioita. Journalistit tarvitsevat tällaista ”objektiivista” sanastoa tapahtumien kuvaamiseksi ja muuntaakseen moraaliset väitteet empiirisiksi väitteiksi, jolloin journalisteille avautuu mahdollisuus käsitellä faktoja arvojen sijasta. (Ettema – Glasser 1994). Koska termit ”*laittomuus*” tai ”*epäammattimaisuus*” eivät usein riitä herättämään julkista pahennusta, journalistien on laajennettava tapahtumien kerronta Etteman ja Glasserin (1988; 1994) mukaan ”*teknisistä vääryyksistä kamaliksi vääryyksiksi*” (so. moraaliseksi närkeästykseksi).

Ettema ja Glasserin (1994) mukaan vääryyksien esittämisessä tutkivassa journalismissa turvaututaankin usein *ironiaan*, jossa on kysymys journalismin hyödyntämisestä moraaliseen sanastosta. Ironian tarkoituksena on toimia epäoikeudenmukaisuudesta kärsivien puolesta. Ironia ei tutkijoiden mukaan pelkästään operoi journalistisen objektiivisuuden konventioiden määrittämässä rajoissa, vaan se myös muuttaa tällaiset konventiot moraaliseksi sanastoksi.

Journalismissa ironia voi olla *verbaalista* tai *tilannekohtaista*. Edellisessä sanotaan jotakin, mutta tarkoitetaan jotakin täysin muuta ja jälkimmäisessä odotetaan jotakin asiaa, mutta kohdataankin jotakin täysin toista. Vastaavasti tilanteen uhri on henkilö, jonka oma hyväuskoisuus on johdattanut ironiseen tilanteeseen. (emt.)

Ironian vaikutus perustuu Etteman ja Glasserin (emt.) mukaan siihen, että se muuttaa journalismin puolueettomuuden konventiot tuomitsemisen välineiksi muuntamalla ”rosvojen” omasta puolestaan antamien kommenttien merkitystä. Edelleen ”rosvoista” tulee ironian kohteita, ja yleisön on vaikeaa ottaa heidän sanomisiaan vastaan ilman tunnetta

15 ”Rosvot” on tässä yhteydessä nähtävä hyvin väljästi ja syyllistyneinä hyvin monimuotoisiin laittomuuksiin tai leväperäisyyksiin. Toisaalta vaikka yksittäiset yhteiskunnalliset epäkohdat ovat tavallisesti seurausta useamman ihmisen välisistä, monimutkaisista toiminnoista, tutkivassa jutussa tällaiset syy-seuraus -suhteet helposti yksinkertaistetaan. Rosvot-uhrit -rinnastus on kuitenkin helposti ymmärrettävissä, ja rosvojen toimet synnyttävät yleisön keskuudessa herkästi pahennusta.

näiden selitysten ironisista piirteistä (emt.). Myös Protes et al. (1991, 223–226) ovat todenneet, että vaikka tutkivissa jutuissa ”rosvot” saavat tilaisuuden puolustautua, heidän selityksensä saavat heidät vaikuttamaan teeskentelijöiltä. Journalistit julkistavatkin mielellään myös sen, että kohde *ei halua* kommentoida, koska tällainen vaikeneminen vain lisää jutun vakuuttavuutta.

Journalismin esiintuoma ironia oikaisee ihmisten naiiveja, joskin oikeutettuja, käsityksiä paljastamalla ”asioiden oikean tilan”, kuten lupauksen ja niiden toteutumisen välisen ristiriidan. Journalistit ja heidän yleisönsä pystyvät jakamaan ironian ja luomaan maailman, joka ei pelkää rekisteröi jutussa esiintuotavia faktoja ja kommentteja, vaan myöskin rikkoo niiden rajoja. (Ettema – Glasser 1994)

Yhtä suomalaisen tutkivan journalismin merkkitapausta, ns. KOP-Kouri-paljastusta (*”Kourin valtakunta”/Suomen Kuvalehti 18.8.1989*) analysoinut Sirkkunen (1994) huomasi, että jutussa käytettyjä henkilölähteitä ei voida auktorisoida tutkivassa jutussa uutisjutun tavoin, jossa referoimalla korostetaan jutun uskottavuutta ja todellisuusvaikutelmaa. Sirkkusen mukaan jutussa kertojan ääni toimi huomaamattomasti ja antoi todellisuuden vain ilmetä, ja tapahtumat tuntuivat kertovan itsestään. Tutkivan journalismin retoriikka onkin Sirkkusen mukaan luonteeltaan pikemminkin demonstroivaa kuin argumentoivaa. Hänen mukaansa KOP-Kouri-juttu tarjosi tarinan kronologisessa, pala palalta rakentuvassa muodossa. Jännite kasvoi loppua kohti, ja lopun moraalinen sulkeuma asetti palaset paikalleen. Kertomusmuoto muutti tapahtumat närkästykseksi ja haki yhteyttä ”tavalliseen kansaan” ja arkijärkeen.

Kriittinen tarkastelu

Näytön puntarointi

Läpi tutkivan journalismin työprosessin seuranneet hypoteesit ovat vaikuttaneet siihen, että selvitettyt asiat ovat olleet journalistien jatkuvan kritiikin kohteena. Jutun valmistuttua on nähty kuitenkin tarpeelliseksi vielä erillinen kriittinen analyysi, jossa juttua tarkastellaan kokonaisuutena ja pohditaan kultakin yksityiskohdalta edellytettävää näyttöä. Todenmukaisuuden varmistaminen on tutkivassa journalismissa tärkeää, sillä jatkoseuraamukset salattujen tai kiusallisten asioiden paljastamisesta ovat enemmän kuin todennäköisiä jos juttu sisältää virheitä. Toisaalta pienikin epätarkkuus saattaa herättää yleisössä epäilyjä koko jutun todenmukaisuudesta.

Kirjallisten dokumenttien luotettavuus perustuu siihen, että ne eivät ”muuta mieltään”, ”muista väärin” tai ”unohda” asioita. Esimerkiksi jotakin tapahtumaa käsittelevät asiakirjat on usein laadittu samanaikaisesti tapahtuman kanssa. Tutkivan journalismin kannalta asiakirjojen luotetta-

vuutta lisää se, että tiedot eivät useinkaan ole julkisuuteen tarkoitettuja. Asiakirjan laatija ei ehkä ole tullut edes ajatelleeksi, että dokumenttia saatettaisiin käyttöä jälkeensä jonkin jutun lähdemateriaalina. Toisaalta vaikka dokumentit olisivatkin *aitoja*, ne eivät välttämättä ole *autenttisia*. Tilanne, jossa asiakirja on laadittu, ei aina ole se, minkä se antaa ymmärtää tai dokumenttia ei ehkä ole koskaan käytetty siinä yhteydessä, mihin se on alunperin tarkoitettu. (Luxenberg s.a.)

Miettisen (1984, 138) mukaan kirjallisen aineiston luotettavuutta pun-taroitaessa on otettava huomioon, onko dokumentti todistettu oikeaksi, kuka on dokumentin laatinut sekä mitä tarkoitusta varten ja missä konkreettisesti tilanteessa dokumentti on laadittu.

Meilbyn ja Minken (1985a, 55–61) mukaan *henkilölähteiden* luotettavuus voi olla *tietoon* tai *asemaan* perustuvaa. Tietojen luotettavuuteen vaikuttaa lähteen yhteys kertomiinsa asioihin: kertooko hän omista havainnoistaan vai toisen käden tietoja (Bolch – Miller 1978, 68). Henkilölähteen luotettavuuteen vaikuttaa myös hänen kertomismotiivinsa. Greenen mukaan esimerkiksi kosto ei ole asioiden vuotamiselle miellyttävä peruste, mutta voi silti olla todenmukainen ja käyttökelpoinen itse tutkimuksen kannalta (Kuutti 1990b). Henkilölähteiden välittämät tiedot saattavat olla myös tahattomasti vääriä lähteen *kuvitellessa* tietävnsä asioita. Yhdessä asiassa luotettava henkilölähde voi olla täysin harhaanjohtava asiassa, jossa hänen omat intressinsä ovat erilaiset. Näin ollen luotettavakaan henkilölähde ei välttämättä *aina* anna luotettavia tietoja. Vastaavasti yleisesti epäluotettavaksi mielletystä lähteestä saatu tieto voi *joskus* olla luotettavaa. (Mollenhoff 1981, 5; ks. myös Thurén 1986b, 72).

Myöskään journalistinen havainnointi ei ole immuuni virhetulkintoilta. Miettinen (1984, 126) on luetellut virhelähteiksi tarkoitteen edellyttämisen (toisten toimintaa pidetään helposti tarkoituksellisena), toiveen pitämuksesta ja samankaltaisuudesta (muiden inhoaman henkilön oletetaan inhoavan myös muita), projektion (toiseen heijastetaan omia kielteisiä piirteitä), stereotypiat (vieraisiin henkilöihin sovellettavat kaavoittuneet käsitykset) ja (systemaattisen ja pitkäkestoisen) havaintoihin vaikuttavan ensivaikutelman. Thurénin (1986b, 20–41) mukaan henkilölähde on saattanut havaita vain sen, minkä on odottanutkin havaitsevansa, vain osalla nähdystä on hänelle merkitystä, hän on saattanut tulkita näkemäänsä väärin, joutunut havaintoja tehdessään huijatuksi tai unohtanut tai vääristänyt asioita. Niin ikään ongelmana on havainnoijan riippuvuus muista lähteistä tai se, ettei tieto olekaan ensikäden tietoa. Lähde saattaa myös valehdella tai vääristellä tahallaan kertomiaan asioita.

Thurén (1986b, 70–72) pitää dokumenttipohjaisia ”*jäännelähteitä*” (*kvarlevor*) ylipäättään *esittäviä tai kertovia lähteitä* (*berättande källor*) parempina. Edellisillä on selkeämpi todistusvoima ja suurempi yhteys tutkittaviin asioihin. Jälkimmäiset lähteet ovat taas välillisiä (ja usein hy-

vinkin tulkinallisia) toisen käden kertomuksia.¹⁶ Jäännelähteiden arvioinnissa on Thurénin mukaan otettava huomioon vain lähteen aitous (onko lähde väärentämätön ja todella sitä miltä näyttää), kun esittävien lähteiden kohdalla lähdekriittisiä kysymyksiä ovat aitouden ohella myös aikayhteys (aika vääristää ihmismuistia), riippumattomuus (ulkoiset vaikutteet ja ihmisten keskinäinen vuorovaikutus) sekä tiedostettu tai tiedostamaton tarkoitushakuisuus asioiden esittämiseksi johonkin suuntaan.

Journalistisessa työprosessissa todistusvoimaa haetaan yleensä tarkistamalla ja vertailemalla yksittäisiä tietoja ja niiden yhteensopivuutta. Bolchin ja Millerin (1978, 95–96) mukaan tietojen luotettavuutta voidaan arvioida *harmonialla* (tietojen vastaavuus journalistin aiempien selvitysten ja tutkittavasta asiasta muotoillun käsityksen kanssa), *dokumenteilla* (autenttiset asiakirjat, niiden luotettavat kopiot tai valokuvat) tai *varmistuksilla*, jolloin journalistin on varmistettava jokainen yksittäinen tieto vähintäänkin yhdestä, ensimmäisestä henkilölähteestä riippumattomasta lähteestä.

Jutun todenmukaisuutta on mahdollista tarkastella myös kehittämällä selvitetuille asioille vaihtoehtoisia selityksiä ja jutun todistusvoimaa heikentävää vastaanäyttöä. Campbell (Lahtinen – Särkelä 1989) on kutsunut tällaista tarkistustapaa *”käänteiseksi menetelmäksi”*. Siinä journalisti ei etsi pelkästään juttua tukevaa näyttöä, vaan myös tekijöitä, jotka osoittaisivat jutun vääräksi. Kun kaikki mahdollinen, jutun vääräksi osoittava aineisto on pystytty kumoamaan, journalistin vetämät tulkinnot ovat mitä ilmeisimmin totta. Vastaavanlaiseen menettelyyn ovat viitanneet Hemánus ja Tervonen (1980, 113–114) joukkotiedotuksen yhdellä objektiivisuuden piirteellä, *maksimaalisella vastaavidenssillä*. Sen mukaisesti journalisti ei saa suosia omia hypoteesejaan keräämällä tai tulkitsemalla näyttöä todellisuudesta ns. kotiin päin vetäen, vaan mahdollisille ennakkokäsityksille asian sisällöstä ja luonteesta on annettava yhtäläinen mahdollisuus osoittautua vääräksi tai oikeiksi.

Millaista sitten olisi julkaisemisen edellyttämä *riittävä näyttö*? Etteman ja Glasserin (1985) mukaan asioiden totuudenmukaisuuden arvioimiseksi tutkivassa journalismissa näytölle voidaan rakentaa erityinen hierarkia. Heidän jaottelunsa muistuttaa Thurénin edellä esiteltyä jäännelähde-esittävä lähde -jaottelua. Korkeimmalla Etteman ja Glasserin arvoasteikossa ovat artefaktit, jotka ovat syntyneet tutkimuskohteena olevan tapahtuman kuluessa (esimerkiksi jokin toiminta kuvattuna videonauhalle). Tapahtumien välitöntä taltiointia heikompia todistusvoimaltaan ovat tutkimuskohteeseen liittyvät dokumentit, joiden alapuolelle sijoittuvat tapah-

¹⁶ Esimerkiksi nuolenpääkirjoitusta sisältävä savitaulu on jäännelähde ajalta, jolloin taulu tehtiin, mutta muuttuu myös kertovaksi lähteeksi jos taulun sisältämää viestiä osataan tulkita.

tumien erilaiset post hoc -kuvaukset, kuten silminnäkijälausunnot tai tunnustukset. Kaikkien näiden alapuolelle jäävät edelleen muiden kuin silminnäkijöiden (kuten käytettyjen asiantuntijoiden) antamat lausunnot. Kaikkein matala-arvoisinta todistusaineistoa on erilainen *näyttöä edeltävä* (pre-evidentiary) materiaali, kuten journalistien ennakkokäsitykset tai nimettömät puhelinoimit, joka ei itsessään ole näyttö, mutta voi johtaa siihen. Yleensä mitä alemman hierarkiatason näyttöä on käytettävissä, sitä enemmän sitä tarvitaan. (Ettema – Glasser 1985)

Tutkivat paljastukset saattavat johtaa niiden kohteeksi joutuneiden nostamiin oikeusprosesseihin journalisteja ja välinettä kohtaan. Yhdysvaltalaisessa oikeuskäytännössä tällaista tutkivan journalismin harjoittamiseen liittyvää tekijää kutsutaankin ”*bhyttämisefekiksi*” (*”chilling effect”*) (Gillmor 1995; Miraldi 1990, 157).

Tiedotusvälineen kannalta ongelmana on yhdysvaltalaisen oikeuskäytännön periaate, jonka mukaan sekä kantaja että vastaaaja joutuvat itse maksamaan omat oikeudenkäyntikulunsa riippumatta oikeuden päätöksestä (Gillmor 1995). Itseään oikeudessa puolustamaan joutunut pieni tiedotusväline saattaa pahimmassa tapauksessa joutua jopa lopettamaan toimintansa tekemänsä paljastuksen seurauksena, *vaikka juttu pitäisikin täysin paikkansa*.¹⁷

Tiedotusväline voittaa useimmiten tapauksensa, jos se pystyy osoittamaan kertomansa tiedot paikkansapitäviksi ja sen, ettei niitä ole julkaistu ”tarkoituksellisen pahansuovasti” (*actual malice*), eikä väline ole syyllistynyt erityiseen laiminlyöntiin (*negligence*). Nämä molemmat ovat juridisesti arvioitavia piittaamattomuustekijöitä (*disregard*), jotka oikeusseuraamuksilta välttyäkseen tiedotusvälineen on otettava huomioon asioita julkistaessaan. (Gillmor 1995)

Oikeus arvioi näytön riittävyttä kahdesta vastakkaisesta näkökulmasta: yksityisyyden suojasta ja välineen oikeudesta valvoa julkista sektoria. Jos journalististen tutkimusten kohteena on yksityinen henkilö (so. ei viranomainen), näytön on oltava ”selvä ja vakuuttava” (*”clear and convincing”*), mutta ei tätä merkittävämpi (*”beyond a reasonable doubt”*), koska tiedotusvälineet eivät ole viranomaisia, eikä asian julkistaminen tiedotusvälineen kautta ole verrattavissa viranomaisten langettamiin rangaistuksiin. Toisin sanoen journalistisilta tutkimuksilta ei vaadita viranomaistutkimuksilta edellytettävää näyttöä. Jos journalististen tutkimusten kohteena on viranomainen, julkistamiselta edellytettävän näytön ei tarvitse olla yhtä vakuuttava kuin yksityisten henkilöiden kohdalla (*”preponderance of the evidence”*), koska viranomaisten toiminnan on alistuttava

17 Tässä onkin yksi selitys sille, miksi tutkiva journalismi edellyttää sitä harjoittavalta tiedotusvälineeltä vakavaraisuutta. Esimerkiksi tähän tutkimukseen osallistuneet amerikkalaislehdet olivat jo edeltä käsin budjetoineet mahdollisia oikeudenkäyntikulujaan ja olivat näin ollen valmiit jopa *maksamaan* tutkivien juttujen julkaisemisesta.

kovempaan julkiseen kritiikkiin. Myös tiedotusvälineitä kohtaan tunnettu luottamus toimia yhteiskunnallisena vahtikoirana heikentyisi, jos ne eivät voisi halutessaan puuttua viranomaisten toimintaan. Lisäksi viranomaisilla on paremmat mahdollisuudet kuin yksityisillä henkilöillä puolustautua journalistien kritiikkiä vastaan. Journalistit voivatkin julkistaa epäilyjään viranomaisten väärinkäytöksistä, jos epäilyjä tukeva näyttö on suurempi kuin niitä kumoava näyttö. (Felsenthal 1994)

Mahdollisten oikeusseuraamusten pelko on kuitenkin johtanut siihen, että julkaistavaksi tarkoitettun jutun yksityiskohtia tarkastellaan toimituksissa nimenomaan kielteiseen julkisuuteen nostettavan toimituksen ”vastapuolen” – tai mieluummin hänen asianajajansa kuten Williamson (1979, 226) painottaa – näkökulmasta. Tutkivat edittorit voivat tarkastella jutun asiayhteyksiä ja tulkintoja *ristikuuhustelemalla* jutun tekijöitä. Tarvittaessa juttu voidaan käydä läpi rivi riviltä. Toimittaja Ronald Kesslerin sanoin: *”Toimituksessa kysytään kovia kysymyksiä ja jutun tekijät joko antavat kovia vastauksia tai lähtevät etsimään niitä”* (Williams – Touster 1976, 61). Locklin (1978) on kuvannut tarkistusta *”yhteenottotestiksi”* (*test of confrontation*). Hän on verrannut tutkivaa juttua tiilimuuriin, jossa jokainen tiili edustaa yksittäistä, muiden yhteyteen liitettyä tietoa. Yhteenotto-testissä jutun kohde saattaa irrottaa joitakin tiilejä, mutta hyvin rakennettu muuri pysyy pystyssä ja mahdollistaa paljastuneiden aukkojen paikkaamisen.

Haastateltujen amerikkalaisjournalistien mukaan toimituksissa käydään tutkivien edittoreiden kanssa säännöllisiä keskusteluja tutkimusten etenemisestä ja niissä ilmenneistä ongelmista. Keskusteluissa pyritään etsimään keinoja asioiden todenmukaisuuden osoittamiseksi. Viimeistelyvaiheessa edittorit ovat mukana varmistamassa jutulle oikeaa sävyä ja asiayhteyttä. Kommenteissa korostettiin, että jutusta ei saa tulla ”syytösten sarjaa”, vaan jutun on oltava yksityiskohtiin ja näkökulmiin pohjautuva tarkka selonteko. Haastateltu edittori kuvaili työtään:

”Tarkoituksemme on saada juttu näyttämään neutraalilta ja puolueettomalta kaikkia osapuolia kohtaan ... jotta ihmiset eivät kiinnittäisi huomiota (selvitettyjen faktojen sijasta – lisäys HK) tapaan, jolla juttu on kirjoitettu, tai arvelisi, että juttua on väritetty ... Ylipäätään asioiden esitystavasta ei saisi tulla kiistanalaista ... Se että jostakin asiasta on tehty juttu merkitsee sitä, että asiassa arvellaan olevan jotakin vinossa – muutenhan juttua ei olisi tehty lainkaan. Hyvää juttua ei tarvitse värittää erikseen.” (A5)

Juttujen lopullisen kieliasun tarkistamiseen osallistuu usein myös tiedotusvälineen omia juristeja, joilla on kuitenkin journalistien kanssa selkeä työnjako. Juristit puuttuvat vain niihin jutun kohtiin, joista lehteä voitaisiin syyttää oikeudessa. Lakimiehille ei haluta antaa liikaa journalistista päätösvaltaa, koska heitä pidetään liian varovaisina.

”Meidän on saatava vastaus kahteen kysymykseen. Ensiksikin, voiko tavallinen, järkevä lukija koko jutun luettuaan päätyä samoihin johtopäätöksiin kuin me. Toiseksi, jos painamme jutun tällaisena ja meidät haastatetaan oikeuteen, onko meillä mahdollisuus puolustautua. Juttu painetaan, jos vastaukset molempiin kysymyksiin ovat myöntäviä.” (A1)

Tutkivassa journalismissa näytön painoarvo on kriittinen tekijä, koska tutkittavat asiat ”ruumiillistuvat” erilaisten – eivät välttämättä kovin yksiselitteisten – selvitysten pohjalta. Ettema ja Glasser (1985) ovatkin korostaneet journalistien tarvetta hankkia erityinen *oikeutus* (justification) toiminnalleen. Tietojen tarkistuksen ohella tutkiva juttu olisikin tutkijoiden mukaan alistettava erityiseen *moraaliseen varmuustestiin* (*moral certainty test*). Sen tarkoitus on tavallaan yhdistää jutun asiapohjaiset ja julkistamisen eettiset piirteet. Journalisteille on tärkeää, että he voivat tuoda esiin myös jutun tulkintoja vesittäviä kommentteja, vaikka olisivatkin vakuuttuneita siitä, etteivät ne pidä paikkaansa. Kommentteja ei tarvitse hyväksyä ”totuutena”, vaan yhden lajin ristiriitaisena ja tasapuolisuuden kannalta tarpeellisena faktana. (emt.)

”Journalistinen totuus”

Jo edellä on tullut ilmi tutkivien journalistien tarve selvittää, ”mitä *todella* tapahtui”. Käytännössä tällainen vaatimus tarkoittaa pyrkimystä eräänlaisen ”*journalistisen totuuden*” esiin tuomiseksi vääristellyistä, unohdetuista tai kätketyistä asioista. Tarkoitus on välttää poleemisuutta ja pyrkiä selvittämään asioita ”järkipäisesti” monipuolisen lähdekäytännön ja kriittisen tarkastelun avulla. Esimerkiksi Hemánus (1995, 43) on nähnyt tutkivan journalismin keskeiseksi toiminta-ajatuksesi sen, ettei journalistien yhteiskuntakritiikki ole mielivaltaista vaan perustuu suhteellisiin tosiasioihin, joiden kiistäminen perustellusti on vaikeaa.

Kunnianhimoinen totuuden tavoittelu kuitenkin johtaa auttamattomasti melkoisiin ongelmiin. Ettema ja Glasser (1993) ovat kritisoineet tutkivia journalisteja siitä, ettei heillä loppujen lopuksi ole kovinkaan välitöntä yhteyttä kertomiinsa asioihin, eivätkä tutkivat jutut useinkaan pohjautu suoraan empiriaan. Tutkivat journalistit eivät myöskään voi luottamuksellisten henkilölähteittensä takia juuri keskustella työstään tai puolustaa julkisuudessa tutkimustensa sisältöä. Asioiden todenmukaisuuden varmistaminen johtaa tutkivassa journalismissa enemmänkin olemassaolevien selvitysten tutkimiseen ja uusien selvitysten tuottamiseen tutkitusta asiasta. Vastaavuutta ei näin ollen rakenneta niinkään todellisuuden ja sitä koskevan selvityksen, vaan eri selvitysten välille. (emt.)

Tutkivassa journalismissa ei voida myöskään etsiä ensin ”puhtaita tosiasioita”, jotka sitten sovitettaisiin yhteen jutuksi, koska tosiasiat ja juttu riippuvat toisistaan. Edelliset ovat jälkimmäisen rakenteellisia osia, mutta

toisaalta juttua tarvitaan tietojen arvottamiseksi ja rakenteelliseksi vahvistamiseksi. Etteman ja Glasserin (1993) mukaan tutkivassa journalismissa sekä tietojen että niistä rakennetun jutun muotoileminen perustuukin näiden vuorovaikutukseen. Kummankin olemassaolo edellyttää toista: jutut sekä rakentuvat tiedoista että synnyttävät niitä. Ristiriitaisia tietoja käsitellessään tutkivat journalistit eivät analysoi tietoja yksittäin, vaan niille etsitään keskinäistä vastaavuutta. Etteman ja Glasserin (1993) mukaan totuusongelmana onkin, mitkä ovat ne tiedot, joiden on vastattava toisiaan ja millaisen tämän vastaavuuden on oltava. *Moninkertaisessa vahvistamisessa* (multiplicative corroboration) jokainen lähde tuottaa lopputulokseksi yhdenmukaisen tiedon. Journalismissa on kuitenkin kysymys enemmän *rakenteellisesta vahvistamisesta* (structural corroboration), jossa erilaisia tietoja sovitetaan yhdenmukaiseksi jutuksi. Tällöin eri lähteet eivät toista samaa tietoa, vaan paremminkin tuottavat sarjan erilisiä, toisiinsa jossakin suhteessa olevia tietoja. Yhteensopivat tiedot oikeuttavat kuvaukseen siitä, mitä on tapahtunut. (emt.)

Tutkiva journalismi ”palapelinä” ei Etteman ja Glasserin (1993) mukaan ole kovin onnistunut vertaus, koska sen mukaan palaset ovat jo etukäteen määriteltä kooltaan ja määrältään niin, että niistä muodostuu vain yksi ja oikea kuva. Käytännössä tutkivat journalistit jättävät jutun sisäisiä ristiriitaisuuksia huomioimatta sillä perusteella, että joitakin selvityksiä pidetään luotettavampina kuin toisia. Kun journalistit eivät voi osoittaa vain yhtä versiota todellisuudesta, he turvautuvat perinteiseen journalismin käytäntöön kertomalla kiistanalaisesta asiasta eri näkökannat ja jättämällä johtopäätösten tekemisen yleisölle. (emt.)

Kuinka amerikkalaisjournalistit sitten hahmottavat ”journalistisen totuuden” arkiajattelunsa tasolla? Vaikka he myönsivätkin yleisen pyrkimyksensä ”totuuden selvittämiseksi”, he samalla tunnustivat totuuden kompleksisuuden. ”Täydelliseen totuuteen” pyrkimisen sijasta totuudesta arveltiin voitavan tarjota vain erilaisia näkökulmia.

”En usko, että totuutta voidaan koskaan saavuttaa. Journalistit saattavat kuitenkin löytää jotakin, joka on totuutta hyvin lähellä. Jokaisella toimittajalla on oma näkökantansa asioihin. Hekin ovat vain ihmisiä, joilla on omat asenteensa”. (A29)

Käytännön toimitustyössä totuuteen uskottiin päästävän yhdistelemällä keskenään erilaisia tiedonhankintamenetelmiä. Esimerkiksi dokumenttilähteet vahvistavat tapahtumia, joita henkilölähteet vastaavasti tulkitsevat ja selittävät. Dokumentteja pidettiin yleisesti henkilölähteitä luotettavampina, mikä näkyi journalistien kehotuksissa pyytää haastateltaviaan vahvistamaan sanomisiaan kirjallisella aineistolla (*”walk me thru documents”*). Henkilölähteiden avulla tapahtumista pyritään saamaan yhtenäinen, dokumenttilähteitä tukeva versio. Eräs haastateltava painottikin totuuden selvittämistä ihmisten kautta:

”Me (tutkivat journalistit – lisäys HK) emme voi spekuloida tapahtumilla tai välttämättä todistaa mitä on tapahtunut. Mutta me voimme keskustella ihmisten kanssa ja rakentaa heidän kertomustensa pohjalta jonkinlaista synteisiä ...” (A18)

Jutun julkaiseminen

Jutun julkaiseminen edellyttää päätöstä jutun ajallisesta ja paikallisesta sijoittamisesta. Protes et al. (1991, 227) ovat kuvanneet tilannetta erityisenä *yleisön rakentamisena* (audience building) tutkivalle jutulle. Esimerkiksi lehdet antavat tutkiville jutuilleen yleensä runsaasti palstatilaa ja etusivualoituksen, ja sähköiset viestimet sijoittavat ne *prime time* -lähe-tyksiinsä pidemmiksi ohjelmiksi. Lehtijutut julkaistaan usein useamman jutun sarjana ja reportaasimuodossa, jolloin tapauksesta voidaan esittää värikkäitä yksityiskohtia. Ensimmäinen jutuista toimii eräänlaisena ”tutkimuskampanjan käynnistäjänä” ja antaa esimakua ja synnyttää odotuksia jatkossa seuraavista paljastuksista.

Oma merkityksensä on myös tiedotusvälineen muodolla. Mahdollisuudet tutkittavan asian kuvittamiseksi näkyvät varsinkin tutkivassa tv-journalismissa. Television on *näytettävä*, mistä kertoo kun lehdillä on tekstin avulla huomattavasti paremmat mahdollisuudet *kuvailla sanoin* selvittämäänsä asioita.

Yksittäisessä lehdessä on palstatilaa huomattavasti enemmän kuin televisio- tai radiokanavalla on lähetysaikaa. Lisäksi lehti voi jatkojutuillaan pitää tutkimaansa aihetta pitkään elossa. Lukija voi myös helposti valita selaamalla haluamansa jutut, kun televisio-ohjelmien seuraamiseen vaikuttavat lähetysaika ja ohjelmien peräkkäisyys. Tutkivan tv-jutun onkin pystyttävä pitämään katsojansa mielenkiinto herpaantumattomana, jotta tämä ei vaihtaisi kanavaa.

Tutkiva juttu voidaan julkaista myös kirjana, jossa tilaa on käytettävissä hyvinkin runsaasti. Kirjan ongelmana voi olla lehtiä korkeampi lukukyn-nyks ja hinta. Sanomalehtiä vähemmän ajankohtaisiin aikakauslehtiin tutkivat jutut sopivat hyvin, koska ne ovat luonteeltaan vähemmän ajankoh-taisista.

■ Tutkivan journalismin vaikutukset

Vaikuttava joukkoviestintä

Joukkoviestinnän tutkimuksen yksi mielenkiintoisimpia ja samalla ongelmallisimpia kohdealueita on ollut *vaikutustutkimus*, ts. sellaiset joukkoviestinnän aiheuttamat muutokset yleisön tiedoissa, asenteissa, mielipiteissä tai käyttäytymisessä, joita ei olisi muuten syntynyt. Vaikuttamista on myös aikaisempien tietojen, asenteiden ja elämänkatsomuksen vahvistaminen, mitä tapahtuu kun esitetään näitä tukevia sanomia. Joukkoviestinnän vaikutukset voivat olla välittömiä tai välillisiä, lyhyt- tai pitkäkestoisia, myönteisiä tai kielteisiä. Niin ikään vaikutukset riippuvat erilaisten sanomien määrästä ja keskinäisestä ristiriitaisuuksista, muiden ihmisten vaikutuksesta ja vastaanottajan aiemmista asioita koskevista tiedoista. Edelleen vaikutukset riippuvat kerrotuista ja kertomatta jätetyistä asioista, asioiden painottamisesta ja siitä, miten hyvin sanomat saavuttavat yleisönsä. (Suhonen 1984, 91–94)

Vaikka ihmisten arkipäivän kokemukset kertovatkin vaikutuksille altistumisesta, lukuisista teoriankehittelyistä huolimatta joukkoviestinnän vaikutusten luonteelle tai ulottuvuudelle ei ole onnistuttu rakentamaan mitään *yleistä* teoriaa (McQuail 1994, 327). Tutkimuksilla on osoitettu, että joukkoviestinnän vaikutukset ovat useimmiten niin hitaita ja vähäisiä, ettei niitä aina edes voida mitata (Suhonen 1984, 92). Hemánus (1994) onkin todennut, että ajatus tiedotusvälineiden vaikutusten mittaamisesta on osoittautunut harhaksi vaikutusten ollessa monivahteisia, monimielisiä, vaikeasti tulkittavia, ristiin meneviä ja kaiken kirjavia.

McQuailin (1994, 328) mukaan arviot tiedotusvälineiden vaikutuksista ovat enemmänkin perustuneet kokemukseen ja nyrkkisääntöön kuin tarkkaan tietämykseen. Vaikutusten arviointi on vaikeaa, koska tiedotusvälineet eivät ole tässä suhteessa mikään erillinen tutkittava kokonaisuus, vaan laaja erilaisten viestien, mielikuvien ja ideoiden järjestelmä. Se on pääosiltaan lähtöisin tiedotusvälineiden sijasta niitä ympäröivästä yhteiskunnasta, jonne nämä viestit ja mielikuvat edelleen lähetetään. Joukkoviestintä ei näin ollen vaikuta erillisenä muusta yhteiskunnasta, vaan sen yhtenä osana esimerkiksi koulun, kirkon, yhdistysten ja armeijan rinnalla. Hemánuksen (1994) mukaan oma tiedotusopillinen ongelmansa on vaikutusten erimuotoisuus, jonka suomen kieli tavallaan hau-

taa.¹ Vaikutustutkimuksen alkuvaiheisiin liittyi usko tiedotusvälineiden miltei rajattomiin vaikutusmahdollisuuksiin. Uskoa ruokki tiedotusvälineiden tekninen ekspansio, mainostajat ja propagandistit. Tätä seuranneet teoriat korostivat tiedotusvälineiden vaikutusten suhdetta yhteiskunnallisiin ja psykologisiin tekijöihin (henkilökontaktit, elinympäristö, tiedotusvälineiden käyttömotiivit). Joukkotiedotusta ei pidetty vaikutuksille välttämättömänä tai riittävänä syynä, vaan sen nähtiin toimivan enemmänkin yhdyssiteenä erilaisiin välillisiin tekijöihin. Tätä seuranneella teoriankehittelykaudella joukkoviestinnälle löydettiin sittenkin tärkeitä – joskin rajallisia – yksilöllisiä vaikutuksia. Sen nähtiin toimivan yhteiskunnallisen ja poliittisen päätöksenteon instrumenttina. Tämän jälkeen tiedotusvälineet nähtiin ”yhteiskunnallisena konstruktivistina” eli erilaisen merkitysten rakentajana ja systemaattisena tarjoajana yleisölle, joka tavallaan ”neuvottelemalla” siirtää itselleen näitä merkityksiä. (McQuail 1994, 328–332)

Vastaaviin teoriakausiin on viitattu *ruiskumalli-teorialla*, jonka mukaan tiedotusvälineiden vaikutus on yhtäläinen ja suora kaikkiin sanomien vastaanottajiin. Joukkoviestinnän nähtiin pystyvän kääntämään ihmisten ajattelua ja toimintaa miltei mihin suuntaan tahansa. Edelleen *rajoitetujen vaikutusten teorian* mukaan tehokkaimpienkin joukkotiedotusvälineiden vaikutus jää lopulta rajalliseksi niiden toimiessa vain yhtenä yksilön toimintaa ohjaavana vaikutuskanavana. Tiedotusvälineitä ryhdyttiinkin tarkastelemaan enemmän osana yhteiskuntaa ja sitä todellisuutta, jossa ne esiintyvät. Esimerkiksi *kultivaatioteorian* mukaan tiedotusvälineistä on tullut ihmisten jokapäiväisen ajattelun pääasiallinen rakentaja. Varsinkin televisio on nähty eräänlaiseksi tarinankertojaksi ja arvojenasettajaksi, joka ”viljelee” ihmisten ajattelua.

Joukkoviestinnän vaikutuksiin liittyviä teorioita ovat myös *mediadeterminismi*, *hiljaisuuden spiraali* ja *mediahegemonia*. Mediadeterminismin mukaan nimenomaan tiedotusvälineet – niiden välittämien sanomien sijasta – muotoilevat ja hajottavat yhteiskuntia. Hiljaisuuden spiraali viittaa näkemykseen, jonka mukaan ihmiset muovaavat mielipiteitään aina suhteessa toisiin. Jos jokin mielipide kuuluu vähemmistöön, sitä ei tuoda sosiaalisista syistä julki. Edelleen mitä kauemmin mielipide on poissa julkisuudesta, sitä vähemmän mielipiteellä uskotaan olevan kannatusta. Mediahegemoniassa yhteiskunnan hallitsevien luokkien mielipiteiden nähdään tulevan myös yhteiskunnan yleiseksi mielipiteiksi hallitsevan luokan säädellessä tiedotusvälineiden toimintaa ja estäessä vastakaisten mielipiteiden leviämistä. (Willis 1990, 137–138; vrt. Wiio 1984, 15–23)

1 Esimerkiksi englanninkielinen termi *effect* viittaa tekoina ilmeneviin, lyhyen aikavälin vaikutuksiin ja *influence* pitkäkestoisempiin prosesseihin, jotka ilmenevät ajattelun vakiintumisena tietynsisältöiseksi. *Impact* on näiden kahden väliin sijoittuva vaikutus (vrt. Hemánus 1994).

Tutkivan journalismin vaikutusmahdollisuudet

Tutkiva journalismi on erityisen tarkoitushakuista toimintaa, koska epäkohtien ja ongelmien paljastamisen motiivina on niiden korjaaminen tai poistaminen. Tiedotusvälineet käynnistävät näin yhteiskunnallisia muutosprosesseja ja toimivat niiden osana. Julkisuuden avulla väärinkäytöksiin syyllistyneiden toivotaan joutuvan vähintäänkin julkisen paheksunnan kohteeksi, vaikka he välttyisivätkin oikeudellisilta seuraamuksilta. (Graber 1980, 277–279)

Tutkiva journalismi voi johtaa yhteiskunnallisiin muutoksiin periaatteessa kolmella tavalla. Ensiksikin paljastus voi synnyttää voimakkaan muutostarpeen suoraan yleisön keskuuteen. Toiseksi paljastus voi vaikuttaa suoraan päätöksentekijöihin, jotka yleisön reaktioiden pelossa voivat puuttua epäkohtaan jopa ennen sen julkistamista. Kolmanneksi tutkiva journalismi voi olla journalistien ja poliitikkojen välisen yhteistyön tulosta, jolloin juttu ja poliittiset korjaustoimet toteutetaan samanaikaisesti. (Graber 1980, 280)

Suoraan yleisön reagoinnista käynnistyviä vaikutuksia Graber (1980, 281) on kuvannut *yksinkertaisella loantonkimismallilla* (*simple muckraking model*). Se saa alkunsa journalistisesta tutkimuksesta, joka julkaistaan ja joka edelleen herättää yleisön mielenkiinnon. Paljastuksen synnyttämä julkinen kohu saa poliitikot tarttumaan epäkohtaan ja lopulta myös korjaamaan sen (kuva 8).

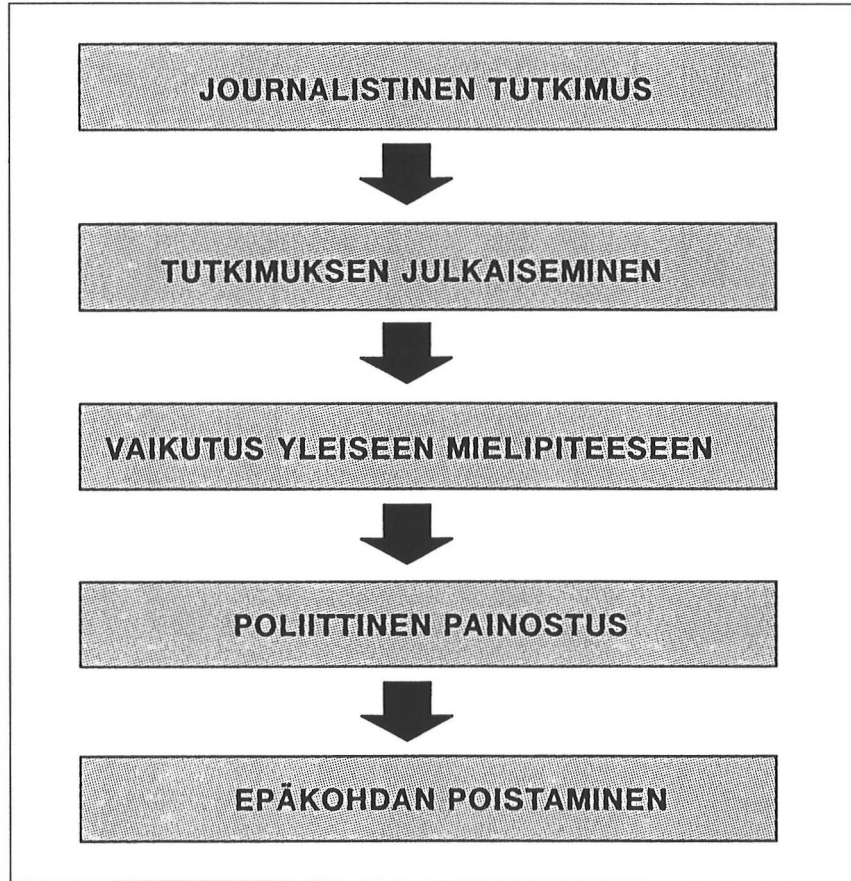
Protest et al. (1991, 15) ovat kuvanneet vastaavanlaista vaikutusprosessia tutkivan journalismin *mobilisaatiomallilla* (*mobilization model*), jossa journalistien tekemien tutkimusten julkistamisen vaikutettua ensin yleiseen mielipiteeseen johtaa edelleen poliittisiin uudistuksiin.² Mobilisaatiomalli on tyypillinen esimerkki ns. *tietoisen kansalaisen* (*informed citizen*) aktivoitumisesta. Se kuvaa tilannetta, jossa lehdistö kertoo ihmisille, mitä heidän on tarpeen tietää, minkä jälkeen ihmiset päättävät, että asiat on korjattava ja välittävät tiedotusvälineiden kautta vaatimuksensa poliittisten päättäjien tietoon. (Protest et al. 1991, 15)

Paljastetusta epäkohdasta saatetaan keskustella virallisesti ja julkisesti, epäkohdille voidaan etsiä vastuullisia ja rangaistavia aiheuttajia tai epäkohdan poistamiseksi tarvitaan lainmuutoksia tai hallinnollisia uudistuksia. Yksittäisen tutkivan jutun vaikutus on yleensä näiden vaikutusten eriasteinen sekoitus. (Protest et al. 1991, 23)

Tiedotusvälineiden mahdollisuuksissa vaikuttaa asioiden nousemiseksi poliittisen mielenkiinnon kohteeksi on puhuttu erityisestä (poliittisen)

² Esimerkkinä tällaisesta suoraviivaisesta vaikutusmallista käy *Watergate*-tapaus. Yhdysvaltain kongressi tuskin olisi käynnistänyt Nixonin toimintaa koskevia tutkimuksia ilman julkisuuteen vuotaneita paljastuksia ja niiden pohjalta tehtyjä mielipidetiedusteluja, jotka tukivat asian virallista selvittämistä. (Protest et al. 1991, 16)

Kuva 8. Yksinkertainen loantonkimismalli (Graber 1980, 281)

päiväjärjestyksen asettamis- eli *agenda setting -ilmiöstä*. (Protest et al. 1991, 6; Graber 1980, 287). Yksittäisen ongelman nouseminen poliittiseen päiväjärjestykseen riippuu siitä, kuinka hyvin poliittiset päättäjät saadaan vakuuttuneiksi ongelman olemassaolosta, onko ongelman korjaamiseksi olemassa poliittisia ratkaisuvaihtoehtoja ja kuinka kypsä poliittinen ilmasto ylipäätään on ongelman korjaamiseksi. Poliittista ilmastoa kypsytävät mm. vaalikampanjat ja aktiiviset painostusryhmät. (Protest et al. 1991, 242–244)

Vaikutukset riippuvat myös yleisön koostumuksesta. Yleisö voidaan jakaa vaikutusmahdollisuuksiensa perusteella *"tavallisiin" ihmisiin*, jotka voivat vaikuttaa epäkohtien korjaantumiseen yksin tai painostusryhmän jäsenenä, *vaikuttajiin*, jotka pystyvät vaikuttamaan asioihin asemansa perusteella sekä varsinaisiin *päätöksentekijöihin*, joilla on poliittista tai taloudellista valtaa ratkaista erilaisia yhteiskunnallisia ongelmia (Meilby – Minke 1983, 124; 1985, 18). Vaikka yleisö onkin tärkeä linkki journalistien paljastusten ja poliittisten korjaustoimien välissä, monet tutkimukset

ovat osoittaneet tämän linkin heikoksi ja epäluotettavaksi. Graber (1980, 281) on kuvannut *katkaistulla mallilla* (*truncated impact model*) tilannetta, jossa vaikutusketju voi katketa mistä tahansa mallin kohdasta. Esimerkiksi tutkimusten tulokset eivät välttämättä ylitä tiedotusvälineen julkaisukynnystä, paljastukset eivät herätä yleisön mielenkiintoa, poliitikot eivät reagoi paljastuksiin tai poliittiset korjaustoimet eivät poista ongelmaa. Pelkkä epäkohdan julkistaminen riittää vain harvoin poliittisten korjaustoimien käynnistämiseksi. Vastaavasti yleisön aktivoitumista estää ihmisten vähäinen kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin ja omien vaikutusmahdollisuuksien vähättely. Toisaalta paljastus saattaa puuttua epäkohtaan, josta yleisö on ollut huolissaan jo pidempään. Vaikka juttu vahvistaakin huolen oikeutuksen, ihmiset ovat oppineet elämään ongelman kanssa. (Graber 1980, 282)

Toisaalta asiat saattavat korjaantua *riippumatta* yleisön tai painostusryhmien reaktioista. Ongelmien korjaaminen on saattanut käynnistyä jo journalistien tekemien tutkimusten aikana ennen niiden julkistamista (Protest et al. 1991, 231). Vaikuttavien tekijöiden keskinäistä riippumattomuutta Graber (1980, 281) on kuvannut *hyppymallilla* (*leaping impact model*), josta puuttuu joitakin yksinkertaisen loantonkimismallin elementtejä, ja jossa vaikutusprosessi tästä syystä etenee nopeammin. Esimerkiksi poliittiset korjaukset voivat syntyä journalististen tutkimusten ja jutun julkaisemisen jälkeen ilman yleisen mielipiteen synnyttämää painostusta, tai poliitikkojen saama tieto tutkimuksista saattaa johtaa ongelman korjaamiseen jo tutkimusten aikana.

Miös tutkivien juttujen vaikutuksia selvittävät tapaustutkimukset kertovat vaikutusten vaihtelusta sekä laajuudeltaan että luonteeltaan. Neljää tutkivaa juttua koskeva vaikutustutkimus (Northwestern University's Center for Urban Affairs and Policy Research; Protest – Ettema 1989) ei löytänyt erityistä näyttöä siitä, että tutkivan journalismin paljastukset automaattisesti aktivoisivat yleisöä. Sitä vastoin yleisön tuntema mielenkiinto riippui epäkohdan esittämisestä, aiheen aiemmista käsittelykerroista ja siitä, oliko paljastus yksiselitteinen vai tulkinnanvarainen, toistuva vai kertaluonteinen, mahdollinen tai todellinen. Julkisuudessa usein esillä olevilla yhteiskunnallisilla ongelmilla näyttää ko. tutkimuksen mukaan olevan vähemmän vaikutusta kuin "harvinaisemmilla" tapahtumilla, joiden syntymistä yleisön on vaikeampi ennakoita. Paljastusten synnyttämä yleisön mielenkiinto on sitä todennäköisempi, mitä selkeämmin, dramaattisemmin ja vakuuttavammin asiat pystytään esittämään ja mitä todistusvoimaisempaan näyttöön juttu perustuu. Niin ikään muutospainetta kasvattaa paljastusten julkaiseminen pidemmän ajan kuluessa ja useammassa välineessä sekä se, että ongelmiin puuttuu äänekäs painostusryhmä. (Protest – Ettema 1989; Graber 1980, 285)³

³ Journalistien ja painostusryhmän välisestä yhteistyöstä tutkivassa journalismissa käyvät esimerkkinä tanskalaisen *Cheminova*-kemiantehtaan saastepaljastukset.

Yhdysvalloissa on tutkivan journalismin vaikutuksia pyritty parantamaan journalistien ja poliitikkojen välisellä yhteistyöllä (*prepublication transactions*) tai *koalitiojournalismilla* (*coalition journalism*) varmistamalla viralliset toimet epäkohtien korjaamiseksi jo etukäteen (Protess et al. 1991, 19). Journalistien halukkuutta yhteistyöhön on lisännyt yleinen arvio yleisön vaikutuksen vähenemisestä. Koalitiojournalismi onkin riittävä katalysaattori poliittisille muutoksille ilman että yleisö edes välttämättä saa tietää ko. epäkohdan olemassaolosta. (Protess et al. 1991, 253)

Poliittisten muutosten on osoitettu syntyvän koalitiojournalismin ansiosta todennäköisemmin kuin yleisen mielipiteen tai painostusryhmien toiminnan kautta. Sitä vastoin yleisen mielipiteen merkitys on enemmän välillinen: poliitikot uskovat tiedotusvälineiden aihevalinnan ja tutkimusten heijastavan ihmisten ajattelumaailmaa ja julkisuuteen nostettujen asioiden olevan tärkeitä suurelle yleisölle. Tutkiviin journalisteihin suhtaudutaankin tästä syystä yleisön edustajina. (Protess et al. 1991, 246–248)⁴

Toisaalta poliitikkojen ja journalistien keskinäinen yhteistyö voi heikentää yleisön luottamusta tiedotusvälineiden riippumattomuuteen, jos tutkivat ja yhteistyökumppanit sekoittuvat. Journalistit ovat kuitenkin pitäneet yhteistyön hyötyjä haittoja suurempina, koska se parantaa tiedonsaantia ja parantaa mahdollisuuksia korjata paljastettuja epäkohtia. Poliitikkoja motivoi yhteistyöhön sen kautta parantuva imago. He saavat myönteistä julkisuutta kyvyilleen ratkaista ongelmia samalla kun he pystyvät välttämään omalta kohdaltaan paljastusten herättämää kielteistä julkisuutta. Poliitikot haluavatkin nähdä journalistiset paljastukset poliittisina mahdollisuuksina ja antaa kuvan, etteivät ole osa *ongelmaa*, vaan osa sen *ratkaisua*. (Protess et al. 1991, 245; Graber 1980, 283)

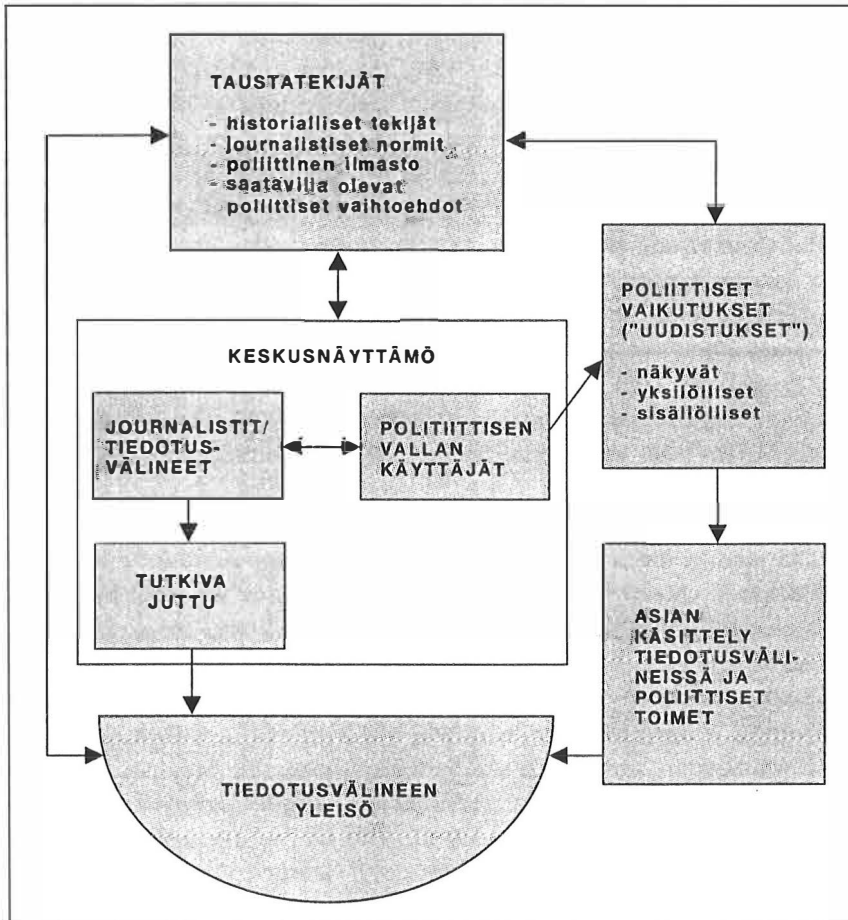
Journalistien ja poliitikkojen yhteistyön voi nähdä tapahtuvan eräänlaisella ”kesküsnäyttämöllä”. Sitä isännöivät journalistien ja poliitikkojen ohella tapahtumien taustalla vaikuttavat journalistiset perinteet ja normit, poliittinen ilmasto ja poliittiset vaihtoehdot ongelmien korjaamiseksi. Tapahtumia seuraavan yleisön reagoinnin ratkaisee usein ”esitysten” ajankohta (kuva 9). (Protess et al. 1991, 250–251)

Tutkivan jutun aiheuttamat vaikutukset riippuvat myös siitä, missä määrin tiedotusväline palaa paljastamaansa epäkohtaan ja miten laajalti paljastukset leviävät muihin tiedotusvälineisiin. Ongelman ensimmäisenä paljastanut väline on kiinnostunut aiheensa jatkokäsittelystä, koska se antaa lisähyötyä tutkimuksiin jo uhrautuille resursseille. Jatkojuttujen luon-

Ryhmän jäsenet auttoivat journalisteja hankkimalla heille asiakirjoja, kääntämällä niiden terminologiaa ja avustamalla erilaisissa selvityksissä. (Meilby – Minke 1985b)

⁴ Amerikkalaispoliitikot suhtautuvat tutkiviin journalisteihin itse asiassa aivan kuin nämä olisivat *yhtä kuin* suuri yleisö. Poliitikot muistavat hyvin Watergate-skandaalin, jonka kautta ihmisille välittyi hyvin kielteinen kuva eroamaan joutuneesta presidentti Nixonista. (Protess et al. 1991, 248).

Kuva 9. Tutkivan journalismin koalitio-malli (Protess et al. 1991, 251)

ne ja laajuus riippuvat siitä, onko juttua puolusteltava, täsmennettävä vai onko paljastetun epäkohdan korjaamiseksi jatkettava ponnisteluja. Muiden tiedotusvälineiden reagointia paljastukseen vaikeuttaa kilpailutilanne ja haluttomuus puuttua jo käsiteltyyn (ja tavallaan myös vanhentuneeseen) aiheeseen. Jatkojutut muissa välineissä riippuvatkin siitä, synnyttääkö jo julkisuudessa ollut paljastus uusia uutisaiheita esimerkiksi painostusryhmien aktiivisuuden seurauksena. (Protess et al. 1991, 232–238)

Miraldi (1990, 154–160) on kritisoinut tutkivalta journalismilta vaadittavaa objektiivisuutta yhdeksi vaikutuksia rajoittavaksi tekijäksi. Objektiivisuuden vaatimus ei anna journalisteille riittävästi mahdollisuuksia vetää paljastamistaan asioista omia johtopäätöksiään ja esittää suosituksiaan ongelman korjaamisesta. Jonkin asian paljastaminen ei hänestä yksin riitä, vaan yleisö kaipaa myös ratkaisuja.

Journalistien vaikutusarviot

Amerikkalaisjournalistien arviot tutkivan journalismin vaikutuksista osoittautuivat kaksijakoisiksi. Toisaalta vaikutukset nähtiin tutkivan journalismin ydinkysymykseksi, toisaalta niiden tärkeyttä vähäteltiin ”asianajopiirteitä” koskevan pelon takia. Tutkivassa journalismissa tuntuukin olevan korostetusti esillä tutkimuskohteen ”ulkopuolisuus” juttuja kirjoitaviin journalisteihin nähden. Tällainen ulkopuolisuus nähtiin tärkeäksi paljastusten yleisen uskottavuuden takia. Journalistien kommentoissa painotettiin eron tekemistä jutun ja sen vaikutusten välille. Journalistit halusivat erottaa aktiivisen *uudistajan* (”reformer”) ongelmia esiintuvasta ja niiden poistamisesta yleisön omaan aloitteellisuuteen luottavasta *muutoksen tekijästä* (”change artist”).

”On eri asia kertoa jostakin tilanteesta kuin olla itse siinä mukana. Jos olet ulkopuolinen, sinuun luotetaan, mutta jos olet mukana prosessissa, olet jo menettänyt uskottavuutesi”. (A27)

”Kun päätämme tehdä juttua jostakin asiasta, päätämme samalla siitä, että tästä asiasta ihmisten on hyvä tietää. Vaikka valinta sisältääkin piiloviestin, että jotakin pitäisi asialle tehdä, emme vaadi mitä, mutta osoitamme ihmisille vain ongelman olemassaolon.” (A30)

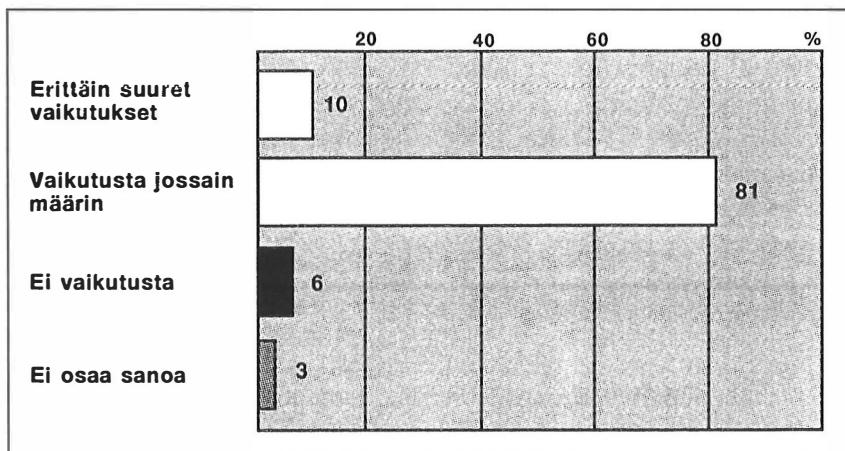
”Kun olen tehnyt parhaani selvittääkseni jonkin asian, en yhtään välitä siitä, mitä sen jälkeen tapahtuu.” (A8)

Vaikutusten painottamisen ja vaatimusten yhteiskunnallisista muutoksista pelättiin jopa haittaavan tutkivaa journalismia, jos se tästä syystä mielletäisiin puolueelliseksi. Erään Internet-vastaajan mukaan:

”Meillä on journalisteina velvollisuus varmistaa yhteiskunnallinen vapaus, mutta me emme voi ryhtyä miksikään yhteiskunnan totuuspoliiseiksi.” (I1)

Kuitenkin Yhdysvalloissa, jossa esimerkiksi poliittinen eroamiskulttuuri on herkempää kuin Suomessa, tiedotusvälineet pyrkivät jutuillaan muutokseen, koska sen nähdään lisäävän juttua kohtaan tunnettua mielenkiintoa. Vaikuttavat jutut myyvät myös tiedotusvälinettä, hankkivat sille journalistista meriittiä ja parantavat sen kilpailuasemia. Juttujen synnyttämien vaikutusten nähtiin kuitenkin jäävän useimmiten journalistien vallan ulkopuolelle. Epäkohtien poistamisen sijasta jutut vaikuttavat enemmänkin välillisesti, kun tieto ongelmasta leviää ja ”kouluttaa” yleisöä. Journalistit pitivät tärkeänä asian julkistamista ja jutun jättämistä ”tarjolle”. Juttujen synnyttämät seuraukset olisivat siten lukijoiden, katselijoiden ja kuuntelijoiden oman päätösvallan varassa. Tutkivan journalismin päätarkekoitus olisi näin ollen ongelmista kertominen, ei sen osoittaminen, miten ongelmat ratkeaisivat tai mitä ihmisten pitäisi niiden suhteen tehdä. Tällaiseen näkemykseen viittasi haastateltu amerikkalaisjournalisti toteamuksellaan: *”To show the problem, not to stop it”*. (A13)

Kuva 10. ”Tutkivan journalismin tarpeellisuutta on usein perusteltu mm. yhteiskunnallisten epäkohtien paljastamisella niiden korjaamiseksi. Mitä mieltä olet tutkivan journalismin vaikutuksista Suomessa?”

”Tehtäväni on heijastaa valoa koriin ja katsoa, mitä sieltä kömpii ulos.” (A18)

”Kaikki mitä voimme tehdä, on että keskitämme huomiomme johonkin asiaan tai tilanteeseen ja pidämme sen suhteen valot päällä.” (I10)

Tutkivan journalismin vaikutusten nähtiin riippuvan myös välineestä. Esimerkiksi *vaihtoehtolehdet* (*alternative press*), jotka eroavat valtavirtajournalismista omilla aiheillaan ja riippumattomuudellaan, pystyvät nostamaan julkisuuteen asioita, jotka ”perinteisissä” välineissä jäävät käsittelemättä. Tällaisilla jutuilla on voimakas vaikutus nimenomaan lehtien omaan ja uskolliseen lukijakuntaan.

Entä mikä on vastaava tilanne Suomessa? Kyselytutkimukseen vastanneet olivat varsin yksimielisiä siitä, että tutkivalla journalismilla on selvää vaikutusta, vaikkei sen voimakkuutta erityisen suureksi arvioitukaan (kuva 10).

Suomalaisjournalistit eivät kuitenkaan halunneet painottaa vaikutuksia mitenkään erityisesti. He eivät usein edes myöntäneet pohtineensa juttujensa vaikuttavuutta, vaikka monen toiveena olikin ”maailman parantaminen”. Tutkivassa journalismissa kiehtovaksi nähtiin itse asioiden tutkiminen, jota pidettiin myös journalistisena velvollisuutena. Suhtautumiseen vaikutti myös amerikkalaisjournalistien esittämä näkemys, että jutun muodossa esitetyt ongelmat oli ainakin kertaalleen tuotu julkisuuteen, joka on itseisarvo sinänsä.

”Olen lakannut miettimästä, saavatko juttuni jotakin aikaan vai eivät. Kuuluuko tämän pohtiminen edes minulle? Pidän tärkeämpänä sitä,

että katsojat ovat tyytyväisiä ohjelmiimme ja tuntevat saavansa vastiketta lupamaksulleen.” (H14)

Suhtautumiseen vaikutti epäilemättä myös vaikutusten osoittamisen vaikeus. Parhaimmillaankin ihmisten reagoinnin arveltiin jäävän väliaikaiseksi ja ohimeneväksi. Toisaalta kielteisen julkisuuden riskin nähtiin myös ennaltaehkäisevän väärinkäytöksiä. Vaara joutumisesta julkisen pahennuksen kohteeksi pitää jo sellaisenaan yllä päättäjien moraalialia. Tutkivan journalismin nähtiin avaavan ihmisten silmiä nostamalla esiin ”tapainturmelusta” ja ”maan tapoja”, jotka ajan kuluessa ovat muuttuneet paheksuttaviksi.

”Tutkiva journalismi vaikuttaa asioihin jo olemassaolollaan. Asiat hoidetaan paremmin ja kunniallisemmin. Tavallaan kysymys on journalistien kontrollista laillisuuskontrollin lisäksi.” (H2)

– Tutkiva journalismi voi pidemmällä aikajänteellä puhdistaa valtarakenteita ja moraalialia, sillä se yleensä nostaa asioita julkiseen keskusteluun. (23)

”Esimerkiksi sosiaalisten epäkohtien julkistaminen on kova ase, ja kiusallista monille tahoille. Paljastuneet epäkohdat on saatava pian pois päiväjärjestyksestä.” (H3)

– Asioiden julkistaminen voi muuttaa niiden kulkua jo ennakoita. (38)

– Julkisuus paljastaa ja on kauhea asia Suomessa. (88)

Vaikutusmahdollisuuksia nähtiin parantavan suomalaisten aktiivisen tiedotusvälineiden käytön ja yhteiskunnallisia asioita koskevan tiedonjonon.

– Suomessa luetaan suhteellisen tarkasti lehdet ja katsotaan ohjelmat. Lisäksi uskotaan, mitä niissä kerrotaan. (76)

– Tätä kautta se (tutkiva journalismi – lisäksi HK) nostaa esiin vaihtoehtoisia toimintamalleja erilaisissa asioissa. (22)

– Juttu voi olla terveellisenä sysäyksenä laajemmalle keskustelulle. (60)

Toisaalta äänestäjien poliittista muistia kritisoitiin lyhyeksi, ja suomalaisten nähtiin kunnioittavan hyvin voimakkaasti poliitikkoja ja muita auktoriteetteja. Ehkä juuri tällaisen auktoriteettiuskon vastavetona suomalaisten myös nähtiin ihailevan yhteiskuntaa vastaan poikkiteloin asetuneita. Erään suomalaisjournalistin (23) mukaan ”*rivisuomalaisissa istuu syvässä välistävetäjien, huijarien ja opportunistien ihailu*”. Näin ollen tutkivan journalismin paljastukset jonkun tekemistä väärinkäytöksistä saattavatkin kääntyä yleisön sympatiaksi kyseistä henkilöä kohtaan, varsinkin jos hänen nähdään joutuneen epäoikeudenmukaisesti median

takaa-ajamaksi.⁵ Toisaalta yleisö herkästi peilaa kielteisiä paljastuksia omiin tekoihinsa, jotka nekään eivät välttämättä kestäisi vastaavanlaista julkisuutta. Esimerkiksi tutkivan journalismin veronkiertoa koskevat paljastukset saattavat menettää vaikutustaan sen takia, että monet ovat itsekin kiertäneet veroja mahdollisuuksiensa rajoissa.

Yksittäisen jutun vaikuttavuuden arveltiin riippuvan siitä, missä välineessä asia on julkistettu. Esimerkiksi valtakunnallisten televisio- ja radio-kanavien tai Helsingin Sanomien julkaisemien paljastusten arveltiin saavan nopeasti laajaa julkisuutta, ja asiat koetaan vakuuttaviksi nimenomaan välineen arvovallan ja välinettä seuraavan yleisön laajuuden ansiosta. Ilta-Sanomien päätoimittajan Vesa-Pekka Koljosen (1995) mukaan sanomalehti 1990-luvulla ei ole kuitenkaan vastaavanlainen yhteiskunnallinen toimija kuin 1900-luvun alussa. Tällöin lehden ääni kuului ja sitä kuunneltiin, koska toimitusten ympärille oli kerääntynyt sen ajan merkittävä vaikuttajajoukko. 1990-luvulla yksittäinen lehti on joutunut kilpailemaan ”mediayhteiskunnan kaoottisessa todellisuudessa” puoluekoneistojen, poliitikkojen, etujärjestöjen, korporaatoiden, edunvalvontajärjestelmien, tiedeyhteisöjen ja lukemattomien toimeenpanevien ja valvovien viranomaisten kanssa. Koljosen pitääkin julkista sanaa vain yhtenä osana yhteiskunnan muutosvoimaa. Opettamisen, vaatimisen ja saarnaamisen sijasta lehdet voivat vaikuttaa hänen mukaansa vain julkisuuden kautta kaivamalla itse asioita esiin ja antamalla oudoillekin ajatuksille tilaa. Koljosen mukaan lehtien muutosvoima ilmenee siinä, miten ne pystyvät kaivamaan esiin epäkohtia, seuraamaan asioiden etenemistä, valvomaan poliitikkojen ja virkakunnan toimia ja tuomaan julkiseen keskusteluun erilaisia näkökulmia. Hänen mukaansa päättäjät ottavat onkeensa, jos ottavat.⁶

Toisaalta suomalaisjournalistit arvelivat, että yksittäiset tiedotusvälineet pystyvät itse omalle toiminnalleen asettamallaan rajoilla vesittämään juttujen vaikutuksia. Myös tiedotusvälineiden poliittisten ja taloudellisten sidosten arveltiin toimivan tähän suuntaan.

– Lehdet eivät uskalla tonkia liike-elämää kovin syvältä, koska niiden oma elämä on markkinavoimien käsissä. (155)

Vaikutusten arvioitiin kasvavan, jos eri välineet referoisivat enemmän toisiaan. Tutkivan jutun ”mediavyöryä” hillitsee kuitenkin se, että paljas-

5 Hyvänä esimerkkinä tästä käy entinen kauppa- ja teollisuusministeri Kauko Juhantalo, joka huolimatta hyvin voimakkaasta kielteisestä julkisuudesta, valtakunnan oikeuden tuomiosta ja eduskunnasta erottamisesta äänestettiin uudestaan eduskuntaan keväällä 1995.

6 Koljosen vastasi kolumnissaan Sanoma Oy:n hallituksen puheenjohtajalle Aatos Erkolle, joka oli aiemmin esittänyt vaatimuksia suomalaisen yhteiskunnan muuttamisesta ja lehtien (eritoten Helsingin Sanomien ja Ilta-Sanomien) toimimisesta tällaisen muutoksen edistäjinä.

tusten yksityiskohdat ovat asian ensimmäisenä julkistaneen tiedotusvälineen liikesalaisuuksia, eivätkä sen kilpailijat pysty riittävästi vakuuttamaan esitettyjen väitteiden paikkansapitävyydestä.⁷ Jos eri välineet vertailisivat ja yhdistelisivät toistensa keräämiä tietoja, tutkittavasta asiasta saattaisi syntyä monipuolisempi ja tarkempi kokonaiskuva.

– Vaikutusta voi olla enemmän, jos juttu saavuttaa ketju-journalismin tason. (193)

”Jutussa voi olla rajuja väitteitä, joita toiset välineet pitävät vaarallisina, eivätkä uskalla jatkaa juttua eteenpäin. Laajempi yhteiskunnallinen keskustelu jää syntymättä, aivan kuten jutun kohteet haluavatkin.” (H16)

”Skuuppi on perinteisesti se, jolla kilpaillaan. Se on usein yksittäinen tiedonmurunen, ja sille riittää, jos se on kiinnostava – ei sitä tarvitse kytkeä mihinkään laajempiin yhteyksiin. Skuuppi on harvoin sitä, että joku olisi selvittänyt laajemmin jonkin suuremman kokonaisuuden.” (H24)

Vaikutusten arveltiin riippuvan pitkälti myös paljastetun epäkohdan laajuudesta. Ongelmat voivat olla niin suuria ja vaikeasti ratkaistavia, ettei niiden toistuvakaan esiin nostaminen välttämättä korjaa tilannetta. Tällaisiksi ”megaongelmiksi” nähtiin mm. asuntopula, elinkustannukset, elinkeinoelämän kartellit ja luonnon saastuminen. Toisaalta vaikka yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin puuttuminen olisikin vaikeaa, pienemässä mittakaavassa vaikuttamisen nähtiin olevan helpompaa. Vaikutusten voimakkuuden nähtiin riippuvan olennaisesti myös paljastusten ajankohdasta ja siitä, miten selvästi ongelmat ovat nähtävissä.

– Tutkivalla journalismilla on ollut vaikutusta vain niihin harvoihin asioihin, joissa journalistit ovat olleet virkamiesten ja poliitikkojen edellä. (146)

– Paljastukset tulevat usein niin myöhään, että kohteena oleva henkilö tai ryhmä ei ole enää tutkittavassa asiassa keskeisessä asemassa. Silloin juttujen merkitys jää lähinnä opettavaiseksi varoitukseksi ja historian selventäjäksi, mutta varsinainen vahinko on jo ehtinyt tapahtua. (81)

”Tein happosateesta, otsonikadosta ja kasvihuoneilmioistä juttuja jo 70-luvun alussa. Silloin niille vielä naureskeltiin. Ensin pitää näköjään jotakin tapahtua ...” (H17)

Yleisön koostumuksen arveltiin vaikuttavan siihen, miten läheiseksi julkisuuteen nostettu asia mielletään. Esimerkiksi pienten mielipidelehtien

7 Esimerkiksi Suomen rikoslaki ei tee eroa sillä, kuka on *ensimmäisenä* levittänyt julkisuuteen väärää tietoa, joka on saattanut jonkin tahon kielteiseen julkisuuteen, vaan kysymys on ylipäätään tällaisen tiedon julkistamisesta.

arveltiin pystyvän aktivoimaan lukijakuntaansa tehokkaammin kuin laajaleikkisten yleislehtien ”kasvottomampaa” yleisöään.

Journalistit tuntuivat luottavan julkisuuden voimaan ennen kaikkea ”ihmisläheisessä journalismissa”. Vaikutukset ovat sitä suurempia, mitä lähemmäs yksittäisten ihmisten jokapäiväistä elämää jutuilla päästään. Tämän pohjalta ei liene kovin yllättävää ns. *pienen ihmisen* edun ajattelu journalistisessa työssä.

”Katson, että olen ennen kaikkea kansan palvelija, en Yleisradion – siis yhtiön – palveluksessa. Jos voin välittää kansalle uutta ja tärkeää tietoa, olen täyttänyt tehtäväni. Minua ei heilauta, mitä mieltä johtajat ovat. Heidänkin pitäisi olla kansan palvelijoita.” (H30)

Tiedotusvälineiden uskottiin tarttuvan hanakasti sellaisiin aiheisiin, joista syntyvän kohun voidaan jo ennakolta arvioida aktivoivan ihmisiä paheksumaan tilannetta. Suomalaiset ovat reagoineet herkästi varsinkin erilaisiin kuluttajajournalistisiin paljastuksiin. Esimerkiksi Uuden Kuvalehden 1960-luvulla paljastama *margariini-skandaali* eli erään tunnetun margariinitehtaan raaka-aineenaan käyttämät kelvottomat teurasjätteet vähensi rajusti margariinin kulutusta voin ja meijeriteollisuuden eduksi (ks. tarkemmin luku Onko Suomessa tutkivaa journalismia). Nopeasti reagoitiin myös vuonna 1980 television Ajankohtaistoimituksen *makkara-ohjelmaan*, joka käsitteli makkaran lisäaineita, joidenkin elinten ja eläimenosien käyttöä makkaran raaka-aineena sekä liha-alan huolimatonta valvontaa ja kuljetusta. Ohjelman esittämisen jälkeen makkaran kulutus väheni, mutta toisaalta liha-alan ja viranomaisten elintarviketiedotus tehostui, tuotekehittely vilkastui ja makkaran laatua parannettiin (Lausmaa 1985).

Tutkiva journalismi on Suomessa ollut kuitenkin vielä varsin harvinaista, eikä yleisö ole välttämättä *tottunut* paljastuksiin. Toisaalta myös journalistien kyynisyys voi estää tärkeiden asioiden tutkimisen. Eräs haastateltu totesikin:

– Jos tutkivaa journalismia tehtäisiin enemmän, saattaisi vaikutuksia-kin olla enemmän. (100)

Tutkiva journalismi ja paikallisyhteisön arvot

Tutkivan journalismin vaikutukset ovat heijastusta tiedotusvälineitä seuraavan yleisön omasta moraaliseen arvomaailmasta. Konflikteja ja kiusallisia asioita esiintuova tutkiva journalismi herättää henkiin myös moraalisia kysymyksiä. Kun tutkivat journalistit ovat kiinnostuneita yhteiskunnallisen toiminnan oikeudenmukaisuudesta ja haluavat puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin, he samalla kritisoivat perinteisiä toimintamalleja ja herättävät kysymyksiä niiden oikeutuksesta ja järjellisydestä. Tutkival-

ta journalistilta vaaditaankin Williamsin (1978, XI–XII) termein ”*lähetys-
saarnaajan kiibkoa*” (*missionary zeal*) ja ”*matalaa suuttumuskynnystä*”
(*a low threshold of indignation*).

Myös Gansin (1979, 293) tutkiviksi jutuiksi kuvaamat ”moraalin epäjär-
jestysuutiset” vahvistavat ja legitimoivat hyväksytyjä yhteiskunnallisia
arvoja auttamalla rankaisemaan niitä, jotka poikkeavat näistä arvoista.
Gansin (1979, 57) mukaan paljastukset saattavat tällaiset arvojen rikkojat
vaikeaan tilanteeseen ja puolustuskannalle. Puolustautuminen kuitenkin
usein vain vahvistaa niitä moraalisia arvoja, joihin paljastus pohjautuu.

Tutkivaa journalismia voidaan kutsua Glasserin ja Etteman (1989) ter-
mein ”*yleisen hyvän yksityiseksi puolustajaksi*” siihen tyyppillisesti liitetyn
vahtikoiran roolin seurauksena. Tutkivan journalismin on sanottu puo-
lustavan ”perinteisiä hyveitä” kertomalla tarinoita ”kauheista vääryyksis-
tä” ja toimivan näin eräänlaisena *moraalisen närkästymisen anturina*
(*moral indignation test*). Tutkivien journalistien velvollisuus on ärtymyk-
sen herättäminen ”rakkaiden arvojen” loukkaamista kohtaan, vaatimus-
ten synnyttäminen näiden arvojen palauttamiseksi ja kunniallisuutta kos-
kevan keskustelun käynnistäminen. (Ettema – Glasser 1988)

Moraalikeskustelussa on tuotu korostetusti esiin jo edellä mainitut
epäkohtien ”*uhrit*” ja epäkohdat aiheuttaneet ”*rosvot*”. ”Uhrin” kokemat
ongelmat aiheutuvat usein ”rosvojen” kyvyttömyydestä, välinpitämättö-
myydestä tai jopa laittomista toimista. Tutkiva journalismi vaatii ainakin
implisiittisesti yleisöltä ja viranomaisilta jonkinasteista reagoimista paljas-
tettujen epäkohtien korjaamiseksi (Ettema 1988, 3). Jotta jutun paheksuva
vaikutus olisi riittävän voimakas, jutun olisi esitettävä uhrit *riittävän*
viattomina ja rosvot *riittävän syyllisinä*. Uhrin ei näin ollen välttämättä
tarvitse olla *täysin* viaton, vaan riittää kun hän on riittävän *viaton subtees-*
sa siiben epäoikeudenmukaiseen tilanteeseen, johon hän on joutunut.
Myöskään syyllisten ei tarvitse olla varsinaisia rikollisia, vaan paheksun-
nan synnyttämiseksi riittävät heidän tekemänsä laiminlyönnit tai heidän
tekopyhyytensä (Ettema – Glasser 1988).

Vaikutusten kannalta on lisäksi tärkeää, että yksittäisten ihmisten ko-
kemat epäkohdat pystytään laajentamaan esimerkkiongelmiksi jostakin
laajemmasta yhteiskunnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta. Tällöin tut-
kivan journalismin avulla voidaan synnyttää oikeudenmukaista suuttu-
musta yksilökohtaisen tragedian ohella myös sille moraalille mädän-
näisyydelle ja yhteiskunnalliselle rappiolle, jota tämän yksittäisen tapauk-
sen voi katsoa edustavan. (Protess – Ettema 1989; Ettema 1988, 3).

Kuinka tutkivat journalistit sitten pystyvät *etukäteen* arvioimaan yksit-
täisen epäkohdan paljastamisen synnyttämää pahennusta? Entä kuinka
he tuovat esiin sellaisia moraalिसääntöjä, joita jutussa kuvattujen väärin-
käytösten voi katsoa rikkoneen? Glasserin ja Etteman (1989) mukaan
yhteisen moraalitajun mittarina voidaan pitää lukijoiden tunnetta siitä,
”*miltä heistä itsestä tuntuisi, jos kaikki jutussa kerrottu tapahtuisi heille*”.
Moraaliset arvot eivät kuitenkaan ole muuttumattomia, eikä arvojen säi-

lyttämiseksi riittää pelkästään niihin kohdistuneista rikkomuksista kertominen. Journalistien on pystyttävä osoittamaan *todettu rikkomus todelliseksi rikkomukseksi* etsimällä, valitsemalla ja tulkitsemalla sellaisia objektiivisia moraalisia arvoja ja yhteisöllisiä sääntöjä, joiden pohjalta ihmiset pystyvät vetämään omat johtopäätöksensä normien rikkomisista ja moraaliarvoista poikkeamisista. Journalistit voivat toimia objektiivisesti vetoamalla tiettyihin yleisesti hyväksytyihin moraalien auktoriteetteihin kuten lakiin, määräyksiin, käyttäytymisohjeisiin, tunnustettuihin asiantuntijoihin sekä tilastojen ja muiden vertailujen perusteella määritettyihin ”normaalisuuksiin”. (emt.)

Jo pelkkä epätavanomaisuuden osoittaminen voi olla tärkeä osa tutkivaa journalismia. Tilastovertailuilla jutussa voidaan tuoda esiin asioiden *moraalinen tasapainotus*, jonka avulla moraaliset väitteet voidaan muuttaa empiiriseksi ja antaa *”tosiasioiden puolestaan”*. Jos paljastettu rikkomus on kohdistunut *”objektiivisiin standardeihin”*, journalistit pystyvät määrittämään ”oikean” ja ”väärän” tosiasiana. Moraalisista säännöistä tulee faktoja, joita on mahdollista havainnoida ja raportoida. Moraali-auktoiriteetteja etsimällä, valitsemalla ja tulkitsemalla tutkivat journalistit pystyvät toimimaan menettämättä objektiivisuuttaan. Näin moraaliset arvostukset itseasiassa muuttuvat Glasserin ja Etteman (1989) mukaan uutisarvostuksiksi, joiden avulla journalistien on helpompi perustella työtään. Auktoiriteeteista laki on voimakkain, mutta ei välttämättä ainoa tai edes tärkein tutkivien journalistien moraalinen työväline, koska kaikki paha ei ole laitonta.

Oikeudenmukaisuuden arvoa vahvistava ja törkeitä epäoikeudenmukaisuuksia paljastava tutkiva journalismi päivittää sitä seuraavan yhteisön yksimielisyyttä oikeasta ja väärästä, tuomittavasta ja sallitusta ja määrittää näin yhteiskunnallisen tietoisuuden ja moraalien rajoja. Tässä mielessä tutkivaa journalismia voidaankin pitää eräänlaisena *moraalisen sitoutumisen ja uusiutumisen rituaalina*, joka tarjoaa yhteisölle mahdollisuuden testata ja vahvistaa, mikä on häpeällistä vallitsevan moraalien valossa. Kysymys on eräänlaisesta jatkuvasta konsensus-testistä yhteisössä kulloinkin vallitseville arvoille. Testin avulla yhteisö vahvistaa tai synnyttää uusia moraalikäsitteitä ja panee järjestykseen niiden rajoja. (Glasser – Ettema 1989)

Julkisen pahenuksen syntyminen yksittäisen jutun pohjalta edellyttää sekä journalistien etukäteisarviota todetun väärinkäytöksen laadusta että yleisön laajaa hyväksyntää siitä, että tässä arvioissa kyse on objektiivisista moraalisiin säännöistä. Jotta juttu vaikuttaisi, sen on heijastettava yhteisön yksimielisyyttä näistä arvoista ja niiden soveltamisesta kulloiseenkin tutkivaan paljastukseen. (Glasser – Ettema 1989; Ettema 1988, 3)

■ Tutkivan journalismin etiikka

Journalismi ja etiikka

Edellä tutkivan journalismin työprosessia on kuvattu teknisenä, ammattikunnan tavallaan itseoikeuttamana sisäisenä toimintana. Kokonaan pohjimatta on jäänyt toimintamallien *moraalinen oikeutus* eli se, missä määrin ja millaisessa yhteydessä edellä kuvailtujen menetelmien käyttäminen on *eettisesti hyväksyttävää* eli oikein.¹

Klaidman ja Beauchamp (1987, 14–15) ovat nähneet *etiikan teorian (moraalifilosofian)* moraalikysymysten järjestelmälliseksi tarkasteluksi. Vastaavasti *moraali* viittaa heidän mukaansa kulttuurin sisällä vallitseviin yleisiin käsityksiin oikeasta ja väärästä. Koska moraalikysymykset ovat kulttuurin sisällä jaettu arvoituksia, yksilöt eivät voi luoda itse omia moraalisaantöjään. Moraalisuus on tärkeää nimenomaan yhteisöllisen säilyvyyden ja ihmisarvon säilyttämiseksi.

Suomalaisjournalistien eettisiä periaatteita tutkinut Kämppi (1990, 21–22) on määritellyt moraalisesti oikeaksi teoksi yleistä moraalikoodia noudattavan toiminnan, johon journalistilla on lisäksi perusteltu syy. Moraalikoodit muodostavat hänen mukaansa laajemman moraalisaännösten kokonaisuuden, joka paitsi ohjaa yksilöiden toimintaa myös vaikuttaa inhimilliseen käyttäytymiseen.

Vaikka eettiset arvot ovatkin vaihdelleet historiallisesti ja kulttuurisesti, voidaan niitä pitää länsimaisessa journalismissa varsin yhdenmukaisina. Eettiset arvot ovat myös pitkälti yhdenmukaisia (kansallisen) lainsäädännön kanssa. Vuortaman ja Kerosuon (1994, 159) mukaan eettisten tapanormien merkitys velvoitteinen ja oikeuksineen voi olla jopa lainsäädäntöä suurempi.²

Journalismissa onkin syytä erottaa *oikeus* tehdä jotakin *oikean asian* tekemisestä. Usein journalistisessa työssä jonkin tiedon julkistaminen on nimenomaan eettinen, ei juridinen kysymys. Esimerkiksi suomalainen oikeusnormisto jättää journalisteille hyvinkin laajoja eettisen harkinnan vapausasteita. Vastaavasti eettistä harkintaa varten ei ole (eikä voi olla-

1 Kiinnostus journalismin eettisiin piirteisiin on ollut Yhdysvalloissa 1990-luvulla merkittävässä kasvussa. Esimerkiksi markkinoille on ilmestynyt lukuisia journalismin eettisiä kysymyksiä käsitteleviä kirjoja ja lehtiä, esimerkiksi *Journal of Mass Media Ethics* ja *Media Critic*.

2 Suomalaiseen journalismiin liittyviä juridisia kysymyksiä tarkastellaan lähemmin luvussa Tutkivan journalismin yhteiskunnallinen ympäristö.

kaan) olemassa selkeitä pykäläiä. Esimerkiksi *journalismin eettiset normit* on laadittu yleiseen muotoon ja asioiden yksityiskohtaisempi tulkinta jätetty tapauskohtaiseksi. Normit ovat usein syntyneet toimittajien ammattijärjestöjen laatimina tai yhteistyössä julkaisijajärjestöjen kanssa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa eettiset ohjeet on laatinut *Society of Professional Journalists (Code of Ethics)* ja Suomessa *Suomen Journalistiliitto (Journalistin ohjeet)*. Lisäksi Oy Yleisradio Ab:llä on oma erillinen *Ohjelmatoiminnan säännöstönsä*. SPJ:n (1994) eettisissä säännöissä korostetaan yleisön tiedontarvetta ja journalistin vastuuta yleisölle, lehdistön vapautta ja journalistien riippumattomuutta, ”totuuden palvelemista”, välitettävien tietojen tarkkuutta ja objektiivisuutta ja avoimuutta journalistisessa toiminnassa. Journalistin ohjeet (SSL 1992) ovat pitkälti samansisältöiset korostaen tiedonvälityksen sisällön määräytymistä journalistisin perustein, tiedonvälityksen todenmukaisuutta, tietojen olennaisuutta ja monipuolisuutta, tietolähteiden suojaamista sekä ihmisarvon ja yksityisyyden turvaamista.³ Ohjelmatoiminnan säännöstö (OTS 1992) on jaettu ohjelmatoiminnan periaatteita, yksilön oikeuksia, mainontaa, ohjelmatoiminnan valvontaa ja erilliskysymyksiä käsitteleviin alalukuihin.

Journalistien ohella tiedonvälityksen etiikka on kiinnostanut myös viranomaistahoja. Normien avulla viranomaisilla on ollut mahdollisuus järjestellä kansallisia viestintäoloja. Taustalla on ollut myös huoli tiedotusvälineiden vaikutusvallan kasvusta. (Vuortama – Kerosuo 1994, 159) Normeja tulkitsevat monissa maissa mm. yleisön kantelujen pohjalta erityiset *lehdistöneuvostot*, esimerkiksi Suomessa *Julkisen sanan neuvosto*. Yhdysvalloissa lehdistöneuvostot ovat korvautuneet pitkälti varsinkin suurimmissa sanomalehdissä työskentelevillä *asiamiehillä (ombudsman)*, jotka kritisoivat omissa kolumneissaan sekä oman että muiden tiedotusvälineiden toimintaa.

Willis (1990, 36–38) on kuvannut journalistisen työn eettisiä pohdintoja laillisuuskriteereistä riippumattomiksi (*extra legal*) journalismin piirteiksi, joita – niiden ”vapaehtoisuudesta” huolimatta – tarvitaan yleisön ja tiedotusvälineen välisen luottamuksen ylläpitämiseksi. Eettisiä ongelmia saattaa hänen mukaansa aiheuttaa asioiden subjektiivinen tai yksipuolinen käsittely, toimittajien epäavoimet toimintamallit, yksityisyyden loukkaukset, nimettömät lähteet, journalistien intressiristiriidat sekä journalistinen toimintavapaus tiedotusvälineen sisällä.

Finkin (1988, 76) mukaan journalisteille onkin tyypillistä eräänlainen ”kaksoisvelvoite”, toisaalta tiedotusvälineiden yleisöä, toisaalta omaa työnantajaansa kohtaan. Journalistien onkin sopeutettava omat eettiset periaatteensa tiedotusvälineen liiketaloudellisiin päämääriin. Näiden tavoitteiden keskinäisestä ristiriidasta kertovat monet yleisötutkimukset,

3 Säännöt on kirjattu seuraavien otsikoiden alle: Journalistin ammatillinen asema, Oikeat tiedot, Tietojen hankkiminen, Oikaisu ja vastine sekä Yksilönsuoja.

joiden mukaan ihmiset epäilevät journalistien motiiveja ja pelkäävät tiedotusvälineiden manipulaatiota. Myöskään tiedotusvälineiden omassa keskuudessa ei aina ole selvää linjaa siitä, kuinka suuri on niiden sosiaalinen (yleisö)vastuu verrattuna esimerkiksi omistajia, ilmoittajia tai työntekijöitä kohtaan tunnettavaan vastuuseen. (emt., 99)

Tiedotusvälineen oman liiketaloudellisen tuloksen parantaminen on usein ristiriidassa välineen journalistisen laadun kanssa, koska hyvä journalismi on kalliimpaa kuin huono. Toimitusten sisällä eettisiä ongelmia saattavat aiheuttaa myös kaksoisagentti-päätoimittajat, joiden vastuulla on sekä välineen journalistinen tarjonta että yrityksen tai toimituksen talous. Usein myös voimakas ilmoittajasidonnaisuus suuntaa tiedotusvälineen journalistista sisältöä hyvätuloisiin, nuoriin ja korkeasti koulutettuihin, jolloin tämän joukon ulkopuolinen yleisön osa jää vähemmälle huomiolle. (Fink 1988, 119–120)

Fink (emt., 152–153) on kritisoinut myös sitä, että monessa tiedotusvälineessä ongelmana on muutaman suhteellisen suuren ilmoittajan vaikutusvalta journalistiseen sisältöön. Lisäksi viestintäyritykset tuottotavoitteet asettavat ehtonsa toimitusten journalistiselle työlle. Tuotantokustannusten minimointi nousee herkästi journalistista laatusisältöä (tarkkuutta, monipuolisuutta, tasapuolisuutta) tärkeämmiksi.

Journalismi-eettisiä ongelmia aiheutuu myös joidenkin asioiden julkisuudesta. Esimerkkinä Fink mainitsee terrorismin. Hän kysyy, ovatko journalistit terrorismista kertoessaan terroristien manipuloitavina, ja ylipäätään lisääkö terrorismin saama julkisuus itse terrorismia, jonka tärkeänä tavoitteena nimenomaan on julkisuuden saaminen. Eettisiä julkistamisongelmia syntyy myös kansallista turvallisuutta vaarantavista jutuista, poliitikkojen pyrkimyksistä ohjalla julkisuutta omilla mediatapahtumillaan ja tiedotusvälineiden sellaisenaan julkistamasta, yksipuolisesta pr-aineistosta. (emt., 235–236)⁴

Journalismi-eettiseen tarkasteluun avaa mielenkiintoisia näkökulmia juridiikan ja etiikan suhde. Juridiikassa on kysymys ”virallisesta” näkökulmasta ja normeista, joiden rikkominen on erikseen sanktioitu. Vastaavasti eettiset normit ovat journalistien omia ja ammatin muokkaamia ”reilun pelin” käyttäytymissääntöjä, joilla ei ole lainvoimaa tai sanktioita. Eettiset normit ovat lakipykälää monipuolisempia, koska ne määrittävät ”mitä *pitäisi* tehdä” lain keskittyessä vain asioihin, ”joita *ei saa* tehdä”.

Sisällöltään kummatkin vastaavasti pitkälle toisiaan. Lainsäädännön taustalla on eettinen näkemys, ja esimerkiksi yksilön suojaan on kiinnitetty huomiota sekä rikoslaissa että Journalistin ohjeissa. Toisaalta kummallakin on omat lähtökohtansa ja tulkintamittarinsa. Jotta teko olisi rikollinen, sen on täytettävä rikoslaissa määritellyt piirteet. Sen sijaan eettisiä

4 Eräiden yhdysvaltalaisen tutkimusten mukaan 40 prosenttia uutisista on pr-amattilaisten synnyttämää, vääristämää tai muuten käsittelemää (Fink 1988, 254).

normeja tulkitaan sen pohjalta, mikä kulloisessakin arviointitilanteessa on eettisesti olennaisinta. Esimerkiksi yksilönsuojaa verrataan usein sananvapauden arvoihin. Laittomatkin teot saattavat olla eettisesti perusteltuja ja toisin päin.⁵

Rentola (1983, 10) on pitänyt tärkeänä *metodisten ja eettisten sääntöjen* erottamista journalismissa. Edellisillä on suora yhteys journalistiseen käytäntöön, sillä ne ovat sen osa. Sen sijaan eettiset säännöt antavat työlle merkityksen ja oikeuttavat sen olemassaolon. Kämppi (1990, 33) huomauttaakin aivan oikein, että kategorioinnista huolimatta nämä kaksi sääntöä liittyvät usein tiiviisti toisiinsa. Esimerkiksi vaatimus uutisten lyhentämisestä karsii niistä pois tärkeitä piirteitä, ja deadline-tilanteet vähentävät käytettävissä olevia lähteitä ja asioiden tarkistusmahdollisuuksia.

Tutkivan journalismin vastuu

Eettisen harkinnan merkitystä tutkivassa journalismissa korostaa se, ettei tiedotusvälineiden yleisö ole aina samaa mieltä journalistien kanssa jonkin asian tutkimisen tarpeesta tai paljastuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Erityisesti tutkivassa journalismissa avoin eettinen keskustelu on tärkeää, koska tutkivan journalismin harjoittaminen riippuu pitkälti yleisestä hyväksynnästä ja tutkivien juttujen kysynnästä. Yleisesti hyväksytyjen pelisääntöjen suojissa journalistien ei tarvitse pohtia toimintansa eettisiä perusteita erikseen jokaisen tapauksensa kohdalla. Esimerkiksi aiemmin esiteltyä "tirkistelyjournalismia" hyväksyttävämmäksi tutkivan journalismin tekee paljastettujen asioiden yhteiskunnallinen merkitys.

On kuitenkin paradoksaalista, että yhteiskunnallista moraalialia painottava ja moraalittomuuksiin puuttuva tutkiva journalismi on itsekin joutunut eettisen keskustelun kohteeksi. Tutkivia journalisteja on kritisoitu vastuuttomuudesta, sensaatioiden metsästyksestä, kyynisyydestä, perspektiivin kadottamisesta ja liian pitkälle menemisestä (Fink 1988, 13).

Tutkivaan journalismiin kohdistuvassa kritiikissä on arvosteltu mm. journalistien motiiveja, jutun kohteiden ja henkilölähteiden heikkoa yksi-

5 Etiikan ja juridiikan ristiriidasta käy hyvänä esimerkkinä Julkisen sanan neuvoston päätös (1569/AL/89) ns. *Väyrysten kirje* -jupakassa. Suomen Kuvalehti julkaisi syksyllä 1989 puheenjohtaja Paavo Väyrysten tohtori Ahti Karjalaiselle lähettämän yksityiskirjeen, jossa hän kertoi Neuvostoliiton suurlähetystön ministerineuvosto Viktor Vladimirovin kanssa käymistään keskusteluista. Suomen Kuvalehti sai haltuunsa kyseisen kirjeen, joka julkaistiin vastoin kirjoittajan tahtoa. Julkistamista perusteltiin sillä, että kirjeen sisällöstä oli tätä ennen syntynyt julkisuudessa laajaa keskustelua ja ristiriitaisia tulkintoja. Vaikka kirjeen julkaisemisella lehti mitä ilmeisimmin rikkoikin tekijänoikeuslakia ja rikoslain turvaamaa kirjesalaisuutta, JSN näki julkistamisen eettisesti perustelluksi kirjeen *huomattavan yhteiskunnallisen merkityksen* takia.

tyisyyden suojaa, journalistisen tiedonhankinnan menetelmiä ja juttujen synnyttämää kielteistä ilmapiiriä. Eettisille kysymyksille voidaan löytää ainakin kolme tarkastelukulmaa: eettiset kysymykset liittyen tutkivan journalismin *tutkimuskobteisiin*, tutkivien journalistien *työskentelytapoihin* ja tutkivien juttujen *seuraamuksiin*.

Yksityisyyden turvaamisen kannalta ongelmana on, että tutkiva journalismi on erityisen voimakas vallankäytön muoto, koska se haluaa nostaa julkisuuteen nimenomaan kiusallisia kysymyksiä. Tutkimusten aikana journalistit joutuvat usein puuttumaan myös muiden kuin itse jutun kohteena olevien ihmisten yksityisyyteen. Smith (1994) on nähnyt yksityisyyden yksilön vaatimukseksi tai oikeudeksi kontrolloida, millaista informaatiota hänestä levitetään julkisuudessa. Smithin mukaan jokainen tarvitsee yksityisyyttä "leposatamakseen" voidakseen toimia vapaasti sen suojassa: kehittää persoonallisuuttaan, kokeilla eri asioita ja tehdä myös "virheitä."

Journalismissa on pyritty yksityisyyden ja julkisuuden rajanvetoon kahden seikan, toisaalta *henkilön yhteiskunnallisen aseman* ja toisaalta käsiteltävien *asioiden julkistamisintressin* pohjalta. Suomessa Julkisen sanan neuvosto on tehnyt eettisiä linjaratkaisuja juuri näiden kahden piirteen pohjalta. Henkilön yksityisyyden suoja on nähty sitä suppeammaksi, mitä tärkeämpi vallankäyttäjä hän on. Toisaalta kaventumista voidaan perustella ns. yleisellä edulla ja *julkistettavan asian merkityksellä* jos julkistettavat seikat liittyvät asianomaisen julkiseen rooliin ainakin kohtuullisen relevantisti. Myös tällaisessa tilanteessa suoja supistuu vallankäyttöön liittyvien, mutta ei välttämättä itse henkilöön liittyvien asioiden kohdalla, eikä yksityiselämän suoja katoa täysin keneltäkään. *Merkittävien vallankäyttäjien* (poliitikot, korkeat virkamiehet, ammatillisten ja elinkeinoelämän järjestöjen ja suuryritysten johtajat, huomattavaa taloudellista valtaa käyttävät henkilöt) ja *tavallisten kansalaisten* välimaastoon voidaan rajata vielä erikseen ns. *aikalaishistorian henkilöt*, kuten tieteen, taiteen ja muun kulttuurin huomattavat edustajat, viihdejulkisuuden henkilöt, huippu-urheilijat ja henkilöt, jotka itse ovat asettuneet julkisuuteen. (Vuortama 1984, 133–141)

Suojan laajuuteen vaikuttaa myös henkilön omatoimisuus kertoa jatkuvasti yksityiselämästään tiedotusvälineille. Julkisuudelta on kuitenkin suojeltava kolmansia henkilöitä, vaikka asianomainen itse haluaisikin julkistaa yksityiselämänsä kuuluvia asioita. Yksityiselämän suojan journalistisessa arvioinnissa vaikuttavat lisäksi *alueelliset kriteerit*. Esimerkiksi paikallislehdet ja -radiot noudattavat asioita julkistaessaan paikallisia – ei valtakunnallisia – kriteerejä. (emt.) Vastaavantapainen jako on käytössä myös Yhdysvalloissa, jossa tutkivat journalistit arvioivat Bolchin ja Millerin (1978, 127–142) mukaan kahdella mittarilla, kuinka pitkälle he voivat tutkimuksissaan edetä: tutkittavan asian tärkeydellä ja sillä, ovatko tutkittavat henkilöt yksityisiä ihmisiä vai asioista vastaavia viranomaisia.

Tutkivan journalismin on nähty lietsovan pessimismiiä käsitellessään negatiivisia asioita, joiden ratkaisemiseksi ei aina pystytä osoittamaan selkeitä keinoja. Amerikkalaisen lehdistön on kritisoitu muuttuneen niin eripuraa lietsovaksi, että sen on nähty jopa uhkaavan demokratian toteutumista (Protes et al. 1991, 20). Eripuran ja kyynisyyden sijasta tutkivalta journalismilta onkin yhä yleisemmin alettu vaatia yhteisymmärryksen luomista ja keinojen osoittamista yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseksi (Lambeth 1986, 131). Journalistien olisi oltava suurpiirteisiä ja yhtä valmiita näkemään hyvää ja etsimään toivoa kuin olemaan kyynisiä ja hakemaan konflikteja (Fink 1988, 13). Esimerkiksi *Watergate*-paljastus heikensi amerikkalaisten yleistä luottamusta poliittisiin instituutioihin. Mieliäpidetiedustelujen mukaan kansalaisten enemmistö uskoi tiedotusvälineiden menneen paljastuksissaan liian pitkälle. Tapaukseen liittynyt kirjoittelua pidettiin väritettynä, ja lehdistön nähtiin kohdelleen epäoikeudenmukaisesti eroamaan joutunutta presidentti Richard Nixonia. Tutkivan journalismin miellettiin inspiroineen journalisteja paljastuksiin paljastusten vuoksi ja pitämään presidenttiä ja koko hallitusta kansaa vastaan suunnattuna salaliittona, joka oli revittävä hajalle. (Lummelampi 1978, 68)

Tutkivia journalisteja on kritisoitu siitä, että ”totuutta kaivaessaan he kaivavat samalla likaa”. Tiedotusvälineiden onkin varsin yleisesti väitetty sisältävän enemmän ”huonoja” kuin ”hyviä” uutisia, koska ”*buono uutinen on hyvä uutinen*”. Kuitenkin journalistien mukaan heidän vahtikoiran roolinsa velvoittaa raportoimaan myös yhteiskunnallisista ongelmista, jotka on ensin paljastettava, jotta ne voitaisiin poistaa. Toisaalta kielteisten uutisten valintaa on perusteltu myös niiden sisältämän informaation ”puolueettomuudella” ja sillä, että lukijat huomaavat ja muistavat huonot uutiset paremmin kuin hyvät (Willis 1990, 144-147).

Uutisten jako hyviin ja huonoihin riippuu varsinkin tutkivassa journalismissa *tarkastelukulmasta*. Esimerkiksi viranomaisen väärinkäytöstä koskeva paljastus on kyseiselle viranomaiselle itselleen tietenkin kielteinen, mutta suuren yleisön kannalta kysymys on kuitenkin myönteisestä jutusta, koska paljastuksen seurauksena asioita on mahdollista korjata.

Amerikkalaisjournalistien teemahaastatteluissa korostettiinkin *hyvän ja pahan tajua*, jonka uskottiin auttavan journalisteja myös oman työn eettisessä harkinnassa. Journalistit kiistivät olevansa kyynisiä ”kaiken vihaajia”, vaan päinvastoin he korostivat etsivänsä oikeudenmukaisuutta ja pyrkimystään saada ”hiljaisten ihmisten” ääni kuuluville. Kielteisten asioiden julkisuus nähtiin tarpeelliseksi niiden korjaamiseksi. Tutkivien journalistien ”sisäänrakennettua oikeustajua” kuvattiin yleisellä ”*mother’s knee ethics*”-nimisellä elämänohjeella, jonka jokainen saa oman äitinsä polvella.

Tutkivaan journalismiin on helppoa liittää myös journalistien *kostoajattelu* ja journalistien näkeminen eräänlaisina koston välikappaleina. Tällainen rooli olisi journalisteille luonteva, koska he pyrkivät paitsi pal-

jastamaan ongelmia, myös saamaan niihin syyllistyneet vastuuseen. Kostoettisessä tarkastelussa ratkaisevia tekijöitä ovat Aucoinin (1992) mielestä journalistien ne motiivit ja päämäärät, joihin asioiden julkistamisella pyritään. Journalistit toimivat Aucoinin mukaan eettisin perustein puuttuessaan epäkohtiin riippumatta siitä, ketä tai keitä ne koskettavat. Aucoin pitää kuitenkin tärkeänä, että tutkimukset pidetään erillään niitä inspiroineesta kostoajatuksesta. Journalistien henkilökohtainen kosto on ”villää oikeutta”, mutta kosto, jolla on laajempi yhteiskunnallinen perusta ja joka toteutetaan suuren yleisön puolesta, ei ole yhtä ”villää”.⁶ Palmolahden (1993, 27) voi nähdä viitanneen tällaiseen kostoajatteluun moraalin vastaista toimintaa esittelevällä *syyllistävällä journalismilla*, joka hänen mukaansa lisäksi etsii vastuullisia henkilöitä väärinkäyttöksiin ja epäoikeudenmukaisiin tilanteisiin. Palmolahti pitää syyllistävää journalismia kuitenkin eettisiltä perusteiltaan epäanalyttisenä, sillä jutun sisältämät todisteet valitaan ja syyllisyysjuttu rakennetaan kovin vähäisen näytön pohjalta. Toisaalta journalistinen syyllisyyslogiikka mittaa teot seurauksien suunnasta. (vrt. Lehtola 1993)

Syyllistämiseettinen ongelma on myös se, kohdistuvatko journalistien tutkimukset juuri oikeaan asiaan. Jos tutkimuskohde ei ole relevantti paljastettujen asioiden ja julkituotujen tulkintojen suhteen, viattomat osapuolet ovat vaarassa joutua syytösten kohteiksi. Esimerkiksi yksittäisten viranomaisten leväperäisyys saattaa johtua heidän liian kovista työpaineistaan, jolloin epäkohta onkin perimmiltään aiheutunut työn heikosta organisoinnista tai liian pienestä henkilökunnasta (so. kritisoitujen viranomaisten työnantajasta).

Edelleen tutkivaa journalismia on kritisoitu puuttumisesta yhteiskunnallisiin epäkohtiin liian myöhään eli vasta kun ne ovat jo paha ongelma. O’Neill (1985) onkin peräänkuuluttanut eräänlaista *”estävää journalismia”* (*preventive journalism*), joka ongelmien paljastamisen sijasta pyrkii jo edeltä käsin estämään niiden synnyn pureutumalla ”piilossa oleviin” kriisinaiheuttajiin ja ongelmatilanteisiin johtaviin (hitaampiin) kehityskulkuihin etsien samalla keinoja näiden ongelmien välttämiseksi.

Tutkiva journalismi on herättänyt kritiikkiä myös vääristyneen todellisuuden muokkaajana. Falk (1985) on nähnyt yhteiskunnallisen todellisuuden muuttuvan helposti speaktaakkeliksi, jos tutkivan journalismin jaloihin motiiveihin pohjautuva pyrkimys kansan etujen vaalimisesta ja neutraalien faktojen välittämisestä osoittautuukin yleisön viihdyttämiseksi. Tutkivasta journalismista ”rötösherrajahteinen” syntyy tällöin moraalinen ja viihdyttävä näytelmä, joka tuottaa ensisijaiseksi kasvavan toisen todellisuuden. Vaikka näytelmä olisikin totta, speaktaakkeliksi muuttunut

⁶ Englannin kielessä onkin erotettu vääryyden kohteeksi joutuneen tekemä henkilökohtainen kosto (*revenge*) toisten puolesta tehdystä koston tai hyvityksestä (*vengeance*).

maailma kärjistää tapahtumien ja esiintyjien ja toisaalta sitä seuraavan yleisön kahtiajakoa.⁷

Falkin näkemyksillä on yhteys Heiskasen (1988) syytöksiin tutkivasta journalismista yhteiskunnan johtajien ja kansalaisten välisen vainoharhaisen suhteen jäsentäjänä. Heiskasen mukaan tutkivan journalismin uljaimpien mainetekojen – kansan, kansan parhaan ja kansanvallan vastaisten salajuonien – paljastamisten käyttövoimana on usein ollut vainoharhainen yhteiskunnan ylimmän johdon ja eliittien epäily. Tiedotusvälineet ovat toimineet ”tuomioistuimina”, joissa johtajiaan epäilevä kansa on voinut vahvistaa omia epäilyjään. Kynnisen itseanalyysin vallassa toimivat tutkivat journalistit ovat kuitenkin tietoisia heikkouksistaan ja raadollisuudestaan ja tunnustavat motiiviansa ja käyttämiensä keinojen mahdollisen moraalittomuuden. Heiskasen kritiikin mukaan:

”Tutkivalla journalismilla on ehdoton usko omaan tehtävään ja megalomaninen usko omaan kykyyn ja omaan ja tiedotusvälineiden voimaan. Tämä usko vain voimistuu jos journalistisen toiminnan kohde tai sitä suojelevat henkilöt asettautuvat vastustamaan tietojen hankintaa ja julkistamista ... Tutkiva journalismi sotkeutuu väistämättä mediamaailman ja journalismin sisäisiin vainoharhaisiin suhteisiin. Tutkiva journalismi on aina voimakkaasti kilpailevaa ja edellyttää ammatin ja median sisäistä oman toiminnan salassapitoa ja juonitteluja, jotka takaavat toimintavapautta, resursseja ja tietoa.”

Ongelmana onkin ”*kuka vabttii vabtkoivraa*”. Stenius (1993, 58–60) on kritisoinut sitä, että tiedotusvälineet ovat demokraattisessa yhteiskunnassa ainoa merkittävä valtaa käyttävä instituutio, jolta täydellisesti puuttuu kontrolloiva ja rajoittava ”vastavalta”. Näin siitäkkin huolimatta, että tiedotusvälineet ovat voittoa tavoittelevia ja markkinalakien alaisia yrityksiä, joiden tarkoituksiperät eivät välttämättä ole jaloja. Steniuksen mukaan joukkoviestimet myös diskvalifioivat itsensä kriittisinä vallankäytön valvojina toimimalla samanaikaisesti syyttäjän ja tuomarin rooleissa. Tiedotusvälineistä itsestään tulee näin hänen mukaansa massiivisia osallisia tutkimaansa juttuun, ja journalisteille syntyy halu puhua mahtailevasti ja itsevarmasti muiden moraalittomuudesta.

Oman eettisen ongelmaluokkansa muodostavat tutkivan journalismin varjolla tehdyt (so. ei-tutkivat) *lavastejutut*. Esimerkkinä tällaisesta ”lavastejournalismista” on usein mainittu Washington Postin toimittajan Janet Cooken Pulitzer-palkittu juttu 8-vuotiaasta heroinistista ”Jimmystä”. Palkinto kuitenkin jouduttiin palauttamaan, kun juttu paljastui täysin mieli-

7 Falk kuvaakin Watergatea julkiseksi spehtaakkeliksi, jossa hyvät ja pahat, sankarit ja konnaat, ottivat mittaa toisistaan. Vaikka päivittäin televisioituiden kuulustelut kestivät tuntikausia, televisioyhtiöt eivät saaneet valitussoittoja, sillä kuulustelut olivat ammattitaidolla dramatisoitua ja ohjattua viihdettä.

kuvituksen tuotteeksi.⁸ Cooken tapaus käynnisti voimakkaan keskustelun anonyymilähteiden käytöstä ja toimitusten esimiesten oikeudesta tietää toimittajiensa käyttämien lähteiden henkilöllisyys tai ainakin vakuutua niiden olemassaolosta. Hemánus (1990a, 177) pitää tällaisten lavastuksiksi paljastuneiden juttujen ongelmana huomion kiinnittymistä väärään asiaan eli journalistiseen skandaaliin jutun käsittelemän – sinänsä todellisen – ongelman sijasta. Esimerkiksi Cooken tapauksessa saatiin Hemánuksen mukaan ajatella, että koska juttu oli tekaistu, itse ongelmakaan ei olisi. Toisaalta tapaus heijastaa myös tutkivan journalismin ongelmana pidettävää journalismin yleistä *henkilöitymisvaatimusta*, ettei asioista voida puhua asioina, vaan ainoastaan ihmisiin henkilöityneinä. Yhteiskunnallisista ongelmista ei voida kirjoittaa analyttisesti, kun henkilöt on pidettävä etualalla lähteinä ja käsittelyn kantavina tekijöinä. (Bernauer et al. 1981)

Salattuja tai kiusallisia asioita julkistaessaan journalistit ovat usein vedonneet jo edellä mainittuun *ihmisten oikeuteen tietää* ja *journalistien velvollisuuteen kertoa*. Yksityiselämän loukkauksia ja muita kriittisen julkisuuden haittavaikutuksia voidaan tällöin vähätellä sillä, että ne joka tapauksessa jäävät suuremman moraalisen perusteen eli yleisön tiedontarpeen varjoon. Meyersin (1993) mukaan ”oikeus tietoon” jää journalistisessa käytännössä kuitenkin usein epäselväksi. Tietoon kuuluva *oikeus* sekoitetaan usein tietoon kohdistuvaan *kiinnostukseen* tai *uteliaisuuteen*. ”Oikeus tietoon” motivoi ja oikeuttaa journalisteja tiettyihin toimintamalleihin, kuten yksityisyyden loukkaamisiin tai epätavanomaisiin tiedonhankintamenetelmiin.

Toisaalta tiedolla on oma itseisarvonsa oikeudenmukaisen yhteiskunnan ja *tietoisen kansalaisuuden* kannalta. ”Oikeus tietoon” auttaa suojelemaan, ylläpitämään ja edistämään sellaisia poliittisia rakenteita, jotka vastaavasti auttavat suojelemaan, ylläpitämään ja edistämään yhteiskunnallisia oikeuksia. Edelleen Meyersin mukaan yhteiskunnallista vallankäyttöä koskevan tiedon saamista on helppo pitää oikeutettuna, koska se vaikuttaa suoraan kansalaisten hyvinvointiin. Sitä vastoin journalistien pelkästään johonkin asiaan tuntema kiinnostus tai uteliaisuus ei synnytä tällaista oikeutta. Vaikka tiedon saamisella olisikin perusteltu oikeutus, journalistien olisi Meyersin mukaan punnittava, paljonko tämä oikeutus painaa suhteessa kilpaileviin moraalisiin vaatimuksiin.

8 Cooken tapaus sai hyvin laajaa kansallista huomiota ja sitä on yleisesti pidetty huonon journalismin ”maineikkaimpana” esimerkkinä. Cooke olisi halunnut kuvata huumeiden käytön leviämistä entistä nuorempiin käyttäjiin esimerkkitapauksen avulla, mutta koska ei löytänyt sopivaa esimerkkihenkilöä, hän kertoi ongelmasta keksimänsä mielikuvitushenkilön kautta. Cooke kuitenkin antoi yleisön ja omien esimiestensä uskoa, että kyseinen henkilö olisi todellinen. ”Jimmyn” tapauksesta tarkemmin ks. NNC (1981).

Edelleen, *kenen* oikeus ”oikeus tietoon” loppujen lopuksi on? Käytännön tiedonhankintatilanteessa kyseessä on vain tiedotusvälineen tai sitä edustavan yksittäisen journalistin oikeus, koska suuren yleisön oikeusvaatimusta ei luonnollisestikaan voida erikseen kysyä. Näin journalisteilla avautuu ainakin periaatteellinen mahdollisuus esittää vaatimuksensa epäoikeutetusti yleisönsä nimissä.

Tiedonhankinnan etiikka

Luottamukselliset henkilölähteet

Edellä korostettiin *luottamuksellisten henkilölähteiden* merkitystä tutkivassa journalismissa. Useimpien länsimaiden lainsäädäntöön onkin kirjattu journalistien oikeus julkistaa tärkeitä asioita anonyymeiksi jäävien henkilöiden kertomuksina tai heidän toimittamansa lähdeaineiston pohjalta ilman että lähteen henkilöllisyyttä tarvitsee paljastaa. Lähteiden anonymiteetti mahdollistaa yhteiskunnallisesti merkittävien, kuten valkankäyttöä kritisoivien, tietojen julkistamisen ilman, että lähde joutuu tämän takia henkilökohtaisen painostuksen kohteeksi. Luottamukselliset henkilölähteet ovat tyypillisiä nimenomaan tutkivassa journalismissa, jossa paljastetaan jollekin taholle kiusallisia asioita.

Lähdesuojan tarpeellisuutta on Keskisuomalaisen päätoimittaja Erkki Laatikainen (1989) perustellut sillä, että Suomessa mielipiteiden esittäjää pidetään niiden sisältöä tärkeämpänä. Esimerkiksi virkamies ei voi esittää ilman esimiestensä lupaa rohkeita tai poleemisia näkemyksiään. Laatikaisen sanoin:

”Menettely johtaa harmittomiin puheisiin ja artikkeleihin, turhanpäiväiseen tekstimössöön. Keskustelua ei synny. Tietoa annetaan kansalaisille vain poliitikkojen ja poliittisten virkamiesten tarkoituksenmukaiseksi määrittämässä laajuudessa ja sisällöllisessä muodossa ... Nimimerkkikirjoittelu hyväksytään vain jos kaikki halukkaat pääsevät helposti selville kirjoittajan henkilöllisyydestä.”⁹

Vaikka anonyymejä lähteitä voidaankin pitää yhtenä tutkivan journalismin perustekijänä, niiden käyttäminen voi olla ongelmallista. Journalistit joutuvatkin anonyymilähteiden kohdalla ristiriitaiseen tilanteeseen: lähteet saattavat heikentää väärillä tiedoillaan ja epäeettisen perusuonteensa takia yleisön luottamusta tiedotusvälineitä kohtaan, toisaalta ilman niitä monet yleisesti merkittävät asiat jäisivät kokonaan julkistamatta.

9 Laatikaisen kannanotto liittyi Keskisuomalaisen poliittisen nimimerkin *Kunto Kalvan* henkilöllisyydestä ja sen paljastamisen tarpeellisuudesta käytyyn keskusteluun.

Yleisön luottamus horjuu varsinkin, jos journalistit eivät pysty perustelemaan anonyymilähteiden käyttämistä tai tuomaan julkisuuteen lähteen oman toiminnan motiiveja. Lähteen motiivit ja journalistin tavoite saattavat kuitenkin myös yhdyntyä.

Journalistit voivat yrittää tarkistaa anonyymilähteiden kertomia tosiasioita muista lähteistä, mutta anonyyminä esitetyn kritiikin kohdalla tilanne on vaikeampi. Journalistit altistuvat anonyymilähteiden vaikutuspiiriin eri tavalla kuin nimellä siteerattavien lähteiden kohdalla, koska vastuun tietojen julkistamisesta kantaa vain tiedotusväline itse. Anonymiteetin suojassa henkilölähde voi esittää hyvinkin voimakasta kritiikkiä joutumatta itse henkilökohtaisesti vastuuseen sanoistaan. Varsinkin "vuototapauksissa" anonyymilähteellä on merkittävä valta journalistiseen aihevalintaan ja tietojen sisältöön. Journalisti on tietolähteensä "vanki" varsinkin, jos muita lähteitä ei ole. Journalistilla on yleisön valtuutus lähteiden käyttämiseksi, mutta lähteillä ei ole tällaista valtuutusta journalistin suhteen.

Anonymiteettilähteiden käyttö ei kuitenkaan ole mikään totuuskysemys. Lähteen kertomat asiat saattavat olla totta tai valetta riippumatta siitä, siteerataanko häntä nimellä vai anonyyminä. Anonyymilähteiden käytön etuna on kuitenkin usein mahdollisuus kertoa asioista *yksityiskohtaisemmin* kun lähteen ei tarvitse pelätä kohdalleen tulevista jälkiseuramuksista. (Shepard 1994)

Shepardin (1994) mukaan anonyymilähteet ovat yleistyneet amerikkalaisessa journalismissa ja journalistit pitivät niiden käyttämistä yleisesti sopivana. Näin siitäkin huolimatta, että lähteet eivät tarvitse anonymiteettisuoja tai kerrottavat asiat voidaan tarkistaa siteerattavista lähteistä. Foreman (1984) onkin kehottanut rajaamaan voimakkaasti anonyymilähteiden käyttämistä vain yleisön kannalta erityisen merkittävien tietojen julkistamiseen ja tilanteisiin, joissa vastaavia tietoja ei ole mahdollista hankkia millään muulla tavoin. Usein näkemällä ylimääräistä vaivaa journalistit pystyvät hankkimaan tietoja, jotka voidaan julkaista lähdeettä siteeraamalla. Toisaalta anonyymilähteiden käyttämiseltä on hänen mukaansa edellytettävä, että lähteen hyvinvointi todella vaarantuu jos nimi mainitaan. Yleisölle olisi kuitenkin annettava mahdollisuus arvioida lähteen antamien tietojen luotettavuutta kuvailemalla lähdeettä mahdollisimman tarkasti muuten kuin henkilöllisyys paljastamalla. Vaikka luottamuksellisuudesta olisikin sovittu journalistin ja lähteen kesken, tietojen julkistamisessa on kuitenkin kysymys luottamuksellisuudesta lähteen ja tiedotusvälineen välillä. Päätoimittajalle olisikin Foremanin mielestä annettava mahdollisuus arvioida lähteen luotettavuutta.¹⁰

10 Monet amerikkalaislehdet ovatkin alkaneet vaatia toimittajiaan paljastamaan lähteensä omille esimiehilleen ja luottamuksellisuudesta sopimista nimenomaan viestintäyrityksen ja lähteen kesken. Tällaiset vaatimukset ovat kuitenkin nostatta-

Anonyymilähteelle ja journalistille ei aina ole syntynyt kiistatonta yhteisymmärrystä siitä, mistä sovituissa luottamuksellisuudessa loppujen lopuksi on kysymys. Epäselvyyttä ovat lisänneet journalistien omaksuman luottamuksellisuuden ”tasoerot”. Sen pohjalta journalistiset lähdekoodit on jaettu neljään luokkaan: *on the record* -tietoon, joka voidaan kertoa vapaasti lähde mainiten, *on background* -tietoon, jossa tiedon voi julkistaa, mutta ei lähteen nimeä tai asemaa, *on deep background* -tietoon, joka kieltää kaikenlaiset lähdeviittaukset, mutta asiat voidaan kertoa esimerkiksi ”tietävästi” -ilmaisuilla ja *off the record* -tietoon, joka on journalistilla tarkoitettua, ennakoivaa taustatietoa, jota ei saa edes asiallisesti julkistaa. (esim. Kuutti 1994a, 38–39)

Lähteiden motiivit asioiden kertomiseksi voivat vaihdella melkoisesti. Luottamuksellisia journalistilähteitä tutkineen Gassawayn (1988) mukaan lähteiden yleisimpänä motiivina on tarve saada asiat ihmisten tietoon ja halu auttaa toimittajia, mutta tiedoilla käydään myös jossain määrin kaupaa. Journalistin ja lähteen välinen yhteistyö on usein pitkäkestoista, ja yhteyksiä otetaan molemmin puolin.

Miettinen (1984, 134–135) on pitänyt henkilölähteen luottamuksellisuutta ongelmana tilanteessa, jossa journalisti ei pysty erottamaan tiedottamista *edistävää* luottamuksellisuutta tiedottamista *estävästä* luottamuksellisuudesta. Asioiden *arkaluonteisuus* onkin hänen mukaansa estänyt monien, tärkeiden asioiden esille tulemistä. Vuortaman (1984, 84–85) mukaan luottamuksellisten tietojen käyttämisessä ei pidä tarpeettomasti vaarantaa luottamussuhdetta tietolähteen ja toimittajan välillä. Kuitenkin hän myöntää, että journalistin tiedonvälittäjän rooli käy ennen pitkää kyseenalaiseksi, jos todella tärkeät tiedot leimataan luottamuksellisiksi, eikä niitä voida julkistaa. Vuortama korostaakin, että merkittävän asian kohdalla journalistin on itse oman ammattitaitonsa pohjalta punnittava, onko luottamussuhteen vaaliminen tärkeämpää kuin tiedon julkistaminen.¹¹ Journalisti voi kuitenkin törmätä tilanteisiin, joissa salaaminen ei ole enää tarpeellista tai perusteltua. Watergate-toimittaja Bob Woodwardin mielestä luottamuksellisen henkilölähteen voi paljastaa tämän kuoltua tai vapautettua journalistin muulla tavoin vaitiololupauksesta, jos lähde on itse sekaantunut tutkittavaan tapaukseen tai antanut toimittajalle tahallaan vääriä tietoja (Langley – Levine 1988).

Anonyymilähteiden ongelmat eivät rajoitu vain journalistin ja lähteen väliseen yhteistyöhön, vaan heijastuvat herkästi tätä laajemmalle journa-

neet voimakasta kritiikkiä amerikkalaisjournalistien keskuudessa, koska tällaisen lähdesuojan laajentamisen on nähty heikentävän lähdesuojaa. (Langley – Levine 1988) Vaikka käytäntö olisikin hyvä keino valvoa yli-innokkaita toimittajia, päälliköt voivat käyttää tällaista luottamusta myös väärin (Järventaus 1988).

11 Esimerkiksi JSN:n tulkinnan mukaan luottamuksellisten taustatietojen julkistaminen ei riko hyvää journalistista tapaa, jos tietojen lähde ei mainita.

listien ja yleisön välisiin suhteisiin. Lähdesuoja voi suojella myös olemattomia lähteitä, eikä yleisö ehkä saa koskaan varmuudella tietää edes lähteen olemassaoloa.

Toisaalta tiedotusvälineissä on runsaasti juttuja, kuten pääkirjoituksia ja kolumneja, joissa ei ole lainkaan lähdeviittauksia. Juttuaiheiden valintoja tai juttujen lähtökohtia sen paremmin kuin näiden taustalla mahdollisesti vaikuttaneita lähteitä ei perustella yleisölle.

Anonyymilähteiden käyttö ei kuitenkaan välttämättä suojaa tiedotusvälineitä paljastetuista asioista aiheutuvilta jatkoseuraamuksilta. Yhdysvaltalaisesta oikeuskäytännöstä onkin kertynyt esimerkkejä, joissa jutun kohteen vietyä asian oikeuteen, tiedotusvälineen on täytynyt osoittaa esiin tuomiensa tietojen oikeellisuuden lähteen *olemassaolon* pohjalta, vaikka lähteen *henkilöllisyyttä* ei olekaan tarvinnut paljastaa. Jos lähteen olemassaoloa ei ole saatu riittävää näyttöä, oikeus on voinut katsoa koko jutun perättömäksi. (Langley – Levine 1988)

Epätavanomaiset tiedonhankintamenetelmät

Tutkivan journalismin työprosessin yhteydessä korostettiin salattujen asioiden esiin kaivamisessa tarvittavia *epätavanomaisia tai poikkeuksellisia tiedonhankinnan keinoja*, joihin jo perusluonteeltaan liittyy epäeettisiä piirteitä. Missään ei ole esimerkiksi vedetty tarkkaa rajaa sille, missä yleisen edun mukainen asioiden tutkiminen muuttuu paheksuttavaksi vakoiluksi.

Poikkeuksellisten tiedonhankintamenetelmien eettisenä ongelmana on *harhautus* (deception), jonka tarkoituksena on Hodgesin (1988) mukaan valehtelemalla, salailemalla tai vääriä tietoja syöttämällä pyrkiä saamaan henkilölähde tai tutkimusten kohde uskomaan jotakin, johon harhauttaja itse ei usko. Harhautus voi olla verbaalista tai sanatonta. Hodges on nähnyt harhautuksen moraalittomuuden siinä, että kysymys on hyökäyksestä harhautettavan yksilönvapautta ja toimintamahdollisuuksia kohtaan. Harhauttaja saa näin ollen epäoikeudenmukaista etua harhautettavaa kohtaan. Braunin (1988) mukaan harhautus tavallaan hävittää sen kohteeksi joutuvalta kyvyn hallita kohtaloaan, kun tältä kielletään sellainen tieto, jota hän tarvitsisi toimiakseen järkevästi.

Elliott ja Culver (1992) ovat jakaneet journalistiset harhautukset *tutkimuksen yhteydessä, tiedonhankinnassa ja tiedon välittämisessä* tapahtuviin harhautuksiin. Ensimmäisessä journalisti on antanut henkilölähteelle virheellisen kuvan itsestään tai tarkoituksestaan esimerkiksi väärän henkilöllisyyden avulla. Tiedonhankintaan liittyvässä harhautuksessa lähteelle ei kerrota, mihin tarkoitukseen tietoja tarvitaan tai aiotaan käyttää tai millaisia ongelmia lähteelle saattaa aiheutua tietojen julkistamisesta. Harhautus liittyy tiedon välittämiseen, jos journalisti tahallisesti vääristelee juttunsa sisältöä tai salaa käsittelemäänsä aiheeseen olennaisesti liittyviä piirteitä, jolloin juttu antaa yleisölle virheellisen kuvan asiasta.

Bordenin (1993) mukaan journalisti voi harhauttaa lähdeään *empaattisella kuuntelemisella* (imartelu, vakuuttelevat ilmeet, rohkaisevat kommentit), saadakseen tämän puhumaan asioista, joista ei muuten puhuisi. Journalistin tarkoituksena on rentouttaa haastattelutilanne ja saada haastateltava uskomaan, että journalisti tuntee häntä kohtaan empatiaa. Bordenin mukaan journalistin ja henkilölähteen suhde ei kuitenkaan ole tasa-arvoinen, koska lähteellä on jutussa enemmän (yksityisyytensä) pelissä kuin journalistilla, eikä lähde voi kontrolloida julkisuuttaan. Vaikka tutkivat journalistit varaavat itselleen oikeuden harhauttaa lähteitään, he kuitenkin vaativat, että lähteet ovat uskottavia journalisteja itseään kohtaan, Borden kritisoi.

Salanauhoittamisessa cettisnä vedenjakajana on usein pidetty journalistien *omien* ja toisaalta journalistien *ulkopuolisten* keskustelujen salanauhoittamista. Omien keskustelujen salanauhoittamisessa kyse on harhauttamisesta, kun ulkopuolisten keskustelujen kohdalla voidaan puhua vakoilemisesta (wire tapping) eli kolmannen kutsumattoman osapuolen (so. journalistin) luvottomasta tunkeutumisesta keskustelutilanteeseen. Glasser (1985) ja York (1986) eivät ole nähneet omien keskustelujen salanauhoittamista merkittävänä eettisenä ongelmana. Glasserin mukaan tällaisessa haastattelutilanteessa sekä journalisti että lähde toimivat virallisissa rooleissaan, so. ei yksityisinä henkilöinä. Lisäksi keskustelujen nauhoittaminen salaa avoimen nauhoittamisen sijasta saattaa lisätä lähteen avoimuutta ja kerrottujen asioiden todenmukaisuutta, mikä on tärkeää jutun sisällön kannalta. Yorkin mukaan nauhuri "kuulee" ja "muistaa" keskustelut paremmin, ja on muutenkin "käytännöllisempi" muistiinpanoväline kuin lehtiö ja kynä. Toisaalta nauhoitus voi toimia historiallisena dokumenttina ja journalistin suojana mahdollisissa oikeudenkäynneissä.

Hodgesin (1988,34) mukaan joissakin tilanteissa journalistilla on jopa velvollisuus salanauhoittaa käymänsä keskustelut, jotta tiedonsaanti olisi tarkkaa ja haastattelutilanne säilyisi "aitona". Kuitenkin Cooperin (1987) mukaan edes omien haastattelujen salaa nauhoittaminen ei aina ole eettisesti ongelmattonta. Hänen mukaansa salanauhoitus synnyttää journalistin ja lähteen välille intiimimmän vuorovaikutuksen kuin lähde itse haluaisi tai olettaisi. Lisäksi salanauhoitus vesittää luottamuksellisten *off the record* -tietojen välittämisen, koska se lisää mahdollisuuksia anonyymi-lähteen tunnistamiseksi jälkepäin, jos nauha esimerkiksi katoaa tai varastetaan journalistilta. Salanauhoitus ei myöskään anna lähteelle mahdollisuuksia virallisempaan tai "taltiointikelpoisempaan" esiintymiseen, ja lähteen sanomisia voidaan esittää autenttisina myös jälkikäteen hyvinkin poikkeuksellisissa yhteyksissä. Salanauhoituksessa onkin tavallaan kysymys lähteen "sielun varastamisesta".

1990-luvulla varsinkin tutkivan tv-journalismin laajaksi eettiseksi ongelmaksi on Yhdysvalloissa noussut ohjelmien toteuttaminen salakuvausten avulla. Sen yleistymistä on edesauttanut kameroiden tekninen kehitys pieniksi ja huomaamattomiksi ja ihmisten kiinnostus "salattua"

kuvamateriaalia kohtaan. Varsinkin tv-yhtiöiden ns. *news magazine*-tyyliset ajankohtaisohjelmat ovat hyödyntäneet salakuvausta. (Lissit 1995)¹² Käytäntöä on perusteltu sillä, että tapahtumien kuvaaminen salaa lisää kerrottavien asioiden uskottavuutta kun katsoja pystyy toimimaan ”omana silminnäkijänään”. Toisaalta kysymys on kuitenkin myös vetoamisesta ihmisten ”tirkistelyhaluun”. (Baker 1993)

Kalter (1987) näkee kuitenkin, että vaarana on paljastettujen ongelmien ylidramatisoituminen. Esimerkiksi joihinkin yksityiskohtiin keskittyvä salakuvaus saattaa enemmänkin vääristää kuin paljastaa kokonaisuutta. Lissitin (1995) mukaan salakuvausta käytetään myös usein muunlaisen tiedonhankinnan korvikkeena. Kuitenkin, kuten Kalter on painottanut, jonkin toiminnan kuvaaminen tai nauhoittaminen salaa saattaa olla ainoa keino vakuuttaa tapahtuman ulkopuolinen yleisö kerrottavan asian aitoudesta.

Tiedonhankinnan harhautus synnytti laajaa keskustelua Yhdysvalloissa *Watergate*-tapausta tutkineiden Carl Bernsteinin ja Bob Woodwardin (1974, 85) kerrottua valehdelleensa henkilölähteilleen saadakseen näiltä tapausta koskevia tietoja. Journalistit olivat antaneet lähteittensä ymmärtää, että he muka olivat jo perille kysymistään asioista ja halusivat vain varmistaa saamiensa tietojen paikkansapitävyyden muista lähteistä. Näin heidän haastattelemansa lähteet luulivat vain *varmistavansa* asioita, joita he eivät olisi *kertoneet* ensimmäisinä tai paikkaavansa toimittajien tiedonaukkoja asioissa, joita eivät olisi halunneet paljastaa kokonaisuutena. Bernstein ja Woodward ovat puolustaneet toimiaan tutkimansa asian merkittävyydellä ja sillä, että pienet valheet jäivät tiedonhankinnassa merkittävien tietojen varjoon. Lähteet eivät myöskään joutuneet henkilökohtaisesti kärsimään toimittajien manipuloinnista (Olen 1988, 76).

Bernstein ja Woodward (1974) olivat dokumentoineet käyttämiään menetelmiä ja henkilölähteittensä manipulointia *Presidentin miehet*-kirjassaan. Heidän ensimmäisenä tehtävänä oli henkilölähteiden vakuuttaminen journalistien toiminnan oikeutuksesta ja luottamuksen synnyttämisestä journalisteja kohtaan.

”Tempun ydin oli päästä ensiksi sisään jonkun huoneistoon tai taloon. Sen jälkeen saattoi kehitellä keskustelua, vedota ihmisten omaantuntoon, ja toimittajat saattoivat yrittää esiintyä ihmisinä. He ilmoittivat aina ensimmäiseksi olevansa Washington Postista, mutta parhaiten vaikuttava lähestymistapa näytti olevan epäsuora: muuan ystävä komiteasta¹³ kertoi meille, että teitä vaivaavat eräät asiat, joita näitte siellä tehtävän, että te olisitte sopiva henkilö, jonka kanssa

12 Salakuvausta koskeva lainsäädäntö vaihtelee suuresti eri osavaltioissa. Salakuvaus voi olla täysin kiellettyä, sallittua tietyin edellytyksin tai sallittua kaikissa oloissa.

13 Kysymys oli presidentti Richard Nixonin uudelleenvalitsemiskomiteasta.

voisimme puhua ... Että te olette ehdottoman suora ja rehellinen, ettekä oikein tiennyt mitä tehdä; ymmärtäimme kyllä vaikeutenne – te luotatte presidenttiin, ettekä halua tehdä mitään, mikä voisi vaikuttaa epälojalilta.

Woodward sanoi olevansa republikaanisen puolueen rekisterissä, Bernstein puolestaan saattoi sanoa tuntevansa rehellistä antipatiaa molempien puolueiden politiikkaa kohtaan.

Välistä menetelmä toimi. Ihmiset halusivat tietää, kuka komiteassa työskentelevä oli ilmoittanut heidän nimensä. Mikä tietenkin oli hyvä, sillä tällöin Woodward ja Bernstein saattoivat selittää, miten välttämättömyyksiä oli suojella luottamuksellisia lähteitä, ja samalla vakuuttaa, että heidän kulloistakin puhekumppaniaan suojeltaisiin samalla tavoin. Kerran sisälle päästyään he eivät tehneet minkäänlaisia muistiinpanoja.” (emt., 68)

Tietojen saaminen vastahakoisilta ja epäröiviltä henkilölähteiltä osoittautui tilanteena hyvin herkästi rikkoutuvaksi. Seuraavat kaksi otetta kertovat journalistien vaikeuksista säilyttää tiedonhankintansa luontevana.

”Kirjanpitäjän kädet vapisivat. Hän vilkaisi sisarensa, joka kohautti olkapäitään sanomatta sitä taikka tätä. Bernsteinista tuntui, että hänellä oli tässä naisessa liittolainen. Sisar lähti noutamaan toista kahvikupillista. Bernstein siemasi oman tyhjäksi ja ojensi sen sisarelle. Tämä kaatoi lisää. Bernstein päätti panna kaikki yhden kortin varaan. Hän veti povitaskustaan lehtiön ja kynän. Kirjanpitäjä tuijotti häntä silmät selällään. Bernstein vakuutti, ettei hän kuitenkaan voisi sanoa mitään, mitä he luultavasti eivät jo tietäisi, ja että mitään sellaista ei menisi lehteen, mitä muualta ei voitaisi varmistaa. (cmt., 73–74)

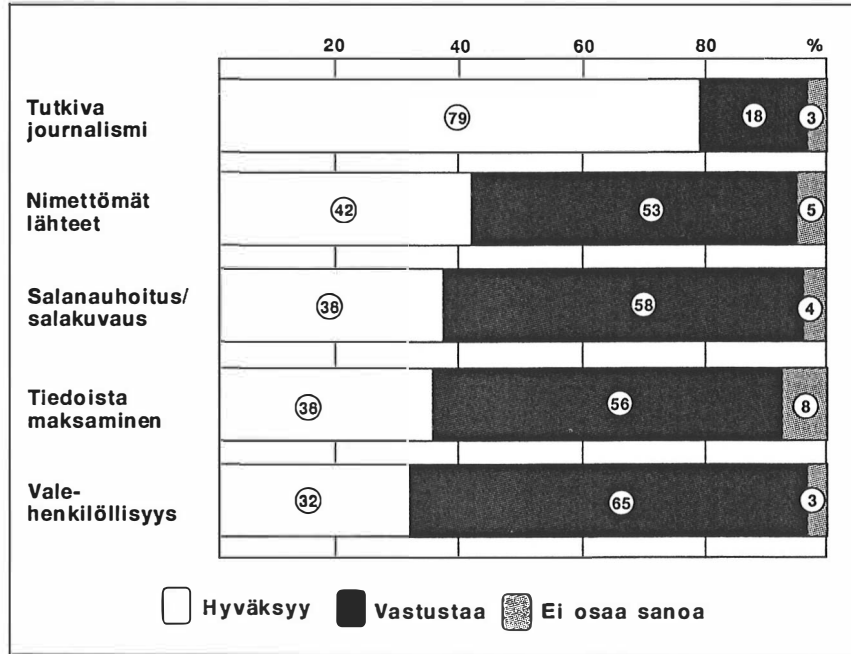
Bernstein heitti ilmaan lisää nimiä. Ei mitään hyötyä. Hän yritti alkukirjaimia; jos Kirjanpitäjä kertoisi nimien alkukirjaimet, hän voisi totuudenmukaisesti sanoa, ettei ollut koskaan ilmoittanut Bernsteinille nimiä, ja Bernstein puolestaan pystyi ainakin rajaamaan mahdollisten ehdokkaiden joukkoa. Alkuvaiheessa Kirjanpitäjä ei ollut vastannut Bernsteinin kysyessä LaRuen ja Porterin osuutta. Bernstein kokeili L-kirjainta.

– L ja M ja P, muuta en teille ilmoita, Kirjanpitäjä sanoi.

Bernstein joi kahvinsa loppuun. Hän halusi hoitaa asian niin, että voisi tulla takaisin, ja hän oli jo yrittänyt liikaa.” (emt., 78)

Eettisiä yksityisyyteen liittyviä ongelmia tutkivassa journalismissa aiheutuu myös tietorekistereiden yleistyneestä käytöstä yhdysvaltalaisessa journalismissa (CAR; vrt. luku Tutkivan journalismin tekniikka). Vaikka tietokonepohjaisen tiedonhankinnan tarkoitus onkin selvittää tilastollisesti laajempia kehityskulkuja, asioiden välisiä suhteita ja erilaisia väestöä koskevia keskiarvoja, analysoitavat tiedostot joka tapauksessa sisältävät tietoja yksityisistä ihmisistä, joiden yksityisyys voi tiedonhankinnan seurauksena herkästi vaarantua. Speckmanin (1994) mukaan väärät ihmiset

Kuva 11. Amerikkalaisten suhtautuminen tutkivaan journalismiin ja sen erilaisiin tiedonhankinnan keinoihin, N = 1508 (Lambeth 1986, 119-120)

voivat käyttää tällaisia tietoja väärin tarkoituksiin asianomaisten itsensä tietämättä. Alunperin rekisteritiedot on kerätty rekisteriä pitävän viranomaisen erityistarpeisiin, mutta tiedotusvälineiden tarkoitukset ovat erilaiset. Edelleen rekisteritiedot voivat olla vanhentuneita tai muuten virheellisiä, jolloin journalismin kautta "kerran tallennetusta virheestä tuleekin totta".

Yleisön suhtautuminen tutkivaan journalismiin on amerikkalaisissa tutkimuksissa osoitettu kaksijakoiseksi. Toisaalta viestimien vahtikoiran rooli on nähty tärkeäksi, toisaalta yleisö on selvästi pelännyt journalistien käyttämiä menetelmiä. Vuonna 1980 tehty Gallup-kysely osoitti selvän hyväksynnän tutkivalle journalismille, mutta lähes yhtä selvän vastustuksen epätavanomaisten tiedonhankintakeinojen käyttämiselle (Lambeth 1986, 110-120; kuva 11).

Lambeth (1986, 121) on arvioinut näkemysten ristiriitaa kuitenkin näennäiseksi ja oikuttelevasta yleisöstä johtuvaksi. Yleisö on hänen mukaansa valmis ottamaan hyödyn tutkivan journalismin tuloksista, mutta ei kuitenkaan ymmärrä journalistisen tiedonhankinnan ongelmia. Epätavanomaisten keinojen käyttämisestä voidaankin Lambethin mukaan perustella tapauskohtaisella harkinnalla ja journalistien – ainakin omasta mielestään – parhaimmalla käsityksellä siitä, missä tilanteessa tarvitaan millaisiakin keinoja.

Yleensäkin yleisön journalismia koskevia eettisyysvaatimuksia voidaan pitää varsin ”epädemokraattisina”. Esimerkiksi journalistit ja tiedotusvälineet joutuvat itse tekemään valinnan toimintamalliansa suhteen, ja yleisölle jää vain oikeus näiden toimintamallien paheksumiseksi tai hyväksymiseksi. On täysin mahdollista, että yleisö tekee arvionsa hatarin perusteella, tietämättä ainakaan kaikkia valintojen taustalla vaikuttaneita tekijöitä.

Tutkimusten mukaan tutkivaa journalismia on arvostettu sitä enemmän, mitä suurempi on ollut tutkittujen asioiden merkitys ja mitä harkitummin journalistit ovat tiedonhankinnassaan toimineet. *Associated Press Managing Editors* -järjestön tutkimuksessa *Journalists and Readers* (APME 1985) sekä journalistit että yleisön edustajat hyväksyivät tutkivan journalismin. Journalistit näkivät, että sille riittää yksin asioiden paljastaminen, mutta yleisö edellytti myös paljastettujen epäkohtien korjaamista. Journalistit hyväksyivät yleisöä herkemmin erilaiset tiedonhankintamenetelmät. Suurin näkemusero journalistien ja yleisön välillä oli nimetömiä lähteiden ja valehenkilöllisyyden käytössä. Kuitenkin yleisö hyväksyi journalisteja herkemmin tiedoista maksamisen.

Fielderin ja Weaverin (1982) chicagolaisten keskuudessa tekemässä tutkimuksessa tutkiva journalismi ja sen menetelmät saivat laajaa kannatusta. Tämä tuki ei ollut sen heikompaa, vaikka paljastettuja epäkohtia ei olisikaan saatu korjatuiksi. Weaverin ja Danielsin (1992) jatkotutkimus kertoi, että kansallisella tasolla tutkivan journalismin kannatus ei ole aivan yhtä suuri kuin Chicagossa. Tutkimustulos saa vahvistusta myös tähän tutkimukseen osallistuneiden chicagolaisjournalistien haastattelusta. He kuvasivat ”chicagolaistyylin” tutkivaa journalismia tavanomaisesta aggressiivisemmaksi, koska paikallisten viranomaisten salailumentaliteetilla on pitkä perinne. Tämä on vastaavasti tehnyt journalistit kovanahkaisemmiksi. Lisäksi paljastuneet lukuisat väärinkäytökset ovat herättäneet huomiota yleisön keskuudessa. Yleisestä kannatuksestaan huolimatta tutkivan journalismin luotettavuutta voidaan Weaverin ja Danielsin mukaan kuitenkin horjuttaa, jos epätavanomaisiin toimintamalleihin turvaututaan *liian usein*.

Teemahaastatellut amerikkalaisjournalistit varoittelivat, että salamyhkäisyys tiedonhankinnassa vaarantaa herkästi koko tutkivan journalismin uskottavuuden. Erityisen kielteisesti suhtauduttiin ihmisten nappaamiseen ansoja virittelevän ns. *kiikkijournalismin* (”*gotcha-journalism*”) avulla. Journalistit halusivat myös tehdä eron sisäpuolisen ja ulkopuolisen tarkkailun välillä. Jos journalisti on itse mukana tutkimuksessaan asiassa, hän *rakentaa* itse juttunsa sen sijaan, että *kertoisi* asioista ulkopuolisuudelta tahona. Näin journalisti menettää ulkopuolisuuden mahdollistaman luotettavuutensa yleisön silmissä. Tätä haastatellut amerikkalaisjournalistit pitivät yleisesti turmiollisempänä kuin tietojen menettämistä.

”Totuuden paljastamisessa meidän olisi itse oltava superrehellisiä. Jos journalisti esimerkiksi selvittää viranomaisten lahjontaa tarjoamalla heille itse lahjuksia, hän ei kerro tapahtumasta vaan luo sen. Vaikka tämä yksittäinen viranomaislainen ottaisi lahjuksia, se ei merkittäisi, että viranomaiset yleensä ottavat lahjuksia. Esimerkkitapauksessakin viranomaislainen saattoi ottaa lahjuksia vain sen takia, että journalisti itse sattui niitä tarjoamaan. Viranomaisen olisi itse tehtävä ensimmäinen siirto...” (A21)

”Kuinka toimittaja voi kertoa yleisölleen: Jouduin valehtelemaan saadakseni selville tämän tiedon, mutta nyt kerron teille totuuden.” (A17)

Haastatellut olivat epävarmoja siitä, hyväksyisivätkö ihmiset loppujen lopuksi journalisteilta valehtelun ilman, että journalistit menettäisivät samalla oman uskottavuutensa. Yleisen uskottavuuden nimissä nähtiin tärkeäksi, että myös journalistit itse toimivat eettisesti. Journalistin tekemän tutkivan jutun uskottavuus voi kaatua journalistin oman menneisyyden ”haamuihin”. Tutkimusten tekemisessä korostettiin myös journalistien ennakkoluulottomuutta ja puolueettomuutta.

”On väärin, jos toimittaja jo etukäteen päättää, että NN on roisto ja aikoo sen jutussaan myös todistaa ... Tällöinhän työ on jo tehty. NN:n vihamiehiä etsimällä toimittaja menettää lähteitä (so. NN:n ystäviä – lisäys HK) jo ennen kuin tutkimustyö edes alkaa. Toimittaja ei saisi etsiä oikeaa tarinaa vaan totuutta.” (A8)

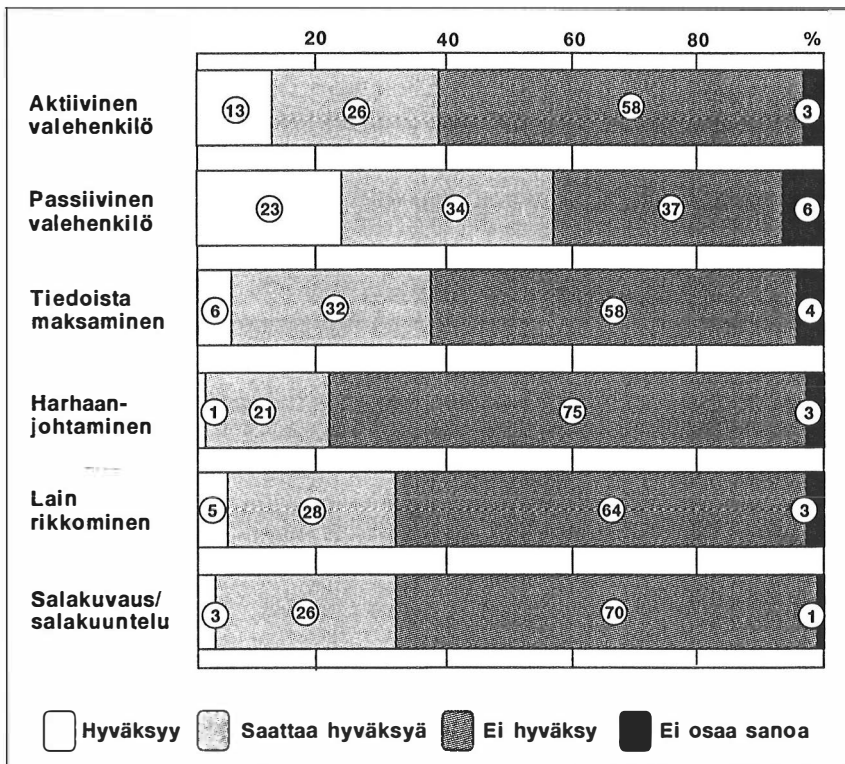
Eettisen vastuun merkitys journalismissa vain korostuu kun ajatellaan, että journalisti on toiminnastaan vastuussa nimenomaan yleisölle, päinvastoin kuin esimerkiksi sosiaaliryöntekijä, jonka tehtävänä on huolehtia asiakkaistaan tai asianajaja, joka on vastuussa päämiehilleen.

Entä mitä arvelevat suomalaisjournalistit epätavanomaisista tiedonhankinnan menetelmistä? Kyselytutkimukseen osallistuneet suhtautuivat amerikkalaiskollegojensa tavoin menetelmien käyttöön varsin kriittisesti. Vastaajien enemmistö hyväksyi vain passiivisen valehenkilöllisyyden (kuva 12). Nekin, jotka hyväksyivät epätavanomaiset menetelmät, asettivat niiden käytölle omat ehtonsa. Keinojen ehdottoman käyttämisen hyväksyi vain muutama prosentti vastanneista.¹⁴

Keinoja vastustettiin ennen kaikkea niiden arvelluttavuudella journalistien ammattikunnan kannalta. Jälkeenpäin ei haluta jäädä kiinni arvelluttavista toimista. Yleensäkin tiedonhankinnassa korostettiin amerikkalaisjournalistien tavoin avoimuutta, josta poikkeamisen nähtiin vaaranta-

14 Toimittajien vastustuslistan kärjessä oleva tiedonhankinnan manipulointi (kuten valehteleminen lähteelle) osoittautuu myöhemmin tässä tutkimuksessa toiseksi yleisimmäksi journalistien itsensä käyttämistä keinoista (vrt. kuva 19). Onkin syytä kysyä, tekeekö manipuloinnin hyväksyttävämmäksi se, että sitä itse käyttää.

Kuva 12. Journalistien subtautuminen epätavanomaisiin tiedonhankintamenetelmiin

van journalistien pitkäjänteistä toimintaa ja tiedotusvälineen luotettavuutta. Vaikka tavanomaista järeämmät keinot hyväksyttiinkin tutkittaessa vallankäyttäjien toimia, "tavallisten ihmisten" kohdalla painotettiin yksityiselämän suojaa. Päätös epätavanomaisten keinojen käyttämisestä pitäisi tehdä toimituksessa kollektiivisesti syvällisten keskustelujen ja esmiesten hyväksynnän pohjalta.

"Suomi on pieni maa ja pidemmän päälle ainakin viralliset tietokanavat tukkeutuisivat, jos luottamusta käytettäisiin väärin. Esimerkiksi salanauhoitus arveluttaa – johan sen lakikin kieltää. 'Tutkiva journalisti lyö itseään korville, jos toimii samalla tavalla kuin tutkittava.'" (H9)

"Jos keinoissa on vähänkin laitonta, löytyy varmasti niitä, jotka iskevät takaisin. Jo pelkästään käytännön syistä keinojen on oltava kestäviä ja pitkäjänteisiä." (H16)

"Toimitustyö perustuu luottamukseen ja avoimuuteen. Journalistilla on sama asema kuin lukijoilla. Tiedonhankinnassa on noudatettava lakeja ja käytettävä normaaleja tapoja." (H18)

Epätavanomaisille keinoille löydettiin kuitenkin omat perustelunsa, jotka liittyvät selvittävän asian yhteiskunnalliseen merkitykseen, tiedonhankinnan mahdollisuuksiin ja ”jälkikäteisavoimuuteen” (so. poikkeavat menetelmät ovat hyväksyttävissä, jos ne paljastetaan myöhemmin). Poikkeavia menetelmiä pidettiin hyväksyttävissä myös, jos niiden avulla taistellaan ”isoa pahaa”, kuten väärinkäytöksiin syyllistyneitä ”isoja instituutioita” tai ”viranomaisia” vastaan ja suojeltavina kohteina on ”vääräyttä kärsinyt vähäosainen ihminen” ja ”luonto”.

Erityisen voimakkaasti suomalaisjournalistit vastustivat erilaista tiedonhankintaan liittyvää *manipuloivaa harhaanjohtamista*. Asenne saattaa johtua valehtelun näkemisestä jo periaatteessa kielteiseksi ja journalistien pelosta menettää näin kasvonsa. Journalistit painottivat tiedonhankinnan reiluutta sillä, että sama tieto saadaan usein selville myös avoimilla keinoilla, jos tiedon hankkimiseksi vain tehdään enemmän työtä. Harhaanjohtamista vastaavasti perusteltiin ”ilmapiirin pehmittämisellä” (23), jo hankittujen tietojen varmistamisella (193) ja tietojen saamisella lähteeltä, joka ei itsekään ole täysin rehellinen (17).

”Haastateltavalla on oikeus olla perillä pelisäännöistä. En houkuttelisi ketään haastateltavaksi asialla A, ja juttua tehtäisiinkin aiheesta B. Se jättäisi ikävät jäljet koko ammattikuntaan.” (H33)

Toiseksi eniten suomalaisjournalistien vastustusta keräsivät *salakuvaaminen, -kuuntelu ja -nauhoittaminen* tilanteissa, joissa journalistit itse eivät ole mukana. Tällainen toiminta kotirauhan suojaamalla alueella on myös rikos, päinvastoin kuin omien keskustelujen taltioiminen ääninauhalle myös muiden tietämättä. Esimerkiksi Julkisen sanan neuvosto ei ole pitänyt hyvän journalistisen tavan vastaisena journalistien omien haastattelujen salanauhoittamista, vaikka onkin suositellut nauhoittamisen kertomista jo etukäteen (jolloin kyseessä ei ole enää salanauhoitus).¹⁵ Suomalaisjournalistit eivät kuitenkaan nähneet eettisesti tarpeelliseksi kertoa haastattelujen nauhoittamisesta, varsinkaan jos haastateltava ei sitä nimenomaisesti osannut kysyä.

– Salanauhoittaminen tulee kysymykseen vain tilanteessa, jossa itse ei ole mukana ... Salaa kuvaaminen on helpommin hyväksyttävää, vaikka suhtaudunkin aika nihkeästi tunkeutumiseen kotirauhan piiriin. Julkisella paikalla kuvaaminen sen sijaan on täysin hyväksyttävää, vaikka kuvien käyttö olisikin toinen juttu. (139)

15 Esimerkiksi Porin Sanomien toimittajan salaa nauhoittamaa omaa haastattelua ei pidetty hyvän journalistisen tavan vastaisena, koska JSN piti uskottavana, ettei tyhjentäviä tietoja ollut mahdollista saada tavanomaisin keinoin. Lisäksi nauhoituksen julkaiseminen sanatarkasti liittyi kiinteästi jutun aiheeseen sitä dokumentoiden, eikä nauhoitettu aines sinänsä ollut loukkaavaa. (1486/II/88)

Kolmanneksi eniten suomalaisjournalistit vastustivat tiedonhankintaan liittyviä *laittomuuksia*, kuten *murtautumista* tiedonlähteille. Asia voi kuitenkin olla toinen, jos tiedonhankintaan vain *liittyy* murtautumista, esimerkiksi jos toimittaja vain ottaa vastaan murtautumalla hankittuja asiapapereita. Laittomuuksien hyväksyntää perusteltiin sillä, että juridiikka ja etiikka voivat olla keskenään *ristiriidassa*. Varsinkin tilanteissa, joissa paljastettujen asioiden yhteiskunnallinen merkitys on suuri, edes välineen syyllistymisen laittomuuksiin ei uskottu herättävän paheksuntaa yleisössä tai vaarantavan sen ja tiedotusvälineen suhdetta. Erään vastaajan (136) mukaan "lait voivat jäädä" jos kyse on "ykkösasioista" kuten luonnonsuojelusta. Moraalisesti hyväksyttäviin, laittominkin journalistisin keinoin selvitettäviin aiheisiin luettiin myös erilaiset rikokset ja erityisesti huumerikokset.

"Murtautuminen on hyväksyttävää, jos se palvelee tarpeeksi isoa päämäärää. Lain asettamia rajoja ei pidä pelätä, jos yhteiskunnan etu vaatii tietojen hankkimista." (H20)

– Rikollisten kanssa ei pyhäkoulun menetelmin pärjää. Heillä ei ole sääntöjä. (99)

Shekkivihkojournalismi näkyy erityisesti tilanteissa, joissa tietojen välittäjä edellyttää saavansa (rahallisen) korvauksen kertomistaan tai välittämistään tiedoista. Vaikka maksamista olisikin journalistien mukaan vältettävä mahdollisimman pitkälle, shekkivihkojournalismi hyväksyttiin, jos tietojen julkistaminen palvelee tarpeeksi isoa päämäärää. Tietojen kauppaamisessa ei tarvitse kuitenkaan välttämättä olla kysymys rahasta. Erään vastaajan (95) mukaan politiikassa voi tehdä kauppvoja esimerkiksi lupaamalla tiedonlähteelle jossakin vaiheessa myönteistä julkisuutta.

– Joskus se (tiedoista maksaminen – lisäys HK) helpottaa ratkaisevasti tietojen saamista. Joskus tieto, yleensä asiakirja, ei kerta kaikkiaan irtoa muuten kuin rahalla. Jos asia on riittävän tärkeä, maksaminen on pakollista, vaikkakin vastenmielistä ... Tiedoista maksetut kertausmatkat lienevät Suomessa kuitenkin pieniä. Enemmänkin rahalla on ostettu julkkisten, missien, urheilijoiden ja muun hömpäporukan häitä ja hautajaisia. (139)

Tiedoista maksamisen ohella laajimman hyväksynnän suomalaisjournalistien keskuudessa sai *journalistin aktiivinen ja passiivinen valehenkilöllisyys*. Ne nähtiin perustelluiksi erityisesti tilanteissa, joissa perinteiset menetelmät eivät riitä. Journalistin valehenkilöllisyydestä aiheutuu kuitenkin herkästi monenlaisia eettisiä ongelmia, kuten lähteiden tietoista hyväksikäyttöä, tiedonhankinnan edellyttämää valehtelua, ongelmien aiheuttamista journalistin roolihahmon *todellisille* edustajille, toiminnan

mahdollista rikollisuutta (esimerkiksi toimittajan selvittäessä huume-kauppaa ostajana), todellisuuden vääristymiä ja tiedonhankinnan ylidramatisoitumista, anonyymilähteiden suojeleongelmia, viranomaisten oman selvitystyön vaikeutumista ja oikean henkilöllisyyden paljastamisen jälkeen journalistille aiheutuvia ongelmia.

Toisaalta valehenkilöllisyyden avulla journalisti pystyy selvittämään asioita, joita hänelle ei journalistina vapaaehtoisesti kerrotaisi. Journalistin omakohtaisen kokemuksen merkitystä korostettiin erityisesti selvitetäessä erilaisten ulkopuolisilta suljettujen instituutioiden toimia.

– Yksityishenkilö ”ei-kukaan” saa eri kohtelun ja erilaiset vastaukset kuin toimittaja. (116)

– Sanan ”toimittaja” mainitseminen jäykistää vastapuolen puhumattomaksi, vaikka siihen ei olisikaan mitään erityistä syytä. (192)

”Etsimme toimintamekanismeja sille, ”miten virta kulkee”. Tarkoituksena oli päästä sen mukana näkemään asioiden oikea laita ...” (H24)

Valehenkilöllisyyden käyttö nähtiin perustelluksi myös tilanteissa, joissa pyritään tarkistamaan jo (muuta kautta) selville saatujen tietojen paikkansapitävyyttä.

”Nimettömänä voi asioita kysellä niin, ettei esitele itseään ainakaan pyytämättä. Näin voi tehdä kuitenkin kun tarkistetaan tiettyjä asioita, ja jos ei siteerata tai haastatella ketään ...” (H6)

”Jäädetytty henkilöllisyyden salaaminen on mahdollista, jos henkilö, jonka kanssa toimitaan paljastuu joka tapauksessa myöhemmin. Tämä kuitenkin edellyttää, ettei ketään vahingoiteta tiedonhankinnassa.” (H1)

”Vahvimpana” valehenkilöllisyyden asteena pidettiin tekeytymistä viranomaiseksi tai lääkäriksi, ”keskivahvana harhautuksena” tunkeutumista ulkopuolisilta suljettuihin tilaisuuksiin ja ”miedoimpana” tekeytymistä tavalliseksi kansalaiseksi ja osallistumista tilaisuuksiin, joihin kaikille halukkailla on vapaa pääsy.

Suomalaisjournalistien kommentit olivat pitkälti yhdenmukaisia Julkisen sanan neuvoston journalistin valehenkilöllisyydestä tekemän hyvän journalistisen tavan linjauksen kanssa. JSN:n mukaan poikkeuksellisia tiedon- ja kuvanhankintamenetelmiä voidaan käyttää, jos kyse on yleisesti merkittävistä tiedoista, joita ei voida saada normaalikeinoin. Pääsääntöisesti tiedot on siis hankittava avoimesti ja rehellisin keinoin, eikä poikkeavia keinoja pidä käyttää, ellei se ole välttämätöntä. (Vuortama 1984, 76; SSL 1992, 5) Selvästi, vaikkakin varauksin JSN otti kannan, että journalistilla on joissakin tilanteissa jopa moraalinen oikeus muihin kuin avoimiin tiedonhankintakeinoihin. Kaiken kaikkiaan poikkeavia mene-

telmiä koskevia kanteluita on JSN:lle tehty vähän, eivätkä nekään ole olleet kovin dramaattisia. (Vuortama 1984, 77)¹⁶

Pyhittääkö tarkoitus keinot?

Aiemmin esitettyjen perustelujen pohjalta näyttää siltä, että yhtä väärin kuin on väittää epätavanomaisten keinojen olevan *aina* hyväksyttäviä, on väittää, etteivät ne olisi *koskaan* hyväksyttäviä. Keinot ovatkin mitä ilmeisimmin joissakin tilanteissa paremmin perusteltavissa kuin joissakin toisissa. Kysymys kuuluukin: voiko journalisti valehdella kertoakseen totuuden, tai tätä yleisemmin: *pyhittääkö tarkoitus keinot*.

Journalistit ovat perustelleet epätavanomaisia keinoja reagoitina poikkeuksellisiin tiedonhankintatilanteisiin. Esimerkiksi Hodgesin (1988) mukaan harhautus on hyväksyttävää, jos sen avulla palvellaan sellaisia päämääriä ja eettisiä arvoja, jotka ovat harhautuksen moraalittomuutta *tärkeämpiä*. Hodges pitääkin harhautuksen moraalittomuutta suhteellisenä: joissakin tilanteissa harhautusta *tukevat* eettiset arvot voivat olla painavampia kuin sen *kieltävät* eettiset arvot. Hänestä keinojen käyttämisen oikeutusta voidaan perustella sillä, ovatko niiden avulla paljastetut tiedot lukijoiden *tarvitsemia* vai *pelkästään baluamia*. Toisaalta hänen mielestään käytön oikeutusta lisää, jos vastaavanlaisia tietoja ei voida saada selville muilla keinoin tai asioiden viivyttely asioiden tutkimisessa aiheuttaisi erityisiä ongelmia. Myös Smith (1994) on nähnyt tarpeelliseksi erottaa toisistaan *julkistamiseen ja tietämiseen liittyvät oikeudet*. Vaikka asioiden *julkistaminen* olisikin oikeutettua, *julkistamisen tarpeellisuudelle* ei välttämättä synny vastaavanlaista oikeutusta. Esimerkiksi Yhdysvaltain perustuslaki ei Smithin mukaan anna ihmisille mitään tietämisen oikeutta, vaikka sisältääkin julkistamisen oikeuden. Tämä näkyy siinä, ettei asioille synny julkistamisen seurauksena mitään immuni- teettia.

16 *Kansan Uutisten* toimittaja kiinnostui eräästä lehti-ilmoituksesta, jossa kansainvälinen instituutti haki ammattiupseereja koulutettaviksi henkilöstötehtäviin ulkomailla. Selvittäessään instituutin yhteyksiä suomalaiseen teollisuuteen ja liike-elämään, toimittaja esiintyi puhelimesta väärällä nimellä "maisterina" ja "upseerina". JSN katsoi toimittajan menetelleen hyvän journalistisen tavan vastaisesti, koska hän olisi voinut saada tiedot tavanomaisinkin keinoin. (Vuortama 1984, 76–77). Myös paikallisradio *Oulun Katku* sai langettavan päätöksen jutusta, jossa toimittaja oli katsastanut ilman lupaa erään sairaalan tiloja yhdessä työsuojelutarkastajan kanssa, jonka toimialueeseen kyseinen sairaala ei kuitenkaan kuulunut. Radio ei pystynyt vakuuttamaan, ettei se olisi voinut saada samoja tietoja myös avoimin ja rehellisin keinoin. (1469/PR/88) Sitä vastoin *Helsingin Sanomat* ei rikkonut hyvää journalistista tapaa käyttäessään poikkeuksellisia keinoja saadakseen tietoja erään opiston opetusohjelmasta ja opettajista, sillä lehti oli ensin yrittänyt saada tietoja normaali-keinoin. (1664/AL/90)

Tutkivan journalismin tiedonhankinnan eettisyyteen voi nähdä liittyvän eräänlaisen *Likainen Harry -syndrooman*¹⁷, jossa toiminnan eettisyyttä ei pitäisi tarkastella yksin *tarkoituksen* näkökulmasta, vaan eettisyys riippuu myös käytetyistä *menetelmistä*. Esimerkiksi rikollisuutta vastaan taistelevat tutkivat journalistit sen paremmin kuin poliisitkaan eivät voi toimia kaikin (kuten laittomin) keinoin, koska tällöin ”hyvän” (so. eettisesti kestävä) ja ”pahan” välinen raja hämärtyy ja sekoittuu. Eettisesti onkin perusteltavissa ”pahojen” keinojen jättäminen yksin ”pahojen” käytettäväksi.

Myöskään Lambethin (1986, 123) mielestä tarkoitus ei *automaattisesti* pyhitä kaikkia keinoja *kaikissa tapauksissa*, vaan jokainen keino tarvitsee oman erillisen oikeutuksen. Boveen (1991) mukaan tarkoitus saattaa joskus pyhittää keinot, mutta ei aina, koska silloin ”kaikkea voitaisiin tehdä missä tarkoituksessa tahansa”. Hänen mielestään keinojen pyhittämistä olisikin tarkasteltava ”hyvän” *tarkoituksen pyhittämisenä* ”pahoilla” keinoilla. ”Hyvien” keinojen kohdalla pyhittämisiongelmaa ei ole, mutta ”hyvän” tarkoituksen pyhittäminen ”pahoilla” keinoilla riippuu Boveen mukaan seuraavista tilanteista.¹⁸

1) *Ovatko ”pahat” keinot oikeasti ”pahoja*”. Esimerkiksi erimuotoinen kansalaistottelemattomuus kertoo laittomuuden ja moraalittomuuden välisestä ristiriidasta ja tulkinnanvaraisuudesta. 2) *Onko lopputulos oikeasti ”hyvä*”. Jotakin asiaa saatetaan pitää hyvänä pelkästään sen yleisen hyväksynnän takia tarkastelematta asiaa henkilötasolla tai unohtamalla laajempi yhteinen hyvä. 3) *Onko todennäköistä, että ”pahoilla” keinoilla ylipäätään päästään suunniteltuun tavoitteeseen*. Tutkivalla journalismilla pyritään poistamaan yhteiskunnallisia epäkohtia, mutta vaikka näin ei kävisikään, usein jo pelkkää epäkohdan julkituloa voidaan pitää ”hyvänä” asiana, vaikka tällainen ”hyvä” ei olisikaan ”oikea” ja alunperin suunniteltu. Epäkohtien paljastamiseen liittyy oletus ”pahan” olemassaolosta, josta ”pahoja” keinoja harkitsevan journalistin olisi jo ennakkoon oltava riittävän vakuuttunut. 4) *Voiko ”hyvän” tarkoituksen saavuttaa myös ”hyvillä” keinoilla*. ”Hyvillä” keinoilla saatetaan saavuttaa samat tulokset kuin ”pahoilla”, jos ”hyviä” vain etsitään riittävän sinnikkäästi. Toisaalta ”pahoillakaan” keinolla ei välttämättä saavuteta ”hyvää” tarkoitusta. Mitä enemmän journalisti epäilee ”pahojen” keinojen tuloksellisuutta, sitä enemmän hänen olisi etsittävä ”hyviä” keinoja, vaikka ne eivät olisikaan yhtä tehokkaita kuin ”pahat”. Jos ”hyviä” keinoja ei löydy, on aina mahdollista luopua tutkimushankkeesta. Jos molemmat keinot tuntuvat yhtä käyttökelpoisilta, on luonnollisesti valittava ”hyvät”. 5) *Onko*

17 Clint Eastwoodin esittämän elokuvasankari Harry Callaghanin mukaan, joka otti rikollisia metsästäessään oikeuden omiin käsiinsä.

18 ”Hyvillä” keinoilla tarkoitetaan tässä yhteydessä perinteisiä ja yleisesti hyväksytyjä, avoimia tiedonhankinnan keinoja, joiden käyttöön ei liity eettisiä ongelmia.

"hyvä" tarkoitus selvästi merkittävämpi kuin ne "pahat" keinot, joita tarvitaan sen saavuttamiseksi. Keinojen keskinäistä paremmuutta tai tarkoitusta ei voida punnita objektiivisesti. Joissakin tilanteissa saatetaan tarvita useita "pahoja" keinoja yhden "hyvän" tarkoituksen saavuttamiseksi, joissakin yhdellä "pahalla" keinolla saavutetaan useita "hyviä" tarkoituksia. "Paha" keino sisältää aina oman negatiivisen varauksensa ja vaatii erillistä oikeutusta käytölleen päinvastoin kuin "hyvät" keinot. 6) *Kestäkö "pahojen" keinojen käyttäminen julkisen kritiikin.* Journalisti saattaa joutua puolustamaan "pahoja" keinojaan julkisesti. Jo keinojen käyttämistä pohtiessaan hänen olisikin vakuutettava omat esimiehensä niiden tarpeellisuudesta. "Pahat" keinot olisi pystyttävä perustelevaan myös – ja ennen kaikkea – tiedotusvälineen yleisölle.

Bordenin (1993) mukaan yksilöihin kohdistuvien ongelmien on oltava jossakin suhteessa yhteisön potentiaaliseen hyötyyn, eikä potentiaalinen harmi saa olla suurempi kuin tarve saavuttaa potentiaalista hyötyä. Harhautusta saisi käyttää vain, jos muita keinoja ei löydy. Journalisti ei kuitenkaan saa tehdä päätöstä harhauttamisesta yksin, vaan vasta neuvoteltuaan muun toimituksen ja mieluummin myös muiden kuin journalistien kanssa, jotka voisivat oikaista "ammattikunnan vääristyneitä käytäntöjä". Edelleen, jos harhautukseen on päädytty, asiasta olisi tehtävä jälkikäteen täydellinen selonteko sekä harhautetuille että yleisölle.

Olen (1988, 77) varoittaa journalisteja käyttämästä epätavanomaisia keinoja sillä perusteella, että ne nopeuttavat tai yksinkertaistavat toimintustyötä. Sen sijaan journalistien olisi pohdittava, *mahdollistavatko* keinot tiedonhankinnan vai onko kyse vain tiedonhankinnan *helpottamisesta*. Journalistien on helppo puolustella kyseenalaisia keinoja yleisön tiedontarpeella, vaikka tosiasiaa kyse olisi omasta mukavuudenhalusta. Olen (1988, 73–74) kritisoi valehenkilöllisyyttä myös sillä, että se altistaa ihmiset journalistien manipuloinnille. Hänen mielestään ihmisillä pitäisi olla oikeus kieltäytyä puhumasta toimittajille. Edes selville saatavan tiedon merkitys ei Olenin mielestä oikeuta valehenkilöllisyyden käyttöön, sillä journalisteilla on yleensä mahdollisuus kertoa epäilyistään viranomaisille, vaikka menettäisivätkin tämän takia "skuuppinsa".

Toisaalta Hodgesin (1988) mukaan pidättäytyminen tavanomaisiin keinoihin saattaa *vahingoittaa* tiedotusvälineen toimintaa, joka sekun on usein Hodgesin mielestä moraalinen arvo. Tehokkaasti toimivat journalistit palvelevat parhaiten yleisöään. Hodges pitää moraalisen arvona myös sitä, ettei harhautus altista ihmisiä minkäänlaiseen vaaraan. Journalisti ei saa näin ollen naamioitua esimerkiksi kirurgiksi, poliisiksi tai palomieheksi.

Viranomaisiksi tekeytymiseen suhtaudutaan journalistien keskuudessa yleisen kielteisesti, vaikka se helpottaisikin merkittävästi tiedonsaamista.¹⁹

19 Erästä rikostapausta tutkinut *New York Newsday* -lehden Robert Greene (1990) hankki majoitustietoja antamalla motellinpitäjän ymmärtää, että hän ja hänen kolle-

Valehenkilöllisyyttä käyttäessään journalistien olisikin Braunin (1986) mukaan muistettava, etteivät he ole viranomaisia tai mikään etuoikeutettu ryhmä, joka voisi vapaasti päättää työmenetelmistään tai joka olisi saanut edustamiltaan tiedotusvälineiltä erityisiä toimintavaltuuksia. Journalisti työskentelee aina yleisönsä nimissä ja edustaa heitä omilla toimillaan.

Eettisten periaatteiden luomista esimerkiksi salakuvausta tai -nauhoitusta varten on pidetty tärkeänä, koska ”teknologialla ei ole etiikkaa”. Lisäksi journalisteille suunnattujen ohjeiden avulla voidaan määrittellä, millaisissa tilanteissa teknologian hyödyntäminen olisi myös eettisesti kestävä. (Lissit 1995) *Society of Professional Journalists* -ammattijärjestö on pitänyt salakuvausta eettisesti hyväksyttävänä, jos sen avulla selvityillä asioilla on yleistä merkitystä tai niiden julkistamisella voidaan estää ongelmien syntymistä. Niin ikään tärkeää on, että vaihtoehtoiset menetelmät on todettu riittämättömiksi, salakuvauksen luonne ja syyt sen käytölle paljastetaan yleisölle ja tutkittava tapaus pyritään selvittämään mahdollisimman täydellisesti. Edelleen ongelman, jolta voidaan välttyä salakuvauksella saatujen tietojen avulla on oltava salakuvauksen aiheuttamaa ongelmaa suurempi. Salakuvausta koskevan päätöksen on pohjauduttava syvälliseen harkintaan. Vastaavasti salakuvaus ei ole SPJ:n mukaan eettisesti perusteltua, jos sen tarkoituksena on uutiskilpailussa menestyminen, toimitusresurssien säästäminen, salakuvaaminen koska ”muutkin tekevät niin” tai se, että tutkittavat henkilöt itse toimivat epäeettisesti. (esim. Baker 1993; Lissit 1995)

Jo aiemmin mainittua Chicago Sun-Timesin *Mirage*-operaatiota Olen (1988, 75–76) pitää kuitenkin tavanomaista puolusteltavampana harhautuksena, koska ketään ei houkuteltu tai kiihotettu laittomuuksiin, vaan niiden annettiin tapahtua ”itsestään”. Toisaalta laajan korruptiovyöhydin paljastaneiden journalistien voi nähdä tehneen kansalaisvelvollisuutensa. Paljastuksella oli merkittävää yhteiskunnallista tarvetta, eikä esimerkiksi viranomaisia voitu hyödyntää tutkimusapuna, koska heitäkin oli sekaantunut tutkittavaan tapaukseen. Lehti ei myöskään salannut lukijoiltaan käyttämiään valetoimia, vaan antoi heille mahdollisuuden arvioida journalistien toimintaa.

Braunin (1986) mukaan tiedonhankintaan liittyvä harhautus saa lukijat herkästi epäilemään harhautusta myös jutun sisällössä, eikä harhautusta saisi käyttää ainakaan kovin säännöllisesti. *Mirage* oli ehdolla Pulitzerin

gansa olisivat poliiseja. Journalistit olivat ajaneet sateisena yönä motellin pihaan poliisiauton tapaisella mustalla autollaan pukeutuneina poliisimaisiin mustiin sadetakkeihin ja pyytäneet nähtäväkseen motellin vieraskirjaa. Greene ei kuitenkaan koskaan *välttänyt* olevansa poliisi. ”Toisaalta emme sanoneet myöskään olevamme toimittajia. Jos joku olisi kysynyt, mihin tarvitsemme tietoja, olisimme sanoneet tutkivamme erästä rikostapausta”, Greene perusteli (edelleenkin kaksimielisesti!) toimiaan.

voittajaksi, mutta ei kuitenkaan saanut palkintoa. Eettisessä linjanvedossa palkintoraati hyväksyi sellaiset tiedonhankinnan keinot, joiden avulla ihmisille annetaan *mahdollisuus* väärin johtopäätösten tekemiseen esimerkiksi journalistien henkilöllisyydestä, mutta ei ihmisten *taroituksellista* harhaanjohtamista. Valetuimien yleistyminen horjuttaisi raadin mielestä ihmisten perusluottamusta tiedonvälityksen rehellisyyteen (Robinson 1979).

Myös Kalter (1987) on kiinnittänyt huomiota siihen, että pidemmän päälle harhauttavat menetelmät saattavat osoittautua yhtä suureksi ongelmaksi kuin itse epäkohta, jota niiden avulla pyritään poistamaan. Hänen mukaansa ihmiset haluavat luottaa kanssaihmiesten avoimuuteen, ja kaikenlainen salamyhkäisyys heikentää yhteistoiminnassa tarvittavaa perusluottamusta.²⁰

Henkilöllisyyden ja aikomusten kätkeyminen voi olla journalistille kuitenkin ainoa keino selvittää joitakin tilanteita. Valehenkilöllisyys mahdollistaa informaation, jota journalisti ei muuten saisi. Lisäksi valehenkilöllisyys saattaa lisätä journalistisen tuotoksen uskottavuutta, ja jokin yksittäinen asia voidaan nostaa puheenaiheeksi ja julkisuuden kohteeksi. (Thurén 1988, 285–297; vrt. Hemánus 1990a, 180) Toisaalta valehenkilöllisyys perustuu tietynlaiseen valheeseen, ja menetelmän käyttäminen saattaa loukata joidenkin – eikä ehkä vähiten juttuun kytkeytyvien sivulisten – yksityisyyden suojaa ja kohdistaa huomion menetelmän käyttäjään paljastettujen asioiden sijasta. Hemánus (1990a, 180–181) kuitenkin painottaa, etteivät keinoon liitettävät kielteisetkään puolet tee sitä ääritapauksissa käyttökelpotonta.

Haastatellut amerikkalaisjournalistit myönsivät, että eettisistä periaatteista saatetaan joutua luistamaan tilanteen mukaan. Vaikka useilla tiedotusvälineillä onkin omat tiedonhankintaa koskevat toimintaohjeensa, rajaa sopivien ja sopimattomien keinojen välille ei voida käytännössä aina vetää. Journalistien mukaan kysymys on siitä, kuinka ehdottomina tällaisia sääntöjä on pidettävä ja kuinka helposti niitä voidaan tilannekohtaisesti rikkoa. Mustavalkoista ohjeistoa jokaista tilannetta varten ei ole

20 Toisaalta journalistin käyttämä valehenkilöllisyys on ollut myös juridisesti hyväksyttävää. Saksalaistoimittaja Günther Wallraff sai toimintamalleilleen Länsi-Saksan korkeimman oikeuden tuen sen hylättyä skandaalilehti *Bild-Zeitungin* Wallraffia vastaan nostaman kanteen. Wallraff oli työskennellyt Bildissä vuonna 1977 valehenkilöllisyyden turvin toimittajana ja paljastanut lehden moraalittoman toimituspolitiikan. Vaikka Wallraffin toimintamalli todettiin laittomaksi, tietojen julkaiseminen oli oikeuden mielestä sallittua. Wallraff oli havainnut lehtiyrityksessä skandaalimaisia työtapoja, joiden kohdalla työntekijällä on jopa julkistamisvelvollisuus. Lisäksi tietojen julkinen intressi oli suuri ja Wallraffin kritiikki kohdistui lehden julkisen tehtävän täyttämässä esiintyviin epäkohtiin. Oikeus näkikin tapauksessa periaatteellisen kysymyksen yksityisen liikeyrityksen intressien ja perustellun yhteiskunnallisen informaation välisestä yhteiskunnallisesta ristiriidasta. (SLM 1979)

olemassa. Eettinen harkinta haluttiin jättää pitkälti journalistille itselleen. Lisäksi huomautettiin siitä, että vastakkainen tilanne, so. ettei tutkivia juttuja tehtäisi lainkaan, voisi olla eettisesti vieläkin huonompi vaihtoehto kuin epäeettinen tiedonhankinta.

Myös kyselytutkimukseen vastanneet suomalaisjournalistit pitivät epätavanomaisia keinoja eettisinä, jos selvitettävällä asialla on yhteiskunnallista merkitystä, eikä muunlaisilla keinoilla asia tunnu selviävän. Mitä isompi on tietojen paljastamisesta odotettavissa oleva hyöty, sitä järeämät keinot todettiin perustelluiksi. Toisaalta tunnustettiin, ettei vaihtoehtoihiakaan menetelmiä pystyttäisi etsimään loputtomasti.

- Tällaiset keinot ovat hyväksyttäviä vain sellaisen jutun teossa, jolla on todella suuri yhteiskunnallinen merkitys ja jossa tietoa ei muuten kertakaikkiaan voi saada. (22)
- Jos pienellä rikkomuksella estetään tai paljastetaan isompi rikos, joka muuten olisi saattanut jäädä paljastumatta. (72)
- Jutun on oltava tosikova, esimerkiksi henkirikos tai maan turvallisuuteen liittyvä. Tällöin voisi hyväksyä ”pikkupahan”, jos se ehkäisee ”isopahan”. (166)
- Keinojen käytön hyväksyttävyys riippuu asian tärkeydestä. Työministerin tyttöystävän henkilöllisyyden selvittämisessä väärän nimenkin käyttö on moraalitonta. Jos kyseessä on vallankaappaushankkeen paljastaminen, murtovarkauskin on pikkurike. (139)

Jos kyse on yhteiskunnallisesti merkittävästä aiheesta, voidaan keinoja käyttää eettisesti ”väljemmin” ja pääasiana pitää sitä, että juttu ylipäättään syntyy. Tällaista suhtautumista kuvasivat perustelut, joiden mukaan keinot tekee oikeutetuksi parempi, nopeampi tai helpompi tiedon saanti, jos tiedonlähde on vaikeasti tavoitettavissa (28) tai jos se piiloutuu niin, ettei sitä pystytä löytämään tavanomaisin keinoin (83).

Poikkeuksellisia menetelmiä puolusteltiin myös tiedonhankinnassa muutenkin olevilla keinotekoisilla rajoituksilla. Esimerkiksi tietojen antamista julkisista asiakirjoista on usein yritetty tahallisesti viivyttää, ja journalistit ovat usein joutuneet vaatimaan asiakirjoja nähtäväkseen oikeusteitse. Tietojen hankintaa voivat hankaloittaa myös journalismin ylevät periaatteet:

”Jos noudattaa hyvää journalistista tapaa, törmää yllättävissä tilanteissa vaikeuksiin. Journalistien eettiset säännöt voivat idealistisina kääntyä itseään vastaan ja hankaloittaa asioiden julkistamista. Julkisuuden ”jaloja periaatteita” ei pystytä toteuttamaan, kun todellisuus ja periaatteet eivät kohta...” (H12)

Vastaajat eivät kuitenkaan halunneet ottaa edeltä käsin kovin tiukkaa kantaa siihen, milloin epätavanomaiset keinot olisivat oikeutettuja. Niiden käytön sanelee ennen kaikkea tiedonhankintatilanne, jolloin harkin-

nan käytöstä tekee journalisti itse. Haastattelun esimiehen mukaan keinojen käytön arviointi tällaisessa tilanteessa kuuluu toimitusten esimiehille.

”Asioita on arvioitava kohtuullisuuden ja yleisen edun mukaisesti. Ei tätä voi lähteä kysymään mistään lautakunnasta tai tuomioistuimesta, vaan lehdissä se toimii itsesäätelynä. Arvio on tehtävä sopusoinnussa oman kokemuksen, ajattelukyvyn, integriteetin ja omantunnon kanssa ...” (H38)

Vastauksissa painotettiin myös sitä, että moraalitonta voi olla myös epätavanomaisten keinojen *käyttämättä jättäminen*, – mihin Hodgeskin viittasi aiemmin – jolloin asioista vaietaan tai ne esitetään epäselvästi. Tiedotusvälineiden toimintaan onkin yritetty vaikuttaa vetoamalla nimenomaan journalistien moraaliiin.

”Suurimmat syntinsä, oikeuksien loukkaukset ja lehdistöetiikan vastaiset toimet lehdistö on tehnyt vaikenemalla, ei julkistamalla. Etiikkaa on rikottu enemmänkin olemalla hiljaa kuin julkaisemalla asioita ... Tärkeitä asioita on jäänyt pimentoon – ei sen vuoksi, että lehdistö olisi sidoksissa tai pelokas, vaan siksi, että on saamaton, laiska ja taitamaton ... On epäeettistä olla sekava ja monimutkainen, jos voi olla yksinkertainen ja selkeä.” (H38)

”Se (moraaliin vetoaminen -lisäys HK) voi olla keino, jolla tutkivaa journalismia estetään. ”Teette likaista ja vihjailevaa työtä ja käytätte kyseenalaisia keinoja” on hyvä keino yrittää rajoittaa tällaista journalismia, panna se jonkinlaisiin aisoihin ...” (H30)

Journalistienkaan näkemysten mukaan tarkoituksen ”hyvyys” tai ”huonous” eivät ole mitään absoluuttisia arvoja. *Tarkoitus ei näin ollen yleisesti pyhitä mitä tabansa keinoja, mutta tietyissä tilanteissa tietty tarkoitus saattaa pyhittää tietynlaiset keinot*. Tietenkään tarkoitusta (so. jutun lopputulosta) ei voida kovin hyvin arvioida harkittaessa epätavanomaisia keinoja, vaan niiden käyttämisessä kyse on enemmänkin *pyhittämiseen liittyvistä etukäteisarvioista*. Jos juttu esimerkiksi jää syntymättä – eikä jutulle näin ollen ole syntynyt tarkoitusta – keinot ovat kuitenkin jo olleet käytössä.

Eettinen erikoistapaus Suomesta: MTV:n ”valepommi”

Suomalaisen ansajournalismin jo aiemmin mainittu tapaus MTV:n Sunnuntairaportin *valepommi*-juttu synnytti poikkeuksellisen laajan journalismieettisen keskustelun 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Oikeusprosessia tapauksesta ei seurannut, koska syyteharkinnan tehnyt oikeuskansleri näki journalistien toimissa olennaisena nimenomaan valepom-

mitestin *tarkoituksen* eli lentoliikenteen turvajärjestelyjen testaamisen poikkeusoloissa (Jasser Arafatin vierailun edellä). Journalistien toiminnan oikeutusta lisäsi se, että testin tekijät olivat antaneet paketin sisällöstä oikeaa tietoa viranomaisille näiden löydettyä toisen lentorahtiin tarjotuita paketeista. Lisäksi journalistit olivat etukäteen pyrkineet varmistumaan tekonsa laillisuudesta. Myös JSN antoi tapauksesta vapauttavan päätöksen, koska sen mielestä kyse oli tapauksesta, jonka todellisesta tilasta ei olisi voitu saada tietoa tavanomaisin keinoin (1500/MTV/89).

Toisaalta voidaan kysyä, paljastiko pommitaus sittenkin jotakin olennaisesti *uutta*. Esimerkiksi Hemánuksen mukaan jokaisen lentokoneella matkustavan pitäisi tietää, että jopa matkustajien turvatarkastuksissa on aukkoja rahtiliikenteestä puhumattakaan (Ahoniemi 1989).²¹

Tutkivan journalismin kannalta MTV:n pommijuttua voidaan pitää enemmän kielteisenä esimerkkitapauksena, sillä jälkeensä journalistit eivät ole vastaavanlaisia testejä juuri tehneet. MTV:n johtokin piti testiä virhearviointina ja päätti kiristää sisäistä valvontaansa vastaavanlaisten ”ylilyöntien” välttämiseksi. Toimitusjohtaja Eero Pilkama (1989) pelkäsi tapauksen heikentävän MTV:n nauttimaan luottamusta.²²

Hietasen (1990, 41–42) mukaan myös tapausta käsitelleet lehtien pääkirjoitukset suhtautuivat testin toteutustapaan pääosin torjuvasti. Lehtien sisällöllinen analyysi paljasti hienoisen varovaisuuden aiheen käsittelyssä: pakinoita ja kolumneja kirjoitettiin vähän, eikä asiaa koskevissa uutisissakaan näkynyt valepommein kannalta myönteisiä kannanottoja. Randströmin (1991, 108) haastattelemat suomenruotsalaiset journalistit (N = 95) hyväksyivät jutussa käytettyjen menetelmien periaatteen, mutta suhtautuivat epäillen itse jutun toteutustapaan. Vain puolet heistä piti testiä oikealla tavalla tehtynä. Mitä alemmalla tasolla toimitusorganisaatiossa Randströmin haastattelema journalisti työskenteli, sitä valmiimpi hän oli hyväksymään jutun tehneiden journalistien menettelyn. Lisäksi nuoremmat journalistit hyväksyivät vanhempia kollegoitaan yleisemmin jutun toteutukseen.

Pommijutun ”äiti”, Sunnuntairaportin tuottaja Riitta Snellman (1992) kiisti testin moraalittomuuden, koska kenenkään turvallisuutta ei vaarannettu. Snellman kritisoi myös sitä, että julkisuudessa puhuttiin ”pommijupakasta” ja ”valepommista”, vaikka kyse oli paketista, joka sisälsi herätyskellon, pattereita, rautalankaa ja sinitarraa. Snellmanin mukaan julkista keskustelua leimasi ylireagointi. Ohjelman toimintatapa sai kaiken huo-

21 Tutkivat journalistit ovat paljastaneet lentoliikenteen turvajärjestelyn puutteita myös muualla maailmassa, mm. Englannissa.

22 Pilkama (1989) näki tapahtuneessa yhtiön sisäisiä laiminlyöntejä. Niiden seurauksena kehitettiin MTV:n sisäistä valvontajärjestelmää, jotta Pilkaman mukaan ”tällaiselta yhtiön omaksuman linjan kannalta virheelliseltä harkinnalta tullaan vastaisuudessa välttymään”.

mion, joka peitti alleen turvatarkastusten puutteellisuuden, eli asian, jota pommijuttu-paljastus nimenomaan käsitteli. Snellmanin totesikin:

”Kun Englannissa tehtiin vastaaventyypinen testi, siellä vaadittiin ilmailuihmisten päitä vadille. Meillä vaadittiin päitä vadille toimittajilta. Kun viranomaiset olivat aiemmin vakuuttaneet, että turvatoimet ovat tehokkaat, pidettiin hävyttömänä sitä, kun toimittajat osoittivat, ettei näin olekaan.”

Ohjelman päätoimittajan Jorma Miettisen (1992) mukaan suomalaiseseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin kuuluu syyllisten etsiminen oman piirin ulkopuolelta. Oman järjestelmän eli lentoturvallisuuden valvonnan petettyä viranomaiset alkoivat etsiä vikaa asian julkistaneesta tiedotusvälineestä. Toisaalta Miettinen myönsi tapauksen vaarana olleen esimerkinomaisuuden ja mahdollisuuden houkutella ihmisiä valepommia paljon vaarallisempiin testeihin. Hän tunnustikin:

”Asia voisi ryöstäytyä käsistä, ja juttu provosoida ihmisiä testaamaan jotakin paljon vaarallisempaa asiaa. Tilanne ei ehkä enää pysyisikään hallinnassa.”

■ Tutkivan journalismin kehitys Yhdysvalloissa

Pyrkimys sananvapauteen

Edellä on mainittu tutkivan journalismin voimakkaat historialliset sidokset nimenomaan Yhdysvaltoihin. Tässä luvussa näitä sidoksia kuvaillaan lähemmin tarkastelemalla joitakin yhdysvaltalaisen tutkivan journalismin kehitykseen vaikuttaneita vaihteita.

Tutkivan journalismin kannalta tärkeänä historiallisena käännekohtana voidaan pitää tiedonvälityksen *liberalisoitumista* ja luopumista vallassa olevan eliitin myötällystä, jota journalismin historiassa on kuvattu ns. *autoritaarisen* lehdistöteorian kautta. Esimerkiksi sananvapauden merkittävimpiin puolustajiin kuulunut englantilainen kirjailija *John Milton* (1608–1674) otti kirjassaan *Areopagitica* (1644) voimakkaasti kantaa painovapauden puolesta ja vaati, että lehtien on haastettava vallankäyttäjät vastaamaan virheistään. Hänen maanmiehensä, suvaitsevaisuuden puolustajana tunnetuksi tullut filosofi *John Locke* (1632–1704) katsoi, että ihmiset ovat vapaita, yhdenvertaisia ja riippumattomia. Locken mukaan he ovat luovuttaneet sopimuksella osan oikeuksistaan valtiovallalle, jonka tehtävänä on kuitenkin suojata ihmisten vapautta ja edistää ”yhteistä hyvää”.

1800-luvulla vaikuttaneen, liberalismiin aatteelliseksi johtajaksi nimitetyn englantilaisen filosofin *John Stuart Millin* (1806–1873) mukaan vallankäyttäjillä ei ole oikeutta estää toimittajia tekemästä työtään vaikka nämä paljastaisivatkin vallankäyttäjille vastenmielisiä asioita. (Altschull 1990, 264). Yhteiskuntakriittistä keskustelua edisti 1700-luvun loppupuoliskolla Euroopassa vallinnut kulttuurivirtaus *valistus* eli usko tiedon pohjalta käytävään vapaaseen keskusteluun yhteisistä ongelmista (vrt. Hemánus 1990a, 196). Materialistis-ateistisen maailmankatsomuksen pohjalta taisteltiin taikauskoisuutta, uskonnollista suvaitsemattomuutta ja barbaarisia yhteiskuntalaitoksia vastaan. Valistus myös pyrki poistamaan yhteiskunnallisia epäkohtia saattamalla ihmiset tasa-arvoisiksi oikeuden edessä, lieventämällä rangaistuksia, tasoittamalla verotusta ja parantamalla sairaanhoitoa ja kansanterveyttä. Tuon aikainen ranskalainen matemaatikko ja filosofi *Antoine Nicolas de Condorcet* (1743–1794) kuvasi yhteiskunnallisiin oloihin kohdistuvaa tyytymättömyyttä seuraavasti (Aspelin 1977, 352):

”Tulee päivä, jolloin tyranneja, pappeja ja heidän harhaan johdettuja rikollisia käytreitään nähdään vain teatterilavalla ja historian lehdillä ja jolloin aurinko nousee vapaiden ihmisten suvulle, ihmisten, jotka eivät tunnusta herrakseen mitään muuta kuin oman järkensä.”

Erityisesti yhdysvaltalaisen lehdistön kehitykseen on merkittävästi vaikuttanut parlamentarismien vakiintuminen Englannissa 1600-luvulla ja tätä seurannut sensuurin poistuminen vuosisadan lopulla. Amerikassa lehdistön kriittinen suhtautuminen valtaapitäviä kohtaan ilmenikin jo ennen Yhdysvaltain itsenäistymistä brittiläisestä siirtomaaherruudesta. *Thomas Paine* julkaisi paljastuksia brittiläisten siirtomaajoukkojen toiminnasta uudella mantereella lehdissään *Crisis* ja *Common Sense* (Brasch 1990, 4). Abbott (1987,12) on kutsunut kyseisen kauden journalistista tyyliä *”paljastuskirjallisuudeksi”* (literature of expose). Yhdysvaltain itsenäistyttyä maan poliittinen järjestelmä pystyttiin luomaan tavallaan ”puhtaalta pöydältä”, jolloin myös kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien huomiointiin ottaminen oli helpompaa kuin kansakunnilla, joilla oli takanaan lyhyempiä tai pidempiä diktatuurin kausia. Parkin (1981) mukaan Yhdysvallat peri sanomalehdistönsä ja parlamentaarisen hallitsemistapansa englantilaisilta, mutta ilman historiallisia ja poliittisia rasitteita. Yhdysvaltain perustuslakiin kirjattu ilmaisunvapautta korostava *ensimmäinen lisäys (first amendment)* kuvasi lehdistön asemaa *”neljäntenä valtiomahittina”* valvomassa yhteiskunnallista vallankäyttöä.

”Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances”. (National Archives 1989)

Cuomo (1987) on kiinnittänyt huomiota yksilökohtaisen ilmaisunvapauden määrittelyyn *erillisenä* painovapautena, joka on tehnyt perustuslain kyseisestä kohdasta vähemmän tulkinnanvaraisen journalismin kannalta. Lisäksi pykälän arvoa nostaa hänen mukaansa se, että perustuslain laatioilla oli kokemusta kriittisestä lehdistökirjoittelusta ja he osasivat ennakoita, millaisia seuraamuksia tällaisen vapauden erillismaininnasta saataisi aiheutua julkiselle vallankäytölle. Lehdistönvapaudella pyrittiin lisäämään demokratiaa ja antamaan myös ”kadunmiehelle” mahdollisuus seurata joukkotiedotuksen välityksellä poliittista toimintaa ja sen oikeudenmukaisuutta. Lainkohta antoi jo sen aikaiselle lehdistölle mahdollisuuden valtaa käyttävien haastamiseksi ilman että he voisivat puuttua tiedotusvälineiden toimintaan. Lainkohta voikin nähdä antaneen myös hyvän kasvupohjan amerikkalaisen journalismin tutkivalle perinteelle.¹

1 Yhdysvaltain kolmanneksi presidentiksi (1800–1808) valittu *Thomas Jefferson* kuvasikin riippumattoman tiedonvälityksen tarvetta ja merkitystä toteamalla: *”Jos*

Yksilökohtaisesta perusluonteestaan huolimatta lehdistönvapaus on nähty kustantajien keskuudessa ennen kaikkea institutionaaliseksi oikeudeksi nimenomaan lehdistön uniikin yhteiskunnallisen aseman seurauksena. Julkaisijat nauttivat erityistä suojelusta, koska heidän toimensa liittyvät lehdistön tehtäviin, ts. yhteiskunnallisesti tärkeiden tietojen keräämiseen ja julkistamiseen. Lehdistö onkin nähty institutionaaliseksi kokonaisuudeksi tehtävänään toimia kollektiivisen hyvän palveluksessa. (Gleason 1990, 3–10)

Pennilehdet ja keltainen journalismi

1830-luvulla yhdysvaltalaisia journalismia hallitsivat *valtalehdet* (*establishment papers*), jotka käsittelivät pääasiassa itärannikon eliittiä kiinnostavia asioita puuttumatta yhteiskunnallisiin ongelmiin tai ”kadunmiehen” tiedontarpeeseen. Näiden vastapainoksi syntyneen *pennilehdistön* voikin nähdä käynnistäneen täysin uudenlaisen aikakauden journalismin historiassa. Valtalehtiä halvempina ja irtonumeroina leviävinä ne saavuttivat myös köyhemmät kansankerrokset. Lisäksi pennilehdet puuttuivat näitä ”massoja” kiinnostaviin asioihin kertomalla mm. terveysviranomaisien laiminlyönneistä, poliisia ja oikeuslaitosta vaivaavasta korruptiosta ja mustan väestönsosan huonosta kohtelusta. Pennilehdistön kauden käynnistäjinä pidetään yleisesti *New York Sunin* perustajia *Benjamin Dayta* ja *George Wisneriä*. Sunia seurasi pian *James Bennetin New York Herald* sekä *Horace Greeleyn* perustamat *New York Tribune* ja *Weekly Tribune*. (Brasch 1990, 7). Glasserin ja Etteman (1989) mukaan pennilehdistö demokratisoi tiedonvälityksen, kun se pyrki riippumattomaksi taloudellisesta ja poliittisesta eliitistä ja kirjoitti laajalle lukijakunnalle asioista ilman eliitin ohjausta. Heidän mukaansa uusi radikaali kirjoitustapa shokeerasi, mutta myös opetti yleisöä ja herätti sen kiinnostuksen liike-elämään ja politiikkaan.

Pennilehdistöä seurannut *keltainen lehdistö* myötäili entistä vähemmän valtopoliittikkaa ja alkoi puuttua erilaisiin yhteiskunnallisiin epäkohtiin sensaatiohakuksella kirjoitustyylillä. Altschullin (1990, 265) mukaan keltainen journalismi toisaalta korosti ihmisten tiedontarvetta ja viihdyttämistä, toisaalta piti tärkeänä yhteiskunnallisten epäkohtien paljastamista. Keltaisen lehdistön merkittävimminä edustajina on pidetty *Post Dispatchin* ja *New York Worldin* kustantajaa *Joseph Pulitzeria* (1847–1911) ja *William Randolph Hearstia* (1863–1951), joka omisti *San Francisco Examinerin* ja *New York Journalin*. Ensimmäisessä pääkirjoituksessaan (11.5.1883) Pulitzer kuvasi Worldin toiminta-ajatusta (Brasch 1990, 27):

minun päätettäväkseni jäisi, pitäisikö meillä olla hallitus ilman sanomalehtiä vai sanomalehdet ilman hallitusta, en epäröisi betkeäkään valita jälkimmäistä”. (vrt. Lummelampi 1978,5; Park 1981,24–25)

”The World is dedicated to the cause of the people rather than that of the purse-potntats (and will) expose all fraud and sham, fight all public evils and abuses (and) will serve and battle for the people with earnest sincerity.”

Hearst ja Pulitzer myös määrittelivät uudella tavalla uutisen. Sen piti olla toisaalta sensaatio, toisaalta eräänlainen haaste vallanpitäjille. ”Vallan vihollisiksi” ja vapaamielisyyden edistäjiksi julistautuneiden lehtien tavoitteena oli toimia ”äänettömien massojen käsivartena” näiden suojelemiseksi vallankäyttäjien ”kylmältä voimalta”. (Altschull 1990, 267) Pulitzerilla oli suuri merkitys myös journalistisen tiedonhankinnan uudistajana. Salahavainnoinnin avulla journalistit tutkivat mm. mielisairaala- ja vankilaoloja ja köyhän alaluokan jokapäiväistä elämää. (Brasch 1990, 30)

Tämän aikakauden kuuluisiin tutkiviin journalisteihin luetaan myös *Jacob Riis* (1849–1914), joka paneutui *New York Tribunes* ja *Evening Sunniss* New Yorkin kurjiin vuokra-asunto-oloihin, lapsityövoiman käyttöön ja teollisuuden pilaamaan talousveteen (Brasch 1990, 12–13).

Oma tärkeä merkityksensä yhdysvaltalaisen tutkivan journalistin kehitykseen on ollut myös yhteiskunnallisella kaunokirjallisuudella, jonka ehkä nimekkäin vuosisadan vaihteen edustaja oli *Jack London*. Palmgrenin (1994, 180–181) mukaan ”Amerikan Marxiksi” kutsuttu London yhdisti sosialismiinsa darwinistisia ja nietzcheläisiä aineksia. Esimerkiksi Londonin kirja *The People of the Abyss* (suom. *Kadotuksen kansa*) oli kirjoitettu minä-muotoon ja perustui työläiseksi sonnustautuneen tekijän omakohtaiseen havainnointiin Lontoon satama-alueen kellarimaailmasta. Kirja sisälsi tilastojen ohella runsaasti myös romaanimaista keskustelua. Juusola (1988, 29–30) onkin nähnyt tutkivalla journalismilla olleen yhtymäkohtia amerikkalaiseen vasemmistoradikalismiin ja sen piirissä tuotettuun, kaunokirjalliseen *journalistiseen proosaan* tai radikaaliin dokumenttikirjallisuuteen, jota Londonin ohella tuottivat mm. John Steinbeck, Upton Sinclair ja Stephen Crane.

Muckraking

Yhteiskunnallisia epäkohtia kaiveleva paljastuskirjoittelu saavutti huipunsa kuitenkin vasta ns. *muckraking*- (”*sonnantonginta*”) kaudella 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Yhdysvallat oli levittäytynyt koko mantereelle ja kaupungistunut voimakkaasti. Siirtolaiset joutuivat asumaan köyhälistökortteleissa ja työskentelemään kurjissa ja vaarallisissa oloissa. Taloudellinen valta oli voimakkaasti keskittynyt monopolisoituneille teollisuudenaloille, jotka lisäksi usein lahjoivat poliitikkoja. Samaan aikaan tiedonvälitys oli kokenut voimakkaan kehityksen (rautatiet, lennätin, puhelin), ja uusia lehtiä oli syntynyt. Sanomalehtien tavoin myös aikakauslehdet saivat omat ”pennilehtensä” 1890-luvulla, ja aikakausleh-

timarkkinat laajenivat voimakkaasti keskiluokan ulottuville. (Altschull 1990, 270–273)

Epäkohtien paljastelua suosi lisäksi *progressivismina* tunnettu liberaalisen suuntaus, jonka mukaan kansalaisilla on tarvittaessa oikeus vaihtaa hallitus saadakseen aikaan yhteiskunnallisia parannuksia (Brasch 1990, 37). Paljastuksilla olikin kova kysyntä keskiluokan keskuudessa, ja lehtien levikinkasvu lisäsi niiden ilmoitustuloja. Woodin (1971, 140) mukaan ilmoittajat suosivat lehtiä, koska niissä ilmoittamista pidettiin takuuna omien liiketoimien rehellisyydestä. Oleellisena edellytyksenä paljastuskirjoittelun menestykselle olikin, että paljastukset saivat suuren yleisön nimenomaan siitä joukosta, joiden oikeutta yhteiskunnassa poljettiin.

Vuonna 1893 *Samuel S. McClure*, *John S. Phillips* ja *Albert Brady* perustivat *McClure's Magazinen*, johon palkkaamilleen journalisteille he antoivat mahdollisuuden syventyä perusteellisesti eri asioihin. *Ida Tarbell* kirjoitti John D. Rockefellerin ja Standard Oil Companyn moraalittomista liiketoimista ja monopoliaseman väärinkäytöstä. *Lincoln Steffens* tutki korruptiota eri kaupunkien hallinnossa juttusarjassa, joka myöhemmin julkaistiin kirjana *The Shame of the Cities* (1904). *Ray Stannard Baker* selvitti työläisten riistoa, lapsityövoiman käyttöä, rautatieyhtiöiden trustejä ja poliittista korruptiota. *Charles Edward Russell* ja *Upton Sinclair* (kirjan *The Jungle* tekijä) kirjoittivat amerikkalaisen lihanjalostusteollisuuden käyttämästä pilaantuneesta lihasta. (Brasch 1990, 37–92).

Paljastettuja epäkohtia korjaavan lainsäädännön nihkeä eteneminen sai *David Graham Phillipsin* kiinnostumaan yksityisen liiketoiminnan ja senaatin välisistä yhteyksistä. Yhdessä *Gustavus Myersin* kanssa Phillips paljasti *Cosmopolitanissa* amerikkalaiset senaattorit liike-elämän yhteistyökumppaneiksi ja omien etujen tavoittelijoiksi. Paljastuksissa viitattiin jopa presidentti Theodore Rooseveltin valintaan. Tästä kimpaantuneena Roosevelt leimasi 14.4.1906 senaatissa pitämässään puheessa journalistit yhteiskunnan vihollisiksi ja ”sonnantonkijoiksi” (*muckrakers*), jotka myönteisten asioiden kertomisen sijasta puuttuivat yhteiskunnan kielteisiin puoliin. Rooseveltin antama nimitys leimasi jälkeensä koko kyseisen ajanjakson paljastusjournalismin. Itse journalistien keskuudessa ”sonnantonkija” sai kuitenkin myönteisen (so. yhteiskuntakriittisen) leiman. (Brasch 1990, 93–104).²

Tosin ilman Rooseveltin kritiikkiäkin uusi aika oli koittamassa paljastuskirjoittelulle. Liike-elämä pystyi käynnistämään voimakkaan muckrakingin vastaisen torjuntataistelun. Lukijatkaan eivät enää suosineet paljastuksia, vaan pitivät niitä ”antikapitalistisina yhteiskunnan tuholaisina”.

2 Lovellin (1983, 120) mukaan Roosevelt kuvaili tällaista epäkohtien paljastamisesta kiinnostunutta journalistia, *man with the muck-rake*, mieheksi, joka ”osaa katsoa vain alaspäin sontaa kädessään. Hän ei välitä hänelle tarjotusta taivaallisesta kruunusta, ei edes nosta katsettaan sitä kohti, vaan jatkaa itsensä kaivamista sontaan”. Rooseveltin puheesta tarkemmin ks. Goldstein (1989, 57–63).

Levikkiongelmät johtivatkin lopulta useampien muckraking-lehtien lopettamiseen tai yhdistämiseen perhelehtiin tai lukemistoihin. Vuoteen 1912 mennessä muckraking oli käytännössä päättynyt. (Brasch 1990, 121–132)

Modernit ”sonnantonkijat”

Muckraking-kauden jälkeen yhteiskuntakriittinen kirjoittelu nähtiin vielä pitkään ”amerikkalaisen unelman” vastaisena. Pinnan alla kuitenkin kyti. Vuonna 1932 *Drew Pearson* ja *Robert S. Allen* puuttuivat kirjassaan *The Washington Merry Go Round* liittovaltion leväperäiseen toimintaan. Kirjan menestyksen innoittamina he alkoivat tehdä samalla tunnuksella syndikoituja kolumnejaan eri lehdille. Pearsonin ja Allenin työtä jatkoi *Jack Anderson*, joka on omissa kolumneissaan paljastanut mm. hallituksen salaisen avun Pakistanille sen Intian-sodan aikana sekä oikeusministeriön ja puhelinyhtiöjätin ITT:n välisen korruption. Muihin ”moderneihin muckrakereihin” lasketaan mm. *I. F. Stone*, joka paljasti *I. F. Stone's Weekly*-lehdessään mm. Korean sodan propagandan kritiikittömän myötällemisen tiedotusvälineissä, *Jessica Milford*, joka tutki vankiloita ja hautasteollisuuden epäeettistä markkinointia kirjassaan *The American Way of Death*, *Rachel Carson*, joka selvitti kirjassaan *The Silent Spring* DDT:n ja muiden tuholaismyrkkujen leviämistä ravintoketjun mukana ihmisiin ja *Ralph Nader*, joka paljasti autoteollisuuden ja liikennekuolemien välisiä yhteyksiä kirjassaan *Unsafe at Any Speed*. Kuvaavaa tämän aikakauden tutkivalle journalismille olikin paljastusten julkistaminen kirjana. Aiheet käsittelivät useimmiten jotakin välittömästi ihmisten jokapäiväiseen elämään liittyvää asiaa. (Brasch 1990, 133–143)

Juusola (1988, 6–7) on nähnyt tutkivan journalismin kehittyneen voimakkaasti 1960-luvulla osana ns. *kriittistä journalismia*, joka oli syntynyt vastapainona ”establishmentin objektiiviselle journalismille”. Tutkivan journalismin ohella omiksi ”syvempään totuuteen” pyrkiviksi kriittisen journalismin ryhmiksi Juusola erotti *underground-* ja *osallistuvan journalismin*.³

1960- ja 1970-lukujen vaihteessa kiinnostus tutkivaa journalismia kohtaan voimistui tiedotusvälineiden vapauduttua siitä hyväuskoisuudesta, jolla se oli raportoinut senaattori Joseph McCarthyn kommunistivainoista 1950-luvulla ja Yhdysvaltain sisä- ja ulkopoliittisista tapahtumista 1960-luvulla. Yhtenä vedenjakajana journalistien ja poliitikkojen välisessä luottamuspulassa on pidetty *Vietnamin sotaa*, jota koskevat sotilastiedotta-

3 Tutkivalla journalismilla pyrittiin syventämään objektiivisuutta kun taas subjektiivisen kokemuksen kautta syvempään tietoon pyrkijöitä kutsuttiin *osallistuviksi tai astianajojournalisteiksi* (Juusola 1988, 6–7).

jien ja viranomaisten kertomukset poikkesivat täysin journalistien oma-kohtaista sotahavainnoista.⁴ Luottamuskuilua poliittisiin päättäjiin lisäsi se, että amerikkalainen yhteiskunta eli muutenkin kuohunnan vuosiensa: kylmän sodan hysteria hellitti, rodulliset vähemmistöt ja naiset vaativat oikeuksiaan, nuoret kapinoivat kouluissa ja yliopistoissa. Kaikki tämä sai journalistit tarkistamaan käsityksiään oikeudenmukaisuudesta ja loi paineita ”vääryyksien korjaamiseksi”. (Brasch 1990, 164–167)

Poliitikkojen ja toisaalta journalistien ja heidän yleisönsä välille syntyneen syvän luottamuskuilun lisäksi tutkivan journalismin kehitykseen vaikuttivat muutamat Yhdysvaltain korkeimman oikeuden joukkoviestintää koskevat ja tiedotusvälineille myönteiset tulkinnat. Tapauksessa *New Times v. United States* korkein oikeus näki salaisten (joskin myös varastettujen) Vietnamin sotaan johtaneita poliittisia virheitä paljastaneiden asiakirjojen, ns. *Pentagon papereiden*, julkaisemisen yleisen edun mukaiseksi. Tätä aiempi päätös tapauksessa *New York Times v. Sullivan* oli tehnyt mahdolliseksi viranomaisten julkisen kritiikin ilman että näiden kunnia tulisi loukatuksi. Myös uudenlaiset tekniset välineet, kuten televisio uudenlaisella tiedonvälityksellään sekä journalistien työtä helpottaneet kopiokoneet, kannettavat nauhurit ja tietokoneet lisäsivät heidän mahdollisuuksiaan tehdä tutkivia juttuja. (Aucoin 1995)

1970-luvun ja samalla kaikkien aikojen maineikkaimmaksi tutkivan journalismin tapaukseksi osoittautui *Washington Post*-lehden *Watergate*-paljastus, jonka seurauksena presidentti Richard Nixon erosi virastaan elokuussa 1974. Skandaali oli saanut alkunsa pari vuotta aiemmin demokraattisen puolueen päämajaan Watergateen tehdystä murrosta. *Washington Postin* toimittajat *Bob Woodward* ja *Carl Bernstein* pystyivät osoittamaan murron yhteydet Valkoiseen taloon ja Nixonin uudelleenvalinnan kampanjarahoitukseen ja myöhemmin osaksi laajempaa poliittista salaliittoa. Nixonin eron ohella paljastukset johtivat usean korkea-arvoisen virkamiehen eroon ja rankaisemiseen. Nixonin henkilökohtaisesta osuudesta ei kuitenkaan saatu varmuutta, koska hän mieluummin erosi kuin suostui asiassa kuulusteltavaksi. Tapauksesta kertova Bernsteinin ja Woodwardin kirja *Presidentin miehet* (1974) ja kirjaan pohjautuva samanniminen elokuva tekivät tästä parivaljakosta tutkivan journalismin sankareita ja herättivät toimittajien laajaa kiinnostusta tutkivaan journalismiin myös Yhdysvaltain ulkopuolella. (Brasch 1990, 167–170)⁵

Watergaten jälkeiselle tutkivalle journalismille onkin ollut tyypillistä eräänlainen ”*institutionaalistuminen*” ja muuntuminen kiinteäksi osaksi

4 Vietnamin sotaan liittyviin paljastuksiin kuului mm. *Seymour Hersh*in selvitystyö amerikkalaisotilaiden *My Lai*-kylässä tekemästä vietnamilaisten joukkomurhasta.

5 Bernsteinin ja Woodwardin (1974) ohella *Watergate*-tapauksesta kertovat mm. Stanford (1986), Lubars-Wicklein (1975), Downie (1976), Hentoff (1974), Schudson (1992), McCartney (1973) Brasch (1990), Määttänen (1974b) ja Kuutti (1991a).

arkista toimitustyötä. Monet lehdet ja tv-yhtiöt perustivat erityisiä tutkivien journalistien *vakansseja, työryhmiä tai osastoja* (i-teams, i-units). Tutkivan journalismin yleistymiseen ovat vaikuttaneet myös journalistien yhteistyöorganisaatiot. *Investigative Reporters and Editors* (IRE s.a.; Kuutti 1991b) järjestää tutkivaan journalismiin liittyviä seminaareja ja koulutustilaisuuksia ja ylläpitää laajaa julkaistujen tutkivien juttujen tietokantaa. IRE saavutti Yhdysvalloissa laajaa kansallista mainetta vuonna 1976 paljastettuaan 36 toimittajan puoli vuotta kestäneiden tutkimusten avulla Arizonan osavaltiossa toimineen järjestäytyneen rikollisuuden. Tutkimushanke oli saanut alkunsa asiaa aiemmin tutkineen IRE:n jäsenen Don Bollesin murhasta. Tutkimustulokset julkaistiin 23-osaisena sarjana eri välineissä. (IRE 1977)

Merkittäviä tutkivien journalistien järjestöjä ovat myös *Center for Investigative Reporting* (CIR 1992), joka tuottaa tutkivia juttuja eri välineisiin ja konsultoi journalisteja heidän omissa projekteissaan sekä *Center for Public Integrity*, joka selvittää ja julkistaa kansanedustajiin ja muihin päättäjiin Washingtonissa kohdistuvia lobbareiden vaikutusyriytyksiä (Heino 1993). Maininnan ansaitsee myös erilaisia tutkimushankkeita rahoittava *Fund for Investigative Journalism* (FIJ s.a.).

Tutkivalla journalismilla on ollut myös tärkeä merkitys yhdysvaltalaiseen julkisuuslainsäädäntöön. Vuonna 1966 laadittu *Freedom of Information Act* (FOIA) määrää liittovaltion virastojen asiakirjat julkisiksi kaikille tietoa tarvitseville. Osavaltiot ja paikalliset piirikunnat ovat omaksuneet vastaavanlaisia julkisuuslakeja (state open records law), ja erityiset "auringonpaistelait" (*sunshine laws*) ovat avanneet viranomaisten kokouksia yleisölle.⁶

Jokaisella edellä mainitulla kehitysjaksolla, valistuksella, pennilehdistöllä, keltaisella journalismilla, muckrakingilla ja institutionaalistumisella, on ollut oma tärkeä merkityksensä 1900-luvun yhdysvaltalaiseen tutkivaan journalismiin. Valistuksen voi nähdä synnyttäneen keskustelua "hyvästä yhteiskunnasta", laajalevikkinen pennilehdistö herätti "kadunmiehen" mielenkiinnon, keltainen journalismi haastoi vallankäyttäjät, muckraking pureutui analyttisesti yhteiskunnallisiin ongelmiin kantaen huolta "pienestä ihmisestä", ja institutionaalistuminen "rutinoi" tutkivan journalismin ja vahvisti joukkotiedotuksen vahtikoiran roolia.

⁶ Asiakirjojen fyysisellä muodolla ei ole vaikutusta niiden julkisuuteen, vaan myös tietokonetallenteet ja elektroniset tietopankit kuuluvat lain piiriin. Julkisuudesta on vain muutamia poikkeuksia, jotka liittyvät kansalliseen turvallisuuteen, ulkopolitiikkaan, liikesalaisuuksiin, yksityisyyden suojaan ja käynnissä oleviin viranomaistutkimuksiin. Asiakirjapyyntö on tehtävä kirjallisesti, ja laki sallii vain lyhyen viiveen tietojen esittämiseksi. (Reporters Committee ... (1989, 28–32); Gaines 1994, 59; Lummelampi 1978, 50; lain sanamuodosta ks. esim. Gaines 1994, 227–235 ja Ullmann – Colbert 1991, 95–99)

II Suomalaisen journalismin tutkivuuus

■ Onko Suomessa tutkivaa journalismia

Snellmanista A-MOK:iin

Ruotsin vallan ajan itsesensuuri ja tiedonvälitystä koskeneet rajoitukset sekä Venäjän vallan aikainen virallinen ennakkosensuuri estivät Suomessa varsin tehokkaasti yhteiskuntakriittistä kirjoittelua. Ajoittaisina poikkeuksina voidaan kuitenkin mainita Viipurissa *Kanava*-lehteä 1845–47 toimittanut *Pietari Hannikainen* ja *J. V. Snellman*, joka *Saima*-lehdesään (1844–46) arvosteli aikakautensa lehdistöä sisällöttömäksi ja tyhjinpäiväiseksi. Snellman pystyi toimimaan varsin vapaasti ennakkosensuurista huolimatta, koska hänestä rajoitettu painovapaus ja poliittisten asioiden käsittelemättömyys ei ollut lehdistön pahin ongelma. Snellman korostikin kansallista sivistystä sekä taloudellisia, kirkollisia ja kulttuurielämän kysymyksiä. (Kinnunen 1980; 1981)

Suomalaisessa journalismissa ei olekaan nähtävissä amerikkalaiselle journalismille tyypillisiä tutkivia kehitysvaiheita. Silti aika ajoin tutkivaa journalismia on Suomessa kuitenkin tehty. Seuraavassa tarkastellaan 1900-luvun puolivälin jälkeistä kehitystä.

Vuosisadan puolivälissä sai laajaa julkisuutta Yleisradion toimittajan Usko Santavuoren radioreportaasi *Radio tekee murren* (1950), jossa Santavuori päätti testata autenttisesti poliisin käyttäytymistä sen pidättäessä rikospaikalta kiinnijäänyttä ”murtovarasta” eli Santavuorta itseään. Kyseessä oli siis vastaavanlainen viranomaisten toimintaa tutkiva lavastustapaus kuin myöhempi MTV:n valepommitapaus.¹

Lehdistön puolella aikansa ”asiapohjaisen sensaatiojournalismin isänä” on yleisesti pidetty *Ilmari Turjaa*, joka *Uuden Kuvalehden* palstoilla julkisti 1961 ns. *margariini-skandaalin* eli tunnetun margariinitehtaan raaka-aineenaan käyttämät kelvottomat teurasjätteet. Juttu vähensi voimakkaasti margariinin kulutusta ja lisäsi voimaa käyttöä. Juttu julkaistiin *Uuden Kuvalehden* numerossa 7/1961, mutta Turja palasi aiheeseen lehden myöhemmissä numeroissa selvittämällä margariinin ja eri sairauksien välisiä yhteyksiä.² Paljastuksen seurauksena *Uuden Kuvalehden* tilaukset

1 Santavuoren juttu sai viihteellisiä piirteitä Matti Kassilan vuotta myöhemmin ohjaaman samannimisen elokuvan myötä. Pääosan tutkivaa reportteria näytteli Hannes Häyrinen.

2 Uusi Kuvalehti hyödynsi paljastustaan myös erillisenä erikoispainoksena (17B/1961), joka jaettiin vapaakappaleena kaikkiin Suomen talouksiin.

lisääntyivät, mutta ilmoitukset vähenivät. Lehti joutuikin lopettamaan ilmestymisensä vuonna 1963. Muita Uuden Kuvalehden tutkivan journalismin paljastuksia olivat Mannerheim-liiton sekavat raha-asiat ja liitossa tehty suurkavallus sekä rintamalla ilman oikeudenkäyntiä teloitettu sotamies Hytin tapaus. (Malmberg 1991, 136–137; Rautonen 1981; 1984)

Uuden Kuvalehden ohella suomalaisen tutkivan journalismin kehitykseen vaikutti merkittävästi myös *Hymy-lehti* varsinkin 1960-luvun loppupuolella. Elettiin aikaa, jolloin yhteiskunnallisten instituutioiden ja vallankäytön oikeutusta alettiin kyseenalaistaa, ja suomalainen yhteiskunta kävi läpi voimakasta teollistumis- ja kaupungistumismurrosta. Suomalaiset muuttivat maalta ja maasta, peltoja paketoitiin, ja ihmisten henkinen juurettomuus lisääntyi ahtaissa asunalähiöissä. Malmbergin (1991, 166–167) mukaan ”unohdetun kansan” linjaa toteuttanut Hymy toimi eräänlaisena aikakauslehdistön yleisenä muurinmurtajana. Lehden huikea menestys levikkirintamalla pakotti monen muunkin aikakauslehden tarttumaan mielikuvitusjännärien sijasta todellisen elämän ongelmiin ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin.

Vastaavanlainen journalistinen murros oli käynnissä myös Yleisradiossa, joka silloisen pääjohtajansa *Eino S. Revon* mukaan oli nimetty ”Reporadioksi”. Revon myötävaikutuksella television puolelle perustettiin *Reino Paasilinnan* johtama erikoistoimitus, jonka tarkoituksena oli keskittyä yhteiskuntakriittisiin ohjelmaprojekteihin ja tehdä tutkivampaa työtä kuin mihin tv-toimittajilla yleensä oli mahdollisuuksia. Erikoistoimituksen ohjelmat mm. vakuutusyhtiöiden toiminnasta, liikenneongelmista, Suomen ulkopoliitikasta ja lääketeollisuudesta herättivät päällekkäyvän esitystapansa takia laajaa kohua. Erikoistoimituskokeilulle oli jo alunperin sovittu kahden vuoden määräaika, jota ei jatkettu. (Hemánus 1972, 90–147)

1970-luvulla Suomessa käytiin laajaa ”rötösherrajahtia”, mutta rötösten paljastumisia ei voi juuri kirjata tiedotusvälineiden ansioksi. Esimerkiksi Helsingin *metro*-skandaalin parhaat paljastukset synnyttivät kaupungin tilintarkastajana toiminut *Liisa Kulbia* ja insinööri *Martti Sainio*, joiden työn pohjalta käynnistettiin viralliset lahjontatutkimukset kyseisessä hankkeessa.

1990-luvun alussa eräät journalistit alkoivat kiinnostua talouselämästä ja pankkien sijoitustoimista. Huhtikuussa 1991 Suomen Kuvalehti ja Helsingin Sanomat julkaisivat ensimmäiset tiedot sijoittaja *Pentti Kourin ja Kansallis-Osake-Pankin* välisestä yhteistyöstä vuoden 1989 suurissa osakekaupoissa. Tapaus osoittautui jälkepäin alkusoitoksi 1990-luvun pankkikriisille. Julkisuuteen tulleiden tietojen mukaan KOP:n ja sijoittajien tekemät sopimukset näyttivät rikkoneen liikepankkilain kieltämää voitonjakoa pankin ja sen luottoasiakkaan välillä. Lisäksi tapauksen kohdalla vihjattiin, että ”kansallispankkilainen salainen sijoittajaryhmä” olisi siirtänyt yli sata miljoonaa markkaa voittoja ulkomaalaiselle salaiselle tilille peiteyhtiöiden kautta. Väitettyjen asioiden todenperäisyydestä ei

kuitenkaan saatu varmuutta, koska pankin toimia ei virallisesti tutkittu. Myöhemmin kuitenkin paljastui, että KOP:n johto oli antanut pankkitarkastusvirastolle ja julkisuuteen näiden tappiollisten kauppojensa tuloksesta liian positiivisen kuvan, mikä johti KOP:n pääjohtajan Jaakko Lassilan eroon.³ Yksittäisistä journalisteista näyttävimmän tapausta selvitti *Suomen Kuvalehdessä* toimittaja *Harri Saukkomaa*, josta myös muiden paljastustensa ansiosta tuli pian Suomen kuuluisin yksittäinen tutkiva journalisti.⁴

1990-luvulla suomalaisia tiedotusvälineitä ovat kiinnostaneet mm. ministerien jääviysoingelmat ja henkilökohtaiset kytkennät talouselämään. Kauppa- ja teollisuusministeri *Kauko Juhantalo* joutuikin eroamaan asemansa väärinkäytöstä koskevien, erityisesti iltapäivälehtien esiin nostamien epäilyjen takia vuonna 1992. Sitten Juhantalo tuomittiin valtakunnanoikeudessa ja erotettiin eduskunnasta. Pankkikriisin aiheuttaneen holtittoman luototuksen ja väärinkäytösten seurauksena joutuivat eroamaan myös STS-pankin pääjohtaja Ulf Sundqvist ja Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin SKOP:n pääjohtaja Christopher Wegelius.

1990-luvulla tutkivaa journalismia on harjoitettu television puolella varsinkin ajankohtaisissa makasiiniohjelmissa (*Yleisradion A-Studio ja Ajankohtainen kakkonen* sekä MTV:n *Sunnuntai-raportti ja Kolmas Aste*) sekä mm. ohjelmissa *A-MOK* ja *Kuningaskuluttaja*. *A-MOK*:ia (sanoista "ajankohtaistoimitus" ja "mahdoton on kohtuullista") on Suutari (1994) kuvannut yhdistelmäksi revolverihaastattelua ja totuuden suhteellistumista. Ohjelman tarkoituksena on ollut eräänlainen kollektiivisen vastuun murentaminen ja luonnollisten vastuuhenkilöiden hakeminen erilaisille ongelmille. Haastateltavat on tuotu "väkisin" dramaattisesti lavastettuun studioon, jossa heidän lausuntojaan on pyritty kaiken aikaa kyseenalaistamaan. Samalla katsojissa on herätetty närkästystä. Kuningaskuluttaja on yksittäisenä ohjelmana kerännyt tuotteiden ja palvelujen tarjoajilta ilmeisesti eniten vahingonkorvausvaatimuksia (tuottaja Vesa Saarisen mukaan neljässä vuodessa 36 miljoonaa markkaa; Vaalisto 1994). Ohjelmassa asioita on tarkasteltu nimenomaan kuluttajan näkökulmasta: aiheet syntyvät useimmiten kuluttajien valituksista, ja heitä puolustetaan tekemällä kärsitystä vääryydestä julkinen. Ohjelma on pyrkinyt tekijöittensä mukaan informoimaan ja kouluttamaan ihmisiä kriittiseksi kuluttajiksi. (Hämäläinen 1994; Vaalisto 1994)

3 Tapauksen julkistamisesta nostetusta Lassilan kanteesta tarkemmin luvun Tutkivan journalismin journalistinen ympäristö kohdassa Näyttö oikeusprosessissa.

4 Saukkomaan Suomen Kuvalehden artikkeleista ks. Pertti Kouri: Suomen omistaja (SK 33/1989), Mihin kätettiin Kourin miljoonat (SK 16/1991) ja Kouri-kauppojen kätetty alkupiste (SK 22/1992). Muita Saukkomaan paljastuksia olivat mm. Kemiran salaiset asereitit (SK 6/1990), Kukaan ei uskalla muistaa (SK 20/1990) ja Mustan rahan maa (SK 48/1990).

Tutkivan journalismin piirteet ovat niin ikään nähtävissä Tutkivan journalismin yhdistyksen 1994 palkitsemassa *Ekoisti*-ohjelmassa (ks. Solomon 1995) ja ”tutkivaa mediakritiikkiä” edustavassa *Maailma sanojen vankina* -ohjelmassa. Ainakin lähtökohdiltaan tutkivaa journalismia muistuttaa myös MTV:n *Karpolla on asiaa*, jonka toimittajaa Hannu Karpoa voi pitää pitkälti Hymyn linjan ”sähköisenä jatkajana”. Hänen ohjelmiansa ytimenä on ”virkamiesvalta” sekä avuttomien kansalaisten huijaamiset ja koettelemukset byrokratian rattaissa. Vaikka Karpo ei aina pystykään osoittamaan esittelemilleen tapauksille selviä syy- ja seurauskytkentöjä, hän on kuitenkin pystynyt lietsomaan epäluuloa suomalaisia viranomaisia kohtaan.

Lehdistön puolella tutkivia juttuja on aika ajoin ilmestynyt suurimmissa sanomalehdissä (kuten *Helsingin Sanomissa*), iltapäivälehdissä (*Iltasanomat*, *Iltalehti*) ja joissakin aikakauslehdissä (*Suomen Kuvalehti* ja eräät yleisaikakauslehdet).

Suomalainen vahtikoira

Vahtikoiran roolia on yleisesti pidetty tärkeänä myös suomalaisessa journalismissa. Esimerkiksi Suomen Journalistiliiton viestintäpoliittisessa ohjelmassa on yhdeksi journalismin perustehtäväksi määritelty *yhteiskunnan kriittinen tarkastelu ja yhteiskunnallisen vallankäytön valvonta* tiedonvälityksen sekä sananvapauden ja julkisen keskustelun edistämisen ohella (vrt. Hemánus 1990, 30). Vahtikoiran rooli näkyi myös *SSL:n järjestötutkimuksessa* (Kehälinna – Melin 1988, 45), jonka mukaan suomalaisjournalistit pitivät joukkotiedotuksen tärkeimpänä tehtävänä yhteiskunnallisen ja taloudellisen vallankäytön valvomista. Vähemmän tärkeäksi nähtiin kansallisen kulttuurin vaaliminen ja monipuolisen tiedonsaannin turvaaminen. Vahtikoiran merkitystä on korostanut myös välineitä seuraava yleisö, joka näki ”*Mielipiteet journalismista*” -tutkimuksessa (Taloustutkimus 1991) tiedotusvälineiden tärkeimmäksi tehtäväksi yhteiskunnallisen ja taloudellisen vallankäytön valvomisen.

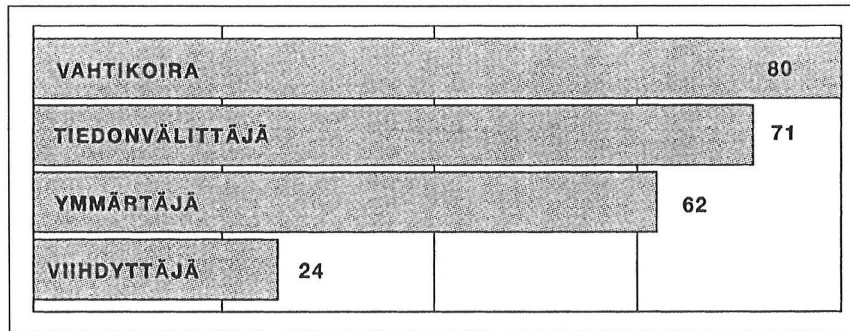
Tiedotusvälineet nähtiin kaikkein tärkeimmäksi ”tavallisten ihmisten asioiden edistäjäksi”. 80 prosenttia tutkimukseen osallistuneista näki tiedotusvälineiden edistävän erittäin tai melko hyvin ”tavallisille ihmisille tärkeitä asioita”.⁵

Myös kyselytutkimuksessa journalismin vahtikoiran rooli sai suomalaisjournalistien arvioissa ykkössijan (kuva 13).⁶

5 Tiedotusvälineet nähtiin tärkeämmiksi kuin seuraavina mainitut ammattiyhdistysliike, liike-elämä, julkishallinto, kansalaisliikkeet, kirkko, pankit, valtionhallinto ja puolueet. (Taloustutkimus 1991)

6 Journalistien avoimet vastaukset jaettiin neljään luokkaan *vahtikoiraan*, *tiedonvälittäjään* (informatiivisuus-heijastus), *aktiiviseen ymmärtäjään* (kasvattaja-herät-

Kuva 13. Suomalaisjournalistien näkemykset siitä, mikä pitäisi olla joukkotiedotuksen tehtävä

Vahtikoiran roolin merkityksestä huolimatta joukkotiedotuksen nähtiin kuitenkin toimivan tätä enemmän "heijastajana" ja "viihdyttäjänä" (kuva 14).⁷

Vahtikoiran rooli siis nähtiin todellisuudessa vähäisemmäksi kuin sen pitäisi olla. Ristiriita vallitsevan ja toivottavan tilanteen välillä kuvaakin journalistien tyytymättömyyttä suomalaisen journalismin nykytilaan. Kommenteissa tuotiin esiin myös tiedotusvälineiden monimuotoinen tehtäväkenttä. Eri rooleja ei haluttu luokitella vain yhteen luokkaan, vaan useat vastaukset olivat "sekajoukkoja", jotka saattoivat sisältää jopa kaikkia neljää etukäteen annettua roolia.⁸

Suomalaisen journalismin vahtikoiran rooli on ollut aiemminkin kritiikin kohteena. Esimerkiksi Kivikurun (Hämäläinen 1985) mukaan suomalaisilla journalisteilla on ollut taipumusta kirjata ongelmia vasta, kun muut ovat ne ensin heille osoittaneet. Journalistien vahtimattomuuteen on viittannut myös Backman (1988) toteamalla, ettei Suomessa ole merkittävästi näyttöä siitä, että lehdistö olisi oma-aloitteisesti tuonut päivänvaloon merkittäviä yhteiskunnallisia väärinkäytöksiä. Hänen mukaansa lehdistö on ollut hiljaa, kun viranomaiset ovat painaneet jotakin asiaa villaisella ja vastaavasti pursunneet "paljastuksia" viranomaisten selvitettyä jotakin asiaa. Samantapaisia näkemyksiä suomalaisen journalismin viranomaisten ehdoilla toimimisesta tuotiin esiin myös suomalaisjournalistien kommentaissa.

täjä (23), keskustelija-ongelmien purkaja (18), analysoija-ymmärtäjä-taustoittaja (21) sekä viihdyttäjään.

7 Etukäteisohjeiden vastaisesti osa vastaajista nimesi tässä kohdassa useamman kuin yhden vaihtoehdon, jotka kuitenkin otettiin jakaumissa huomioon. Jokin muu-kohdassa esimerkkeinä annettiin *tiedottaja, tekstimainostaja, sekoilija, linjavikainen, tiedonantaja/jakaja, taustoittaja, valtajärjestelmän säyseä pönkittäjä, jäsentäjä, lörpöttäjä, selostaja, silppusäkki, informaattori, pubdistaja, kertoja, vilkuttaja, kuorolaulaja*.

8 Vahtikoiran roolin yksityiskohtaisempia poimintoja liitteessä 8.

Kuva 14. ”Millainen on joukkotiedotusvälineiden tehtävä tämän päivän Suomessa? Kuvaisiko sitä parhaiten 1. heijastaja, 2. vahtikoira, 3. opettaja, 4. viihdyttäjä, 5. jokin muu, mikä?”

HEIJASTAJA		119			
VAHTIKOIRA		38			
OPETTAJA	12				
VIIHDYTTÄJÄ		47			
JOKIN MUU	20				

”Miten dokumentoida sellaisten konnien tekosia, joista poliisikaan ei tiedä mitään ...?” (H51)

– Toimitustyö on yhä enemmän virallisen protokollan perässä juoksemista. Infokutsut pitäisi hylätä ja lähteä rohkeammin ”omille teille”. (167)

”Suomessa vahtikoirana olo on asioiden kertomista sellaisina kuin miltä ne näyttävät, ei mitä ne todellisuudessa ovat tai mitä asioiden takana on ...” (H49)

Myös tiedotusvälineiden yleisö on kritisoinut vahtikoiran roolin puuttumista. Edellä mainitun *Mielipiteet journalismista* -tutkimuksen mukaan toimittajat eivät uskalla arvostella riittävästi poliitikkoja tai talouselämän edustajia ja ottaa huomioon tavallisten ihmisten etuja. Uutisia tiedotusvälineissä on riittävästi, mutta taustoja liian vähän. Toimittajien nähtiin edustavan ensisijaisesti omaa työnantajaansa, toissijaisesti itseään ja kolmanneksi ammattikuntaansa ja poliittista valtaa. Vasta neljäntenä listalla tuli yleisö. (Taloustutkimus 1991)⁹ Journalismin vahtikoiran ongelmana on myös *journalistisen toiminnan valikoivuus*. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa kriittisyys ymmärrettiin voittopuolisesti yksittäisen taloudellisen vallankäytön arvostelemiseksi, kun 1980-luvulta lähtien tulilinjalla on

9 Työnantajan vaikutusvallan nähtiin perustuvan palkkaan, oman itsen edustamisen omalla uralla etenemiseen ja ammattiyhdistyksen ja politiikan vaikutusta perusteltiin politiikan yleisenä sekaantumisenä journalismiin ja sillä, että jokaisella puolueella on äänenkannattajansa. Yleisöllä on vaikutusvaltaa tiedotusvälineiden käyttäjinä. (Taloustutkimus 1991)

ollut lähes yksinomaan julkinen vallankäyttö. Lisäksi kriittisyys on osoitautunut myös pinnalliseksi ja pikkuasioihin reagoivaksi. (Hemánus 1990a, 36)

Toisaalta on muistettava, että vahtikoiran roolin harjoittaminen on kaiken aikaa vaikeutunut myös Suomessa yhteiskunnan ja journalistisen työympäristön koettua valtavan teknisen ja taloudellisen muutoksen. Esimerkiksi Yhdysvalloissa Lambeth (1977) on todennut amerikkalaisten tiedotusvälineiden vahtikoiramaisuuden heikentyneen kun tutkittavat asiat ovat paisuneet ja monimutkaistuneet niin, ettei journalisteilla ole jäänyt kovinkaan suuria mahdollisuuksia hallita syvällisesti mitään niistä.

Suomalaisjournalistien teemahaastatteluissa korostettiin vahtikoiran roolin merkitystä *kansalaisyhteiskunnan* toteuttajana. Journalistit pitivät tärkeänä, etteivät poliittiset päättäjät saa säädellä tiedonvälitystä, vaan ihmisille annetaan oikeus vaatia ja myös saada vastauksia kysymyksiinsä.

”Sanoisin, että kansakunnan enemmistö hyväksyy ja tajuaa tällaisen vahtikoira-instituution tärkeyden. Yhteiskunta on kuitenkin vielä linoittautunut, ketjuuntunut ja sulkeutunut, eikä toimi niin hyvin kuin pitäisi. Petraamisen edellytykset ovat kuitenkin olemassa ...” (H38)

Suomalaisen vahtikoira-ajattelun yleistymättömyyteen on saattanut vaikuttaa vähättely tällaisen roolin todellisesta tarpeesta. Esimerkiksi maailmanlaajuisesti tarkasteltuna yhteiskunnalliset epäkohdat eivät ole olleet Suomessa – ainakaan vielä 1990-luvun puoliväliin mennessä – kovin räikeitä, eikä virallinen kontrollikoneisto sen heikompi kuin monessa muussa maassa. Vahtikoiran roolin vähäisyys ei näin ollen automaattisesti merkitse, että yhteiskunnalliset ongelmat olisivat Suomessa *tämän seurauksena* erityisen merkittäviä. Väärinkäytöksiä saattaa hillitä esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan pienuus, homogeenisuus ja se, että väärinkäytöksiin uskotaan puuttuttavan helposti ja aikaisessa vaiheessa. Toisaalta väärinkäytösten *epäily* ei automaattisesti todista niiden olemassaoloa. Erään haastatellun journalistin sanoin:

”Journalismin piirissä on vainoharhaisia toimittajia, jotka näkevät salaliittoja myös siellä missä niitä ei ole. Toisaalta olisi perin omituista, jos tällaisia journalisteja ei olisi ...” (H38)

Tutkivan journalismin yleisyys

Entä kuinka paljon Suomessa sitten on tutkivaa journalismia? Yksiselitteistä vastausta tähän ei voida antaa. Tutkivan journalismin määrällistä arviointia vaikeuttaa se, kuinka korkealle journalististen tutkimusten rima halutaan asettaa ja kuinka tarkasti suomalaisjournalistien tekemän työn todellista olemusta voidaan tutkia. Hemánus (1990a, 181) lieneekin oikeassa arvioidessaan, että Suomessa on ollut ajoittain innostusta tutki-

vaa journalismia kohtaan, mutta tämä innostus on kuitenkin näkynyt enemmän periaatteellisella kuin käytännön tasolla. Tutkivaa journalismia tai sitä muistuttavaa työtä on hänen mukaansa toki tehty, joskin varsin vähän. Samaan viittaa teemahaastateltu suomalaisjournalisti:

”Ei sillä (tutkivalla journalismilla – lisäys HK) ole aina ollut täsmällistä nimeä. Aina sitä on kuitenkin tehty, mutta ei välttämättä kovin tavoitteellisesti tai määrätietoisesti. Laajempi asioiden selvittäminen on jäänyt tekemättä.” (H9)

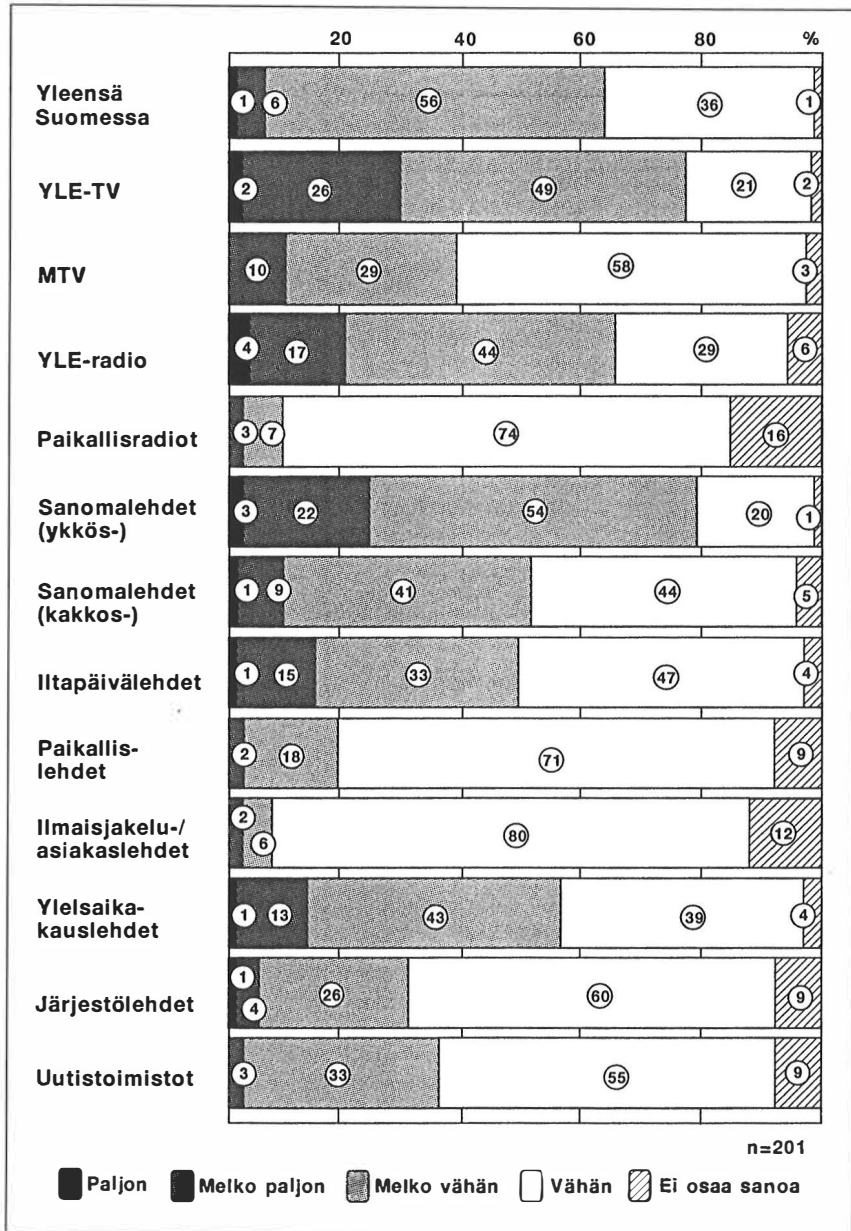
Hemánuksen arvio tuntui saavan vastakaikua myös kyselytutkimuksessa, jossa peräti 92 prosenttia vastaajista näki tutkivaa journalismia tehtävän Suomessa melko vähän tai vähän. Tutkivan journalismin harjoittamisen nähtiin lisäksi keskittyvän vain muutamaankin välineeseen (kuva 15).

Välinekohtaisesti eniten tutkivaa journalismia arveltiin tehtävän kyselytutkimuksessa nimetyistä vaihtoehdoista Yleisradiossa, ykkössanomalehdissä, iltapäivälehdissä ja yleisaikakauslehdissä. Kaikkein vähäisimpinä tutkivan journalismin tekijöinä erottuivat paikallis-, ilmaisjakelu-, asiakas- ja järjestölehdet sekä paikallisradiot ja uutistoimistot. Yhteistä tutkivaa journalismia harjoittaville välineille näyttäisi olevan koko, verrattain suuri taloudellinen liikkumavara ja tarve toimia jonkinasteisena yhteiskunnallisena vaikuttajana (Yleisradio, ykkössanomalehdet, yleisaikakauslehdet) tai erityinen tarve lisätä irtonumeromyyntiä tutkivan journalismin paljastuksilla (iltapäivälehdet). Vastaavasti vähiten tutkivaa journalismia näyttävät tekevän välineet, joilla on pieni toimitus ja taloudellinen liikkumavara (kakkoslehdet), vahva taloudellinen ja/tai tiedonvälitystä koskeva riippuvuus lähiympäristöstään (paikallislehdet) tai toimituspolitiikka, joka jättää vain vähän sisällöllistä liikkumavaraa oman perustehtävän ulkopuolella. Tällaisia rajoituksia ovat esimerkiksi rajattu aihepiiri tai ”perhelehtimäisyys” (asiakas- ym. aikakauslehdet), julkaisevan taustayhteisön omat tavoitteet (järjestölehdet), raakautusten eteenpäin välittäminen (uutistoimistot) sekä viihdyttäminen ja musiikki (MTV, paikallisradiot). Eri välineryhmien suhde tutkivaan journalismiin on tiivistetty kuvan 16 taulukkoon.

Tiedotusvälineen koon ja journalististen resurssien vaikutus tutkivaan journalismiin nousi esiin myös tähän tutkimukseen osallistuneiden yleisradiolaisten haastatteluissa. Heistä eräs totesikin:

”Isoissa putiikeissa kasaantuu kaikkea, tätäkin (tutkivaa journalismia – lisäys HK). Suuressa teksti-, kuva- ja äänimassassa saa olla poikkiteloitakin materiaalia. Jos jokin pikkulehti lähtisi paljastelemaan asioita, se olisi helposti vaikeuksissa. Suurella välineellä on pelivaraa ja isommat henkiset resurssit. Ei olla niin riippuvia yhdestä kunnanjohtajasta, pankinjohtajasta ja ilmoittajasta ...” (H26)

Kuva 15. Tutkivan journalismin yleisyys eri välineissä. "Kuinka paljon mielestäsi Suomessa tehdään tutkivaa journalismia subteessa ko. viestimen kokonaistarjontaan?"

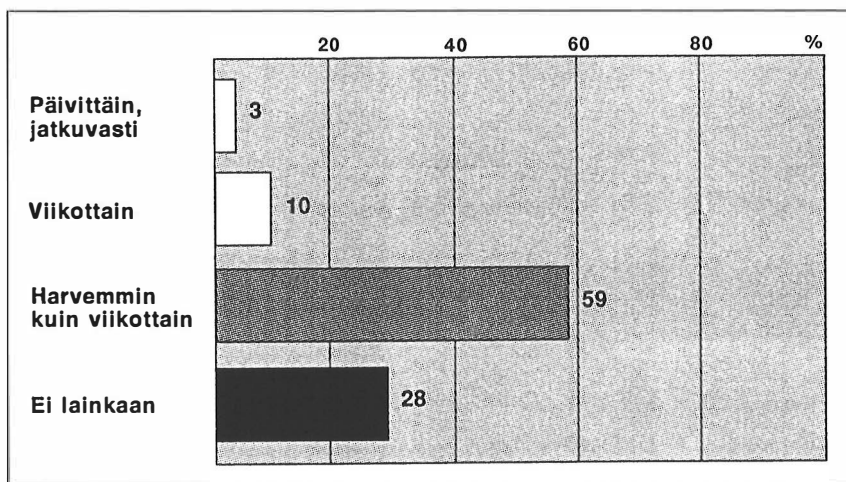
Toisaalta "tutkivan journalismin lippulaivana" toimiminen ei ole Yleisradiolle välttämättä automaattista. Esimerkiksi Yleisradion tv-ohjelmien tarjonta on muuttunut voimakkaasti vuoden 1993 alusta käyttöön otetun kanavajaon seurauksena. Se on lisännyt merkittävästi ohjelma-aikaa ja

Kuva 16. Tutkivaa journalismia tukevat ja estävät tekijät

MEDIA-RYHMÄ	TUTKIVAA JOURNALISMIA TUKEVAT TEKIJÄT	TUTKIVAA JOURNALISMIA ESTÄVÄT TEKIJÄT
SANOMA-LEHDET	<ul style="list-style-type: none"> - isot resurssit - perinne ja arvovalta - vahva talous 	<ul style="list-style-type: none"> - uutismaisuus, kiivas työrytmi - lehden linja, "tabu-aiheet" - monopoliasema - poliittiset ja taloudelliset sidokset - juttujen lyhentämisvaatimus
ILTAPÄIVÄ-LEHDET	<ul style="list-style-type: none"> - sensaatilohakaisuus, imago - kilpailuvaltti - lukijoiden odotukset - irtonumeromyynti 	<ul style="list-style-type: none"> - kiivas työrytmi - pinnallisuus - julkisjuorut
PAIKALLIS-LEHDET	<ul style="list-style-type: none"> - alueellinen vaikuttavuus - paljastusten läheisyys 	<ul style="list-style-type: none"> - pienet resurssit - "ympäristöskokeus", kotiseutuhenki - poliittiset ja taloudelliset sidokset - väliineen omistussuhteet - itsetunnon ja rohkeuden puute
AIKAKAUS-LEHDET	<ul style="list-style-type: none"> - löyhä uutisidonnaisuus - tilaa isoille jutuille - juttujen pitkä elinkaari - kohujutut myyvät - pieni ihminen kiinnostaa - valtakunnallinen julkisuus - irtonumeromyynti 	<ul style="list-style-type: none"> - erilaiset toimituspoliittiset linjat - ostetut jutut (luottamus avustajiin) - viihteen osuus hallitseva - kirjjava yleisö - oman alan maine ja ilmoittajat (erikoislehdet) - erikoisalajat ja eriytyneet palstat
YLEISRADIO	<ul style="list-style-type: none"> - valtakunnallinen julkisuus - institutionaalisuus - julkisen palvelun rooli, moraalinen velvoite tutkia - resurssit ja ammattitaito 	<ul style="list-style-type: none"> - poliittiset sidokset - konservatiivisuus - tasapuolisuusvaatimukset - TV-ohjelmat kalliita - t:j:n perinnettä vain vähän
MTV	<ul style="list-style-type: none"> - valtakunnallinen väline - resurssit ja ammattitaito 	<ul style="list-style-type: none"> - viihdepainotteisuus - kytkennät talouselämään ja mainostajiin - TV-ohjelmat kalliita - puuttuva t:j:n perinne - katsojamittaukset
PAIKALLIS-RADIODIOT	<ul style="list-style-type: none"> - toimituksen kokellunhalu ja nuorekkuus 	<ul style="list-style-type: none"> - paikallinen mainosrahoitus - päiväkohtaisuus, reaaliaikaisuus - toimituksen koko ja ammattitaito - musiikki, viihde ja visailu ohjelmatarjonnassa
UUTIS-TOIMISTOT	<ul style="list-style-type: none"> - valtakunnallinen julkisuus - ammattitaito 	<ul style="list-style-type: none"> - puolueettomuuden korostaminen - aslakasväilleiden t:j:n kysyntä (yhteinen juttu kaikissa välineissä ei kiinnosta) - korkea uutiskynnys - nopeampoinen työrytmi - kansainvälinen ympäristö (käännösjutut) - sirpaletietoa ja "perusjuttua" usein vain raaka-aineeksi - mallillisuus - uutisvirran vaikutus omaan päiväjärjestykseen

pakottanut Yleisradion etsimään ohjelmatuotantoonsa taloudellisia vaihtoehtoja. Esimerkiksi ajankohtaistoimitukset ovat kritisoineet kanavajakoja jo ennen sen voimaantuloa siitä, että toimitusten on tultava toimeen pienentyneillä resursseilla vaikka ohjelma-aikaa samalla kuitenkin lisätään. Ajankohtaisohjelmien kritisoitiinkin muuttuvan entistä päiväkohtaisemmiksi ja eräänlaisiksi uutisten vähemmän syvällisiksi jatkeiksi. (Pent-

Kuva 17. "Olen itse tehnyt tutkivaa journalismia ..."

tilä 1992)¹⁰ Tutkivan journalismin kannalta ongelmana Yleisradiossa ovat myös ohjelmien katsojamääriin perustuvat tunnusluvut ja markkinaosuuksien tavoittelu, jotka ovat suunnanneet Yleisradion toimintaa tuotantoihin, jotka tavoittavat kerralla mahdollisimman suuren yleisön. Blombergin (1991) mielestä kaupallisiin tarpeisiin kehitetyt yleisömitaukset eivät kuitenkaan kerro mitään ohjelmien vaikuttavuudesta tai siitä, miten kiinnostuneesti niitä seurataan.

Entä missä määrin suomalaiset journalistit tekevät tutkivia juttuja? Vajaa kolmannes kyselytutkimukseen vastanneista ilmoitti, ettei tee lainkaan tutkivia juttuja. Useimmat kertoivat tekevänsä niitä harvaksen (harvemmin kuin viikottain) ja vain 13 prosenttia ilmoitti tekevänsä tutkivaa journalismia usein (päivittäin tai viikottain; kuva 17).

Painotettakoon tässä yhteydessä vielä erikseen, että näkemykset ovat erittäin subjektiivisia ja pohjautuvat vastaajien itse omalla työllään asettamiin tutkivan journalismin vaatimuksiin. Vastaukset kuitenkin heijastavat journalistien *käsityksiä omasta työstään*. Toteutuneiden juttujen aiheet ovat käsitelleet etupäässä talous- ja yritysalamää, kunnallispolitiikkaa ja ympäristöasioita.¹¹

Tutkivan journalismin yleisyyttä valotettiin myös kyselytutkimuksen avoimella kysymyksellä, jossa vastaajaa pyydettiin nimeämään väline tai

10 Vastaavista syistä Yleisradiota kritisoitiin jo 1970-luvulla, jolloin tutkivan journalismin kehityksen Yleisradiossa nähtiin riippuvan ulkopuolisista toimittajista ja työryhmistä, joiden palkka määräytyi kuitenkin lähetyksajan perusteella. Ohjelmavalikoima yksipuolistui kun Yleisradiolle tarjottiin vain varmasti kaupaksi meneviä ja nopeasti toteutettavia aiheita. (Sundgren 1977)

11 Toteutuneiden juttuaiheiden yksityiskohtaisempi luettelo liitteessä 10.

välineet (lehden tai ohjelman nimi), jossa tämä arvioi tutkivaa journalismia tehtävän tavanomaista enemmän. Maininnat jakautuivat välineryhmittäin seuraavasti:

- Aikakauslehdet: 110
- Yleisradio: 110
- Sanomalehdet: 101
- MTV: 20
- Ruotsalainen TV-4: 2
- Paikallislehdet: 1
- ”Liisa Kulhia”: 1

Vaikka aikakauslehdet, sanomalehdet ja Yleisradio näyttäisivätkin olevan tällaisen ryhmäluokittelun perusteella tasavahvoja, tutkivan journalismin nimikemäärällinen rintama on hyvin kapea. Aikakauslehtien maininnoista peräti 87 koski *Suomen Kuvalehteä*. Vastaavanlainen keskittymä muodostui myös sanomalehtiin, joista *Helsingin Sanomat* ja sen *kuukausiliite* keräsivät 76 mainintaa. Suomalaiden tiedotusvälineiden yleinen suhtautuminen tutkivaan journalismiin näyttäisikin tämän kysymyskohdan valossa hyvin varaukselliselta.¹² Yksittäisinä nimikkeinä eniten mainintoja keräsivät

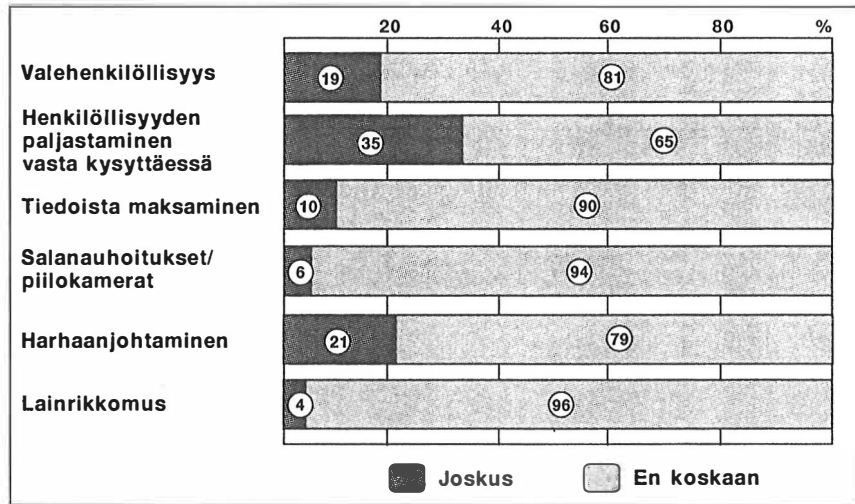
- Suomen Kuvalehti: 87
- Helsingin Sanomat: 66
- Ajankohtainen Kakkonen: 33
- ”Televisio”: 21
- ”Yleisradion (tv:n) ajankohtaisohjelmat”: 18
- A-Studio: 17
- ”Yleisradio”: 13
- Helsingin Sanomain kuukausiliite: 10
- Karpo/Karpolla on asiaa: 9

Tekijöiden tapaan myös esiin nostetuissa *esimerkkitapauksissa* heijastui suomalaisen tutkivan journalismin kapea kärki. Ylivoimaisesti eniten mainintoja keräsi (kyselyn hetkellä loppuvuonna 1991 vielä ajankohtainen) *KOP-Kouri -tapaus*. Toiseksi yleisimmäksi esimerkiksi kiilasi Washington Post -lehden *Watergate*-paljastus 1970-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa. Kyselyn kohdassa ”*Palautuuko mieleesi konkreettisia esimerkkejä tutkivista jutuista tai ohjelmista*” kertyi mainintoja seuraavasti.¹³

12 Tutkivan journalismin tekijöiden yksityiskohtainen jaottelu liitteessä 10.

13 Tutkivan journalismin esimerkkitapauksia koskeva yksityiskohtaisempi luettelo liitteessä 11.

Kuva 18. "Oletko itse koskaan käyttänyt poikkeavia tiedonhankintamenetelmiä?" (joskus käyttänyt)

- KOP-Kouri -tapaus: 80
- Watergate-paljastus: 12
- Maataloustukiraportti (Sadeoja): 8
- Günther Wallraffin paljastukset: 7
- Turjan margariiniskandaali; Kuolan saastuminen: 6
- SKP:n miljoonat; Reino Paasilinnan Yleisradion vakuutusjutut; "Hannu Karpon jutut"; "HS:n kuukausiliitteen jutut": 5
- MTV:n valepommi: "Erilaiset talousaiheet"; "Ajankohtainen Kakkonen": 4

Tutkivaan journalismiin liittyvänä erikoispiirteenä kysyttiin, missä määrin journalistit ovat käyttäneet erilaisia *epätavanomaisia tiedonhankintamenetelmiä*. Vaihtoehtoina annetuista keinoista yleisimmäksi osoittautui passiivinen valehenkilöllisyys (jossa henkilöllisyys kätketään, mutta paljastetaan kysyttäessä). Tähän kertoi turvautuneensa joka kolmas. Tiedonhankintaan liittyvä lain rikkominen sekä salanauhoitus ja -kuvaus olivat harvinaisempia menetelmiä (kuva 18).

Suomalaisjournalisteille oli kertynyt kokemuksia erityisesti haastattelutilanteiden manipuloinnista. Jutun perusideaa on kaunisteltu haastateltavalle (25), haastateltavalle on esitetty harhauttavia ja provosoivia kysymyksiä (26), journalisti on vaikuttanut tietävältä esittämällä "luovia faktoja" (34), journalisti on mielistellyt ja vaikuttanut nokkelalta "myynnin psykologisin keinoin" (40), henkilölähdettä on jututettu viattomasti ei-toimittajana (45), henkilölähteelle on lirkuteltu ja imarreltu (75), tiedonhankinnassa on turvauduttu "rehelliseen valehtelemiseen" (93), journalisti on heittäytynyt tyhmemmäksi kuin mitä on (120) tai käyttänyt hyväk-

seen ”naisellista tyhmyyttä” (133). Niin ikään journalisti on voinut osoittaa henkilölähteelleen eri tavoin huomaavaisuutta: tarjoamalla lounasta (29) tai lähettämällä kukkia arkiston tytöille (98). Näitä marginaalisempina tiedonhankinnan apukeinoina mainittiin seksi (194) ja alkoholi (111).

Yleisesti ottaen aktiivinen valehenkilöllisyys, *wallraffaus*, (saksalaisjournalisti Günther Wallraffin mukaan) osoittautui suomalaisille journalisteille varsin harvinaiseksi tavaksi hankkia tietoja. Vuortama (1984, 77) onkin todennut, ettei tällaisilla keinoilla ole Suomessa perinteitä mm. sen takia, että tv-ruutu ja kolumnikuvat ovat tehneet suomalaisjournalistit julkkiksiksi, joille naamioiminen olisi hankalaa. Kuitenkin Randströmin (1991, 108) tutkimista ruotsinsuomalaisista journalisteista (N = 95) noin puolet kertoi käyttäneensä epätavanomaisia tiedonhankintametoja tavalla tai toisella. Sähköisissä välineissä ja pääkaupunkiseudulla keinoja käytettiin useammin kuin lehdistössä ja maaseudulla.

Kun journalistien arvioita tutkivan journalismin yleisyydestä verrataan arvioihin tutkimusta kaipaavien asioiden määrästä, huomataan, että asioita jää Suomessa paljon pimentoon. Väitteen ”Suomessa ei ole tutkittavaa” kanssa oli eri mieltä peräti 94 prosenttia vastanneista (kuva 19).

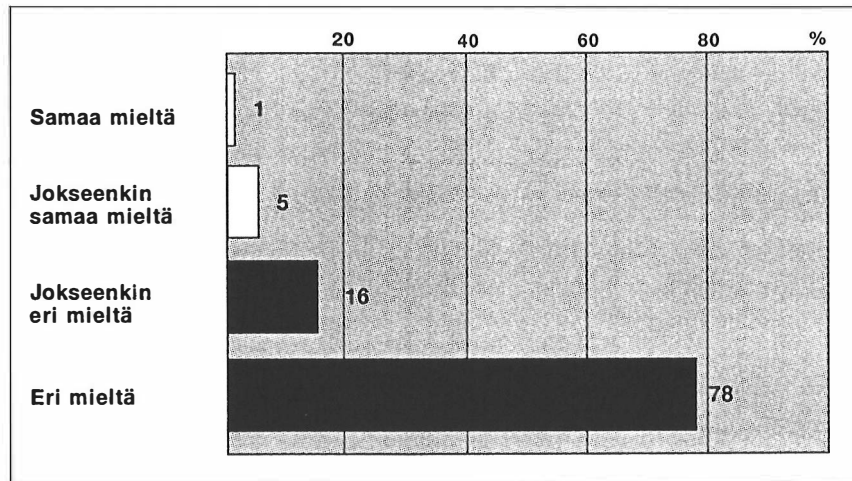
Mistä sitten löytyvät aiheet tutkiviin juttuihin? Aihealueet jakautuivat kolmeen pääluokkaan: talouteen (156 mainintaa), politiikkaan (175) ja muihin aiheisiin (58). Kyselytutkimuksen avoimessa kohdassa ”*Missä olisi Suomessa eniten työsarkaa tutkivalle journalismille (aihealue tai asia)?*” eniten mainintoja keräsivät:

- TALOUS: talouselämä, talouden valta, talouspolitiikka, liike-elämä; pankit; talousrikollisuus, raha, rahan liike, rahan valta; suuryritykset
- POLITIIKKA: poliitikot, politiikan taustat; ympäristöpolitiikka, ympäristöasiat, ympäristönsuojelu, luonto; julkissektori, julkishallinto, julkisen sektorin tehokkuus; terveys- ja sosiaalipolitiikka, ihmisten eriarvoisuus ja sosiaalinen tilanne
- MUUT: kuluttaja-asiat/-tieto; valta; urheilu; tuomiot; oikeuslaitos; ay-maailma, ammattiliitot; valtaeliitti, ”herraklubit”, kulttuuri

Yksittäisiksi aihealueiksi nimettiin *lehmänkaupat, kabinetitratkaisut, salatulut päätökset, politiikan toimintamekanismit, sopimusten taustat ja byötyjät, kunnalliselämän ja talouden kytkennät, kartellit, pörssisalaisuudet, talousrötökset, luottamusmiesten osallistumiset ja kytkennät, ”mitä kunnassa todella tapahtuu”, sisäpiirikäbminnät ja aluerakentaminen*.¹⁴ Lisäksi ”*talouden ja politiikan väliset subteet*” esitti tutkimuskohteeksi 18 vastaajaa. Poliitiikan ja talouselämän yhteistyön tutkimista korostettiin myös teemahaastatteluissa.

14 Tutkivan journalismin aihealueiden yksityiskohtaisempi jaottelu liitteessä 12.

Kuva 19. "Suomessa ei ole tutkittavaa"

"Tutkimisen kohteena pitäisi olla politiikan ja talouden kytkennät: miten talouselämä pyörittää poliitikkoja, jotka luulevat olevansa vapaa itenäisiin ratkaisuihin." (H31)

Tärkeäksi tutkimusten aihealueeksi nähtiin myös erimuotoinen yhteiskunnallinen *vallankäyttö*, so. kenellä valtaa on ja miten sitä käytetään, koska kasautuneen vallan nähtiin korruptoivan ja mahdollistavan asioiden junailun muodollisesti "demokratian nimissä". Vallan kasautumista arveltiin edesauttavan suomalaisen yhteiskunnan pienuus sekä poliitikkojen ja virkamiesten suuri valta. Vallan olemuksen tutkimisessa nähtiin tarpeelliseksi "asioiden taakse meneminen" ja sen selvittäminen, kenen edun mukaista on millainenkin julkisuudessa esitettävä propaganda.

"Valtaa pyritään verhoamaan sillä, että kaikki tapahtuu kansan parhaaksi ja demokratian nimissä. Poliittisesta, taloudellisesta ja mielihyvällisestä annetaan kokonaan toinen kuva, kuin mitä se on... Selvät väärinkäytökset ja lahjukset ovat simppeleitä tutkittavia, hienovaraisemmat väärinkäytökset kuten oman vallan kasvattaminen jo vaikeampia tapauksia..." (H26)

Vallan kasautumista tutkineen Ruostetsaaren (1992, 296–297) mukaan Suomessa on valtaeliitti, joka omaa yhteisen taustan, ajattelee yhtenäisesti, on rekrytoitumismalliltaan suhteellisen suljettu ja eroaa useiden ominaisuuksien suhteen väestöstä. Eliitti rakentuu Ruostetsaaren mukaan muuta väestöä oleellisesti korkeammin koulutetuista, suurempituloista, oikeistolaisemmista ja kodin kulttuuripääoman suhteen parempiosaisista eteläsuomalaisista miehistä. Valtaeliitin keskinäinen vuorovaikutus on suhteellisen tiivistä pitkälti epävirallisten henkilökontaktien kautta, joilla

on myös keskeinen merkitys yhteiskuntapoliittisessa vallankäytössä. Edelleen valtaeliitin keskinäistä yhteisymmärrystä ja yhteenkuuluvuutta on Ruostetsaaren mukaan lujittanut se, että vallankäyttäjät ovat toimineet uransa aikana useilla yhteiskunnan lohkoilla.

Tämä luku on osoittanut, että tutkivaa journalismia tehdään Suomessa vähänlaisesti ja harvoissa välineissä. Sitä, mistä tällainen tilanne johtuu, selvitetään kahdessa seuraavassa luvussa. *Tutkivan journalismin yhteiskunnallisessa ympäristössä* tarkastellaan tutkivan journalismin yhteiskunnallisia rajaehoja ja riippuvuuksia kuten journalistisen työn juridisia puitteita, journalismin suhdetta julkiseen ja taloudelliseen valtaan ja yhteiskunnallisen ilmapiirin vaikutusta tutkivaan journalismiin. *Tutkivan journalismin journalistisessa ympäristössä* siirrytään ”sisälle” tiedotusvälineisiin tarkastelemaan niiden toimintamekanismeja ja sellaisia journalistisen työn yleisiä edellytyksiä sekä journalistien asenteita ja sidoksia, joilla on vaikutusta tutkivan journalismin harjoittamiseen.

■ Tutkivan journalismin yhteiskunnallinen ympäristö

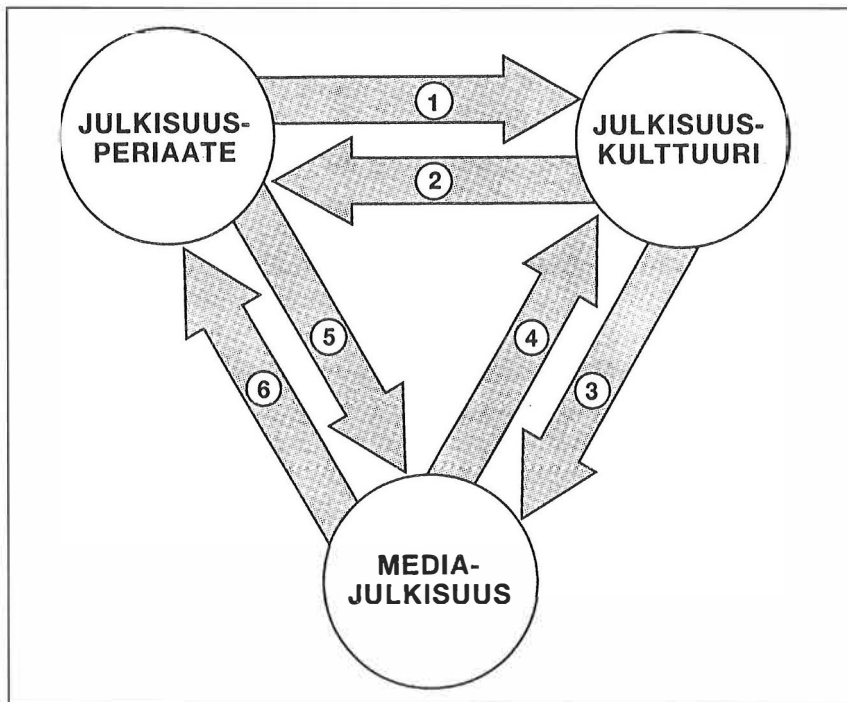
Tutkivan journalismin yhteiskunnallisen – so. joukkoviestimien ja toimistusten *ulkopuolisen* – ympäristön voi nähdä olevan alttiina kahdenlaiselle vaikutukselle. Ensinnäkin tiedotusvälineiden toiminnalle asettaa omat rajansa tiedonvälitystä koskeva kansallinen *lainsäädäntö*. Toisekseen kysymys on näiden lainkohtien *tulkinnallisesta käytännöstä*, kuten viranomaisten tiedotusaseteista, ja tätä kautta laajemmasta yhteiskunnallisesta (keskustelu)ilmapiiristä.

Kuvassa 20 näkyvät nämä tekijät *julkisuuden* kannalta. *Julkisuusperiaatteessa* kysymys on yleisiä ja yksityisiä asioita koskevan julkisuuden lainsäädännöllisistä tekijöistä ja *julkisuuskulttuurissa* tämän periaatteen käytännön toteutumisesta. Kolmas julkisuuden alue on *mediajulkisuus*, jossa on kysymys joukkoviestinnän ”sisäisistä” julkisuuden rakentamismekanismeista ja esittämistavoista.¹

Nämä kolme julkisuuden lajia ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Julkisuusperiaate asettaa julkisuuskulttuurille joitakin lainsäädännöllisiä velvoitteita (julkisten asiakirjojen esittäminen, tiedottaminen) (1), ja julkisuuskulttuuri (julkisuusperiaatteen soveltaminen) vastaavasti luo paineita tämän lainsäädännön kehittämiseksi (2). Julkisuuskulttuuri ohjaa merkittävästi joukkoviestinnän aihevalintoja, lähdekäytäntöä ja juttujen luonnetta (3), mutta mediajulkisuus pystyy esittämiensä esimerkkitapausten kautta vaikuttamaan asioiden avoimuuteen ja virkamiesten tiedotuskäytäntöihin (4). Julkisuusperiaate antaa tiedotusvälineiden toiminnalle vapausasteita, mutta asettaa myös julkistamista koskevia (jälkikäteis-)rajoituksia (5). Vastaavasti tiedotusvälineet pystyvät vaikuttamaan omilla eettisillä normeillaan ja käsittelytavoillaan julkisuutta koskevan lainsäädännön kehitykseen (avoimemmaksi tai suljetummaksi) (6). Mediajulkisuuden yleistä merkitystä korostaa yleisen julkisuuden toteutuminen pääsääntöisesti nimenomaan tiedotusvälineiden kautta. Se, missä määrin tiedotusvälineet saavat ja pystyvät julkistamaan haluamiaan tietoja, vaikuttaa osaltaan kansalaisten julkista hallintoa kohtaan tuntemaan luottamukseen. Julkisuus on välttämätöntä varsinkin erilaisten moraalitotuuksien yleisen arvioinnin kannalta.

1 Koska tämä mediajulkisuus ei luonteensa puolesta kuulu tämän luvun käsittelemään ”journalismin yhteiskunnalliseen ympäristöön” sitä tarkastellaan seuraavassa luvussa Tutkivan journalismin journalistinen ympäristö.

Kuva 20. Julkisuuden lajit

Yhteiskunnallinen ilmapiiri

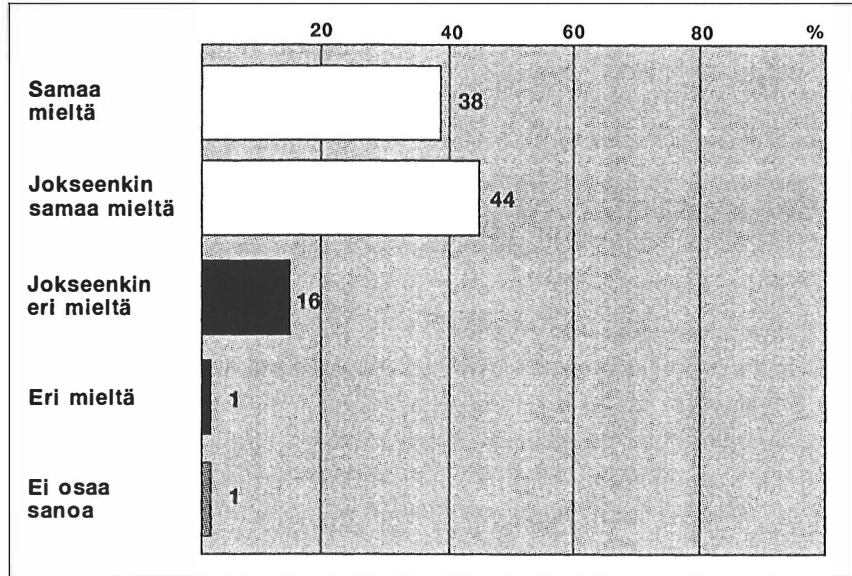
Yhteiskunnallinen ilmapiiri on esimerkki käsitteestä, jota käytetään yleisesti, vaikka sen tarkka määrittely onkin vaikeaa. Yhteiskunnallinen ilmapiiri voidaan nähdä esimerkiksi eräänlaiseksi "ajan hengeksi", joka muodostuu tietyllä hetkellä tietyssä kulttuurissa vaikuttavista ja yhteiskunnallista käyttäytymistä muovaavista arvoista, arvostuksista ja asenteista. Ilmapiiri muokkaa ihmisten yhteisiä asioita koskevia ajatusmalleja.

Journalistien kyselytutkimuksessa suomalainen yhteiskunnallinen ilmapiiri nähtiin verraten sulkeutuneeksi. Täysin eri mieltä ilmapiirin sulkeutuneisuudesta oli vain yksi prosentti vastanneista (kuva 21).²

Ilmapiirin sulkeutuneisuutta perusteltiin mm. 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa voimakkaasti vaikuttaneella *konsensuksella*, joka julkisuudessa loi poliittista yksimielisyyttä, mutta jonka journalistit kuitenkin näkivät hillitsevän yhteiskunnallista keskustelua ja rajoittavan erilaisen poikkeavan tiedon julkistamista. Julkisuuteen tulivat vain ns. "viralliset totuudet" tiedonlähteiden määrittämässä muodossa. Poikkeuksellisten näkemysten

² Yhteiskunnalliseen ilmapiiriin vaikuttavia historiallisia, erityisesti journalismin kannalta merkittäviä, tekijöitä tarkastellaan lähemmin seuraavassa luvussa.

Kuva 21. "Suomalaisen yhteiskunnan ilmapiiri on sulkeutunut"

julkistamista arvioitiin haittaavan sen yleisen ajattelutavan, että yhdellä kertaa voidaan Suomessa hyväksyä vain yksi – poliittinen tai taloudellinen – totuus.

”Se konsensus oli eräänlainen möhkäle. Keskustelua ei syntynyt mistään, ja jos joku sitä yritti, sai ”lekasta päähänsä”. Konsensuksella synnyttiin ilmapiiri, josta oli vaikea irrottautua ja käyttäytyä poikkeavalla tavalla. Yhteiskunnassa ei löytynyt vastavoimia, jotka ovat kaiken kehittymisen lähtökohta ...”(H11)

”Joka potkii virallista totuutta vastaan, nuijitaan nopeasti ... Päättäjät ja asiat ajavat läpi itsensä yhteiskunnassa, vastaan taisteleminen ja erilaisten mielipiteiden esiintuominen on hankalaa ...” (H44)

Tutkivan journalismin suhteen sulkeutuneen ilmapiirin voi nähdä heijastuvan journalistien näkemyksissä, ettei toisten ihmisten asioihin (edes heidän tekemiinsä väärinkäytöksiin) puuttuminen ole Suomessa ”sopivaa”. Journalistit eivät välttämättä eroa tässä puuttumishaluttomuudessa muista suomalaisista.

Laineen (1970) mielestä vaikeneminen on näkynyt erityisesti tilanteissa, ”joissa rahan tai vallan haltijat ovat tunteneet itsensä avuttomiksi arvostelun edessä”. Vallankäyttäjät eivät kuitenkaan myönnä virheitään, eivätkä Laineen mukaan myöskään osallistu paljastettuja epäkohtia ja niiden korjaamista koskevaan keskusteluun. Nortamo (1992) on nähnyt ongelmaksi yhteiskunnallisen keskustelu- ja väittelyperinteen syntymät-

tömyyden, johon ovat vaikuttaneet voimakkaat, lukemista ja kuuntelemista painottavat yhteiskunnalliset auktoriteetit kirkko, koulu ja armeija.

Tällainen keskustelemattomuus voidaan nähdä journalismissa erilaisen *tabujen* (aiheet, joista ei ole lupa kirjoittaa) määränä. Vaikka kyselytutkimukseen vastanneet arvelivatkin tabujen määrän vuosien varrella vähentyneen, tabut eivät kuitenkaan ole täysin hävinneet. Keskustelemattomuuden ei myöskään uskottu täysin yksipuolistavan tiedonvälitystä, vaan ainakin isompien asioiden julkituloon uskottiin. Eräs vastaaja (61) kuvailikin tilannetta: *”Kaikesta saa kirjoittaa, mutta ei kaikissa välineissä.”* Tabujen arveltiin vähentyneen toimitusten ”nuorennusleikkausten” ansiosta ja sen takia, että toimituksen esimiehet valitaan toimituksen omasta keskuudesta.

”Tällaisten esimiesten kanssa on vaikeaa kehittää konflikteja. Vanha koulukunta oli selvästi varovaisempi, eristyneempi ja kontrolloivampi ja halusi pitää paremmat suhteet päättäjiin.” (H43)

”Kaikki tulee sitten ehkä joskus esiin historiankirjoituksena. Toimittajia asia ei enää silloin kiinnosta. He penkovat mitä nyt tapahtuu, historioitsijat mitä ennen ... Jotkut kertovat molemmista, näkevät että kaikki vaikuttaa kaikkeen ...” (H43)

Suomalaisjournalistit kritisoivat tabuja sillä, että tarvittaessa yhteiskunnan on kestettävä kaikenlaista ja kaikenaiheista kirjoittelua.

”Herää kysymys, ovatko valkoiset läiskät enää mielekkäitä muuttuvassa maailmassa. Vielä nytkin salaillaan 30–50 vuoden takaisia asioita.” (H3)

Kyselytutkimuksen *tabuesimerkeissä* viitattiin yleisesti *politiikkaan* ja mm. *istuvan presidentin persoonaan*.³ Samaan kastiin luettiin myös *ministerit, hallitukset ja korkeimmat virkamiehet, vientiteollisuus, koti, oikeuslaitos, ydinvoima, Suomen Pankki ja yksityinen raha, ihmiskunnan ja valtion turvallisuus sekä ulkopoliittikkaa* sivuavat aiheet. Väistyneiksi tabuiksi nimettiin mm. *YYA-sopimus, rauhanaate, kommunistit ja Neuvostoliitto*. Tabujen arveltiin näkyvän journalistien asenteissa myös *pakolaisia, naisasialiikettä, luonnonsuojelua, seksuaalisia vähemmistöjä ja uskontoa* koskevassa julkisuudessa. Varsinkin näiden aiheiden kohdalla ongelmaksi nähtiin ns. *hyvän asian syndrooma*: jos jokin asia on yleisesti ottaen hyvä, sitä ei saa mustamaalata puuttumalla sen lieveilmiöihin tai negatiivisiin puoliin, vaan asiat on käsiteltävä ”pakkokunnioittavalla hyssyttelyllä”.

”Lehtimieskunnalla on taipumusta yleiseen hyminään. On muodikas olla näin tai näin ...” (H27)

3 Tutkimuksen ajankohtana tasavallan presidenttinä oli *Mauno Koivisto*.

- Helvetillä pelottelevat kaikenkarvaiset uskonlahkot saavat vapaasti kiusata ihmisiä. (139)
- Totuuden puhuja kivitetään, vaikka valtaosa ihmisistä olisikin tämän kanssa samaa mieltä. (134)
- Eiväthän luonnonsuojelijat voi olla väärässä kun puolustavat hyvää asiaa ... (81)

Osa vastaajista piti tabuja vain journalistien päänäpintymänä. Toisaalta vaikka tabu ei olisikaan mikään työnantajan erikseen määrittämä asia, erilaisten arkaluonteisten aiheiden käsittelyyn liittyy yleistä varovaisuutta. Tämän varovaisuuden arveltiin olevan eräänlainen journalisteihin ”sisäänrakennettu koneisto”, jonka olemassaoloa he eivät usein edes itse tiedä.⁴

”Kyse on enemmänkin siitä, mikä on ihmisten kyky, voima ja rohkeus käsitellä eri aiheita. Monissa tiedotusvälineissä asioilla voisi olla toisenlaistakin käsittelyä.” (H50)

Erityiseksi ”pysähtyneisyyden saarekkeeksi” kyselytutkimuksessa nähtiin politiikka. ”Paksunahkaisten suomalaispoliitikkojen” ei nähty vapaaehtoisesti eroavan tai erotettavan tehtävistään, vaikka he olisivat hyvinkin räikeästi laiminlyöneet niiden hoidon. Tosin 1990-luvun alkuvuosina oli näkyvissä joitakin merkkejä poliittisen vastuukulttuurin aktivoitumisesta.⁵ Yksityisellä yrityssektorilla johtajien erottamiskulttuuri on ollut perinteisesti herkempi.⁶

Poliittisen vastuukulttuurin vähäisyys antaa kuitenkin syyntä kysyä, missä määrin suomalaisen julkisen sektorin ja sen organisaatioiden on herättävä yleistä luottamusta pystyäkseen toimimaan yhteiskunnassa. Niiden ei joko tarvitse nauttia luottamusta tai sitten luottamus ei riipu siitä, erotetaanko tai eroavatko huonosti tehtävänsä hoitaneet johtajat.

Ylipäätään kyselytutkimukseen vastanneet journalistit uskoivat, että journalistien paljastuksiin reagoitaisiin herkemmin, jos poliittinen kulttuuri olisi herkempää.

- Julkisuus toimii tavallaan yleisön tuomioistuimena. Silti korkein

⁴ Ilmiöön palataan yksityiskohtaisemmin journalistisen itsesensuurin käsittelyn yhteydessä seuraavassa luvussa.

⁵ Esimerkiksi Kauko Juhantalon luopuminen ministerin tehtävistään taloudellisten väärinkäyttöseppäilyjen takia, Ulf Sundqvistin ero SDP:n puheenjohtajuudesta STS-pankkiin liittyneiden taloussotkujen takia ja Postipankin pääjohtajan Seppo Lindblomin ero epäonnistuneen sijoitustoiminnan seurauksena Yhdysvalloissa.

⁶ Suomalainen yrityskulttuuri ei kuitenkaan vielä 1990-luvulla kovin ”siedä” johtajien erottamisia, päinvastoin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa erotettu johtaja on pystynyt helposti luomaan uuden uran jossakin toisessa yrityksessä.

taloudellinen ja poliittinen valta toimii kuten parhaaksi näkee räkyttävistä koirista piittaamatta. (44)

– Kun tutkivalla journalismilla on osoitettu epäkohtia, tietoisuus asioiden todellisesta laidasta on yleensä tunnustettu. Kyyniseksi tekee se, että valtakoneisto pystyy silti pitämään epäkohdat ennallaan. (15)

– Joskus vain tuntuu siltä, että kaikki vain pyörii samaa vanhaa rataa vaikka mätäpaiseet olisikin paikallistettu. (34)

– Tutkiva journalismi puhkoo joskus valtajulkisuuden muuria ja havahduttaa, mutta pääosin valuu systeemin itsesuojelumekanismista kuin vesi hanhen selästä. (123)

– Tutkivan journalismin vaikutusmahdollisuuksia parantaa, jos paljastuksesta on hyötyä jollekin valtaryhmittymälle. (98)

Journalistit vakuuttivat julkistavansa väärinkäytöksiä aina saatuaan niitä tietoonsa ja kiistivät asioiden tietoisien salailun. Asioiden julkistamisessa ongelmana on kuitenkin niistä saatava näyttö. Näytön vaatimus perustuu journalistien korostamaan periaatteeseen, että heidän tehtävänä on moralisoinnin sijasta kertoa tosiasiat, joiden pohjalta ihmiset itse voivat arvioida paljastettuja asioita.

”On mieleetöntä väittää, että lehtimiehet kyllä tietävät kaikenlaisista hämäräasioista, mutta eivät vain kerro niistä ... Olisi päinvastoin journalismin suola päästä käsiksi tällaisiin asioihin ...” (H38)

– Lehdet eivät kerro epäkohdista yksinkertaisesti siksi, että eivät tiedä niistä tarpeeksi. Vaikka ongelman olemassaolosta voitaisiin olla varmoja, näyttö ei riitä asioiden julkistamiseen. (139)

Yhteiskunnalliset epäkohdat

Yhdysvallat ja Suomi eivät ole tutkivan journalismin kannalta kovinkaan yhteismitallisia. Suomessa on selvästi vähemmän journalisteja ja tiedotusvälineitä seuraavaa yleisöä kuin Yhdysvalloissa, ja kumpaankin joukkoon mahtuu Yhdysvalloissa selvästi enemmän myös tutkivasta journalismista kiinnostuneita ihmisiä. Toisaalta eroa on myös yhteiskunnan ja yhteiskunnallisten ongelmien ja kiistakysymysten koossa.

Lisäksi Yhdysvalloissa toimii erilaisia aktiivisia kansalais- ja painostusjärjestöjä, joiden päämääriä yhteiskuntakriittinen kirjoittelu ajaa ja joita voidaan myös hyödyntää journalistisessa tiedonhankinnassa (vrt. Protess et al. 1991). Suomessa on kaiken kaikkiaan vaikeampaa harjoittaa tutkivaa journalismia.

”Suomessa ollaan samalla puolella aitaa, ei niin, että edut olisivat vastakkaiset. Sitä vastoin Yhdysvalloissa hallitseva eliitti ei ole yhtenäinen. Siellä on erilaisia keskenään taistelevia intressipiirejä ...” (H31)

– Törmätään samaan ongelmaan kuin Suomessa muutenkin ... Val-lankäyttäjien tilalle ei ole tulijoita, joten paljastuksista ei yleensä seuraa mitään, vaikka syytä olisikin (163).

Sitä, kuinka paljon Suomessa on erilaisia yhteiskunnallisia epäkohtia, ei pystytä varmaankaan koskaan tyhjentävästi selvittämään. Selkeistä laittomuuksista antavat jonkinlaisen kuvan poliisin ja oikeuslaitoksen tilastot. Sitä vastoin erilaisten moraalittomuuksien määriä ei ole luonnollisesti tilastoitu missään. Ne eivät usein tule edes julki, eikä niiden selvittäminen ole kenenkään vastuulla.

Jonkinlaisen kuvan asiasta antavat eduskunnan oikeusasiamiehelle tulleet kantelut, joita on kertynyt vuosittain parisentuhatta (2366 vuonna 1994; oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 1994). Näistä noin joka kymmenes johtaa viranomaisen nuhteluun. Tilanteelle on kuvaavaa myös se, että Suomessa on toiminut vuodesta 1985 yhdistyspohjainen *Kansalaisten oikeusturvayhdistys ry*, jonka kantavana ajatuksena on ”alhaalta päin tuleva kansalaisvalvonta”. Yhdistyksellä on jäseniä noin 1 200 (v. 1994), joista suurella osalla on vireillä jonkinasteinen riita virkakoneiston kanssa. Yhdistyksen puheenjohtajan Erkki Vasaman mukaan oikeuden saamisen ongelmana Suomessa on, ettei suomalaisella virkakoneistolla ole valmiuksia tutkia viranomaisten tekemiä virheitä. Virkakoneiston valvojatkin asettuvat helposti koneiston puolelle kansalaisia vastaan. Joissakin ammattikunnissa on vallalla erityinen ”peittelykollegiaalisuus”. (Nykänen 1994)

Asioiden peittely organisaation sisällä on mahdollista ainakin armeijassa ja poliisivoimissa, jotka mahdollisessa sisäisessä rikostutkinnassa tutkivat itse omaa toimintaansa. Vaikka esitutkintalain veloitteet koskevat myös sisäisiä tutkimuksia, käytännössä ne jäävät usein pelkän kuulemisen asteelle, eikä tapausta arvioida rikosoikeudellisesti. Ongelma ei poistu sillä, että arvion tekisi organisaation ulkopuolinen elin, esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies, koska tällöinkin arvio pohjautuu kyseisen organisaation sisäisessä tutkinnassa tuotettuun aineistoon. Poliisin tekemien rikosten tutkinnan ongelmia selvittänyt työryhmä esitti 1990, että poliisin tekemiksi väitetyissä vakavissa rikoksissa tutkintaa johtaisi poliisiorganisaatioon kuulumaton syyttäjä tai organisaation ulkopuolinen tutkintaelin.⁷ (Nykänen – Sipilä 1994)

Laitisen (1989, 181) mukaan *organisaatio- eli yhteisörikollisuus* on kiinteästi sidoksissa yhteiskunnan valtainsstituutiojärjestelmään. Individualistinen oikeusjärjestelmä tavoittaa vain satunnaisesti organisaatiorkollisuutta, jolle on tyypillistä taloudellisten etujen, vallan tai molempien

⁷ Esimerkiksi poliisin sisäisessä rikostutkinnassa ongelmana on, että tutkijat ovat poliiseja ja maan poliisikunta niin pientä, että kaikki poliisijohtajat tuntevat toisensa ja ovat usein riippuvia toistensa tuesta (Nykänen – Sipilä 1994).

tavoittelu (emt., 175). Toisaalta sitä mukaa kun julkinen hallintokoneisto on laajentunut ja lisännyt vuorovaikutustaan talouselämän kanssa, on yleistynyt myös keskustelu *poliittisesta korruptiosta*.⁸ Poliitiikan ja talouselämän vuorovaikutusta ovat lisänneet poliitikkojen jäsenyydet yritysten hallintoneuvostoissa ja yritysjohtajien poliittiset luottamustoimet (eduskunta, kunnalliset elimet).⁹

Isakssonin (1993, 102–106) mukaan poliittinen korruptio Suomessa on perustunut enemmän ”hyvä veli” -tyylisten verkostojen sisäiseen yhteistyöhön, kiittolisuuteen velkaan ja yhteisiin arvostuksiin kuin suoranaiseen vastikkeellisuuteen. Korruptio on hänen mukaansa näkymätöntä ja kiinteä osa institutionaalista vallankäyttöä. Tällainen hyvä veli -verkosto osoittaa Isakssonin mukaan periaatteet ns. ”harmaalle vyöhykkeelle”, johon kuuluvat mm. poliittiset virkanimitykset ja aluerakentamissopimusten tapainen ”laillinen lahjonta”. Vaikuttamisyrietyksissä liikutaankin usein asianmukaisen ja epäasianmukaisen vaikuttamisen rajamailla, eikä esimerkiksi *lobbauksen* ja korruption välille voida vetää selvää rajaa.

Poliittisten virkanimitysten epäeettisyys piilee niiden puoluepoliittisissa perusteissa. Pätevämpien tai soveliaampien viranhakijoiden sijasta virkaan voidaan nimittää henkilö, jonka nimittäminen on puolueen tai ryhmittymän etujen vuoksi suotavaa. Poliittiset virkanimitykset voivat perustua vaikuttamismotiiviin (valittu voi virkatehtävässään vaikuttaa viran järjestäneen puolueen etujen mukaisesti), palkkiomotiiviin (puolue palkitsee jäseniään näiden palveluksista tai houkuttelee nimityksellä puolueen jäseneksi) tai suosikkimotiiviin (nimitys perustuu esittelijän sukulais- tai ystävyys-suhteisiin). (Laine 1993, 20–22).

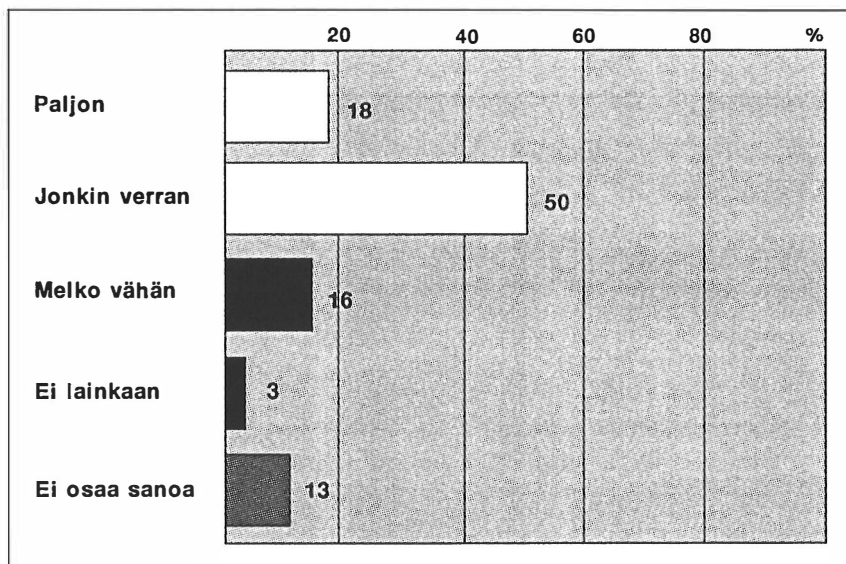
Merkitävää poliittista valtaa käyttävät myös *poliittiset erityisavustajat*, jotka Eero Murron mukaan ovat olleet 1980-luvulta lähtien Suomen poliittisen järjestelmän ehkä vahvimpia piilovaikuttajia. Erityisavustajien valta on Murron mukaan selvästi suurempi kuin esimerkiksi kansanedustajien. Avustajan valta perustuu hänen asemaansa kiireisen ministerin ja muun poliittisen koneiston välissä. Avustaja suodattaa ministerille tulevaa tietovirtaa ja saattaa jopa pysäyttää tiedonkulun – kumpaan suuntaan tahansa. (Heinonen 1995)

Kansainvälisessä vertailussa Suomi on kuitenkin sijoittunut hyvin yh-

8 Laine (1993, 13–14) on laskenut *poliittiseksi korruptioksi* kaiken sellaisen epäasiallisen vaikuttamisen poliittista tai hallintovaltaa kohtaan, jossa vaikutusvaltaa käytetään laittomasti tai epäeettisesti henkilökohtaisiin tai poliittisiin tarkoituksiin. Isaksson (1993, 106) on nähnyt *korruption* tunnuspiirteiksi epävirallisuuden, oikeuttomuuden, asiaankuulumattoman vaikuttamisen päätöksentekoon, salailun sekä luottamuksen ja luottamuksellisen aseman väärinkäytön.

9 Helsingin Sanomien (14.5.1995) tekemien tutkimusten mukaan keväällä 1995 valituilla kansanedustajilla oli kuitenkin selvästi vähemmän sidoksia yrityksiin kuin edeltäjillään. Uusilla kansanedustajille oli keskimäärin 2,0 yritystehtävää, kun viime vaalikauden alussa keskiarvo oli 2,5. (Pentikäinen – Pietiläinen 1995)

Kuva 22. ”Tapabtuuko mielestäsi Suomessa väärinkäytöksiä (laittomuuksia ja moraalittomuuksia), joista tiedotusvälineet jostakin syystä vaikenevat?”

teiskunnallisten epäkohtien määrässä. Kansainvälisen korruptiota vastaan taistelevan *Transparency International* -järjestön vuonna 1995 julkaiseman raportin mukaan Suomi on neljänneksi vähiten korruptoitunein maa maailmassa. Syyksi tähän on arvioitu maan pienuutta, jolloin asioita ja toisia ihmisiä on helpompi pitää silmällä. (Nissilä 1995)¹⁰

Kyselytutkimukseen vastanneet journalistit arvioivat, että vaikka Suomessa onkin julkitulemattomia väärinkäytöksiä, niiden lukumäärä ei välttämättä ole kovin suuri (kuva 22).¹¹ Julkiselta sektorilta ja erityisesti kunnallistasolta uskottiin löytyvän mm. salaisia sopimuksia, lahjontaa, huijaimista ja pimitystä. Väärinkäytösten ohella viranomaisten arveltiin tekevän myös selviä veronmaksajien maksettaviksi tulevia ”tyhmyyksiä”.

Varsinaisia laittomuuksia määrällisesti laajemmaksi ilmiöksi nähtiin erimuotoinen *moraalittomuus*, kuten yleisen oikeustajun vastaisuus, asioiden junailu suhteiden perusteella, omaan pussiin pelaaminen, yleisestä edusta piittaamattomuus ja porsaanreikien aktiivinen etsiminen. Taivassari (1991) on kuvannut moraalittomuuksia ”hiljaisiksi, sanattomiksi so-

¹⁰ Suomea vähemmän korruptiota oli tutkimuksen mukaan Uudessa Seelannissa, Tanskassa ja Singaporessa. Korruptoituneimpia maita olivat Indonesia, Kiina ja Pakistan. Kartoituksessa oli mukana 41 maailman 190 valtiosta.

¹¹ Kysymyskohta oli vastaajille eräänlainen ”vainoharhaisuuden mittari”. Kysehän oli epäilyistä, joiden olemassaolosta ei useinkaan ole näyttöä.

pimuksiksi” ja ”pitkään jatkuneiksi yhteisesti hyväksytyiksi toimintamalleiksi”, jotka voivat liittyä esimerkiksi virka-auton yksityiskäyttöön, töiden ohjaamiseen ystäville ilman urakkakilpailua tai työajan käyttämiseen omiin tarkoituksiin.

Väärinkäytösten arveltiin liittyvän ennen kaikkea politiikan ja talouden keskinäisiin yhteyksiin sekä virkamiesten, poliitikkojen ja yritysjohtajien välisiin korruptionomaisiin sopimuksiin, joita yksi vastaajista (76) kuvasi ”*pieniksi piireiksi ja kimuranteiksi subteiksi*”.

- Suomessa on paljon taloudellisia, mutta ennen kaikkea moraalien alueelle kuuluvia väärinkäytöksiä: kiristystä, uhkailua, välinpitämättömyyttä, salailua, epärehellisyyttä. (113)
- Eriasteinen lahjonta, nepotismi, aateveljeyden siunaus, kukkii, ja nimityskäytäntö löyhkää ... (166)

Moraalittomuuksien paljastamisen ja niiden yleisyyden arvioinnin ongelmaksi nähtiin erityisesti moraalittomuuden käsitteellinen venyvyys. Väärää ja oikeaa ei pystytty yksioikoisesti määrittämään. Journalistit tunnustivatkin joutuneensa usein miettimään ”mauttomuuden rajaa” pohtiessaan, ylittääkö jokin asia uutiskynnyksen. Toisaalta vaikka moni heistä epäilikin väärinkäytöksiä, niitä ei ole pystytty yksilöimään tietojen puutteessa. Monet epäilyttävistä päätöksistä tehdään kulissien takana kabineteissa, joista ei tietoa ulkopuolisille heru, vastaajat arvelivat.

- Luulisin, että väärinkäytöksiä tapahtuu, mutta mistä sen voi varmasti tietää. (27)
- Vaikea tietää, mistä ei tiedä. (31)
- Kysymys voi olla vain luulosta. Melkoisesti asioista onnistutaan salaamaan. (62)

Toisaalta väärinkäytösten paljastamisen ongelmaksi nähtiin niiden koko. Monet asiat jäävät tulematta julkisuuteen monimutkaisuutensa ja laajuutensa takia, eivätkä tutkijat sen paremmin kuin journalistitkaan saa niihin riittävää otetta. Vallankäyttäjät usein haluavat myös vähätellä valtaansa, jonka nähtiin korruptoivan käyttäjänsä.

- Erilaisissa päättävissä elimissä istuvat ihmiset ovat paljon tekemisissä keskenään. Heillä on yhteisiä intressejä ja paljon keskinäistä ”kontaktipintaa”. Asioita hoidetaan tässä maassa paljon ”hyvä veli” -tyylisillä kirjeillä ja soitoilla ... (139)

Politiikan ohella yhteiskunnallisesti merkittävänä väärinkäytösten alueena voidaan pitää *taloudellista rikollisuutta*. Lehtola ja Paksula (1984, 310) ovat kuvanneet sen olevan tavallisimmillaan liike-elämän arkeen liittyvää toimintaa ja taloudellisten voitonpyyteiden laitonta jatkamista, kuten elin-

keinoelämän säännösten ”hienostunutta” rikkomista, työturvallisuusmääräysten laiminlyömistä ja ympäristön pilaamista. Yksi tärkeä osa talousrikollisuutta ovat *konkurssirikokset*.¹²

Kyselytutkimuksessa suomalaisjournalistit uskoivatkin ennen kaikkea talouselämän laittomuuksien (konkurssi-, vakuutus- ja luottopetokset, pörssirikokset, verokavallukset) jäävän julkisuudelta pimentoon. Talouden ylikuumenemisen 1980-luvun lopussa arvioitiin vain lisänneen laittomuuksia, samalla kun talousrikosten selvittely poti journalistien mukaan ”häveliäisyyden vaihetta”. Tämä oli käynnistynyt presidentti Mauno Koiviston puututtua ”liian innokkaiden” syyttäjien toimintaan uudenvuoden puheessaan 1985.¹³ Lisäksi suomalaisjournalistit arvelivat, että viranomaisten kovat työpaineet vaikeuttavat laittomuuksien selvittämistä. Tutkijoilla ei ole mahdollisuuksia tutkia kaikkia epäilyttäviä tapauksia, koska tutkinta vaatii keskittymistä olennaisimpaan.

”Kun lukee oikeuden pöytäkirjoja, kahden metrin korkuisia paperipinoja, huomaa monta ihmeellistä asiaa. Niitä ei ole kuitenkaan voitu lähteä tutkimaan, koska jossakin vaiheessa tutkinta on pitänyt panna poikki. Esiin on saatu vain jäävuoren huippu.” (H30)

”Jututin tuomarit, viskaalit ja talousrikostutkijat ja masennuin totaalisesti. Koko maa tuntui olevan täynnä roistoja ja gangstereita, jotka pyörittävät halunsa mukaan oikeuslaitosta ... Koko Suomi tuntui olevan pelkkä vääruslaitos ...” (H31)

Väärinkäytösten tutkimisen tarve nousi Suomessa esiin 1970-luvun lopulla käynnistyneen ja pitkälle 1980-luvulle jatkuneen ”*röiösberrajahdin*” aikana. ”Jahdin” taustalla olivat monet paljastuneet rahoituskandaalit, joihin poliitikot olivat sotkeutuneet. (Väisänen 1992, 29–30)¹⁴

12 Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen mukaan joka viidenteen 1990-luvun alun konkurssiin on syytä epäillä liittyneen rikoksen, ja joka kymmenennessä arvellaan olevan kyse suunnitellusta konkurssirikoksesta. Konkurssirikoksia ovat mahdollistaneet kirjanpidon heikko valvonta, pesänhoitajien saamattomuus, tilintarkastajien vähäiset velvollisuudet ja se, että asianomistajarajoitukset pystyvät estämään tutkimukset. (Sipilä 1993)

13 Backmanin (1992) mukaan talousrikosten valvontajärjestelmää purettiin Koiviston kannanoton jälkeen kaikessa hiljaisuudessa: talousrikosten selvittelyn voimavaroja ei lisätty, lainsäädännön kehittäminen ja koordinointi jätettiin tekemättä, vanhat valvontakoneistot purettiin, ja poliisien ja syyttäjien puhtia nitistettiin kritiikillä, käsittämättömillä tuomioilla ja armahduksilla. Backmanin mukaan talousrikoksista ei myöskään julkisesti keskusteltu.

14 Lahjuskandaaleihin ja väärinkäytösepäilyihin kytkettiin myös joukko johtavia poliitikkoja kuten Kalevi Sorsa (*Valco*), Johannes Virolainen (*Noppa ja Salora*) ja Paavo Väyrynen (*päiväraba- ja jalasmökkikista*).

Julkisuusperiaate

Sananvapaus

Sanan (tai lehdistön-)vapautta voidaan pitää tutkivan journalismin (kuten yleensäkin kriittisen journalismin) kannalta erityisen kriittisenä tekijänä. Yhteiskunnissa, joissa sananvapaus ei vallitse, ei luonnollisestikaan voida harjoittaa tutkivaa journalismia valtaapitävien pystyessä helposti puuttumaan kriittisiä paljastuksia tekevien tiedotusvälineiden toimintaan. Sananvapauden ja tutkivan journalismin toisiaan tukeva suhde onkin molemminpuolinen. Samalla kun sananvapaus *mahdollistaa* tutkivan journalismin, sen paljastamien epäkohtien poistaminen on tärkeä osa yhteiskunnan demokraattista toimintaa ja sananvapauden *säilymistä* ja vahvistumista. Toisaalta tutkivan journalismin puuttuminen näivetyttää herkästi ainakin *tosiasiallisen* sananvapauden, vaikka se *muodollisesti* säilyisikin lainsäädännössä. Sananvapauden säilyminen elinvoimaisena edellyttää näin ollen sen käyttämistä kokeilemalla sen mahdollistamia julkisuuden rajoja.

Suomalaista journalismia – myös tutkivaa journalismia – säätelevän lainsäädännön tärkeimpänä kohtana voidaan pitää hallitusmuodossa (10 §) säädettyä *sananvapautta (ilmaisuvapautta)* ja sen alakäsitteitä *julkaisu- ja painovapautta*. Painovapauslaki on osa valtiosäätöä, joka säätelee kansalaisten perusoikeuksia sekä ylimpien valtioelinten toimintaa ja keskinäisiä suhteita. Ilmaisuvapauden perustuslaillinen suoja on lausuttu hallitusmuodossa (1919) seuraavasti:

”Suomen kansalaisella on sanan vapaus sekä oikeus kirjoituksen ja kuvallisen esityksen painosta julkaisemiseen kenenkään niitä ennakolta estämättä ...”

Vuoden 1919 painovapauslaki toistaa perustuslain sensuurinkiellon.¹⁵ Vuortaman ja Kerosuon (1994, 17) mukaan lain taustalla on liberalistinen oikeusvaltioajattelu. Sen tarkoituksena on antaa kansalaisilla mahdollisimman laaja vapauden piiri, jonka sisällä he voivat toimia valtiiovallan siihen puuttumatta. Hallitusmuoto takaa sensuurin kieltävän ns. muodollisen sananvapauden eli viranomaiset eivät voi ennakolta puuttua julkaisutoimintaan. Jälkivalvonnalle pohjautuva painovapausjärjestelmä sisäl-

15 Poikkeuksellisissa oloissa on kuitenkin myönnetty laajempia rajoitusvaltuuksia. 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa rajoitettiin vasemmistolaisista painoviestintää ja kommunistisena pidetty lehdistö lakkautettiin kokonaan. Vuosikymmenen lopussa rajoituksia asetettiin myös äärioikeistolaisena pidetyille lehdistölle. Sensuuri palautettiin ensin alueellisesti lokakuun puolivälissä 1939 ja sodan puhjettua koko maassa. Sodan jälkeen lakkautettiin fasistisena pidetty lehdistö ja takavarikoitiin muita painotuotteita. (Pohjolainen 1994, 218)

tää kuitenkin runsaasti normeja, jotka asettavat omat rajansa sananvapauden käyttämiselle. Sananvapauteen liittyy läheisesti *julkisuusperiaate*. Sananvapauden tärkeimpänä yhteiskunnallisena funktiona voidaankin pitää kansalaisten oikeutta ja mahdollisuutta arvostella vallankäyttäjiä. Tämä arvostelemisen oikeus koskee sekä julkisen että yksityisen taloudellisen vallan käyttämistä. Sananvapaus ja julkisuusperiaate ovat lain sanamuodon mukaan yksittäisen kansalaisen oikeuksia, vaikka näiden toteutuminen yhteiskunnallisesti merkityksellisellä tavalla vaatiikin joukkotiedotusvälineitä. Ne on lainsäädännössä otettu huomioon *lähdesuojalla* eli viestimien oikeudella olla paljastamatta tietolähteitään. Vuortama ja Kerosuo kuitenkin korostavat lainsäädännön ohella tiedotusvälineiden omaa (vapaaehtoista) vastuuta toimissaan. (emt., 11–12)

Sähköisen viestinnän säätelyssä on pyritty samoihin ilmaisuvapauden periaatteisiin kuin painoviestintää säätelevässä painovapauslaissa, vaikka välineiden tekniset ominaisuudet ovatkin pakottaneet paikoitellen erilaisiin käytännön ratkaisuihin. Radio- ja televisiotoiminnan teknisten piirteiden (so. taajuuksien ja kanavien rajallisen määrän) takia liberalistisen vapauskäsityksen mukainen julkaisuvapaus ei ole käytännössä mahdollinen. Vaikka yleisradiotoiminnan lainsäädännössä ei olekaan sananvapaudelle nimenomaisia säännöksiä, suomalaisessa yleisradiotoiminnassa pyritään noudattamaan painovapautta koskevia periaatteita. *Radiolainsäädäntö* perustuu ajatukselle, että rajallisen kapasiteetin puitteissa eri kansalaisryhmille ja mielipidesuunnille on turvattava mahdollisimman tasa-arvoiset lähtökohdat yhteiskunnan valvonnan avulla. Radio- ja televisiotoimintaa saa harjoittaa vain valtioneuvoston myöntämän toimiluvan varassa. 1980-luvulle asti tämä toimilupa oli myönnetty vain *Oy Yleisradio Ab:lle*, mutta tämän jälkeen luvat ovat saaneet myös useat (kaupalliset) *paikallisradiot*. Vuoden 1994 alusta Yleisradio Oy:stä voimaan tulleen lain olennaisena sisältönä on, ettei kansallinen radio- ja televisioyhtiö enää tarvitse erillistä toimilupaa, vaan voi toimia suoraan lain perusteella.¹⁶ Uudessa laissa Yleisradion tehtäviksi määriteltiin ”julkinen palvelu” ja ”täysi palvelu”, jonka mukaan yhteiskunnan omistuksissa olevan yleisradioyhtiön on huolehdittava myös kaupallisesti kannattamattomista tehtävistä. Laki asetti yhtiölle myös joitakin ohjelmien sisällöllisiä tavoitteita. Jotta laki olisi sopusoinnussa sananvapaus-käsitteen kanssa, sisältösäädökset on ilmaistu hyvin väljässä ja yleisessä muodossa. Myös *kaapelitelevisio-laissa* (1987) on lähetystoiminnassa määritelty sananvapauden periaatteiden edistäminen. Esimerkiksi toimilupa on pääsääntöisesti myönnettävä, jos hakija kykenee toimintaan ja on vakavarainen. (Vuortama – Kerosuo 1994, 12–13, 44–48; Pohjolainen 1994, 219)

Sananvapauden perusoikeussäännöstö oli 1990-luvun puolivälissä uusimisen kohteena. Lakiehdotuksen mukaan (Pohjolainen 1994, 222):

16 Aiemmin Yleisradion toimiluvan varassa toiminut *MTV Oy* sai vuonna 1993 oman toimiluvan kaupallista tv-toimintaa varten.

”Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia.”

Uudistus ei Pohjolaisen mukaan kuitenkaan merkinnyt olennaisia muutoksia vuoden 1919 hallitusmuodon viimeisimpiin tulkintoihin. Kuitenkin säännöksen piiriin kuuluvista asioista on säädettävä lain tai perustuslain tasoisin säännöksin, ei enää pelkästään hallinnollisin määräyksin. Toisaalta säännöksen sanamuoto korostaa säännöksen nimenomaiseksi tarkoitukseksi (viranomaisten) ennakkosensuurin estämistä. (Pohjolainen 1994, 222)

Pohjolainen on kuitenkin kritisoinut sitä, että ilmaisunvapauden tosiasialliseksi valvojaksi ja ”sensoriksi” jäävät ne, jotka harjoittavat joukkoviestintää teknisin välinein. Lainlaatijat ovatkin kiinnittäneet enemmänkin huomiota joukkoviestintään harjoittajien oikeuksien toteuttamiseen, samalla kun vähemmälle huomiolle on jätetty sen pohtiminen, millaisin omistus- tai päätöksentekojärjestelmin voitaisiin taata viestinnän mahdollisimman monipuolinen sisältö. Kun suurella osalla kansalaisista on todellisuudessa vain vähäiset mahdollisuudet saada mielipiteitään esiin joukkoviestimissä, tärkeämpää on se, millaista informaatiota he voivat vastaanottaa. (emt., 222)

Lisäksi oman ongelmansa muodostavat 1990-luvulla sananvapauden ja joukkoviestinnän sääntelyyn tulleet uudet ohjausjärjestelmät ja kansalliset sopimukset. Kansallisen oikeudellisen sääntelyn yläpuolella ovat esimerkiksi kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joihin sisältyy sananvapautta määrittäviä kohtia. Joukkoviestinnän käyttöä koskevia kansainvälisen sääntelyn valmisteluhankkeita on vireillä myös Euroopan Unionissa. (emt., 220–221)

Hallinnon julkisuus

Muiden pohjoismaiden ja Yhdysvaltojen tavoin suomalainen julkisuuslainsäädäntö on kansainvälisesti verrattuna vapaamielinen. *Yleiset asiat* ovat Suomessa julkisia, paitsi jos ne on erikseen säädetty salaisiksi (salaiset asiakirjat) tai luvanvaraisesti julkisiksi (ns. ei-julkiset asiakirjat). *Yksityiset asiat* ovat niin julkisia tai salaisia kuin yksityinen itse haluaa paitsi tapauksissa, joista on erikseen säädetty tiedonantovelvollisuus. Näissäkin tapauksissa kyse on useimmiten velvollisuudesta antaa tietoja viranomaiselle, joka puolestaan on velvollinen pitämään saamansa tiedot salassa (Takala – Konstari 1982, 9). Sitä vastoin useissa muissa maissa hallintoa koskevan julkisuuden pääsääntönä on, että viranomaisella on harkintavalta julkisuuden suhteen, ja poikkeuksina säädetään julkisista asioista (Julkisuusvoimikunta 1992, 41–49).

Suomessa *hallinnon julkisuusperiaate* antaa jokaiselle oikeuden saada tietoja viranomaisten toiminnasta sekä omissa että myös sellaisissa

asioissa, jotka eivät välittömästi koske häntä itseään. Alunperin periaatteen ensisijaisena tavoitteena oli viranomaisten toiminnan laillisuuden valvonta. Sitten julkisuusperiaate on nähty tätä laajemmaksi, kuten avoimuuden varmistajaksi, yleisön tiedonsaannin ja vapaan mielipiteenmuodostuksen edistäjäksi ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisääjäksi. Julkisuusperiaatetta toteutetaan käytännössä *käsittelyn julkisuutena* ja *asiakirja- eli tallennejulkisuutena*. Julkisuus voi toteutua myös viranomaisen *tiedottamisvelvollisuutena*. Käsittelyn julkisuus antaa yleisölle oikeuden olla läsnä seuraamassa asioiden viranomaiskäsittelyä.¹⁷ Käsittelyn julkisuus ja asiakirjajulkisuus muodostavat *yleisjulkisuuden* eli jokaiselle kuuluvan oikeuden tiedonsaantiin. *Asianomaisjulkisuuden* perusteella asianomaisella on oikeus osallistua oman asiansa käsittelyyn ja saada tietoja siihen kuuluvista asiakirjoista silloinkin kun ne eivät ole yleisjulkisia. (Julkisuustoimikunta 1992, 17–18)

Asiakirjajulkisuutta koskevat yleiset säännökset on annettu laissa yleisten asiakirjojen julkisuudesta (83/51) ja ns. salassapitoasetuksessa (650/51), joka sisältää ja täsmentää erikseen salassa pidettävät asiakirjat. Lain mukana yleiset asiakirjat ovat julkisia (1:1 §). Edelleen asiakirjoiksi luetaan viranomaisen laatimat ja antamat, niille lähetetyt tai niiden hallussa olevat asiakirjat (1:2 §). Viranomaisella tarkoitetaan valtion, kunnan ja kirkollisen ja muun itsehallintoyhdyskunnan viranomaisia, kuten julkisoikeudelliset kokoukset, edustajistot, valiokunnat, lautakunnat, toimikunnat ja komiteat viran- ja toimenhaltijoineen (1:2 §). Jokaisella on oikeus saada tieto yleisestä asiakirjasta, joka on julkinen (1:6 §), eikä viranomaisen saa vaatia selvitystä tietoja pyytävän henkilöllisyydestä tai siitä, mihin tarkoitukseen niitä pyydetään (1:7a §). Kuitenkin viranomaisella valmisteltavana oleva asiakirja tai viranomaisen omassa keskuudessa syntynyt ehdotus, luonnos, mietintö, lausunto, muistio tai muu selvitys ei ole vielä julkinen (1:5 §). Asiakirjoiksi luetaan 1987 annetun täsmennyksen perusteella myös erilaiset *tekniset tallenteet*, ”joka on tarkoitettu luettavaksi, kuunneltavaksi tai muutoin ymmärrettäväksi teknisin apuvälinein ...”

Käytännössä julkisuusperiaatteeseen kohdistuu useita rajoituksia. Periaatteesta on jouduttu poikkeamaan toisaalta viranomaisten toiminnan sujuvuuden turvaamiseksi, toisaalta erilaisten tärkeiksi katsottujen yleisten ja yksityisten etujen suojaamiseksi.¹⁸

Keskeinen osa julkisuusperiaatteen poikkeuksista sisältyy asiakirjojen salassapitoa koskeviin säännöksiin. Asiakirjojen salassapitoajat vaihtelee-

17 Tosin tämä julkisuus rajoittuu vain tärkeimpien päättävien elinten kokouksiin, sillä itse asiat tulevat joka tapauksessa ilmi julkisista asiakirjoista.

18 Yleensä salailua on pidetty tavalla tai toisella tärkeänä kaikille organisaatioille, koska rajoitukseton julkisuus hallinnossa edellyttäisi ristiriidatonta yhteiskuntaa (Reunanen 1978).

vat 25 vuodesta 50 vuoteen. Lain 15 §:n mukaan salassapitomerkintä on tehtävä salassa pidettävään asiakirjaan, kun se lähetetään tai annetaan toiselle viranomaiselle. Etuja, joiden suojaamiseksi asiakirjasalaisuudesta voidaan säätää, ovat valtion turvallisuus ja suhteet ulkovaltoihin, maanpuolustuksen etu, rikosten ehkäiseminen ja syytteeseen saattaminen, valtion tai yksityisen liiketoimen, oikeudenkäynnin tai tietosuojan varmistaminen tai yksityisen tärkeä henkilökohtainen etu verotuksen tai terveydenhoidon kannalta (2:9 §; vrt. Julkisuustoimikunta 1992, 29).¹⁹ Julkisuuden poikkeuksia koskevaan säätelyyn liittyy myös viranomaisen vaitiolovelvollisuus, josta on säädetty valtion virkamieslaissa ja kunnallisissa säännöissä. Lisäksi erityislaissa ja asetuksissa on useita satoja vaitiolovelvollisuutta koskevia säännöksiä. Julkisuuden voi nähdä heikentyneen 1990-luvun alussa, kun *virkarikoslain* uudistamisen yhteydessä lakiin otettiin kohta ei-julkisen tiedon kertomisen rikosluonteisuudesta.

Viranomaisten tiedottamisvelvollisuudesta ei ollut 1990-luvun puolivälissä yleisiä säännöksiä *kunnallislakia* lukuunottamatta. Erityislainsäädännössä on yksittäisiä aktiiviseen tiedottamiseen velvoittavia säännöksiä. *Hallintomenettelylaissa* veloitetaan ilmoittamaan julkisesti asian vireillä olosta, jos asian ratkaisulla voi olla huomattavaa vaikutusta (Julkisuustoimikunta 1992, 20–21). Kunnallislain (1977) 37 §:n mukaan ”*kunnan jäsenille on sopivin tavoin annettava riittävät tiedot yleistä mielenkiintoa herättävistä vireillä olevista kunnan asioista, niitä koskevista suunnitelmista, asioiden käsittelystä ja tehdyistä ratkaisuksista. Kunnanhallituksen tehtävänä on johtaa ja valvoa tätä kunnan tiedotustoimintaa*”. Hannus ja Hallberg (1987, 242) pitävät tätä säännöstä kuitenkin yleisluonteisena ja väljänä. Se jättää kunnan itsensä harkittavaksi, missä laajuudessa tietoja on annettava, ja mitkä ovat sellaista *yleistä mielenkiintoa herättävät asiat*, joista tietoja on annettava.

Vuonna 1995 voimaan tullut uusi kuntalaki korostaa kunnan ja kuntalaisten vuorovaikutusta. Lain mukaan kuntalaisilla tulee olla entistä paremmat mahdollisuudet vaikuttaa päätöksiin jo ennakolta. Valmisteltavista asioista on oltava mahdollista keskustella julkisesti jo ennen niistä päättäviä kokouksia, esimerkiksi valmisteltaessa kunnan talousarviota lautakuntien talousarvioehdotuksen pohjalta. Niin ikään kuntalaisille on kerrottava tehtyjen ratkaisujen vaikutuksista ja opastettava palautteen antamisessa valmistelijoille ja päättäjiille. Tiedottamista laajentaa myös

19 Puolustuspolitiikkaan liittyvä salassapitovelvollisuus ei kuitenkaan koske puolustuslaitosta ja sen asioita yleensä, vaan yksinomaan sodan varalta tehtyjä suunnitelmia ja järjestelyjä. Samoin sodan varalta laaditut teollisuutta, liikennettä, talouselämää yleensä sekä väestönsuojelua koskevat asiat ovat salaisia. (Vuortama – Kerosuo 1994, 78) Kansainvälisesti verrattuna Suomen puolustuspolitiikka on Takalan ja Konstarin (1982, 79–81) mukaan melko julkista. Tietojen puuttumisen sijasta ongelmana onkin se, että tiedot puolustuspolitiikasta ovat hajallaan ja usein muodossa, jossa niiden vertailu ja yhtenäisen kuvan muodostaminen on vaikeaa.

kunnan velvoite kertoa kunnallisten yhtiöiden toiminnasta. Tiedottamispykälän (29 §) mukaan ”kunnan on tiedotettava asukkailleen kunnassa vireillä olevista asioista, niitä koskevista suunnitelmista, asioiden käsittelevästä, tehdyistä ratkaisuista ja niiden vaikutuksista. Kunnan on laadittava tarvittaessa katsauksia kunnan palveluja, taloutta, ympäristönsuojelua ja maankäyttöä koskevista asioista. Asukkaille on myös tiedotettava, millä tavoin asioista voi esittää kysymyksiä ja mielipiteitä valmistelijoille ja päättäjille. Milloin kunnan tehtävä on annettu yhteisön tai säätiön hoidettavaksi, kunnan on sopivin tavoin tiedotettava asukkailleen yhteisön tai säätiön toiminnasta”. (Suomen Kuntaliitto 1995, 37; Timonen 1993)

Asiakirjajulkisuutta koskeva laki on vuodelta 1951, ja lain valmistelutyöt tehtiin jo 30- ja 40-luvuilla. Tämän jälkeen hallinnon julkisuutta on pohdittu lukuisissa komiteoissa ja työryhmissä, mutta lain uudistusehdotukset ovat kaatuneet viimeistään poliittisessa käsittelyssä. Esimerkiksi etukäteisjulkisuuden lisäämistä ehdotettiin jo 1978, ja ehdotusta kehitettiin paremmaksi 1980-luvun alussa. Ehdotus kuitenkin haudattiin hallituksen iltakoulussa 1985. (Mölsä 1992) Vuonna 1992 lain uudistamisesta mietintönsä jättänyt *Julkisuustoimikunta* (1992, 49–51) on kritisoinut nykyistä julkisuuslainsäädäntöä valmistelujulkisuuden viranomaisriippuvuudesta ja ei-julkisen asiakirjan käsitteellisestä epämääräisyydestä. Lisäksi lain viranomaiskohtainen soveltamisala on epäselvä ja erityislainsäädännön salassapitoa koskevat säännökset hajallaan ja vaikeasti hallittavia. Epäyhtenäisinä niistä ei toimikunnan mielestä käy riittävän selvästi ilmi salassapidon peruste ja ulottuvuus. Niin ikään salassapitoajat ovat osittain aiheettoman pitkät, vaikka niissä ei otetakaan riittävästi huomioon yksityisyyden suojaa. Edelleen kritisoitiin sitä, että asiakirjajulkisuuden ja vaitiolovelvollisuuden suhde on käytännössä vaikeaselkoinen edellisen perustuessa lakiin tai asetukseen ja jälkimmäisen viranomaisen määräykseen tai asian laatuun.

Julkisuustoimikunta (1992, 1–2) totesi työnsä keskeiseksi tavoitteeksi julkisuuden lisäämisen. Se voitaisiin toteuttaa laajentamalla julkisuuslainsäädännön organisatorista ulottuvuutta ja soveltamisalaa ottamalla mukaan kaikki julkisen vallan käyttäminen, uusimalla julkisuudesta poikkeamisen perusteita, lisäämällä valmistelun julkisuutta ja viranomaisaloitteista tiedottamista, selkeyttämällä lain käsitteistöä sekä yhdenmukaistamalla säännökset kielellisesti ja teknisesti nykyaikaiselle tasolle mm. tiedonsiirrossa tapahtuneen kehityksen kanssa (ns. *tallennejulkisuus*). Journalistisen työn kannalta yksi lain tärkeimmistä tavoitteista on valmistelun julkisuuden lisääminen, jolloin ei-julkisten eli harkinnanvaraisesti julkisten asiakirjojen ryhmä supistuu nykyisestä voimakkaasti. Esityksessä määritellään asiakirjan julkiseksi tulon ajankohta nykyistä tarkemmin. Tällä olisi huomattava parannus nykyiseen tilanteeseen, jossa sisäiset viranomais selvitykset eivät tule lainkaan julkisiksi. Ehdotuksessa valmisteluaineiston julkiseksi tulo ei riipu enää varsinaisen *pääasian* käsittelyn

päätymisestä, vaan asian käsittelyn päättymisestä ao. *viranomaisessa*. Esimerkiksi komitean teettämä selvitys tulisi julkiseksi heti, kun se on valmis käyttötarkoitukseensa, eikä julkistamisessa tarvitsisi jäädä odottelemaan komitean mietinnön valmistumista. Niin ikään ns. budjettisalaisuus katoaisi kokonaan, kun ministeriöiden esitykset valtion talousarvioon tulisivat julkisiksi heti kun ne lähtevät allekirjoitettuina valtionvarainministeriöön. (emt., 64–65)²⁰

Valmistelun julkisuutta lisäisi myös *viranomaisen* käsitteellinen laajenus. Ehdotuksen mukaan viranomaisia olisivat paitsi muodollisesti erillisiksi organisoidut toimielimet, myös organisatorisesti epäitsenäiset, mutta toiminnallisesti itsenäiset toimielimet kuten itsenäistä valmisteluvaltaa käyttävät työryhmät, valtion liikelaitokset sekä julkista tehtävää suorittavat yhteisöt, säätiöt ja yksityiset henkilöt sekä tasavallan presidentti (emt., 65).

Lakiehdotus kumoaisi myös virkarikoslain kohdan ei-julkisen tiedon kertomisen rikosluonteisuudesta. Yksityisen virkamiehen mahdollisuus antaa tietoja paranisi, koska häntä ei enää voitaisi rangaista ei-julkisen tiedon paljastamisesta. Mietinnössä ehdotetaan säädettäväksi kuitenkin viranomaisen palveluksessa olevan henkilön ja luottamushenkilön vaito-olovelvollisuudesta, joka olisi perusteiltaan yhdenmukainen tallennesalaisuuden kanssa (emt., 4–5). Ehdotukseen sisältyy myös säännös *viranomaisten velvollisuudesta tiedottaa* oma-aloitteisesti toimialaansa kuuluvista yleisesti merkittävistä suunnitelmista, ehdotuksista ja ratkaisuista nykyisen kunnallislain tapaan. Tiedottamisvelvollisuus koskisi sekä ratkaistuja että valmisteltavana olevia asioita (emt., 7).

Julkisuuden poikkeuksista eli salassapidosta voitaisiin ehdotuksen mukaan säätää vain lailla, kun nykyisin salassapitosäännöksistä voidaan poiketa myös hallituksen tai presidentin antamalla asetuksella. Myös uudessa lakiesityksessä julkisuutta rajoitettaisiin tärkeiden yleisten ja yksityisten etujen suojaamiseksi. Näitä olisivat valtion turvallisuus, valtion kansainväliset suhteet, valtion finanssi-, raha- ja valuuttapolitiikka, rikosten ehkäiseminen ja syytteen saattaminen, julkisen talouden edut, yksityiset taloudelliset edut, yksityisyyden suojaaminen sekä muut tärkeät yleiset tai yksityiset edut. *Salassapitoaikoihin* julkisuustoimikunta ei ehdota suuria muutoksia. Yleinen määräaika olisi edelleen 25 vuotta. Salassa pitämistä sen sijaan voitaisiin jatkaa vain 30 vuodella nykyisen 50 vuoden sijasta. Jatkomahdollisuuden käyttö tulisi kysymykseen vain erityistapauksissa. (Julkisuustoimikunta 1992, 4–5; vrt. Vuortama 1992b)

20 Ehdotettuakin tehokkaammin julkisuus lisääntyisi, jos vireillä olevan asian valmisteluaineistoon kuuluvat tallenteet tulisivat valmistuttuaan julkisiksi. Komitea ei kuitenkaan päätenyt esittämään tällaista, koska "tiedon saaminen asian valmisteluvaiheessa saattaisi eräissä asioissa vaarantaa valmisteltavan päätöksen tarkoituksen toteutumisen, synnyttää aiheettomia väärinkäsityksiä ja haitata asian valmistelua" (Julkisuustoimikunta 1992,62–63).

Uudistuksellisista periaatteistaan huolimatta lakiesitys on herättänyt myös voimakasta kritiikkiä. Esitystä on arvosteltu viranomaiskeskeiseksi ja puolitiehen jääväksi, koska se jättäisi mahdollisuuden rajoittaa julkisuutta ei-julkisuudella ja salassapidolla. Yli puolet lakiesityksestä lausuntonsa antaneista viranomaisista ja järjestöistä oli valmis menemään julkisuuden lisäämiseksi toimikunnan enemmistöä pidemmälle.²¹

Valmistelun laajemman julkisuuden tarvetta perusteltiin julkisten asioiden määrällisellä kasvulla sekä tarpeella tehdä päätökset nopeasti ja suoraan valmistelun pohjalta. Koska tosiasialliset vaikuttamisen mahdollisuudet jäivät valmistelun päätyttyä vähäisiksi, siinä tulisi olla avoimena mahdollisimman monta näkökulmaa riittävän aikaisessa vaiheessa. Lisäksi kritisoitiin sitä, että valmistelu olisi julkista pitkälti valmistelijan ehdoilla, ja viranomaisen harkinnanvarainen yksinoikeus antaa valmistelusta tietoja mahdollistaisi julkisuuden manipuloimisen. Vastaavasti julkisuuden laajentamista vastustettiin sillä, että julkinen kritiikki saattaisi vaikeuttaa lopullisen päätösehdotuksen syntymistä ja johtaa asioiden kalliisiin uudelleenvalmisteluihin. Lisäksi valmistelijoihin kohdistuvan henkilökohtaisen painostuksen arveltiin lisääntyvän. Valmistelevan viranomaisen työrauhan häiriintyminen johtaisi asioiden niukkaasti valmisteluun tai pitkiin valmisteluaikoihin. (Lehtola 1992a)²²

Helsingin Sanomien (7.5.1992) mukaan mietinnön mielipide-erot heijastivat hallinnon tehokkuuden ja kansanvaltaisuuden sovittamatonta ristiriitaa (HS 1992). Helsingin Sanomat samoin kuin Vuortama (1992a) kritisoivat sitä, että tallenteiden julkistaminen asian käsittelyn aikana – siis oikeus harkita, mitä tietoa kansalaiset tarvitsevat ja mitä eivät – viime kädessä sittenkin jäisi viranomaisen omaan harkintaan, vaikka valmisteluasiakirjat ovat olennaisia dokumentteja arvioitaessa päätöksiä ja niiden perusteluja.

Poikkeuksellisen laajan lausuntokierroksen satoa pyrittiin ottamaan huomioon oikeusministeriössä, joka vuonna 1994 muutti aiempaa lakehdotustaan julkisuusmyönteisemmäksi. Lain pääperiaatteeksi kirjattiin viranomaisasiakirjojen julkisuus. Viranomaiset veloitettiin tiedottamaan oma-aloitteisesti toiminnastaan ja palveluistaan. Edelleen viranomaisen on määrättävä keskuudestaan se henkilö, jonka tehtävänä on huolehtia tietojen antamisesta. Viranomaisen tiedotusveloite valmisteilla olevista ja yleisesti merkittävistä asioista koskisi myös asioita, joita ei ole vielä ehditty kirjata, ts. tietoa olisi annettava tarpeen mukaan vaikka suullisesti. Lakehdotuksessa viranomaiset veloitettiin myös avustamaan oikeiden asiakirjojen löytämisessä. (Reinboth 1994b)

21 Valmistelun julkisuutta lisääviä tahoja olivat mm. opetusministeriö, oikeusministeriö, liikenneministeriö, Valtion tiedottajat ry, MTK ja Keskuskauppakamari.

22 Kielteisen kannan valmistelun julkisuuden laajentamiseen ottivat mm. valtionvarainministeriö, ulkoministeriö, Suomen Pankki, valtioneuvoston kanslia, Tasavallan presidentin kanslia ja oikeuskansleri.

Suomalaisen hallinnon julkisuuteen on vuoden 1995 alusta vaikuttanut myös Suomen *Euroopan Unionin* jäsenyys. EU:n Suomea kapeamman julkisuuden pelättiin jo ennen jäsenyyttä kaventavan suomalaista julkisuusperiaatetta siirtämällä osan kansallisesta päätöksenteosta EU:lle ja tekemällä monista asioista EU:n kanssa neuvoteltavia ja kansainvälisiä (so. salassa pidettäviä) kysymyksiä. Euroopan Unionissa ei noudateta Pohjoismaissa omaksutun kaltaista julkisuusperiaatetta, vaan asiakirjojen julkisuus rakentuu pääsääntöisesti harkinnanvaraisen julkisuuden pääsäännölle, jossa harkintaa rajaavat eritasoiset salassapito- ja vaitoloonormit ja toisaalta asiakirjojen saatavuutta koskevat käytäntösäännöt. Yhteisön toiminnassa on katsottu olevan kysymys valtioiden välisestä yhteistyöstä, eikä kansainvälisen diplomatian käytännön mukaan valtion neuvotteluissa esittämiä näkökohtia ja neuvotteluasetelmia ilmaista ilman asianomaisen valtion suostumusta. Toisaalta julkisuussäännösten muotoutumiseen on vaikuttanut myös se, että valtaosassa yhteisön jäsenmaita ei ole omaksuttu julkisuusperiaatetta (OM 1995, 13–15).

EU:n toimielimillä ei ole perinteisesti ollut velvollisuutta antaa tietoja asioista tai asiakirjoista, vaikka ne eivät olisikaan ehdottomasti salassa pidettäviä. Asiakirjojen julkisuutta koskevien käytäntösääntöjen oikeudellinen status on heikko, eivätkä ne mahdollista yleistä tiedonsaantioikeutta. Asiakirjan luovuttamista estävät perusteet on muotoiltu hyvin yleisiksi. Etenkin luottamuksellisuuden vaatimus rajoitusperusteena kaventaa todellisia tiedonsaantimahdollisuuksia. Tietojen luovuttamista koskeva tapauskohtainen etupunninta antaakin päätöksentekijälle laajan harkintavallan. Lisäksi menettely on monimutkainen eikä tietojen epämiselle ole mahdollista hakea muutosta. (OM 1995, 51–52)

Euroopan Unionissa perussääntö on, että kaikki on salaista ellei sitä erityisesti leimata julkiseksi. Leimaajana on aina asiakirjan laatinut viranomaislainen. Yhteisön toimielimet eivät luovuta asiakirjoja, joiden julkistaminen saattaa heikentää yleistä etua. Tähän ryhmään kuuluvat yleinen turvallisuus, kansainväliset suhteet, rahanarvon vakaus, vireillä olevat oikeudenkäynnit, tarkastukset ja tutkimukset. Muita varjeltavia arvoja ovat yksityisyyden suoja, liikesalaisuudet ja yhteisön taloudelliset intressit. Myös luonnolliset ja oikeushenkilöt, jotka ovat antaneet yhteisölle tietoja voivat vaatia asiakirjojen pitämistä luottamuksellisina (OM 1995, 18; Vuortama 1994b).

Euroopan Unionin asiakirjojen julkisuutta selvittänyt oikeusministeriön suomalainen työryhmä esitti joulukuussa 1994 useita kansallisia toimia, joilla estettäisiin EU:ssa vallitsevan salailumentaliteetin leviäminen Suomeen. Esko Ahon hallitus tekikin keväällä 1995 periaatepäätöksen, jonka mukaan Suomen sisäisten asioiden julkisuuteen EU:lla ei ole vaikutusta. Periaatepäätöksen mukaan Suomea koskevat EU-asiat eivät ole pääsääntöisesti ulkoasioita, jolloin näitä koskevien asiakirjojen julkisuus määräytyy tapauskohtaisesti ja Suomen oman lainsäädännön mukaisesti. Esimerkiksi Suomen viranomaisten hallussa oleviin EU-asiakirjoihin so-

velletään voimassaolevaa kansallista julkisuuslainsäädäntöä, ja Suomen kannanottojen antamisessa EU:ssa vireillä olevista säädöshankkeista noudatetaan ”mahdollisimman suurta avoimuutta”. Edelleen valtioneuvoston ohjeiden mukaan kullakin ministeriöllä on kokonaisvastuu oman hallinnonalansa EU-tiedottamisesta, ja ministeriöiden ”on tiedotettava aktiivisesti” vastuulleen kuuluvien EU-asioiden valmistelusta ja päätöksenteosta. Ministeriöissä on lisäksi ”tarpeen” pitää EU:ssa valmisteilla olevista sääntelyhankkeista luetteloa, josta ilmenevät keskeiset uudistusta ja sen valmisteluvaihetta koskevat tiedot. (Vuortama 1995a)²³ Myös keväällä 1995 aloittanut Paavo Lipposen hallitus on luvannut hallitusohjelmassaan edistää avoimuutta Euroopan Unionin päätöksenteossa.

Salaisuuden piiriin jätettiin edelleen diplomatia, muiden maiden neuvottelukannanotot sekä mahdollisesti myös Suomen taktiset neuvottelusuunnitelmat ja asiat, joista tiedon antaminen ”aiheuttaa vahinkoa tai haittaa Suomen kansainvälisille suhteille tai edellytyksille toimia kansainvälisessä yhteisössä” (Pietiläinen 1994). Hallituksen EU-ministerivaliokunta on ottanut tavoitteekseen EU:n perustamisasiakirjan täydentämisen julkisuutta koskevalla artiklalla. EU:n julkisuuden lisääminen tulee esille vuonna 1996 järjestettävässä EU-maiden hallitusten välisessä konferenssissa.²⁴

EU:n asioiden julkisuutta selvittänyt suomalainen työryhmä antoi keuhällä 1995 toisen mietintönsä, jossa ehdotettiin Roomassa tehtyyn ja Maastrichtissa muutettuun yhdentymisen peruskirjaan lisättäväksi unionin avoimuutta ja julkisuutta turvaava pykälä. Työryhmän mukaan EU:n toimielinten toiminnan olisi perustuttava avoimuuteen ja jokaiselle unionin kansalaiselle olisi turvattava oikeus saada haluamansa tiedot toimielinten toiminnasta ja perehtyä toimielinten asiakirjoihin. Työryhmä ehdotti EU:n toimielinten hallussa olevien asiakirjojen julkistamista koskevan normiston yhtenäistämistä, luottamuksellista käsittelyä ja yhteisön etuja koskevien tiedonsaantirajoitusten korvaamista konkreettisemmilla maininnoilla, ministerineuvoston ja komission työskentelyn avaamista

23 Hallitus lykkäsi kevään 1995 eduskuntavaalien jälkeiseksi ajaksi valmistelua rikoslakiin esitetystä säännöksestä EU:n salapitovelvollisuuden rikkomisesta, joka olisi laajentanut nykyisten salapitovirkosten rangaistavuutta myös sellaisiin henkilöihin, jotka eivät ole virkamiehiä tai julkisyhteisön työntekijöitä (Vuortama 1995b).

24 Osa Euroopan Unionin jäsenvaltioista yritti (Tanskan esittämänä sekä Ruotsin, Hollannin ja Suomen kannattamana) muuttaa yhteisön julkisuuslainsäädöksiä avoimuuden suuntaan keväällä 1995, mutta ulkoministerien kokouksessa hyväksyttiin säädösmuunnoksen sijasta vain poliittinen päätös unionin julkisuuden lisäämisestä. Ulkoministerit päättivät näin sitoutua poliittisesti julkisten kokousten määrän lisäämiseen. Julkisuutta lisäävän esityksen mukaan ministerineuvostojen kokousten julkisuudesta olisi päätetty yksinkertaisella enemmistöllä. Nyt kuitenkin yksikin maa voi halutessaan estää kokouksen julkisuuden. Niin ikään kariutuivat äänestystulosten sekä ministerineuvostojen pöytäkirjojen ja muiden liitteenä olevien julistusten julkistaminen. (Metsälampi 1995)

aiempaa enemmän, julkista luetteloa vireillä olevista säädöshankkeista ja komission työryhmien alustavien säädösehdotusten julkistamista. (OM 1995, 49–54)

Journalistisen työn kannalta on tärkeää huomata Vuortaman (1994a) korostama ero julkisuudelle unionin omissa elimissä ja unionin jäsenmaissa. EU-asioiden julkisuus jäsenmaissa riippuu kansallisesta lainsäädännöstä, sillä varauksella, että unionin salaiseksi määrittämää asiakirjaa ei voida jäsenvaltiossa säätää julkiseksi. EU:n julkisuusvajetta on usein vähätelty sillä, että tietoa on käytännössä runsaasti saatavilla erilaisina *vuotoina*. Vuortaman mukaan vuotaminen on kuitenkin tiedotusvallan käyttämistä, jossa vuotaja edistää omia tavoitteitaan valikoimalla itselleen sopivat kanavat. Sillä ei ole hänen mukaansa mitään tekemistä julkisuusperiaatteen kanssa, joka antaa aloitteen tiedon tarvitsijalle, joka myös voi päättää mistä asiasta tai asiakirjasta on kiinnostunut.

Elinkeinoelämän julkisuus

Yksityinen taloudellinen toiminta jää yleisiä asioita koskevan julkisuuslain ulkopuolelle, vaikka onkin usein vaikutuksiltaan ja mittasuhteiltaan verrattavissa julkiseen (Takala – Konstari 1982, 159). Yleisen julkisuusperiaatteen puuttumisesta huolimatta lainsäädäntö kuitenkin mahdollistaa joidenkin tietojen saamisen yksityisestä talouselämästä. Takala ja Konstari (1982, 159–160) ovat erottaneet yksityisen vallankäytön julkisuudelle kolme muotoa: *suora yleisöjulkisuus* (kuten osakeyhtiölain velvoite osake- ja osakasluettelon näyttämisestä), *viranomaisten kautta toteutuva yleisöjulkisuus* (erilaiset yritystä koskevat rekisteritiedot) ja *julkisuus valvontaviranomaisen subteen* (tiedot, jotka yksityinen on velvollinen antamaan viranomaiselle, joka kuitenkin on velvollinen pitämään ne salassa).

Esimerkiksi *kaupparekisteristä* on saatavissa yhtiöiden omistus- ja toimialaa koskevia (tilinpäätös- ym.) tietoja, ja eräitä yhdistyksiä koskevia tietoja saa oikeusministeriön *yhdistysrekisteristä*. *Pörssi-yhtiöistä* toimittaja voi saada tietoja hankkiutumalla yhtiöiden omistajaksi, jolloin häntä koskevat osakkaan suojaksi annetut määräykset. *Arvopaperimarkkinoita* koskevassa laissa on säädetty tiedonantovelvollisuus sille, joka laskee yleiseen liikenteeseen arvopaperin tai huolehtii siitä toimeksiannon nojalla. Merkittävien saatavilla on pidettävä riittävät tiedot paperin arvoon olennaisesti vaikuttavista seikoista. Edelleen pörssi-yhtiön on julkistettava kaikki sellaiset päätöksensä ja yhtiötä koskevat seikat, jotka olennaisesti vaikuttavat sen osakkeen arvoon. (Vuortama – Kerosuo 1994, 81–82)

Salaisuuden piiriin kuuluvaa elinkeinoelämän *liikesalaisuutta* on luonnehdittu sellaiseksi tekniseksi, taloudelliseksi tai teknis-taloudelliseksi tiedoksi, joka ei ole yleisesti tunnettua ja jonka salassapito on yritykselle tärkeää. Teknisten menetelmien, asiakassuhteiden ja taloudellisten suunnitelmien pitäminen vain yrityksen omana tietona helpottaa yrityksen toimintaa ja vaikeuttaa kilpailijoiden mahdollisuuksia manö-

vereihin. Julkisuuden suhteen liikesalaisuus on nähty kuitenkin laajemmaksi kuin tekniset uudistukset tai tietotaito, jotka riittävän omaperäisinä voidaan suojata myös patenteilla ja mallioikeuksilla. Monet liikesalaisuudet näyttävätkin olevan ilman oikeutettua taloudellista intressiä. (Takala – Konstari 1982, 94)

Aiemmin liikesalaisuuksien turvaaminen oli pääsääntöisesti yritysten oma tehtävä. Julkisen vallan lisääntynyt puuttuminen talouselämään on kuitenkin tehnyt myös viranomaisista yksityisten liikesalaisuuksien varti-joita. Samalla on syntynyt ongelma, miten julkinen valta valvoo yksityistä toimintaa ilman että tästä toiminnasta tulisi jossain määrin myös julkista. Ongelmana onkin tilanne, jossa yksityisyyden suoja on laajentunut julkiselle sektorille ja julkinen tieto siirtynyt yksityisen (so. salaisen) piiriin. Salassapitoasetus (650/51 – 1:9 §) määrittää salaisiksi asiakirjat, jotka sisältävät viranomaisten ”*virkatöiminnassään pankkimia ja saamia tietoja ja selvityksiä yksityisestä liike- ja teollisuustoiminnasta, elinkeinon ja ammatin harjoittamisesta taikka yksityisen taloudellisesta asemasta*”. Pykälä tekee joissakin tapauksissa myös viranomaisen asiakirjoista salaisia, eikä viranomaisen saa antaa tietoja yksityisistä liike- tai teollisuustoimista ilman asiakirjan kohteen suostumusta.

Yksityisen tiedon yhteiskunnallinen merkitys on kuitenkin kaiken aikaa kasvanut. Julkisen vallan hankkeita toteutetaan yksityisinä urakoina, yritysten ja yhteiskunnan yhteisyritykset yleistyvät, julkisten palvelujen yksityinen tuotanto yleistyy ja julkisia laitoksia yhtiötetään toimimaan liike-elämän tavoin (Lehtola 1992b). Vaikka elinkeinoelämä onkin tullut riippuvammaksi julkisen vallan säätelystä, yritysten ei vastavuoroisesti tarvitse maksaa tästä riippuvuudesta suuremmalla avoimuudella (Heinonen 1984).

Vaikka julkiset organisaatiot sisältävätkin jonkin nimenomaisen valvontaelimen (tilintarkastajat, revisiovirasto), missään ei ole määritelty ”julkisen vallan julkisen valvonnan” rajaa. Toisaalta mitä vähemmän tietoja olennaisista asioista saadaan julkisuuteen, sitä heikommat ovat kansalaisten mahdollisuudet puuttua asioihin ja sitä enemmän mahdollisuuksia syntyy sille, että viranomaiset ja valvottavat yksissä tuumin toimivat yleisiä etuja vastaan. (Takala ja Konstari 1982, 97–99)

Vuonna 1970 pankkilakeihin säädetyn, pankkien toimintaa suojaavan *pankkisalaisuuden* tarkoituksena on ollut varmistaa pankin ja asiakkaan suhteen luottamuksellisuutta. Kyse on nimenomaan pankin ulkopuolisen henkilön suojaamisesta. Pääsäännön mukaan kaikki pankkisuhteeseen liittyvä on pidettävä salassa, ja poikkeukset luetellaan laissa erikseen.²⁵

25 Pankkitarkastusvirastolla, poliisilla ja verottajalla on lain mukaan joitakin poikkeuksellisia tiedonsaantioikeuksia. Myös tuomioistuimien päätöksellä pankkisalaisuuden verhoa voidaan raottaa, jos kyseessä on törkeä rikos. Kuitenkaan esimerkiksi verottaja ei voi kysellä pankin asiakkaiden tilitietoja yksilöimättömänä massatietopyyntönä.

Salaisuuden piiriin kuuluvat kaikki seikat, jotka pankin toimi- tai luottamushenkilö saa työssään tietoonsa ”*asiakkaan tai jonkun muun taloudellisesta asemasta, yksityisestä olosuhteesta tai hänen liike- tai ammatillisalaisuudestaan*”. Salassapitovelvollisuus koskee pankin oman henkilökunnan lisäksi myös tilintarkastajia, ulkopuolisten palveluyritysten henkilöstöä ja pankkitoimintaan osallistumattomia henkilöitä. (Suomen pankkiyhdistys 1991) Pankkisalaisuusvelvoite ei näin ollen rajoitu vain pankin ja asiakkaan välisiin pankkiasioihin, vaan salaisia ovat myös sellaiset tämän suhteen ulkopuolelle jäävät asiat, jotka on saatu tietoon pankkiasioden yhteydessä. Pankkisalaisuus *ei kuitenkaan koske tietoja julkistavaa journalistia* (jos tällä ei ole pankkiin erillistä pankkisalaisuuden piiriin kuuluvaa suhdetta). Käytännössä tiedotusvälineiden on kuitenkin vaikea hankkia jonkun henkilön pankkiyhteyksistä riittävän hyvää kokonaiskuvaa, koska pankki ei voi tai halua esittää perusteltua näkemystään ko. suhteesta tai antaa juttua varten edes taustatietoja asiakkaastaan ainakaan ilman tämän suostumusta (Erma 1992).

Pankkisalaisuus ja *pankkien liikesalaisuudet* kuitenkin usein sekoitetaan keskenään. Edellisessä on kysymys pankin asiakkaita koskevista tiedoista, jälkimmäisessä pankin omista yrityssalaisuuksista sekä kehittämis- ja markkinointisuunnitelmista. Pankkisalaisuuden pohjalta suojeltava asiakassuhde ei ole myöskään pankin ja väärinkäyttöihin syyllistyneen pankinjohtajan välinen työsuhde. Pankkisalaisuuteen vedoten pankit ovat usein kieltäytyneet kertomasta myös omista motiiveistaan tai toimintansa lähtökohdista.

Pankkisalaisuudesta johtuva erityinen ongelma voi olla salaisuuden mahdollistama taloudellinen rikollisuus, kuten konkurssirikokset. Pankkisalaisuuden väljentämistarve nousi esiin 1990-luvun alussa pankkien miljarditappioiden peittämiseksi tarvittavan julkisen pankkituen takia. Ongelmana oli kuitenkin oikeuskäsittelyn edellyttämä asianomistajuus, jonka pohjalta pankit ovat itse halutessaan voineet estää asioiden tutkimista.²⁶ Asia korjattiin vuonna 1994 lainmuutoksella, jonka mukaan syyttäjä voi nostaa syytteen, jos ”erittäin tärkeä yleinen etu” sitä vaatii, vaikka asianomistaja ei sitä haluaisikaan. Tapauksilla on kuitenkin viiden vuoden vanhenemisaika. Vanhojen tapausten kohdalla pankkitukea maksaneiden veronmaksajien on pitänyt tyytyä Valtion vakuusrahaston niukoihin tiedotteisiin, joissa on vakuutettu, että aihetta syytteisiin ei ole. (Reinboth – Sipilä 1994)

26 Tappioihin johtaneen holtittoman pankkien luotonannon epäiltiin kätkevän sisäänsä laittomuuksia, joista ainakin osa on jäänyt tutkimatta, kun maineensa tahrantumista pelkäävät pankit eivät ole halunneet vetää tapauksia oikeuteen. Tapauksia onkin haudattu pankkisalaisuuden alle ja menetettyjä miljoonia kirjattu luottotappioksi. (Arolainen 1993)

Yksilön suoja

Koska journalismi on Vuortaman ja Kerosuon (1994, 137) sanoin pääosin ”inhimillisen toiminnan selostamista ja arviointia”, arvosteleva ja epäkoh-tia paljastava tutkiva journalisti joutuu puuttumaan usein muiden ihmisten tekemisiin ja tekemättä jättämissiin. Erityisesti *yksilön suojaamiseksi* säädetyt normit ovat asettaneet journalistiselle toiminnalle joitakin rajoituksia. Kansalaisten persoonallisuuden suojan perussäännös on hallitusmuodossa, joka takaa heille suojan hengen, kunnian, henkilökohtaisen vapauden ja omaisuuden puolesta. Hallitusmuoto turvaa myös kotirauhan sekä kirje-, lennätin- ja puhelinsalaisuuden. Nämä hallitusmuodossa lausutut perusoikeudet suojataan käytännössä rikoslain säännöksin. (Vuortama – Kerosuo 1994, 137)

Kotirauhan piiriin on laskettu kuuluviksi asunto, konttori- ja liikera-kennukset, tehtaat, elinkeinon harjoittamiseen tarkoitetut rakennukset ja hotellihuoneet. Erityisen *julkisen kotirauhan* suojaa nauttivat mm. virka-huoneet. Ravintolan asemasta kotirauhan käsitteessä on kuitenkin eriäviä mielipiteitä. Kotirauhan ulkopuolelle voidaankin täysin kiistattomasti jät-tää vain kadut, puistot, yleiset kulkuvälineet ja odotustilat. (Bruun 1977, 53–55)

Journalistiseen tiedonhankintaan liittyvän rangaistavan salakatselun tai -kuuntelun (kuten myös näiden valmistelun) on tapahduttava kotirauhan suojaamalla alueella *teknisellä laitteella* (RL 24:3b §). Salakuuntelussa rangaistavaa on *tapatumien* (esimerkiksi keskustelun) luvaton kuunteleminen ja tallentaminen, ja salakatselun kohteena on tarkkailtava tai kuvattava *henkilö* kotirauhan suojaamalla alueella. ”Oman” keskustelun nauhoittaminen salaa ei sitä vastoin ainakaan kaikissa oloissa ole rangaistavaa. (Vuortama – Kerosuo 1994, 139)²⁷ Suojan saavat kaikki henkilöt – myös vieraat ja satunnaiset kävijät – jotka oleskelevat kotirauhan piirissä. Kuvaaminen on rangaistavaa silloinkin kun kuva osoittaa vain sen, minkä voi silmin nähdä kotirauhan piirin ulkopuolelta (KKO 1985 II 128); Vuortama – Kerosuo 1994, 140)

Yksilönsuojaan liittyvät myös rikoslain *kunnianloukkausrikokset* herjaus, solvaus ja kuolleen muiston häpäiseminen. *Herjaus* on perättömän ja loukkaavan tiedon levittämistä toisen toiminnasta niin, että asia saataan kolmannen osapuolen tietoon. *Solvaus* on ansaitsemattoman epä-kunnioituksen osoittamista toiselle. Solvauksena voidaan rangaista kai-kenlaiset halventavat ilmaukset ilman että syytösten aiheina välttämättä olisivat konkreettiset teot tai laiminlyönnit. *Kuolleen muiston häpäisemi-seksi* katsotaan sellainen vastoin parempaa tietoa esitetty väite, että vaina-

27 Korkeimman oikeuden mukaan mies, joka äänitti omassa kodissaan siellä käyty-jä keskusteluja, joissa oli itse mukana, ei syyllistynyt laittomuuksiin (KKO 1981 II 182/RL 24:3b).

ja olisi syyllistynyt rikokseen tai muuhun sellaiseen tekoon, joka olisi voinut saattaa hänet elävänä halveksunnan alaiseksi. Säännöksellä on tarkoitus suojata lähinnä vainajan omaisten tunteita. (Vuortama – Kerosuo 1994, 142–145) Kunnianloukkaus voidaan oikeuskäytännössä kohdistaa myös oikeushenkilöön, jos loukkaavan väitteen kohteena on riittävän rajattu henkilöryhmä. Kunnianloukkausrikokset ovat asianomistajarikoksia. Oikeusministeriö voi kuitenkin määrätä nostettavaksi syytteen herjauksesta ja solvauksesta, jos rikos on tapahtunut joukkotiedotusvälinettä käyttäen, ja erittäin tärkeä etu vaatii syytteen nostamista. (emt., 144–145)

Rauhan, yksityisyyden ja kunnian loukkaamista koskevassa lainuudistusehdotuksessa vuodelta 1994 esitettiin kotirauha rajattavaksi asuntoihin ja niiden välittömään ympäristöön, jolloin esimerkiksi virastot, ravintolat tai kahvilat jäisivät sen ulkopuolelle. Edelleen kotirauhan rikkomista olisi suoja-alueelle tunkeutuminen tai meneminen sinne salaa tai toista harhauttaen, nimenomaan välttämällä huomatuksi tulemista. Rangaistavaa olisi myös kätkeytyminen tai jääminen kotirauhan piiriin. Toisaalta salakuunteluun olisi mahdollista syyllistyä myös julkisilla paikoilla, jos kyseessä on luvaton tekninen kuuntelu tai tallentaminen. Kunniansuojaa nauttivat ehdotuksen mukaan vain ihmiset, eivätkä yritykset ja muut yhteisöt voisi enää olla suoraan kunnianloukkauksen kohteina. Niin ikään kunnianloukkauksia olisi vain yhtä lajia herjauksen, solvauksen ja kuolleen muiston häpäisemisen jäädessä rikosnimikkeinä historiaan.²⁸ (OM 1994; Vuortama 1994c)

Ongelmanakin on, missä kulkee yksityisen ja julkisen raja. Yksityiselämän piirin tarkoista rajoista ei ole olemassa yksiselitteistä tai yleistä määritelmää, vaikka yksityiselämän ydinalueesta vallinneekin melko laaja yksimielisyys. Kuitenkin mitä kauemmaksi tältä ydinalueelta edetään, sitä tulkinnanvaraisemmaksi yksityiselämän määrittely käy. Journalistisen julkisuuden kannalta tiedon julkistamisen sekä juridinen että moraalinen oikeutus on sitä suurempi, mitä enemmän ja mitä syvällisempiä yhteiskunnallisia vaikutuksia jollakin seikalla on.²⁹ Rangaistavuus edellyttää julkistamiselta myös luvattomuutta. Journalistisessa tiedonhankinnassa kyse voi olla joko nimenomaisesta tai hiljaisesta suostumuksesta. Esimerkiksi erehdyttämällä tai uhkaamalla saatu suostumus ei ole pätevä. (Vuortama – Kerosuo 1994, 146–150)

28 Uuden lakitekstin termit ovat *kotirauhan rikkominen, törkeä kotirauhan rikkominen, luvaton tunkeutuminen, törkeä luvaton tunkeutuminen, salakuuntelu ja -katselu sekä niiden valmistelu, kunnianloukkaus, törkeä kunnianloukkaus ja yksityiselämän loukkaus*.

29 Julkisen sanan neuvosto on noudattanut vastaavanlaisia periaatteita arvioidessaan journalistisen toiminnan eettisyyttä yksilönsuojan kohdalla (vrt. luvun Tutkivan journalismin etiikka kohta Tutkivan journalismin vastuu).

Oikeuskäytäntö lähtee siitä, että nimenomaan politiikassa toimivan henkilön on siedettävä julkisuudelta tavallista kärjekkäämpää kieltä ja voimakkaampaa ilmaisua. Poikkeussäännöllä on haluttu turvata tiedotusvälineiden keskeisiin tehtäviin kuuluva vallankäytön seuranta ja arvostelu, ja säännön taustana on intressiarviointi kunnian suojan ja arvostelun vapauden välillä. Tällainen ”vapaus” koskee kuitenkin vain politiikassa aktiivisesti toimivia henkilöitä ja heitäkin vain poliittisessa roolissaan. Yksityiselämän loukkaamisena ei näin ollen rangaista julkistamista, joka koskee henkilön menettelyä julkisessa virassa, elinkeinolämässä tai näihin rinnastettavassa toiminnassa. Edellytyksenä poikkeussäännön soveltamiselle on kuitenkin, että toimintoihin liittyvä julkistaminen on tarpeen yhteiskunnallisesti merkittävän asian käsittelemiseksi. (emt., 146)

Herjauksesta ei rangaista jos väitteen esittäjä pystyy näyttämään väitteen toteen tai tuomaan sen tueksi todennäköisiä syitä. Toisaalta loukkaava väite voidaan esittää tekstin ohella myös kuvana, joka voi olla loukkaava itsessään tai se julkaistaan sellaisessa yhteydessä, että kuvan esittäjä henkilö joutuu loukkaavaan valoon. (emt., 145)

Yksityiselämän suojaa tehostettiin Suomessa 1970-luvulla säätämällä rangaistavaksi luvaton tiedon, vihjauksen tai kuvan levittäminen toisen *yksityiselämästä*. Tämä ”Lex Hymynä” tunnettu ”intimiteettipykälä” oli tähdätty erityisesti ns. sensaatiolehdistöä vastaan. Pykälällä haluttiin rauhoittaa yksilölle tietty henkilökohtaisten asioiden alue, jota koskevia tietoja ei saa julkistaa ilman hänen suostumustaan. Perinteisistä kunnianloukkausrikoksista ”intimiteettirikokset” poikkeavat erityisesti siinä, että myös oikean, yksityiselämään liittyvän tiedon levittäminen voi olla rangaistavaa, jos tällainen tieto on omiaan aiheuttamaan asianomaiselle vahinkoa tai kärsimystä. (emt., 145–146)

Yksilön suojaan liittyy myös tietotekniikan kehityksen myötä voimaan tullut *henkilörekisteri-(tietosuojalaki)* (1987), jonka tarkoituksena on ollut suojata henkilön yksityisyyttä, etuja ja oikeuksia henkilötietoja kerätessä, tallettaessa, käytettäessä ja luovutettaessa (1:1 §). Laki herätti heti voimaan tullessaan tiedotusvälineissä voimakasta kritiikkiä. Pykälät mahdollistivat ainakin periaatteessa tietosuojaviranomaisille pääsyn tarkistamaan toimitusten arkistoja, mikä oli ristiriidassa sananvapauden liittyvän ennakovalvonnan kiellon kanssa. Niin ikään henkilörekisterilain määrittämää *tarkoitussidonnaisuutta* (4:16 §), jonka mukaan henkilötieto saa kerätä, käyttää ja luovuttaa vain ennalta päätettyyn, viranomaisen hyväksymään tarkoitukseen, tulkittiin niin, ettei tiedotusvälineiden halua tietää tai tutkia pidetty tällaisena syynä. Lain nähtiinkin vievän mahdollisuudet taloudellisen rötöstelyn tai yhteiskunnallisen vallankäytön journalistiselta valvonnalta. (Törmä 1991)

Lakia muutettiin keväällä 1994 niin, että pelkästään julkaistua aineistoa sisältävät toimitusrekisterit rajattiin kokonaan henkilörekisterien ulkopuolelle. Edelleen muihin toimitustyössä käytettäviin rekistereihin sovel-

letaan vain suojausta koskevia säännöksiä, ts. rekisterit eivät saa olla muiden kuin toimitustyöhön osallistuvien käytettävissä. (1 §: 2a; vrt. Vuortama 1993a)³⁰

Tutkivan journalismin kannalta yhä voimassa oleva tiedonhankintaongelma on henkilörekisterilain mahdollisuus estää tietojen *massaluovutus* journalistisiin tutkimustarkoituksiin eli Yhdysvalloissa yleistyneen *tietokoneavusteisen journalismin (CAR)* harjoittaminen. Journalististen pyrkimysten tai tutkimusten ei ole nähty olevan riittävä edellytys henkilötietojen massaluovutukselle. Käytännössä journalistienkin onkin hankittava tietoja julkisista viranomaisrekistereistä yksitellen poimimalla.³¹ Tietojen massaluovutusta ja arkaluonteista otantaa säätelevän 19 §:n mukaan henkilörekisteritietoja on mahdollista luovuttaa vain rekisteröidyn suostumuksella tai tämän toimeksiannosta, tietosuojalautakunnan luvalla tai jos henkilötietojen luovuttaminen kuuluu tavanomaisena osana toiminnan harjoittamiseen. Rekisterinpitäjän on kuitenkin oletettava, että rekisteröity tietää luovuttamisesta eikä kysymys ole (juuri tutkivalle journalismille tyypillisistä) – lisäys HK) arkaluonteisista tiedoista. Tietoja voidaan luovuttaa myös tieteellistä tutkimusta, tilastointia tai luottotietotoimintaa varten (HRL 19 §).³²

Vuortama (1992e) on pitänyt henkilörekisterilain pahana ongelmana yksityisyyden suojan ”liiallista” vahvistumista niin, että se syrjäyttää julkisuusperiaatteen. Näin voi käydä julkisten rekisterien muuttuessa atk-pohjaisiksi ja perinteisen diaarion sulautuessa osaksi laajempaa, ihmisten nimiä sisältävää tietojärjestelmää, jolloin diaariota voidaan tulkita henkilörekisteriksi. Oikeusasiamies Jacob Söderman onkin joutunut huomauttamaan viranomaisia tällaisin perustein estetystä tutustumisesta diaarioon. Södermanin mukaan pelkkää rekisterin selaamista ei voida pitää henkilörekisterilain kieltämänä massaluovutuksena, jossa tarkoituksena nimienomaan on kerätä ja rekisteröidä suuria määriä henkilötietoja *uuden* rekisterin muodostamiseksi (Vuortama 1992f).³³

30 Toimituksellisten rekisterien erivapautta pidettiin mahdollisena, koska niiden perusteella ei tehdä rekisteröityjen etuja koskevia päätöksiä. Jos kansalaisten yksityisyyden suoja loukataan tiedotusvälineissä, asiaan voidaan juridisesti puuttua julkaisemisen jälkeen. Poikkeussäännökset eivät koske kuitenkaan tiedotusvälineiden muita rekistereitä kuten henkilöstöhallintoa ja asiakasrekistereitä. (Keski-suomalainen 28.12.1993; ks. KSMML 1993)

31 Toisaalta myöskään asiakirjojen julkisuuslaki ei mahdollista tutustumista kaikkiin rekistereihin. Esimerkiksi rikosrekisteri ei ole avoin rekisteri.

32 Laissa yleisten asiakirjojen julkisuudesta (18a §) on tämän kanssa yhdenmukaiset säädökset tietojen luovuttamisesta henkilörekisterin muodostamasta teknisestä talenteesta.

33 Söderman on myös kritisoinut sitä, ettei viranomaisten kirjaamisjärjestelmää ole kehitetty palvelemaan julkisuuden tarpeita (Vuortama 1992g).

Henkilörekisterilain onkin nähty antavan viranomaiselle hyvän keinon salailla asioita, kun tiedon tarvitsijan ja sinällään julkisen tiedon väliin on ilmestynyt ahdasmielinen viranomaistulkinta. Jos tietojen on katsottu muodostavan henkilörekisterin, julkisten tietojen käyttöä on voitu säädellä vapaasti viranomaispäätöksillä. Viranomaisten ei ole edes tarvinnut osoittaa mitään loukattua oikeushyvää, vaan pelkkä teoreettinen mahdollisuus tähän on riittänyt. Tietoja jätetäänkin usein antamatta, jos viranomaisen ei ole pitänyt niiden käyttötarkoitusta soveliaana. (Arolainen 1992b)³⁴

Yksilönsuojan ohella rikoslaissa on joitakin julkaisutoimintaan liittyviä rajoituksia, joiden tarkoituksena on suojata pääasiassa julkisia intressejä (kuten yleistä järjestystä), ihmisyyttä ja uskonrauhaa. Esimerkiksi rikoslain 10. luku säättää rangaistavaksi *jumalanpilkan ja uskonrauhan* rikkomisen (pyhinä pidettävien asioiden herjaamisen), 13. luku *kiihottamisen kansanryhmän syrjintään* (määrättyä rotua, kansallista tai etnistä alkuperää tai uskonnollista kansanryhmää olevien ihmisten uhkaaminen, pannettu tai solvaaminen) ja 16. luku *julkisen kehottamisen rikokseen tai lain rikkomiseen*. Kehottaminen on rangaistavaa, vaikka sen tarkoittamaa tekoa ei tapahtuisikaan. Rikoslain 12. luvun *maanpetossäännöksissä* on säädetty rangaistavaksi sellaisen tiedon hankkiminen, joka voi vaarantaa Suomen suhteita vieraaseen valtioon. (Vuortama – Kerosuo 1994, 153–155) Rikoslain maanpetosrikoksia koskevaan lukuun lisättiin syyskuussa 1995 *vakoilua ja turvallisuussalaisuuden rikkomista* koskevat pykälät. Turvallisuussalaisuus tarkoittaa seikkaa, joka on Suomen ulkoisen turvallisuuden vuoksi säädetty tai määrätty salassa pidettäväksi tai ”sen laajuinen, että sen paljastuminen on omiaan aiheuttamaan vakavaa vahinkoa” suojeltaville eduille, joita ovat Suomen maanpuolustus, turvallisuus, ulkomaansuhteet ja kansantalous. Rangaistavuus edellyttää, että sekä turvallisuussalaisuutta koskevan tiedon hankkiminen että julkistaminen on tapahtunut ”oikeudettomasti”. Säännöksen perusteluissa tällaisena ei kuitenkaan pidetä ”julkisen sanan tavanomaista haastatteluin, kyselyin ja selvityksin tapahtuvaa tietojen keruuta”. Lisäksi tietojen hankkiminen on rangaistavaa vain jos hankkijalla on julkistamisen tarkoitus. Vanhan lain mukaan jo pelkkää tietojen keräämistä pidettiin rangaistavana. (Vuortama 1995d)

34 Autorekisterikeskus kieltäytyi luovuttamista toimittajalle tietoja uusia edustusautoja hankkineista henkilöistä henkilörekisterilain nojalla, koska jutun tarkoituksena oli yksityisten kansalaisten kuluttajatottumusten kriittinen arvostelu. Kieltäytymistä perusteltiin myös tieliikenteen tietojärjestelmistä annetulla lailla, joka sallii tietojen luovuttamisen vain mielipide- ja markkinatutkimukseen, suoramainontaan ja puhelinmyyntiin. JSN paheksui tapauksessa erityisesti sitä, että viranomaisen määrittä kantansa tietojen luovuttamiseen tietojen *käyttötarkoituksen* perusteella. Korkein hallinto-oikeus hyväksyi ARK:n menettelyn tietoliikenteen tietojärjestelmälain perusteella. (Vuortama 1992c;1992d)

Julkisuuskulttuuri

Journalismi ja julkinen sektori

Vaikka suomalaista julkisuuslainsäädäntöä voidaan pitää suhteellisen avoimena, kokonaan oma ongelmansa on, kuinka lain velvoitteet heijastuvat *virkamiesten asenteisiin*. Jopa julkisten asioiden saama julkisuus riippuu voimakkaasti ”byrokratioiden sisäisestä julkisuuskulttuurista”, lain pykälien *tulkinnasta* ja viranomaisten *tiedotuskäytännöistä*. Takala ja Konstari (1982, 9–10) ovat kritisoineet sitä, että virkamiehet ovat pitäneet jopa julkisten asiakirjojen nähtäväksi luovuttamista omalaatuiseina poikkeuksena, johon suostumista olisi harkittava erikseen. Silti lain mukaan viranomaiselle ei ole oikeutta harkita kansalaisten tiedontarpeen tärkeyttä. Takalan ja Konstarin mielestä viranomaiset eivät myöskään tunne riittävän hyvin lainmukaisia julkisuusvelvoitteita. Kun rajanvetoa julkisten ja salaisten asiakirjojen välillä ei ole tehty selvästi, epävarma virkamies harkitsee turvallisemmaksi olla antamatta tietoja, ettei tulisi varomattomuuttaan rikkoneeksi tulkinnanvaraisia säännöksiä. Toisaalta lain määrittämät rangaistukset antavat virkamiehelle tällaisessa tilanteessa hyvän taustatuen. Jos virheellisestä salaamisesta ylipäätään rangaistetaan, siitä saa joka tapauksessa huomattavasti lievemmän rangaistuksen kuin salaisen tai ei-julkisen asiakirjan luovuttamisesta. (Takala – Konstari 1982, 37)

Virkamiesten onkin katsottu olevan julkisuuteen erityisessä ”vallanalaisuussuhteessa”, ja heidän *henkilökohtainen sananvapautensa* on rinnastettu asiakirjojen julkisuuteen. Vaikka virkamiehillä tämä sananvapaudellinen perusoikeus onkin, sitä on Konstarin (Varvikko 1982b) mukaan rajoitettu paljon enemmän kuin tavallisten kansalaisten sananvapautta. Virkamiesten haluttomuus kommentoida asioita julkisuudessa ei näin ollen johdukaan tietämättömyydestä, vaan enemmänkin henkilökohtaisista uraodotuksista ja sanktioiden pelosta.

Journalistisen tiedonhankinnan kannalta erityisen merkittäviä asiakirjoja ovat edellä mainitut harkinnanvaraisesti julkiset (ns. *ei-julkiset asiakirjat*, joita asiakirjajulkisuuslain 5 §:n mukaan ovat viranomaisella valmisteltavana olevat (siis vielä keskeneräiset) asiakirjat ja sisäiset *viranomaisselvitykset* (ehdotukset ja luonnokset), jotka eivät ole salaisia mutta eivät (vielä) julkisiakaan, ja joista tietoja voidaan saada vain viranomaisen luvalla. Merkittävä osa viranomaisten omaa tarkoitusta varten pitämistä hakemistoista ja rekistereistä kuuluu tähän ryhmään.

Takala ja Konstari (1982, 31) ovat kritisoineet tällaisia asiakirjoja siitä, että ne ovat synnyttäneet Suomeen asiakirjojen lajin, jonka julkisuudesta viranomainen voi itse määrätä, vaikka asiakirjojen julkisuuslaissa salaamista koskeva määräämisvalta onkin tarkasti rajattu. Virastoihin onkin muodostunut julkisten arkistojen lisäksi puolivirallisia suljettuja arkistoja, jotka kuitenkin eivät sisällä varsinaisesti salassa pidettäviä asiakirjoja.

Viranomaisilla on usein taipumus kytkeä valmisteluasiakirjojen luovuttaminen itse asian vireillä oloon ja jättää valmisteilla olevassa asiassa kertyneet asiakirjat julkisuuden ulkopuolelle. Takalan ja Konstarin mukaan (1982, 162) laki puhuu kuitenkin selvästi *asiakirjan*, ei *asian*, kesken­eräisyydestä, eikä asian vireillä ololla pitäisi olla merkitystä tietojen luovuttamiselle. Asioiden julkistamisessa viranomaisten pitäisikin Takalan ja Konstarin (emt., 162) mielestä ottaa huomioon tietojensaanti-intressien painavuus ja se, millaisia haittoja salaamisesta aiheutuu yksityiselle kansalaiselle ja yhteiskunnalle.

Käytännössä viranomaisella on useita mahdollisuuksia julkisuuslain hengen ohittamiseen vetoamalla erilaisiin *käytännön bankaluuksiin*, joita asiakirjojen etsiminen aiheuttaisi. Tällaisiin syihin vetoamista tietojen pyytäjän on usein mahdoton kontrolloida. Takalan ja Konstarin (1982, 60–67) mukaan tietojen antamatta jättämistä voidaan perustella esimerkiksi *teknisillä esteillä*, jolloin asiakirja on jonkun toisen hallussa, ”kateissa”, tai sen etsiminen olisi liian hankalaa työkiireiden vuoksi. Edelleen viranomainen voi pantata tietoja vetoamalla *pyyntöjen yksilöimättömyyteen*, vaikka hakijaa ei päästetäkään tutkimaan diaariota tai arkistoluetteloja pyyntönsä täsmentämiseksi. Vastaavasti *pakkauslaatikkoselityksessä* ne arkiston osat, joissa pyydettyjä asiakirjoja on tai saattaisi olla, ovat pakattuina odottamassa siirtoa toisiin tiloihin. Lisäksi voidaan vedota *yleisöpalvelutilojen puutteeseen* tai työterveydellisiin argumentteihin: esimerkiksi työskentely arkistotiloissa on terveydelle vaarallista puutteellisen ilmaston takia. *Saastutustekniikka* perustuu siihen, että sekä julkisia että salaisia asiakirjoja säilytetään samoissa tiloissa, mapeissa tai koteloissa. Tällaista julkista asiakirjaa ei voida luovuttaa ilman, että salaiset asiakirjat samalla paljastuisivat. Virkamies voi myös vetäytyä esimiehensä selän taakse ja vaatia tiedon antamiselle erityistä ”lupaa”, jota käytännössä kuitenkin on mahdotonta saada. (Takala – Konstari 1982, 60–67) Virkamiesten ”liialliseksi” mieltämä julkisuus saattaa myös lisätä erilaisia *epävirallisia työskentelytapoja*. Viranomainen esimerkiksi saattaa vähentää ”paperintuotantoaan”, muuttaa esittelyjä suullisiksi ja hävittää epävirallisiksi luonnehdittavat ”alustavat muistiot” heti päätösten jälkeen. (Mölsä 1992) Edelleen asiakirjoja voidaan pimittää kuljettamalla niitä ohi virallisten kanavien ”yksityisinä” kirjeinä, telekopiointina tai sähköpostina ilman että asiakirjoista jää edes jälkeä diaarioon.

Tiedonhankinnan esteenä voi olla myös *julkisen tiedon maksullisuus*. Sen voi nähdä vaarantavan jopa julkisuuden toteutumisen kun julkisten asiakirjojen hankkiminen koptioimalla tai telefax-sanomina tulee liian kalliiksi vähemmän varakkaille viestimille. Myös puhelinalpalvelusta tai muusta työstä saatetaan kerätä erillistaksoihin pohjautuvia maksuja.³⁵

35 Viranomaiset ovat itse saaneet päättää hinnoittelustaan ja perimistään maksuista vuonna 1992 voimaan tulleen *valtion maksuperustelain* pohjalta. Asiakirjojen julkisuuslaissa ei maksullisuudesta mainita kuitenkaan mitään.

Asiakirjojen kopiointi viranomaisella saattaa olla useita kertoja kalliimpaa kuin saman kopiointityön teettäminen yksityisellä kopiointiliikkeellä. Sanomalehtien liitto onkin vaatinut, että ”normaalitasoinen julkisuus” on erotettava esimerkiksi hallinnon julkisuuden käytöstä liiketaloudellisen voiton tavoitteluun. (Reinboth 1994a; Uskali 1994) Kokonaan oma mak-suongelmansa on atk-pohjaisilla rekisteritiedoilla. Niemen (1990) kokemusten mukaan mikäli esimerkiksi Valtion tietokonekeskukselta haluaa sellaisia julkisia tietoja, joihin sopivaa tietokantaa ei ole valmiina, joutuu tietojen tilaaja maksamaan tietokoneajon ohella myös tulostusohjelman laatimisesta. Ajon laskutus määräytyy tietoyksikköjen lukumäärän perusteella, ja on sitä suurempi mitä rajaamattomammasta kohderyhmästä tietoja haluaa.³⁶

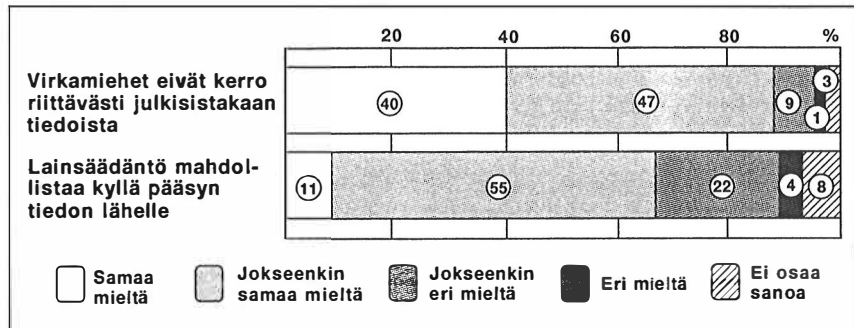
Tähän tutkimukseen osallistuneet suomalaisjournalistit arvioivat suomalaisen julkisuuslainsäädännön varsin tiedotusmyönteiseksi, mutta virkamiehet kuitenkin varsin haluttomiksi tiedottajiksi. Ristiriita lain hengen ja soveltamisen välillä onkin journalistien mukaan selvä. Tiedotusmyönteiseksi virkamiehet näki kyselytutkimukseen vastanneista vain joka kymmenes (kuva 23).

Journalistien mielestä virkamiehillä on puutteellinen kuva asiakirjojen julkisuudesta, jota tulkitaan salainen-julkinen -asteikolla liian tiukasti. Myös salaisuuden rajaa pidettiin epäselvänä. Erään vastaajan (142) mukaan ”*salailu on sisäänrakennettua kaikkialla*”. Julkisuuslain salailevan tulkinnan nähtiin mahdollistavan tietojen panttaamisen myös tapauksissa, joissa tietojen pitäisi olla julkisia. Julkisten elinten nähtiin pystyvän säännöstelemään erilaisilla verukkeilla omien toimiansa julkisuutta. Erityisesti ”vaikeiden asioiden” salailussa vedotaan journalistien mukaan perusteettomasti asioiden valmisteilla oloon ja liikesalaisuuteen. ”En kommentoi”-tyyli on yleistä, ja virkamiehet pallottelevat toisilleen asioita kyseleviä journalisteja.

- Olen törmännyt valheisiin, asioiden laskelmalliseen salaamiseen, vahvasti väritettyihin näkökulmiin ja vaikenemiseen. (26)
 - Tietoja ei vääristellä, mutta asioista jätetään sanomatta olennaisia seikkoja. (159)
 - Ongelmana ovat virkamiesten loputtomat selittelyt, kapulakieli, vähättelyt, pimittelet, viivyttelet ... (72)
- ”Virkakoneisto tuntuu toimivan omilla ehdoillaan ja vain itseään varten, ei kansalaisten tarpeisiin ...” (H37)

³⁶ Atktiedostojen hinnoittelu on ollut ongelmana myös Yhdysvalloissa, jossa journalistit ovat kuitenkin vaatineet (useimmiten menestyksekkäästi), että viranomaiset voivat laskuttaa tiedotusvälineitä vain tilatun rekisterikopion valmistukseen kuluvaasta keskusyksikköajasta ja itse fyysisestä tallennusvälineestä. Kopioiden tekemisessä tarvittavan ohjelmoinnin ja muun työn on nähty kuuluvan viranomaisen varsinaisiin tehtäviin. (Alexander 1994)

Kuva 23. Journalistien käsitykset virkamiesten tiedotushalukkuudesta ja lainsäädännön mahdollisuuksista tiedonbankinnassa

”Ministeriön kansliapäällikkö kierrätti osan ministeriön postista diaarion ohitse. Virastoon oli luotu järjestelmä, jossa kirjeenvaihto ja asioiden käsittely oli pois normaalikanavista, jotta asiat eivät tulisi julki liian aikaisin.” (H18)

Journalistit kokivat ongelmaksi nimenomaan valmistelua koskevan tiedon saamisen. Demokratian toimivuuden ja journalististen vaikuttamis mahdollisuuksien kannalta kyse on kuitenkin asioiden etenemisen kriittisestä vaiheesta. Vaikka valmistelutietoa myöhemmin – tehtyjen päätösten jälkeen – saataisiinkin, asioihin vaikuttaminen julkisuuden ja julkisen keskustelun kautta olisi liian myöhäistä.

”Esteitä on hurjan paljon ja kaikkialla. Yleiset asiakirjat ovat periaatteessa julkisia, poikkeukset tulevat voimaan heti kun joku rupeaa tietoja peräämään... Puheiden tasolla ollaan menossa parempaan suuntaan, tekojen tasolla huonompaan. Toimintatapa ja moraali ovat vanhaa perua. Ne eivät mitenkään rohkaise optimismiin. Normaalit asiat kerrotaan kyllä – vähänkin kriittisemmät asiat pimitetään. Suomessa muutama tyyppi voi pitää isotkin ratkaisut omissa käsissään...” (H36)

”Salailu on jokapäiväistä. Jos tutkivaa journalismia olisi enemmän, paljastuisi varmaankin hämmästyttävä määrä kassakaappipäätöksiä.” (H3)

Tietojen yleistynyttä panttaamista moni perusteli virkarikoslain uudistamisella, joka teki muista kuin selkeästi julkisista asioista kertomisen rangaistavaksi. Virkamiesten nähtiinkin tottelevan kuuliaisesti esimiehiään ja suorastaan kammoksuvan asioista kertomista.

”Virkamiehen ensimmäinen reaktio on usein, että tietoja ei voi antaa. Niiden saamiseksi pitäisi aina riidellä. Virastoissa näkyy selvästi pelon ilmapiiri ainakin alemmilla tasoilla.” (H21)

Viranomaisten mahdollisuus käsitellä joitakin asioita salaisina on johtanut tilanteisiin, joissa journalistit eivät saa tietää edes tällaisten päätösten olemassaolosta, niiden sisällöstä puhumattakaan. Asiat puuttuvat toimituksille lähetetyistä esityslistoista. Journalisteilla on kokemuksia, että viranomaiset ovat olleet valmiit jopa valehtelemaan, jotta salaisiksi tarkoitetut asiat eivät vuotaisi julkisuuteen liian aikaisin. Teemahaastateltu journalisti oli päässyt tutustumaan tällaiseen salaiseen päätökseen, kun hänen paikallislehdessä työskentelevä kollegansa oli saanut salaiset listat vahingossa. Kollega ei kuitenkaan voinut itse tehdä asiasta juttua. Kyse oli eräästä kaupungin ja paikallisen yrityksen välisestä sopimuksesta.

”Yrityksen ja kaupungin johto kiistivät sopimuksen olemassaolon, vaikka sopimuksen kopio oli taitettu samaan yhteyteen jutun kanssa. Sopimuksessa olivat selvät allekirjoitukset ...” (H35)

On paradoksaalista, että salailua voivat lisätä myös julkishallinnon omat tiedotusorganisaatiot tehokkaalla tiedontuotannollaan ja erilaisella ”passiivisella salailulla”. Ne voivat vaikuttaa journalistien aihevalintoihin ja juttujen sisältöön. Salaisuuksien piilottaminen laajojen tietomassojen sekaan onkin vanha kikka. Pynnösen (1985) mukaan julkishallinnon byrokratiaan on pesiytynyt joukko ammattilaisia, joiden tehtävänä on tarkastella asioita entistä ahtaammasta näkökulmasta ja kertoa niistä omalla ammattisanastollaan. Tämä muuttaa merkittävätkin yhteiset asiat maallikoille kuntalaisille käsittämättömiksi.

Tiedonsaannin tyrehtyttyä moni haastatelluista journalisteista tunnusti tyytyneensä tilanteeseen, vaikka heillä olisi ollut – nimenomaan yksittäisinä kansalaisina – laillinen oikeus valittaa tietojen saamatta jäämisestä. Yksi haastatelluista, joka oli valittanut tietojen panttaamisesta kymmenkunta kertaa, olikin voittanut useimmat tapauksensa.

”Tavallaan tämä valittaminen on myös antoisaa. Olen pitänyt periaatteenani, että jos jotakin tärkeää asiakirjaa ei anneta, ja jos minulla on vähäisiäkin mahdollisuuksia sen saamiseksi, testautan, onko asiakirja salainen vai ei ... Virkamiesten omia tulkintoja asiakirjan julkisuudesta ei pidä hyväksyä liian herkästi.” (H21)

Journalistien mahdollisuus saada tarvitsemiaan tietoja riippuu merkittävästi yksittäisistä virkamiehistä ja heidän suhteestaan asioita kyseleviin journalisteihin. Journalistit myönsivätkin, että oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa esitetty kysymys voi avata yllättäviä tiedonlähteitä. Salaisia asioita voidaan myös ”vuodattaa” journalistille, varsinkin jos tällaisesta vuodattamisesta on tietojen kertojalle jotakin hyötyä. Vuodatetuilla tiedoilla on oma merkityksensä, vaikka ne olisivatkin yksipuolisia tai vuotamisen motiivit eivät olisi eettisesti kestäviä. Virkamiehen ja journalistin välinen luottamuksellisuus nähtiin hyväksi tiedonhankinnan varmistajaksi. Tutkivan journalismin yleistymisen uskottiin rohkaisevan kriittisesti työhönsä

suhtautuvia – ja nimenomaan veronmaksajille lojaaleja – virkamiehiä puhumaan.

”Jos toimittajalla on virkamieheen hyvät suhteet, hän saa tietoja. Enemmänkin tiedonsaanti on ajan kysymys. Inhimilliset piirteet rikovat lainsäädäntöön liittyvää salailua, varsinkin jos kysyttävästä asiasta tietää useampi henkilö.” (H7)

”Halukkuus puhua on kasvanut organisaation alemmilla portailla ja vallan lähellä. Ihmiset haluavat asioita julki ... Asioiden kertomista pidetään tärkeänä, ja julkisuudella nähdään olevan merkitystä.” (H24)

”Kertomisen intressin on lähdeittävä virkamiehestä itsestään ... Viranomaisellakin on oma moraalinsa, jonka mukaan joistakin asioista ihmisten on yksinkertaisesti saatava tietää. Jos epäkohta ei tule ilmi, ei tule muutostakaan ...” (H49)

Erityinen ongelma-alue journalisteille on valtiosalaisuuksien selvittäminen. Lain mukaan jo pelkkä tietojen kerääminen voidaan maanpetokselliseksi ja Suomen ulkosuhteita vahingoittavaksi toiminnaksi. Toisaalta teemahaastattelussa arveltiin, ettei tällaisten asioiden julkistaminen välttämättä lisäisi merkittävästi ulkovaltojen tiedustelupalvelujen tietämystä, vaan kyse olisi enemmänkin ”kansallisesta salailusta”.

”Toimittajat eivät pysty penkomaan mitään, mitä ulkomaiset tiedustelupalvelut eivät jo tietäisi. Salailulla peitellään asioita enimmäkseen vain omilta kansalaisilta ...” (H43)

Julkista sektoria koskevasta tiedon hankinnasta on kritisoitu erityisesti *poliittista journalismia*. Journalisteja on syytetty poliittisen seurannan laiminlyömisestä ja keskittymisestä poliittisen substanssin sijasta poliittikoihin henkilöinä. Esimerkiksi Wibergin (1992a) mukaan joukkoviestimet eivät toimi politiikan konfliktiareenoina tai vallankäytön vastavoimana. Poliitikot ovat olleet erityisen halukkaita vaikuttamaan journalistien työhön, ja asioita on julkisuudessa pyritty korostamaan nimenomaan poliitikkojen näkökulmasta (Hämäläinen 1983b). Radiotoimittaja Esko Seppänen (Hokkanen 1976) on kuvannut toimituksiin kohdistuvia vaikuttamisyrityksiä *kysymyksenasettelukoneistoina*, jotka muotoilevat kysymykset vallankäyttäjille edullisiksi. Seppänen korostikin, että journalistisessa työssä on vapauduttava tällaisen koneiston vallasta ja omaksuttava vallankäytön kohteiden näkökulma.

”Kysymyksenasettelukoneistot” ovat esimerkkejä tiedotusvälineiden ulkopuolisten tahojen 1990-luvulla yleistyneistä *julkisuudenhallinnan (news management) yrityksistä*, joilla pyritään vaikuttamaan journalistiseen päiväjärjestykseen (agendaan) aihevalinnoista ja asioiden käsittelytavoista lähtien. Luostarisen (1994, 14) mukaan tiedotusvälineet eivät pystyisi edes toimimaan nykyisessä laajuudessaan ilman raakamateriaalia

tuottavia tiedottajia ja pr-henkilökuntaa. Koska journalismi on informaatioteollisuutta, pr-pohjainen informaatio houkuttelee Luostarisen mukaan nimenomaan maksuttomuudellaan tai halpuudellaan, vaikka tiedetäänkin, etteivät organisaatiot tuota näitä palvelujaan pyyteettömästi, vaan julkisuussetuja hankkiakseen. Tällaisen ulkopuolisen ohjailun estämiseksi ja journalistisen itsenäisyyden lisäämiseksi Luostarinen (1994, 249–261) pitää tärkeänä, että avoin julkisuusperiaate säilyy ja journalistien toimintavapaus turvataan. Toisaalta olisi myös estettävä suuret lähdevaltakeskittymät. Itse mediaorganisaation toiminnan kannalta on oleellista tiedonhankinnan ja -välityksen tekniikkojen parantaminen ja tiedotusvälineiden ns. organisatorisen muistin kehittäminen. Faktojen tarkistuksessa ja vertailussa olisi entistä enemmän selvittävä niiden julkistamiseen liittyviä intressejä. (emt.)

Julkisuuden hallintapyrkimyksille alttiiksi asettumisen ohella poliittiselle journalismille on tyypillistä *samaistuminen yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin*, joka Wiion (1989) mukaan johtuu ennen kaikkea auktoriteetteja kunnioittavasta kansallisesta kulttuurista. Erityisesti Yleisradiossa poliittista journalismia rajoittaa hänen mukaansa parlamentaarinen hallinto. Poliitikkojen voimakkaaseen kunnioittamiseen ovat viitanneet myös BBC:n Suomen kirjeenvaihtaja Donald Fields ja tv-toimittaja Leif Salmén. Fieldsin mukaan suomalaiset lehdistötilaisuudet vaikuttavat enemmänkin poliitikkojen pr-tilaisuuksilta, joissa lisäksi osa toimittajista sabotoi kollegojensa kriittisiä kysymyksiä (Hämäläinen 1983a). Salmén (Lindqvist 1989c) on kuvannut poliittisen journalismin kritiikittömyyttä ”tsaristiseksi traditioksi”. Edelleen journalistien samaistumista poliitikkoihin lisäävät puoluepoliittisesti sitoutuneet, matalaprofiiliset päätoimittajat. Myös Backmanin (1988) mukaan suomalaisjournalistien helmasynteihin kuuluu voimakas samaistuminen vallan tietolähteisiin ja työnsä kohteisiin, ”vihkiytyminen yhteisiin salaisuuksiin hallitsijoiden kanssa”. Journalistit ovat asettautuneet tavallaan ”väärälle puolelle aitaa” ja ovat lojaleja lähteilleen asioista informoitavan yleisönsä sijasta.

Mielenkiintoista on, etteivät poliitikot välttämättä kiistä tällaisen riippuvuussuhteen olemassaoloa. Journalismin päivillä 1990 puhunut ministeri Pertti Salolainen – itsekkin entinen journalisti – määritteli erityisen ”luottotoimittajan”, joka hänen mukaansa ”ei koskaan pane juttuunsa sitä, minkä saa luottamuksellisesti tietoonsa, mutta sen sijaan julkistaa kaiken, minkä poliitikko toivoo ja vielä tämän toivomassa muodossa” (Hemánus 1990b). Hemánuksen mielestä journalistien liian läheiset suhteet poliitikkoihin ovat moraalisesti verrattavissa tekstimainontaan, vaikka ”luottotoimittajuutta” ei voidakaan vaikean rajanvedon vuoksi kieltää esimerkiksi alan työehtosopimuksessa.

Tutkimukseen osallistuneiden suomalaisjournalistien mukaan tiedotusvälineet tarjoavat poliitikoille usein aiheetonta julkisuutta. Heidän mielipiteensä tyydyttään kirjaamaan sellaisenaan, vaikka niiden pitäisi olla vain lähtölaukaus asioiden syvällisemmälle selvittämiselle. Backma-

nin (1988) mielestä kehitystä selittää tiedotusvälineiden kiristynyt kilpailu, jossa kaikki tavoittelevat prestiisijutuikseen arvovaltaisten ja näkyvien poliitikkojen haastatteluja. Kovan kysynnän seurauksena vallitsevat täydelliset haastateltavan markkinat. Tiedotusvälineet ja toimittajat pitävät journalistisena voittonaan jo pelkästään haastattelun *myöntämistä* riippumatta haastattelun sisällöllisestä annista.

Journalistien assosioitumishalu valtakoneistoon on haitannut kriittistä kirjoittelua erityisesti kunnallistasolla. Jokaisella paikkakunnalla on kourallinen muodollisten kunnallisten elimien taustalla toimivia ns. vahvoja miehiä, joiden käsissä on todellinen päätösvalta (Hokkanen 1976). Tällaisiin pieneihin piireihin viittasi yksi haastatelluista toteamuksellaan:

”Suomessa on tehty vaikeaksi arvostella sitä yhteiskuntaa, joka toimii paikallisella tasolla. Monessa kaupungissa on poliittinen ”mafia”, joka kontrolloi kaupungin toimintaa, ja jota lehdet eivät uskalla kritisoida ... Tutkivan journalismin keskeisin alue, oma kotiseutu, ontuu pahasti ...” (H25)

Kriittisen etäisyyden puuttuminen journalisteilta johtaa Wibergin (1992a) mukaan siihen, että monet tärkeät kysymykset jäävät esittämättä ja taustat erittelemättä. Kun journalistit antavat vallankäyttäjille tilaisuuden jättää työnsä tekemättä tai hoitaa se vain puolinaisesti, kansalaiset joutuvat Wibergin mukaan toimimaan huonosti informoituina ja palkitsemaan tai rankaisemaan vaaleissa ehdokkaita keunoilla tiedoilla.

Väisänen (1992, 28–61) on tiivistänyt suomalaisten journalistien ja poliitikkojen suhteet kolmeen jaksoon. 1960–70-lukujen vaihteessa poliittisessa elämässä vallitsi rauha toimittajien ja poliitikkojen pyrkiessä pitämään välinsä kunnossa. Journalistit kunnioittivat poliitikkoja ja kokivat roolinsa politiikan selostajiksi. 1970-luku merkitsi suhteissa idyllin murenemista, vaikka pääosin ”rinnakkaiselo” jatkuikin ennallaan. Edes tähän ajankohtaan sijoittuneen ”rötösherrajahdin” synnyttämät konfliktit eivät olleet kovin vakavia.

1980-luvulla toimittajien ja poliitikkojen välit viilenivät ja toimittajien kriittisyys kasvoi. Toisaalta myös poliitikot heräsivät arvostelijoiksi, ja tilanne synnytti eräänlaisen ”kauhun tasapainon”.³⁷ Poliitikkojen kriittisestä suhtautumisesta journalisteja kohtaan oli esimerkkinä pääministeri Kalevi Sorsan (1984) väite tiedotusvälineiden itselleen haalimasta ylivallasta, ”*infokratiasta*”. Sorsan mukaan tutkiva journalismi synnytti monen toimittajan mielessä halun tehdä tiedotusvälineen avulla poliittisia tekoja (vrt. Väisänen 1992, 46–48).

37 Esimerkiksi syksyllä 1981 – juuri presidentinvaalien alla – ilmestynyt ”*Tamminiemen pesänjakajat*” nosti julkisuuteen uudenlaisen näkökulman poliittikkoihin ja politiikan tekemiseen. Kirjassa käsiteltiin poliitikkojen yksityiselämää, inhimillisiä heikkouksia ja monia sellaisia oleellisesti presidentin valintaan vaikuttavia tekijöitä, joita ”vakavassa” uutistekstissä ei voitu tuohon aikaan kertoa. (Väisänen 1992, 34)

Niin ikään presidentti Mauno Koivisto joutui hankauksiin Yleisradion kanssa kiistassa presidentin nauhoitettujen lausuntojen käyttämisessä uudelleen ei-alkuperäisissä yhteyksissään. Yleisradiossa tällainen ennakkosensuuriksi mielletty vaatimus kuitenkin torjuttiin.

Aulan (1991, 210) mukaan poliittisen journalismin terävöityminen on 1990-luvulla näkynyt poliitikkojen suhteellisen vallan heikentymisenä ja journalistien vallan kasvuna. Tässä vallansierrossa on kysymys nimenomaan toimittajien vallasta suhteessa poliitikkoihin *lähteinä*. Toimittajien ammattikuntaistuminen, isetietoisuus ja kriittisyysihanteet ovat vähentäneet tiedotusvälineiden rakenteellista epäitsenäisyyttä poliittisiin instituutioihin ja poliitikkoihin. Poliittisessa journalismissa pystytään määrittelemään nykyisellään kuitenkin enemmän politiikasta kertomisen *tapaa ja tyyliä* kuin sitä, *mitä* asioita nousee julkisuuteen. (emt.)³⁸

1990-luvulla poliittisessa journalismissa ovat näkyneet entistä selvemmin tiedotusvälineitä hyödyntävät *mediapoliitikot*. Tällaisen mediapolitiikan ilmentymä on *poliittinen imagonrakentaminen*. Sen avulla poliitikot pyrkivät hallitsemaan erityisesti sähköisten viestimien uutisjulkisuutta yhdistämällä maksimaalisen julkisuuden ja minimaalisen journalistisen editoinnin (esimerkiksi ajoittamalla tiedotustilaisuudet illan pääuutislähetksen alkamisajankohtaan). (Uimonen 1992a; 1992b)

Journalismi ja elinkeinoelämä

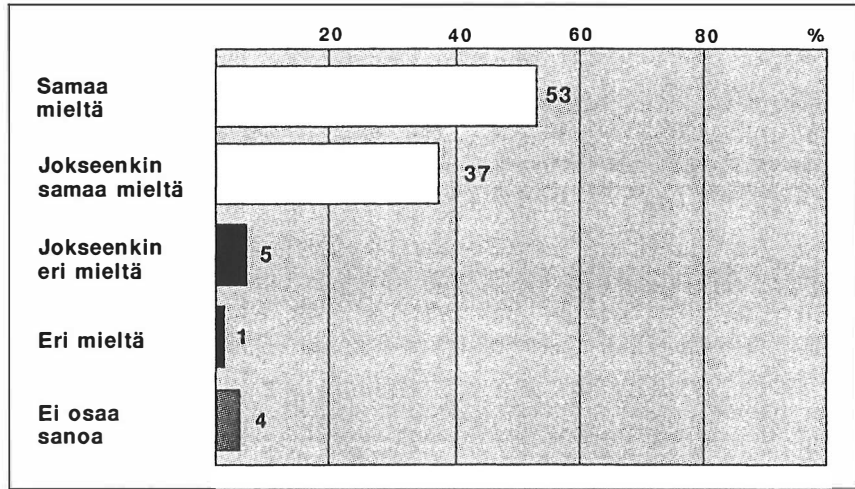
Kuten edellä todettiin, yksityisen elinkeinoelämän on helppo olla kertomatta itseään koskevia tietoja ulkopuolisille (kuten journalisteille). Yritykselle onkin tyypillistä pyrkimys *säännöstellä* sellaisten asioiden julkisuutta, jotka se katsoo imagon kielteisiksi. Toisaalta *kaikki* julkistamaton tieto ei ole tällaista. Julkisuuspakoiu saattaa johtua yrityksen vääränlaisesta *tiedotuspolitiikasta*, johon vaikuttavat yrityksen johdon oma julkisuushakuisuus, yrityksen koko ja kosketuspinta ympäristöön ja se, ovatko yrityksen tuotteet kulutustavaroita vai palveluja, onko yritys pörssiyritys, osuuskunta vai perheyritys, liikaako yritys ympäristöään ja onko yritys paikkakuntansa ainoa vai pieni työnantaja suurkaupungissa. (Kivelä 1992)

Journalistisesta näkökulmasta yksittäisen yrityksen tiedotuspolitiikka ei ole kovin objektiivista, koska sen nimenomaisena tavoitteena on tukea yrityksen omia tavoitteita.

Pietilä (1984, 47) onkin kiteyttänyt talouselämän tiedotustoiminnan

38 Aulan (1991, 210) mukaan kriittisyyttä ja itsenäisyyshanteiden toteutumista journalistisessa työssä rajoittavat tiedotusvälineiden organisatoristen tekijöiden (ajan ja resurssien puute, rutiinien suuri osuus) ohella jo aiemmin mainittu journalistien tarve ylläpitää suhteita poliittikkolähteisiin. Vastaavasti tiedotusvälineiden itsenäistä vaikutusvaltaa rajoittavat hänen mukaansa niiden eritasoiset sidokset muihin yhteiskunnallisiin valtakeskukseen.

Kuva 24. "Yksityiset tahot käyttävät liian tiukasti oikeuttaan salata asioitaan (vrt. liike-, pankki-, arkisto- ym. salaisuudet)"

tavoitteet kahteen päämäärään: mahdollisimman voitollisen taloudellisen tuloksen saavuttamiseen ja toiminnan jatkuvuuden turvaamiseen. Julkisuuden välttelyn sijasta elinkeinoelämän vaikuttamisyritykset journalisteihin ovat enemmän aktiivista myönteisen julkisuuden tavoittelua esimerkiksi piilomainonnan avulla tai jopa uhkaamalla mainosboikotilla "niskuroivaa" tiedotusvälinettä.³⁹ Toisaalta tiedotusvälineiden ja elinkeinoelämän yhteistyöllä ei välttämättä ole suurempia ongelmia, koska Pietilän (1984, 57) mukaan suomalaisen joukkotiedotuksen valtavirta on sangen yritysmuonteista. Tämä yritysmuonteisuus johtuu hänen mukaansa perinnäisen liberalistisen lehdistöteorian mukaisesta hahmotuksesta, jossa lehdistön vahtikoiran roolin kohteeksi on lähinnä tai ainoastaan nähty julkinen valta ja taloudellisten väärinkäytösten seuranta on jätetty vähemmälle.

Tutkivan journalismin kannalta mielenkiintoinen piirre yritysmaailman salailuherkkyys näkyi selvästi myös kyselytutkimuksessa. Peräti yhdeksän kymmenestä vastaajasta katsoi yksityisten tahojen panttaavan itseään koskevia tietoja (kuva 24).

Teemahaastattelussa journalistit kritisoivat erityisesti tietojen saamista haittaavia liikesalaisuuksia.

"Elinkeinoelämä on erityinen liikesalaisuuksien verkosto, joka hyödyntää monia osapuolia ja toisten kustannuksella. Julkisessa hallinnossa on huomattavasti vähemmän mahdollisuuksia salata tietoja." (H20)

³⁹ Erimuotoisesta toimituksiin kohdistuvasta ulkopuolisesta painostuksesta tarkemmin seuraavassa luvussa.

”Liikesalaisuudet varjelevat yhteiskunnassa merkittävässä asemassa olevien yhtiöiden toimintaa. Ne on kuin luotu pesäkkeiksi, joista ei saa irti tietoja jos niitä ei anneta ... Yleensäkin yrityksiä koskevassa julkisuudessa on esillä vain se osa, joka annetaan julkisuuteen ...” (H12)

”Julkinen viranomaisen teki kannattavuuslaskelmia erälle tiehankkeelle. Raskaan liikenteen kohdalla kyse oli tiettyjen tehtaiden raaka-ainevirroista, jotka leimattiin salaisiksi. Kyseessä olivat kuitenkin aivan keskeiset kannattavuustekijät julkisin varoin toteutettavalle hankkeelle ...” (H17)

Asioiden laajempi selvittäminen on usein kompastunut journalistien vähäiseen talouselämän asiantuntemukseen ja taloudellisen vallan kunnioittamiseen. Nesteen entisen pääjohtajan Uolevi Raateen (1981) mukaan talouselämän problematiikkaan puuttuminen vaatii toimittajalta rohkeutta ja asiantuntemusta. Suomalainen talousjournalismi on Raateen mukaan perustunut hyvin pitkälti yritysjohtajien puheisiin ja esitelmiin, joiden sisältö on lisäksi ollut enemmän julistuksellista kuin syvällistä asiatietoa välittävää. Kun yritykset on nähty ”kasvottomiksi”, myös yritysjohtajien tekemisten kritisoiminen henkilötasolla on osoittautunut vaikeaksi, Raade myöntää.

Suomalaisjournalistit eivät nähneet kovinkaan hyödyllisiksi talouselämän tiedottamiseen velvoittavia lainkohtia, sillä usein niitä on tulkittu ahtaasti. Esimerkiksi pörssiyritystietojen kertomiseen liittyy sisäpiirihysteria ”ettei mistään saa kertoa mitään”. Tämän hysterian nähtiin levinneen muuallekin talouselämään.

Talouselämää tutkineet journalistit kertoivatkin törmänneensä monenlaisiin ongelmiin, jotka ovat vaihdelleet kiusanteosta ja tietojen suodattamisesta selvään harhauttamiseen. Etenkin yllättävissä, yritystä koskevissa kriisitilanteissa kaikki tiedottaminen on yleensä keskitetty yritysjohdolle, joka taas on paennut asiaa selvittäviä toimittajia. Yritysten omista ammatitiedottajista ei tällaisissa tilanteissa nähty olleen apua, sillä heidät oli eristetty omille osastoilleen ja heitä oli kielletty kommentoimasta asioita mitenkään.

”Asioista tietävä päällikkö vetäytyy sihteerinsä selän taakse. Päällikköä aletaan etsiä kesämökeiltä ja kaikkialta muualtakin ...” (H8)

1990-luvulla talousjournalismin arvioitiin kuitenkin poliittisen journalismin tavoin terävöityneen. Esimerkiksi monet lehdet ovat alkaneet julkaista erilaisia yritysanalyysseja. Journalistien mielenkiintoa teollisuusyrityksiä kohtaan ovat lisänneet niiden *ympäristövaikutukset*. Talousjournalismin erityinen mielenkiinnon kohde on lisäksi *talousrikollisuus*, jonka journalistista selvittämistä tosin vaikeuttavat journalistien riippuvuus rikostutkijoista lähteinä ja asioiden tulkitsijoina.

Haastatteluihin osallistuneet talousjournalistit arvioivatkin tekevänsä työtään pitkälti omilla ehdoillaan. He arvioivat oman kriittisyytensä lisääntyneen talouden ylikuumenemisen aikaisen ”huonon omantuntonsa” seurauksena. Journalistisen käsittelyn terävöitymiseen on vaikuttanut myös talouselämän kansainvälistyminen. Kansalliset auktoriteetit eivät pysty ohjaamaan talouselämää enää yhtä voimakkaasti kuin aiemmin.

”Talouden kriisi oli taloustoimittajille traumaattinen kokemus. Ylikuumenemisen vaiheessa toimittiin ilman kritiikkiä ... Nyt on ryhdistäytytty ...” (H28)

”Radikaali muutos on tapahtunut, ja talousjournalismi on koko ajan terävöitynyt. Osa toimittajista on hyvin sisällä kertomissaan asioissa, ja heidän juttunsa pakottavat pankit ja pörssiyritykset ulos kuorestaan ... Toisaalta jos pankkien asiantuntijatkaan eivät pysyneet kaikessa perässä, kuinka toimittajatkaan olisivat voineet pysyä ...” (H47)

Tutkivan journalismin juridisia erityistapauksia

Yksityisyyden suojaa turvaavia lainkohtia ei ole (*Lex Hymy*ä lukuunottamatta) laadittu mitenkään erityisesti journalistista työtä silmällä pitäen. Laissa ei esimerkiksi puututa salakatselun tai -kuuntelun avulla saatujen *tulosten käyttöön*, vaan ainoastaan itse *tekoon*. Tutkivassa journalismissa onkin syytä erottaa tämäntapainen journalistinen *tiedonhankinta* selville saatujen asioiden *julkistamisesta*. Esimerkiksi Bruun (1977, 58–59) on todennut, että lainsäätäjät on halunnut kohdistaa huomion salakatselun ja -kuuntelun paheksuttavuuteen, sen sijaan että olisi pyrkinyt estämään itse tallenteen käyttämistä.

Valehenkilöllisyyden käyttöön rikoslain voi nähdä suhtautuvan salakatselua ja -kuuntelua väljemmin. Esimerkiksi väärän nimen käyttäminen ei sinänsä ole rangaistavaa (RL 16:20a §/KKO 1937 II 275). Laittomuuden voikin nähdä perustuvan siihen, mihin valehenkilöllisyydellä *pyritään*. Tiedonhankinta sen turvin ei ole laitonta, mutta vastaavasti valehenkilöllisyyden avulla toteutettu huijaus tai aikaan saatu laitton taloudellinen hyöty tai toiselle aiheutettu vahinko on. Rangaistavuus väärän henkilöllisyyden käytöstä vaatiikin lisänäyttöä erityisistä olosuhteista. *Viranomaisena esiintyminen* ja sellaisiin toimiin ryhtyminen, joihin vain virkamies on oikeutettu, on virkavallan anastamiseen liittyvä rangaistava teko (RL 16:14 §), samoin kuin pelkkä virkapuvun julkinen pitäminen (RL 42:5a §). Edelleen viranomaisen harhauttaminen (RL 16:20a §) on katsottu rangaistavaksi.⁴⁰

40 ”Joka erehdyttäkseen viranomaista sanoo nimensä, säätönsä tai ammattinsa muuksi kuin mikä se on, tai muuten antaa itsestään sellaisia harhaanjohtavia tietoja taikka samassa tarkoituksessa käyttää toisen passia, työtodistusta tabi muuta sen kaltaista todistusta ... (on rangaistavaa – lisäys HK).”

Viranomaisen harhauttamista koskevan pykälän soveltaminen journalistiseen tiedonhankintaan ei ole kuitenkaan ongelmatonta. Tietojen hankkiminen – niin viranomaiselta kysymällä kuin muutenkin – on laillista *kysyjästä* riippumatta. Ongelmia saattaa sitä vastoin aiheutua tietojen *sisällöstä*, esimerkiksi jos viranomainen saa kertoa tietoja vain tietyille henkilöille, eikä journalisti saisi tietoja valehtelematta olevansa tällainen henkilö. Toisaalta mahdollisissa oikeustapauksissa voidaan lieventävänä asianhaarana arvioida näin selvitettyjen tietojen yleistä merkitystä. Tilanne on kuitenkin toinen, jos väärin henkilötietojen antaminen vaikeuttaa itse viranomaisen työtä (esimerkiksi tämän pyrkiessä selvittämään rikosta silminnäkijöiden avulla).

Julkisen sektorin ulkopuolella journalistin valehenkilöllisyyden käyttäminen on lainkohtien suhteen vähemmän ongelmallista. *Yksityisen henkilön* harhauttaminen väärin henkilöllisyyden avulla on katsottu vähemmän ”vaaralliseksi” teoksi kuin viranomaisen harhauttaminen. Yksityisen henkilön harhauttamisen rangaistavuus nimittäin edellyttää lain mukaan suullisen tiedonannon sijasta ”passia, työtodistusta tai muuta sen kaltaista todistusta” (RL 42:5 §).

Tietojen hankkiminen niiden säilytyspaikkaan *murtautumalla* on selkeä kotirauhan piiriin kuuluva rikos. Niin ikään rangaistavaa on *asiakirjan anastaminen*, kätkeminen ja hävittäminen (RL 16:15 §). Sitä vastoin asiakirjan kuvaaminen tai kopiointi ei ole rangaistavaa, koska tällöin ei estetä viranomaista käyttämästä asiakirjaa. Rangaistavuus edellyttää, että asiakirja on viranomaisen säilytettävänä tai arkistoituna. Journalisti voi syyllistyä myös *viestintärikokseen* avaamalla oikeudettomasti toiselle osoitetun, suljetun kirjeen tai hankkimalla tai yrittämällä hankkia tietoja toiselle osoitetun televiestin (puhelun, sähkeen) sisällöstä. Kiellettyä on myös suljetun viestin tai televiestin hävittäminen tai kätkeminen. (RL 38:8 §)

Tiedoista maksaminen voi aiheuttaa journalistille juridisia ongelmia, jos hänen vastapuolenaan on viranomainen, ja kyseessä voidaan nähdä olevan virkamiehen lahjomisen (RL 16:13 §). Siinä on rangaistavaksi määriteltä ”lahjoman tai muun oikeudettoman hyvikkeen antaminen, lupaaaminen tai tarjoaminen toiminnasta palvelussuhteessa”. Tulkinnanvaraista on kuitenkin tällaisen ”oikeudettoman edun” määrittäminen. Tutkivassa journalismissa juridisiin ongelmiin saatetaan törmätä lisäksi erilaisissa *oman käden oikeutta* koskevissa tilanteissa, jos journalisti ei saa haluamiaan tietoja ”hyvällä”, vaan ottaa ne ”pahalla” (vrt. RL 16:14 §, 38:6 §).

Poikkeuksellisten tiedonhankintamenetelmien käyttäminen ei ainkaan vielä 1990-luvun puoliväliin mennessä synnyttänyt Suomessa oikeustapauksia. Muutamat oikeuskäsittelyyn johtaneet salakuuntelutapaukset eivät ole liittyneet journalistiseen toimintaan. Normien tarkoituksiksi voikin nähdä yleisen järjestyksen ylläpitämisen ja sen estämisen, ettei keinoja käytettäisi liian kevytmielisesti. Mahdollisissa tulevilla oikeudenkäynneissä tultaisiin kuitenkin mitä ilmeisimmin tekemään int-

ressivertailuja tietojen hankkimisen aiheuttaman haitan ja toisaalta niiden julkistamisen yleisen edun ja sananvapauden turvaamisen kesken.

Journalistiseen työhön liittyvänä lainkohtana on syytä mainita erikseen oikeudenkäymiskaaren todistelua koskevaan lukuun kirjattu *journalistinen lähde*- eli *anonymiteettisuoja*. Se antaa journalisteille oikeuden kieltäytyä paljastamasta tietolähteitään, kuten julkaistuja tietoja antanutta henkilöä (Oikeudenkäymiskaari 17 §: 24, 34). Tutkivan journalismin kannalta journalistinen lähdesuoja on erityisen tärkeä, koska se mahdollistaa kriittisten ja salattaviksi haluttujen tietojen luottamuksellisen julkistamisen ilman että niiden paljastaja joutuu henkilökohtaisesti kärsimään asioiden julkitulosta.⁴¹

Lain mukaan lähdesuojan murtaminen on mahdollista (jopa vankeuden uhalla) vain jos käsiteltävänä on törkeä rikos, josta saattaa seurata vankeutta vähintään kuusi vuotta tai tietojen antaminen vastoin salassapitovelvollisuutta, jonka rikkomisesta on erikseen säädetty rangaistus. Lähteen paljastamiseksi tarvitaan oikeuden päätös kuitenkin jo esitutkinassa (Esitutkintalaki 27 §, 28 §:1; Vuortama – Kerosuo 1994, 92).

Vaikka lähdesuojasäännökset antavatkin journalisteille *vaitiolo-oikeuden*, ne eivät aseta hänelle erityistä *vaitiolovelvollisuutta*. Journalistin onkin itse harkittava, paljastaako hän tietolähteensä vai suojeleeko sitä. *Journalistin ohjeiden* kehoitusta suojata luottamuksellisia henkilölähteitä onkin tulkittu niin, että tietolähteen paljastaminen tulee kysymykseen vain jos *huomattava yleinen etu* sitä jostakin syystä vaatii. Vastaavasti jos luottamuksellinen tieto on julkistettu yleisen edun nimissä, lähdesuojan murtamiseen pitäisi olla erityisen painavat syyt. (Vuortama – Kerosuo 1994, 92)

Toisaalta lähdesuojan rajoitukset eivät automaattisesti merkitse todistamisvelvollisuutta. Tuomioistuimen onkin harkittava erikseen, onko journalisti velvoitettava paljastamaan lähteensä, ts. onko hänen todistajanlausuntonsa asian selvittämiseksi välttämätön (Bruun et al. 1981, 57). Oikeus kieltäytyä vastaamatta tiettyihin kysymyksiin ei merkitse journalistille kuitenkaan vapautusta muista todistajille kuuluvista velvollisuuksista (Vuortama – Kerosuo 1994, 90–93).

Pietiläisen (1990) mukaan lähdesuojan säilymisen kannalta ratkaiseva vaihe on varsinaista oikeudenkäyntiä edeltävä esitutkinta, joka myös kuuluu lähdesuojan piiriin. Lähdesuoja on tällöin jopa laajempi koskien kaikkia muita kuin törkeitä rikoksia. Jos poliisi ei saa riittävästi todisteita syytteen nostamiseksi, varsinainen oikeudenkäynti jää pitämättä ja lähde paljastumatta. Pietiläisen mukaan virkamies voi näin ollen kertoa tietoja toimittajalle jopa salassapitovelvollisuuttaan rikkoen ilman pelkoa siitä,

41 Vertaa luvun Tutkivan journalismin etiikka kohta Luottamukselliset henkilölähteet.

että hänen henkilöllisyytensä paljastuu esitutkinnassa. Suomessa toimittajan lähdesuoja ei ole yritetty murtaa oikeudenkäynnissä.⁴²

Vuortama (1992h) on kuitenkin huomannut lähdesuojassa journalistisen työn kannalta ongelmallisia ”porsaanreikä”. Vaikka lähdesuoja suojeleekin tietoja antaneen henkilön anonymiteettia, se ei koske toimituksellista aineistoa, johon *ei sisälly* tietoja henkilölähteestä. Kuitenkin julkaistun jutun taustalla voi Vuortaman mukaan olla hyvin monenlaista aineistoa, jonka luovuttaminen toimituksen ulkopuolelle saattaa heikentää tiedonvälityksen toimintamahdollisuuksia yhtä paljon kuin henkilölähteen paljastaminen. Vaikka toimitukset vaalivatkin tässä suhteessa riippumattomuuttaan – esimerkiksi Yleisradio ei luovuta poliisille esittämätöntä kuva-aineistoa – linjan lopullista pitävyyttä ei Vuortaman mukaan ole testattu tuomioistuimessa.⁴³

42 Pisimmälle johtanut tapaus oli ns. *Zavidovo-vuoto* 1970-luvun alussa. Dagens Nyheter julkaisi Helsingin kirjeenvaihtajansa ja Vasabladetin toimittajan Tor Högnäsin jutun Kekkonen luottamuksellisista keskusteluista Neuvostoliiton johdon kanssa Zavidovossa 1972. Högnäsiä kuulusteltiin ja painostettiin paljastamaan lähteensä, mutta häntä ei kuitenkaan syytetty oikeudessa tietojen pimentämisestä. Sen sijaan useat poliitikot joutuivat kuulusteluihin ja syytteeseen. (Väisänen 1992, 27)

43 Lähimmäksi oikeudenkäyntiä ajautui oululaisen lehtikuvaajan ja poliisin välinen kiista erään nuorisomellakkaa koskevan julkaisemattoman filmiaineiston luovuttamisesta. Alan järjestöjen puuttuminen asiaan sai kiistan kuitenkin raukeamaan.

■ Tutkivan journalismin journalistinen ympäristö

Edellisessä luvussa todettiin, että yhteiskunnalliset tekijät, kuten julki-suutta ja tiedonvälitystä koskeva lainsäädäntö, julkisuuskulttuuri ja laajemmin yhteiskunnallinen ilmapiiri toimivat eräänlaisina ulkoisina reuna-ehtoina (kansallisen tason) journalismille. Journalistisen käytännön muo-vautuminen näiden reunaehtojen sisällä perustuu vastaavasti *journalisti-seen traditioon, journalistiseen kulttuuriin* ja yksittäisten tiedotusvälinei-den omiin *yrityskulttuureihin*, nimenomaan tässä järjestyksessä ja niin, että edelliset reunaehdot muovaavat seuraavia.

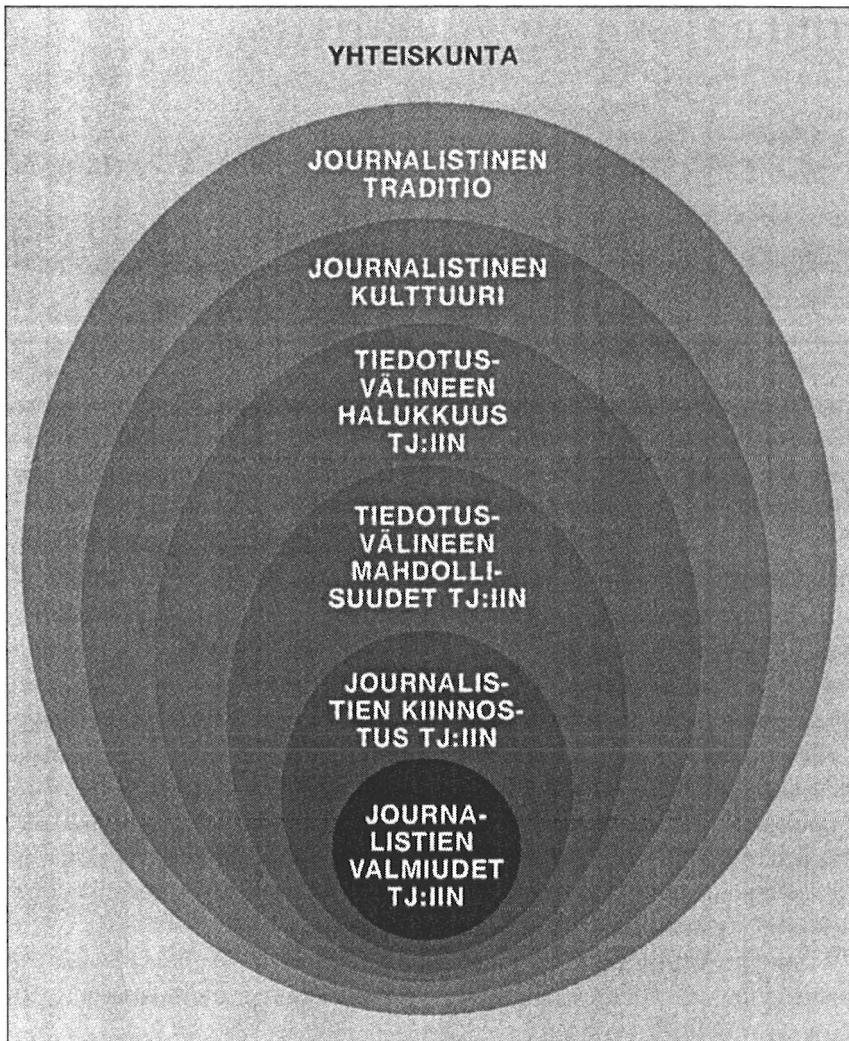
Tutkiva journalismi voidaan nähdä sekä tiedotusvälineiden että jour-nalistien tarkastelutasolla ammattitaidolliseksi (so. resursseista riippuvak-si) ja asenteelliseksi kysymykseksi. Tiedotusvälineiden yrityskulttuurita-son tutkivan journalismin reunatekijät ovat näin ollen *tiedotusvälineen halukkuus ja mahdollisuudet tutkivaan journalismiin* sekä *journalis-tien kiinnostus ja valmiudet tutkivaan journalismiin* (kuva 25).

Reunatekijöiden määrittelyssä on lähdetty siitä, että tutkivan journalis-min harjoittaminen on viime kädessä riippuvainen yksittäisessä toimitus-organisaatiossa työskentelevien journalistien ammatillisista valmiuksista. Näiden hyödyntäminen on kuitenkin monen kuvassa esitetyn ja ylittämistä vaativan "esteen" takana lähtien yhteiskunnan yleisistä tiedonvälityk-sen edellytyksistä (erityisesti sananvapaudesta).

Tutkivan journalismin harjoittaminen edellyttää ensi sijassa *halua* tut-kivien toimintamallien käyttämiselle. Tämän jälkeen toimitusorganisaati-oon on rakennettava fyysiset resurssit eli *mahdollisuudet* tutkivan jour-nalismiin harjoittamiseksi ja journalistien motivoimiseksi tekemään tutki-via juttuja.

Tiedotusvälineen halukkuudessa ja journalistien kiinnostuksessa on kysymys *tabdosta* tehdä tutkivia juttuja, jolloin tutkiva journalismi näh-dään asenteelliseksi eli motivaatiokysymykseksi. Tiedotusvälineen mah-dollisuudet ja journalistien valmiudet ovat vastaavasti kyvykkyyteen viit-taavia eli toimitusresursseihin ja journalistiseen ammattitaitoon liittyviä *taitotekijöitä*. Niitä tarvitaan kun toimituksessa on tehty päätös jonkin asian tutkimisesta. Tutkivassa journalismissa on näin ollen kysymys *tab-dosta käyttää journalistista ammattitaitoa*.¹

1 *Tabto* tai *taitto* on tässä erotettu toisistaan asian selventämiseksi, vaikka käytän-nössä ne tietenkin kietoutuvat toisiinsa. Lisäähän kyky tehdä jotakin myös halua

Journalistinen traditio

Journalistinen traditio (kansallisella tasolla) voidaan nähdä journalismin sekä kulloinkin vallalla olevien että myös niitä edeltäneiden journalististen arvojen, päämäärien ja käytäntöjen muodostamaksi kokonaisuudeksi. Journalistinen traditio on näin ollen historiallinen jatkumo kulloinkin vallinneille journalistisille kulttuureille. Se toimii eräänlaisena ”kanavana”

toimia kykyjen mukaisesti, ja vastaavasti halukkuus johonkin motivoi kykyjen kehittämiseksi ja tämän halun toteuttamiseksi.

yhteiskunnallisen ilmapiirin ja journalistisen kulttuurin välillä (vrt. kuva 25).

Yhteiskunnallisen ilmapiirin vaikutusta journalistiseen traditioon on vaikea kuvata yksityiskohtaisesti. Yhteiskunnallisella ilmapiirillä on traditioon varmasti oma vaikutuksensa, mutta sen ohella journalistista traditiota muokkaavat myös tiedotusvälineiden oma toiminta ja tiedonvälityksen tekninen kehitys. Journalistisen kulttuurin sisäinen muutos on näin ollen yksi journalistisen tradition ”uudistuselementti”.²

Kulloinkin vallalla oleva journalistinen kulttuuri pohjautuu journalistiseen traditioon, joka vastavuoroisesti myös vahvistaa journalistista kulttuuria. Erityinen *tutkivan journalismin traditio* osoittaa, kuinka paljon tiedotusvälineet ja journalistit ovat eri aikoina tunteneet kiinnostusta tutkivaa journalismia kohtaan. Esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa perustuslain ensimmäinen lisäys on tukenut tutkivaa journalismia yli 200 vuotta, tutkiva journalismi on yhä 1990-luvulla merkittävä osa sikäläistä journalismia. Suomessa, jossa vastaavanlaista tutkivan journalismin perinnettä ei ole, ei tutkivan journalismin harjoittaminen ole ollut 1990-luvulla kovinkaan näkyvää.

Vaikka Suomen perustuslaissa onkin taattu sananvapaus, sen käyttäminen ei ole ollut automaattista, vaan pikemminkin suomalaiselle joukkoviestinnälle on ollut tyypillistä *itsesäätely* joidenkin aiheiden käsittelyssä. Journalistit ovat pyrkineet omien sääntöjensä ja itsesäätelymekanismiensä pohjalta noudattamaan ”yhteiskunnallisesti vastuuntuntoista” kirjoittelua. Sananvapauden rajojen koettelemattomuudesta on osoituksena se, että Julkisen sanan neuvosto on työskennellyt enimmäkseen ”suhteellisen pienten kysymysten parissa” joutumatta puuttumaan ongelmiin, joissa sananvapauden perustaan olisi merkittävästi kajottu. (Salmisen 1988, 272–273)

Journalistista traditiota on Suomessa muokannut erityisesti toisen maailmansodan jälkeinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka, jossa on eri yhteyksissä käytetty käsitteitä *”itsesensuuri”* ja *”suomettuminen”*. Salmisen (1988, 274) mukaan itsesensuurilla on tarkoitettu sodanjälkeisessä historian tutkimuksessa ja sanomalehtikeskustelussa lehdistön kokonaan tai osittain vapaaehtoista ulkopoliittisen kirjoittelun kontrollijärjestelmää, erityisesti toimittajien taipumusta välttää Suomen virallisen idänpolitiikan ja Neuvostoliiton olojen arvostelua. Itsesensuurikäytäntö olikin Salmisen mukaan suoraa jatkoa vuonna 1947 päättyneelle sotatilasta johtuneelle ennakkosensuurille. Journalistien ulkopoliittisen itsekurin tarpeellisuutta

2 Yhteiskunnalliset olot voivat muokata journalistista traditiota hyvinkin voimakkaasti. Traditio voi yhteiskunnallisten olojen (tai paremminkin mullistusten) seurauksena jopa ”katketa”. Esimerkiksi Neuvostoliiton hajoaminen on selvästi nähtävissä vapaamielisen venäläisen nykyjournalismin ja marxilaisen neuvostojournalismin välisessä erossa.

korostettiin vuonna 1948 rikoslakiin tehdyllä lisäyksellä (RL 14 §: 4a), jonka mukaan toimittajaa voidaan rangaista ulkovaltoja herjaavasta ja Suomen suhteita vaarantavasta kirjoittelusta.³ Presidenteistä erityisesti Juhokusti Paasikivi ja Urho Kekkonen pyrkivät voimakkaasti vaikuttamaan lehdistökirjoitteluun, edellinen päätoimittajille järjestämillään ”informaatiotilaisuuksilla” ja jälkimmäinen henkilökohtaisilla ”myllykirjeillään” tai sopivasti ajoitetuilla julkisilla puheillaan. Itsesensuuri leimasi vielä 1970-luvulla uutisointia ja tämän jälkeenkin pääkirjoituksia ja muuta mielipideaineistoa. (Salminen 1988, 274–276). Nortamon (1991) mukaan itsesensuurimentaliteetti korostui 1980-luvun alussa presidentti Kekkonen terveydentilan kohdalla, jota pidettiin hänen yksityisyyteensä kuuluvana asiana. Kekkonen lähipiiri rakensi presidentin ympärille *disinformaatio*-ta levittävän puolustusketjun.⁴

Suomalainen itsensensuuri ei kuitenkaan rajoittunut vain ulkopoliittisiin kysymyksiin. Kekkonen käykin hyvänä esimerkkinä tilanteesta, jossa – sinällään ilmeinen yleisen edun mukainen – varovaisuus ulkopoliittisessa kirjoittelussa siirtyi koskemaan myös sisäpolitiikkaa ja yleensä yhteiskunnallista toimintaa. Itsesensuurille tuntuukin olevan tyypillistä lumipalloeefekti: kun journalistit oppivat olemaan varovaisia yhtä asiaa koskevassa julkisuudessa, leviää tällainen varovaisuus helposti kaikkialle journalismiin.

Suomalaisen journalistien tradition tutkimiseen piirteisiin avaa mielenkiintoisia näkökulmia Levo-Henrikssonin (1994) vertailututkimus suomalaisista ja amerikkalaisista tv-uutisista. Hänen mukaansa suomalaiselle journalismille on tyypillistä rauhallisuus, yhteisöllisyyden korostaminen ja ”heikko epävarmuuden sietokyky”, mikä näkyy erityisten yhteiskuntaa kehittävien ”infrastruktuuriuutisten” korostumisena. Vastaavasti yhdysvaltalaisessa journalismissa epävarmuuden sietokyky on suurempi. Uutiset ovat suomalaisia uutisia ”maskuliinisempia” ja korostavat hyvän ja pahan välistä kamppailua, yksilöllisyyttä, sankaruutta, toiminnallisuutta ja poliittisen toiminnan vastakkainasettelua. (Levo-Henriksson 1994, 236–237; 280–296) Eroja selittää amerikkalaisen journalismin keskeinen asema yhteiskunnallisena instituutiona ja journalismin jääminen Suomessa voimakkaan puoluejärjestelmän jalkoihin. Suomalainen journalismi on

3 Kyseistä lakikohtaa ei tosin ole sovellettu kertaakaan.

4 Journalistien oli käytännössä mahdotonta saada selvää näyttöä siitä, vaivasiko presidenttiä jokin vakava sairaus. Heillä oli varmojen tietojen sijasta käytettävissään vain vaikutelmia ja kuulopuheita. Itsesensuuri jarruttikin presidentin tilaa koskevien tietojen tehokasta ja määrätietoista hankintaa. Myös näyttävä julkinen keskustelu Kekkonen terveydentilasta edes kysymysmerkein puuttui. Terveydentilasta kirjoitti ensimmäisen kerran kaksi vuotta ennen sen romahtamista amerikkalainen lehtimies Werner Wiskari. Vaikka hänen tekstiään lainattiinkin suomalaisissa lehdissä, asian tarkempi selvittäminen jäi siihen. (Nortamo 1991)

kriittisyyden sijasta auktoriteetteja kunnioittavaa ja niille uskollista, kun Yhdysvalloissa journalismi toimii enemmän ”kansan tuomioistuimena” ja osana amerikkalaisen kulttuurin korostamaa ”lopautonta uusien asioiden ja henkilökohtaisen onnen tavoittelua”. (emt., 127–128) Tutkivan journalismin kannalta lienee vaikutusta myös Levo-Henrikssonin havainnolla, että suomalainen journalismi käsittelee yhdysvaltalaista journalismia enemmän ulkomaan tapahtumia. Ulkomaisten aiheiden kohdalla tutkivan journalismin harjoittaminen on jo tapahtumien fyysisen etäisyyden takia vaikeampaa kuin kotimaisten aiheiden kohdalla.

Tutkivan journalismin tradition puute näkyi myös suomalaisjournalistien kommenteissa. Vahtikoiran roolin sijasta suomalainen journalismi nähtiin pikemminkin valtion äänitorveksi. Journalistista päätösvaltaa luovutetaan herkästi toimitusten ulkopuolelle, jolloin journalistiselta työltä edellytetään erilaisten ”pelisääntöjen tuntemista”. Asioiden tutkimatta jättämisessä kyse on journalististen kriteerien hylkäämisestä ja korvaamisesta muilla kriteereillä, kuten ”maan edulla” tai ”järkevällä ulkopoliittisella ajattelulla”.

”Lehdistö on ollut enemmänkin kansanvalistaja ja kansallisen identiteetin rakentaja kuin uutisten välittäjä tai kriitikko. Itsesensuuri on ollut itsesuojelua ... On ollut turvallisempaa olla penkomatta asioita.” (H18)

”Ei ole ollut sopivaa tai hyvien tapojen mukaista sanoa suoraan, miten asiat ovat ...” (H19)

– On totuttu välittämään viestejä viranomaisilta kansalle. Toimittajat ovat usein maan johdon tiedottajia. (3)

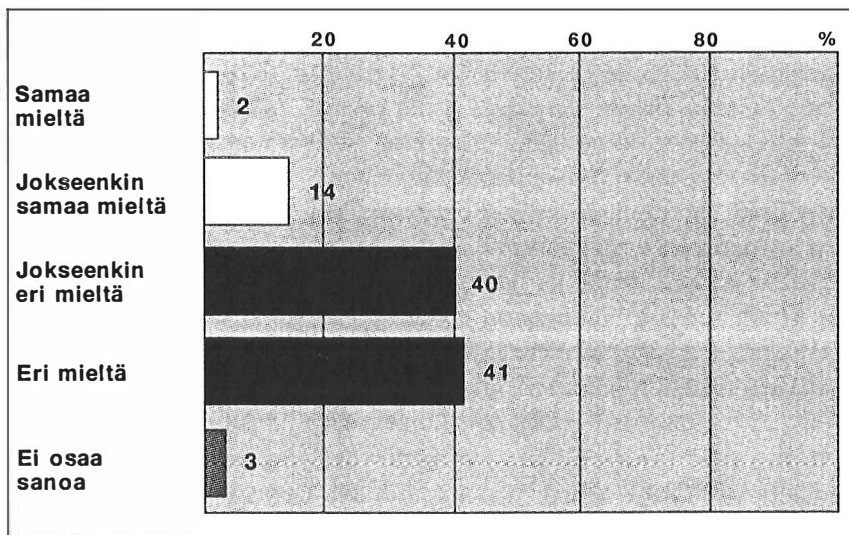
– Ongelmana ovat vanhat tavat ja vallanpitäjien nöyrä kunnioitus. (29)

Journalistinen kulttuuri

Journalistisen traditioketjun yksittäisellä ”linkillä” eli *journalistisella kulttuurilla*, on yleensä viitattu journalismiin sosiaalisenä ilmiönä. Kyse on siis journalismin sellaisista usein kirjoittamattomista arvoista, päämääristä, normeista ja käytännöistä, jotka määrittävät ja määräävät journalismin sisältöä ja muotoa (Hemánus 1990a, 45; vrt. Kuutti 1994a, 37). Hemánuksen mukaan journalistisen kulttuurin voimakkuudesta kertoo se, että jo ensimmäisessä kesätyöpaikassaan jokainen journalisti sosiaalistetaan sisäistämään oman toimituksen ja tietyissä rajoissa yleisemminkin journalistisen kulttuurin arvot, joista poikkeaminen on mahdollista vain rajoitettusti.

Tutkivan journalismin voi nähdä ilmenevän journalistisessa kulttuurissa kahtena journalistisen työn piirteenä: toisaalta journalisteille annettuihin tutkimisen mahdollisuuksiin ja toisaalta siinä, missä määrin journalistit itse ovat halukkaita tai kyvykkäitä tutkimustyöhön. Ainakaan kysely-

Kuva 26. "Nykyinen toimituskulttuuri suosii tutkivaa journalismia"

tutkimuksen perusteella suomalaisen toimituskulttuurin suhde tutkivaan journalismiin ei vaikuta järkevästi lohdulliselta. Vastanneista journalisteista peräti 80 prosenttia oli sitä mieltä, ettei tutkivaa journalismia nykyisellään suosita (kuva 26).

Tutkimustulos on varsin yhdenmukainen niiden kommenttien kanssa, joita esitettiin Tutkivan journalismin täydennyskoulutuskurssin loppupaneelissa vuonna 1991. Pietiläisen (1991) raportoiman keskustelun mukaan:

Tutkivan journalismin suurin este ovat toimittajat itse. He pelkäävät, riitelevät turhista asioista, eivätkä jaksa tehdä pitkäjänteistä työtä. Toimitusten voimavaroja tuhlaillaan eikä päätoimittajia kiinnosta, millaisiin hyödyttömiin rutiineihin toimittajat uhraavat aikaansa. Toimituskulttuuri pitää rimaa alhaalla, skuppeja ei vaadita ja puoli-valmis lopputulos riittää.

Mistä sitten johtuu tällainen tutkivan journalismin ja journalistisen kulttuurin yhteensopimattomuus? Tässä tutkimuksessa keskeisimmiksi tekijöiksi nousivat *journalistiselta toiminnalta edellytettävä taloudellinen tehokkuus ja tiedotusvälineiden voimakas uutisarvostus*. Nämä molemmat tukevat toisiaan: uutisarvostus rutinoi ja tehostaa tiedonhankintaa, joka synnyttää uutismaista ja reaaliaikaista tässä ja nyt -tietoa.

Tiedonhankinnan vaivattomuus

Vaikka toiminnallinen tehokkuus on yleensä yrityksille itselleen myönteinen ja tavoiteltava piirre, tiedotusvälineiden ja erityisesti *journalismin*

sisällön kannalta asia ei ole yhtä yksioikoinen. Esimerkiksi Kiviranta (1990) on kritisoinut journalistista lähdekäytäntöä siitä, että tiedonhankinnan maksimoimiseksi tietoa pyritään tuottamaan mahdollisimman vaivattomasti ja mahdollisimman vähäisellä ajanhukalla ja psyykkis-fyysisellä rasituksella. Tämä näkyy henkilölähteiden aseman korostumisena, vaikka kirjallisia lähteitä pidetäänkin yleisesti näitä luotettavampina. Vastaavasti havaintoihin pohjautuvassa tiedonhankinnassa journalistit turvautuvat omien havaintojensa sijasta mieluummin henkilölähteiden havaintoihin ja toisen käden kertomuksiin. Kivirannan ”*vähäisimmän vaiivan laiksi*” kutsuma käytäntö on hänen mukaansa yhteydessä tiedotusvälineiden tehokkuusajattelun ohella myös kaupalliseen kehitykseen. Lähdekäytäntö on koettu kaupallisesti niin tehokkaaksi, ettei sen muuttamiselle ole paineita. Lehdon (1992, 101–102) mukaan journalistisessa tiedonhankinnassa ongelmana on nimenomaan *ajan puute*. Journalistien käyttämien lähteiden määrä korreloi melko suoraan journalistisessa työssä käytetyn ajan kanssa. Lehto puhuukin erityisesti *yhden päivän säännöstä*, jonka pohjalta journalistit mitoittavat päivittäisen uutistyönsä suhteessa työpäivän aikana käytettävissä oleviin resursseihin.

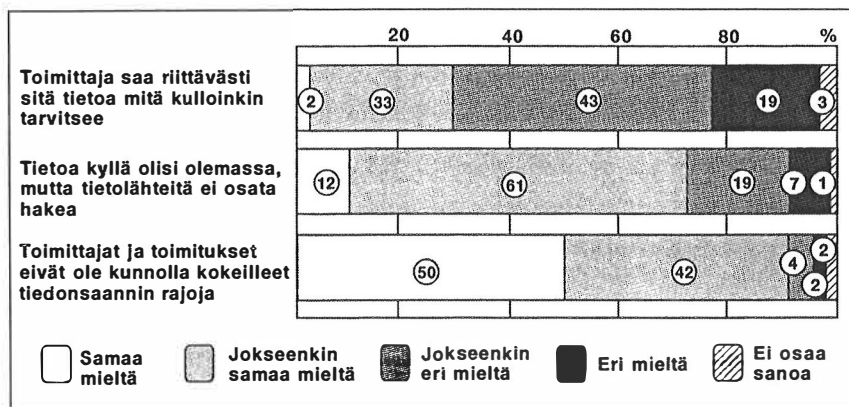
Journalistiselle työlle asetetut tehokkuusvaatimukset näkyvät erään kyselytutkimuksen vastaajan (52) mukaan siinä, että toimitustyössä nopeus on pääkriteeri jopa luotettavuuden kustannuksella. Samaan ilmiöön viittasi journalisti (100), jonka mukaan tutkivan journalismin suurin este on tehokkuuden vaatimus, jota talouslama on vielä erikseen kasvattanut. Työpaineita on monessa toimituksessa, koska journalisteja on vähän, ja lehtien on ilmestyttävä säännöllisesti.

”Sitä törmää jatkuvasti tekemisen paineeseen. Työnteko on sen verran nopeatempoista, ettei siinä saa roikkua, eikä perehtyä asioihin syväällisemmin ...” (H37)

Tiedonhankinnan nopeus johtaa herkästi esitettävien asioiden pinnallistumiseen. Käytetyt lähteet alkavat *ballita* yhä enemmän julkisuutta, vaikka journalistien tehtävänä pitäisi nimenomaan olla lähteiden *hyödyntäminen* julkisuuden rakentamisessa.

Esimerkiksi Saksan (Heiskanen 1992) mukaan journalistisesta työstä paistaa läpi asiantuntemattomuus, asenteellisuus ja journalistien rajaton luottamus siihen, mitä päättäjät ja muut lähteet omista intresseistään lähtien vakuuttavat. Myös Mäkelä (1992) on kritisoinut journalismia lähteiden ehdoilla toimimisesta. Suomalainen joukkotiedotus suosii hänen mukaansa keskinkertaisuutta, varmuutta ja ennustettavuutta. Vastaavasti tiedonvälityksessä on vähän tekijöitä, jotka tukisivat rohkeaa riskinottamista, epätavanomaisia lähestymistapoja tai persoonallista tyyliä. Mäkelän mukaan toimittajat eivät hallitse välinettä, vaan tapahtuu päinvastoin. Journalistisessa työssä ei ole rajoitettu pelkästään tutkimukseen saatavaa

Kuva 27. Tiedonsaannin mahdollisuudet

aikaa, vaan yhtä lailla rajoitusten kohteena on Mäkelän mukaan myös jutulle annettava esitys aika tai -tila.

Journalisteja on kritisoitu myös henkisestä laiskuudesta ja urautuneista työtavoista. Kahman (Taivalsaari 1985) mukaan journalismissa synnytetään korkeassa asemassa olevien suhteen käyttäytymiskaavoja ja toimitaan hyvän tavan motiiveilla. Itsestäänselvyyksiä ei kyseenalaisteta, vaan journalistit ottavat vastaan heille kerrotut asiat sellaisenaan oikeina ja luonnollisina. Edelleen arjen näkökulma puuttuu, ja asioita esitetään kielellä, jota ymmärtävät vain niihin vihkiytyneet.

Myös kyselytutkimus osoitti journalistisen tiedonhankinnan ongelmat varsin yleisiksi. Avoimeen kysymykseen "Oletko törmännyt asioita selvittäessä tiedonsaannin ongelmiin?" vastanneista vain viitisen prosenttia ilmoitti, ettei ole tuntenut kokeneensa tiedonhankinnassa ongelmia. Vaihtoehdot sisältäneisiin kysymyksiin vastanneista vain kolmannes uskoi toimittajien saavan kulloinkin tarvitsemaansa tietoa, ja yli kaksi kolmannesta näki, ettei tietolähteitä osata hakea, vaikka niitä olisikin olemassa. Lähes poikkeuksetta oltiin sitä mieltä, että journalistit eivät ole koetelleet riittävästi tiedonsaannin rajoja (kuva 27).

Vastaajien mukaan journalistista tutkimustyötä jarruttavat erityisesti edelle kiilaavat rutiinit ja tutkivia aiheita (eri syistä) tärkeämmiksi miellettyt muut aiheet. Kiire rasittaa varsinkin pieniä toimituksia, joissa myös kollegoja kohtaan tunnetaan suurta vastuuta töiden jakamiseksi.

- Meillä ei onnistu, että yksi toimittaja irrotettaisiin tutkimaan ja muut tekisivät rutiinit. Muut joutuisivat silloin hoitamaan tämän työt. (53)
- Ei ole aikaa eikä väkeä, eivätkä tämänsorttiset ideat mene helposti läpi. Niille on vaikea saada tukea omasta väestä. 125)

Kommentit osoittivat journalistien jättäytyvän tiedonhankinnassaan hyvin paljon valmiin aineiston armoille. Tiedonhankinnan prosessit nähtiin

mekaanisiksi. Journalistit eivät kovin usein ehdi perehtyä etukäteen käsittelemäänsä aiheeseen, jolloin jutun koko rakenne määräytyy pitkälti henkilölähteiltä saatujen tietojen ja näkemysten pohjalta. Jutusta tulee herkästi ”virallinen”, kun lähteet itsekin ovat ”virallisia”.

”Suomessa toimitaan ”normaalien” journalististen periaatteiden mukaisesti. Suomessa toimittaja elää lähteiden ja varsinkin virallislähteiden varassa. Oma tiedonhankinta on poikkeavaa ...” (H12)

– Ongelmana on arkirutiinien tappava tahti – ei ole aikaa muuhun. Kiinnostus (tutkivaan journalismiin – lisäys HK) on vain periaatteellista. Käytännössä monet tekijät lannistavat. (26)

Journalistien tiiviiden valtaeliittisuhteiden nähtiin ”jähmettävän” lähdekäytäntöä ja vieroittavan journalistit tavallisten ihmisten ongelmista ja tiedontarpeista. Tällaisessa tilanteessa journalistit eivät enää etsi juttuihinsa uusia näkökulmia, vaan pyörivät samojen vanhojen asiantuntijalähteiden äärellä kuin muutkin kollegat. ”Yhteisille lähteille” hakeutumiseen on vaikuttamassa journalistien pelko jäädä ”piirien” ulkopuolelle, mikä vaikeuttaisi heidän jokapäiväistä työtään.

”Mitä toimittaja tekee tiedoilla, joita ei voi käyttää? Onko kivaa tietää, mutta ikävä kertoa?” (H12)

”Monet toimittajat ovat sinisilmäisiä. He eivät ymmärrä omaa rooliaan, vaan kuvittelevat suhteiden säilymisen edellyttävän jotakin tietynlaista journalismia. Jutun sisällöllä ja journalistin suhteilla lähteisiin ei pitäisi olla mitään tekemistä keskenään. Suhteet ovat kunnossa, jos ne ovat asialliset. Kilttejä niiden ei tarvitse olla.” (H18)

”On toimittajan ammattitaitoa, ettei hän tingi omasta etiikastaan yleisöä kohtaan. Pelin henki ei nyt vain ole riittävän selvä. Suurin este on toimittaja itse. Harva on niin taitava, että saa tarvittavat tiedot ja pystyy ne julkaisemaan ilman, että ”elämä loppuu” siihen.” (H4)

Journalistien taustakontaktien määrä arvioitiinkin yleisesti varsin pieneksi. Kuitenkin ”*syvien kurkkujen*” ja muunlaisen ”epävirallisemmän” taustalla vaikuttavan yhteistyön merkityksen arvioitiin kasvavan.

”Yhteyksiä pidetään hirveän huonosti. Kaikenlaisissa riennoissa pitäisi olla mukana ... Kun juttuja tekee, yhteydenototkin lisääntyvät. Jos penkaisee jotakin asiaa, saa palautetta aina muutaman puhelinoiton verran. Aina löytää jotakin uutta ...” (H35)

Toisaalta anonyymeihin henkilölähteisiin suhtauduttiin varauksellisesti, koska journalistien tekemiin tutkimuksiin haluttiin liittää tiukka lähdekriittikki ja vaatimus tietojen paikkansa pitävyydestä.

”Vuotajat ja syvät kurkut eivät ole kovin tärkeitä. Lähteet usein johdatavat journalismia. Juttua tehdään sieltä, mistä joku vain on sattunut hölisesemään ...” (H14)

”Ekstrana” saaminen voi olla houkuttelevaa, mutta lähteet voivat käyttää toimittajaa myös hyväkseen. Vuotaminen on vallankäyttöä, ja sen tarkoituksena on kaataa, edistää tai testata muiden poliittisia hankkeita.” (H7)

Ulkopuolisia juttuvinkkejä toimitukset ovat saaneet yleensä runsaasti, mutta silti valiteltiin riittävän korkeatasoisten ja toteuttamiskelpoisiksi yltävien vinkkien puutetta. Ulkopuolisten vinkkien uskottiin kuitenkin lisääntyvän kun ihmiset oppivat yhteistyöhön tiedotusvälineiden ja journalistien kanssa. Yleisön yhteistyön suhteen monet viestintäyritykset poikkeavat kuitenkin paljon toisistaan. Varsinkin lehtitalojen siirtyminen keskustojen ulkopuolelle on kasvattanut journalistien ja lukijoiden fyysistä ja henkistä välimatkaa.

”Epämääräisiä, kuumantuntuisia ja juorunomaisia vinkkejä tulee loputtomasti. Vakavia, joiden tukena olisi jotakin konkreettista näyttöä, on vähän eikä niihin voi tarttua ...” (H19)

”Vinkit ovat usein epämääräisiä, tyhjäpäiväisiä tai keksittyjä. Motiivina voi olla kosto tai jokin muu vastaava.” (H17)

Elämä reaaliajassa

Rutinoitunut tiedonhankinta on yhteydessä journalismin voimakkaaseen reaaliaikaisuuteen ja ”*mitä eilen tapabtui*”-tiedon korostamiseen. Esimerkiksi Tennilän (1990, 136) mukaan journalistinen kulttuuri vaatii kaiken matalalle lasketun uutiskynnyksen ylittävän pikkutarkkaa noteeraamista ja välineen voimavarojen suuntaamista tämän periaatteen mukaisesti.

Tällaisesta käytännöstä voidaan pitää osoituksena sanomalehtien pyrkimystä ”*täyden palvelun välineeksi*”, jolloin lehdet tehdään niin monipuolisiksi, etteivät lukijat kaipaa vaihtoehtoisia välineitä uutisnälkäänsä tyydyttämiseksi. Tutkivan journalismin kannalta ongelma ei ole varsinaisesti tällainen monipuolisuus, vaan se, että monipuolisuusvaatimuksen takia väline ei pysty tekemään omia valintojaan ja keskittymään tutkimista kaipaaviin asioihin. Välineen pyrkimys yleisyyteen tekeekin näin journalismista herkästi pinnallisen.

Uutiset myös sanomalehtien peruselementtinä ovat säilyneet, vaikka sähköiset viestimet ovatkin voittaneet lehdet uutisten *välitysnopeudessa*. Toisaalta uutisten merkitystä ovat painottaneet monet lukijatutkimukset, joiden mukaan ilman omia uutisia olevat lehdet eivät kiinnosta lukijoita.⁵

⁵ Uutisten ja sanomalehtien kohtalonyhteydestä käy esimerkkinä ruotsalainen *Dagens Nyheter*, joka ilmoitti 1960-luvulla luopuvansa täyden palvelun uutisvälitykseen.

Uutisarvostuksen ongelmana on Tervosen (Hämäläinen 1985) mukaan kuitenkin se, että *päiväkohtaisuus* ohittaa herkästi monet yhteiskunnan rakenteelliset kysymykset. Kun syvällisemmän todellisuuden etsimisen sijasta journalistit toimivat erityisen *tässä ja nyt* -ajattelun pohjalta, he näkevät kertomansa asiat hallinnollisina päätöksinä, jotka on kirjattava pienimpiä yksityiskohtia myöten. Maailmaa ei nähdä arvojärjestelminä tai arkielämän tapahtumina, vaan maailma muuttuu peiliksi, jonka heijastuksia uskollisesti toistetaan. Siltalan (1992) mukaan journalistisen työn tekninen reaaliaikaisuus nostaa esiin yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevan sensuroimattoman *ryhmäfantasian*. Journalismissa tarvittaisiinkin hänen mielestään enemmän näkemystä ja journalisteilta pysähtymistä ja etäisyyden ottamista asioihin.

Toimitustyön reaaliaikaisuus ei anna journalisteille mahdollisuuksia palata kerran jo käsiteltyihin aiheisiin, vaikka monia jatkotutkimista vaativia asioita nousisikin esiin päivittäisen uutistyön ohessa. Lyhytjänteisesti työskentelevät journalistit eivät voi pysähtyä pohtimaan, onko kaikki mitä kerrotaan todella tärkeää vai voitaisiinko jotakin kerrottavaa asiaa korvata jollakin muulla. Moni tärkeä asia onkin jäänyt julkistamatta kun ”vanhaan aiheeseen” tarttuminen on nähty merkiksi ruostuneesta journalistisesta ammattitaidosta. Tosin Saukkomaa (Hyvönen 1991) on muistuttanut, ettei mitään kertaalleen kerrottua tarinaa ole kuitenkaan kerrottu lopullisesti. Hän onkin nähnyt tutkivan journalismin ”taisteluksi unohdusta vastaan”.

Uutisarvostus onkin lisännyt voimakkaasti toimitusten kiireitä. Toimitustyö on lyhyttempoista, ja aikapula estää syvällisen tutkimisen uutisten ”vääntämisen” ja rutiinien viedessä journalistien voimavarat. Uutispainotteisuus on vähentänyt myös journalistisen työn analyttisyyttä ja kriittisyyttä. Lisäksi toimittajia saatetaan ”hyppytyllä”.

- Työtahti on niin kiireinen, ettei ison jutun metsästyksen kehtaa haaskata aikaa. (5)
- Toimitukset hosuvat. Mieluummin puhalletaan samaan hiileen kuin kaikki muutkin. (13)
- Tyhjän perässä juoksemista on liikaa, ja rutiinit ja protokollat on pakko hoitaa. Ilmapiiri on vahvasti viralliseen pakkouutisointiin painottunut. (167)
- Pieni toimitus juoksee paikasta toiseen ja ”sylkäisee” juttuja. Toimittajan ei anneta käyttää ammattitaitoaan tai älyään. (133)
- Tiukoissa, kiireisissä oloissa toimittajat alkavat ainakin alitajuisesti hakeutua ns. helppojen aiheiden pariin. Perusteellisen tutkimisen vaativia aiheita ei tietoisesti edes etsitä kun tiedetään, ettei aikaa työhön ole kuitenkaan. (44)

tä ja muuttuvansa ”reportaasilehdiksi”. Lehti joutui kuitenkin nopeasti perumaan päätöksensä tilaajamäärien ja ilmoitustulojen romahdettua. (Salminen 1988, 253)

- Tiedotusvälineet on valjastettu tuottamaan tehdasmaisesti hauskaa, halpaa, pinnallista, myyvää tuotetta. (6)

Toimitukselliset kiireet ovat lisäksi rajanneet aihevalintoja. Edelleen aikapulan vuoksi toimitusten saamien vinkkien todenperäisyyden tarkistaminen on estynyt.

”Usein vinkki heitetään pois pinnallisena ja arkipäiväisenä. Aihetta ei ole hienoa kaivella, jos sen takana ei ole ”virallista” tahoja.” (H9)

”Kaikkien vinkkien tarkistamiseen ei riitä aikaa, vaikka aihetta olisi-kin. Enintään päivän viikossa voi uhrata ”turhaan työhön”. Usein tutkimusten edetessä aihe vain monimutkaistuu ja kysymykset lisääntyvät.” (H6)

Voimakas uutispainotteisuus myös *yksipuolistaa* tiedonvälitystä. Helsingiläisten uutis- ja ajankohtaistarjontaa koskeva tutkimus (Kivikuru et al. 1992) osoitti suomalaisten tiedotusvälineiden tarjonnan laajaksi, mutta samanlaiseksi. Tiukan, yhdenmukaisen uutisrungan loivat Suomen tietotoimisto ja muut toimitusten yhteiset lähteet. Valtaosa journalismista pyritti lausuntolinjalla. Edelleen julkishallinnon edustajien hallitsemassa uutiskoneistossa tavallisen ihmisen ääni jäi kuulumattomiin. Uutismaisuuteen journalismin yksipuolistajana viitattiin myös teemahaastattelussa.

”Uutisarvostusta on aivan liikaa. Uutinen on aina ensin ja vasta sitten tulee kaikki muu ... Kaikki menevät samoihin tiedotustilaisuuksiin, kaikki hoitavat samat asiat. Pienessä maassa vähäpätöistäkin asiaa on seuraamassa kymmeniä välineitä, jotka painottavat samoja asioita samalla tavalla.” (H49)

”Paljon jää kertomatta. Usein jokin asia vyöryy päälle lumivyöryn lailla. Tapaus etenee vauhdikkaasti ja saa päivä päivältä uusia käänteitä. Ei voi enää muistaa, oliko ekassa tapauksessa jotakin ylimääristä selvitettävää, ja vaikka jonkin epäselvyyden näkisikin, sitä ei pääse tutkimaan lähemmin...” (H42)

Uutisten valta-asema näkyy myös uutistyötä voimakkaasti painottavassa journalistikoulutuksessa. Hyvän toimittajan ominaisuuksiksi on perinteisesti nähty impulsiivisuus ja tietynlainen ”sähäkkyys”, jotka maksimoivat uutistoiminnan nopeutta ja tehokkuutta. Journalistin pitkäjänteisyyden, syvällisyyden ja muiden tutkimuksellisten taipumusten on nähty jopa vaikeuttavan uutistyötä.

- Harva viitsii penkoa rutiinityön ohessa jotakin aihetta saadakseen paremman lopputuloksen. (98)
- Keskimääräinen toimittaja ei ole mikään tutkija-tyyppi. (130)

Tutkivan journalismin yrittäjäskulttuuri

Tiedotusvälineen halukkuus tutkivaan journalismiin

Vaikka tiedotusvälineet usein nähdäänkin kollektiivisena *mediana*, käytännössä yksittäisillä välineillä on varsin yksilölliset resurssit, päämäärät ja toimintamallit, jotka näkyvät myös suhtautumisessa tutkivaan journalismiin. Viestintäyrityksen suhde tutkivaa journalismia kohtaan riippuu pääsääntöisesti kahdesta tekijästä. Toisaalta journalistiset tutkimukset ovat vaikeita, usein pitkäkestoisia ja sitovat toimitusresursseja, toisaalta tutkimusten kohteena olevien kiusallisten asioiden julkistaminen saattaa olla kiusallista myös tiedotusvälineille *itselleen*. Tarkastellaan ensin näistä tekijöistä jälkimmäistä, joka asenteellisena on vaikuttamassa viestimen *halukkuuteen* tutkivaa journalismia kohtaan (vrt. kuva 25). Jos halua tutkivaan journalismiin ei ole, sitä ei harjoiteta, vaikka muita esteitä tutkivien juttujen tekemiselle ei olisikaan.

Kiusallisia asioita paljastavaa tutkivaa journalismia voidaan tarkastelukulmasta riippuen pitää myös *”kielteisenä journalismina”*. Kielteiseen julkisuuteen joutuneiden juttujen kohteiden ohella näin saattaa ajatella myös osa tiedotusvälineen yleisöstä. Tutkivaa journalismia kohtaan tunnetun haluttomuuden voikin nähdä olevan yhteydessä tiedotusvälineiden haluttomuuteen julkaista *”kielteisiä uutisia”*. Hujanen (1990) on kuvannut tällaista kielteistä uutisointia osuvasti *”epätoivon journalismiksi”*. Hänen tutkimassaan *Keskisuomalaisessa* varsinkin uutisissa epäkohdat ja kielteiset piirteet pyrittiin kääntämään myönteisiksi. Vaikka jutut käsittelivätkin kielteisiä aiheita (onnettomuuksia, kiistoja, epäkohtia), kielteisyyttä ei näkynyt enää juttujen luonteessa, vaan niihin pyrittiin Hujanen mukaan löytämään myönteinen kärki tai asiasta kirjoitettiin vähintäänkin neutraalisti. Tällainen *”myönteinen uutisointi”* liittyy usein välineen toimituspoliittikkaan. Esimerkiksi moni maakuntalehti on korostanut lukijoiden tiedontarpeen tyydyttymisen ohella erityisen *maakuntabengen* edistämistä.

Lehtijuttujen journalistisia esitystapoja tutkinut Miettinen (1980, 146–149) on päättänyt vastaavanlaisiin tuloksiin kuin Hujanen. Miettisen mukaan valtaosa jutuista on luonteeltaan asiallisia tai toteavia, ja jutuissa esiintyvät kannanotot ovat pääasiassa neutraaleja. Myönteisyys kohdistuu erityisesti maakunnallisten asioiden käsittelyyn ja kielteisyyttä valtakunnallisiin asioihin. Neutraalisuus on voimakkainta paikallisasioissa.

Haluttomuutta kielteisten asioiden julkistamiseksi voidaan perustella myös näiden ympäröivälle *yhteisölle* mahdollisesti aiheuttamalla vahingolla. Tällainen yhteisöllisyys korostuu varsinkin pienissä paikallislehdissä erityisenä *”kotiseutubenkisyytenä*. Paitsi että paikallisten epäkohtien näkyvä kaiveleminen saattaa synnyttää lehteen kohdistuvaa (kunnallis)poliittista tai taloudellista (ilmoittajien) painostusta, kielteisten asioiden julkitulon voi jo sellaisenaan nähdä pilaavan yhteisön imagoa ja ilmapiiriä.

Ongelmien ja epäkohtien ”unohtamista” voidaankin usein pitää julkistamista parempana vaihtoehtona. Ajattelumallina tällöin on: ”*Se mitä et tiedä, ei voi vahingoittaa sinua*”. Vaikka niin epäkohtien paljastamisella kuin niiden unohtamisellakin tähdätään samaan päämäärään eli paikallisyhteisön hyvinvoinnin edistämiseen, keinoista voidaan olla täysin vastakkaista mieltä. Rautio (1990, 46) on paikallislehden ja sen ilmestymispaikkakunnan välisessä suhteessa viitannut *yhteisöpäätoimittajiin ja journalistipäätoimittajiin*. Edellisillä on selkeä käsitys kunnan valtasuhteista, ja he pyrkivät työskentelemään läheisessä yhteistyössä yhteisön johtajien kanssa ja luomaan sopusointua yhteisöön. Journalistipäätoimittajat painottavat kaikkien tosiasioiden riippumatonta julkaisemista. Paikallislehden ongelmia tutkivan journalismin suhteen kuvasi yksi haastatelluista:

”Viestimet ovat taloudellisissa sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan. Väärinkäytösten paljastelu olisi likasangon heiluttelua ympäristössä, jossa myös itse eletään ja josta saadaan oma elinvoima ...” (H49)

Ehkä tiedotusvälineen virallista linjaa voimakkaammin journalistisen työn tutkimuksellisuuteen on vaikuttamassa yrityksen epävirallinen linja (kuten lehden ”maltillisuus”), jota journalistit vaistonvaraisesti tai tottumuksesta ovat oppineet noudattamaan (vrt. journalistinen kulttuuri). Näissä ”kirjoittamattomissa säännöissä” on kyse yrityskohtaisista perinteistä ja ”talon tavoista”. Säännöt ovat usein niin hienovaraisia, että niiden olemassaolo on huomattu vasta kun niiden määrittämät rajat on ylitetty.

Tutkivan journalismin asenteellisena ongelmana voidaan pitää myös tutkivaa journalismia kohtaan tunnettua ennakkoluuloa ja juhlallista asennetta. Snellman (1990) onkin kritisoinut suomalaisia tiedotusvälineitä siitä, etteivät ne noteeraa ”mitään Watergatea vähäisempää”, vaikka pienimuotoisempia tutkivan journalismin aiheita löytyisikin runsaasti. Matalaa profiilia tutkivaa journalismia kohtaan saatetaan painottaa vetoamalla *journalismin arvokkuuteen* ja näkemällä tutkiva journalismi kielteiseksi sensaatiojournalismiksi. Toisaalta sensaatioilla ratsastaneen *Hymy-lehden* voi nähdä tehneen 1960- ja 70-lukujen vaihteessa suuria palveluksia suomalaiselle tutkivalle journalismille puuttamalla asioihin, jotka eivät muille lehdille ”kelvanneet”.

Haastateltujen journalistien mukaan suomalaiseen toimituskulttuuriin ei tunnu kuuluvan, että tiedotusvälineet ainakaan kovin järjestelmällisesti edellyttäisivät toimittajiensa tekevän tutkivia juttuja. Vaikka viestimien suhtautuminen tutkivaa journalismia kohtaan olisikin periaatteessa myönteinen, aktiivista asennetta tutkimuksia kohtaan tai järjestelmällistä resurssien luomista niitä varten ei toimitusorganisaatioiden sisällä juuri ole. Suhtautumista voikin kuvata paremminkin *välinpitämättömäksi*. Vaikka tutkivan journalismin tekemistä ei kovin aktiivisesti estettäisikään, sitä ei kuitenkaan tueta. Tutkimista ei välttämättä edes nähdä tiedotusväli-

neiden tai journalistien tehtäväksi. Tutkivien aiheiden ohi kiilaavat päivittäisessä toimitustyössä muut aiheet, ja tutkimustyön edellytyksenä on, että ”normaalityö” on ensin hoidettu ”pois alta”. Haastatellut journalistit olivatkin sitä mieltä, että jos tutkivia juttuja haluaa tehdä, ne on tehtävä omalla ajalla. Jos toimitusten johto ei ymmärrä tutkivan journalismin merkitystä, voimavaroja tutkimustyölle ei heru isossakaan välineessä.

”Vähän epäilen, ymmärtävätköhän lehtitalojen toimitusjohtajat ja Ylen johtajat, mitä toimittajat tekevät ja miksi aikaa ja rahaa tutkimukseen pitäisi antaa. Tavanomaisenkaan jutun taustalla olevaa työmäärää ei uskota ...” (H5)

”Rahaa ja vapautta ei yleensä saa. Useimmiten toimittajille maksetaan vain kuukausipalkkaa ja sitäkin halvimmasta päästä ... Eivät lehtiä tee mitkään taiteilijat ...”(H13)

Tutkivalle journalismille aiheuttaa ongelmia myös esimiesten usein omilla suosikkiaiheillaan voimakkaasti ohjailema toimitustyö. Tällaisen nähtiin estävän kirjoittavien toimittajien oma-aloitteisuuden. Työtehtävät ja juttuaiheet tarjotaan usein valmiina sen sijaan, että journalistien annettaisiin itse aktiivisesti etsiä ja ideoida omia aiheitaan. Moni alalle tullut nuori harjoittelija onkin ”normalisoitu” nopeasti karttamaan oma-aloitteisuutta.

”On helppoa istua omassa kopissa ja tehdä juttuja, jotka näyttävät jutuilta ...” (H11)

”Ei tutkivan journalismin vähäisyys ole kiinni laiskuudesta vaan toteuttamiskelpoisten ideoiden puutteesta. Ja jos niitä on, niitä ei nähdä. Pitäisi kannustaa tekemään enemmän omia juttuja ...” (H8)

– Toimittajalla on usein jo aamulla esimiesten hahmottelemana päivän ”muotti” tuherrettuna lehtiönsä. (182)

– Monet aikansa eläneet uutispäälliköt leikkelevät lehtiä tästä meillemme -periaatteella. (144)

Ongelmia tutkivalle journalismille aiheuttaa myös viestimien tehokkuusvaatimusten edellyttämä ”aikaansaamisen pakko”, joka edelleen heijastuu toimitusten päivittäisessä työrytmissä erilaisen ”hukkakäynnin” välttämisenä. Tehokkuusvaatimukset synnyttävät myös *ennakko-odotuksia ja sosiaalisia tekemisen paineita* toimitusorganisaation sisällä esimiesten ja toimittajakollegojen alkaessa odottaa tutkimuksiin paneutuvilta journalisteilta ”suuria paljastuksia”.

”Jonkun on tiedettävä tutkivan journalismin tulos, jotta ideaa voisi myydä ... Ei käy, että lähtee vain tutkimaan jotakin ja ilmoittaa sitten, miten tutkimuksissa on onnistunut. Ei ole oikein suotavaa, jos juttua ei synnykään ...” (H39)

Tällaisten ennakko-odotusten kielteisistä vaikutuksista tuotiin tässä tutkimuksessa esiin parikin esimerkkiä. MTV:n *Kymmenen Uutisten* toimitus kokeili 1980-luvun lopulla ”tutkivia vuoroja”, joihin toimittajat irrotettiin normaalivuoroistaan ja heille annettiin mahdollisuus tutkia asioita oman kiinnostuksensa pohjalta. Alkuinnostuksen jälkeen kokeilusta kuitenkin luovuttiin kun juttuja ei alkanutkaan syntyä. Tutkivan journalismin määrätietoisesti tekemisestä ei ollut kokemuksia tai esikuvia, eikä toimintaa osattu organisoida tehokkaasti puuttuvan työnjohdon takia. (Miettinen 1992) Kokeiluun osallistunut haastateltu muisteli:

”Työjaksot olivat liian lyhyitä ja ihmiset sidottuja vuoro- ja tuntijärjestelmiin ... Toimittajat potivat rimakauhua ja asettivat itselleen liian kovia odotuksia. Oli kovia paineita ”tehdä juttu päivässä, jotta loppu-tili pysyisi loitolla” ...” (H36)

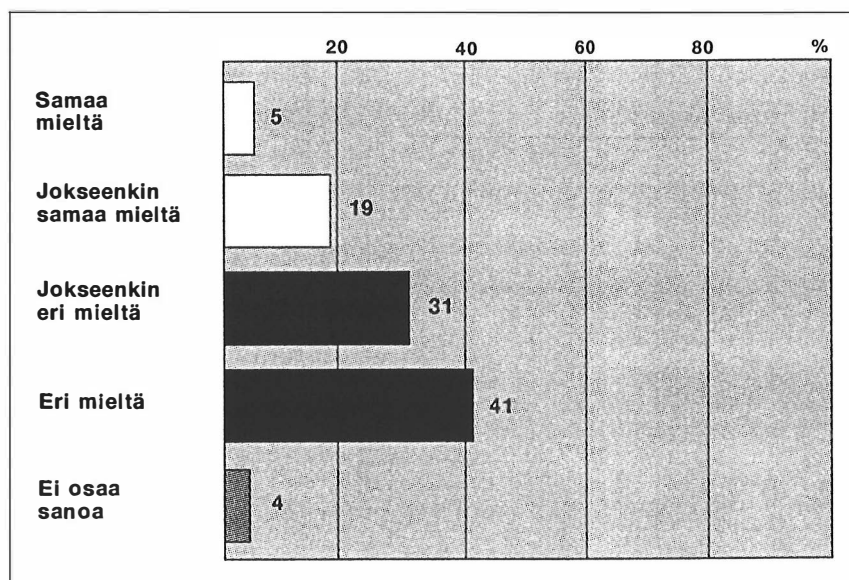
Ennakko-odotusten paineesta on osoituksena myös *Iltalehden* epäonnistunut yritys etsiä 1980-luvun lopulla palvelukseensa erityistä ”tutkivaa journalistia”. Paikasta kiinnostuneiden kanssa käydyissä keskusteluissa nousivat esiin työtehtävään liittyvät huolenaiheet, kuten tutkivan journalistin niveltymisen toimitusorganisaatioon ja palkattavalta journalistilta edellytettävät aikaansaannokset. Erityisesti tunnuttiin pelkäävän kollegojen arvostelua ”tyhjän nuotan vetämisestä”. Lopputulos olikin, ettei suunniteltua vakanssia täytetty lainkaan. (Backman 1990)

Tähän tutkimukseen haastatellut suomalaisjournalistit kritisoivat ”hukakäynnin” sallimattomuutta, koska erilaisen ”etsiskelyn” pitäisi olla hyväksyttävä osa journalistista työtä.

”Usein on rohkeampaa ja kypsempää journalistista ajattelua jättää jokin asia kertomatta kuin kertoa se puolinaisesti tai väärin. On aivan kunniallista, jos toimittaja tunnustaa, ettei mitään juttua tulekaan ...” (H27)

Tutkivan journalismin tekemistä vaikeuttavat myös journalistisille tuotoksille asetetut *muotovaatimukset*. Erityisesti television vaatimus pelkistää kerrottavat asiat karsii sellaisia tutkittavia aiheita, joiden *esittäminen* olisi monimutkaista ja joiden lopputulos jäisi katsojalle epäselväksi. Aihe, jonka esittäminen tutkivana juttuna on luontevaa lehdessä, saattaa aiheuttaa ylitsepääsemättömiä vaikeuksia televisiossa, jonka on ”näytettävä mistä puhutaan”. Asioiden näyttäminen onkin televisiossa usein vakuuttavuuden mittari. Snellmanin (1990) mukaan harva suomalainen ”syvä kurkku” on tosi tilanteessa valmis tulemaan kasvoineen tv-ruutuun todistamaan jostakin arkaluonteisesta asiasta. Tutkivan aiheen visualisointi vaatiikin hänen mukaansa turvautumista lavastuksiin, jotka kuitenkin karsivat ohjelmalta uskottavuutta.

Kuva 28. "Toimitusten resurssit riittävät tutkivan journalismin tekemiseen"

Tiedotusvälineen mahdollisuudet tutkivaan journalismiin

Jos edellä mainittujen haluttomuusongelmien kohdalla kysymys on tutkivan journalismin *henkisistä* esteistä, voidaan vastaavasti *fysisinä* esteinä pitää tiedotusvälineiden aineellisia *mahdollisuuksia* harjoittaa tutkivaa journalismia. Selvästi positiivisiksi (kuvaavina ilmaisuna "*hyvät*", "*tyytyttävät*", "*melko hyvät*", "*kohtuulliset*", "*jonkinlaiset*") omat mahdollisuutensa näki noin joka kolmas kyselytutkimukseen vastannut. Huonoiksi mahdollisuutensa näki kaksi kolmannesta, josta suurin osa piti niitä "*hyvin rajoitettuina*", "*huonoina*" tai "*vähäisinä*" ja loput "*olemattomina*", "*erittäin heikkoina*" tai "*ei mahdollisuuksina lainkaan*".

Journalististen tutkimusten edellyttämien ajallisten ja rahallisten resurssien puutteen arveltiin vaivaavan myös sellaisia toimituksia, joissa asenteet periaatteessa sallisivat tutkivan journalismin. Vain neljännes kyselytutkimukseen vastanneista näki toimitusresurssien riittävän tutkivien juttujen tekemiseksi (kuva 28).

Työnantajien haluttomuuden myöntää resursseja tutkimustyöhön nähtiin johtuvan jo edellä mainitusta hukkatyön pelosta. Hukkatyötä pyritään välttämään, koska jokaisella välineellä on journalistiselle tarjonnalleen omat määrälliset ja aikataululliset vaatimuksensa. Lisäksi journalistisen työn määrällinen mittaaminen ja laadullinen arviointi on rutiinitehtävien kohdalla vaivattomampaa kuin pyrittäessä mittaamaan pitkäkestoisten tutkimusprojektien tuloksellisuutta. Esimerkiksi tutkimukseen osallistu-

neet freelancerit valittelivat, etteivät heidän toimeksiantajansa korvaa riittävästi tutkimuksista aiheutuneita kuluja.

Toisaalta resurssien *puuttumisen* sijasta tutkivan journalismin ongelmana voi olla resurssien muuhun kuin tutkimukseen painottuva käyttö eli tutkivan journalismin näkökulmasta vääränlainen toimitustyön organisointi ja töiden priorisointi. Journalistisen työn *organisointiongelmat* nousivat esiin SSL:n jäsentutkimuksessa (Kehälina – Melin 1988, 101), jossa journalistit pitivät pahimpina työnsä epäkohtina kiirettä (19 %), *buonoa työn organisointia* (14 %) ja työaikoja (12 %) esimerkiksi resurssien puutteen (3 %) sijasta. Uusintatutkimuksessa (Melin – Nikula 1993, 21) kiire säilytti ykkössijansa (26 %) työhön liittyvistä epäkohdista, työpaikan huonoon ilmapiiriin viittaava maininta työpaikan toimintakulttuurin ongelmista (22 %) oli toisena, ja kolmanneksi kiilasivat resurssien puute (13 %) ja työpaikan hierarkkiset rakenteet (13 %).

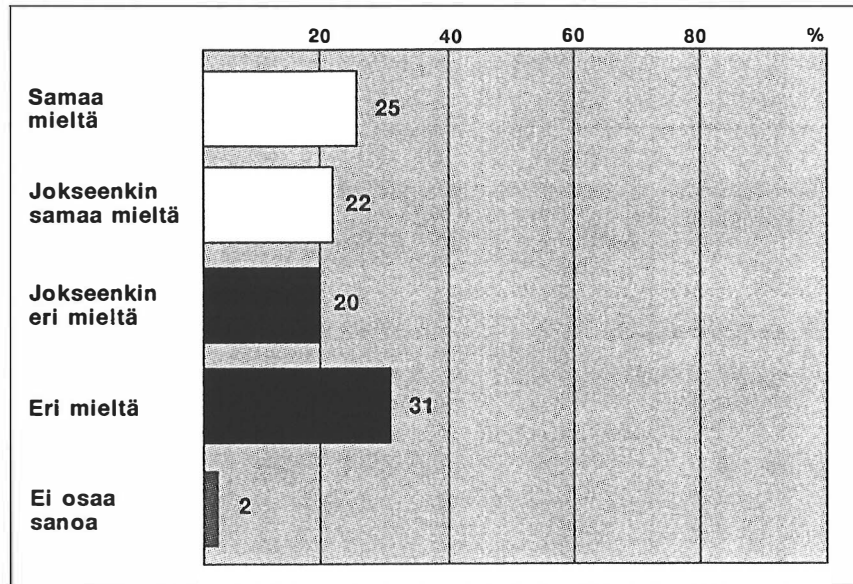
Journalististen töiden organisointiongelmat näkyivät myös kyselytutkimuksessa, jossa töiden järjestelyjä kuvattiin orjuuttaviksi, valmiiksi ja vaikeasti murrettaviksi rakennelmiksi.

- Esimiesten mielestä töitä ei voi järjestää niin, että juttuihin voisi paneutua. (64)
- Johdon asenteet ovat negatiiviset ja tasoittelevat. Tutkiva journalismi ei ole asenteiden vuoksi menestyvää tai kannustettua. (162)

Yhtenä ratkaisuna tutkivan journalismin organisointiongelmiin saattaisi olla Yhdysvalloissa yleisten tutkivan journalismin osastojen tai erillisyyksiköiden käyttöönotto myös Suomessa. Tällaisia – ainakaan tutkiviksi nimettyjä – yksiköitä ei Suomessa ollut käytössä vielä 1990-luvun puolivälissä.⁶ Tosin Harri Saukkomaa palkattiin syksyllä 1993 TV-2:een *tutkivan journalismin tuottajaksi*. Joissakin välineissä (kuten tähän tutkimukseen osallistuneessa Helsingin Sanomissa) on tutkimusresursseja pystytty tehostamaan erityisillä ”*kommando-ryhmillä*”, jotka luonteeltaan muistuttavat yritys-elämässä tyypillisiä projektiorganisaatioita. Kommandoryhmä on muodostettu kulloinkin tutkittavana olleen asian pohjalta ja usein eri osastojen toimittajista. Ryhmä on paneutunut tutkimuksiin intensiivisesti ja hajonnut kun tutkimukset on saatu päätökseen. Toimitusorganisaation reagoimisherkkyyttä asioiden tutkimiseksi korostettiin myös teemahaastatteluissa.

⁶ Tutkivan journalismin yksiköitä ei saa sekoittaa toimituksissa eri aihealueiden käsittelyyn keskittyviin *osastoihin* (kotimaa, ulkomaat, kulttuuri, urheilu, talous), jotka ovat muotoutuneet toimituksellisen differentioitumiskehityksen tuloksena ja joiden tarkoituksena on syventää toimituksen erityisasiantuntemusta ja esimerkiksi lehdissä selkeyttää ulkoasua jakamalla lehden aineisto aihepiirin mukaisille sivuille.

Kuva 29. ”Tutkivan journalismin tekeminen vaatisi oman osastonsa tai vakanssinsa”

”Organisaation on oltava kuin ameeba. Sen sisällä syntyy ja kuolee erilaisia ryhmiä.” (H38)

Kyselytutkimukseen osallistuneiden mielipiteet tutkivien yksiköiden tarpeellisuudesta Suomessa jakautuivat kutakuinkin kahtia (kuva 29).

Kiinteän tutkivan journalismin erillisyyksikön pelättiin lokeroittavan tutkiva journalismi erilliseksi ja eristetyksi osaksi muusta toimitustyöstä. Uuden yksikön keskittyessä vain tärkeimpiin tehtäviin, muu osa toimitusta joutuisi pyörittämään vanhaa rutiinia. Kun tutkivassa yksikössä työskentelevät journalistit herättäisivät työyhteisössään arvostusta ja saisivat mahdollisuuksia päivärutiineja haasteellisimpiin tehtäviin, *ylitoimittaja*-kultin syntyminen saattaisi olla lähellä. Yksikön ulkopuolelle jätetyt journalistit saattaisivat katkeroitua tutkivien journalistien etuoikeuksista, varsinkin jos heidän omat työpaineensa kasvaisivat yksikön perustamisen seurauksena. Toisaalta välttämättä *kaikki* ulkopuolelle jääneet journalistit eivät kadehtisi yksikön erikoisasemaa. Moni voisi olla pelkästään tyytyväinen siitä, ettei hänen itsensä tarvitse paneutua työläisiin tutkimuksiin.

”Erikoisosasto voisi synnyttää vainoharhaisen tilanteen, että jokaisessa käänteessä on jotakin epäilyttävää. Osaston pitäisi löytää aina uutta paljastettavaa voidakseen perustella omaa olemassaoloaan”. (H49)

”Poikkeava toiminta herättää kateutta, jos joku kokee, että itselläkin olisi resursseja tutkivaan työhön. Joillekin toisille asia voisi olla yh-

dentekevä. Heistä voi olla vain hyvä, että joku muu tekee kovan työn ...” (H12)

Kokonaan oma ongelmansa olisi, kuinka paljon tutkivan journalismin erillisyksiköt paisuttaisivat toimitusten byrokratiaa ja lisäisivät toimitusten yleisiä kustannuksia.

”Uudet järjestelyt synnyttäisivät kateutta, ja vaatimukset uusista järjestelyistä voisivat levitä muillekin osastoille. Siitä tulisi tietynlainen automatiikka.” (H12)

”Olisi mietittävä, kuka olisi osaston päällikkö, millä budjetilla osasto toimisi, mitä varusteita hankittaisiin, montako tyyppiä olisi osastolla töissä, anottaisiinko vai määrättäisiinkö osastolle toimittajia ja keitä he olisivat, mitä osastoa yksikkö auttaisi milloinkin, mitä aiheita voitaisiin käsitellä ...” (H23)

Eriytymisen ongelmat eivät välttämättä jäisi toimitusorganisaation sisäiseksi ongelmiksi. Tutkivan journalismin eriyttäminen omaksi yksiköksen voisi estää tutkimuksellisen otteen laajemman leviämisen, jos tutkiva journalismi nähtäisiin liian poikkeavaksi muusta journalismista.

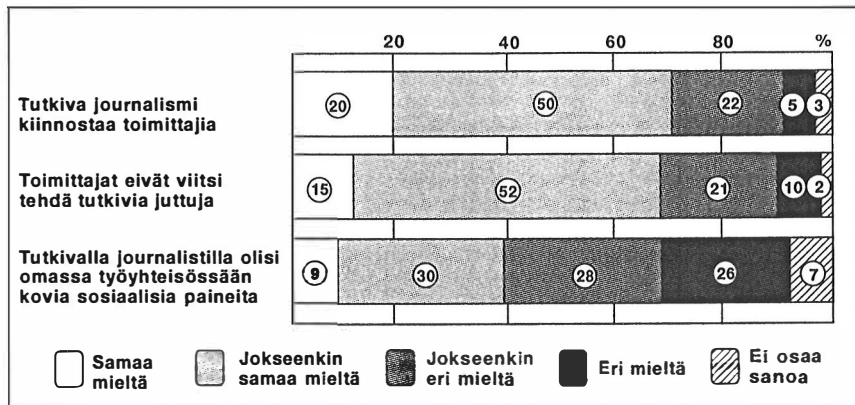
”Voitaisiin ajatella, että koska nuo ja nuo ovat tutkivia journalisteja, nimenomaan heidän tehtävänä on olla kriittisiä. He ovat poikkeavia, mistä seuraa, ettei heitä tarvitsekaan ottaa vakavasti ... Jos joku kokee tutkivan journalismin kiusalliseksi, niin sen vaarattomaksi tekeminen on helppoa nimenomaan lokeroimalla se jonnekin. Tämän lokeron sisällä sille voi sitten tehdä mitä huvittaa ...” (H45)

Yhdysvalloissa saadut kokemukset tutkivan journalismin erillisyksiköistä kuitenkin osoittavat niillä olevan merkittäviä etuja. Yksiköt ja niissä tehtävä ryhmätyö mahdollistavat hyvinkin haasteelliset tutkimusprojektit, joilla on merkittävä itseisarvo välineen journalistisen kokonaistarjonnan kannalta. Myös suomalaisjournalistien mielestä haasteelliset tutkimukset voivat synnyttää mielikuvan yhteisestä ja journalisteja yhdistävästä ”suuresta tehtävästä”.

”Ihmisille on asetettava sellaisia tehtäviä, jotka synnyttävät hyvän yhteishengen ... Heidän on annettava tehdä työtä, jossa ovat vahvoja ja jossa vaaditaan osaamista ... Ryhmätyössä toimittajat auttavat toinen toistaan. On parempi että kunniaa on jakamassa useampi toimittaja ...” (H40)

Kuitenkin ryhmätyön ongelmaksi arveltiin journalistisen työn perusluonteisen yksilöllisyyden. Lisäksi jos tutkimusprojekti hajotetaan liian moneen osaan, kokonaisuus näkeminen ja hallitseminen vaikeutuu. Tervon (1991) mielestä ryhmätyö tutkivassa journalismissa voikin tulla kysymykseen vain tutkimustyön ”mekaanisessa vaiheessa” kun etsitään

Kuva 30. Journalistien kiinnostus ja halukkuus tutkivaan journalismiin sekä sen työyhteisössä aiheuttamat sosiaaliset paineet

kovia faktoja julkisista lähteistä. Siirryttäessä ”tuntemattomammalle alueelle” liikutaan niin diskreetillä kentällä, että kokonaisen ryhmän tai toimituksen kytkeminen tutkimustyöhön on hänestä mahdotonta.

Journalistien kiinnostus tutkivaan journalismiin

Journalismin sisältöön vaikuttavat merkittävästi journalistien työtään kohtaan tuntemat asenteet ja työhön paneutumisen intensiteetti. Niinpä tutkivien juttujen tekeminen riippuu yksittäisten journalistien tutkimuksiin tuntemasta mielenkiinnosta.

Kyselytutkimuksen perusteella tutkivan journalismin voi sanoa kiinnostavan suomalaisia journalisteja. Tätä mieltä oli noin kaksi kolmasosaa vastanneista. Kuitenkin saman verran vastanneista näki, etteivät toimittajat kuitenkaan viitsi tehdä tutkivia juttuja. Sitä vastoin tutkivan journalismin synnyttämiin sosiaalisiin paineisiin ei journalistien keskuudessa järin uskottu (kuva 30).

Journalistit arvioivat, että journalistien kiinnostusta tutkivaa journalismia kohtaan lisää tutkimusten näkeminen erityisenä omakohtaisena haasteena.

- Tutkiva journalismi vaatii toimittajalta niin paljon enemmän asiaan paneutumista, ehdotonta faktojen oikeellisuutta, viitseliäisyyttä ja vakuuttuneisuutta kysymystensä oikeellisuudesta, että paljon helpompaa on tyytyä ravaamaan infoissa. (74)
- Oma into ”parantaa maailmaa” ja ”halu panna kaikki roistot kiinni” eivät aina ole riittävän suuria. (5)

Ryhmätyön tarve korostui näkemyksissä, joissa tutkiva journalismi nähtiin yksinäisenä puurtamisena eli ristiriitaisena piirteenä journalistien so-

siaalisen *laumasieluisuuden* kanssa. Tutkiva journalismi on journalisteille eräänlaista napanuoran katkaisemista reaaliaikaiseen uutisvirtaan ja yhteisiin puheenaiheisiin kollegojen kanssa. Omien tutkimusten käynnistäminen, ”oman tien kulkeminen”, altistaa journalistit sosiaalisella ja henkisesti tasolla eräänlaiseen ”journalistiseen yksinäisyyteen”.⁷ Tällaisella ”journalistisen yksinäisyyden” pelolla on selviä yhtymäkohtia massiivisten, usein useampana päivänä toistuvien ja runsaasti palstatilaa tai lähetysaikaa vievien ”megauutisten” suosion kanssa.⁸

Niiden sisältämien ajankohtaisten ja ”muodikkaiden” piirteiden rinnalla on vaikeaa toteuttaa omia tutkimuksia, joita kohtaan tunnettava mielenkiinto jopa tapauksessa peittyisi megauutisten jalkoihin.

”Sitä kaippaa reaaliaikaan ja mukaan yhteisen tiedon tasoon. ”Tiedonhumala” on kivaa ja vie mukanaan. Kaikki haluavat olla mukana samoissa yhteisissä asioissa ...” (H49)

Tiedotusvälineiden haluttomuus ”kielteiseen uutisointiin” näkyi myös yksittäisten journalistien psykologisella tasolla. Heidän kohdallaan asioiden penkomista hillitsee vaara henkilökohtaisesta ajautumisesta epämiellyttäviin tilanteisiin.

”On joskus inhottavaa olla inhottava. Säälistää kuunnella haastateltavien huokailuja ... Ensin tehdään kaunis perhejuttu politiikosta, ja kohta sen jälkeen kerrotaan saman miehen rötöstelyistä...” (H17)

Tutkiva journalismi nähtiin pitkälti elämäntavaksi, joka vaatii tekijältään erityistä tutkivaa luonteenlaatua. Tutkiva journalisti joutuu työskentelemään yksinäisessä ja tapahtumaköyhässä ilmapiirissä. Hänen on pidettävä yhteyttä ihmisiin, jotka eivät useinkaan halua auttaa häntä, vaan heidän suhtautumisensa saattaa olla jopa vihamielinen. Tutkivalle journalistille nähtiin tyypilliseksi journalistin henkilökohtainen ja jopa kiihkeä asioihin vihkiytyminen ja itsensä pistäminen likoon. Laajat ja pitkäkestoi-

7 Esimerkiksi Persianlahden sodasta keväällä 1991 julkaistut jutut antavat vaikutelman siitä, että lehdet ja toimittajat olivat ottaneet sotapäivistä irti kaiken mahdollisen. Varsinaisten (usein kansainvälisten uutistoimistojen välittämien) sotatapahtumien ohessa julkaistiin toimitusten omia taustajuttuja, kuten suomalaisten sotilas-asiantuntijoiden arvioita tilanteen kehittymisestä. Vaikka tällaiset jutut eivät liittyneet välittömästi sotatapahtumiin, ne toimivat yhteisinä puheenaiheina kaukaisista sotatapahtumista. Yksi omaperäisimmistä sotatapahtumien ”paikallistamisista” oli *Keskisuomalaisen* (22.1.1991) graafinen esitys siitä, millaista kuvitteellista tuhoa yhden sodassa käytetyn B52-koneen pommimatto saisi aikaan Jyväskylän keskustassa!

8 Tällaisia ”megauutisia” ovat esimerkiksi Persianlahden sota keväällä 1991 ja merialus Estonian onnettomuus syksyllä 1994.

set tutkimukset vaativat omistautumista ja ylityötä. Tutkimustensa aikana journalistin on vaikea pitää ”silmiänsä faktoissa”, ja häntä uhkaa herkästi uskon menetys omaan työhön. Tutkivalle journalistille nähtiinkin tärkeäksi kyky säädellä omaa tyhjäkäyntiä, kun tiedonhankinnassa on tullut seinä vastaan.

”Työhön ihan hukkuu ja juttu ryhtyy elämään omaa elämäänsä. Tietoa kaatuu niskaan, kun vielä tämä ja tämä yksityiskohta olisi tarkistettava ... Lopulta kun juttu pitäisi kirjoittaa, on liian väsynyt. Viimeistä ja tärkeintä työvaihetta ei jaksa tehdä hyvin, vaikka nimenomaan juuri silloin pitäisi olla erityisen analyyttinen ja looginen ...” (H22)

Toisaalta journalistien kiinnostusta tutkivaa journalismia kohtaan vähentää se, ettei tutkimustyön uskota palkitsevan toimittajan urastusta – ei ainakaan suhteessa työssä nähtyyn vaivaan. Journalistisia meriittejä uskottiin saatavan helpomminkin, esimerkiksi tärkeiden vaikuttajien haastattelulla. Osa tutkimukseen osallistuneista suomalaisjournalisteista halusikin jakaa ammattikuntansa vuohiin ja lampaisiin nimittämällä journalistit ”toimittajiksi” ja ”virkaa tekeviksi toimittajiksi”. Tutkiva journalismi ei kiinnosta mukavuudenhaluisia ja asioista tietämättömiä toimittajia.

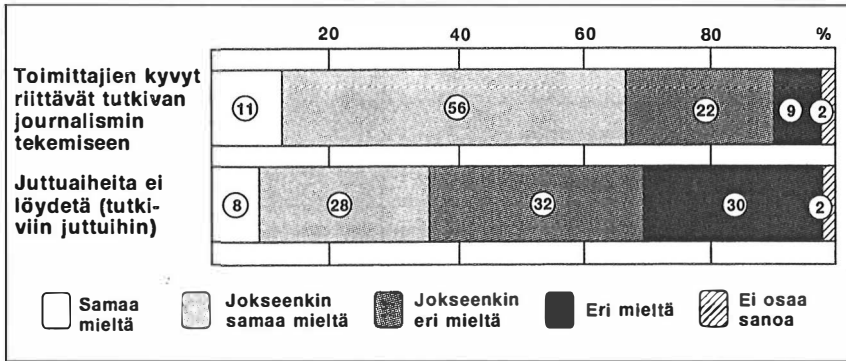
– Ehkä luovutetaan liian helposti. Tarvittaisiin vanhan ajan yleistöimittajan ennakkoluulottomuutta (45).

”Jotkut eivät kestä painia viikkotolkulla jonkin yksittäisen asian kimpussa. Pinna palaa kerta kaikkiaan, jos mitään ei synny ... Toiset taas lähtevät siitä, että nopeasti ei mitään synnykään, vaan jokainen tutkimus kestää oman aikansa. Aktiivinen ja hiljainen vaihe vuorottelevat ehkä useamminkin kerran ...” (H24)

Toisaalta syyt tutkivien juttujen tekemättömyydelle saattavat olla verkkaita, joilla journalistit vain yrittävät peitellä omaa laiskuuttaan. He eivät viitsi nähdä työssään erityisempää vaivaa, kun tutkivia juttuja ei nimenomaan vaadita ja ”palkka luistaa joka tapauksessa”. Nortamon (Taivalsaari 1985) mukaan toimituksen esimiehet usein frustroituvat yrittäessään saada puhalletuksi tutkimushenkeä omaan toimitukseensa. Tutkivan journalismin raja-aidat toimitusorganisaatiossa eivät hänen mukaansa kuljekaakaan päälliköiden ja toimittajien välillä, vaan osaavien ja osaamattomien, ahkerien ja laiskojen, innokkaiden ja innottomien journalistien välillä. Nortamon näkemys sai vastakaikua myös teema-haastatteluun osallistuneilta toimitusten esimiehiltä, jotka näkivät tutkivan journalismin olevan kiinni pitkälti kirjoittavista toimittajista itsestään.

”Itse olen kyllä valmis antamaan tutkivalle journalismille mahdollisuuksia. Kyse on toimittajan omasta aktiivisuudesta. Kyllä kunnianhimoinen työnjohto aistii, milloin juttu on voitto koko välineelle.” (H4)

Kuva 31. Journalistien kyvyt ja juttuaiheiden löytäminen tutkivassa journalismissa

”Ihmiset ovat erilaisia. Niille, jotka ovat kiinnostuneita, pyritään antamaan mahdollisuuksia (tehdä tutkivaa journalismia – lisäys HK). Paljon on myös toimittajia, jotka sanovat haluavansa tehdä sitä, mutta eivät kuitenkaan tee. Jokainen, joka haluaa tehdä tällaisen journalistisen uroteon, saa meillä kyllä siihen mahdollisuuden.” (H50)

Journalistien valmiudet tutkivaan journalismiin

Toimituksellisiin resursseihin voidaan materiaalisten resurssien ohella laskea myös journalistien koulutukseen ja kokemukseen pohjautuva ammattitaito. Tutkivan journalismin suhteen suomalaisjournalistien ammattitaito arvioitiinkin varsin korkeaksi. Kaksi kolmesta kyselytutkimukseen vastanneista uskoi toimittajien kykyjen riittävän tutkiviin juttuihin. Vastavaa osuus oli sitä mieltä, että tutkiviin juttuihin myös löydetään aiheita (kuva 31). Näkemystä on mielenkiintoista verrata journalistien aiemmin esittämään arvioon tutkittavien asioiden määristä Suomessa (kuva 19). Vain kuusi prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, ettei Suomessa ole tutkittavaa. Tämän pohjalta Suomessa tuntuisi olevan selvästi enemmän tutkittavia asioita kuin mihin journalistit osaavat tarttua.

Journalistisen ammattitaidon ohella tutkimusaiheen näkemisessä arveltiin olevan kysymys myös puhtaasta sattumasta. Journalistikin on yksilö, joka tarkkailee ympäristöään omalla persoonallisella tavallaan. Päällisin puolin kuivalta vaikuttava aihe saattaa kätkeä sisäänsä mielenkiintoisia piirteitä. Mikä yhdelle journalistille voi olla ahaa-elämys, ei toiselle välttämättä merkitse mitään. Toisaalta toimittajat vaativat itseltään ”uutisenä”. Aiheita uskottiin löytyvän ”itsestään” journalistin seurattessa aikaansa ja pitäessä yhteyksiä erilaisiin ihmisiin.

”Vinkki on itse asiassa edessä aina kun miettii, mitenähän tuonkin asian laita oikein on ...” (H17)

”Ei tämä (toimittajan työ – lisäys HK) ole mitään puhelinsoittojen odottelemista, vaan yhteyksiä on pidettävä ja lähteitä etsittävä kaiken aikaa.” (H18)

Kommenteissa kritisoitiin kuitenkin journalistien kykyä hahmottaa laajoja ja vaikeita asioita. Journalistisen luovuuden puuttuessa tutkimisesta herkästi luovutaan, eivätkä journalistit osaa lähteä ”omille teille”. Laajojen asioiden selvittäminen vie yleensä paljon aikaa ja muita toimitusresursseja.

”Toimittajien tietopohja on ällistyttävän hatara. Toisaalta sooloiluakaan ei siedetä ...” (H22)

– Jos olisi riittävästi tietoja, voisi pistää kenet tahansa seinää vasten. (111)

– Toimittajat tyytyvät siihen, mitä sanotaan. Tyydytään annettuun eikä kysytä muilta. (118)

– Tutkivassa journalismissa työtä tehdään, mutta tekstiä ei välttämättä synny. Tavanomaisessa journalismissa tekstiä syntyy, vaikka töitä ei kovasti tehdäkään. (21)

– Tutkittava asia voi myös osoittautua ennakko-olettamusten vastaiseksi, pahemmaksi tai kokonaan toiseksi. Toisin sanoen tutkiva journalismi ei ole mikään M.O.T. -prosessi. (2)

”Tutkivassa journalismissa ei ole etukäteen valmista kuvaa, jolle vain haettaisiin hyväksyttäviä argumentteja. On hyväksyttävä, että saadut vastaukset voivat olla ristiriidassa etukäteistoiveiden kanssa ...” (H29)

Toisaalta ”omille teille lähtemistä” ei välttämättä nähty tehokkaimmaksi tutkimusmenetelmäksi. Tutkivassa journalismissa tarvitaankin erityistä ”perusetsintätyötä”, jota yksi haastateltavista kuvasi seuraavasti:

”Tilanne on sama kuin kalastajalla, jolla on tietty vesialue ja perimätieto siitä, missä milloinkin kannattaa pitää verkkoja. Se on parempi tapa kalastaa, kuin että vapaasti assosioimalla soutelisi edestakaisin ja pudottelisi verkkoja sinne tänne... Toimitustyössäkkin järjestelmällisyys tuottaa tiedonmurusia ja vihjeitä, joista päättelemällä sitten voidaan pohtia, mistä kannattaa virvelöidä ja mistä on vastaavasti parempi yrittää mato-ongella ...” (H29)

Kyselytutkimuksessa tärkeimpinä tutkivalta journalistilta vaadittavina ominaisuuksina pidettiin sitkeyttä, pitkäjänteisyyttä ja rohkeutta. Nämä heijastavat vastaajien käsityksiä tutkivan journalismin vaikeudesta, pitkäkestoisuudesta sekä työssä kohdattavista esteistä ja painotuksesta. Kysymyskohdassa: ”*Millaisia ominaisuuksia tutkivan journalismin tekeminen vaatii toimittajalta?*” vastattiin:⁹

9 Luokat eivät tietenkään sulje toisiaan täysin pois, eikä painotuseroista ole syytä tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Esimerkiksi arkistotietojen etsimisessä tarvitaan pitkäjänteisyyttä, älyä ja ehkä rohkeuttakin.

- sitkeys, ahkeruus, pitkäjänteisyys ... 130
- rohkeus ... 66
- tieto ... 59
- äly, ajattelu ... 49
- kiinnostus, innostus, uteliaisuus, oma-aloitteisuus ... 23
- yhteistyökykyisyys, suhteet ... 20
- kriittisyys, epäily ... 19
- eettisyys, oikeudenmukaisuus ... 13
- ammattitaito ... 13
- koulutus ... 9
- arkistojen käyttötaito ... 3
- rehellisyys ... 3
- hyvä itsetunto ... 2
- täsmällisyys ... 2

Tutkivaan journalistiin liitettävät ominaisuudet ovat toisaalta persoonallisuuden piirteitä, toisaalta tutkivan työn edellyttämiä erityistaitoja. Vastaa- jien mukaan tutkivan journalistin on oltava ”huippuammattilainen”, ”sisukas”, ”kova”, ”rohkea”, ”perusteellinen”, ”utelias”, ”kouliintunut”, ”looginen” ja ”nokkela”. Lisäksi hänellä on oltava laaja suhdeverkosto sekä yleis- ja erikoistietämystä eri aloilta. Tutkivassa journalismissa kyseen nähtiin olevan toimittajan penkomisvietistä, pätemisen tarpeesta sekä vaikuttamisen ja näyttämisen halusta. Monen arveltiin lisäksi haluavan hyödyntää akateemista koulutustaan (so. tutkimuksellisia valmiuksiaan) journalistisessä työssä.

Tutkimuksia nähtiin tehtävän henkilökohtaisesta kiinnostuksesta ja kunnianhimosta siihen, miten ”journalismia pitäisi tehdä”. Ne nähtiin osaksi ammattikunnan sisäistä kunnianhimoa ja halua olla ”hyvä toimittaja”. Tutkiviksi journalisteiksi onkin usein houkuteltu aiemman työnsä perusteella ”koviksi” havaittuja toimittajia.

”Työsopimuksessani ei ollut mitään erityismainintaa tutkivasta journalismista. Olin enemmänkin tehnyt sen tyylisiä ”kovia juttuja”, jotka lisäsivät työnantajan kiinnostusta minuun. Lehdelläni oli tilaus tällaisille jutuille. Vaikka palaute toisinaan hirvittikin toimituksen johtoa, jutuilla nähtiin olevan tarvetta. Haluttiin juttuja, joista puhutaan”. (H35)

Tutkivan journalismin yksi tärkeä piirre on työn yleinen hyväksyntä. Sen on kuitenkin tultava yleisöltä ja kollegoilta, ei viranomaisilta tai muilta yhteiskunnallisilta vallankäyttäjiltä, jotka tutkivat journalistit mieltävät enemminkin tutkimusten kohteiksi.

Tutkivassa journalismissa on pitkälti kyse myös journalistin henkilökohtaisesta *rohkeudesta*. Saukkomaa (Kortelainen 1990) on kertonut oman rohkeutensa lisääntyneen oman toiminnan rajojen kokeilemisestä. Saukkomaan mukaan rohkeus kuitenkin edellyttää journalistilta tutkitta-

van aihepiirin hallitsemista ja näkemystä tutkimastaan asiasta. Hänen mielestään suomalaistoimittajat keräävät paljon erilaista tietoa, mutta eivät hyödynnä sitä vetämällä asioista omia johtopäätöksiä. Myös rikostoi-
mittaja Harri Nykänen on nähnyt tutkivan journalismin vaativan tekijäl-
tään rohkeutta sekä toimituksessa että sen ulkopuolella. Journalistin on
itse uskottava asiaansa, eikä hän saa jättää juttuaan sikseen, vaikka sel-
laista vaadittaisiinkin (Vuortama 1995c).

Painostuksesta ja muista kiusallisista tilanteista selviämisen nähtiin
edellyttävän journalistilta vahvaa henkistä selkärankaa. Jotta journalisti
uskaltaisi tarvittaessa astua ”isokenkäisten” varpaille, hänen olisi luovut-
tava ”herranpelosta” ja ajattelutavasta, ettei toimitusten ole ”kohteliasta”
tai ”sopivaa” puuttua toisten asioihin. Toisaalta joissakin tiedonhankinta-
tilanteissa saattaa olla hyödyksi jos journalisti on itseriittoinen ja omahy-
väinen.

”Vallanpitäjien kanssa on hyvä päästä samalle henkisille tasolle, sil-
loin heistä saa myös jotakin irti ... Toisaalta hiljainenkin tyyppi pär-
jää, jos on riittävän sitkeä ja systemaattinen. Tutkivassa journalismissa
on viisi prosenttia inspiraatiota ja yhdeksänkymmentäviisi prosenttia
perspiraatiota.” (H14)

”Tutkiva journalismi on yksinäistä. Ystäviä on vähän, jos ollenkaan, ja
paineessa saa olla jatkuvasti. Asianomaisilta saa vain ikävää palautet-
ta, häirintää, uhkauksia, jopa poliisikuulusteluja. Kaikkeen ”ei-nor-
maaliin” sai varautua ... Toisaalta työ kiinnostaa, kun huomaa, miten
paljon löytyy korjattavia asioita.” (H3)

Tärkeäksi tutkivan journalistin ominaisuudeksi nähtiin myös idealistisuus
ja tähän liitettävät korkeat moraalikäsitteet. Journalistin on oltava rehel-
linen itseä ja omaa työtä kohtaan.

”Tutkiva journalismi ei ole mitään kyynikoiden työtä. Siinä peilataan
tutkittavaa asiaa omaan käsitykseen siitä, miten asioiden pitäisi olla.
Tutkivat journalistit ovatkin usein nuoria, etsiviä ihmisiä. Mitä van-
hemmaksi toimittaja tulee, sen varovaisemmaksi hän käy. Nuorena
hänellä ei ole niin paljon menetettävää.” (H7)

Tutkivan journalismin nähtiin edellyttävän tekijältään myös riippumatto-
muutta tutkimastaan asiasta ja laajemminkin mahdollisuutta ”liikkua
omassa työssään”. Ylipäättään tutkivien journalistien nähtiin ottavan mo-
nenlaisia riskejä itsensä, uransa ja työnsä suhteen, koska tutkivassa jour-
nalismissa tähdätään muutokseen ”status quon” säilyttämisen sijasta.

- Tutkiva journalisti ei mieti työpaikkaansa vaan työtään, eikä perhe-
suhteitaan, vaan itseään suhteessa työnsä tuloksiin. (31)
- Journalistin on oltava juttunsa takana, vaikka vastustus olisi hyvin-
kin voimakasta. (41)

”Hänellä (tutkivalla journalistilla – lisäys HK) on tietty persoona, kantti ja ote. Hän on pieni kapinallinen omassa työyhteisössään ja panee usein myös oman työpaikkansa peliin.” (H4)

Journalistinen vapaus

”Objektiivinen” ja ”subjektiivinen” vapaus

Jo edellä on mainittu erimuotoisen toimituksiin kohdistuvan *painostuksen* heikentävän tiedotusvälineiden ja journalistien mahdollisuuksia tutkia asioita. Yhtenä tutkivan journalismin journalistiseen ympäristöön liittyvänä piirteenä onkin syytä tarkastella journalistista *toimintavapautta*.

Sananvapauden juridisesta turvasta huolimatta tiedotusvälineet eivät voi toimia ikään kuin olisivat täysin riippumattomia ympäröivästä yhteiskunnasta. Hemánuksen (1983, 192) mukaan journalistista vapautta uhkaavat tekijät ovat usein erilaisen ulkoisen ja sisäisen painostuksen yhdistelmiä. *Ulkopuolinen painostus* kohdistuu ensin työnantajaan ja esimieheen, jotka puolestaan saattava antaa tämän pohjalta määräyksiä alaisilleen. Jos näin käy, painostus laajenee myös sisäiseksi. *Ulkoisen ja sisäisen painostuksen yhdistelmien* ongelmana on Hemánuksen mukaan niiden mahdollistama erilainen ”rivitoimittajien” selän takana pelattava manipulatiivinen peli. Tällaisessa tilanteessa journalisti ei ehkä koskaan saa tietää, mistä jokin hänen journalistiseen vapauteensa liittyvä tapahtuma loppujen lopuksi oli saanut alkunsa.

Korhonen (1982, 168; 1984, 31) on jakanut toimituksen ulkopuolisen ja sisältä tulevan painostuksen *yllyttävään ja kieltävään*. Journalistia voidaan joko *painostaa tekemään* jotakin tai *estää tekemästä* jotakin. Tutkivan journalismin kannalta mielenkiintoinen on näistä jälkimmäinen eli kiusallisten tietojen julkistamista estävä painostus.

Hemánuksen (1983, 187–188) tutkimus ei erityisesti vahvista ajatusta, että journalistisen vapauden riittämättömyys olisi suomalaisen toimittajakunnan suurin ongelma tai edes yksi suurimmista.¹⁰ Päällikkö- ja rivitoimittajien näkemyseroja journalistisen vapauden kysymyksissä voidaan Hemánuksen (emt., 189) mukaan tulkita teesillä ”*oleminen (asema) määrää tajunnan*”. Päälliköt eivät toisin sanoen kiellä alaistensa journalistisen vapauden rajallisuutta, mutta eivät myöskään pidä sitä kovin merkittävänä asiana. Päälliköt saattavat myös korostaa sitä, että rivitoimittajien ja alemman esimiesportaan väliset kiistat eivät välttämättä kantaudu heille saakka.

10 Jos näin olisi, Hemánuksen mukaan journalistit todennäköisesti olisivat itse miettineet tätä kysymystä määrätietoemmin ja pidemmälle kuin mitä he hänen tutkimuksestaan päätellen ovat tehneet. Hemánus kyseenalaistaa myös sen, miten toimittajat käyttäisivät suurempaa journalistista vapauttaan.

Journalistisen vapauden rajoituksia selittää Hemánuksen (emt., 192) mukaan pitkälti *tiedostettu itesesensuuri*, jonka pohjalta joitakin juttuja on jätetty tekemättä, joitakin aiheita tarjoamatta tai joidenkin juttujen käsitteilytapaa on rajoitettu.¹¹ Toisaalta tiedotusvälineiden sisäiset sanktiot saatavat paikoitellen olla niin muodolliset, että erilaisia sisäisiä ”käyttäytymissääntöjä” tohditaan rikkoa. Esimerkiksi Peräkylän (1991) tutkivista journalisteista valtaosa näki oman toimintavapautensa kasvaneen. Vapautta olisi kuitenkin enemmän, jos sen käyttäjiäkin olisi enemmän. Hänen mukaansa journalistisen vapauden käyttämättömyys voi johtua siitä, että journalistit ovat jättäneet omat rajansa koettelematta tai näkevät omaa työtään koskevat säännöt itsestään selvinä.

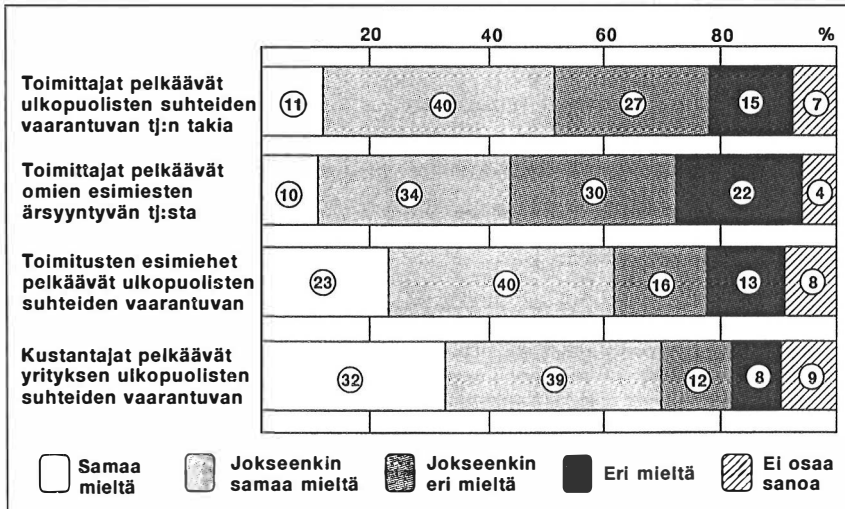
Painostusta voidaan selittää myös journalistien ja kustantajien erilaisella journalisti-suhteella. Korhonen (1982, 39) onkin erottanut *toimittajajournalismin kustantajajournalismista*. Näihin sisältyviä erilaisia journalistisia näkemyksiä selittävät erilaiset toimintaympäristöt ja ulkopuoliset sidokset. ”Rivijournalistien” ja kustantajien ohella oma merkityksensä on organisaatioissa näiden väliin sijoittuvilla toimitusten esimiehillä. Toimituksen ulkopuolisen painostuksen onnistuminen riippuukin merkittävästi siitä, kuinka paljon journalistisesta toiminnasta vastaavalla päätoimittajilla on liikkumavaraa kustantajan, toimittajien ja ulkopuolisten tahojen vaikutuspiirissä. Rivijournalistien, toimitusten esimiesten ja kustantajien kohtaamasta painostuksesta kertovat kuvan 32 esittämät itsensensuuri-näkemykset.

Toimittajien pelko ulkopuolisten suhteiden vaarantumisesta tai omien esimiesten ärsyntyneisyydestä tutkivien paljastusten takia näyttäisi tämän kohdan perusteella olevan samanlaista tai hieman pienempää kuin toimitusten esimiesten ja kustantajien pelko välineen ulkopuolisten suhteiden vaarantumisesta.¹² Kun kysymyskohdat *ristiintaulukoitiin* vastaajan journalistisen aseman perustella, saatiin tulokseksi taulukon 1 mukaiset ”äänimäärät”. Ne kertovat journalistien varsin laajasta yksimielisyydestä suhtautumisessa erimuotoisiin itesesensuuritilanteisiin. Pelosta oltiin yleensä ”jokseenkin samaa mieltä”. Mielenkiintoinen piirre on nähtävissä alimmassa pikkutaulukossa, jossa päätoimittajat pitävät kustantajien pelkoa suurempana kuin muut vastaajaryhmät. Olisivatko lähempänä kustantajaporrasta työskentelevät päätoimittajat tässä asiassa enemmän

11 Hemánus myöntääkin, että *tiedostamattoman itesesensuurin* merkitys on tutkimuksellisesti paljon vaikeammin selvitettävä asia.

12 Tässä kysymyskohdassa on huomattava, että vastaajien näkemyksissä määräävässä tekijänä oli *asema mediassa*. Toimittajia ja aluetoimittajia kyselytutkimukseen vastanneista oli 68 %. Näin ollen heidän näkemyksensä hallitsevat jakaumia selvästi enemmän kuin päätoimittajien (13 %), muiden päälliköiden (10 %) ja toimitussihteerien (9 %) mielipiteet. Lisäksi vastaajien joukosta puuttuivat kokonaan kustantajat, joita koskevat näkemykset jäivät täysin muiden ryhmien tekemiksi arvioiksi.

Kuva 32. Journalistien subtautuminen itsetsensuuritilanteisiin

oikeassa kuin kustantajien kanssa vähemmän vuorovaikutuksessa oleva muu osa toimitusta? Toisaalta missä määrin päätoimittajien tuntemaan pelkoon on vaikuttamassa se, ettei heillä ole käytännössä lainkaan irtisanomissuojaa kustantajien suhteen?

Journalistit ja painostus

Erimuotoinen journalistinen painostus arvioitiin kyselytutkimuksessa hyvin yleiseksi. Vastaajien selvä enemmistö kertoi kokeneensa työssään jopa "selvää painostusta". Avoimen kysymyskohdan "Oletko koskaan joutunut työssäsi toimituksen ulko- tai sisäpuolisen painostuksen kohteeksi? Millaisen painostuksen? Mitä siitä on seurannut?" vastauksia tulkittiin jakamalla ne kolmeen luokkaan:

- Kokenut selvää painostusta: 60 %
- Kokenut lievää painostusta tai harvoin: 20 %
- Ei tunne kokeneensa painostusta: 20 %
(ei vastausta ... 31)

Journalisteihin ja tiedotusvälineisiin kohdistuva painostus tuntuisi luonteelta nimenomaan tutkivan journalismin aihepiirin (so. epäkohtien ja muiden kiusallisten asioiden) valossa. Toisaalta painostusta voisi kuvitella vähentävän tutkivien journalistien "kovanahkaisuus". Jonkin asian mieltäminen painostukseksi on tietenkin hyvin subjektiivista ja journalistin "oman hipiän herkkyydestä" riippuvaa. Journalistiseen työhön liittyvä painostusta esiintyy tietenkin myös tutkivan journalismin *ulkopuolel-*

Taulukko 1. Itsesensuuritilanteet eri journalistiryhmissä

		Samaa maan mieltä	Jokseenkin sama mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Eri mieltä	El osaa sanoa
Toimittajat pelkäävät ulkopuolisten suhteiden vaarantuvan tutkivan journalismin takia	Päätoimittajat	2	17	5	1	1
	Muut päälliköt	3	9	4	3	1
	Toimitussihteerit	1	9	1	4	3
	Toimittajat	17	44	45	21	8
Toimittajat pelkäävät, että omat esimiehet ärsyntyvät tutkivista jutuista	Päätoimittajat	1	9	7	8	1
	Muut päälliköt	1	6	8	5	-
	Toimitussihteerit	2	7	5	2	2
	Toimittajat	14	47	38	29	6
Toimitusten esimiehet pelkäävät ulkopuolisten suhteiden vaarantuvan tutkivan journalismin takia	Päätoimittajat	6	6	7	4	3
	Muut päälliköt	2	6	8	4	-
	Toimitussihteerit	4	7	2	1	4
	Toimittajat	33	61	15	17	9
Kustantajat (hallitus tai vastaavat) pelkäävät yrityksen ulkopuolisten suhteiden vaarantuvan tutkivan journalismin takia	Päätoimittajat	11	6	3	5	1
	Muut päälliköt	5	7	4	3	1
	Toimitussihteerit	5	7	2	-	4
	Toimittajat	43	58	14	8	12

la. Yksittäisen journalistin kokemana painostus on kuitenkin merkittävä tutkivaan journalismiin vaikuttava tekijä.

Kyselytutkimuksessa toimituksen ulkopuolelta tullut painostus osoitautui selvästi yleisimmäksi painostusmuodoksi. Edellä mainitun luokan ”Kokenut selvää painostusta” maininnat tulkitettiin edelleen seuraaviin luokkiin:

- Ulkopuolinen painostus: 54 %
- Sisäpuolinen painostus: 19 %
- Ulko- ja sisäpuolinen painostus yhdessä: 20 %
- ”Erittelemätön” painostus: 7 %

Journalistien kokema painostus on heidän mukaansa vaihdellut ”kirjeiden saamisesta” ja ”haistatteluista” uhkailuihin puuttumisesta journalistin henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Journalisteja on uhattu työpaikan menettämällä, perhe-elämään puuttumisella, maineen mustaamisella ja ”uudelleen muotoilemisella sivukujalla”. Painostukseksi koettiin myös uhkailut ”piirien” ulkopuolelle jättämisestä tai valheellisten juorujen levittäminen. Väkivallalla uhkailut eivät vastanneiden mukaan kuitenkaan ole edenneet käytännön tasolle, vaikka poliisikuulusteluihin ja oikeuteen jotkut haastateltavat kertoivatkin joutuneensa.

- Katsotaan, onko toimittajalla tämän jälkeen työpaikkaa. (5)
- Uskovaisten ääriryhmät ovat uhanneet helvetin tulisella järvellä. (126)
- Helposti ärsyyntyneet arvovaltaihmiset ovat soittaneet pomolleni ja valitelleet tulleen ”loukatuiksi” tiedusteluistani. (195)

”Tietyn sortin vaikuttamisyrityksiä on ollut, jotkut tökerömpiä, jotkut lempeämpiä. Suomessa ei ole kuitenkaan mafianomaista painostusta, vaan se on jäänyt verbaalitasolle ... Asioita on vähätelty tai kaunisteltu ...” (H15)

”On vihjailtu, että päässäni on vikaa. Muutaman kerran on väkivallalla uhattu, puhelinsoittoja on tullut häiriintyneiltä ... Katkeruus on muuttunut henkilökohtaiseksi kaunaksi ja minusta on tullut ei-toivottu henkilö. Ympyrät ovat Suomessa niin pienet ...” (H21)

”Olen saanut tappouhkauksia joka kerta ohjelman jälkeen. On soiteltu työpaikalle ja kotiin. Minut on uhattu ampua ja toivotettu nälkäjonoihin Venäjälle. Koko Yleisradio on uhattu räjäyttää hajalle, jos en häivy ... Olen varmaankin ”Suomen vihatuin mies” ...” (H44)

Journalistien kokema painostus oli usein ”ääneen sanomatonta” ja seurauksia on pelätty, vaikka ”vastapuolen” käytettävistä olevista keinoista ei journalisteilla olisikaan ollut tarkkaa tietoa. Varsinkin tutkivissa talousjutuissa virheiden välttäminen nähtiin tärkeäksi, koska ne voivat tulla kalliiksi.

”Voin tuntea koston pelkoa. On selvä tunne, että tämä ei jää rankaisematta – että jonkinlainen vastaisku on aina tulossa ...” (H45)

”Näillä ”mestareilla” on usein käytettävissään isolla rahalla palkatut juristit. Jos töppäät, tapaat varmasti raastuvassa juttujesi kohteita.” (H3)

Painostukseksi on nähty myös toimitusten ulkopuolisten tahojen ehdotukset joidenkin asioiden julkisuuteen nostamiseksi ja asioiden painottamiseksi tietyllä tavalla. Tällainen painostus ei useinkaan ole ollut kovin suorasuukaista, vaan tahot ovat esittäneet asioita journalisteille ”positiivisessa valossa”.

”Yritetään olla hyvää kamua ja keskustellaan positiivisessa hengessä, mutta varotaan puuttumasta lehden päätösvaltaan ... Totta kai minunkin henkilökohtaiseen ystäväpiiriini kuuluu kaikenlaisia ihmisiä. Meidän on lehtimiehinä vain osattava paaduttaa sydämemme ...” (H38)

Ulkopuolinen painostus on tehnyt journalistit varovaisemmiksi, vaikka painostuksella ei olisikaan ollut suoranaista vaikutusta heidän työhönsä. Tosin valmis juttu on saatettu joskus hyllyttää painostuksen seurauksena. Toimitusten ulkopuolelta tulevan painostuksen itseasiassa on katsottu kuuluvan journalistien työhön ja varsinkin tutkivaan journalismiin.

”Kun on velkainen talo, ei halua pankinjohtajan kanssa kovin suuriin erimielisyyksiin...” (H7)

– Myös toimittaja on ihminen. Hänellä saattaa olla iso perhe, jonka vuoksi pelätä. (166)

”Sitä tietää tehneensä hyvää työtä, kun joku hermostuu ja alkaa ärhennellä, mutta ei kuitenkaan pysty mitenkään kumoamaan juttua.” (H12)

”Mitä parempi juttu, sitä enemmän siitä yleensä seuraa hankaluuksia. Hyvä juttu on huono juttu.” (H1)

Journalisteihin kohdistuvaksi painostukseksi voidaan laskea myös heihin kohdistuvat lahjontayritykset – niin harvinaiselta kuin tällainen ilmiö 1990-luvun Suomessa saattaakin vaikuttaa. *Journalistin ohjeissa* (SSL 1992, 4) korostetaan, että tiedonvälityksen sisältöä koskevat ratkaisut on tehtävä journalistisin perustein. Journalistin ei pidä käsitellä aiheita, joihin liittyy henkilökohtaisen hyötymisen mahdollisuus, vaan hänen oikeutenaan ja velvollisuutenaan on torjua painostus tai houkuttelu, jolla pyritään tiedonvälityksen ohjaamiseen, estämiseen tai rajoittamiseen. Ohjeiden mukaan journalisti ei myöskään saa käyttää omaa tai välineensä asemaa väärin tai hyväksyä etuja, jotka voivat vaarantaa hänen riippumattomuutensa tai mahdollisuutensa toimia ammattieettisten periaatteiden mukaan.

Wiberg (1992b) on pitänyt journalisteihin kohdistuvan lahjonnan erityisenä vaara-alueena *journalistista valikointivaltaa*, sillä tieto ja nimenomaan julkistettu tieto on voimakas hallitsemisen väline. Esimerkiksi suomalainen poliittinen koneisto reagoi Wibergin mukaan kansalaisten ongelmiin vasta kun ne esiintyvät sosiaalisina ongelmina, eivät pelkää joidenkin yksilöiden vaikeuksina. Tutkivassa journalismissa lahjon-

nan uhan voi nähdä liittyvän tilanteisiin, joissa journalistia painostetaan jättämään tutkimatta tai paljastamatta jo selville saamia asioita.

Tervosen (Hämäläinen 1985) mukaan journalistien erikoistuminen tiettyihin aihepiireihin altistaa heidät herkästi painostukselle. Aihealueeseensa sosiaalistuneet journalistit vihkiytyvät sen yhteisiin salaisuuksiin, jotka voivat paljastua vain kyseiseen erikoisalueeseen sosiaalistumattomien journalistien kautta. Miettisen (1984, 134) mukaan erityisessä vaaravyöhykkeessä ovat liikenne-, moottori- ja taloustoimittajat.

Kuitenkin kattavan kokonaiskuvan saamista journalistien lahjomisesta tai edes sen yrityksistä haittaa korruption monimuotoisuus ja epämääräisyys. Moraalikäsityksistä on hyvin vaikeaa antaa ehdottomia määräyksiä ja tehdä tiukkaa eroa esimerkiksi vieraanvaraisuuden ja lahjuksen välille.¹³

Itse journalistit eivät ole pitäneet vastikkeellisen korruption vaaraa kovin laajana ongelmana, koska journalistien keskinäisen vuorovaikutuksen ja monipuolisen viestinnän rakenteen on nähty estävän korruptiota. Sitä vastoin korruption hienostuneempaa muotoa eli *journalistien sitoutumista vallankäytön koneistoon* on paljon vaikeampi valvoa. Journalistien, heidän virallislähteittensä ja yhteiskunnallisten vallankäyttäjien ajattelu on usein samanhenkistä, ja tämä näkyy asenteissa ja halussa edistää ”yhteistä asiaa”. (Kangas 1992)

Esimiehet ja painostus

Esimiesten arvioitiin useimmiten puolustuvan ulkopuolisen painostuksen kohteeksi joutuneita toimittajiaan. Esimiehiin kilpistytvä painostus ei näin ollen aiheuta jatkoseuraamuksia.

”Uhkailuja on tullut, mutta ne ovat vähentyneet vuosien varrella. Jos päätoimittaja on hyvä puskuri, hänelle soitetaan vain kerran ... Yleensä ”ylemmät kerrokset” eivät turvaudu bruttaaleihin keinoihin.” (H17)

Tilanne muuttuu kuitenkin täysin, jos ulkopuolinen painostus etenee toimituksen sisällä tai painostus on lähtöisin toimituksesta. Joitakin aiheita saatetaan jättää tutkimatta esimiesten uskalluksen puutteen seurauksena. Toisaalta vastaajien mukaan arkailevat esimiehet voivat myös keskeyttää liian ”tulenaroksi” arvioimansa tutkimukset. Tällainen pelko saattaa perustua tiedotusvälineen mahdollisiin taloudellisiin menetyksiin

13 Taloustoimittajien kerhon jäsenille 1983 tehdyn pienimuotoisen (N = 49) tutkimuksen mukaan 34 vastaajaa katsoi suomalaistoimittajien ottavan vastaan lahjuksia ”joskus” ja 4 ”usein”, 21 oli ”kuullut asiasta joitakin” ja 5 ”useita konkreettisia tapauksia”. Lahjonnan kohteeksi kertoi joutuneensa 8 ja ”mahdollisesti” lahjonnan kohteeksi 17. (Vanhapiha 1985)

(ilmoittajat, mainostajat) tai suhteiden huononemiseen tiedotusvälineelle (tai esimiehelle) tärkeitä viranomais- tai muita tahoja kohtaan. Syynä voi olla myös se, ettei tiedotusväline halua leimautua ”rettelöijäksi”.

Erilaisina journalisteihin kohdistuvina painostuskeinoina tuotiin esiin toimittajien erottaminen, esimerkinomainen matalaksi paneminen, työn- teon vaikeuttaminen tai valmiiden juttujen hyllyttäminen. Esimies voi myös vaikuttaa alaisensa palkka- ja urakehitykseen tai karsia työhön liittyviä etuja. Esimiesten tekemäksi painostukseksi nähtiin myös näiden vähättelevä suhtautuminen journalistien työhön.¹⁴

– Päälliköt vanhetessaan leipääntyvät ja alkavat pelätä paikkansa menettämistä, heittelevät kapuloita tutkivan journalismin rattaisiin. (63)

”Esimiehille pärshtää herätyskello heti soimaan, jos toimittaja esittää jotakin vähänkin kuumempaa aihetta...” (H7)

– On sivuutettu päätöksen teossa, uralla eteneminen on katkennut, työpaikalla on hiostettu. (63)

– On kierrellen ilmaistu, ettei työnjohto toivo enää samanlaisia juttuja. Samat aiheet on delegoitu muille. (23)

– Liiallinen tieto ei tunnu olevan hyväksi. Muutama juttu on joutunut hyllylle. (117)

– Ohjelmista ei saa ”tulla sanomista”. (132)

– Esimies on liittoutunut jutun kohteen kanssa ja jutunteko on ohjattu oikeille urille. (194)

– ”Hyvä veli” -yhteydenotot aiheuttavat usein epävarmuutta. Silloin halutaan lisäselvityksiä ja toivotaan juttuihin varovaisempia muotoiluja. (139)

– Lehtiyhtiön sisällä on ”otettu yhteyttä”. Olen saanut kutsuja johdon puheille selittämään, mitä olen ollut tekemässä. (98)

”Tutkivasta journalismista ei palkita vaan rangaistaan. Mitä parempiin tuloksiin ylletään, sitä epämiellyttävämmät reaktiot ovat usein edessä ... Oma pää olisi pystyttävä pitämään, sanovatpa viranomaiset, lähteet tai omat pomot mitä tahansa. Journalismi on työtä, ei mikään harrastus.” (H18)

Nykänen (Vuortama 1995c) on nähnyt tutkivan journalismin ongelmaksi ”varman päälle pelaamisen” ja toimitusorganisaation haluttomuuden ottaa riskejä. Jutun julkaisemista pohditaan ja näytön riittävyyttä puntaroidaan sitä tiukemmin, mitä kovempia nimiä jutussa on. Rajatapauksissa

14 On kuitenkin hyvin tulkinnanvaraista, onko tällaisessa tilanteessa kyse journalistin työn *vaikeuttamisesta* vai esimiehen vilpittömästä *kiinnostuksesta* alaisensa työtä kohtaan. Esimies saattaa haluta vain varmistaa, etteivät jutun sisältämät paljastukset aiheuta toimitukselle jälkepäin ongelmia.

toimituksen johto kuitenkin usein kallistuu jutun hyllyttämisen puolelle, vaikka Nykäsen mielestä tällaisessa tilanteessa pitäisi toimia juuri päinvastoin. Päätoimittajien ja muiden päälliköiden pitäisi tulla sitä vahvemmin jutun taakse, mitä kovempi se on. Tällainen asenne synnyttäisi toimitukseen paineita asioiden esiin kaivamiseksi. Nyt toimittajat joutuvat usein huomaamaan, että johto itse asiassa toivoo jutun kaatuvan, Nykänen kritisoi.

Kirjoittavilla toimittajilla ei olekaan minkäänlaisia mahdollisuuksia julkistaa juttuaan tilanteessa, jossa ”vastapuolena” on oma esimies. Päätoimittajalle on keskitetty suvereeni valta päättää lehden sisällöstä. Tällainen valta on nähty perustelluksi myös eettisesti. Esimerkiksi Julkisen sanan neuvoston mukaan alaisensa jutunteon keskeyttänyt päätoimittaja ei rikkonut hyvää lehtimiestapaa, kun *päätoimittaja itse* ei katsonut ulkopuolisen painostuksen rajoittaneen tiedottamisen vapautta (JSN 432/L/77).¹⁵

Tosin tällaisessa tilanteessa journalisti voi tarjota juttuaan jollekin muulle tiedotusvälineelle. Kuitenkin jos kysymys on kilpailevasta välineestä, journalisti saattaa rikkoa alan työehtosopimuksen lojaalisuuspykälää, joka kieltää kilpailevan välineen avustamisen ilman työnantajan lupaa.

Kustantajat ja painostus

Yksittäisessä tiedotusvälineessä ylintä päätösvaltaa käyttää välineen omistaja (kustantaja, viestintäyrityksen hallitus), jonka näkökannat (lehden linja, toimituspolitiikka) viime kädessä ratkaisevat myös välineen suhteen tutkivaan journalismiin. Journalistit mielsivätkin yhdeksi työtään vaikeuttavaksi tekijäksi epä tietoisuuden välineen omistajien mieltymyksistä. Jos journalisteille ei ole tehty etukäteen riittävän selväksi kustantajan asennetta tutkivaa journalismia kohtaan, tutkimusten arveltiin ainakin alitajuisesti johtavan potkuihin.

”Miksi työnantajat ryhtyisivät vaarantamaan yhteiskuntasuhteitaan? Aina on muistettava, kuka omistaa välineen. Kustantajat viime kädessä päättävät, mitä julkaistaan. Heillä on omat mieltymyksensä, vaikka eivät puuttuisikaan asioihin suoraan. Esimiehet haistelevat näitä mieltymyksiä ...” (H22)

Yksittäisen tiedotusvälineen taloudellinen menestyminen riippuu ainakin välittömämmin mainostajista kuin yleisöstä. Niinpä tiedotusväline pyrkii usein hankkimaan ensi sijassa edellisten suosion. Rahan vallasta tiedotusvälineiden sisällä on osoituksena erilainen *piilomainonta*, kuten journalistiseen muotoon laaditut *puffit* ja juttuja harhauttavasti muistuttavat

15 Metsäntutkimuslaitoksen ylijohtaja oli pyytänyt Metsälehdessä päätoimittajaa keskeyttämään lehden toimittajan tutkimukset Metsäntutkimuslaitoksen hallinnon ongelmiin ja tutkimuspolitiikkaan.

maksetut *adeditoriaalit*, joiden julkaisemiseen ei usein pelkästään suostuta painostuksen seurauksena, vain joita tarjoudutaan julkaisemaan jopa omaehtoisesti. Ilmoitusboikotin uhka voi purra terävästi varsinkin pienempiin välineisiin, joilla on voimakas taloudellinen riippuvuus toimi-alueensa elinkeinoelämästä.

Tutkivan journalismin harjoittamisessa onkin usein kysymys siitä, kuinka riippumattomasti yksittäinen tiedotusväline voi toimia poliittisesta ja kaupallisesta painostuksesta. Teemahaastattelussa tällaisen riippumattomuuden arveltiin liittyvän *välineen statukseen*. Ulkopuolinen painostus vaikuttaa usein vähemmän isoihin kuin pieniin välineisiin. Niin ikään isomman välineen julkaiseman jutun jatkoseuraamukset voidaan ennakoida pienemmiksi, kuin jos asian olisi paljastanut pienempi väline.

”Yksittäinen ilmoittaja mieltää ostavansa meiltä ilmoitustilaa kaupallisten viestiensä lähettämiseksi. Sille on herttaisen yhdentekevää, mitä mieltä lehemme on mistäkin asiasta. Yrittäjä ei ilmoita siksi, että pitäisi toimittajista ihmisinä tai että jutut olisivat sen mielestä kivoja, vaan siksi, että ilmoitus tavoittaa ostajat. Ilmoittelu on bisneksen tekemistä, ja ilmoittaja toimii oman logiikkansa pohjalta.” (H29)

Toisaalta edes voimakas ilmoittajiin sitoutuminen ei välttämättä merkitse tutkivan journalismin täydellistä puuttumista. Esimerkiksi pelkästään ilmoitustuloilla toimintansa rahoittavat kaupunkilehdet pystyvät tekemään tutkivia juttuja kunnallispolitiikasta, vaikka liike-elämän kriittinen käsittely olisikin ”pannassa”.

”Se, että ilmoitustulot ovat kaupunkilehtien taloudessa voimakkaasti esillä, ei tarkoita sitä, etteivätkö myös ne voisi tehdä tutkivaa journalismia. Elämää on paljon myös kaupan keskusliikkeiden ja pankkien ulkopuolella.” (H35)

Poliittisen painostuksen nähtiin kohdistuvan voimakkaimmin poliittisiin sanomalehtiin, järjestölehtiin ja parlamentaarisesti valvottuun Yleisradioon. Kokonaisuutena journalistisen vapauden arveltiin kuitenkin parantuneen Suomessa. Esimerkiksi sanomalehtien nähtiin olevan keskimäärin vapaampia ja uskaliaampia julkaisemaan tutkivia juttuja 1990-luvulla kuin vielä 1970-luvulla. Sanomalehdet ovat vähentäneet puolue-sidonaisuuttaan, jota haastatellut journalistit pitivät yhtenä tutkivan journalismin tulppana. Vaikka puoluelehdet olisivatkin olleet valmiita paljastamaan kiusallisia asioita poliittisista kilpailijoistaan, Suomi on niin pieni maa, että täällä olisi nopeasti törmätty kiusallisiin asioihin, joihin muutkin puolueet ovat sotkeutuneet.

Myös haastatellut yleisradiolaiset näkivät poliittisten vaikuttamisyritysten ja yhtiön sisäisten ”politrukkien” selvästi vähentyneen aiemmista ”kuumista vuosista”.

”Painostusta tuli silloin talon ulkopuolelta paljon, ja se sai aikaan sisäistä juttua. Vastineita ja selvityksiä jouduttiin tekemään hirveästi. Haastemiehiä ravasi jatkuvasti. Joitakin ohjelmia hyllytettiin ja korjattiin, vaikka niissä ei olisi ollutkaan virheitä. Jonkun mielestä ohjelma vain oli ”tarpeeton”. Johtajat olivat kompromissi-ihmisiä ja sovittelijoita. He yrittivät olla ulospäin ryhdikkäitä, mutta pelasivat omia suhteitaan ...” (H30)

”Aihevalinta (Yleisradiossa – lisäys HK) on nyt vapaa, eikä organisaatio aseta rajoja. Ne ovat silti korvien välissä. Toimittajalla on tietynlainen itsesensuuri tietää, ”miten homma pitäisi tehdä”. (H31)

Tiedotusvälineiden haluttomuus tutkivaa journalismia kohtaan ei näin ollen pelkästään *estä* asioiden tutkimista, vaan saattaa myös *hyllyttää* valmiit jutut. Vaikka juttu olisikin ”yleisjournalistisessa” mielessä ominaisuuksiltaan ja toteuttamistavoiltaan ”hyvä” (esimerkiksi jutun sisältämät tiedot ovat tarkkoja ja olennaisia ja jutun teossa on käytetty monipuolisia lähteitä), se voidaan silti jättää julkaisematta journalismin sisällön ”ulko-puolisten tekijöiden” (kuten kustantajien, esimiesten ja tiedotusvälineiden arkuuden, poliittisten, taloudellisten tai henkilökohtaisten kytkentöjen) seurauksena. Tällaista tilannetta voitaisiin kuvata *journalismin yleisen edun* (yleisön tiedontarpeen) ja *journalismin yksityistetyn edun* (tiedotusvälineen taloudellisen menestymisen) välisenä ristiriitana.¹⁶ Yksityistetty etu voittaa yleisen edun lähes poikkeuksetta, koska yksityistetyllä edulla pyritään turvaamaan tiedotusvälineen liiketaloudellista jatkuvuutta. Vain harvoin – jos tiedotusväline on riittävän riippumaton – voi tapahtua päinvastaista.

Näin ollen tutkivien juttujen onkin ylitettävä toteuttamisen esteiden ohella myös julkaisukynnys. Julkistamista koskeva päätösvalta on yksin tiedotusvälineellä (sen vastaavalla päätoimittajalla), eikä sen yleisö pysty ottamaan kantaa *julkaisemattomien* juttujen julkaisemisen tarpeellisuuteen, puhumattakaan siitä, että yleisö osaisi erikseen ”kaivata” tällaisia juttuja. *Sananvapaus* – kustantajan oikeutena – ei näin ollen takaa ihmisten *tiedonsaannin oikeutta*.

Näyttö oikeudessa

Journalistisen vapauden ja journalisteihin kohdistuvan painostuksen yhteydessä on syytä tarkastella vielä erikseen juttua koskevan *näytön* riittävyttä mahdollisessa julkistamisen jälkeisessä oikeusprosessissa.¹⁷ Tutki-valta journalismilta edellytetty *näytön raja* nousi Suomessa laajan kes-

16 Tällainen ristiriita selittää, miksi ”hyvin tehty juttu” ei välttämättä ole sama kuin ”hyvä juttu”, jos jälkimmäiseksi nähdään jokainen julkaistavaksi kelpaava juttu.

17 Vrt. kohta Kriittinen tarkastelu luvussa Tutkivan journalismin tekniikka.

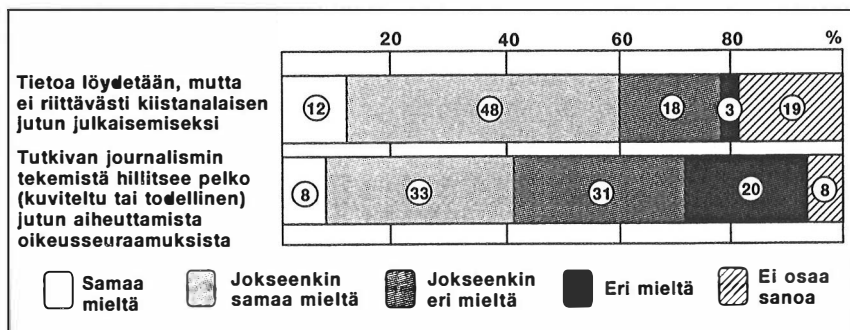
kustelun kohteeksi ns. *KOP-Kouri* -tapauksen seurauksena kun Kansallispankin entinen pääjohtaja Jaakko Lassila oli tehnyt rikosilmoituksen asiasta kirjoittaneesta journalistista (Harri Saukkomaa) ja asian julkistaneesta lehdestä (Suomen Kuvalehti). Helsingin kaupunginviskaali Jarmo Rautakoski (Helsingin kaupunginviskaalinviraston päätös 1992) ei kuitenkaan nostanut asiasta syytetä, koska jutussa ei esitetty suoria väitteitä Lassilan lainvastaisesta toiminnasta, vaan pelkkiä perusteltuja epäilyjä siitä. Syyttäjän mielestä KOP:n menettely Kouri-kaupoissa oli antanut aiheen arvostella pankin sijoitustoimintaa. Juttu perustui dokumentteihin, ja Saukkomaa oli riittäviä syitä esittäen jutussa julkaistuja epäilyjä.¹⁸ Myös Lassilan myöhempi siviilikanne kaatui eri oikeusasteissa.

Suomen Kuvalehti (42/91) oli pian KOP-Kouri -kauppojen julkistamisen jälkeen perustellut toimintamallejaan seuraavasti: *”Jos toimittajan bankkima aineisto viittaa siihen, että jokin ilmiö tai toiminto on mahdollinen, hänellä täytyy olla oikeus kirjoittaa julki sellaisen mahdollisuuden olemassaolo. Lehdistö ei voisi hoitaa tehtäviään, jos sillä olisi oikeus ainoastaan todistettujen faktojen julkaisemiseen ...”* Lehti sai näkemykselleen tukea mm. Vuortamalta (1991) ja Hemánukselta (1991a). Vuortaman mukaan Suomen rikoslaki lähtee *”riittävän näytön”* periaatteesta eli siitä, onko tiedotusvälineellä riittävät perusteet kysymysten ja spekulatioiden esittämiseksi. Laissa ei vaadita ns. *”täyttä näyttöä*, eikä syytetyn (tässä tapauksessa tiedotusvälineen) tarvitse todistaa johtopäätöksiään oikeiksi viimeistä piirtoa myöten. Jos sellaista vaadittaisiin, tutkiva journalismi ja muukin tiedonvälitys joutuisi Vuortaman mukaan todella ahtaalle, koska yksittäistä juttua olisi käytännössä mahdoton rakentaa pelkästään todistettujen faktojen varaan. Silti jutussa julkaistuille tiedoille ja arvioille on hänen mukaansa asetettava kohtuulliset perusteluvaatimukset. Myös Hemánus korosti tiedotusvälineiden oikeutta julkaista muutakin kuin todistettuja faktoja, vaikka tällaisessa tilanteessa saattaisikin olla hyvä kertoa, etteivät kyseessä ole todistetut faktat. Hänen mukaansa se, että jokin väite ei koostu todistetuista faktoista ei suinkaan tarkoita, että väite välttämättä olisi mielivaltaisen. *”Viittaava aineisto”* on vähemmän kuin näyttö, mutta se viittaa perusteluihin, jotka toimituksella on ja jotka se saattaa esittää tai jättää esittämättä.

Näytön riittävyttä arvioitaessa onkin tärkeää huomata Backmanin (ks. Vuortama 1991) vetämä ero *juridisen ja journalistisen totuuden* välillä. Totuudet eivät välttämättä ole samansisältöisiä. Edellinen syntyy oikeudenkäynnissä prosessuaalisten sääntöjen mukaan. Jälkimmäisen pohjalla voi olla sellaisia toimittajan hankkimia tietoja, joita tuomioistuimella ei ole tai joita sille ei esitetä. Vuortama (1991) pitää tällaista erottelua journa-

18 Vastaavin perustein Rautakoski katsoi, ettei päätoimittaja Pekka Hyvärinen ollut laiminlyönyt velvollisuuttaan noudattaa kaikkea asianaan ollutta varovaisuutta. Lisäksi Lassilalle oli tarjottu tilaisuus kertoa näkemyksensä ennen jutun julkaisemista.

Kuva 33. Tietojen löytäminen ja oikeusseuraamusten pelko

listisen työn kannalta hyödyllisenä, koska journalistinen ajattelu on usein liian lakisidonnaista.

Riittävän näytön puuttumista piti merkittävänä tutkivan journalismin ongelmana yli puolet kyselytutkimukseen vastanneista. Toisaalta noin viidennes heistä ei osannut ottaa asiaan lainkaan kantaa. Suhtautuminen (kuviteltuun tai todelliseen) pelkoon jutun aiheuttamista oikeusseuraamuksista jakoi suomalaisjournalistit kutakuinkin kahtia (kuva 33).

Kyselytutkimuksessa esitetyt näkemykset täsmentyivät teemahaastatteluissa, joissa oikeusseuraamusten pohdiskelua ei nähty suureksi journalismin ongelmaksi, edellyttäen että jutussa esitetyille väitteille on journalistien mielestä hankittu riittävästi näyttöä.

”Se onko näyttöä, on helposti mitattavissa ... Suomessahan joutuu vastuuseen vain, jos ei ole näyttöä. Tosin totuuden kertomisestakin voi kolahtaa kirpaisevia ilmoitusboikotteja.” (H7)

”Oikeusseuraamuksista ei ole pelkoa, koska toimittajan on muutenkin tarkistettava tietonsa. Ei julkisteta mitään, mistä ei olla täysin varmoja.” (H12)

”Mitä kiistanalaisempi juttu on, ja mitä suurempia etuja siihen liittyy, sitä dramaattisemmin se voi vaikuttaa. Sitä parempaa näytön on oltava.” (H21)

Journalistit muistuttivat, ettei tutkiva journalismi ole mikään tuomioita langettava lakitupa. Journalistien onkin voitava tarpeen mukaan ”jättää yksityiskohtia auki”. Tärkeitä asioita saattaa jäädä julkistamatta, jos journalistit ovat liian varovaisia.

”Parempi julkistaa 70 prosenttia plus vahvat epäilyt, kuin että saadaan 80 prosenttia selville, ja jätetään koko juttu kertomatta.” (H33)

Journalistit eivät kuitenkaan halunneet ottaa tällaista ”asioiden pilkkomista” yleiseksi tutkivan journalismin ohjenuoraksi, vaan yksittäisen tapauk-

sen nähtiin vaativan aina oman erillisen julkistamisharkintansa. Yleisenä lähtökohtana pidettiin sitä, ettei välineen luotettavuutta saa horjuttaa tiedoilla, joiden paikkansapitävyydestä ei ole varmuutta. Perusteettomien syytösten, vihjailujen tai epäilysten esittämisen nähtiin ”likaavan” journalismia. Pienistä virheistä kasvaa helposti härkänen, jos lukijat alkavat epäillä jutun luotettavankin aineiston paikkansapitävyyttä.

”When in doubt, leave out. Meillä ei ole varaa virheisiin.” (H50)

Päätöimittäjillä uskottiin olevan riittävästi journalistista ammattitaitoa arvioida mahdollisuuksia jutun kiistanalaisten väitteiden julkistamiseksi. Tutkivien juttujen julkaisemiselle ei uskottu syntyvän ongelmia tiedotusvälineessä, jonka päätöimittäjä ajattelee journalistisesti.

”Esimiesten on pakko käyttää tarvittaessa sensuurivaltaa ja vastata lain edessä jutuista. Asioita kuitenkin jarruttaa, jos esimies on väärällä puolella aita...” (H7)

Jos päätöimittajan omat arviointikyvyt eivät riitä, hän voi turvautua viestinnän lainsäädäntöä tunteviin juristeihin, joita kuuluukin monen viestintäyrityksen palkkalistoille. Juristien käytöstä pelättiin kuitenkin aiheutuvan hankaluuksia journalistiseen työhön. Vaikka esitetyt näytöt journalistien mielestä riittäisivätkin jutun julkaisemiseksi, juristien ”yltiövarovaisuus” karsii herkästi jutulta sen terävimmän kärjen tai estää kokonaan jutun julkaisemisen. Lakimiesten tehtäväksi pitäisikin haastateltujen mukaan jättää vain jutun lähteiden luonteen ja journalististen menettelytapojen arviointi.

III Tutkivan journalismin tulevaisuus

■ Yleistyykö tutkiva journalismi

Vaihtelevat kehitysarviot

Tutkivaa journalismia on tähän asti tarkasteltu menneisyyden ja nykyisyyden valossa. Onkin aika siirtyä tulevaisuuteen ja pohtia, millaisia kehitysnäkymiä tutkivalla journalismilla saattaa olla edessään.

Yksi tutkivan journalismin tulevaisuuteen vaikuttava tekijä on tietysti tutkivan journalismin historia. Esimerkiksi yhdysvaltalainen 1990-luvun tutkiva journalismi on saanut voimakasta selkänöjää historiastaan ja journalismin tutkivasta traditiosta. Esimerkiksi televisio on pystynyt omaksumaan muutaman vuosikymmenen pituisesta historiastaan huolimatta tehokkaasti tutkivan journalismin toimintamallit lehdistön antaman esimerkin kautta.

Abbottin (1987) mukaan tutkiva journalismi laajeni voimakkaasti 1980-luvulla Yhdysvalloissa. Tiedotusvälineet perustivat tutkivan journalismin osastoja ja tutkivien journalistien vakansseja ja lisäsivät tutkivien projektiyhmien käyttöä. Tutkivan journalismin toimintamallit yleistyivät myös muiden kuin varsinaisten tutkivien journalistien keskuudessa.¹ Protessin (1986) mukaan tutkivaa journalismia ei enää pidetty minään erikoisuutena, vaan se *institutionaalistui* osaksi journalistista käytäntöä ja toimitusorganisaatioita.

Yhdysvaltalaisten tiedotusvälineiden kiinnostusta tutkivaa journalismia kohtaan on lisännyt sen avulla saatava yhteiskunnallinen arvostus, joka on heijastunut journalistien ammattikunnan sisä- ja ulkopuolelle. Tutkivan journalismin avulla saatava mediameriitti näkyy mm. lukuisissa journalismi-palkinnoissa, joista maineikkain lienee *Pulitzerin* palkinto.² Tiedotusvälineille tällaiset palkinnot ovat merkittävä markkinointikeino ja journalistisen laadun mittari. Välineet muistuttavatkin yleisöään journalistiansa menestymisestä mm. omissa ilmoituksissaan.³

1 Abbottin mukaan tutkiva journalismi oli vuonna 1987 säännöllistä 40 prosentilla lehdistä ja 48 prosentilla tv-asemista, tilapäistä 55 prosentilla lehdistä ja 36 prosentilla tv-asemista. Vain 1,2 prosenttia amerikkalaisista lehdistä ja 10,5 prosenttia tv-asemista ilmoitti, etteivät ne harjoittaneet lainkaan tutkivaa journalismia.

2 Vaikka Pulitzerin yksittäiset palkintosummat ovat vain 3 000 dollaria, Pulitzerin voittaneen journalistin maine seuraa häntä läpi uran.

3 Esimerkiksi *Philadelphia Inquirerin* sisääntuloaula on koristeltu lehdessä työskentelevien ja työskennelleiden Pulitzer-voittajien muotokuvilla. Lehteen saapuva vierailija saa heti vaikutelman lehden korkeasta journalistisesta tasosta. Palkintoku-

Tutkivan journalismin yleistymistä ovat Yhdysvalloissa tukeneet erilaiset kansalaisjärjestöt ja painostusryhmät (mm. *The Community Information Project*, *The Better Government Association*) ja journalistien omat yhteistyöjärjestöt (*Center for Investigative Reporting*, *Investigative Reporters and Editors*). Näistä varsinkin IRE on merkittävä journalistien kouluttaja ja tutkivien journalistien kansainvälisen yhteistyön edistäjä.

Myös juridiset puitteet ja tekniset edellytykset tutkivan journalismin harjoittamiseksi ovat Yhdysvalloissa 1990-luvulla paremmat kuin koskaan. Esimerkiksi *Freedom of Information Act:in* (FOIA) ansiosta julkisen sektorin asiakirjat ovat avoimia kaikille tietoa haluaville.⁴ Vastaavasti tietotekniikan kehitys on siirtänyt journalistisen tiedonhankinnan uudenaikaiseen (määrälliseen ja laadulliseen) ulottuvuuteen (Lippincott 1991), vaikka tekniikka on toisaalta myös synnyttänyt uudenlaisia journalismieettisiä ongelmia (kuten salakuuntelun ja salakuvaamisen helppous).

Haastatellut amerikkalaisjournalistit arvioivat tutkivaa journalismia kohtaan tunnettavan kiinnostuksen heilurimaiseksi. Se on vaihdellut aikakauden ja yhteiskunnallisten olojen mukaan. Esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla tutkivaa journalismia ruokkivat yhteiskunnallinen kuohunta, sodanvastaisuus ja halu ”maailman muuttamiseksi”. *Watergate*-paljastuksen seurauksena tiedotusvälineissä ja journalistikoulutuksessa koettiin eräänlainen ”tutkivan journalismin boomi” (vrt. Lummelampi 1978). 1970-lukua seurasi kuitenkin yksilöllisyyttä (itsekkyyttä) painottava elämäntyyli, joka vähensi ihmisten kiinnostusta yhteiskunnallisia kysymyksiä ja tutkivaa journalismia kohtaan. 1990-luvulla, talouden ylikuumenemisen aiheuttaman ”krapulan” hellittäessä, tutkivaa journalismia kohtaan tunnettava kiinnostus saattaa viritä jälleen.

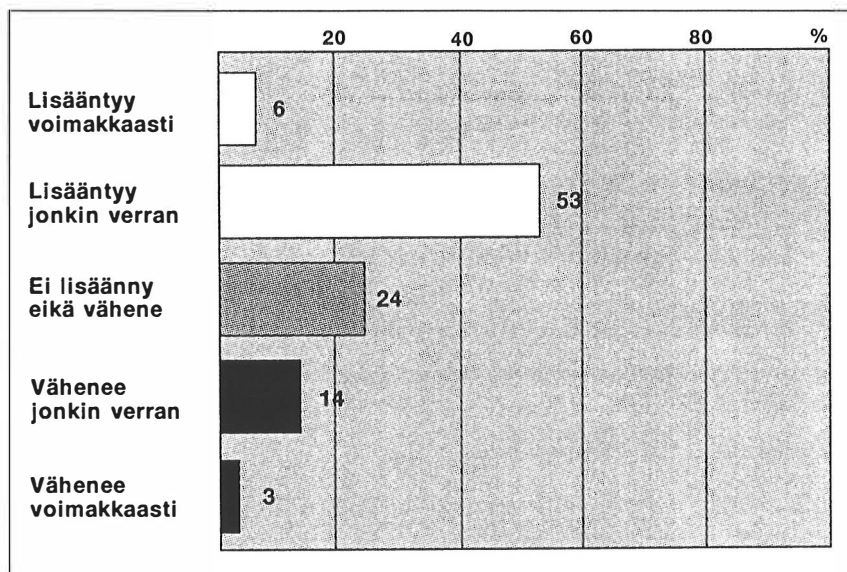
Denniksen (1986) mukaan tutkivan journalismin suosioon vaikuttavat journalistien paljastamien epäkohtien laatu ja aste. Ihmiset ovat joinakin aikoina tavanomaista vastaanottavampia epäkohtien paljastuksille, ja tällöin niillä on myös suuremmat vaikutukset. Syklimäinen suosionvaihtelu näkyy hänen mukaansa myös yleisön suhtautumisessa tutkiviin journalisteihin. Esimerkiksi *Watergate*n jälkeen heitä pidettiin romantisoituina kansansankareina, mutta sen jälkeen asenteet ovat muuttuneet skeptisemmiksi.

Suomalaisen tutkivan journalismin tulevaisuuden näkymät eroavat yhdysvaltalaisesta kehityksestä jo alkuasetelmiltaan, koska Suomessa ei ole vallinnut vastaavanlaista tutkivan journalismin perinnettä. Kyselytutkimukseen vastanneet suomalaisjournalistit arvioivat tutkivan journalismin

vat epäilemättä myös ohjaavat voimakkaasti journalistista toimintaa ja lujittavat toimituksen yhteenkuuluvuutta. Lehden menestyksekkään historian toivotaan vaikuttavan myös tulevaan toimintaan.

4 Katso tarkemmin luku Tutkivan journalismin kehitys Yhdysvalloissa.

Kuva 34. "Tutkivan journalismin tekeminen on sidoksissa mm. toimintuskäytäntöön ja yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Miten arvelet tutkivalle journalismille käyvän läbitulevaisuudessa Suomessa?"

tulevaisuuden mahdollisuudet kuitenkin varsin myönteisiksi. Tutkivan otteen journalismissa näki yleistyvän voimakkaasti tai jonkin verran lähes 60 prosenttia vastanneista (kuva 34).

Tällainen optimismi on jossain määrin hämmäntävää, varsinkin kun sitä tarkastellaan aiemmin tässä tutkimuksessa esiintuotujen tutkivan journalismin ongelmien valossa. Toisaalta journalistien usko tutkivan journalismin yleistymiseen voi perustua myös siihen, että tutkiva journalismi on ollut Suomessa tähän asti erityisen vähäistä.

Tutkivan journalismin lisääntymiselle, ennallaan pysymiselle ja vähenemiselle löydettiin perusteluja samoista tekijöistä: *yhteiskunnallisen ilmapiirin* lisäksi tutkivan journalismin *kysynnästä* ja *tarjonnasta*. Tutkivan journalismin yleisyys riippuukin siitä, *mihin suuntaan* (tutkivan journalismin kannalta myönteiseen vai kielteiseen) näiden vaikuttavien tekijöiden kohdalla edetään. Tutkivan journalismin yleistymistä perusteltiin *yhteiskunnallisen ilmapiirin muutoksella* (41 viittausta), *yleisön tiedontarpeen kasvulla* (17), *yleisökilpailun kiristymisellä* (15), *erilaisilla subjektiivisilla arvioilla* (14) ja *tutkivan journalismin tarpeella olla viihteen vastapainona* (5). Vastaavasti tutkivan journalismin vähenemistä tai ennallaan pysymistä perusteltiin osittain samoilla näkökohdilla: *kilpailun kiristymisellä ja viihteen lisääntymisellä* (40), *resurssien vähe-*

nemisellä (14), yhteiskunnallisella ilmapiirillä (10), yleisön tarpeilla (1) ja subjektiivisilla arvioilla (1).⁵

Yhteiskunnallisen ilmapiirin vapautumisen arveltiin johtuvan Suomen kansainvälistymisestä ja kansallisten auktoriteettien vähenevästä kunnioittamisesta.⁶ Toisaalta ilmapiiri ei ehkä välttämättä vapaudukaan, eivätkä auktoriteettien kunnioituksen pitkät perinteet katkea.

- Yhteiskunta avautuu ja kansainvälistyy. Samalla tutkimuskohteiden määrä ja tarve lisääntyvät. (3)
- Yhteiskunnalliset ongelmat tulevat niin valtaviksi, että ihmisille on pakko alkaa jakaa myös totuudellista tietoa. (6)
- Kulttuurissamme ei tapahdu lähitulevaisuudessa mitään sellaista, joka tukisi tutkivan journalismin lisääntymistä. (18)
- Yhteiskunnallinen ilmapiiri on Suomessa niin näivettävä, etteivät toimittajat viitsi uhrata itseään turhan takia. (64)
- Mikäs täällä muuttuisi? (85)

Tutkivan journalismin tulevaisuus näyttää erityisen valoisalta, jos kehitys olisi yhdenmukaista journalistien arvioiden kanssa *tutkivan journalismin tärkeydestä*. Lähes kaikki kyselytutkimukseen vastanneet pitivät tutkivaa journalismia tärkeänä, kolme neljännestä jopa erittäin tärkeänä (kuva 35).

Kriittisesti asioita tarkasteleva tutkiva journalismi nähtiin olennaiseksi osaksi koko journalismia. Ilman tutkivaa journalismia joukkoviestinnän olemassaolo ja journalistien tarpeellisuus voivat asettua jopa kyseenalaiseksi, puhumattakaan siitä, millaisia yhteiskunnallisia seurauksia aiheutuisi tutkivan otteen puuttumisesta journalismissa.

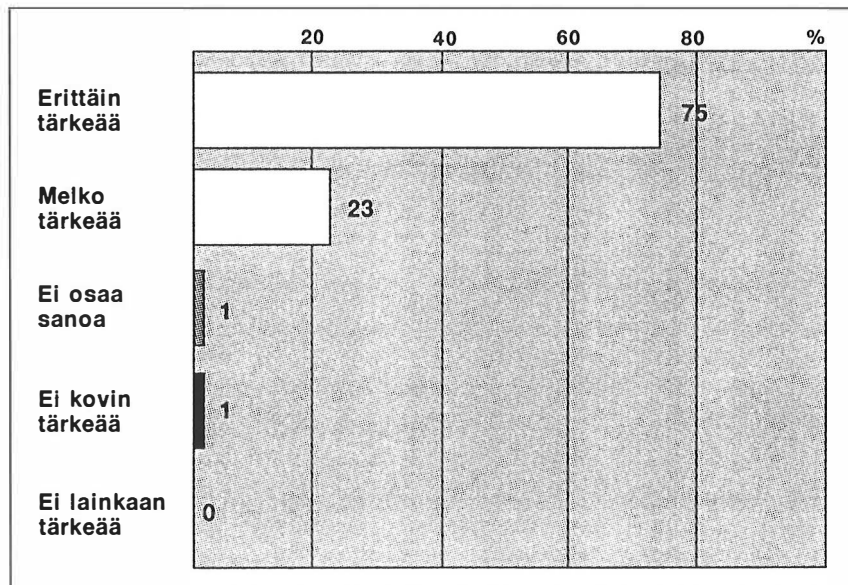
- Tutkiva journalismi on tärkeää, jotta ihmiset eivät turtuisi kaavamaisiin, valmiina tarjottuihin ajatuskuvioihin. (164)

Tutkivan journalismin yleisyys ja tulevaisuuden näkymät riippuvat ennen kaikkea (kansallisesta) sanan- tai lehdistönvapaudesta, joka määrittää sen, missä määrin viranomaiset ja muut toimitusten ulkopuoliset tahot voivat puuttua toimitusten työhön. Yhteiskunnassa, jossa ei vallitse sananvapautta, ei ole myöskään tutkivaa journalismia. Sananvapauden olemassaolo ei kuitenkaan *edellytä* tiedotusvälineiltä sananvapauden mah-

5 Kysymyskohdassa esitetyt subjektiiviset arviot jäivät useimmiten ilman konkreettisia perusteluja ja vaikuttivat enenmän vastaajien henkilökohtaisilta toiveilta. Kohdassa vastattiin mm. *aibetta on (144), on tullut aika berätä (154), paljon pyykkäitä on vielä pestävä (168)*.

6 Huomautettakoon, että käsillä oleva tutkimus tehtiin ennen Suomen liittymistä Euroopan Unioniin vuoden 1995 alusta.

Kuva 35. ”Tutkiva journalismi on mielestäni ...”

dollistaman tiedonvälityksen rajojen kokeilemista esimerkiksi tutkivan journalismin avulla.

Tutkivan journalismin reunaehtona onkin toimitusten (vapaaehtoinen) halukkuus tutkiviin juttuihin. Tällaisessa halussa voi nähdä tiivistyvän tiedotusvälineiden ja journalistien eräänlaisen *journalistisen mission* tehdä ”hyvää” tai ”kovaa” journalismia ja valvoa poliittista ja taloudellisesta vallankäyttöä.

Tutkivan journalismin yleisyys riippuu myös mediakentän sisäisestä kilpailutilanteesta eli juttujen myyvyydestä ja tarpeesta saada niille yleisöä. Jos tiedotusvälineiden ei tarvitse kilpailla yleisöstä, niillä ei todennäköisesti ole myöskään tarvetta tutkivaan journalismiin.⁷

Tutkivan journalismin tarjonta

Tutkivan journalismin – kuten minkä tahansa tuotteen tai palvelun – olemassaolo markkinoilla riippuu tarjonnasta ja kysynnästä.

⁷ Laajoja yleisöjä tavoitteleva journalistinen kilpailu ei rajoitu pelkästään kaupallisiin välineisiin. Esimerkiksi kansallisten yleisradioyhtiöiden on saatava itselleen yleisöä oman olemassaolonsa oikeuttamiseksi kaupallisten televisio- ja radioasemien rinnalla. Toisaalta tutkivan journalismin voi katsoa kuuluvan osaksi yleisradioyhtiöiden julkisen palvelun tehtävää riippumatta tällaisten juttujen kysynnästä.

Tutkimista ei ole välttämättä pidetty tiedotusvälineiden varsinaisena tehtävänä. Jos yksittäinen viestintäyrittäjä ei näe, että tutkivalla journalismilla olisi jotakin erityistä arvoa, pelkästään taloudellisesta tarkastelukulmasta tutkiva journalismi ei ole yritykselle mitenkään ”järkevää”. Tutkivan journalismin harjoittaminen esimerkiksi uutismielessä on varsin tehontonta. Monet tiedotusvälineet ovatkin pitäneet tutkivaa journalismia turhana ylellisyytenä, jota karsimalla on voitu kätevästi leikata toimituksen kustannuksia. Välineiden tehokkuusajattelu ja halu miellyttää yleisöä kevyellä aineistolla ovatkin lisänneet ”pehmeää” ja reaaliaikaista journalismia. Ongelmien taustalla on lisäksi ollut usein standardien puuttuminen siltä, milloin mihinkin tutkimusprojektiin kannattaa sijoittaa henkilökuntaa, aikaa ja rahaa (Lippincott 1991). Tutkivan journalismin jarruna on ollut myös viestintäyrittäjien pelko juttujen aiheuttamista oikeusseurauksista ja kalliiksi käyvistä oikeudenkäynneistä.⁸

Kirstynyt työtahti ja journalistisen työn tekeminen halvemalla ja pienemmällä henkilökunnalla on vähentänyt merkittävästi amerikkalaisjournalistien työtyytyväisyyttä. Weaverin (Mörä 1993) mukaan korkeatasoista journalismia on löytynyt 1990-luvulla enää vain muutamasta laatu-lehdestä ammattikunnan terävimmän ja idealistisimman kärjen vaihdettua alaa. Journalistit työskentelevät hänen mukaansa yhä enemmän esimiesten ohjeiden varassa ja toimitustyö on muuttunut kontrolloidummaksi, vähemmän autonomiseksi ja liian valmiiksi suunnitelluksi.

Robertsin (1988) mukaan kehityksen olisi oltava juuri päinvastainen. Mitä enemmän yhteiskunta ja yhteiskunnallinen vallankäyttö laajenevat, mitä monimutkaisemmiksi käsiteltävät asiat muuttuvat ja mitä parempia teknisiä edellytyksiä journalisteilla on tehdä työtään, sitä puutteellisemmän kuvan ei-tutkiva uutisjournalismi antaa todellisuudesta. Tutkivien juttujen syvällisyyttä on Robertsin mukaan yritetty virheellisesti korvata esimerkiksi väriä ja kuvitusta lisäämällä.

Tutkivan journalismin tulevaisuus Yhdysvalloissa riippuu merkittävästi myös siitä, mihin suuntaan mediaomistuksen keskittyminen vie journalismia. Toisaalta ison konsernin omistukseen siirtyminen voi parantaa pienten paikallislehtien mahdollisuuksia toimia riippumattomina ilmoittajien painotuksesta, toisaalta ”kasvottomat” konsernit keskittyvät herkästi pelkästään liiketuloksensa maksimointiin, jolloin ”ilmoittajavihamielinen” tutkiva journalismi voi olla vääränlaista yrityspolitiikkaa (Miraldi 1990, 158). Roberts (1991) onkin kritisoitunut sanomalehtiä lukijoittensa ja ilmestymisyhteisönsä tarpeiden unohtamisesta. Hänen mielestään sanomalehdistön voimakas keskittyminen on vieraannuttanut konsernijohdajat lehtien ja niiden alueellisten kohdeyleisöjen välisistä tarpeista. Keskittymisen ohella tutkivaa journalismia uhkaavat myös alueelliset monopolit. Monopolilehtien ei tarvitse kilpailun puuttuessa harjoittaa tutkivaa

8 Yhdysvaltalaisen oikeuskulttuurin suhteesta tutkivaan journalismiin ks. tarkemmin Tutkivan journalismin tekniikka -luvun kohta Näytön puntarointi.

journalismia, vaikka juuri monopolilehdillä olisi tähän erinomaiset taloudelliset mahdollisuudet. Amerikkalaisjournalistit arvelivatkin tutkivien juttujen yleistyvän nimenomaan pienissä, isojen kanssa kilpailevissa väli-neissä.

”On ironista, että tällaiset monopolilehdet, joilla olisi eniten varaa tutkiviin juttuihin, eivät niitä useinkaan tee. Monopolimarkkinoilla ei haluta ”synnyttää laineita” ja järkyttää poliitikkoja ja liike-elämää. Sitä vastoin kilpailutilanteessa lehtien on pakko luoda itselleen yksilöllinen leima.” (A28)

Suomessa tutkivan journalismin ongelmaksi sanomalehdillä saattaa 1990-luvulla muodostua se, että amerikkalaisiin lehtiin verrattuina suomalaisten sanomalehtien vakinaiset toimitukset ovat suuria ja niillä on tuottavuutensa parantamiseksi akuutteja supistamisaineita (Rimpiläinen 1993). Tuottavuuden parantaminen on tutkivan journalismin ongelma, jos tuottavuutta mitataan toimitustyön *lopputuloksilla* eli juttujen määrällä, eikä sen *aktiivisuudella* (kuten aineistoon perehtymisellä, toimittajien kontakteilla ja puhelin- ym. keskusteluilla). Toimitusten ulkopuolisten avustajien määrän lisääminen mitä ilmeisimmin vähentää tutkivien juttujen määriä.

Viestintäyrittysten kiristynyt talous ja journalistiselle työlle asetetut tehokkuusvaatimukset ovatkin estäneet tutkimuksiin syventymistä. Tutkivan journalismin yleistymisen nähtiinkin vaativan uudenlaista, vähemmän hosuvaa työilmapiiriä.

”Joukkotiedotuksen määrä kasvaa, mutta tutkivan journalismin suhteellinen osuus pienenee. Tutkivan journalismin toimituskulttuuria ei yksinkertaisesti ole olemassa, vaan yksittäisiä juttuja tekevätkin edelleenkin yksittäiset pääskyt. Hirveän vähän on tapahtunut tällä alueella viime vuosina, vaikka rahantekovaatimukset eivät uhkaakaan kaikkia välineitä.” (H19)

”Jos toimittajan on tehtävä töitä veitsi kurkulla, ei hänellä riitä henkistä tarmoa asennoitua työhönsä kunnianhimoisesti.” (H42)

Kilpailun kiristymisen arveltiin pinnallistavan tiedonvälitystä nimenomaan tutkivan journalismin kustannuksella. Viestimien kiristynyt talous on lisännyt toimituksissa rahan valtaa ja viihteellistä aineistoa. Tiedotusvälineiden omistajien suhtautuminen tutkivaan journalismiin synnyttikin suomalaisjournalisteissa runsaasti kritiikkiä.

- Coca-cola -yhteiskunta vahvistuu kun markkinavoimat jäävät ainoaksi hyveeksi. (139)
- Suomessa tehdään nyt rahaa, ei lehtiä. (127)
- Yhä enemmän viime vuosina on pyydetty tekemään juttuja, joista ilmoittajat pitävät. (36)

– Lama vie resurssit ja kunnianhimon. Nyt tehdään vain rahaa ja viihdettä. (74)

– Tiedotusvälineet ovat lähteneet viihteen tielle. Uutta toimittajapolveakaan eivät näytä kiinnostavan yhteiskunnalliset kysymykset, vaan pelottavan moni haluaa tv-esiintyjäksi. (167)

”Tiedotusvälineisiin on iskenyt helppouden mentaliteetti. Nyt tyydytään helppoihin ratkaisuihin ja tehdään lyhyttä, nopeaa ja toistettavaa kertakäyttökamaa.” (H5)

”Journalistinen johto tekee virhearvioita, jos se kuvittelee, ettei tutkiva journalismi myy. Se myy, jos se on tehty hyvin. Myyminen on vain pitkäjänteisempää.” (H16)

Tutkivan journalismin tulevaisuuteen vaikuttavat toimitusten voimavarat ja käytävissä olevat resurssit. Niiden rajallisuuden vuoksi tutkivan journalismin mahdollisuuksien nähtiin Suomessa yksistään heikentyvän.

– Kun samat ohjelmaminiutit ja lehtien sivut täytetään pienemmällä henkilökunnalla, ei asioihin paneutumiseen jää aikaa. (132)

– Kustantajien talousajattelu kasvaa. Henkilöstön määrän suhde journalistisen työn määrään pienenee. Toimittajien kiire kasvaa. Tutkiminen vähenee. (44)

Viestintäyrityksen koko tai resurssit eivät kuitenkaan osoita suoraan sen harjoittaman tutkivan journalismin määrää. Tutkivan journalismin ongelmana on saattanut itse asiassa olla tiedotusvälineiden voimakas taloudellinen kasvu. Suurissa yrityksissä määräysvalta siirtyy herkästi taloudellishallinnollisille ja teknisille osajärjestelmille journalismin kustannuksella. Esimerkiksi Tervonen (Hämäläinen 1985) on todennut journalismin vääristyvän, jos aputoiminnot pääsevät hallitsemaan itse substanssia. Myös haastatellut suomalaisjournalistit näkivät tutkivan journalismin riippuvan voimakkaasti toimituksen itsenäisyydestä viestintäyhtiön sisällä. Tutkiva journalismi ei pääse esiin yrityksissä, joissa valtaa pitävät markkinointi- ja mainososat.

”Kun keskitytään seksiin ja sadismiin, syntyy kuva, että ainoa tapa markkinoida lehtiä on tehdä niistä pinnallisia. Ulkoasuun tehdään vain kosmeettisia muutoksia, joiden kuvitellaan korvaavan huonon journalismin aiheuttamat peruspuutteet ... Tämä on ihmisten älyllistä aliarvioimista. Miksei kukaan ole yrittänyt myydä välinettä hyvällä journalismilla?” (H18)

Itse tiedonvälityksen sisällä nähtiin olevan käynnissä rajanveto laatu- ja roskajournalismin välillä. Tutkivan journalismin laskettiin kuuluvan edeliseen. Rajalinjat eivät jaa kuitenkaan yksin journalismia, vaan myös journalistit ja viestimien käyttäjät.

”Laatujournalismi ja roskajournalismi eriytyvät. Se on huono asia, koska yleisökin jakaantuu kahtia. Roskapuolella olevia on vaikeampi tavoittaa asiapitoisella journalismilla ... Journalistikuntakin jakaantuu. Kaikkia eivät kiinnosta vakavammat asiat, vaan jutut kevenevät. Osa keskittyy vain penkomaan tietoja ... Journalismin kentän pitäisi kuitenkin pysyä yhtenäisenä. Suomi on pieni maa, eikä resursseja ole liikaa jaettavaksi ...” (H31)

Amerikkalaisjournalistit näkivät tiedotusvälineen ja tutkivan journalismin suhteessa olevan kysymys erityisestä *journalistisesta ylpeydestä* (pride of journalism) ja välineen itselleen asettamasta yhteiskunnallisesta roolista, jota voisi kuvata journalistiseksi missioksi tuottaa *julkista hyvää* (public good). Tutkiva journalismi määrittää välinettä ja rakentaa sille journalistista imagoa. Tietoinen panostaminen tutkivaan journalismiin on nähty osoitukseksi välineen journalistisesta ammattitaidosta. Esimerkiksi päätoimittaja Maxwell King (1993) on nähnyt *Philadelphia Inquirerin* tehtäväksi yleisön palvelemisen oma-aloitteisella tutkivalla journalismilla. Haastateltu amerikkalaisjournalisti viittasi työnantajansa sitoutumiseen tutkivaan journalismiin:

”Julkaisijallamme on voimakas itsenäisyyden tarve ja halu kantaa asioista vastuuta. Ihmiset halutaan pitää tietoisina siitä, mitä heidän ympärillään on tekeillä. Kysymys on nimenomaan siitä, mitä ihmisten on tiedettävä, ei vain siitä, mitä he haluaisivat tietää.” (A30)

Tutkivassa journalismissa nähtiinkin tärkeäksi toimiminen eräänlaisena *yhteisöjohtajana*. Tiedotusvälineet paitsi pyrkivät kertomaan toimintaympäristönsä tapahtumista, myös johtamaan yhteisönsä toimintaa ja ajattelua. Esimerkiksi lukijat, jotka mieltävät lehdensä välittävän heidän hyvinvoinnistaan, sitoutuvat lehteen tavanomaista voimakkaammin.

Yhdysvaltalaisessa journalismikeskustelussa on 1990-luvulla viitattu uudenlaiseen journalismin käsitteeseen, *kansalaisjournalismiin* (*public journalism*), jossa journalismi ja julkisuus on nähty tärkeäksi keinoksi yhteisön etujen ajamisessa ja ongelmien korjaamisessa. Tiedotusvälineet kuuntelevat ihmisten mielipiteitä ja nostavat esiin heille tärkeitä asioita. Kansalaisjournalismia harjoittava tiedotusväline ei pelkästään kerro ongelmista, vaan toimii myös aktiivisena foorumina niiden korjaamiseksi. Luostarisen (1995) mukaan kansalaisjournalismin avulla pyritään elvyttämään julkista keskustelua ja muuttamaan kansalaiset poliittisen draaman sivustakatsojista sen päänäyttelijöiksi. Kansalaisjournalismin puolustajat ovat kritisoineet perinteisen journalismin byrokratisoitunutta lähdeverkkoa ja median muuttumista eliittien keskinäiseksi puheeksi.⁹

9 Kansalaisjournalismin tarve Suomessa riippuu Luostarisen mukaan siitä, miten suuriksi yhteiskunnan sosiaaliset erot Suomessa kehittyvät. Perusteeltaan suomalainen yhteiskunta on amerikkalaista yhteiskuntaa homogeenisempi ja siksi hänen mukaansa sanomalehtien kannalta myös helpompi toimintaympäristö.

Tutkivaa journalismia harjoittavilla yhdysvaltalaisilla tiedotusvälineillä ei useinkaan ole mitään erityistä ”tutkivaa” toimituspolitiikkaa. Tutkivan journalismin institutionaalistuminen välineeseen onkin ollut useimmiten tutkivien työtapojen yleisen kehittymisen seurausta. Onnistuneista tutkimusprojekteista on saatu positiivista palautetta ja ulkopuolista julkisuutta. Tutkivassa yksikössä työskentelevä haastateltu kommentoikin:

”Meillä on aivan sama julkaisupolitiikka kuin lehden muillakin osastoilla. Emme me ole saaneet mitään erityisiä ohjeita siitä, mistä kirjoitamme ja mistä emme.” (A2)

Erillisten tutkivan journalismin osastojen taustalla on usein piillyt ajatus *kriittisestä massasta*. Kun tutkivien journalistien määrä on kasvanut riittävän suureksi ja heidän yhteistyönsä tullut riittävän tiiviiksi, ryhmän tuottavuus on ylittänyt selvästi sen yksittäisten jäsenten yhteisen tuottavuuden.

”Tutkivilla jutuilla me (tutkivat journalistit – lisäys HK) annamme lehdelle erityistä sisältöä. Lehti selviäisi kyllä ilman meitäkin, mutta sisällöllisesti se ei olisi enää samanlainen lehti.” (A3)

Myös suomalaisjournalistien tulevaisuusarvioissa viitattiin viestintäyritysten toiminta-ajatukseen. Panostaminen tutkivaan journalismiin vaatisi resurssien lisäämisen ohella viestimien omistajien myönteistä suhtautumista tutkivaa journalismia kohtaan ja halua kokeilla erilaisia uusia toimintatapoja. Tutkivan journalismin nähtiin vaativan yritysjohtolta jatkuvaa taloudellista panostusta ja halua olla ”pumppaamatta yrityksestä ulos helpoa rahaa”. Syvällisen journalismin turvaamiseksi esitettiin jopa erityisiä ”turvarakennelmia” viestintäyritysten sisään. Yleisön arveltiin olevan myös valmis maksamaan tasokkaasta tarjonnasta.

”Lehden on kestettävä myös huonoja aikoja. Toimitukselliseen sisältöön on satsattava jatkuvasti. Kustannusyhtiö on pidettävä niin likvidinä kuin mahdollista. Tämä on tehtävä hyvänä aikana. Silloin saadaan syntymään luottamussuhde lukijoihin, joka kestää vuosia ...” (H25)

”Lehti pystyy tuhoamaan lukijoiden luottamuksen nopeasti lähtemällä ahnehtimaan rahaa. Vaikka sanomalehti elää päivästä toiseen hektisesti, toiminnan yhteiskunnassa on oltava pitkäjänteistä. Jatkuvuus ja luottamus ovat tärkeitä ...” (H29)

”Kukaan ei varsinaisesti satsaa erikseen tutkivaan journalismiin, intressit ovat muualla. Tutkivan journalismin tulevaisuus riippuu välineestä ja siitä, mitä halutaan tehdä. Se ei tuo laajasti itseään läpi, vaan tulee näkyviin pikkuhiljaa parempana ja syvällisempänä journalismina, valmiutena kyseenalaistaa asioita ja kysellä niiden perään.” (H49)

Luostarinen (1993) on kritisoinut viestintäyritysten kehittämissuunnitelmia siitä, että yleisöpohjan säilyttämisestä suurimman vastuun tuntuvat kantavan työntekijät eli journalistit. Työnantajat eivät lyhyen aikavälin kilpailuetuja etsiessään ja strategisen ajattelun puuttumisen takia välttämättä ymmärrä tätä tehdä. Luostarisen mukaan tällainen paradoksi on nähtävissä esimerkiksi piilomainontaa koskevassa julkisessa keskustelussa.

Erkko (1988) on kuitenkin kritisoinut lehdistön keskuudessa yleistynyttä käytäntöä säilyttää päätoimittajalle liiketaloudellista vastuuta lehden kokonaistaloudesta. Tällainen toiminta vaarantaa toimituksellisen johdon itsenäisyyden ja siirtää sisältö vastuuta päätoimittajalta muualle. Näin se hävittää Erkon mukaan julkaisu toiminnasta sitä toimittamisen ja liiketalouden välistä työnjakoa, johon journalismi olennaisesti perustuu.

Journalistit mielsivät tutkivan journalismin harjoittamisen voimakkaasti asennekysymykseksi. Journalistien motivoimista ja ”oikean toimituksellisen hengen” luomista pidettiin tärkeänä. Tutkiva juttu pitäisi kommenttien mukaan nähdä eräänlaiseksi ”riistaksi”, jonka tavoittamiseksi riittävän motivoituneet journalistit löytävät keinot. Tutkivan journalismin filosofia pitäisikin journalistien mielestä ulottaa kaikkialle toimitukseen, vaikka päävastuu toimituksen sisällä pitäisikin jättää esimiehille.

”Esimiesten olisi oltava kaksinkertaisesti motivoituneita, esimiesten esimiesten kolminkertaisesti, päätoimittajien nelinkertaisesti motivoituneita. Mitä enemmän ihmiselle on annettu, sitä enemmän häneltä on vaadittava, myös motivaatiota ...” (H38)

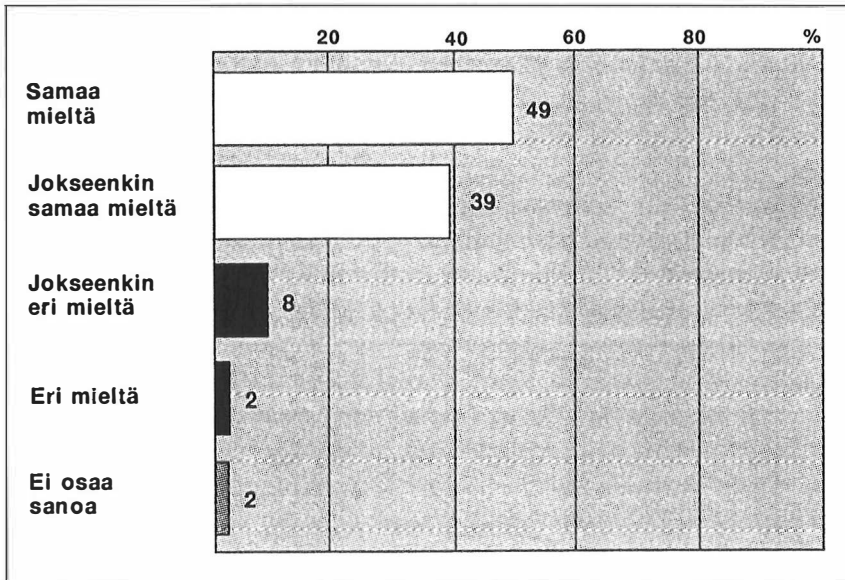
Tutkivan journalismin jarruksi nähtiin monessa toimituksessa keskustelematon ilmapiiri ja liian vähäinen yhteistyö eri osastojen kesken. Yhteistyötä pitäisi lisätä myös tiedotusvälineiden kesken. Kokemuksia eri aihealueiden tutkimisesta voitaisiin journalistien mielestä ainakin jossakin määrin vaihtaa ilman että kilpailuedut vaarantuisivat. Yhteistyö saattaisi poikia näyttäviä juttuja, jotka houkuttelisivat jatkotutkimuksiin.

”Käyttämätöntä sananvapautta on paljon jokaisessa välineessä. Keskustelua olisi käytävä kustantajien, päätoimittajien ja toimittajien välillä. Kokemusten vaihtoa varten pitäisi olla jonkinlainen foorumi.” (H16)

”Keskusteluihin olisi käytettävä paljon aikaa. Asioita olisi perusteltava toimituksissa jatkuvasti ... Jutut syntyvät tiimityönä. Toimittajien on saatava tuntea, etteivät ole yksin. Toimitusyhteisön pitäisi tukea jäseniään ja haluta, että jokainen saa tuloksia aikaan.” (H27)

”Journalistinen ihanne olisi löydettävä uudestaan. Journalismi on ennen kaikkea sisältöasia ja tapa, jolla väline hoitaa tiedonvälitystehtävänsä ... Kustantajat voivat tehdä asian edistämiseksi paljonkin vahvistamalla tiedonvälityksen aineellisia resursseja ja kunnioittamalla journalistista koskemattomuutta ...” (H18)

Kuva 36. ”*Tutkiva journalismi on myös myyvää journalismia*”

”Ammattikunnan sisällä olisi tajuttava, mikä on journalistin tehtävä. Ihmiset eivät osaa vaatia mitään, mistä eivät tiedä.” (H17)

– Tutkivan journalismin lisääminen vaatisi erityistä panostusta, johon kustantajille ei kuitenkaan ole halua. Toimittajat ovat enemmän käsittelijöitä, toimituksiin lähetetään yhä enemmän valmista tai puolivalmista materiaalia. (126)

Merkittäväksi tulevaisuuden tekijäksi arvioitiin tutkivan journalismin mahdollisuus toimia kilpailuvalttina markkinaosuus- ja yleisökamppailussa. Kyselytutkimukseen osallistuneet journalistit näkivätkin tutkivan journalismin hyväksi myyntivaltiksi (kuva 36).

Yhdysvaltalaisessa journalismissa yleiset journalismi-palkinnot nähtiin tällaisiksi myyntivalteiksi, vaikka haastatellut amerikkalaisjournalistit kritisoivatkin niihin liittyvää ”itsekehua”. Palkintojen ulkopuolelle tiedettiin jääneen paljon hyviä tutkivia juttuja sen takia, että palkintoraatien jäsenet arvostavat ensisijaisesti *heitä itseään kiinnostavia* juttuja. Palkintojen uskottiin luovan journalismille tietynlaisia ennalta määrättyjä piirteitä.

”En pidä palkinnoista, koska meidän pitäisi metsästä enemmän toutua kuin palkintoja. Tässä ammatissa ei pitäisi myöntää mitään palkintoja. Palkintona pitäisi olla tyydytys siitä, että on pystynyt saamaan selville ja kertomaan jotakin uutta ja tärkeää.” (A8)

Vaikka suomalaisella tutkivalla journalismilla onkin vain vähän suomalaisia esikuvia, niiden harvojenkin uskottiin luovan välineisiin ja journalistis-

teihin uskoa tutkivan journalismin tarpeellisuudesta. Vaikka tutkivasta journalismista ei tulisikaan mitään massatuotetta, se profiloisi välinettä ja toimisi voimakkaana imagotekijänä.

- Välineiden erikoistuminen ja profiloituminen vaatii tutkivaa journalismia raaka-aineeksi. (2)
- Lehdissä aletaan yhä enemmän ymmärtää, että tutkivalla journalismilla parannetaan lehden sisältöä ja myydään lehteä. Se on yksi alue journalistista tehtävää. (80)
- Ylenpalttisen tyhjäänpäiväisyyden keskellä on viestinten etsittävä painoarvoltaan tukevampaa aineistoa. (72)

Tutkivan journalismin mahdollisuudet nähtiin hyväksi nimenomaan painetussa joukkoviestinnässä, koska sähköisiä viestimiä nähtiin vaivaavan ”pintaliito”. Toisaalta erojen ja uuden tehtäväjaon nähtiin asettavan kummallekin välinetyypille uudenlaisia vaatimuksia.

”Televisio on-line -illuusiona näyttää mitä tapahtuu, kuten onnettomuudet ja kättelyt. Painettujen viestimien on kerrottava, mitä todella on tapahtunut: miksi ja kuinka, siis asioita, joita ei silmällä havaita. (H29)

”Sähköisten viestimien tekniset satsaukset palvelevat tässä ja nyt -toimittamista. Toiminta on nopeatyypistä reagointia, eikä paljon tutkita. Lehtijutuissa voisi tapahtua päinvastoin. Lehdet eivät pärjää nopeudella ja tunteilulla, vaan niiden on satsattava taustoihin”. (H33)

”Strategiat on kehitettävä niin, että kunkin välineen parhaat ominaisuudet käytetään hyväksi. Ei saisi lähteä siitä, että välineet ovat samanlaisia ja kilpailevat samoista kysymyksistä samoilla tavoilla. Välineitä olisi käytettävä siihen tarkoitukseen, missä ne ovat parhaimmillaan.” (H36)

Yhtenä keinona lisätä tutkivaa journalismia esitettiin ”nopeita tutkivia juttuja”, eräänlaista *tutkivaa päivittäisjournalismia*. Tällöin journalistit keräävät jatkuvasti taustatietoja eri asioista, ja julkaisevat ne kun itse asiat tulevat ajankohtaisiksi. Tutkivasta journalismista tulisi näin luonteva osa päivittäistä uutistyötä. Haastattelun suomalaisjournalistin mukaan:

”Tutkiva journalismi ei ole sitä, että käynnistetään aamulla jutun teko iltaa varten ja pyritään mystisille tiedonlähteille. Se on sitä, että työhistorian aikana kerätään kompetenssia ja erilaisia taustatietoja. Myyttiä tutkivan journalismin käsitys on, että jos toimittaja saa jostakin käteensä salaisen muistion, niin sen pohjalta sitten tehdään tutkivaa journalismia ...” (H28)

Tutkivan journalismin kysyntä

Tutkivan journalismin yleisyyteen vaikuttaa luonnollisesti myös tarjonnan vastapuoli, kysyntä. Sen selvittäminen edellyttää kuitenkin tietoa siitä, mitä ”tavalliset ihmiset” ajattelevat tutkivista jutuista. Toisaalta ”suuri yleisö” ei ole mikään yhdenmukainen ”massa”, vaan ihmisten mielihalu ja kiinnostuksen kohteet voivat vaihdella hyvinkin merkittävästi.

Luostarisen (1993) mukaan journalismin kulutuksella ja yhteiskunnan sosiaalisella rakenteella on suora keskinäinen yhteys. Eniten valtaa käyttävät ja monessa mukana olevat ”superkansalaiset” ovat myös journalismin suurkuluttajia. Sen sijaan yhteiskunnallisen vallankäytön ulkopuolelle ajautuneet ihmiset eivät Luostarisen mukaan juuri piittaa journalismista. Tutkivan journalismin kannalta tällainen tilanne on paradoksaalinen: tutkivan journalismin aiheiden (kuten yhteiskunnallisten ongelmien) lisääntyessä niitä suoranaisesti koskettavan yleisön määrä pienenee.

Haastatellut amerikkalaisjournalistit eivät uskoneetkaan tutkivan journalismin kiinnostavan kovin monia ihmisiä. Amerikkalainen yhteiskunta on kuitenkin niin suuri, että tutkivilla paljastuksilla riittää silti yleisöä, vaikka sen suhteellinen osuus mediaa seuraavasta yleisöstä jäisikin pieneksi. Amerikkalainen haastateltu (A1) kertoi, ettei hänen oman lehensä lukijatutkimus antanut kovinkaan mairittelevia tuloksia lukijoiden kiinnostuksesta tutkivaa journalismia kohtaan, vaikka lehti noteerattiinkin journalistipiireissä nimenomaan tutkivan journalismin ansiosta.¹⁰

Toisaalta tutkivassa journalismissa ei tarvitse olla kysymys yleisön *enemmistön* ehdoilla toimimisesta, vaan journalistit työskentelevät oman logiikkansa pohjalta ja tutkivat asioita, joita he *itse* pitävät ihmisille tärkeinä.

”Joskus julkaisemme juttuja, jotka eivät kovin kiinnosta lukijoita, mutta kiinnostavat lehteä itseään ... Esimerkiksi poliitikot ja muut päättäjät saattavat lukea tällaiset jutut hyvinkin tarkasti.” (A27)

Vaikka yleisö ei ymmärtäisikään yksittäisen tutkivan jutun taustalla olevaa työ määrää, haastatellut uskoivat yleisön pystyvän erottamaan tutkivat jutut muusta tarjonnasta. Niin ikään ihmisten uskottiin hyväksyvän tiedotusvälineiden tutkivan journalismin roolin, vaikka he eivät *itse* olisikaan kiinnostuneita tutkivista jutuista. Tutkivan journalismin saama *yleinen arvostus* on näin ollen pysyvämpää kuin *yksittäisiä juttuja kohtaan tunnettu kiinnostus*. Edelleen tutkiva journalismi on osoitus erityisestä

10 Kyseisen lukijatutkimuksen mukaan tärkeimpänä syynä lehden hankkimiseksi pidettiin kauppojen alennuskuponkeja, joita seurasivat sarjakuvat ja urheilu-uutiset.

molemminpuolisesta lojaalisuudesta: tutkiva juttu on eräänlainen investointi yleisöön, joka vastaavasti arvostaa omalla kysynnällään tällaista toimintaa.

Oma merkityksensä tutkivalla journalismilla on sen käsittelemiin ongelmiin joutuneille ”*pienille ihmisille*”, joiden elinolojen parantamisesta tutkiva journalismi on usein hakenut oikeutustaan. Amerikkalaiselle journalismille tyypillisen *asianajokäytännön* tai *ristiretkeläis-mentaliteetin* onkin arvioitu elävän journalismin sisäisenä perusrakennelmana (Defleur – Dennis 1985, 464). Bishop (1990) on todennut tutkivien journalistien välittävän ihmisistä ja pyrkivän parantamaan heidän elinolojaan selvittämällä ja julkistamalla vaikeita asioita tavallisten ihmisten ymmärtämällä kielellä. Charnley (1960, 276) on pitänyt tutkivia paljastuksia merkittävänä nimenomaan ihmisten yleisen hyvinvoinnin kannalta. Campbell (1988) on painottanut journalistisessa työssä puuttumista yhteiskunnalliseen valtapeliin heikomman puolesta vahvempaa vastaan tuomalla esiin nimenomaan vallanalaisten näkökulmaa. Tiedotusvälineen suhdetta ”pieneen ihmiseen” *Kohu*-lehden päätoimittaja Seppo Porvali (1992) on kuvannut ensimmäisessä pääkirjoituksessaan seuraavasti:

”Kuka muistaa hartiansa köyryyn painanutta sotaveteraania, joka menetti sodalle nuoruutensa taistellessaan maallemme itsenäisyyttä ja joka nyt kamppailee pienen eläkkeensä kanssa, josta valtio kahmaisee entistä suuremman potin? Tai pienviljelijän leskeä, joka on kasvattanut kymmenen lasta, mutta joka vietiin vanhainkotiin koska lapset ”eivät jaksa vanhasta äidistä enää huolehtia?” Muistavatko tällaisia ihmisiä poliitikot, kansanedustajat, ministerit, pankinjohtajat, vallan kahvassa olijat? Vastasitte aivan oikein. Eivät muista. Mutta Kohu muistaa. Me emme turhaan kerro olevamme lehti, joka kerranakin taistelee: Kansan puolesta ... Riittää kun kansalla – tavallisella ihmisillä – on yksikin taho, joka kuuntelee, ojentaa auttavan kätensä, paljastaa vallassa olijoitten kähmäilyn ja puhuu nimenomaan sitä kieltä, jota me kaikki ymmärrämme ...”

Vastaavanlainen ”unohdetun kansan linja” näkyi 1960–70-lukujen vaihteessa *Hymy-lehdessä*, joka nosti julkisuuden valokeilaan pienet ihmiset ja teki antisankareista sankareita. Lehti asettui lyötyjen, ”elämässä kolhitujen” puolelle, jotka eivät muuta kautta saaneet ääntään kuuluville. (Malmberg 1991, 166–167). Pienten ihmisten etuja ajavat ja sosiaalisia vääryyksiä paljastavat välineet voidaankin nähdä eräänlaisiksi vaihtoehtoisiksi sosiaalivirastoiksi. Hemánus (1990a, 145–146) onkin todennut, että ”sirkkeliin kompastuneiden orpojen” eli poikkeuksellisen onnettomiin elämäntilanteisiin ajautuneiden henkilöiden kohtaloiden kertominen tuottaa terapeutista helpotusta niille lukijoille, joiden omat asiat ovat sittenkin paremmin. Hemánus (Halmekoski 1985) on nähnyt *Hymy*-lehden puuttumisessa yhteiskunnallisiin epäkohtiin oleelliseksi myös poliitikkaan ja talouselämään liitettyjen sädekehien yleisemmän murtumisen.

Toisaalta vähäosaisten etujen ajaminen on populistinen ja samalla usein myös kaupallisesti menestyvä tapa harjoittaa journalismia.¹¹

Kansalaisten tuntema voimattomuus vaikuttaa ja saada ongelmilleen julkisuutta onkin yksi merkittävä tekijä tutkivan journalismin ja yleisön välisessä suhteessa. Amerikkalaisjournalistien mukaan ihmiset pitävät tiedotusvälineitä luontevana paikkana keskustella ongelmista ja usein myös viimeisenä mahdollisuutena niiden ratkaisemiseksi. Julkisuuden kautta tapahtuvaan vaikuttamiseen uskotaan voimakkaasti, siitä huolimatta – tai ehkä juuri sen takia – ettei tiedotusvälineillä ole mitään virallista valta-asemaa, mutta kuitenkin suora yhteys yleisöönsä. Välineensä yleisösuhdetta kuvasi amerikkalaisjournalisti osuvasti:

”Vaikka jotkut asiat vanhenevat, me emme unohda niitä, vaan palaamme takaisin ja kysymme niiden perään. Mitä enemmän työtämme yritetään hankaloittaa, sitä epäluuloisemmiksi ja aggressiivisemmiksi me käymme.” (A1)

Tutkivan journalismin erityisarvoksi nähtiinkin sellaisten asioiden kertominen, joista lukijat eivät saisi tietoa muuta kautta. Tutkivien juttujen avulla yleisölle välittyy kuva, että tiedotusvälineet välittävät ihmisistä. Erään haastatellun sanoin:

”Jos lukijamme eivät tiedä jostakin asiasta, me löydämme sen heille”. (A19)

Myös suomalaisjournalistien kommenteissa korostettiin tutkivan journalismin yleisösuhdetta. Viime kädessä suuri yleisö ostajina, tilaajina, katsojina ja kuuntelijoina mittaa välineen tarpeellisuuden. Tiedotusvälineen suhde yleisöön paranee, kun se huomaa, etteivät toimittajat pelkää tarttua arkoihinkaan aiheisiin.

”Toimittajan on oltava nöyrä ja inhimillinen. Meidän ainoan kiinnostuksemme kohteen on oltava lukijamme, esimerkiksi millaisia pettymyksiä tavallinen ihminen joutuu kokemaan elämässään ... Toimittajien on asettauduttava tasolle, jolla lukija näkee omaan elämäänsä kohdistuvat epäkohdat päivittäin virastoissa ja kauppoissa sen sijaan, että he tapailisivat poliitikkoja tai liikkuisivat vuorineuvospiireissä ... (H25)

”Ihmisille syntyisi luottamus ja tietoisuus siitä, että epäkohdat eivät välttämättä jääkään piiloon ja unohdu. Kun huomataan, että niihin puututaan, päättäjätkin suhtautuvat asioihin vakavammin.” (H49)

11 *Hymy-lehti* ylsi vuonna 1969 Suomessa ennenkuulumattomiin levikkilukuihin, 400 000:een (Malmberg 1991, 166). ”Hymyjournalismia” ovat harjoittaneet 1990-luvulla myös *Nykyposti* ja *Se-lehti* ja television puolella *Hannu Karpo* (vrt. luku Onko Suomessa tutkivaa journalismia).

Journalistien mukaan tutkivan journalismin tarpeellisuus ja vaihtoehtoisuus suhteessa pinnalliseen tiedonvälitykseen vain korostuu, kun maailma monimutkaistuu ja ihmisten tiedontarve kasvaa.

”Tutkiva journalismi on pinnallistumiselle eräänlainen vasta-aalto, kunhan se vain ensin löytää roolinsa.” (H4)

”Tutkivan journalismin tarve kasvaa kun yhteiskunnalliset asiat monimutkaistuvat. Päätöksentekijät ovat entistä kauempana. Joukkotiedotus on pian ainoa kanava, jonka kautta ihmiset saavat tietää heitä koskevista päätöksistä.” (H9)

Pienen ihmisen etujen ajamista kuvattiin journalismin suhteeksi ”elävään elämään”. Eräs kyselytutkimukseen vastannut (12) kutsui toimintamallia ”*läsnäolevaksi journalismiksi*” erotukseksi valtajournalismista, joka hänen mukaansa vain harvoin tavoittaa elävät ihmiset.

Teemahaastatteluissa suomalaisjournalistit tunnustivat halunsa samais-tua ”tavallisiin ihmisiin”, vaikka tällainen halu ei välttämättä näykään itse journalistisessa työssä. Tiedonvälitys on perinteisesti ollut yksisuuntaista. Päätäjien toimintaa ja ”ylätason kuvioita” on selostettu alaspäin, eikä tavallisten ihmisten näkökulmaa ole useinkaan tuotu jutuissa esiin. Vaikean kielen ohella ”tavallisten ihmisten” unohtuminen on näkynyt myös journalistien lähdekäytännössä. Jutuissa on viitattu mm. mietintöihin ja lausuntoihin analysoimatta niitä sen tarkemmin. Yleisö ei ole ymmärtänyt, kenelle tai kenen näkökulmasta asioista on kerrottu.

”Journalistien olisi valittava, kumpaa puolustaa. Kertoako asioita yläkerrasta alakertaan vai alakerrasta yläkertaan. Aika paljon välitetään asiantuntijakieltä alaspäin, mutta ei arkikieltä ylöspäin ... Todel-la syrjäytyneiden ihmisten puhetta on lehdissä aika vähän ...” (H24)

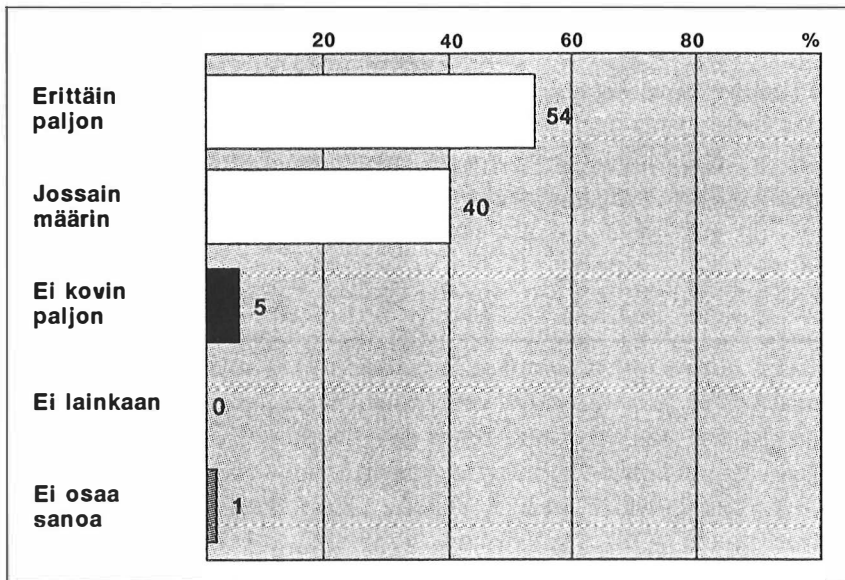
”Meiltä (haastateltavan edustamalta välineeltä – lisäys HK) on karissut institutionaalista statusta, jota kumarrettaisiin kuin patsasta. Lehti ei ole ”piireissä” yhteiskunnan huipulla samassa arvossa kuin ehkä aikaisemmin. Pyrkimyksenämme onkin ollut tulla lähemmäs lukijoita. Lehti ei voi elää olemalla instituutio ja kauhean kunnioitettu. Sehän olisi kuin rahansa menettänyt aatelineen ...” (H27)

Kyselytutkimukseen vastanneet suomalaisjournalistit eivät juuri epäilleet yleisön kiinnostusta tutkivaa journalismia kohtaan (kuva 37).¹²

Ihmisten lisääntyneen kriittisyyden arveltiin herättävän myös heidän kiinnostustaan tutkivaa journalismia ja sen käsittelemiä yhteiskunnallisia ongelmia kohtaan. Tutkivan journalismin esiintuomaa tietoa journalistit kuvasivat ”*yllättäväksi*”, ”*uudeksi*” ja ”*todenmukaiseksi*”. Tutkivalla journalismilla arveltiin olevan aina jonkinasteista kysyntää.

12 Tässä kysymyskohdassa ei siis yritetty selvittää tutkivan journalismin yleisösuhteita itse yleisön kautta, vaan *journalistien yleisösubdettä koskevina arvioina*.

Kuva 37. ”Nähdäkseni tutkivat jutut kiinnostavat suurta yleisöä ...”

”Jos jutussa onnistuu, palautetta tulee hirmuisesti. Kysyntää (tutkivilla jutuilla – lisäys HK) näyttäisi olevan tarjontaa enemmän ... Selvästi myös löytyy ihmisiä, jotka haluavat tietää, ja jotka todella ovat kiinnostuneita asioista. Ja vaikka kysymys onkin vaikeista asioista, ihmiset kyllä tajuaavat, että jotakin hämärää siinä kuitenkin on ...” (H26)

- Asenteiden koventuessa ihmiset haluavat yhä herkemmin asioista vastaavien päitä vadiille. Julkisuudesta tulee keino hankkia kannuksia ja mustamaalata muita. (192)
- Tutkivaa journalismia tarvitaan ja kun alkuun päästään, sitä myös halutaan. (22)
- Yleisö haluaa tietää, mikä on totuus. (119)
- Totuus on tarua ihmeellisempi, ja kansa on viisas. (88)
- Hyvät tutkivat jutut avaavat silmiä. (23)

Journalistit arvelivat, että kiinnostusta tutkivia juttuja kohtaan lisää ihmisten usko siihen, että journalististen tutkimusten kautta selvitetty tieto on jotenkin oikeampaa ja vähemmän propagoivaa kuin tiedotusvälineiden muista, ”virallisista” kanavista referoima tieto. Lisäksi journalistit arvelivat, että ihmisillä on myytti jostakin ”suuresta salaisuudesta”, joka kiinnostaa, koska tällainen tieto ei ole kuten eräs vastaaja (24) tiivistä ”*sit*ä *ainaisesti tarkoitushakuisesti julkisuuteen tarjottua*”.

- Niihin (tutkiviin juttuihin – lisäys HK) voi luottaa paremmin. (194)
- Lukijat voivat kokea olevansa tärkeän tiedon lähteillä ohi virallisten tietokanavien ... (76)

- Saadaan uutta näkökulmaa julkisuudessa paukutettuun itsestään-selvyteen. Totuus on kai suhteellista. (167)

Propagandan vastaisuudella journalistit arvelivat olevan yhteyttä ihmisten vaatimuksiin ”vallan sädekehän” murtamisesta. Tämän mukaan ihmisiin on iskostunut yleinen epäily vallankäytön luotettavuutta kohtaan. Tutkivan journalismin nähtiin kiinnostavan sellaista yleisöä, joka edellyttää vallankäyttäjiltä moraalista toimintaa. Varsinkin 1990-luvun alun taoluslaman arveltiin lisänneen ihmisten kiinnostusta tutkivaa journalismia kohtaan.

- Ihmiset haluavat tietää, ”miten huipulla tuulee” ja miten heitä koskevia asioita juonitaan. Jos kansalainen maksaa viulut, hän haluaa myös reilun pelin. (45)
 - Valtaan liitetään lukijoiden taholla vastuu, puhtaat aseet ja siisti takapiha. (80)
 - Ihmisten kiinnostus tutkivaan journalismiin kasvaa sitä mukaa kun kansalaisten ”riepotus” lisääntyy. (22)
 - Epäkohdat kiukuttavat. Niiden syistä halutaan selvyys ja ne halutaan poistaa. (160)
 - Tutkiva journalismi poikkeaa tavanomaisesta tiedotustarjonnasta ja vahvistaa ihmisten hataraa uskoa oikeudenmukaisuuteen. (21)
- ”Kun ihmisillä menee huonosti, he ovat herkempiä vastaanottamaan tutkittua tietoa. Kun kaikilla menee hyvin, ei olla niin kiinnostuneita siitä, mitä pinnan alla tapahtuu tai ketkä rahoja ohjailevat.” (H30)

Toisaalta vaarana on, että ihmiset karaistuvat toistuviin epäkohtapaljastuksiin, jolloin jo pelkkä niiden *julkistaminen* nähdään juttujen kohteita tarkoitushakuisesti mustamaalavaksi *likasankojournalismiksi*. Esimerkiksi armeijaa koskevat kriittiset jutut saatetaan leimata ”epäisänmaalliseksi”, vaikka tutkimusten kohteena on iso organisaatio, jonka pitäisi kestää kritiikkiä ja kantaa vastuuta myös ”pienistä ihmisistä”. Asioiden penkomista arveltiin vastustettavan varsinkin, jos siitä ei ole selvästi osoitettavaa hyötyä. Tosin erään haastatellun suomalaisjournalistin (H45) sanoin ”*suomalainen yhteiskunta on sen verran masokistinen, että ihmiset jopa nauttivat masentavien juttujen lukemisesta*”.

”Tutkivasta journalismista ei pidetä, koska se tuo esiin negatiivisia asioita. Tutkiva journalismi on harvoin mitään kaunista. Se masentaa ja ärsyttää.” (H12)

- Jotkut eivät välttämättä koe pöyhimistä kiinnostavaksi, koska he itse saattavat olla tavalla tai toisella mukana tutkitussa asiassa. (39)

Toisaalta yleisöllä ei välttämättä ole aina edes *edellytyksiä* ymmärtää tutkivia juttuja, jotka useimmiten kertovat vaikeista ja monimutkaisista

asioista. Vastanottoon liittyviä ongelmia voi löytyä myös journalistien ja yleisön vastakkaisista näkemyksistä ”hyvästä journalismista”.

– Ne (tutkivat jutut – lisäys HK) ovat suoraan sanoen tylsiä ja muistuttavat lähinnä oikeuden pöytäkirjoja. Toimittajista on vaarassa sukeutua asianajajia. (131)

– Kovat, raskaat aiheet eivät tunnu liippaavan lukijaa kovinkaan läheltä. (169)

”Mitä monimutkaisempia asiat ovat, sen vaikeampia ne on muotoilla lehtijutun muotoon. On aina vaara ajautua liian kauas arkipäivän ajattelumaailmasta ... Miten tuoda asiat esiin niin, ettei tingitä asiassisällöstä eikä yksinkertaisteta liikaa, mutta kuitenkin niin, että asia hahmottuu lukijalle, jolla ei ole paljon aikaa paneutua siihen.” (H29)

– Tutkivat jutut poikkeavat normaalista, mutta tuskin suuri yleisö osaa arvostaa tutkivaa journalismia yhtä paljon kuin toimittajat itse. (172)

– Yhteiskunnallisesti merkittävät asiat eivät kiinnosta suurta yleisöä. ”Kova juttu” on yleensä kova vain toimittajapiireissä. (146)

Viestimien pätkittäisen seurannan ja viihdepainotteisten kulutustottumusten arveltiin johtavan siihen, etteivät tiedotusvälineet halua kovin syvällisesti pohdiskella ilmiöiden taustoja tai syy-yhteyksiä. Varsinkin hitaat, joskin vääjäämättömät, yhteiskunnalliset kehityskulut jätetään herkästi tutkimatta. Merkittävätkin tutkivan journalismin paljastukset menevät hukkaan, jos ne eivät erotu välineen muusta tarjonnasta.

”Valtakoneisto on sopeutunut uutisvirtaan. Sille on edullista, jos ihmiset kuvittelevat, että kaikki on jo kerrottu kun yksi tarina on kerrottu. Tutkivan journalismin vallankumouksellisuus on kuitenkin siinä, että se kyseenalaistaa uutisvirtamekanismin ja yhdistää asioita, joita normaalisti ei yhdistellä.” (H45)

– Yleisö ei osaa erottaa, mikä tieto on saatu vaivannäöllä ja mikä on helposti tarjolla. (149)

– Monet saavat tyydytystä vanhasta tutusta liturgiasta, tv-uutisten ”iltahartaudesta” tai keräävät omikseen valmiiksi pureskeltuja mieliteitä aamulehtien pääkirjoituksista. (195)

Journalistikoulutus

Tarjonnan ja kysynnän ohella myös journalistien *koulutuksella* on oma merkityksensä tutkivan journalismin yleisyyden kannalta. Yhdysvalloissa tutkivaa journalismia on opetettu paikoitellen erillisinä yliopistokursseina tai sisällytettynä osana jotakin muuta opintokokonaisuutta (kuten poliit-

tista journalismia). Tutkiva journalismi on kuulunut myös journalistien täydennyskoulutukseen (mm. American Press Institute). Näitä ehkä merkittävämpiä kansallisia (ja 1990-luvulta alkaen myös kansainvälisiä) tutkivan journalismin koulutusfoorumeita ovat kuitenkin olleet journalistien omat, erityisesti IRE:n järjestämät koulutustapahtumat.

Suomessa journalistikoulutus on painottunut journalistiseen työhön yleisellä tasolla, ilman että koulutuksessa olisi erityisesti paneuduttu tutkivalle journalismille tyypilliseen tiedonhankintaan. Joitakin tutkiva journalismi -aiheisia koulutustilaisuuksia on kuitenkin järjestetty.¹³

Toisaalta journalistinen työ kuuluu ns. vapaisiin ammatteihin, eikä toimittajan ammatille ole muodollisia koulutusvaatimuksia. Alalla onkin perinteisesti toiminut paljon kouluttamatonta tai jonkin muun kuin journalistisen (tiedotusopillisen) koulutuksen saanutta väkeä. Journalistista ammattitaitoa onkin kehitetty merkittävästi työkokemuksen kautta. Esimerkiksi yksittäisissä tiedotusvälineissä toteutetut tutkimusprojektit ovat kasvattaneet niihin osallistuneiden journalistien tutkimuksellista ammattitaitoa.

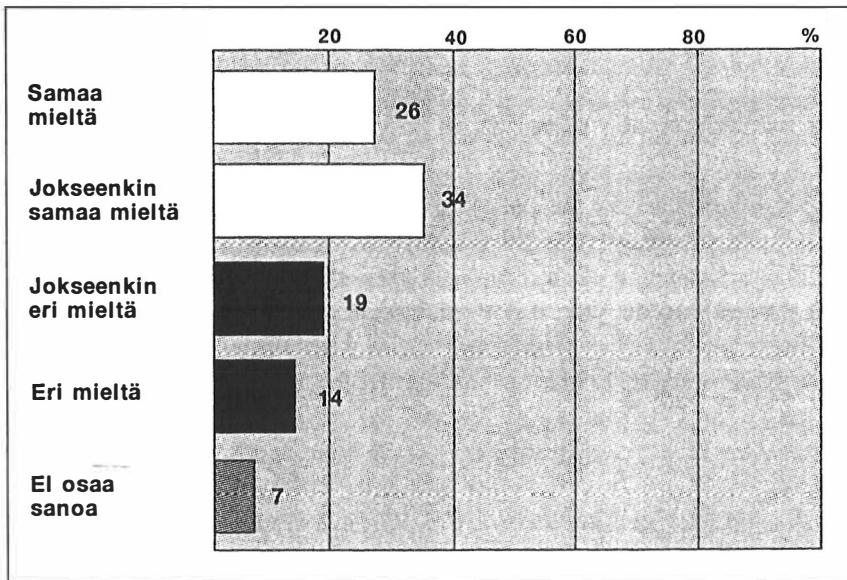
Viestintäpoliittisen komitean (1973, 93–94) voi nähdä viitanneen tutkivan journalismin koulutustarpeeseen todetessaan, että ”tiedotusvälineiden tulevaisuuden suuntauksista keskeisin on päivän tapahtumiin liittyvän ”pintatiedon” kytkeminen ilmiöitä ja tapahtumasarjoja ”syvällisesti” selvittävään perustietoon.” Komitea luonnehti tällaista kehityssuuntaa niin, että perinteisestä uutisjournalismista (yleistoimittaja) ja tieteellisestä tutkimuksesta (tiedemies) muodostuisi uusi yhdistelmä, jota edustavat tiedotusvälineissä erikoistoimittajat ja kirjastoalalla informaattikot.

Opetusministeriön kansliapäällikkö Jaakko Numminen on nähnyt tutkivan journalismin vähäisyyden Suomessa johtuvan nimenomaan riittämättömästä toimittajakoulutuksesta. Hänestä tutkivan journalismin koulutuksen pitäisi olla yksi journalistikoulutuksen erillinen väylä. Muita väyliä olisivat perinteinen toimittajakoulutus, akateeminen tutkinto lisätynä toimittajien täydennyskoulutuksella ja työpaikkakoulutus. (Varvikko s.a.)

Tämän tutkimuksen valossa tutkivan journalismin ongelmat Suomessa näyttävät johtuvan nimenomaan puutteellisesta alan erityiskoulutuksesta. Tätä mieltä oli selvä enemmistö kyselytutkimukseen vastanneista suomalaisjournalisteista (kuva 38).

13 Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos järjesti 1992 Tutkivan talousjournalismin kurssin ja Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus tutkiva journalismi -aiheiset koulutusohjelmat 1991, 1992 ja 1994. Lisäksi tutkiva journalismi -aiheista työpaikkakoulutusta on järjestetty ainakin Yleisradiossa ja Sanoma Oy:ssä. Itse olen luennoinut Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksella vuosina 1993, 1994 ja 1995 journalistiikan pakollisiin aineopintoihin kuuluvaa tutkivan journalismin kurssia.

Kuva 38. ”Tutkivan journalismin koulutuksen puute jarruttaa tutkivaa journalismia”

Tutkivan journalismin erilliskoulutusta perusteltiin journalismin ”*virka-*
miesmäistymisellä” ja radikaalien toimittajatyypin katoamisella. Tärkeiksi koulutuksen avulla kehitettäväksi taidoiksi arvioitiin tiedonhankinnan menetelmät ja tietojen kriittinen arviointi. Tiedonhankinnan nähtiin ylipäätään painottuvan liian vähän journalistikoulutuksessa.

”Koulutus on jotenkin ulkokohtaista ja pyörii paljon erilaisen tekniikan ympärillä. Ihastellaan esimerkiksi siistiä taittoa ... Tietojen hankkimiseksi ei synny aktiivista penkomisasennetta.” (H35)

– Nykyisenlainen journalistikoulutus ei välttämättä auttasi asiassa. Koulutus on suunnattu väärin eikä innosta haasteellisiin tehtäviin tai omaan ideointiin. (82)

– Toimittajat ovat nykyään broilereita, yliopistossa syntyneitä tietoniekkoja. (121)

”Journalistien perusammattitasoa olisi nostettava, vaikka tutkiva journalismi ei ole niinkään koulutus- kuin asennekysymys. Juttua ei saisi tehdä siitä, mistä aita on matalin. Toimittajien olisi oltava nöyriä ja tarvittaessa tunnustettava, etteivät hallitse asiaa ja että tämän takia heidän olisi pureuduttava siihen syvemmin.” (H1)

Koulutuksen tavoitteeksi nähtiin ennen kaikkea syvällisen erikoisasiantuntemuksen lisääminen. Toimitustyössä usein korostetun eri alojen yleistuntemuksen pelättiin jäävän riittämättömäksi todellisessa tilanteessa, jossa vastakkain ovat journalistin ja hänen ”vastapuolensa” asiantunte-

mukset. Esimerkiksi pankkitoiminnan tutkimismahdollisuuksien ei uskottu paranevan lisäämällä journalistien pankkimaaailmaa koskevaa yleistietoa, vaan perehdyttämällä heidät pankkien pikkutarkkoihin toimintatapoihin.

”Tiedon syvyyttä on lisättävä, jotta päästäisiin kiinni todellisiin asioihin. Jos vain surffaillaan pinnalla, tiedetään vähän kaikesta, mutta sen pohjalta ei synny tutkivaa journalismia.” (H40)

Tutkivan journalismin koulutukselta edellytettiin yleisesti yliopistollista tasoa, koska journalistisissa tutkimuksissa nähtiin tarpeelliseksi kyky käsitteellistää asioita ja analysoida laajoja tietokokonaisuuksia. Tosin osa journalisteista piti yliopistollista koulutusta ”liian akateemisenä”. Tutkivan journalismin erilliskoulutusta kritisoi eräs vastaaja (133) kommentillaan, jonka mukaan ”*koulutuksella ei tehdä toimittajasta rohkeaa, älylistä ja luovaa*”.

Tutkivan journalismin erilliskoulutuksen tarpeelle löytyi kuitenkin perusteluja siitä opiskelijapalautteesta, jonka sain Jyväskylän yliopistossa syksyllä 1993 ja 1994 pitämiltäni tutkivan journalismin kursseilta. Palautteen mukaan opiskelijat pitivät tutkivan journalismin opetuksessa tärkeänä virikkeiden jakamista ja tutkimuksiin innostamista. Tutkivan journalismin ”aggressiivisten” toimintamallien läpikäyminen nähtiin hyödylliseksi, koska niiden arvioitiin antavan jutuille omaa erityissisältöään. Opiskelijat kuvasivat varsinkin opintojaksoon liittyvää tiedonhankinnan harjoitustyötä rohkeutta ja itsetuntoa nostattavaksi. He näkivät olleensa tutkimuksia tehdessään uudenaikaisella maaperällä, jossa toimiminen edellytti omien rajojen (tiedonhankinnan niin juridisten kuin eettistenkin näkökulmien) tuntemista. Tärkeänä pidettiin myös sen huomaamista, ettei juttu ole itse asiassa koskaan lopullisesti valmis, vaan sen sisältöä voidaan syventää monipuolisella ja luovalla tiedonhankinnalla. Toisaalta opiskelijat kritisoivat tutkivan journalismin ”teorian” ja käytännön todellisuuden (so. tutkivien juttujen toteuttamismahdollisuuksien) välistä ristiriitaa.

Journalistien täydennyskouluttamisesta kokemuksia kerännyt suomalaisjournalisti arvioi tutkivan journalismin koulutuksen lisänneen ennen kaikkea journalistien kriittistä suhtautumista omia työtapoja kohtaan. Koulutus on hänen mukaansa onnistunut, jos se on lisännyt journalistien uskoa oman ammatin mahdollisuuksiin ja synnyttänyt heissä tyytymättömyyttä perinteisiin toimintatapoihin. Haastattelun mukaan:

”Koulutuksella pyrittiin muistuttamaan toimittajia sellaisista hyvään ammattitaitoon liittyvistä ja monelta unohtuneista asioista kuten muistiinpanojen järjestelmällisestä pitämisestä ja arkistojen johdonmukaisesta rakentamisesta.” (H51)

Kohti tutkivaa journalismia

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu tutkivaa journalismia ja sen ilmenemismahdollisuuksia suomalaisessa toimitustyössä. Esteitä – niin aineellisia kuin asenteellisiakin – on löytynyt runsaasti. Tiedotusvälineiden toimiessa tiiviissä vuorovaikutuksessa niitä ympäröivän yhteiskunnan kanssa tutkivan journalismin esteet eivät ole pelkästään journalismin sisäisiä.

Tutkivan journalismin ongelmat suomalaisessa journalismissa ovat osoittautuneet hyvin monialaisiksi. Laajimmin esteiden on nähty liittyvän yhteiskunnallisiin tekijöihin ja yhteiskunnalliseen ilmapiiriin, jolloin tutkivan journalismin puuttuminen on kiteytynyt yleiseen ajattelumalliin: *Suomessa ei ole ollut tapana puuttua toisten tekemisiin, eivätkä journalistikaan tee tässä asiassa poikkeusta.* Suomalaisella journalistisella traditiolla ei ole ollut käytettävissään tutkivan journalismin esikuvia, joihin journalistisessa kulttuurissa olisi voitu nojautua.

Omalta osaltaan tutkivan journalismin mahdollisuuksia ovat heikentäneet viestintäyritysten taloudellinen tehokkuus kuten journalistiselta tiedonhankinnalta edellytetty vaivattomuus ja reaaliaikaisuuden ihannointi journalismissa. Yksittäisen joukkoviestimen sisällä tutkivan journalismin ongelmat johtuvat toisaalta viestimen omistajien ja toimitusten esimiesten asenteista ja tutkimustyön vähäisistä resursseista, toisaalta tiedotusvälineiden palveluksessa olevien journalistien asenteista ja ammattitaidosta. Viestimet ovat keskittyneet journalistisessa toiminnassaan liiaksi pelkästään taloudelliseen tuottavuuteensa, jolloin pitkäkestoisia (so. vähemmän ”tehokkaita”) journalistisia tutkimuksia on pidetty tarpeettomina ja ehkä myös ”vaarallisina” itse viestimille, jos kiusalliset paljastukset koskettavat jotakin niiden sidosryhmistä. Julkistamisessa vaarana saattaa olla jopa yhteistyön täydellinen loppuminen viestimen ja kiusalliseen julkisuuteen nostetun tahon välillä.

Yksittäisten journalistien kohdalla ongelmana on tutkimusten edellyttäjä valtaisa työ määrä, työn yksinäisyys ja työssä kohdatut vaikeudet, journalistiin henkilökohtaisesti kohdistuva toimituksen ulko- ja sisäpuolinen painostus ja oman työnantajan tuen puuttuminen. ”Henkilökohtaisena ongelmana” voi olla myös tutkimusten edellyttämän ammattitaidon riittävyys. Esimerkiksi journalistikoulutuksessa ei ole liiemmin kiinnitetty huomiota journalistisessa työympäristössä tarvittavaan tutkimukselliseen ammattitaitoon. Toisaalta journalistit eivät ole kovin usein päässeet testaamaan tutkimuksellisia valmiuksiaan myöskään käytännön työssä.

Tutkivan journalismin ilmiötarkastelun ohella tämän tutkimuksen painopiste on ollut suomalaisen journalismin tutkivuuden analysoinnissa. Tutkimusaineisto antaakin mahdollisuuden pohtia sitä, *kuinka tutkivaa journalismia voitaisiin Suomessa lisätä*.

Lisäämisen lähtökohtana on ennen kaikkea tiedotusvälineiden näkemys omasta roolistaan, siis siitä, missä määrin ne haluavat toimia yhteiskunnan "omanatuntona" ja puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin. Toisaalta kysymys on siitä, missä määrin tiedotusvälineille riittää pelkkä asioiden ulkokohtainen raportointi ja keskittyminen viihteelliseen aineistoon.

Tutkivan journalismin kysyntä ja tarjonta ovat heijastusta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä ja sen erilaisista tekijöistä, kuten julkisuuslainsäädännön ja -kulttuurin avoimuudesta ja ihmisten reagoinnista tiedotusvälineiden paljastamia ongelmia kohtaan. Julkisuuslainsäädäntö ja vuonna 1995 uusitun kunnallislain tiedottamispykälä kertovat selvästi (ainakin periaatteellisesta) suuntauksesta tiedottamisystävällisempään ilmapiiriin. Tällaisen tiedottamisen kohteena ovat useimmiten kuitenkin julkiseen sektoriin liittyvät neutraalit tai positiiviset asiat. Jos paljastettavat asiat ovat viranomaisille kiusallisia, tiedotusvälineiden on itse ponnistettava saadakseen asiat selvitetyksi ja julkistetuksi. Tiedottamispykälän "vastavetona" on usein tuotu esiin yksityisyyden suoja, johon vetoaminen onkin luonnollista tilanteissa, joissa kysymys on kiusallisista paljastuksista.

Tutkivassa journalismissa on kuitenkin aina kysymys siitä, missä määrin viestintäyrittys itse haluaa sitoutua ympäröivään yhteisöön ja sen tarpeiden huomioon ottamiseen. Tutkivien juttujen tarjonta ei kuitenkaan voi jatkua kauan jos ne eivät herätä yleisön kiinnostusta. Onnistuakseen tutkiva journalismi vaatiikin yleisöltä vastavuoroista sitoutumista ja tutkivien juttujen kysyntää.

Tutkivan journalismin tulevaisuuden mahdollisuuksien kannalta elintärkeäksi kysymykseksi nouseekin tutkivan journalismin kysynnän ja tarjonnan yhteensovittaminen niin, että juttujen tekeminen on pidemmän päälle myös liiketaloudellisesti kannattavaa. Olennaista on myös, kumman – kysynnän vai tarjonnan – ehdoilla pitäisi *ensisijaisesti* toimia. Tarjonta edellyttää kysyntää, mutta toisaalta myös muokkaa sitä. Kysyntä toimii vastaavanlaisella logiikalla.

Koska päätösvalta journalistisessa tarjonnassa kuitenkin on aina tiedotusvälineellä itsellään ja koska tutkivien juttujen tekemisen edellytys on, että journalistit saavat tutkimuksilleen esimiestensä ja työnantajansa tuen, tarjonnan lähtökohdaksi on syytä ottaa *tiedotusvälineiden omistajien (kustantajien) halukkuus teettää ja julkaista tutkivia juttuja*. Omistajaporras vaikuttaa henkilövalinnoillaan toimituksen esimiehiin (erityisesti päätoimittajiin), jotka edelleen henkilöstöpoliittisilla ja työnjohdollisilla ratkaisullaan voivat kehittää toimitusorganisaatiota niin, että siihen syntyy valmiuksia haasteelliseen tutkimustyöhön. Fyysisten resurssien ohella tarvitaan myös henkistä tukea.

Kuva 39. Tutkivan journalismin vaikutusketju

Edelleen journalistien tekemät paljastukset herättävät yleisön mielenkiinnon. Se edesauttaa tutkivalle journalismille suotuisan ilmapiirin syntymistä, lisää tutkivien juttujen kysyntää ja motivoi entisestään kustantajia panostamaan tutkivaan journalismiin. Tutkivan journalismin kehittämismahdollisuudet voidaan tiivistää kuvan 39 "vaikutusketjeksi", jossa yksittäisen osan tutkivaa journalismia kohtaan tuntema kyky ja halu heijastuu ketjun seuraavaan lenkkiin.

Kirjoittavien journalistien kannustaminen tutkivaan journalismiin ja tutkimusmahdollisuuksien antaminen on erityisen tärkeää, koska journalismin kokonaisuus rakentuu nimenomaan journalistisista yksilösuorituksista. Journalistien päätökset työssään ja edelleen heidän tekemänsä jutut toimivat julkisuutensa kautta myös laajempana "hyvän journalismin mallina".

Entä olisiko tutkivan journalismin tarjonnalle asetettava mitään määrällisiä tavoitteita? Tutkivia juttuja tuskin on Suomessa *liikaa*, vaikka niitä voisikin olla *enemmän*. Viestintäyritysten yhteiskunnalliset sidokset ja journalismin sisäiset toimintamekanismit johtavat kuitenkin siihen, että tutkivasta journalismista tuskin voi tulla enempää kuin yksittäinen siivu

suomalaisen journalismin kokonaistarjontaa. Tästä huolimatta tutkivalla journalismilla on oma itseisarvonsa sekä merkittävä vaikutus suomalaiseen journalismiin ja suuren yleisön tiedotusvälineistä saamaan kuvaan. Joukkoviestinnän yleistä uskottavuutta voitiin Suomessa ainakin vielä 1990-luvun puolivälissä pitää hyvänä, mutta siitä, mihin suuntaan tilanne kehittyi ei tietenkään voi olla varmuutta. Korkeatasoisen tutkivan journalismin yleistyminen olisi mitä ilmeisimmin yksi journalismin yleistä uskottavuutta lisäävä tekijä, puhumattakaan siitä, että tutkivan journalismin yleistymiseen sisältyy aina mahdollisuus yhteiskunnan kehittymisestä entistä oikeudenmukaisemmaksi ja velvollisuudentuntoisemmaksi.

■ English Summary

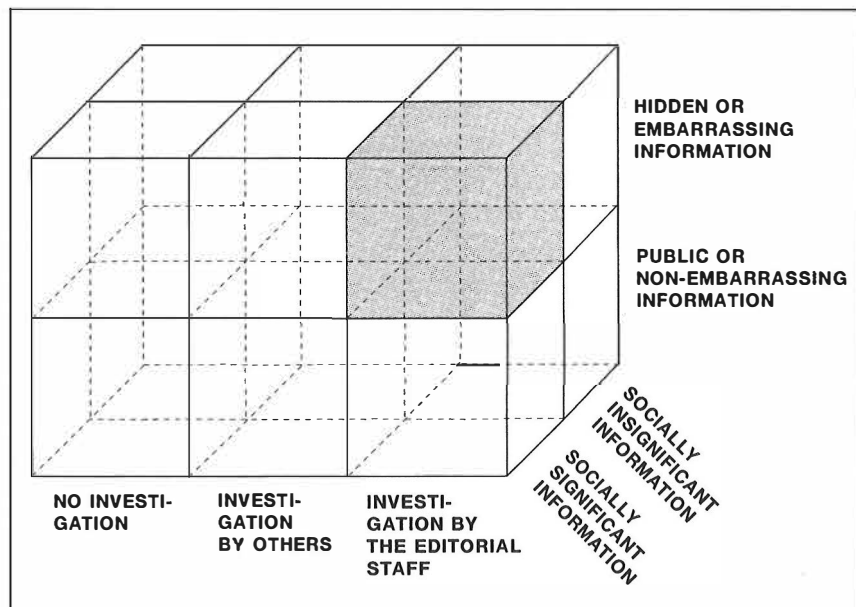
Heikki Kuutti: Investigative Reporting. The Journalistic Trend and the Investigative Nature of Finnish Journalism.

Investigative reporting is a phenomenon which is shown in this study to be a functional element of journalistic work and which has acquired mystical and mythical aspects in the entertainment industry of the United States. This study describes the trend of *investigative reporting* of American origin and Finnish journalism in that light by tracing the "investigative nature of Finnish journalism". Also, the future prospects of investigative reporting are surveyed. As a nation, Finland with its five million inhabitants is small and highly homogenous. The outcome of Finnish research is thus comparable to other communities of corresponding size.

The principal questions of this study are: 1) what is investigative reporting, 2) how do investigative reporters work, 3) is there investigative reporting in Finland, 4) which factors influence the incidence of Finnish investigative reporting and 5) how is it possible to promote investigative reporting. The phenomenon is examined on the basis of literature published in the United States, interviews of investigative reporters working in the United States (N = 35) and an inquiry carried out on the Internet. The Finnish empirical data is comprised of an inquiry carried out among Finnish journalists (N = 201) and thematic interviews of Finnish journalists (N = 51). In this study, investigative reporting is defined as journalistic investigation of socially significant matters which are sought to be hidden from the public eye by some party to whom they are a cause of embarrassment.

The significance of the investigation lies with the fact that journalistic work is not based on producing summaries of the statements or investigations by the authorities. Besides searching for contrary and conflicting proof against "official" information offered to the public and questioning matters of course, journalists also define the matter under investigation and the degree of examination on their own initiative and in a novel way. In a situation like this, journalists are not, in respect with the choice of topics or the manner of treatment, at the mercy of their sources in the same way as in daily reporting. The significance of journalistic investigation is heightened by the fact that, in reporting, attention is usually not paid to matters which someone *does not want* to become

Figure 1. The Definition of Investigative Reporting

public. Conversely, many parties outside editorial offices actively seek to gain positive publicity.

The work of investigative reporters then shows their critical attitude towards the surrounding society. This starting point leads to the selection of journalistic topics from among negative aspects and faults of the society, such as abuse and immoralities committed by those in power. Furthermore, journalists seek to carry out their investigation in a systematic and conclusive manner. What makes this work extensive and long-lasting is the fact that the cases under investigation often are varied and complex. The use of sources is versatile and extensive, and working reporters easily meet with various difficulties and hindrances for the acquisition of information, even intentional misinformation.

In addition to defining investigative reporting, Figure 1 helps in identifying the relationship of investigative reporting with other kinds of reporting. For example, traditional crime reporting is not about reporters themselves investigating but rather reporters summarizing the investigations made by others. Moreover, investigations by reporters on socially insignificant matters may be called "*peeping Tom reporting*". The majority of reporting, however, is "*statement reporting*" which is not based on journalistic investigation and conveys information which is not secret or embarrassing but which nevertheless is socially significant. "*Silly reporting*" is not based on investigation and the subjects it relates neither have social significance nor secret or embarrassing aspects.

Investigative reporting may be seen as the extension of traditional crime reporting into the domain of immorality. Such objectionable negligence, carelessness and evasion are often not newsworthy from the viewpoint of crime reporting on account of not being illegal and comprise an important section of the topics for investigative reporting.

In this study, the work process of investigative reporting is described as a chronological continuum which is comprised of *topic selection* (reporters' own ideas and hints received by the editorial staff from outside), *acquisition of information* (preliminary investigation and later investigation), *organizing the information and composing the article* and *critical assessment* before the publication of the article. Several hypotheses exert their influence in the background of the work process and they define the progress of the investigative process by functioning as the "guiding instruments" and "checkpoints" of the process. The hypotheses are based on the preconceptions and suspicions of reporters and on the proof gathered.

One of the most crucial goals of investigative reporting is the correction of the exposed faults specifically through the publicity they are given. Thus, the media function as a part of the process of social change. Fundamentally this is a matter of investigation by reporters, its publication and subsequent interest and indignation by the public about the exposed matters aroused by this publication which, furthermore, causes those in power to act on the matter and correct the exposed faults. Yet in practice such a chain of influence is unreliable and can be cut short at any point for various reasons so that the fault cannot be corrected.

The media are eager to attempt changes through investigative articles because this will increase the (commercial) interest of the public in the articles. From the viewpoint of effectiveness it is crucial that a particular article can be composed as a representative example of a transgression contrary the morality upheld by the community. A strong attitude against abuse and the so-called watchdog role characterize investigative reporting, which has been described as "the private defender of the common good". It has been said that investigative reporting upholds traditional values by telling tales of wrongdoing. In this way it functions as a sort of sensor for political indignation.

Even though the goal of investigative reporting is the exposure and eradication of various immoralities, several ethically questionable features characterize investigative reporting itself. Investigative reporters have been criticized for irresponsibility and fomenting cynicism and despair with negative exposure, for taking the role of both the prosecutor and the judge and for weakening the protection of the individual. In particular, what has been criticized in investigative reporting are the so-called *unusual methods of acquiring information*, such as false identity employed by the reporter, wiretapping and covert photography. The justification for the unusual methods has been derived from the

philosophy of "the end justifies the means". Then the matters discovered may be of such public significance that discovering them will justify the more unethical means of acquiring information.

Also, this study addresses some historical factors which have by themselves been significant for the development of investigative reporting in the United States. The Age of Enlightenment which characterized the 18th century led to a discussion of "the good society". The "*penny press*" of wide circulation which came about in the 19th century aroused the interest of the ordinary man in politics and the economy. The "*yellow press*" which followed challenged those in power. Furthermore, the so-called *muckraking journalism* tackled social problems sharply and analytically at the turn of the 20th century and was concerned about the "common man". The institutionalization of investigative reporting, which occurred in the latter half of the 19th century, made investigative reporting a functional part of the American media.

In Finland, one cannot discern any tradition of investigative reporting similar to the United States which would have shaped Finnish journalism along the lines of investigative reporting. The Finnish mass media has not had any significant role in watching over the exercise of power in the society or interfering with various social faults but its activities have, rather, consisted of reporting on the investigations carried out by the authorities. And, according to Finnish journalists, the so-called watchdog role of mass media should be more pronounced than it in reality is.

It appears that the interest by Finnish journalists in investigative reporting is more on the level of principle than manifested on the practical level. They estimated that most investigative reporting was done by the largest media sources, such as Yleisradio and Helsingin Sanomat, and the least in small commercial media, such as freely distributed newspapers, local newspapers and local radio stations. In this study, the factors influencing investigative reporting are viewed through, on one hand, the social environment (i.e. outside the editorial staff) and, on the other hand, the journalistic environment. The principal social environment factors are *the social climate*, *the right-of-access principle* or the legislation defining publicity and *the publicity culture* or the practical interpretation of the legislation and the willingness of the public and private sectors to publicize.

Finnish journalists described the Finnish atmosphere as fairly closed, yet they estimated that it was opening up in the 1990's as a result of increasing internationalization and decreasing respect for national authority. However, the attitude that it is not "proper" to interfere with what others are doing is common in Finland. Journalists do not seem to be the exception in this respect.

Although the legislation on free access by the public is fundamentally rather open (public records are open for everyone requiring

information), the publicity concerning the preparation of matters is at the discretion of the relevant authorities, and often the authorities will prefer not to make the matters known. Finnish journalists assessed that the authorities generally were unwilling to publicize or were keeping matters secret.

What makes acquiring information on the private economy difficult, besides the lack of the injunction of free access which applies to the public sector, are various business secrets and bank secrecy which, moreover, are interpreted in a way which is less conducive to publicity. On the contrary, there are no legal constraints in the practice of investigative reporting. In the name of free speech, "full proof" is not required even for the publication of embarrassing matters. The so-called KOP/Kouri legal case demonstrates that reasonable doubt about a matter is sufficient for publication.

The shaping of journalistic practice within social boundary factors has in this study been divided into journalistic tradition, journalistic culture and the company cultures of individual media, so that the former boundary criteria shape the latter. Furthermore, the boundary factors of the level of company culture are the willingness and means of the medium for investigative reporting and the interest and capabilities of the journalists for investigative reporting (Figure 2).

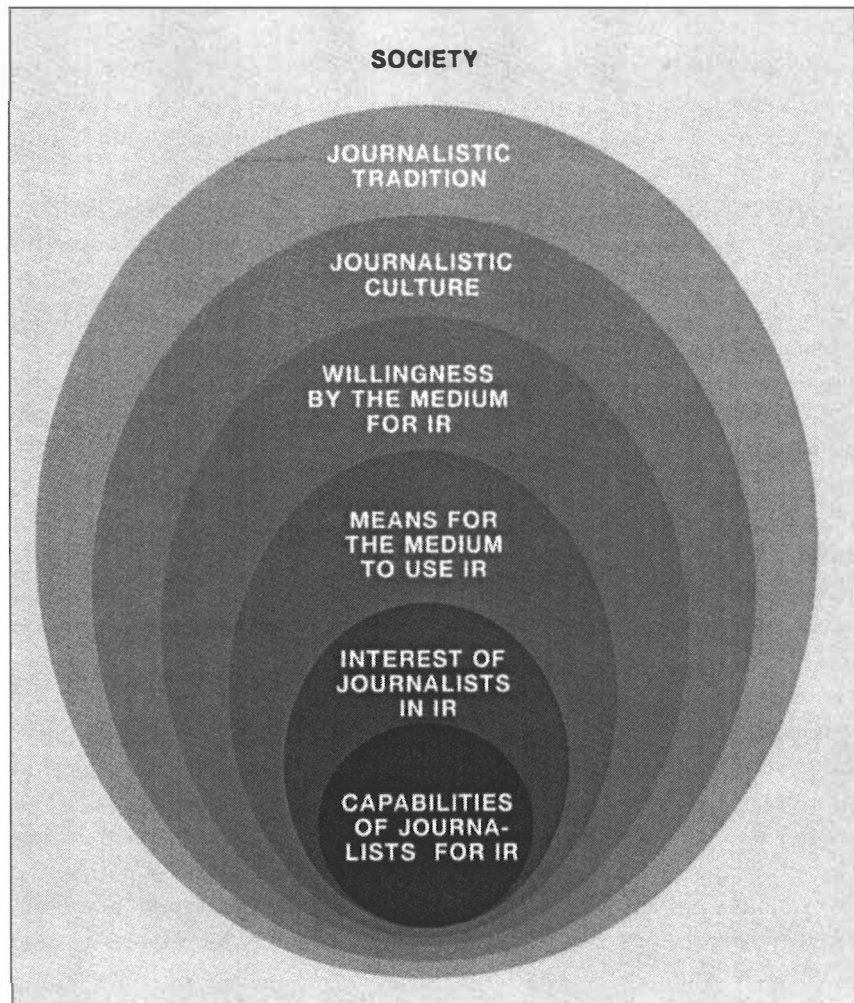
The lack of tradition in investigative reporting and the scarcity of models in Finnish journalism is reflected in the dominating journalistic culture as well, which was not seen as favoring the investigative approach. This disfavor is influenced by the financial efficiency required of the media and the strong value placed by them on the news. This kind of principle – as much as possible as easily as possible – is emphasized at the expense of the investigative nature and depth of reporting. The demands for productivity in reporting have led to a situation where the tolerance level of the editorial organization for uncertainty and idling often remains low and emphasis is given to "taking care" of things at work.

The indifferent or disinterested attitude by the owners of the media and the editorial chiefs towards investigative reporting is also reflected in the practical journalistic work. The journalistic "wandering" or "choosing your own way" that is essential to investigation is forbidden because it will weaken journalistic productivity.

The mere passing of information in the manner of "statement reporting" is typical in Finnish journalism, and this is manifested as uncritical quoting of "bureaucratic" official sources. Mechanical acquisition of information and journalists leaving themselves at the mercy of ready-made information have brought security to reporting work but also mediocrity as alternative sources and methods of acquiring information are left unused.

In addition to the often long-lasting and, in the news sense, less

Figure 2. *The Boundary Criteria of Investigative Reporting*

efficient activity of investigative work, the "negative nature" of the content of investigative articles arose as a problem of investigative reporting. Publication of negative matters was feared to cause harm to the public and to weaken the social fabric and the community spirit. Moreover, such negativity is linked with the social and financial pressure of various forms directed at publishers, editorial chiefs and writing journalists, which is employed for the purpose of preventing the publication matters embarrassing to some party.

Editorial resources were generally seen to be insufficient in regards to investigative reporting, although it was thought that the lack of resources could, at least to some extent, be compensated by their novel

organization and prioritization of work assignments. Besides the division of resources, investigative reporting is strongly a matter of attitudes as well.

The interest of journalists in investigative reporting is lessened by the demanding nature of the investigative work and the lack of persistency, creativity and personal courage. Also, various social pressures and factors intrinsic to the social interaction of journalists stand in the way of investigation, such as gregariousness and fear for "*journalistic isolation*", i.e. a sort of cutting the umbilical to the real-time flow of news, caused by investigative work. Concentrating on investigation prevents journalists from joining their colleagues in shared discussions on daily events. Interest by journalists in investigative reporting has also been lessened by uncertainty about the success of investigations and fear about the expectations and criticism from colleagues and superiors. One did not believe that investigative work would be rewarding, at least compared to the effort it requires.

The future of investigative reporting is dependent on how well the supply and demand of investigative articles can be balanced. The supply of investigative articles requires a critical view from the media of their own social role and a certain kind of mission to promote the public good and experience "*journalistic pride*" in what one is doing, where journalism is seen as something beyond a commercial product. On the other hand, investigative reporting was seen to be generally acceptable to the public. Good investigative articles were believed to be of interest to the public, sell the medium and add to its image even in the eyes of those readers and viewers who do not themselves follow investigative articles. The demand for investigative articles is increased by perceiving investigative reporting as an advocate of the "common people" and as an effort by advocating or crusading reporting whereby the media are able to interfere with the actions of those in power.

The expansion of investigative reporting is a question of to what extent the media is willing to act as a "social conscience", interfere with the faults they perceive and commit themselves to the needs of their audience. On the other hand, the supply cannot continue for long if the articles do not arouse the interest of the public. Because the power of decision in journalistic supply always is with the media themselves and the production of investigative articles presupposes that journalists receive the support of their superiors for their investigation, there is reason to adopt the willingness of the medium in question for investigative reporting as the starting point for the supply of investigative articles. The ownership level exerts an influence on the selection of editorial chiefs and the editorial chiefs can subsequently create material and mental prerequisites for the investigative work of the editorial organization. Exposures made by journalists arouse public interest which will further the development of an extended atmosphere conducive to

Figure 3. *The Chain of Influence of Investigative Reporting*

investigative reporting, will increase the demand for investigative articles and will motivate publishers to invest even more into investigative reporting. In the chain of influence in Figure 3, the ability and willingness for investigative reporting experienced by one link is always reflected in the next link of the chain.

Although investigative reporting hardly can become more than a single section of the total supply of Finnish journalism, this section has a significant importance of its own and a notable influence on Finnish journalism and on the picture received by the general public about the media. Investigative reporting of a high calibre can thus be one of the factors contributing to the general credibility of journalism.

LIITE 1. Teemahaastattelun runko (Yhdysvallat)

1. Journalistin suhde journalismiin ja tutkivaan journalismiin
 - Kuinka kuvailisit amerikkalaista tämän hetkistä journalismia (mikä hyvää/pahaa)
 - Mikä on journalismin suhde tutkivaan journalismiin ja salattuihin asioihin. Tehdäänkö tutkivaa journalismia riittävästi, syyt
 - Mitä tutkiva journalismia merkitsee sinulle henkilökohtaisesti (miksi teet tutkivaa journalismia)
 - Oletko tyytyväinen työhösi tutkivana journalistina, miksi

2. Tutkiva journalismi ja amerikkalainen yhteiskunta
 - Tarvitaanko Yhdysvalloissa tutkivaa journalismia. Miksi.
 - Millaisissa asioissa on ollut eniten työsarkaa, mitä asioita arvioit kaikesta huolimatta jäävän paljastumatta
 - Vahtikoiran rooli amerikkalaisessa journalismissa. Toteutuuko se
 - Onko tutkivalla journalismilla ollut vaikutusta epäkohtien korjaantumiseen. Miten tärkeäksi näet tämän epäkohtien korjaantumisen
 - Onko amerikkalaisessa yhteiskunnassa salaisuuksia, jotka jäävät julkisuudelta pimentoon tai erityisiä tabuja, joista ei kirjoiteta
 - Haluavatko ihmiset seurata tutkivia juttuja
 - Pystyvätkö ihmiset seuraamaan tutkivia juttuja, jotka sentään ovat usein vaikeasti avautuvia
 - Tutkivan journalismin kysynnän ja tarjonnan suhde

3. Oma työorganisaatio
 - Mikä on oma työnkuvasi, päivärytmisi, vaatimustasosi
 - Kuinka kuvailisit oman työorganisaatiosi suhdetta tutkivaan journalismiin (kannustus, estely, välinpitämätön suhtautuminen), syyt tilanteeseen
 - Miten tutkivan journalismin harjoittaminen on käytännössä organisoitu työpaikallasi (henkilöt, työnkuvat, vastuut ym.). Tehdäänkö tutkivaa journalismia yhteistyössä vai yksin
 - Onko tutkivan journalismin ”lokeroiminen” omalle osastolle tai erityisille toimittajille hyväksi vai haitaksi
 - Onko työnantajasi joutunut tutkivien juttujen takia painostuksen kohteeksi. Millaisen painostuksen. Mitä siitä on seurannut
 - Oletko itse joutunut painotuksen kohteeksi. Millaisen, seuraukset

4. Tutkivan journalismin työprosessi
 - Mistä löydät/miten ideoit aiheita,
 - Miten arvioit etukäteen, että aihetta on mahdollista tutkia
 - Miten arvioit tietolähteittesi luotettavuutta

- Onko sinulla erityisiä keinoja tiedonhankinnassa, tietojen organisoinnissa ja jutun rakentamisessa
- Miten arvioit jutun sisällön todenmukaisuutta ennen jutun julkaisemista
- Oletko törmännyt työssäsi eettisiin ongelmiin. Jos olet, millaisiin
- Pyhittääkö mielestäsi tarkoitus keinot tutkivan journalismin tiedonhankinnassa (valehenkilöllisyys, salanauhoitus ym.)

5. *Valmiiden juttujen analysointi*: tarkastellaan jotakin haastateltavan itsensä valitsemaa lehtijuttua. Keskustellaan siihen liittyneistä työvaiheista ja jutun mahdollisista vaikutuksista

6. Lopuksi

- Millaisena näet tutkivan journalismin tulevaisuuden
- Millaiset ovat mahdollisuudet tutkivan journalismin lisääntymiselle
- Onko tutkivaa journalismin mystifioitu liikaa (niin että se estäisi sen yleisty- mistä)

LIITE 2. Internet-kysely

Dear colleagues

RESEARCH ON INVESTIGATIVE REPORTING

I am a Finnish journalist and journalism researcher completing my dissertation on investigative reporting. Its title is "American investigative reporting and investigative features in Finnish journalism". Last spring I visited the United States and interviewed 35 investigative journalists in various newspapers (you may be one of the them?). Still, I'd like to have some more details of investigative reporting with the help of a short Internet-questionnaire beneath.

Please, be kind and send me your ideas and comments. They are invaluable undepending whether you are doing investigative work or not. My analysis method is qualitative, so you may reply as short or long you like to.

Investigative reporting is not very common here in Finland and one of my intentions is to increase it by this research.

You can send your responses to this group or direct to my e-mail: hkuutti@tukki.jyu.fi

Thanks a lot in advance!

Heikki Kuutti

researcher
University of Jyväskylä
Department of Communication
Finland

QUESTIONS

1. How do you see the watchdog role in today's journalism? What are the reasons to the situation?
2. Discribe the factors 1) inside and 2) outside the media having influence on the amount of investigative work.
3. Do you believe any impact of investigative stories? Why?
4. What do you think about the future of investigative reporting. Why?
5. Would you like to say something more of this research?
(suggestions etc.)

LIITE 3. Kyselytutkimus

TUTKIVA JOURNALISMI SUOMESSA

VASTAUSOHJEET

Ole hyvä ja ympyröi mielestäsi parasta vaihtoehtoa kuvaava numero esim. ① tai rastita ko. ruudukko. Vastaa vain yhteen vaihtoehtoon. Koska kaikkea ei voi selvittää vastausvaihtochoilla toivon, että mahdollisimman aktiivisesti vastaisit myös avoimiin kysymyksiin.

TUTKIVAA JOURNALISMIA voi määrittää useammalla tavalla, esimerkiksi seuraavasti:

- tutkiva juttu käsittelee yhteiskunnallisesti merkittävää asiaa tai ilmiötä, ja
- juttuidea perustuu toimituksen oma-aloitteisuuteen tai toimituksen ulkopuoliseen vinkkiin ja juttu ns. "oma juttu", ja
- juttu on tulosta toimittajan tai toimituksen omasta tutkimuksesta, ja
- tiedonhankinta on syvällistä ja joskus suuritöistäkin ja saattaa kohdata ulkopuolisia vaikeuksia (esimerkiksi asioiden tietoista salailua) ja tietojen esiin kaivaminen saattaa vaatia tavanomaista enemmän mielikuvitusta, toimittajan "itsensä likoon" -panemista

1. Kuinka itse suhtaudut em. määritelmään, esimerkiksi poistaisitko siitä jotakin tai lisäisitkö siihen jotakin muuta? Miten tutkiva journalismi poikkeaa mielestäsi "tavanomaisesta" journalismista.

2. Palautuuko mieleesi konkreettisia esimerkkejä tutkivista jutuista/ohjelmista?

3. Millainen on joukkotiedotusvälineiden tehtävä tämän päivän Suomessa? Kuvaisiko sitä parhaiten 1. heijastaja, 2. vahtikoira, 3. opettaja 4. viihdyttävä, 5. jokin muu, mikä? _____
Mikä tämän tehtävän pitäisi olla?

4. Tutkiva journalismi on mielestäni

1. erittäin tärkeää, 2. melko tärkeää, 3. en osaa sanoa, 4. ei kovin tärkeää, 5. ei lainkaan tärkeää
Kuinka perustelet näkemystäsi?

5. Tutkivan journalismin tarpeellisuutta on usein perusteltu mm. yhteiskunnallisten epäkohtien paljastamisella niiden korjaamiseksi. Mitä mieltä olet tutkivan journalismin vaikutuksista Suomessa?
1. erittäin suuret vaikutukset, 2. vaikutusta jossain määrin, 3. ei vaikutusta,
4. en osaa sanoa. Kuinka perustelisit kantaasi?

6. Kuinka paljon mielestäsi Suomessa tehdään tutkivaa journalismia suhteessa ko. viestimen kokonaistarjontaan (freelancerina vastaa pääasiallisen työntajasi suhteen)

	1. paljon	2. melko paljon	3. melko vähän	4. vähän	5. en osaa sanoa
1. Yleensäkin Suomessa	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Erityisesti					
2. Televisiossa (Yleisradio)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
3. Televisiossa (MTV,TV-3)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
4. Radiossa (YLE)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
5. Yksityisissä paikallisradioissa	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6. Ykköslehdissä (sanoma-)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
7. Kakkoslehdissä (sanoma-)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
9. Iltapäivälehdissä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
10. Paikallislehdissä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
11. Ilmaisjakelu-/asiakaslehdissä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
12. Yleisaikakauslehdissä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
13. Muissa aikakauslehdissä (mm. järjestö- ja aatteellisissa)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
14. Uutistoimistoissa	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

7. Millaiset mahdollisuudet omalla työpaikallasi on tehdä tutkivaa journalismia esimerkiksi toimituksen voimavarojen, töiden järjestelyjen ja journalististen asenteiden suhteen?

8. Nimeä väline tai välineet (lehden tai ohjelman nimi), jossa tutkivaa journalismia tehdään mielestäsi tavanomaista enemmän

9. Missä olisi Suomessa eniten työskarkaa tutkivalle journalismille (aihealue tai asia)?

10. Perustuslain mukaan Suomessa on sananvapaus, mutta onko tästä huolimatta mielestäsi tällä hetkellä ns. tabuja, joista ei saa kirjoittaa vaikka syytä olisi? Millaisia? Kuvaile. Miksi ei saa kirjoittaa? Ovatko tabut muuttuneet?

11. Tapahtuuko mielestäsi Suomessa väärinkäytöksiä (laittomuuksia tai moraalittomuuksia), joista tiedotusvälineet jostakin syystä vaikenevat 1. paljon, 2. jonkin verran, 3. melko vähän, 4. ei lainkaan, 5. en osaa sanoa. Millaisia väärinkäytöksiä esimerkiksi?

12. Kuinka suhtaudut seuraaviin väittämiin?

1. samaa mieltä 2. jokseenkin samaa mieltä 3. jokseenkin eri mieltä 4. eri mieltä 5. en osaa sanoa

1. Suomessa ei ole tutkittavaa
1 2 3 4 5
2. Nykyinen toimituskulttuuri suosii tutkivaa journalismia
1 2 3 4 5
3. Toimittajien kyvyt riittävät tutkivan journalismin tekemiseen
1 2 3 4 5
4. Toimittajat eivät viitsi tehdä tutkivia juttuja
1 2 3 4 5
5. Tutkiva journalismi kiinnostaa toimittajia
1 2 3 4 5
6. Toimitusten resurssit riittävät tutkivan journalismin tekemiseen
1 2 3 4 5
7. Toimittajat pelkäävät ulkopuolisten suhteiden vaarantuvan t.j:n takia
1 2 3 4 5
8. Toimittajat pelkäävät, että omat esimiehet ärsyyntyvät tutkivista jutuista
1 2 3 4 5
9. Toimitusten esimiehet pelkäävät ulkopuolisten suhteiden vaarantuvan tutkivan journalismin takia
1 2 3 4 5
10. Kustantajat (viestinyrityksen hallitus tai vast.) pelkäävät yrityksen ulkopuolisten suhteiden vaarantuvan t.j:n takia
1 2 3 4 5
11. Tutkivan journalismia tekemistä hillitsee pelko (kuviteltu tai todellinen) jutun aiheuttamista oikeusseuraamuksista
1 2 3 4 5
12. Tutkivan journalismin tekeminen tarvitsisi oman osastonsa tai vakanssinsa
1 2 3 4 5
13. Tutkivalla journalistilla olisi omassa työyhteisössään kovia sosiaalisia paineita
1 2 3 4 5
14. Tutkiva journalismi on myös myyvää journalismia
1 2 3 4 5
15. Tutkivan journalismin koulutuksen puute jarruttaa tutkivaa journalismia
1 2 3 4 5
16. Vaikuttaako jokin muu seikka tutkivan journalismin tekemiseen?
-
-
-

13. Olen itse tehnyt tutkivaa journalismia 1. päivittäin, jatkuvasti, 2. viikottain, 3. harvemmin kuin viikottain, 4. en lainkaan. Jos olet, minkälaisista aiheista?

14. Millaisia ominaisuuksia tutkivan journalismin tekeminen vaatii toimittajalta?

15. Oletko törmännyt asioita selvittäessäsi tiedonsaannin ongelmiin. Jos olet, kuvaile minkälaisiin. Miten olet tilanteessa edennyt?

16. Tutustu seuraaviin tiedonsaantiin liittyviin väittämiin ja rastita niistä oma kantasi.

	1. samaa mieltä	2. jokseenkin samaa mieltä	3. jokseenkin eri mieltä	4. eri mieltä	5. en osaa sanoa
1. Toimittaja saa riittävästi sitä tietoa, mitä kulloinkin tarvitsee	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
2. Juttuaiheita ei löydetä (TUTKIVIIN JUTTOIHIN)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
3. Tietoa kyllä olisi olemassa, mutta tietolähteitä ei osata hakea	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
4. Virkamiehet eivät kerro riittävästi julkisistakaan asioista	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
5. Yksityiset tahot käyttävät liian tiukasti oikeutta salata asioitaan (vrt. liike-, pankki-, arkisto- ym. salaisuudet)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6. Suomalaisen yhteiskunnan koko ilmapiiri on sulkeutunut	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
7. Lainsäädäntö mahdollistaa kyllä pääsyn tietojen lähteille	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
8. Toimittajat tai toimitukset eivät ole kunnolla kokeilleet tiedonsaannin rajoja	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
9. Tietoa löydetään mutta ei riittävästi, kiistanalaisen jutun julkaisemiseksi	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
10. Vaikuttaako jokin muu käytäntö tietojen saamiseen? Jos niin mikä/mitkä?					
-

17. Toimittajat saattavat joutua ajoittain turvautumaan poikkeaviin tiedonhankinnan menetelmiin. Miten henkilökohtaisesti suhtaudut seuraavien menetelmien käyttöön tiedonhankinnassa?

	1. hyväksyn	2. saatan hyväksyä	3. en hyväksy	4. en osaa sanoa
1. Toimittaja käyttää valehenkilöllisyyttä ja salaa sen myös kysyttäessä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
2. Toimittaja käyttää valehenkilöllisyyttä mutta paljastaa sen kysyttäessä	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
3. Henkilölähteelle maksetaan annetuista tiedoista (ns. shekkivihko-journalismi)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
4. Toisten käymiä keskusteluja nauhoitetaan/kuvataan salaa	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
5. Toimittaja valehtelee tai johtaa lähdeään muuten harhaan tietoja hankkiessaan	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
6. Toimittaja rikkoo lakia saadakseen käsiinsä salattuja kirjallisia tietoja	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

18. Jos olet vastannut johonkin em. kohdista 2. saatan hyväksyä, selvitä millaisessa tiedonhankintatilanteessa.

19. Oletko itse henkilökohtaisesti koskaan käyttänyt em. keinoja

	1. joskus	2. en koskaan
1. Valehenkilöllisyys	1 ☐	2 ☐
2. Henkilöllisyyden paljastaminen vasta kysyttäessä	1 ☐	2 ☐
3. Tiedoista maksaminen	1 ☐	2 ☐
4. Salanauhoitukset/piilokamerat	1 ☐	2 ☐
5. Harhaanjohtaminen	1 ☐	2 ☐
6. Lainrikkomus	1 ☐	2 ☐
7. Oletko käyttänyt muita vastaavantapaisia keinoja?		

20. Nähdäkseni tutkivat jutut kiinnostavat suurta yleisöä

1. erittäin paljon, 2. jossain määrin, 3. ei kovinkaan paljon, 4. ei lainkaan, 5. en osaa sanoa. Miksi?

21. Oletko koskaan joutunut työssäsi toimituksen ulko- tai sisäpuolisen painostuksen kohteeksi? Millaisen painostuksen? Mitä siitä on seurannut?

22. Tutkivan journalismin tekeminen on sidoksissa mm. toimituskäytäntöön ja yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Miten arvelet tutkivalle journalismille käyvän lähitulevaisuudessa Suomessa?

1. lisääntyy voimakkaasti, 2. lisääntyy jonkin verran, 3. ei lisääny eikä vähene, 4. vähenee jonkin verran, 5. vähenee voimakkaasti. Miksi näin käy? _____

VASTAAJAN HENKILÖTIETOJA

1. Sukupuoli: 1. mies, 2. nainen

2. Ikä : 1. alle 20 vuotta, 2. 20-29 vuotta, 3. 30-39 vuotta, 4. 40-49 vuotta, 5. 50-59 vuotta, 6. yli 60 vuotta

3. Alallaoloaika: 1. alle 5 vuotta, 2. 5-14 vuotta, 3. 15-24 vuotta, 4. yli 24 vuotta

4. Media: 1. sanomalehti (ykköslehti), 2. sanomalehti (kakkoslehti), 3. iltapäivälehti, 4. aikakauslehti, 5. paikallislehti, 6. ilmaisjakelu-/asiakaslehti, 7. televisio (Yleisradio), 8. televisio (Mainos-TV/TV-3), 9. radio (Yleisradio), 10. yksityinen paikallisradio, 10. uutistoimisto, 11. freelancer, 12. jokin muu, mikä? _____

5. Asema mediassa: 1. päätoimittaja tai vastaava, 2. muu päällikkötoimittaja, 3. toimitussihteeri, 4. toimittaja/aluetoimittaja

6. Pohjakoulutus: 1. toimittajakoulutus (Tampere, Helsinki, Jyväskylä), 2. akateeminen loppututkinto (ei toim.koulutusta), 3. opisto- tai vast.tutkinto, 4. ylioppilastutkinto, 5. jokin muu, mikä _____

7. Osasto/vastuualue: 1. kotimaa, 2. politiikka, 3. talous, 4. kulttuuri, 5. urheilu, 6. viikonvaihte, 7. ulkomaat, 8. laajempi vastuualue

8. Työpaikan sijainti: 1. pääkaupunkiseutu, 2. muu suurkaupunkialue (Tampere, Turku, Lahti, Oulu ympäristöineen), 3. muu kaupunki, 4. muu paikkakunta

LOPUKSI

Tähän tilaan voit kertoa mielipiteesi tästä tutkimuksesta: tutkimuksesta yleensä tai jostakin yksityiskohdasta. Voit myös tuoda esiin asioita tai näkemyksiä, joita tässä ei ole osattu kysyä. Kiitos yhteistyöstä!

LIITE 4. Kyselytutkimukseen vastanneet

(Jälkimmäisissä suluissa vastaavat jakaumat Suomen Journalistiliiton jäsenkunnassa. Lähde: Suomen Journalistiliiton jäsenrekisteri)

1. *Sukupuoli*

1. mies 111 (56.3 %) ... (50.5 %)
 2. nainen 86 (43.7 %) ... (49.5 %)
- (Tyhjiä: 4)

2. *Ikä*

1. alle 20 vuotta, (–) ... (–)
 2. 20–29 vuotta, 31 (15.5 %) ... (8 %)
 3. 30–39 vuotta, 64 (32.0 %) ... (40 %)
 4. 40–49 vuotta, 77 (38.5 %) ... (31 %)
 5. 50–59 vuotta, 23 (11.5 %) ... (17 %)
 6. yli 60 vuotta, 5 (2.5 %) ... (4 %)
- (Tyhjiä: 1)

3. *Alallaoloaika*

1. alle 5 vuotta, 32 (16.0 %) ... (13 %)
 2. 5–14 vuotta, 72 (36.0 %) ... (46 %)
 3. 15–24 vuotta, 66 (33.0 %) ... (yli 15v: 41 %)
 4. yli 24 vuotta, 30 (15.0 %)
- (Tyhjiä: 1)

4. *Media*

1. sanomalehti (ykköslehti), 55 (27.6 %) ... (sanomalehti ja vast.: 41 %)
 2. sanomalehti (kakkoslehti), 22 (11.1 %)
 3. iltapäivälehti, 2 (1.0 %)
 4. aikakauslehti, 29 (14.6 %) ... (13 %)
 5. paikallislehti, 22 (11.1 %)
 6. ilmaisjakelu-/asiakaslehti, 2 (1.0 %)
 7. televisio (Yleisradio), 13 (6.5 %) ... (radio-televisio: 26 %)
 8. televisio (MTV/TV-3), 4 (2.0 %)
 9. radio (Yleisradio), 20 (10.1 %)
 10. yksityinen paikallisradio, 6 (3.0 %)
 11. freelancer, 14 (7.0 %) ... (8 %)
 12. uutistoimisto, 4 (2.0 %)
 13. jokin muu, mikä, 6 (3.0 %) ... (muu: 7 %) (työtön: 5 %)
- (Tyhjiä: 2)

5. *Asema mediassa*

1. päätoimittaja tai vastaava, 26 (13 %) ... (3 %)
 2. muu päällikkötoimittaja, 20 (10 %) ... (9 %)
 3. toimitussihteeri, 18 (9 %) ... (11 %)
 4. toimittaja/aluetoimittaja, 135 (68 %) ... (56 %) (kuvaaja: 10 %) (muu: 11 %)
- (Tyhjiä: 2)

(HUOM. Päätoimittajien osuus tutkimusjoukossa kasvoi erillisen lisäpoiminnan seurauksena)

6. *Pohjakoulutus*

1. toimittajakoulutus (Tampere, Helsinki, Jyväskylä), 54 (27.3 %)
 2. akateeminen loppututkinto (ei toim.koulutusta) 64 (32.3 %) ... (41 %)
 3. opisto- tai vast. tutkinto, 28 (14.1 %) ... (13 %)
 4. ylioppilastutkinto, 36 (18.2 %) ... (15 %)
 5. jokin muu, 16 (8.1 %)
- (Tyhjiä: 3)

SJL:n jäsenrekisterin koulutustausta-jakauma

- peruskoulu ... 9 %
- ylioppilastutkinto ... 15 %
- korkeakouluopinto ... 21 %
- opistotutkinto ... 13 %
- korkeakoulututkinto ... 41 %
- ei ammattikoulutusta ... 39 %
- alan koulutus ... 23 %
- alan muu koulutus ... 13 %
- muun alan koulutus ... 25 %

(HUOM. Jakaumat osin päällekkäiset)

7. *Osasto/vastuualue*

1. kotimaa, 35 (18.2 %)
 2. politiikka, 7 (3.6 %)
 3. talous, 11 (5.7 %)
 4. kulttuuri, 10 (5.2 %)
 5. urheilu, 2 (1.0 %)
 6. viikonvaihte, 2 (1.0 %)
 7. ulkomaat, 8 (4.2 %)
 8. laajempi vastuualue 117 (60.9 %)
- (Tyhjiä: 9)

8. *Työpaikan sijainti*

1. pääkaupunkiseutu, 87 (43.7 %) ... (61 %)
 2. muu suurkaupunkialue (Tampere, Turku, Lahti, Oulu ymp.) 33 (16.6 %)
 3. muu kaupunki, 63 (31.7 %)
 4. muu paikkakunta, 16 (8.0 %)
- (Tyhjiä: 2)

(HUOM. SJL:n pääkaupunkiseudun osuus pohjautuu kolmen SJL:oon kuuluvan yhdistyksen, RTTL:n (radio-tv), SAL:n (aikakauslehdet) ja HSY:n (Helsingin alueen sanomalehdet) jäsenistöön, joista osa kuitenkin kuuluu TV-2:een Tampereelle, paikallisradioihin ja pääkaupunkiseudun ulkopuolella ilmestyviin aikakauslehtiin)

LIITE 5. Teemahaastattelun runko (Suomi)

1. *TUTKIVAN JOURNALISMIN MÄÄRITTELYÄ*

- Olet varmaan törmännyt työssäsi sanapariin ”tutkiva journalismi”. Mitä se tuo mieleesi?
- Kommentteja H.Kuutin määrittelystä
- Tapahtuuko Suomessa paljon väärinkäytöksiä, jotka eivät tule julkisuuteen?

2. *TUTKIVAN JOURNALISMIN ASEMA*

- Kuinka paljon arvioit Suomessa harjoitettavan tutkivaa journalismia?
- Mistä tilanne johtuu?
- Tutkivan journalismin tekemisen mahdollisuudet. Kuinka hyvin tutkiva journalismi mielestäsi istuu suomalaiseen toimituskulttuuriin?
- Kokemuksia tutkivasta journalismista omassa työssäsi/työympäristössäsi
- Miten kuvailisit journalistista työtä Suomessa, erityisesti tiedonhankinnan kannalta?
- Miten arvelet toimitustyössä suhtauduttavan (toimittajat/toimituksen esimiehet/yrityksen johto) tutkivaan journalismiin?
- Joutuvatko journalistit työssään painostuksen kohteeksi, erityisesti tutkivassa journalismissa?
- Tutkiva journalismin suhde itsesensuuriin ja journalistiseen vapauteen
- Toimituksellinen yhteistyö tutkivan journalismin tekemisessä

3. *TUTKIVA JOURNALISMI JA SUOMALAINEN YHTEISKUNTA*

- Millainen on suomalainen yhteiskunta journalistisen tiedonhankinnan kannalta?
- Onko Suomessa tabuja?
- Tutkivan journalismin tekemistä on perusteltu usein epäkohtien korjaamisella. Onko tutkivilla jutuilla ollut mielestäsi vaikutuksia?
- Tutkivan journalismin tarve/merkitys yhteiskunnan kannalta?
- Tutkivan journalismin kysyntä (yleisön kannalta)?
- Mitä mieltä olet tiedotusvälineiden ns. vahtikoira-roolista Suomessa?
- Ajatteletko työssäsi ns. ”pientä ihmistä”?

4. *TUTKIVAN JOURNALISMIN MORAALIKYSYMYKSIÄ*

- Mitä mieltä olet ns. epätavanomaisten tiedonhankintakeinojen (valehenkilöllisyys, salakuvaus, salakuuntelu, murtautuminen tiedon hankkimiseksi jne.) käytöstä toimittajan työssä?
- Pyhittääkö tarkoitus keinot?

5. *TUTKIVAN JOURNALISMIN TULEVAISUUS*

- Millaisena näet tutkivan journalismin tulevaisuuden?
- Miten lisätä tutkivaa journalismia?

6. *MUUTA MIELEEN TULEVAA*

LIITE 6. Pro gradun (1990) teemahaastattelun runko

1. Haastateltavan ammatillinen asema
 - Syntymävuosi
 - Kauanko työskennellyt alalla
 - Nykyinen tehtävä ja väline
 - Koulutus
2. Pohdintoja tutkivasta journalismista
 - Miten määrittelisit tutkivan journalismin, millaisia ominaisuuksia sillä mielestäsi on? (luettele)
 - Tutkivan journalismin merkitys. Tarvitaanko Suomessa tutkivaa journalismia ja jos niin miksi?
 - Mitä tutkittavaa Suomessa on? Entä onko jotakin, jota ei saisi tutkia?
 - Missä määrin tutkivaa journalismia harjoitetaan mielestäsi Suomessa tällä hetkellä
 - a) yleensä joukkotiedotusvälineissä,
 - b) omassa välineessäsi?
 - Yleisön kiinnostus. Missä määrin lukijat, katsojat, kuuntelijat ovat kiinnostuneita tutkivista jutuista?
 - Tutkivan journalismin tulevaisuus. Millaiset ovat tutkivan journalismin toimintamahdollisuudet tulevaisuudessa?
 - Tutkivan journalismin vaikutukset. Millaisia vaikutuksia tutkivalla journalismilla on?
 - Tutkiva journalisti. Onko olemassa erityistä ”tutkivan journalistin persoonaa”? Millaisia ominaisuuksia tällaiseen henkilöön liittyy?
 - Tutkivan journalismin etiikka. Millaisia epätavanomaisia tiedonhankintakeinoja hyväksytyt tutkivassa journalismissa (esimerkkeinä valehenkilöllisyys, lahjonta, piilokamerat, salanauhoitukset)
3. Tutkivan journalismin vaikeudet (Alla on muutamia väittämiä. Kommentoi, millaisia ajauksia ne herättävät sinussa)
 1. Lainsäädännön muodolliset esteet (julkisuuslainsäädäntö, tietosuojalaki estävät tietojen saamista (esimerkiksi asiakirjoja voidaan salata)
 2. Virkamiehet ja muut asioista tietävät eivät halua antaa tietoja, vaikka tähän olisi heillä täysi oikeus
 3. Konsensus ja muut erilaiset yhteiskunnan ”pyhät lehmät” (maan tavat) vaikeuttavat tutkivaa journalismia (nimeä näitä pyhiä lehmiä)
 4. Tietolähteinä käytettävien organisaatioiden sisäinen rakenne (esim. rajattu tiedottamisoikeus) estää tietojen saamista
 5. Toimittajia ei ylipäättään kiinnosta tutkiva journalismi
 6. Toimittajat ovat laiskoja tai osaamattomia, eivätkä viitsi nähdä niin paljon vaivaa kuin mitä tutkiva journalismi edellyttäisi
 7. Toimittajat eivät uskalla penkoa asioita (itsesensuuri)
 8. Työkaverit olisivat kateellisia, jos joku tai jotkut toimittajista irrotettaisiin tutkimuksiin pitkäksi aikaa
 9. Toimittajat ovat liian kilttejä, koska heillä on liian läheiset suhteet päättäjiin
 10. Työnantajat eivät anna toimittajille tutkivaan journalismiin mahdollisuuksia, aika tai rahaa

11. Työnantajat pelkäävät mahdollisia oikeusseuraamuksia, eivätkä uskalla ottaa vastuuta tutkivasta journalismista, koska väitetyistä asioista ei saada sadan prosentin näyttöä
12. Tutkittavaa ei Suomessa ole
13. Tutkiva journalismi ei myy
14. Sensaatit ja hutkiva journalismi heikentävät tutkivan journalismin arvoa
15. Tutkivien juttujen juttuvinkeistä on pulaa

4. Loppupohdinnat

- Mitä tehdä tutkivan journalismin lisäämiseksi?
- Omat kokemukset tutkivasta journalismista, juttuesimerkkejä. Oletko joutunut painostuksen kohteeksi juttujesi takia?
- Muuta mieleen tulevaa

LIITE 7. Kyselytutkimuksen virhemarginaali

(Kiitokset Jyväskylän yliopiston tilastotieteen laitoksen assistentille Kyösti Huh-
talalle arvokkaasta avusta luotettavuustasojen laskemisessa)

p	virhe- marginaali
0,1	0,042
0,2	0,056
0,3	0,064
0,4	0,070
0,5	0,070
0,6	0,070
0,7	0,064
0,8	0,056
0,9	0,042

Toimittajia Suomessa $N = 10\,000$

Otoskoko $n = 200$

K = tiettyä mielipidettä olevien määrä toimittajakunnassa

K/N = tiettyä mielipidettä olevien osuus toimittajakunnassa

k = tiettyä mielipidettä olevien määrä otoksessa

$p = k/n$ = tiettyä mielipidettä olevien osuus otoksessa

$k \sim \text{Bin}(n, K/N)$, binomiapproksimaatio

$$\Rightarrow k/n:n \text{ keskivirhe on } \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}$$

$$\Rightarrow \text{virhemarginaali on } \pm 100 \times 2 \times \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}, \text{ likimain}$$

LIITE 8. Poimintoja kommenteista. VAHTIKOIRAN ROOLI. ”Millainen on joukkotiedotusvälineiden tehtävä tämän päivän Suomessa?”.

1) Vahtikoira:

- Enemmän ”paljastaja” kuin nykyään (17)
- Avoimen hallinnon julkisuus-periaatteen toteuttaja kai ensisijassa, siis lähinnä vahtikoira (39).
- Asiallisen ja fiksun vahtikoiran osuus jäänyt todella vähiin (40).
- Vahtikoira, jonka silmät ja kuono näyttävät oikeaa suuntaa, väsymättömät jalat kuljettavat eteenpäin, häntä viihdyttää ja hännänalus heijastaa ... (72)
- Muutakin kuin norsunluutornista keljuilua, yhteiskunnan rakenteiden paljastaja (99).
- Yhteiskunnan ja talouselämän omatunto (103).
- Toki enemmän vahtikoira muistaen kuitenkin, että yksi toimittaja voi olla korkeintaan kääpiösnotseri (130).
- Vallan käyttäjien vastuun vaalija (157).
- Kyllä vahtikoira tarvitaan, eikä nuoleskelevaa vaan purevaa (196).

2) Tiedonvälittäjä:

- Suunnilleen sellainen kuin Ylen ohjelmatoiminnan säännöstössä sanotaan: antaa tietoa, joiden pohjalta voidaan muodostaa tosiasioihin perustuva maailmankuva (22).
- Asiapuolella vaikka totuuden torvi (27).
- Puolueeton, rehellinen ja suhteellisuudentajuinen asioiden – myös ikävien – kertoja ja kommentoija (76).
- Heijastaa todellisuutta, vaikka se on usein raadollinen (136).
- Pitää ihmiset ajan tasalla (143).

3) Aktiivinen ymmärtäjä:

3a) Kasvattaja, herättäjä:

- Aktiivinen keskustelu – kollektiivinen oppimisprosessi (2)
- Valmentaja, kouluttaja (66)
- Heijastaja, asenteiden muokkaaja, vastuullisuutta mm. ympäristöasioissa (90).
- Kasvattaja (suvaitsevaisuutta, lähimmäisenrakkautta jne.) opettava (174).

3b) Keskustelija, ongelmien purkaja:

- Edelläkävijä, kyseenalaistaja, taustojen kertoja ... (26).
- Keskustelun käynnistäjä, keskustelufoorumi (80).
- Henkisen ilmapiirin puhdistaja (88)
- Tiedonvälitys kokonaisvaltaisesti, ehkä nykyään enemmän osallistuen, kantaa ottaen (113)

3c) Analysoija, ymmärtäjä, taustoittaja:

- Eletään liiaksi valtaapitävien tiedotepolitiikan mukaan. Joukkotiedotusvälineillä muisti on liian lyhyt, tekojen suhteuttaminen ontuu. (21).
- Heijastaja on ok, mukaan vain vielä analyysiä: ”mitä tämä tarkoittaa” (24).
- Yhteiskunnan rakenteiden, valtarakenteiden jne. näkyväksi tekijä, olennaisten keskustelunaiheiden herättäjä, muutosvoima (25).
- Uudet näkökulmat vanhoihin asioihin (55).

- Uutisoinnin lisäksi syy-seuraus -suhteiden selvittäminen (64).
- Olennaisen kaivaminen ja seulominen esiin suuresta tiedontulvasta (74).
- Vaihtoehtoisten näkemysten esittäjä, valtaeliitin rinnalle myös muita ääniä esiin (200).

4) Viihdyttävä:

- Joukkotiedotus voi heijastaa viihdyttävästikin (35).
- Ellet ole viihdyttävä ja kiinnostava, olet tuhon tiellä (131).
- Viihdyttäminen ok, mutta viihde voisi olla korkeatasoisempaa (183).

LIITE 9. ITSE TEHDYT TUTKIVAT JUTUT. ”Olen itse tehnyt tutkivaa journalismia 1. päivittäin, jatkuvasti, 2. viikottain, 3. harvemmin kuin viikottain, 4. en lainkaan. Jos olet, minkälaisista aiheista?”

- Talous/yrityselämä, kunnallispolitiikka/kunnallisasiat ... 22
- Ympäristö/luonto ... 19
- Poliitiikka ... 6
- Työmarkkinat, työyhteisöt/(-elämä), historia, ... 4
- Posti(konttorit), talousrötökset, kulttuuri, pakolaispolitiikka, rikokset/rötökset, pankkitoiminta, kaavoitus/maan hinta, maatalous ... 3
- Byrokraatia, integraatio, hintavertailut, vakoilu, entiset sosialistimaat, kirkko, metsäteollisuus, liikenne, huumerikokset ... 2
- Kauppa, teollisuus, urheilun valtasuhteet, valtio, pörssi, konkurssit, ”vanhat säännöt nykyään”, yhteiskunta-aiheet, energiapolitiikka, kouluväkivalta, terveysbisnes, asekaupat, hävittäjäkaupat, kaupunkisuunnittelu, korruptio, aids, Iran-Irak-sota, tuotetestit, eettiset kysymykset, yhteiskunnallinen päätöksenteko, neuvostokaapparit, yritysten sidosryhmät, ihmisen ja teknologian suhde, kehitysyhteistyö, rakentaminen, kansainväliset aiheet ... 1

LIITE 10. TUTKIVAN JOURNALISMIN TEKIJÄT. ”Nimeä väline tai välineet (lehden tai ohjelman nimi), jossa tutkivaa journalismia tehdään mielestäsi tavanomaista enemmän.

- Suomen Kuvalehti ... 87
- Helsingin Sanomat ... 66
- Ajankohtainen Kakkonen ... 33
- ”Televisio” ... 21
- ”Yleisradion (tv:n) ajankohtaisohjelmat” ... 18
- A-Studio ... 17
- ”Yleisradio ... 13
- Helsingin Sanomain kuukausiliite ... 10
- Karpo/Karpolla on asiaa ... 9
- ”Ykköslehdet/suurimmat lehdet” ... 6
- MTV:n Sunnuntairaportti, ”(Erikois)aikakauslehdet”, Ilta-Sanomat ... 5
- Hymy, ”MTV” ... 4
- Talouselämä, Uusi Suomi ... 3
- Granskaren, ”Radion ajankohtaisohjelmat”, Ylioppilaslehti, Vihreä Lanka, Tosiasiaa, Iltalehti, Aamulehti ... 2
- Obs, Kotimaan katsaus, RTV-Magasinet, Folketidningen Ny Tid, Kansan Ääni, Liitto, TV-4: Aktuellt, Rapport, TV-Nytt, Wasabladet, Ydin, ”Ammattiliittolehdet”, Kymmenen Uutiset, Paikallislehdet, Radio Mafia, Radio Suomi, Tckniikan Maailma, Se, Seura, Tiedonantaja, ”Markku Lehtola (Yle)”, ”Liisa Kulhia”, Kansan Uutisten Viikkolehti, Kuningaskuluttaja, Nollapilkkuviisi, Turun Sanomat, Gloria, Image ... 1

LIITE 11. TUTKIVAN JOURNALISMIN ESIMERKKITAPAUKSET. ”Palautuuko mieleesi konkreettisia esimerkkejä tutkivista jutuista tai ohjelmista?”

- KOP-Kouri -tapaus ... 80
- Watergate-paljastus ... 12
- Maataloustukiraportti(Sadeoja) ... 8
- Toimittaja Gunther Wallraffin paljastukset ... 7
- Margariiniskandaali (Ilmari Turja), Kuolan saastuminen ... 6
- SKP:n miljoonat, toimittaja Reino Paasilinnan Yleisradion vakuutusjutut, Hannu Karpon jutut, HS:n kuukausiliitteen jutut ... 5
- MTV:n valepommi, ”Erilaiset talousaiheet”, Ajankohtainen Kakkonen ... 4
- Italian mafiajuttu (TV), HS:n kuluttajasivut, Suomen Kuvalehti, A-studio, Metro, Syöpäläpset (Mirja Pyykkö) ... 3
- Toimittaja Jukka Rislakin vakoilujutut, toimittaja Timo-Erkki Heinon Tosiasiaasarja, Ympäristöjutut, Granskaren, Vladimirov/Väyrynen-jupakka, Sunnuntai-Raportti ... 2

(Lisäksi lukuisia yksittäisiä esimerkkejä valtakunnalliselta ja paikalliselta tasolta.)

LIITE 12. TUTKIVAN JOURNALISMIN TYÖSARKA. ”Missä olisi Suomessa eniten työsarkaa tutkivalle journalismille (aihealue tai asia?)”

TALOUS

- Talous/talouselämä/talouden valta/talouspolitiikka/liike-elämä ... 99
- Pankit ... 12
- Talousrikollisuus, raha/rahan liike/rahan valta ... 7
- Suuryritykset ... 6
- Kartellit, rakennusyhtiöt/urakat ... 3
- Pääomien keskittyminen, teollisuus, monopolit, kasinopeli, pörssi ... 2
- Konsultit, vakuutuslaitokset, keskusliikkeet, liikemies-etiikka, päivittäistavara-
kauppa, yritysten tutkimustoiminta, konkurssit, johtajien töppäilyt, jupit ... 1

POLITIikka

- Politiikka/poliitikot/politiikan taustat ... 41
- Ympäristöpolitiikka/ympäristöasiat/ympäristönsuojelu/luonto ... 29
- Julkissektori/-hallinto/sen tehokkuus ... 14
- Terveys-/sosiaalipolitiikka/ihmisten eriarvoisuus ja sosiaalinen tilanne ... 13
- Kunnallispolitiikka, byrokratia ... 8
- Poliittinen päätöksentekojärjestelmä, poliittiset kähminnät ... 7
- Puolueet, kaavoitus/tonttipolitiikka/maakaupat ... 5
- Integraatio/EY ... 4
- Eduskunta, hallitus, asuntopolitiikka ... 3
- Neuvostoliiton-suhteet, poliittinen moraali, maatalouspolitiikka ... 2
- Verotus, ulkopolitiikka, yhteiskunnalliset palvelut ja varojen käyttö, valtionyri-
tykset, ulkomaalaispolitiikka, Iiro Viinanen, poliisi, korkeat virkamiehet, kroonikko-
jen hoito, maanpuolustus, laitokset, yhteiskunnan jakamat edut, kansanedusta-
jien vaalirahoitus, puoluerahoitus ... 1

- Talouden ja politiikan suhteet ... 18

MUUT

- Kuluttaja-asiat/-tieto ... 6
- Valta, kaikki/”joka taholla” ... 5
- Urheilu, tuomiot/oikeuslaitos, ay-maailma/ammattiliitot ... 4
- Valtaeliitti/”herraklubit”, kulttuuri ... 3
- Yhteiskunta, lähihistoria, rikokset, korruptio ... 2
- ”Todellisuuden kuvaaminen”, lapsiin suhtautuminen, monopolisähkön seurauk-
set, tiedotusvälineiden tiedontaso, tiedustelu/salainen poliisi, ydinvoima/ener-
giakysymykset, suuret kaupungit, laman vaikutukset, ilmastointi, työpaikkojen
viihtyvyys, hyväntekeväisyysjärjestöt, työnantajat(-järjestöt), huumeketjut, työttö-
myys, tasa-arvo, paikalliset asiat ... 1

■ Lähdeluettelo

- Abbott Stan (1987): A Study of the Status of Investigative Reporting in the 1980s. A Thesis Presented to the Faculty of the Graduate School, University of Missouri
- Ahonen Paavo – Kolari Jukka (1994): *Internet-opas*. Teknolit Oy, Jyväskylä
- Ahoniemi Petri (1989): Finnair ei luovu syytteistään. *Uusi Suomi* 18.1.1989
- Alasuutari Pertti (1989): Kvalitatiivinen analyysi kulttuurisen kieliopin etsimisenä. *Sosiologia* 4/1989
- Alasuutari Pertti (1992): Teemahaastatteluaaineistojen analyysi. Esitelmä valtakunnallisessa viestintäaineiden jatkokoulutusseminaarissa Tampereen yliopistossa 6.11.1992 (muistiinpanot Heikki Kuutti)
- Alasuutari Pertti (1993): *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere
- Alexander Lex (1994): Cost of Magnetic Tapes. *Internet-viesti* 25.10.1994 (paperikopio tekijän hallussa)
- Altschull J. Herbert (1990). *From Milton to McLuhan. The Ideas Behind American Journalism*. Longman, New York
- APME (1985): *Journalists and Readers. Bridging the Credibility Gap*. An APME (Associated Press Managing Editors) Credibility Committee Report. San Francisco, California
- Arolainen Teuvo (1992a): Tutkivan journalismin kurssi Tampereen yliopistossa 6.2.1992 (moniste)
- Arolainen Teuvo (1992b): Tästä ei sitten puhuta. *Helsingin Sanomat* 10.5.1992
- Arolainen Teuvo (1993): Luottotappioiden takaa löytyy rikoksia. *Helsingin Sanomat* 19.1.1993
- Aspelin Gunnar (1977): *Ajatukset tiet*. WSOY, Porvoo
- Asp Kent (1992): Journalistik som forskningsområde. Teoksessa Carlsson Ulla – Lindblad Anders (red.): *Forskning om journalistik, medier & kommunikation. Ämnesområdet i dag och i framtiden*. Nordicom, Göteborg
- Aucoin James (1992): The Arizona Project as a MacIntyrean Moment. *Journal of Mass Media Ethics*. Vol. 7, No. 3 (169–183)
- Aucoin James (1995): The Re-emergence of American Investigative Journalism 1960–1975. *Journalism History*, Spring 1995 (3–15)
- Aula Kaisa Maria (1991): *Poliitikkojen ja toimittajien subteet murreksessa?* Oy Yleisradio Ab, Tutkimusraportti 5/1991, Hakapaino, Helsinki
- Backman Martti (1988): Toimittaja vallan valvojana ja perusoikeuksien puolustajana. Alustus Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen kurssilla ”Toimittajat ja julkinen valta” 1.3.1988 Helsingissä. (moniste)
- Backman Martti (1990): Iltalehden päätoimittajan Martti Backmanin haastattelu 5.4.1990 (nauha tekijän hallussa)
- Backman Martti (1992): Suomi antautui talousrikollisille. *Iltalehti* 29.2.1992
- Baker Russ (1993): Truth, Lies and Videotape. *Columbia Journalism Review*, July/August 1993 (23–28)
- Benjaminson Peter – Anderson David (1990): *Investigative Reporting*. Iowa State University Press, Ames

- Bennike Sigurd (1986): Opsoegende journalistik i fremtidens informationssamfund. *Pressens Årbog* 1985. Pressehistorisk selskab, Odense (297–302)
- Berger Arthur Asa (1991): *Media Research Techniques*. Sage Publications, Newbury
- Bernauer Tuija – Härkönen Reijo – Pauku Leena (1981): Lavastejutut horjuttavat lehdistön uskottavuutta. *Sanomalehtimies* 12/1981
- Bernstein Carl – Woodward Bob (1974): *Presidentin miehet*. WSOY, Porvoo
- Bishop Mary (1990): Investigating with a Small Budget in a Small Paper. Alustus Gräv 90 -seminaarissa Göteborgissa 19.1.1990 (ääninauha tekijän hallussa)
- Blomberg Jouko (1991): Yleisradio eksyksissä. *Helsingin Sanomat* 19.9.1991
- Bolch Judith – Miller Kay (1978): *Investigative and in-Depth Reporting*. Communication Arts Books, Hastings House Publishers, New York
- Borden Sandra L. (1993): Empathic Listening: The Interviewer's Betrayal. *Journal of Mass Media Ethics*. Vol 8, No. 4 (219–226)
- Bovee Warren G. (1991): The End Can Justify the Means – But Rarely. *Journal of Mass Media Ethics*. Vol. 6, No. 3 (135–145)
- Brasch Walter M. (1990): *Forerunners of Revolution. Muckrakers and the American Social Conscience*. University Press of America, Lanham
- Braun Paul (1988): Deception in Journalism. *Journal of Mass Media Ethics*. Vol. 3, No. 1 (77–83)
- Brooks Brian S. – Kennedy George – Moen Daryl R. – Ranly Don (The Missouri Group) (1988): *News Reporting and Writing*. St. Martin's Press, New York
- Bruun Lars (1977): *Tiedonvälittäjän laintieto 2*. WSOY, Juva
- Bruun Lars – Kerosuo Lauri – Stranden Paul – Vuortama Timo (1981): *Viestinnän lait ja säännöt*. Kustannus Mäkelä, Rauma
- Bruun Mikko – Koskimies Ilkka – Tervonen Ilkka (1986): *Uutisoppikirja*. Tammi, Helsinki
- Bruun Mikko – Miettinen Osmo (1989): *Radio- ja televisiojournalismi vuonna 2000*. Teknillinen korkeakoulu, täydennyskoulutuskeskus, Otaniemi
- Campbell Duncan (1988): Notes for Yleisradio, Helsinki. Opetusmoniste Yleisradion ammattiopiston Tutkivan journalismin menetelmät ja mahdollisuudet -seminaarissa 29.2.–3.3.1988 Helsingissä. (moniste)
- Charnley Mitchell V. (1960): *Reporting*. Holt, Rinehart and Winston Inc., New York
- CIR (1992): *CIR at Fifteen. 1992 Report and General Plan*. Center for Investigative Reporting, San Francisco (esite)
- Cooper Thomas (1987): Hidden Taping: The Arguments For and the Ethics Against. *Nieman Reports*, Summer 1987 (21–27)
- Cuomo Mario (1987): The Freedom of the Press. *Nieman Reports*, Spring 1987 (16–24)
- Defleur Melvin L. – Dennis Everette E. (1985): *Understanding Mass Communication*. Houghton Mifflin Co., Boston
- Dennis Everette E. (1986): Investigative Reporting: Why Practitioners Need the Academy. Gannett Center for Media Studies. (Speeches) (moniste)
- Donohue George A. – Tichenor Phillip J. – Olien Clarice N. (1995): A Guard Dog Perspective on the Role of Media. *Journal of Communication*, Spring 1995 (115–132)
- Downie Leonard Jr. (1976): *The New Muckrakers*. The New Republic Book Company, Inc., Washington D.C.

- Elliott Deni – Culver Charles (1992): Defining and Analyzing Journalistic Deception. *Journal of Mass Media Ethics*. Vol 7, No. 2 (69–84)
- Erkko Aatos (1988): Sanomalehdistön syytettävä majakkansa. *Suomen Lehdistö* 12/1988
- Erma Martti (1992): Pankkisalaisuus pankin toiminnan kannalta. Alustus Salaista vai julkista -seminaarissa Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksessä 14.5.1992 (moniste)
- Ettema James S. (1988): The Craft of the Investigative Journalist. Research Monographs, The Institute for Modern Communications. *Northwestern University*
- Ettema James S. – Glasser Theodore L. (1985): On the Epistemology of Investigative Journalism. *Communication* Vol 8, (183–206)
- Ettema James S. – Glasser Theodore L. (1988): Narrative Form and Moral Force: The Realization of Innocence and Guilt Through Investigative Journalism. *Journal of Communication*, Summer 1988 (8–26)
- Ettema James S. – Glasser Theodore L. (1993): The Intimate Interdependence of Truth and Value: Case Studies from Journalism. A Paper presented to the Philosophy of Communication Division of the International Communication Association Annual Convention, Washington D.C., May 1993
- Ettema James S. – Glasser Theodore L. (1994): The Irony in – and of – Journalism. A Case study in the Moral Language of Liberal Democracy. *Journal of Communication*, Spring 1994 (5–28)
- Evensen Bruce J. (1989): The Evangelical Origins of the Muckrakers. *American Journalism* VI 1989:1 (5–29)
- Falk Pasi (1985): Ei leipää vaan sirkushuveja. *Sosiologia* 1/1985 (7–9)
- Fang Irving (1985): *Television News, Radio News*. Rada Press, St. Paul
- Felsenthal Edward (1994): Trial by Journalism: Toward a Burden of Proof for Investigative Reporting. *Communication and the Law*, June 1994 (21–36)
- Fielder Virginia Dodge – Weaver David H. (1982): Public Opinion on Investigative Reporting. *Newspaper Research Journal*, January 1982 (54–62)
- Fink Conrad C. (1988): *Media Ethics*. McGraw Hill Inc., New York
- Foreman Gene (1984): Confidential Sources: Testing the Readers' Confidence. *Nieman Reports*, Summer 1984 (20–23)
- Fund (s.a.): The Fund for Investigative Journalism Believes that What You Don't Know *does* Hurt You (esite)
- Furhoff Lars (1974): *Makten över medierna*. Lund
- Furhoff Lars (1986): *Makten över journalistiken*. Kk grafiska/ de besche Nilsson offsettryck Ab, Stockholm
- Gaines William (1994): *Investigative Reporting for Print and Broadcast*. Nelson-Hall Publishers, Chicago
- Gans Herbert (1979): *Deciding What's News*. Vintage Books, New York
- Gassaway Bob M. (1988): Are Secret Sources In the News Media Really Necessary? *Newspaper Research Journal*, Spring 1988
- Gillmor Don (1995): Kirje Iieikki Kuutille 5.4.1995 (Professor, Silha Cntr for the Study of Media Ethics and Law, University of Minnesota)
- Ginman Mariam (1983): En modell för journalisternas informationsanskaffning. *Acta Universitatis Tamperensis*, Ser A, Vol 154. Tampere
- Glasser Theodore L.: (1985): On the Morality of Secretly Taped Interviews. *Nieman Reports*, Spring 1985 (17–20)
- Glasser Theodore L. – Ettema James S. (1989): Investigative Journalism and

- the Moral Order. *Critical Studies in Mass Communication*, March 1989 (1–20)
- Gleason Timothy (1990): *The Watchdog Concept*. Iowa State University Press, Ames
- Goldstein Tom (ed.) (1989): *Killing the Messenger. 100 Years of Media Criticism*. Columbia University Press, New York
- Graber Doris A. (1980): *Mass Media and American Politics*. Congressional Quarterly Inc., Washington.
- Greene Bob (1981): Foreword. Teoksessa Mollenhoff Clark: *Investigative Reporting: from Courthouse to White House*. MacMillan Publishing Co, New York
- Greene Bob (1990): Techniques of Investigative Reporting. Alustus Gräv 90 -seminaarissa Göteborgissa 20.1.1990 (ääninauha tekijän hallussa)
- Greene Bob (1991a): Foreword to the First Edition. Teoksessa: Ullman John – Colbert Jan (editors): *The Reporter's Handbook. An Investigator's Guide to Documents and Techniques*. Investigative Reporters and Editors, Inc. St. Martin's Press, New York
- Greene Bob (1991b): Investigative Teamwork. Teoksessa Ward Hiley H.: *Reporting in Depth*. Mayfield Publishing Co., Mountain View
- Grönfors Martti (1982): *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. WSOY, Juva
- Halmekoski Tuija (1985): Paljastus paljastuksesta. *Suomen Sosialidemokraatti* 26.7.1985
- Hannus Arno – Hallberg Pekka (1987): *Kunnallislaki*. WSOY, Juva
- Heino Timo-Erkki (1990): Tutkiva journalismi innostaa Ruotsissa. *Sanomalehti-mies* 3/1990
- Heino Timo-Erkki (1993): Palkkamurhaajasta vallan vahtikoiraksi. *Journalisti* 22/1993
- Heinonen Aki (1984): Kuka paljastaisi mädännäisyyden perustet? Kuntalainen on hallinnollisen salailun uhri. *Kansan Uutisten Viikkolehti* 13.10.1984
- Heinonen Jukka (1995): ”Avustajilla on enemmän valtaa kuin edustajilla”. *Helsingin Sanomat* 23.6.1995
- Heiskanen Ilkka (1988): Paranooinen triangeli: eliitti-mediat-kansa. Esitelmä Yleisradion koulutustilaisuudessa 12.4.1988 Helsingissä (moniste)
- Heiskanen Juha (1992): Media sanojen takana. *Katso* 45/1992
- Helsingin kaupunginviskaalinviraston päätös (1992): Päätös syyttämättä jättämisestä. Diaarinumero 92/1567 (27.3.1992)
- Hemánus Pertti (1972): *Reporadion nousu ja tubo*. Otava, Helsinki
- Hemánus Pertti (1983): *Journalistinen vapaus*. Gaudeamus, Jyväskylä
- Hemánus Pertti (1989): The Essence of Journalism and Journalism Research. *The Nordicom Review of Nordic Mass Communication Research* 2/1989
- Hemánus Pertti (1990a): *Journalistiikan perusteet*. Johdatus tiedotusoppiin 2. Yliopistopaino, Helsinki
- Hemánus Pertti (1990b): Poliittinen luottotoimittaja riski kansanvallalle. *Suomen Kuvalehti* 36/1990
- Hemánus Pertti (1991a): Näyttökö kaivat, journalisti? *Sanomalehti-mies* 19/1991
- Hemánus Pertti (1991b): Journalistikens kärna och journalistikforskning. Teoksessa Londen Anne-Marie – von Bergman-Winbeg Maire-Louise – Häkli Gunilla – Lund Erik – Ziliacus-Tikkanen Henrika (toim.): *Journalistik, kommunikation, utbildning*. (Vänskrift tillägnad Ulla-Stina Westman). Svenska social- och kommunalhögskolan. Yliopistopaino, Helsinki

- Hemánus Pertti (1994): Hillitty mediapeli parempi kuin hillitsemätön julkisuus-
peli. *Suomen Lehdistö* 12/1994
- Hemánus Pertti (1995): Opettaako journalistia Siperia vai tieto-oppi? Teoksessa
Elina Sana (toim.): *Tieto-opista mediapeliin. Journalismin tutkimuksen nä-
kökulmia*. WSOY, Juva
- Hemánus Pertti – Tervonen Ilkka (1980): *Objektiivinen joukkotiedotus*. Otava,
Keuruu
- Hemánus Pertti – Tervonen Ilkka (1986): *Totuuksista utopioihin. Journalismin,
muun todellisuuden ja yleisön subteista*. Otava, Keuruu
- Hentoff Nat (1974): Woodward, Bernstein and "All the President's Men". *Colum-
bia Journalism Review*, July/August 1974
- Hietanen Juha (1990): MTV:n Sunnuntairaportin valepommitesti sanomalehdissä.
Toimittajatutkimnon tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere
- Hirsjärvi Sirkka – Hurme Helena (1980): *Teemahaastattelu*. Gaudeamus, Tampere
- Hodges Louis W. (1988): Undercover, Masquerading, Surreptitious Taping. *Jour-
nal of Mass Media Ethics*, Vol. 3, No. 2 (26–36)
- Hokkanen Hannu (1976): Tutkiva journalismi esillä Lappeenrannassa. Jäljelle jäi
vain journalismi. *Sanomalehtimies* 15/1976
- HS (1992): Julkisuus johtavaksi periaatteeksi. *Helsingin Sanomat* 7.5.1992 (pää-
kirjoitus)
- Hujanen Erkki (1990): Keskisuomalainen – epätoivon tai toivon viestijä? Maakun-
nallisten ja paikallisten juttujen jako myönteisiin, kielteisiin ja neutraaleihin.
Esitelmä proseminaarissa Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksella
26.2.1990 (moniste)
- Hyvönen Eero (1991): Tintti Haijärvellä. *Helsingin City-lehti* 12/1991
- Hämäläinen Matti (1983a): Suomalaiset toimittajat liian kilttejä. *Sanomalehtimies*
20/1983
- Hämäläinen Matti (1983b): Poliittisen tiedotuksen ilmapiiri kiristymässä. *Sano-
malehtimies* 23/1983
- Hämäläinen Matti (1984): Toimittajat jäävuoren huipulla. *Sanomalehtimies* 19/1984
- Hämäläinen Matti (1985): Vahtikoiran paikka vapaana maassamme. *Sanomaleb-
timies* 2/1985
- Hämäläinen Matti (1994): Kuningaskuluttajan tekijät ovat suurennuslasin alla.
Journalisti 5/1994
- IRE (s.a.): *Every reporter can be an investigative reporter with the help of ... IRE*.
Investigative Reporters and Editors (s. l.) (esite)
- IRE (1977): *The Arizona Project*. Reprint of a 1977 Series. Investigative Reporters
and Editors Inc. (s.l.)
- Isaksson Paavo (1993): Korruptio poliittisten ja taloudellisten instituutioiden val-
lankäyttönä. *Politiikka* 2/1993 (94–107)
- Jaspin Elliot (1993): The New Investigative Journalism: Exploring Public Records
by Computer. Teoksessa Pavlik John – Everette Dennis: *Demystifying Media
Technology*. Readings from the Freedom Forum Center. Mayfield Publishing
Company, Mountain View, California
- Johnstone John W.C. – Slawski Edward J. – Bowman William W. (1972): The
Professional Values of American Newsmen. *Public Opinion Quarterly* (522–
540).
- Jones John Paul (1976): *Gathering and Writing the News*. Nelson-Hall, Chi-
cago

- Julkisuustoimikunta (1992): Julkisuuslainsäädännön uudistaminen. *Komiteanmietintö* 1992:9. Valtion painatuskeskus, Helsinki
- Juusola Markku (1988): Osallistuva journalismi, 1960-luvun alakulttuuri ja uusi journalismi Yhdysvalloissa. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja* A 62/1988, Tampere
- Järventaus Kaarina (1988): USA:ssa käydään kiistaa lähteen paljastamisesta. *Sanomalehtimies* 3.10.1988
- Kalter Joanmarie (1987): TV's Undercover Reporters: the Danger of Going Too Far. *TV Guide*, October 17, 1987
- Kangas Pertti (1992): Sitoutuminen vallankäytön koneistoon on suurempi ongelma kuin korruptio. *Sanomalehtimies* 15/1992
- Kehälina Heikki – Melin Harri (1988): *Tuntemattomat toimittajat. Tutkimus Suomen Sanomalehtimiesten Liiton jäsenistä*. Suomen Sanomalehtimiestenliitto Liitto, Porvoo
- Kinnunen Matti (1980): Snellmanin Saima uudisti lehdistön. *Suomen Lehdistö* 3/1980
- Kinnunen Matti (1981): J.V. Snellman – omapäinen lehdenkustantaja. *Suomen Lehdistö* 5–6/1981
- Kirtz Bill (1975): Investigative reporters relate how they operate. *Editor & Publisher* 3.5.1975
- Kivelä Pekka (1992): Yritysten avoimuus tai sulkeutuneisuus. Alustus Julkinen vai salainen -seminaarissa Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksessa 15.5.1992 (moniste)
- Kivikuru Ullamaija ja 56 opiskelijaa (1992): Utismylly pyörii. Katsaus kolmen päivän uutis- ja ajankohtaistarjontaan Helsingissä. *Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen julkaisuja* 2C 1/92, Helsinki
- Kiviranta Uolevi (1990): Vähäisimmän vaivan laki journalismissa. *Tiedotustutkimus* 3/1990
- Klaidman Stephen – Beauchamp Tom L. (1987): *The Virtuous Journalist*. Oxford University Press, New York
- Koch Tom (1990): *The News as Myth. Fact and Context in Journalism*. Greenwood Press, New York
- Koch Tom (1991): *Journalism in the 21st Century. Online Information, Electronic Databases and the News*. Adamantine Press, Twickenham
- Koljonen Vesa-Pekka (1995): Valtaa vai ei? *Ilta-Sanomat* 7.1.1995
- Korhonen Pekka (1982): Journalistinen kulttuuri teoreettisena käsitteenä ja reaalisenä ilmiönä. Tiedotusopin lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto, Tampere
- Korhonen Pekka (1984): Journalismin kaksi tasoa: tavoite ja lopputulos. *Tiedotustutkimus* 2/1984 (27-37)
- Kortelainen Kari (1990): Sananvapautta jää runsaasti käyttämättä. *Sanomalehtimies* 9/1990
- Krogh Torbjörn von (1988): Metodisk journalistik. Teoksessa Hederen Jan (toim.): *Journalistiska arbetsmetoder*. Bokförlaget Spektra, Halmstad
- Krogh Torbjörn von (1992): Undersökande – eller grävande – journalistik. *PresSENS Årbog* 1991, Pressehistorisk Selskab, Odense
- KSML (1993): Toimitusten arkistot väljempään valvontaan. *Keskisuomalainen* 28.12.1993
- Kuutti Heikki (1984): Katsaus tutkivaan journalismiin. Tiedottajan koulutuslinjan tutkielma. Markkinointi-instituutti, Helsinki

- Kuutti Heikki (1985): Innostus tutkiviin juttuihin laimennut. *Sanomalehtimies* 1/1985
- Kuutti Heikki (1990a): Tutkiva journalismi Suomessa. Suomalaisjournalistien käsitykset tutkivasta journalismista suomalaisessa joukkotiedotuksessa taustana yhdysvaltalainen investigative reporting. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä
- Kuutti Heikki (1990b): Tutkiva journalismi on pienen ihmisen puolella. *Suomen Lehdistö* 3/1990
- Kuutti Heikki (1991a): Washington Post tutkii yhä. *Sanomalehtimies* 16/1991
- Kuutti Heikki (1991b): Tutkivat journalistit yhdistävät voimiaan Yhdysvalloissa. *Suomen Lehdistö* 11/1991
- Kuutti Heikki (1991c): Suomessa ei pahemmin tutkita. *Sanomalehtimies* 3/1991
- Kuutti Heikki (1991d): Suomalaisoimittajat kovin kilttejä. *Suomen Lehdistö* 3/1991
- Kuutti Heikki (1991e): Tutkiva journalismi – harvinainen ilmiö suomalaisessa joukkotiedotuksessa. *Tiedotustutkimus* 3/1991 (70-74)
- Kuutti Heikki (1992): Många hinder för undersökande journalistik i Finland. *Pressens Årbog 1991*. Pressehistorisk Selskab, Odense
- Kuutti Heikki (1993a): Tässä tarvitaan tutkivaa journalismia. Suomalaisen journalismin tutkivuus amerikkalaisen investigative reporting -perinteen valossa. Journalistiikan lisensiaatintyö, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä
- Kuutti Heikki (1993b): Suomessa tarvitaan tutkivaa journalismia. *Keskisuomalainen* 4.11.1993
- Kuutti Heikki (1994a): *Journalistiikan sanasto*, Atena Kustannus Oy, Jyväskylä
- Kuutti Heikki (1994b): Tutkiva journalismi – mitä se on? *Tiedotustutkimus* 4/1994 (87-95)
- Kuutti Heikki (1994c): Nykytilanne ei innosta tutkivaan journalismiin. *Journalisti* 20.4.1994
- Kylävaara Keijo (1976): Tutkiva journalismi – mitä se on. *Suomen Lehdistö* 5/1976
- Kämppi Anne (1990): Eettinen harkinta uutisjournalismissa. Haastattelututkimus sanomalehtitoimittajien eettisistä ongelmista ja periaatteista. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja* A71/1990, Tampere
- Laaksovirta Tuula H. (1988): *Tutkimuksen lukeminen ja tekeminen*. Kirjastopalvelu Oy, Helsinki
- Laatikainen Erkki (1989): Poliitiikkaa nimellä ja nimimerkillä. Teoksessa Wiio Juhani (toim.): *Poliitiikka ja julkisuus*. Gummerus, Jyväskylä
- Lahtinen Kalle-Ville – Särkkä Susanna (1989): Hyvien kysymysten esittäjä. *Ylioppilaslehti* 8/1989
- Laine Antero (1970): Kultasuut vaikenivat. *Hymy-lehti* 10/1970 (pääkirjoitus)
- Laine Jarmo (1993): *Kyky, taito vaiko koeteltu poliittinen kunto. Poliittiset virkänimitykset maan tapana*. Art House, Jyväskylä
- Laitinen Ahti (1989): *Vallan rikokset*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki
- Lambeth Edmund B. (1977): The Watchdog Ethic of the Press. *Quarterly Journal of Ideology*, Spring 1977 (8-14)
- Lambeth Edmund B. (1986): *Committed Journalism*. Indiana University Press, Bloomington
- Lambeth Edmund B. (1990): Waiting for a New St. Benedict: Alasdair MacIntyre & the Theory and Practice of Journalism. *Journal of Mass Media Ethics*, Summer 1990

- Langley Monica – Levine Lee (1988): Broken Promises. *Columbia Journalism Review*, July/August 1988 (21–24)
- Lausmaa Pirjo-Riitta (1985): Syksyn 1980 makkarajupakka tutkittu. *Sanomalehtimies* 5/1985
- Lehto Keijo (1992): Journalismin lähteille. Toimittajien lähdekäytäntö sanomalehti Keski-suomalaisessa. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä
- Lehtola Jorma (1995): Taustatoimittaja puurttaa siistiä työtä takarivissä. *Katso* 11/1995
- Lehtola Markku (1992a): Asioiden valmistelu on julkista, jos esivalta niin sallii. *Sanomalehtimies* 20/1992
- Lehtola Markku (1992b): Julkista, salaista vai salattavaa? Alustus Julkinen vai salainen -seminaarissa Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksessa 14.5.1992 (moniste)
- Lehtola Markku (1993): Näkökulma uutisten tapaan syyllistää kohteensa. *Journalisti* 2/1993
- Lehtola Markku – Paksula Kauko (1984): *Jäävuoren huippu*. Raportti talousrikoksesta. WSOY, Juva
- Levo-Henriksson Ritva (1994): *Eyes upon Wings. Culture in Finnish and US Television News*. Research Report 1/1994. Oy Yleisradio Ab, Helsinki
- Lieberman Trudy (1994): What Ever Happened to Consumer Reporting? *Columbia Journalism Review*, October 1994 (34–40)
- Lindqvist Antti (1988): Presidentin miehet – Pakulan kapulat Nixonin rattaissa (elokuva-arvostelu). *Katso* 5.7.1988
- Lindqvist Håkan (1989a): "Vi satte 80 reportrar på Harrisburghaveriet". *Journalisten* 3/1989
- Lindqvist Håkan (1989b): Vilja och organisation viktigare än resurser. *Journalisten* 4/1989
- Lindqvist Håkan (1989c): Journalistdressyr (sarjassa Hur fria är orden i Norden). *Journalisten* 1/1989
- Linkki (1990): Paasilinnan Yleisradio: Yhteiskunnallisen keskustelun foorumi. *Linkki* 5/1990
- Lippincott Donald E. (1991): Investigative Reporting: Plenty to Probe. *Presstime*, February 1991 (15–18)
- Lissit Robert (1995): Gotcha! *American Journalism Review*, March 1995 (17–21)
- Locklin Bruce (1978): Investigative Reporting: How it's done. *The Bulletin of the American Society of Newspaper Editors*, September 1978 (3–5)
- Lovell Ronald P: (1983): *Reporting Public Affairs*. Wadsworth Publ. Co., Belmont
- Lubars Walter – Wicklein John (eds.) (1975): *Investigative Reporting: the Lessons of Watergate*. A two-day conference sponsored by Boston University School of Public Communication, April 23–24, 1975. Boston University
- Lummelampi Kirsti (1978): Katsaus tutkivaan journalismiin Yhdysvalloissa. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere
- Luostarinen Heikki (1982): Ketä toimittajamyitti hyödyttää? *Sanomalehtimies* 14/1982
- Luostarinen Heikki (1993): Hyvinvointivaltion murentuessa kiihtyy myös journalismin alamäki. *Journalisti* 14/1993
- Luostarinen Heikki (1994): *Mielen kersantit*. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Hanki ja jää, Juva

- Luostarinen Heikki (1995): Amerikan uusinta uutta: Kansalaisjournalismi. *Journalisti* 12/1995
- Luxenberg Steve (s.a.): A Guide to Public Records. (moniste)
- Löwenberg Anders (1992): *Undersökande journalistik*. Ordfronts förlag, Stockholm
- Malmberg Raili (1991): Yleislehkien kuohunnan vuodet 1934–1980. *Suomen Lehdistön historia* 8. Kustannuskiila Oy, Kuopio
- Markkanen Tapani (1982): Syntyi iso juttu joka vaikutti. Esitelmä Paikallislehkien liiton järjestämällä Nuorten toimittajien jatkokurssilla Jyväskylässä 1.10.1982 (moniste)
- McCartney James (1973): The Washington Post and Watergate: How two Davids slew Goliath. *Columbia Journalism Review*, July/August 1973
- McQuail Denis (1994): *Mass Communication Theory. An Introduction*. Sage Publications, London
- Meilby Mogens – Minke Kim (1983): *Når sandheden skal frem*. Metoder in grundig journalistik research. Borgen
- Meilby Mogens – Minke Kim (1985a): *Study on the contribution which the media can make in scrutinizing actions that might lead to abuse of power*. Prepared for Unesco, November the 1st 1985. Danmarks Journalisthøjskole 1985 (pre-publication copy for limited distribution).
- Meilby Mogens – Minke Kim (1985b): Viranomaiset, poliitikot, lehdistö ja nykyaikainen painostusryhmä. Teoksessa *Joukkoviestimet Pohjoismaissa 1985*. Sanomalehtien liitto, Helsinki
- Melin Harri – Nikula Jouko (1993): *Journalistit epävarmuuden ajassa. Tutkimus Suomen Journalistiliiton jäsenistä 1993*. Suomen Journalistiliitto, Forssa
- Metsälampi Erkki (1995): EU:n julkisuussäädöksiä ei saatu vielä muutettua. *Journalisti* 12/1995
- Meyer Philip (1973): *Precision Journalism*. Indiana University Press, Bloomington
- Meyers Christopher (1993): Justifying Journalistic Harms: Right to Know vs. Interest in Knowing. *Journal of Mass Media Ethics*, Vol. 8, No. 3 (133–146)
- Miettinen Jorma (1980): *Sanomalehtien lukeminen*. (Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja n:o 2). Weilin+Göös, Turku
- Miettinen Jorma (1984): *Toimitustyö*. Gaudeamus, Hämeenlinna
- Miettinen Jorma (1992): Sunnuntairaportin päätoimittajan Jorma Miettisen haastattelu 8.4.1992 (nauha tekijän hallussa)
- Miettinen Jorma – Kalliomäki Ilkka – Suominen Elina (1981): *Journalistinen työprosessi*. Gaudeamus, Helsinki
- Mollenhoff Clark R. (1981): *Investigative Reporting: from Courthouse to White House*. MacMillan Publishing Co., New York
- Mustonen Kari (1983): Tutkijoita vai hutkijoita? *Sanomalehtimies* 20/1983
- Mäkelä Jarmo (1992): Journalismi toimii lähteiden ehdoilla. *Sanomalehtimies* 14/1992
- Mäkelä Klaus (1990): Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus, Helsinki
- Määttänen Sakari (1974a): Tutkivan journalismin sankaritoimittajat. *Helsingin Sanomat* 6.10.1974
- Määttänen Sakari (1974b): Kun presidentti erosi eli tutkivan journalismin välähdyksiä Watergaten varrelta. *Helsingin Sanomat* 6.10.1974

- Mölsä Ari (1992): Julkisuustoimikunta: Valmistelu avoimemmaksi, edes vähäsen. *Suomen Kunnat* 12/1992
- Mörä Tuomo (1993): Amerikkalaisten työtyytyväisyys on laskussa. *Journalisti* 17/1993
- National Archives (1989): *This Fierce Spirit of Liberty. The Making of the Bill of Rights*. An Exhibition at the National Archives (esite)
- Nelson Deb (1994): Context. Going beyond anecdotal reporting. *IRE Journal*, September–October 1994 (4–5)
- Niemi Arto (1990): Tiedolla on hintansa. *Sanomalehtimies* 24.5.1990
- Nilsson Ulf (1984): *Omapäiset*. Koko kansan kirjakerho, Espanja
- Nissilä Jyrki (1995): Pienissä pohjoisissa demokratioissa tutkimuksen mukaan vähiten lahjontaa. *Helsingin Sanomat* 17.7.1995
- NNC (1981): *After "Jimmy's World": Tightening Up In Editing*. A Report by The National News Council, New York
- Nortamo Simopekka (1991): Suomalainen itesesensuuri. *Helsingin Sanomien kuukausiliite* 17/1991
- Nortamo Simopekka (1992): Yksisuuntaisen viestinnän maa. *Helsingin Sanomat* 29.3.1992
- Noyes Dan (1983): *Raising Hell. A Citizens Guide To The Fine Art Of Investigation*. Mother Jones Magazine, San Francisco
- Nykänen Harri (1994): Oikeusturvayhdistys ajaa kansalaisvalvontaa. *Helsingin Sanomat* 28.9.1994
- Nykänen Harri – Sipilä Jarkko (1994): Poliisin sisäinen tutkinta kangertelee korruptiotapauksissa. *Helsingin Sanomat* 29.8.1994
- Olen Jeffrey (1988): *Ethics in Journalism*. Prentice Hall, Englewood Cliffs
- OM (1994): Rauhan, yksityisyyden ja kunnian loukkaamisesta. Rikoslakiprojektin ehdotus. *Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisuja* 7/1994. Oikeusministeriö, Helsinki
- OM (1995): Säädosvalmistelun julkisuuden lisääminen Euroopan Unionissa. EU-asiakirjojen julkisuutta selvittäneen työryhmän muistio 22.6.1995. *Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto*. Oikeusministeriö, Helsinki
- O'Neill Michael (1985): Media Power and the Dangers of Mass Information. *Nieman Reports*, Summer 1985
- OTS (1992): *Ohjelmatoiminnan säännöstö*. Oy Yleisradio Ab, Helsinki (Hyväksytty hallintoneuvostossa 24.4.1992)
- Palmgren Raoul (1994): *Täällä toimitus. Lehdistö ja lehtimiehet kaunokirjallisen kuvauksen kohteena*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 607. Jyväskylä
- Palmolahti Harri (1993): Kuka ampui? Tutkimus journalismin, erityisesti televisio-uutisten tavasta syyllistää. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja* A81/1993, Tampere
- Park Robert E. (1981): Sanomalehden luonnonhistoria. *Tiedotustutkimus* 2/1981 (21–31)
- Patterson Margaret Jones – Russell Robert H. (1986): *Behind the Lines. Case Studies in Investigative Reporting*. Columbia University Press, New York
- Pentikäinen Mikael – Pietiläinen Tuomo (1995): Edustajien kytkökset yrityksiin vähentyneet. *Helsingin Sanomat* 14.5.1995
- Penttilä Pekka (1992): Tutkiva journalismi ahtaalla. *Katso* 41/1992

- Peräkylä Kirsi-Marja (1991): Vapautta rajoittaa eniten rahapula. *Sanomalehtimies* 22.9.1991
- Pietilä A-P (1990): Tiedonvälittäjällä on velvollisuus kertoa ilkeäkin totuus. *Suomen Lehdistö* 3/1990
- Pietilä Jyrki (1984): Talouselämän tiedotustoiminta. Teoksessa Pietilä Jyrki (toim.): *Tiedottaja, tiedotus, toimittaja*. Gaudeamus, Helsinki
- Pietiläinen Tuomo (1990): Toimittajan lähdesuoja yhä useammin tarpeen. *Helsingin Sanomat* 28.7.1990
- Pietiläinen Tuomo (1991): Tutkivan journalismin suurin este on toimittaja itse. *Sanomalehtimies* 25.4.1991
- Pietiläinen Tuomo (1994): Hallitus ajaa avoimuutta Euroopan unionin hallintoon. *Helsingin Sanomat* 19.12.1994
- Pilkama Eero (1989): Sunnuntairaportti 15.1.1989. *Sisis* (MTV:n sisäinen tiedotuslehti) 3/1989
- Pohjola Teuvo (1994): Sananvapaus ja joukkoviestinnän oikeudellinen sääntely. Teoksessa Nordenstreng Kaarle – Wiio Osmo A. (toim.) *Joukkoviestintä Suomessa*. Weilin + Göös, Porvoo
- Porvali Seppo (1992): Silmien väliin. *Kohu – kansan puolesta* 1/1992
- Protess David L. (1986): Investigative reporters: endangered species? *IRE Journal*, Winter 1986 (24)
- Protess David L. – Cook Fay Lomax – Doppelt Jack C. – Ettema James S. – Gordon Margaret T. – Leff Donna R. – Miller Peter (1991): *The Journalism of Outrage. Investigative Reporting and Agenda Building in America*. Guildford Press, New York
- Protess David – Ettema James (1989): Tracking investigative journalists. *IRE Journal*, Summer 1989 (13–17)
- Pynnönen Risto (1985): Neulansuovastaetsijä. *Keski-Suomessa Keskisuomalainen*. Keskisuomalainen Oy, Jyväskylä (yritysesite)
- Raade Uolevi (1981): Tutkivaa journalismia tarvitaan talouskirjoittelussa. *Suomen Lehdistö* 10/1981
- Randström Stefan (1991): *Ärliga bedragare*. Svenska social- och kommunalhögskolan. Yliopistopaino, Helsinki
- Rautio Marjatta (1990): Paikallislehti, yhteisö ja konflikti. Paikallislehden tehtävien ja sidonnaisuuksien tarkastelua Koillis-Lappi -lehden Vuotos-kirjoittelun pohjalta. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja* 70/1990, Tampere
- Rautonen Markku (1981): Ilmari Turja kolmen kuvalehden mies kirjassa *Aikakauslehti 2000*, Suomen aikakauslehdistön 200-vuotisjulkaisu. Aikakauslehtien Liitto, Helsinki
- Rautonen Markku (1984): On parempi tuumata tunti ... (Ilmari Turjan haastattelu). *Sanomalehtimies* 8/1984
- Reinboth Susanna (1994a): Viranomaiset rahastavat asiakirjojen kopioista. *Journalisti* 20/1994
- Reinboth Susanna (1994b): Julkisuuslakiin tulossa lisää tiedotusvelvoitteita. *Helsingin Sanomat* 23.6.1994
- Reinboth Susanna – Sipilä Jarkko (1994): Skopin perumat rikosjutut jäävät salaisiksi. *Helsingin Sanomat* 17.12.1994
- Rentola Ilkka (1983): Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalityypin tarkastelua. *Tampereen*

- Yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja* A47/1983, Tampere.
- Reporters Committee ... (1989): *The First Amendment Handbook*. The Reporters Committee for Freedom of the Press, Washington (esite)
- Reunanen Kyösti (1978): Timo Konstari: Julkisuuslaki tarvitsisi nopean remontin. *Sanomalehtimies* 3/1978
- Rimpiläinen Markku (1993): Toimitusten tuottavuuden parantaminen vaatii aktiivista johtamista. *Painomaailma* 6/1993
- Roberts Eugene (1988): In Praise of In-Depth Journalism. *Nieman Reports*, Spring 1988 (4–6 ... 43)
- Roberts Eugene (1991): Ratcheting Up Profits. *Nieman Reports*, Winter 1991 (10–11)
- Robinson Steve (1979): Pulitzers: was the Mirage a deception? *Columbia Journalism Review*, July-August 1979
- Ruostetsaari Ilkka (1992): *Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä*. Gaudeamus, Tampere
- Salminen Esko (1988): Toimitustyön kehityslinjat kohdassa Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. *Suomen lehdistön historia* 3. Kustannuskiila Oy, Kuopio
- Saukkomaa Harri (1992): Tutkivan journalismin tinkimätön patriarkka (Bob Greenen haastattelu). *Sanomalehtimies* 22/1992
- Savola Hannu (1991): Mitä odotan tutkivalta journalismilta. Alustus Sanoma Oy:n Tutkivan journalismin kurssilla Helsingissä 18.11.1991 (moniste)
- Schneider Andrew (1989): Eight Steps Toward Successful Investigative Reporting. *Presstime*, February 1989 (12–15)
- Schudson Michael (1992): Watergate: A Study in Mythology. *Columbia Journalism Review*, May/June 1992 (28–33)
- Shepard Alicia (1994): Anonymous Sources. *American Journalism Review*, December 1994 (19–25)
- Siltala Juha (1992): Uutisoinnin reaaliaikainen kiire päästää esiin vallitsevat ryhmäfantasiat. *Sanomalehtimies* 14/1992
- Sipilä Jarkko (1993): Joka viidenteen konkurssiin liittyy selvä syy epäillä rikosta. *Helsingin Sanomat* 25.6.1993
- Sirkkunen Esa (1994): Moraalin valtakunta. *Tiedotustutkimus* 4/1994 (96–111)
- SLM (1979): Wallraff voitti, mutta Springer ei hellitä. *Sanomalehtimies* 10/1979
- Smith Robert Ellis (1994): The Right Versus the Need to Publish. *Journal of Mass Media Ethics*. Vol. 9, No. 4 (230–234)
- Smith Zay N. – Zekman Pamela (1979): The Mirage takes shape. *Columbia Journalism Review*, September/October 1979
- Snellman Riitta (1990): Tutkiva journalismi televisiossa: katselijoiden kosiskelua vai todellisuuden etsimistä. Alustus Median 20-vuotisseminaarissa Helsingissä 4.10.1990 (moniste)
- Snellman Riitta (1992): Sunnuntairaportin tuottajan Riitta Snellmanin haastattelu 23.3.1992 (nauha tekijän hallussa)
- Solomon Mirja E. (toim.) (1995): *Tutkivan journalismin vuosikirja 1994*. Julk. Tutkivan journalismin yhdistys ry. Porvoo
- Sorsa Kalevi (1984): Kansan ja sanan valta. *Sanomalehtimies* 24/1984
- Speckman Karon Reinboth (1994): Using Data Bases to Serve Justice and Maintain the Public's Trust. *Journal of Mass Media Ethics*. Vol. 9, No. 4 (235–242)

- SPJ (1994): Society of Professional Journalists: Code of Ethics. *Quill* November/December 1994 (44)
- SSL (1992): *Journalistin objeet*. Suomen Sanomalehtimiesten Liitto, Forssa
- Stanford Phil (1986): Watergate Revisited. *Columbia Journalism Review*, March/April 1986 (46–49)
- Stenius Yrsa (1993): *Valta ja naiseus*. Kirjayhtymä, Helsinki
- St. John Mark (1985): *Investigative Journalism Techniques*. Evaluation Guides, no. 6. Northwest Regional Educational Laboratory, Portland
- Suhonen Marja-Liisa (1984): *Joukkotiedotus*. Markkinointi-instituutti, Helsinki
- Sundgren Christian (1977): Mihin joutui tutkiva journalismi. *Linkki* 12/1977
- Suomen Kuntaliitto (1995): *Kuntien tiedottaminen. Uuden kuntalain tiedotusperiaatteet*. Kuntatalon painatuskeskus, Helsinki
- Suomen Pankkiyhdistys (1991): *Pankkisalaisuusobjeet*. Suomen Pankkiyhdistys, Säästöpankkiliitto ja Osuuspankkien Keskusliitto, Helsinki
- Suutari Virpi (1994): A-mok on keski-ikäisten miesten näytelmä. *Helsingin Sanomat* 25.8.1994
- Taivalsaari Eero (1985): Miksi journalismi ontuu? *Sanomalehtimies* 4/1985
- Taivalsaari Eero (1991): Ajastaan eksynyt tiedonvälitys. Teoksessa Taivalsaari Eero (toim.): *Näennäinen demokratia*. Art House, Jyväskylä
- Takala Jukka-Pekka – Konstari Timo (toim.) (1982): *Mikä Suomessa salaista. Salaisen ja julkisen rajat*. WSOY, Juva
- Taloustutkimus (1991): Mieli-piteet journalismista. Suomen Sanomalehtimiesten liiton tilaama omnibus-tutkimus toukokuussa 1991. Taloustutkimus Oy (moniste)
- Tennilä Jukka (1990): Kohti vuotta 2000 kirjassa Malmberg Ilkka (toim.): *Tasavaltaa vahtimassa*. Helsingin Sanomalehtimiesyhdistys, Helsinki
- Tervo Jouni (1991): Tutkiva journalismi. Alustus Tutkivan journalismin päivässä Yleisradiossa Helsingissä 11.12.1991 (moniste)
- Thurén Torsten (1986a): *Vinklad verklighet*. Norstedts tryckeri, Stockholm
- Thurén Torsten (1986b): *Orientering i källkritik. Är det verkligen sant?* Esselte Studium, Stockholm
- Thurén Torsten (1988): *Ljusets riddare och djävulens advokater. En bok om den journalistiska yrkesrollen*. Tidens förlag, Stockholm
- Tikka Juha-Pekka (1985): Kyynisyys on toimittajalle rehellisyyttä. *Sanomalehtimies* 3/1985
- Timonen Marjo (1993): Rahan puute ei ole esteenä kuntien tiedotuksen parantamiselle. *Journalisti* 21/1993
- Tuchman Gaye (1973): Making News by Doing Work. Routinizing the Unexpected. *American Journal of Sociology*, July 1974 (110–131)
- Tuchman Gaye (1978): *Making News. A Study in the Construction of Reality*. Free Press, New York
- Törmä Jouko (1991): Julkisten tietojen käytön sääntely sisältää ennakkosensuurin aineksia. *Sanomalehtimies* 23.5.1991
- Uimonen Risto (1992a): *Julkisuuspelejä. Imagonrakennus politiikassa*. WSOY, Porvoo
- Uimonen Risto (1992b): Poliittisesta imagonrakentamisesta on tullut haaste journalismille. *Sanomalehtimies* 14/1992
- Ullmann John (1994): *Investigative Reporting: Advanced Methods and Techniques*. St. Martin's Press, New York

- Ullmann John – Colbert Jan (editors) (1991): *The Reporter's Handbook. An Investigator's Guide to Documents and Techniques*. Investigative Reporters and Editors Inc. St. Martin's Press, New York
- Uskali Turo (1994): Valtion virastot ja laitokset panivat tiedolle korkeita hintoja. *Helsingin Sanomat* 8.7.1994
- Uusitalo Hannu (1991): *Tiede, tutkimus ja tutkielma*. WSOY, Juva
- Vaalisto Heidi (1994): Kuningaskuluttaja herätti: Suomalaiset osaavat jo pitää puoliaan. *Katso* 20/1994
- Vahtera Antti (1991): Tutkiva journalismi -jäljittävä journalismi. *Sanomalehtimies* 7/1991
- Wallraff Günther (1973): *Reportaaseja julkisivun takaa*. Tammi, Helsinki
- Wallraff Günther (1986): *Pohjalla*. Kirjayhtymä, Helsinki
- Vanhapiha Kari (1985): Toimittajat ja lahjonta. *Sanomalehtimies* 9/1985
- Ward Jean – Hansen Kathleen (1987): *Search Strategies in Mass Communication*. Longman, New York
- Varvikko Kari (1982a): Toimittajien vaadittava viranomaisilta enemmän. *Sanomalehtimies* 18/1982
- Varvikko Kari (1982b): Turpa pantu rullalle ja rulla taskuun. *Sanomalehtimies* 20/1982
- Varvikko Kari (1986): Naamioitumalla voi riisua yhteiskunnalta naamion. *Sanomalehtimies* 16/1986
- Varvikko Kari (s.a.): Nyt vastahyökkäykseen (kansliapäällikkö Jaakko Nummisen haastattelu). *Aikakauslehti SAL 50*. Suomen Aikakauslehdentoimittajien liitto, Porvoo
- Weaver David – Daniels LeAnne (1992): Public Opinion on Investigative Reporting in the 1980s. *Journalism Quarterly*. Spring 1992 (146-155)
- Weinberg Steve (1995): *The Reporter's Handbook. An Investigators's Guide to Documents and Techniques*. Third Edition (under the sponsorship of Investigative Reporters and Editors Inc.). St. Martin's Press, New York
- Wiberg Matti (1992a): Poliittinen julkisuus ei ole yksityisasia. *Kanava* 3/1992
- Wiberg Matti (1992b): Toimittajien riippuvuus lähteistään voi olla kohtalokasta. *Sanomalehtimies* 14/1992
- Viestintäpoliittinen komitea (1973): Viestintäpoliittisen komitean I ja II osamietintö 1973: 91 I, 1973: 148 II. Lehdistöä ja tietotoimistoja koskevat selvitykset ja ehdotukset. *Komiteanmietintö 1973:91;148*. Valtion painatuskeskus, Helsinki
- Viikkosanomat (1965): Suomen autokatsastustoiminta on tutkittava (*Viikkosanomat* 44/1965); Autokatsastusasioiden selostus jatkuu (*Viikkosanomat* 45/1965)
- Wiio Juhani (1984): *Televisio ja arkikäyttäytyminen. Tutkimus mahdollisuuksista vaikuttaa television avulla kansalaisten terveyteen liittyviin elintapoihin*. Weilin+Göös, Espoo
- Wiio Juhani (1989): Ylen pehmeä journalismi. Teoksessa Wiio Juhani (toim.): *Politiikka ja julkisuus*. Keskustan Lehtimiehet ry (70-vuotisjulkaisu), Jyväskylä
- Williams Paul (1978): *Investigative Reporting and Editing*. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs
- Williams Carol – Touster Irwin (1976): *The Washington Post*. Prentice Hall, Englewood Cliffs

- Williamson Daniel R.(1979): *News Gathering*. Communication Arts Books, New York
- Willis Jim (1990): *Journalism, State of Art*. Praeger, New York
- Wood James Playsted (1971): *Magazines in the United States*. New York
- Vuortama Timo (1984): *Hyvä lehtimiestapa*. Kustannus Mäkelä Oy, Rauma
- Vuortama Timo (1991): Todennäköiset syyt. *Sanomalehtimies* 19/1991
- Vuortama Timo (1992a): Puhalletaan niskaan. *Sanomalehtimies* 10/1992
- Vuortama Timo (1992b): Tiedon antaminen säännöksi jo asian valmisteluvaiheessa. *Sanomalehtimies* 9/1992
- Vuortama Timo (1992c): Salaisen rekisterin arvoitus. *Sanomalehtimies* 7/1992
- Vuortama Timo (1992d): Salaisen rekisterin arvoitus ratkeaa. *Sanomalehtimies* 20/1992
- Vuortama Timo (1992e): Miten julkinen muuttuu salaiseksi? *Sanomalehtimies* 18/1992
- Vuortama Timo (1992f): Henkilörekisterilain soveltaminen syrjäyttämässä julkisuusperiaatteen. *Sanomalehtimies* 15.10.1992
- Vuortama Timo (1992g): Diaarin salaisuus. *Sanomalehtimies* 13/1992
- Vuortama Timo (1992h): Aineistot esiin. *Sanomalehtimies* 5/1992
- Vuortama Timo (1993a): Työryhmä vapauttaisi toimitusten rekisterit viranomaisvalvonnasta. *Journalisti* 12/1993
- Vuortama Timo (1993b): Vapaalla jalalla. *Journalisti* 6/1993
- Vuortama Timo (1994a): Säilyykö Suomen julkisuus EU:ssa? *Helsingin Sanomat* 13.10.1994
- Vuortama Timo (1994b): Julkinen EU. *Journalisti* 6/1994
- Vuortama Timo (1994c): Kotirauhasäännökset uudistetaan. Salakatselu rangaistavaa vain asunnossa ja pihalla. *Journalisti* 13/1994
- Vuortama Timo (1995a): Hallitus pyrkii estämään julkisuuden kaventumisen. *Journalisti* 1/1995
- Vuortama Timo (1995b): EU:n edellyttämä salassapito selvitetään vaalien jälkeen. *Journalisti* 3/1995
- Vuortama Timo (1995c): Yksinäinen ratsastaja (rikostoimittaja Harri Nykäsen haastattelu). *Journalisti* 4/1995
- Vuortama Timo (1995d): Suomi muuttui turvalliseksi. *Journalisti* 15/1995
- Vuortama Timo – Kerosuo Lauri (1994): *Viestinnän lait ja säännöt*. Kustannus Mäkelä Oy, Hämeenlinna
- Väisänen Pekka (1992): *Vallan varjossa. Poliittisten toimittajien historiaa 1960-luvulta 1990-luvulle*. Poliittiset toimittajat ry, Turku
- York Michael (1986): Causing a Hoopla in Kentucky. *Washington Journalism Review*, January 1986
- Ylänen Helena (1978): Tutkiva journalismi ei luota ihmisiin vaan papereihin (professori Melvin Mencherin haastattelu). *Helsingin Sanomat* 11.4.1978
- Zucchini David (1993): The Suicide Files: Death in the Military. A reprint of a series published in the *Philadelphia Inquirer* from December 19 to December 22, 1993 (eripainos)

Tutkiva journalismi on ensimmäinen suomalainen tutkimus myyttisiä ja mystisiä ulottuvuuksia saaneesta amerikkalaisperäisestä ilmiöstä. Kirjassa tarkastellaan tutkivan journalismin historiaa, yhteiskunnallista merkitystä, toimintamalleja, vaikutuksia, eettisyyttä ja tulevaisuuden näkymiä. Erikseen pohditaan, onko tutkiva journalismi mahdollista myös Suomessa. Teos onkin kriittinen katsaus suomalaisen journalismin heikkouksiin ja vahvuuksiin 1990-luvun mediakentän voimakkaassa murroksessa.

Tutkiva journalismi on erinomainen tietolähde kriittisyyttä työssään kaipaaville journalisteille, alaa opiskeleville ja kaikille, jotka haluavat ymmärtää suomalaisen joukkoviestinnän toimintaa.

Tekijältä on aiemmin ilmestynyt Atenan kustantamana Journalistiikan sanasto (1994)

ISBN 951-796-011-5

9 789517 960113

Hansi: Hari Puikkonen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

ISBN 951-34-0625-3

9 789513 406257

ISSN 1238-2183